

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 27
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 23.03.2023 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Азарх К.С., Барабаш С.М. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	9
Бабій І.М., Лушпинська Л.П. БАГАТОКОМПОНЕНТНІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ У РОМАНІ «ЧОРНЕ СОНЦЕ. ДУМА ПРО БРАТІВ АЗОВСЬКИХ» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА: СТРУКТУРА І ФУНКЦІОНУВАННЯ..	15
Бачинська Г.В., Вільчинська Т.П., Вербовацька О.С., Свистун Н.О. З ЛЮБОВ'Ю ДО ЛЮДЕЙ ТА МОВОЗНАВСТВА.....	20
Бичкова Т.С. ДІАЛЕКТНІ ЯВИЩА У СИСТЕМІ ДІЄСЛІВНОЇ СЛОВОЗМІНИ РУКОПИСНИХ АПОКРИФІЧНИХ ЗБІРНИКІВ XVII–XVIII СТ.....	25
Blasiak-Tytula M., Shevchuk-Kliuzheva O. FAMILY LANGUAGE POLICY AND FORCED MIGRATION: THE CASE OF UKRAINIAN REFUGEES IN POLAND.....	30
Бортун К.О. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ МОВНИХ ПЛАСТІВ У ЖІНОЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ «КОЛІЖАНКА», «ТЕНДІТНА», UKRAINKY.COM).....	35
Бречак О.О. ДЕГУМАНІЗАЦІЙНІ МЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВОРОГА В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	40
Булик-Верхола С.З., Верхола Я.О. НАЦІОНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ПОПОВНЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	45
Волчанська Г.В., Вільховецька Н.І. ЕРГОНІМИ МІСТА КРОПИВНИЦЬКОГО.....	51

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Astapova T.O. FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN HES (HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS) – COMMUNICATIVE APPROACH.....	59
Basaraba I.O. FUNCTIONING OF METAPHORIZED PHRASEOLOGICAL UNITS IN MILITARY PROSE.....	64
Белінська І.Д., Котовська Т.І., Кузів М.З. ШЛЯХИ ТА ПРИЙОМИ ОПАНУВАННЯ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	69
Bilyk O.I., Ivanotchak N.I., Malyshivska I.V., Pyliachyk N.Ye. THE CONCEPT OF <i>CHORNOBYL</i> IN A MULTIMODAL FRAMEWORK.....	75
Борисенко Н.Д., Славова Л.Л., Кодубовська О.О. ХУДОЖНІЙ СВІТ РЕАЛІЙ АМЕРИКАНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ: ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	82
Borisenko T.I., Tsinovaya M.V., Ershova Yu.A. LEXICAL, GRAMMATICAL AND STATISTICAL FEATURES OF CONSTITUENTS IN MODAL CONSTRUCTIONS WITH THE VERB 'CAN' (ON THE BASIS OF TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC ENGINEERING DISCOURSE).....	87
Валюкевич Т.В. РОЗВИТОК МОВЛЕННСВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	92
Городиловська М.Т. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ПРАВА В АМЕРИКАНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВЧОМУ ДИСКУРСІ.....	98
Гудима Г.Б., Слодиницька Ю.Р. ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	106
Humeniuk N.H. STYLISTIC ASPECT OF THE PRESIDENT ZELENSKY SPEECH BEFORE THE US CONGRESS, 12.21.2022.....	110
Ділай І.П. ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА В АНТРОПОЦЕНТРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ПІЗНАННЯ.....	119

РОЗДІЛ 3

ІНДОІРАНСЬКІ МОВИ

Поздняков К.О. АКЦЕНТНІ ТИПИ ДАВНЬОПЕРСЬКИХ ДІЄСЛІВНИХ СЛОВОФОРМ.....	124
--	-----

РОЗДІЛ 4

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Бечко Я.В. РОЛЬ КОНОТАТИВНО-АСОЦІАТИВНИХ РИС НАЙМЕНУВАНЬ ВОГНЮ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....	130
Венгринюк М.І., Мельник О.М. ЗАСОБИ ЕМОЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА ЧИТАЧІВ У ВИДАННІ «ТАСМНИЦІ ПОХОДЖЕННЯ ВСЕСВІТУ» ЛОУРЕНСА М. КРАУССА.....	135
Далге О.Ю. КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИКИ КАУЗАЛЬНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКИХ ТА ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ.....	141

РОЗДІЛ 5

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Алімова А.Ю. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ДРАМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ П'ЄС Б. ШОУ «ПІГМАЛІОН» І ДЖ. ДЖОЙСА «ВИГНАНЦІ»).....	147
Будз І.Ф., Поченюк Я.В. КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	156
Верезубенко М.М., Овіаве В.-Е. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ІНСТРУКЦІЇ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ СУШАРКИ SIEMENS У МОВНІЙ ПАРІ НІМЕЦЬКА-УКРАЇНСЬКА.....	160
Гайдук Н.А., Хоровець В.Є. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	164
Hrytsiv N.M. N-GRAMS IN MEANING TRANSLATION MODEL OF FICTION: COGNITIVE AND SEMANTIC INTERSECTION.....	170
Грон Ю.Г., Кузєбна В.В. ВІДОБРАЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ РЕАЛІЙ АНГЛОМОВНОГО ТЕЛЕСЕРІАЛУ «АБАТСТВО ДАУНТОН».....	179

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Bihdai M.O. CORPUS-BASED STUDY OF COLLOCATIONS WITH SYNONYMS 'FREEDOM' AND 'LIBERTY' IN AMERICAN ENGLISH.....	185
Гмиря Л.В. МОВНО-КОМУНІКАТИВНІ ДЕВІАЦІЇ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ.....	193
Кармазіна Л.Л. МЕТОДОЛОГІЯ РОЗРОБКИ ТА ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ КОМАНДНОГО ТЕЗАУРУСУ.....	198
Цвид-Гром О.П., Велика К.І., Рейда О.А. ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕРСІЇ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	203
Черниш О.А., Гончарук Н.О., Білошицька З.А., Лисянюк О.Л. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖАНРУ «ПУБЛІЧНА ПРОМОВА ПОЛІТИКА».....	208

РОЗДІЛ 7

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Айзенбарт Л.М. ЛІНІЯ ТА СВІТЛО ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ В МАЛІЙ ПРОЗІ М. ЯЦКОВА.....	215
Василишин І.П. МАКРОКОНЦЕПТ <i>SACRUM</i> В ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА.....	219
Rorova M.D. ARTISTIC AND AESTHETIC UNDERSTANDING OF BEAUTY IN CHINESE POEMS.....	226
Чолкан В.А., Меленчук О.В. ЕТНО-ГУЦУЛЬСЬКІ КОДИ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ІВАННИ СТЕФ'ЮК (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «ДИКА ЯГОДА»).....	230

РОЗДІЛ 8

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Білічак О.І. ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДІЙСНОСТІ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ СЛОВЕСНОСТІ.....	237
Вавричина Г.С. РОЛЬ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	240
Ван Сяююй. ЛЮДИ І МАНЕКЕНИ У ДРАМАТУРГІЧНОМУ ПРОСТОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	245

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Azarkh K.S., Barabash S.M. FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF MEDICAL STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	9
Babii I.M., Lushpynska L.P. MULTI-COMPONENT COMPLEX SENTENCES IN THE NOVEL "BLACK SUN. THOUGHTS ABOUT THE BROTHERS OF AZOVSKY" BY VASYL SHKLYAR: STRUCTURE AND FUNCTIONING.....	15
Bachynska H.V., Vilchynska T.P., Verbovetska O.S., Svystun N.O. WITH LOVE FOR PEOPLE AND LINGUISTICS.....	20
Bychkova T.S. DIALECT PHENOMENA IN THE SYSTEM OF VERB CONJUGATION IN APOCRYPHAL MANUSCRIPTS COLLECTIONS IN THE 17TH TO 18TH CENTURIES.....	25
Blasiak-Tytula M., Shevchuk-Kliuzheva O. FAMILY LANGUAGE POLICY AND FORCED MIGRATION: THE CASE OF UKRAINIAN REFUGEES IN POLAND.....	30
Bortun K.O. MEANS OF EXPRESSION OF ADVERTISING TEXTS TAKING INTO ACCOUNT THE MAIN LANGUAGE LAYERS IN WOMEN'S PERIODICALS (BASED ON THE MATERIALS OF THE ONLINE PUBLICATIONS «KOLIZHANKA», «TENDITNA», UKRAINKY.COM).....	35
Brechak O.O. DEHUMANIZING METAPHORS FOR DESIGNATING THE ENEMY IN THE UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE.....	40
Bulyk-Verkhola S.Z., Verkhola Ya.O. NATIONAL SOURCES OF ENRICHMENT OF THE COMPUTER TERMINOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	45
Volchanska H.V., Vilkhovetska N.I. ERGONOMICS OF KROPYVNYTSKY CITY.....	51

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Astapova T.O. FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN HES (HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS) – COMMUNICATIVE APPROACH.....	59
Basaraba I.O. FUNCTIONING OF METAPHORIZED PHRASEOLOGICAL UNITS IN MILITARY PROSE.....	64
Bielinska I.D., Kotovska T.I., Kuziv M.Z. WAYS AND METHODS OF LEARNING SPORTS TERMINOLOGY.....	69
Bilyk O.I., Ivanotchak N.I., Malyshivska I.V., Pyliachyk N.Ye. THE CONCEPT OF <i>CHORNOBYL</i> IN A MULTIMODAL FRAMEWORK.....	75
Borysenko N.D., Slavova L.L., Kodubovska O.O. FICTIONAL WORLD OF AMERICAN UNIVERSITIES REALIA: LINGUOCULTURAL AND COUNTRYSTUDY ASPECTS.....	82
Borisenko T.I., Tsinovaya M.V., Ershova Yu.A. LEXICAL, GRAMMATICAL AND STATISTICAL FEATURES OF CONSTITUENTS IN MODAL CONSTRUCTIONS WITH THE VERB 'CAN' (ON THE BASIS OF TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC ENGINEERING DISCOURSE).....	87
Valiukevych T.V. DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCE IN ENGLISH CLASSES FOR STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES.....	92
Horodylovska M.T. THE TERMINOLOGICAL FEATURES OF LEGALESE IN AMERICAN LEGISLATIVE DISCOURSE.....	98
Hudyma H.B., Slodynytska Yu.R. THE USE OF THE AUTHENTIC MATERIALS IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....	106
Humeniuk N.H. STYLISTIC ASPECT OF THE PRESIDENT ZELENSKY SPEECH BEFORE THE US CONGRESS, 12.21.2022.....	110
Dilai I.P. LEXICAL SEMANTICS OF THE ENGLISH VERB IN THE ANTROPOCENTIC PARADIGM OF COGNITION.....	119

SECTION 3**INDO-IRANIAN LANGUAGES**

Pozdniakov K.O. ACCENTUATION TYPES OF OLD PERSIAN VERB WORD FORMS.....	124
---	-----

SECTION 4**GENERAL LINGUISTICS**

Bechko Ya.V. THE ROLE OF CONNOTATIVE AND ASSOCIATIVE FEATURES OF NAMES OF FIRE IN THE PHRASEOLOGICAL CONTEXT.....	130
--	-----

Venhryniuk M.I., Melnyk O.M. MEANS OF EMOTIONAL AND INTELLECTUAL IMPACT ON READERS IN THE PUBLICATION "THE GREATEST STORY EVER TOLD – SO FAR: WHY ARE WE HERE?" BY LAWRENCE M. KRAUSS.....	135
---	-----

Dalte O.Yu. CAUSALITY IN PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC STUDIES: A COMPLEX APPROACH.....	141
---	-----

SECTION 5**TRANSLATION STUDIES**

Alimova A.Yu. TRANSLATION TACTICS IN RENDERING NONVERBAL CHARACTER COMMUNICATION MEANS IN DRAMA TEXTS (BASED ON UKRAINIAN TRANSLATIONS OF G. B. SHAW'S "PYGMALION" AND J. JOYCE'S "EXILES")	147
--	-----

Budz I.F., Pocheniuk Ya.V. COMMUNICATIVE APPROACH IN LEARNING ENGLISH GRAMMAR.....	156
---	-----

Verezubenko M.M., Oviave V.-E. TRANSLATION TRANSFORMATIONS BY TRANSLATING THE INSTRUCTIONS FOR THE OPERATION OF THE SIEMENS DRYER IN THE GERMAN-UKRAINIAN LANGUAGE PAIR.....	160
---	-----

Haiduk N.A., Khorovets V.Ye. LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH MEDIA TEXTS AND MEANS OF THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....	164
---	-----

Hrytsiv N.M. N-GRAMS IN MEANING TRANSLATION MODEL OF FICTION: COGNITIVE AND SEMANTIC INTERSECTION.....	170
---	-----

Hron Yu.H., Kuzebna V.V. REPRESENTATION OF THE ENGLISH CULTURAL TRADITION IN THE TRANSLATION OF THE REALIAS OF THE ENGLISH TV SERIES "DOWNTON ABBEY".....	179
--	-----

SECTION 6**STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS**

Bihdai M.O. CORPUS-BASED STUDY OF COLLOCATIONS WITH SYNONYMS 'FREEDOM' AND 'LIBERTY' IN AMERICAN ENGLISH.....	185
--	-----

Hmyria L.V. LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE DEVIATIONS IN MODERN UKRAINIAN INTERNET NEWS.....	193
---	-----

Karmazina L.L. TEAM THESAURUS DEVELOPMENT METHODOLOGY AND ITS BUILDING PRINCIPLES.....	198
---	-----

Tsyvd-Hrom O.P., Velyka K.I., Reida O.A. INVERSION FUNCTION IDENTIFICATION IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE.....	203
---	-----

Chernysh O.A., Honcharuk N.O., Biloshytska Z.A., Lysianiuk O.L. LINGUISTIC POTENTIAL OF «POLITICIAN PUBLIC SPEECH» GENRE.....	208
--	-----

SECTION 7**LITERATURE STUDIES**

Aizenbart L.M. LINE AND LIGHT AS STYLISTIC TECHNIQUES USED FOR SPACE VISUALISATION IN M. YATSKOV'S SHORT STORIES.....	215
--	-----

Vasylyshyn I.P. THE MACRO CONCEPT OF THE <i>SACRUM</i> IN THE POETRY OF EUGEN MALANIUK.....	219
--	-----

Popova M.D. ARTISTIC AND AESTHETIC UNDERSTANDING OF BEAUTY IN CHINESE POEMS.....	226
Cholkan V.A., Melenchuk O.V. ETHNO-HUTSUL CODES OF THE POETIC WORLD OF IVANNA STEF'YUK (BASED ON THE POETRY COLLECTION «WILD BERRY»).....	230

SECTION 8

UKRAINIAN LITERATURE

Bilchak O.I. INDIVIDUAL-AUTHORIAL INTERPRETATION OF REALITY IN E. PLUZHNIK'S POETIC TEXT BY MEANS OF ARTISTIC LITERATURE.....	237
Vavrychyna H.S. THE ROLE OF LINA KOSTENKO'S WORKS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE.....	240
Van Siaoii. PEOPLE AND MANNEQUINS IN THE DRAMA SPACE OF LESIA UKRAINKA.....	245

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 378.147:316.77:61-051]:811.161.2'243
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.1>

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF MEDICAL STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Азарх К.С.,
orcid.org/0009-0003-9059-4155
викладач кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Барабаш С.М.,
orcid.org/0000-0002-9405-0839
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

У статті розглянуто принципи формування комунікативних компетенцій студентів-медиків у процесі вивчення української мови як іноземної. Акцентовано увагу на гуманістичному та світоглядному аспектах, наведено приклади застосування їх у практичній діяльності, адже набуті знання мають прикладне значення. Актуальність даної проблеми зумовлено сучасними тенденціями щодо залучення іноземних студентів до українського соціокультурного простору засобами української мови як іноземної та потребою у створенні особливої методичної системи, спрямованої на формування соціокультурної компетентності іноземних студентів під час навчання української мови. Взаємодія, яка виникає у процесі спілкування однієї людини з іншою у процесі певної діяльності, яка входить у професійну сферу, становить спільну фахову діяльність, у результаті якої виникають суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні взаємини. До інокомуніканта, майбутнього медика, ставиться ряд важливих завдань. Насамперед, він повинен оперативнo і грамотнo реагувати на певну мовленнєву ситуацію; чітко використовувати мовні засоби залежно від віку пацієнта або його рідних; уміти психологічно підготувати людину до необхідних маніпуляцій; адекватно передати необхідну інформацію пацієнту або його близьким, колегам тощо. Формування комунікативної компетенції студентів-медиків у процесі вивчення української мови як іноземної має важливий гуманістичний та світоглядний аспект. Необхідною складовою процесу навчання у вузі є прикладне значення знань, отриманих із кожної дисципліни, їх свідоме використання сприяє усуненню комунікативних труднощів у процесі спілкування інокомунікантів із пацієнтами в Україні. Усе це сприяє позитивному іміджу України в освітньому процесі, налагодженню культурної дипломатії та розвитку світового прогресу у галузі науки.

Ключові слова: комунікативна компетенція, студенти-медики, українська мова як іноземна, комунікативна ситуація, ефективність мовленнєвого спілкування, особливості формування мовної компетенції студентів-медиків.

The article deals with the principles of forming communicative competencies of medical students in the process of learning Ukrainian as a foreign language. The attention is focused on the humanistic and worldview aspects, examples of their application in practical activities are given, since the acquired knowledge has practical value. The relevance of this problem is due to current trends in attracting foreign students to the Ukrainian socio-cultural space through the means of Ukrainian as a foreign language and the need to create a special methodological system aimed at forming the socio-cultural competence of foreign students in the process of learning Ukrainian. The interaction that occurs in the process of communication between one person and another in the course of a certain activity that is part of the professional sphere constitutes a joint professional activity, which results in subject-object and subject-subject relationships. A number of important tasks are assigned to the foreign communicator, the future doctor. First of all, he or she must respond promptly and competently to a particular speech situation; use language tools accurately depending on the age of the patient or his or her family; be able to psychologically prepare a person for the necessary manipulations; adequately convey the necessary information to the patient or his or her relatives, colleagues, etc. The development of medical students' communicative competence in the process of learning Ukrainian as a foreign language has an important humanistic and ideological aspect. An essential component of the university education process is the applied value of the knowledge gained in each discipline, and their conscious use helps to eliminate communication difficulties in the process of communication between foreign communicators and patients in Ukraine. The use of didactic games,

excursions, and technical aids in practical Ukrainian language classes for foreign medical students is particularly relevant. All of this contributes to a positive image of Ukraine in the educational process, the establishment of cultural diplomacy, and the development of global progress in science.

Key words: communicative competence, medical students, Ukrainian as a foreign language, communicative situation, effectiveness of language communication, peculiarities of forming medical students' language competence.

Постановка проблеми. Уперше в історії в Європейській асоціації міжнародної освіти ЕАІЕ 2022 у номінації «Бачення та лідерство» переможцем стала не окрема організація, а українська вища освіта загалом. Було відзначено важливий факт, що попри нинішній складний час вища освіта України функціонує злагоджено та результативно. Під час конференції Європейської асоціації міжнародної освіти ЕАІЕ, що відбувалася у Барселоні, виникало чимало питань щодо навчання іноземних громадян. Директорка Українського державного центру міжнародної освіти засвідчила: «До харківських та сумських вишів не приїхав жоден іноземний студент, але київські ЗВО розпочали очні заняття. Йдеться і про Національний медичний університет імені Олександра Богомольця, і про Київський національний університет імені Тараса Шевченка – заклади, в яких медицину вивчають найбільше іноземців. Адміністрація цих вишів зауважила, що для тих іноземців, які не зможуть приїхати, щоб навчатися очно, організують трансляцію онлайн. Але за основним графіком – очне навчання» [23].

Таким чином, особливої ваги набирає формування комунікативної компетенції студентів-іноземців, зокрема медичних спеціальностей. Зважаючи на те, що вони здобувають професійні знання у ВНЗ, особливо цінним є акцент на фаховості, умінні користуватися мовними ресурсами грамотно, доречно, відповідно до певної комунікативної ситуації.

Одним із найважливіших завдань вищої школи на сучасному етапі її розвитку є підготовка майбутніх лікарів до ефективного мовленнєвого спілкування, готовності до розуміння мовлення інших, здатності до ефективного спілкування за системою «людина – людина» («лікар – пацієнт», «лікар – рідні пацієнта», «лікар – лікар» тощо), що відповідає компетенції мовної особистості, умінні послуговуватися сучасною українською мовою як засобом професійного спілкування. **Актуальним вважаємо** дослідження особливостей формування мовної компетенції студентів-медиків у процесі вивчення української мови як іноземної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою дослідження мовної компетенції студентів-іноземців у процесі вивчення україн-

ської мови займалися Л. В. Біденко, В. Дядченко, Ю. О. Кліпатська [3, с. 7–12]; І. А. Дирда [9, с. 14–17]; З. П. Бакум, С. С. Костюк [1, с. 8–12]; Н.І.Ушакова[22,с.136–146];С.М.Барабаш[2,с.298–305]; О. В. Бурко [5, с. 81–86]. Уваги потребують дослідження, що стосуються комунікативних навичок студентів-медиків, зокрема, Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник [17]; С. В. Луцак [21]; Є. Бурнос, Н. Пилипенко-Фріцак [6; 7]; І. С. Левенок [15, с. 98–105; 13, с. 112–123; 14, с. 417–423; 16, с. 336–351; 12, с. 189–197]; Г. М. Козуб, Т. В. Тукова [10]; Р. С. Назарян, Т. Г. Хмиз, В. В. Кузина [18, с. 303–311]; І. Д. Спіріна, О. В. Шевякова, С. В. Рокутов, Т. Й. Шустерман [20, с. 103–105]; О. Д. Колодницька [11, с. 74–78].

Актуальність даної проблеми зумовлено сучасними тенденціями щодо залучення іноземних студентів до українського соціокультурного простору засобами української мови як іноземної та потребою у створенні особливої методичної системи, спрямованої на формування соціокультурної компетентності іноземних студентів під час навчання української мови та ефективного її застосування у мовленнєвих ситуаціях, які пов'язані з професійною сферою реалізації.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та аналізі різних методик викладання української мови іноземним студентам вищих медичних навчальних закладів, що відповідають комунікативним, когнітивним, культурологічним потребам майбутніх фахівців. **Завдання** роботи полягає у підборі найбільш оптимальних методів та прийомів навчання, розробці системи вправ та завдань, які б підвищували мовну компетентність студентів-медиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна компетенція – це потенціал лінгвістичних знань людини, сукупність правил аналізу і синтезу одиниць мови, які дають можливість будувати й аналізувати речення, користуватися системою мови з метою спілкування. Мовну компетенцію визначають як знання мови (рідної або іноземної), уміння підбирати й використовувати необхідні слова для формулювання своїх думок, розуміння чужого мовлення, знання певних граматичних, фонетичних, лексичних і стилістичних правил мови, уміння будувати мовні висловлювання таким чином, щоб вони були правильними

й зрозумілими слухачеві [8, с. 100]. Акцент переноситься з традиційної настанови – за освоєння відомостей про літературні норми усіх рівнів мовної ієрархії – на формування навичок професійної комунікації, студіювання фахової мови, на розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості. Комунікативна компетенція, на думку лінгвістів, включає і мовну компетенцію, і дискурсивну, і соціолінгвістичну, стратегічну і соціокультурну. А. Шумарова до мовної компетенції відносить також показники інтерференції (проникнення рис однієї мови в іншу), продуктивність мовлення, здатність утворювати нові форми, «швидкість / легкість мовлення, його правильність, насиченість, семантичну і стилістичну відповідність, що тип мовної компетенції у сфері другої мови умовно можна назвати перекладним, коли пошук зв'язку між позамовною реальією та її мовним еквівалентом йде через слово функціонально першої (або найбільш активно уживаної) мови [24].

Взаємодія, яка виникає у процесі спілкування однієї людини з іншою у процесі певної діяльності, яка входить у професійну сферу, становить спільну фахову діяльність, у результаті якої виникають суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні взаємини. До інокомуніканта, майбутнього медика, ставиться ряд важливих завдань. Насамперед, він повинен оперативно і грамотно реагувати на певну мовленнєву ситуацію (пацієнт у стані стресу після повітряної тривоги, ураження кінцівки, втрата свідомості після військових дій); чітко використовувати мовні засоби залежно від віку пацієнта або його рідних (специфіка підбору мовних засобів, гучності голосу); уміти психологічно підготувати людину до необхідних маніпуляцій (перев'язка, вимірювання артеріального тиску, хірургічного втручання); адекватно передати необхідну інформацію пацієнту або його близьким, колегам тощо.

На заняттях з української мови як іноземної у студентів-іноземців особлива увага приділяється психотерапевтичному значенню слова, яке може стати причиною ятрогенії – помилкових або неадекватних дій медичного працівника, що можуть призвести до виникнення захворювання, ускладнення або до смерті пацієнта. Інокомуніканти працюють із фаховою літературою, зокрема з «Медициною в термінах і визначеннях» [17, с. 87], із якого ознайомлюються із текстом «Ятрогенія». Для роботи над словниковою статтею пропонуються запитання:

1. Що таке «ятрогенія»?
2. Поясніть етимологію цього терміна.

3. Із іменем якого вченого пов'язане виникнення поняття «ятрогенія»? Назвіть працю, в якій було описане ним це явище.

4. Який основний метод лікування ятрогенних захворювань?

5. Як здійснюється профілактика ятрогенних захворювань?

Студенти знайомляться із поняттям «медична деонтологія» – вчення про належну поведінку медичних працівників, яка створює сприятливі умови для видужання хворого. На заняттях формуються уявлення про естетичні (скромність, простота, охайність, уміння створити довірливу атмосферу), моральні (стриманість, терпіння, ввічливість, привітність, чесність, гідність, емпатія) та інтелектуальні (професійна ерудиція, спостережливість, логічність мислення) норми медичного працівника. Студентам пропонується проілюструвати вищезазначені якості прикладами із лікарської практики. Це завдання сприяє формуванню комунікативних навичок, зв'язку теоретичних і практичних засад діяльності лікаря.

У процесі вивчення української мови як іноземної студенти-медики вчать будувати діалоги за схемою «лікар-пацієнт» із тем: «Загальне обстеження хворого», «У терапевта», «У кардіолога», «У лікаря-гастроентеролога», «У лікаря-пульмонолога», «У ЛОР-кабінеті», «У лікаря-нефролога». Таким чином, студенти можуть відчутти труднощі, які виникають під час побудови діалогічного мовлення, викладач одразу коригує недоліки і аргументує їх. Інокомунікант розуміє прикладне значення знань, отриманих під час навчання, адже виникає органічний міждисциплінарний зв'язок. Студент-медик послуговується не лише національним підручником, робочим зошитом із вивчення української мови як іноземної, але використовує словники, атласи, навчальні посібники зі спеціальних дисциплін.

Особливий інтерес становить робота із медичною документацією. Студенти-іноземці навчаються заповнювати «Медичну картку стаціонарного хворого», паспортні дані пацієнта, записувати скарги хворого та історію даного захворювання. Група ділиться на мікроколективи, успіх яких залежить від повноцінної роботи кожного учасника. Інокомуніканти відпрацьовують особливості вживання граматичного матеріалу у професійній сфері, розвивається командний дух, кожен із учасників такого процесу розуміє, що успіх лікування залежить від діяльності лікаря і пацієнта, адже це взаємозалежний, взаємозумовлений процес. На заняттях викладач сприяє формуванню здорового мікроколективу,

пояснює можливі негативні наслідки, які можуть виникнути у результаті небажання розуміти один одного, не йти на компроміс, відсутності порозуміння, не дотримування лікарської етики.

Зміст мовної компетенції можна розкрити через її складові знання, вміння і навички. Між мовними знаннями, з одного боку, і вміннями та навичками, з іншого, існує взаємоспрямований зв'язок. Мовні знання зумовлюють виникнення мовленнєвої реакції або реалізації цих знань у вміннях і навичках, а певний мовленнєвий досвід спричинюється до підсвідомих чи свідомих узагальнень.

Орієнтуючися на положення, що комунікативна підготовка розглядається в науковій літературі в основному як частина професійної підготовки спеціаліста, або як частина його діяльності, а основою професійної підготовки є прикладне навчання, у процесі формування цих компетентнісних рис слід враховувати такі аспекти:

- орієнтацію на розвиток особистості;
- доцільність та відповідність змісту професійної освіти особливостям майбутньої професії;
- використання можливостей і досвіду студентів;
- інтерактивні дії суб'єктів освітнього процесу;
- активне включення студентів у діяльність.

Створенню умов розвитку комунікативної компетентності сприяють технології особистісно орієнтованої освіти, до яких належать: тренінгові технології (професійно поведінковий тренінг, тренінг рефлексивності); діалогічні методи навчання (групові дискусії, аналіз ситуацій); ігрові технології (діалогічні, рольові, ділові ігри) [19, с. 188]. Серед великої кількості репродуктивних вправ ефективним є використання наступних: добір термінів до запропонованих визначень; складання термінологічних словників до тексту з фахового підручника; переказ матеріалів попередньої лекції, звертаючи увагу на вимову та вживання фахової термінології [4, с. 75].

Так, вивчаючи тему «Кардіологія», на занятті студенти-іноземці розігрують рольову гру «кардіолог – пацієнт». Інокомуніканти працюють у парах, де «лікар» за поданою схемою збирає анамнез «пацієнта» (паспортні дані хворого,

скарги хворого, анамнез хвороби, анамнез життя, об'єктивний стан хворого).

Важливим на цьому етапі є міжпредметний зв'язок. Використовуючи атласи з анатомії, іноземці називають українською і латинською мовами: 1) органи серцево-судинної системи; 2) частини серця.

Студентам-медикам пропонується заповнити таблицю «Назви хвороб серцево-судинної системи та їх симптоми».

Для перевірки та узагальнення вивченого матеріалу студентам пропонується тестовий контроль.

1. Серце лікує:

- а) гастроентеролог;
- б) пульмонолог;
- в) кардіолог.

2. Антонімом до слова «знизити» є:

- а) підняти;
- б) уповільнити;
- в) порушити.

3. Продовжіть словосполучення «холодний ...»:

- а) піт;
- б) вухо;
- в) рук.

4. Доберіть правильне дієслово до словосполучення «кава ... серцебиття»:

- а) порушувати;
- б) прискорює;
- в) підвищення.

Активні методи навчання при їх вмілому використанні допомагають викладачеві української мови як іноземної одночасно вирішити три взаємопов'язаних завдання:

1) підпорядкувати процес навчання впливу викладача;

2) забезпечити активну участь у навчальному процесі кожного студента-інокомуніканта;

3) встановити безперервний контроль за процесом засвоєння навчального матеріалу.

В основі активних методів навчання лежить «діалогічне спілкування, у процесі якого розвиваються комунікативні здібності, вміння вирішувати проблеми колективно, розвивати мовлення студентів.

При вивченні української мови як іноземної часто застосовуються такі технології: екскурсійний метод, програмоване навчання, ігрові тех-

Таблиця

Назви хвороб серцево-судинної системи та їх симптоми

Назва хвороби серцево-судинної системи	Симптоми серцево-судинної хвороби
Інфаркт міокарда	Біль у ділянці серця, прискорене серцебиття...
Гіпертонія	

нології, портфоліо, тандем-метод. Екскурсійний метод сприяє збагаченню словника за рахунок спеціальної та побутової лексики. Матеріал, засвоєний в ході екскурсій, стає джерелом для подальших навчальних досліджень. Ігрові технології у процесі вивчення української мови як іноземної допускають використання в навчальному процесі мовних (лексичних, фонетичних, граматичних) та комунікативних (рольових, творчих) ігор.

Відбір дидактичного матеріалу та різні види роботи з ним мають допомогти студентам-іноземцям усвідомити мову як матеріал передачі думки і змісту, відчути красу слова, виховати потребу в творчості, прагнення до точності, виразності, образності власного мовлення, намагання дотримуватися літературних норм у використанні мовних одиниць різних рівнів мовної системи, бажання навчитися фахово користуватися мовою.

Для формування комунікативних компетенцій студентів-медиків у процесі вивчення української мови як іноземної є знайомство з надбанням медичної науки України. Вважаємо доцільним відвідання Національного музею України, в якому науково-методичні, документальні матеріали, експонати представлено у комплексі з архітектурними, художньо-технічними й аудіально-художніми проектами; Музею Києва, в якому демонструються особисті речі, лікарські інстру-

менти, фотографії, що пов'язані із лікарським фахом. Заздалегідь студенти готують запитання до екскурсовода. Деякі відповіді можуть знайти й самостійно, зважаючи на почуті чи побачені матеріали. Особливий інтерес становлять екскурсії у Національний музей-садибу М. І. Пирогова. Така робота сприяє активному використанню побутової та спеціальної лексики студентами-медиками. Таким чином, забезпечується реалізація освітньої, виховної та розвиваючої функції, що сприяє культурній дипломатії між країнами.

Висновки. Формування комунікативної компетенції студентів-медиків у процесі вивчення української мови як іноземної має важливий гуманістичний та світоглядний аспект. Необхідною складовою процесу навчання у вузі є прикладне значення знань, отриманих із кожної дисципліни, їх свідоме використання сприяє усуненню комунікативних труднощів у процесі спілкування інокомунікантів із пацієнтами в Україні. Таким чином, розвивати мовну компетенцію можна з використанням інноваційних технологій. Особливо актуальними є застосування на практичних заняттях з української мови для іноземних студентів-медиків дидактичних ігор, екскурсій, технічних засобів. Усе це сприяє позитивному іміджу України в освітньому процесі, налагодженню культурної дипломатії та розвитку світового прогресу у галузі науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакум З. П., Костюк С. С. Методика розвитку компетентностей міжкультурної комунікації у процесі вивчення української мови як іноземної. *Journal Association 1901 «SEPIKE»*. Вип. 19. 2018. С. 8–12.
2. Барабаш С. М. Музеєзнавчий аспект як засіб міжкультурної комунікації в контексті вивчення української мови інокомунікантами. *Analysis of the phauistic composition of Ukraine Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group*. Tokyo, Japan. 2022. С. 298–305.
3. Біденко Л. В. Формування мовленнєвої компетенції студентів-іноземців у процесі навчання української мови як іноземної. *Міжнаціональна комунікація – полілог культур (актуальні питання навчання іноземців)* : зб. наук пр. / за заг. ред. проф. Л. В. Рєви-Лєвшакєвої. Одєса : Одєський нац. ун-т ім. І. І. Мєчнікєва. 2019. С. 7–12.
4. Бурда К. Л. Мовна компетенція студентів медичних ВНЗ як складник фахової культури майбутнього лікаря. *Медична освіта*. 2011. № 4. С. 74–76.
5. Бурко О., Барабаш С. Використання текстових написів пам'яток університетів для навчання інокомунікантів української мови. *Нова педагогічна думка*. 2021. Вип. 4 (108). С. 81–86.
6. Бурнос Є., Левєнок І., Пилипенко-Фріцак Н. Готуємося до клінічної практики: тексти для читання зі спеціальності. Навчально-методичні матеріали для іноземних студентів. Суми : СумДУ, 2018. 106 с.
7. Бурнос Є., Пилипенко-Фріцак Н. Я буду лікарем! : навчально-методичні матеріали з української мови для іноземних студентів 2-го курсу Медичного інституту з англійською мовою навчання. Суми : СумДУ, 2017. 90 с.
8. Бутєнко Т. О. Дослідження поняття мовної компетенції як педагогічної категорії. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2009. Вип. 25. С. 99–107.
9. Дирда І. А. Розвиток полікультурної компетентності студентів-іноземців у процесі навчання української мови. *Science and education. A new dimension. Pedagogy and psychology*. 2018. № 170. Р. 14–17.
10. Кєзуб Г. М., Туковє Т. В. Формування діалєгічного мовлення студентів-іноземців у медичному виші <http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/17934/1/formuvannya.pdf>

11. Колодницька О. Д. Комунікативна культура майбутнього лікаря. *Медична освіта*. 2021. № 2 (додаток). С. 74–78.
12. Левенок І. «Ігрофікація» як інтерактивна форма навчання іноземних студентів медичних спеціальностей. *Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі* : зб. наук. пр. V Міжнародної науково-практичної конференції / упор. Л. Біденко. Вип. 5. Суми : Сумський державний університет, 2018. С. 189–197.
13. Левенок І. Професійноорієнтований текст як засіб формування мовно комунікативних навичок іноземних студентів медичних спеціальностей. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4 (78). С. 112–123.
14. Левенок І. Соціокультурний аспект становлення вторинної мовної особистості іноземного студента-медика. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2017. С. 417–423.
15. Левенок І. С. Педагогічні умови формування українськомовної професійної компетентності іноземних студентів медичних спеціальностей. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 16. Т. 1. С. 98–105.
16. Левенок І. Технології навчання української мови як іноземної майбутніх фахівців медичного профілю. *Ефективні технології навчання у лінгвістичній підготовці майбутніх лікарів / за ред. О. Семенов*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. С. 336–351.
17. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Медицина в термінах і визначеннях. К. : Книга-плюс, 2013. 304 с.
18. Назарян Р. С., Хмиз Т. Г., Кузина В. В. Теоретичні засади процесу формування комунікативної компетентності студентів-медиків. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2017. Т. 17. Вип. 4 (60). Ч. 12. С. 303–311.
19. Науменко Л. О. Українська мова ділового спілкування. Службовий мовний етикет усної форми ділового спілкування. Методичні рекомендації. «Менеджмент». К. : ДЕТУТ, 2008. 57 с.
20. Спіріна І. Д., Шевякова О. В., Рокутов С. В., Шустерман Т. Й. Щодо проблеми комунікативної компетентності при опануванні психологічних знань студентами-медиками. *Медична освіта*. 2016. № 1. С. 103–105.
21. Українська мова як іноземна для англومовних студентів-медиків: підруч. з електрон. аудіодод. : у 2 кн. *Основи професійного мовлення / С. М. Луцак, А. В. Ільків, О. І. Криницька та ін.; за ред. С. М. Луцак*. К. : ВСВ «Медицина», 2019.
22. Ушакова Н. І. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. Міжпредметні зв'язки* : зб. наук. пр. X. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. Вип. 19. С. 136–146.
23. Шаповалова О. Реальність і перспективи міжнародної освіти в умовах війни. *Педагогічна преса*. 3 жовтня 2022 р. № 38–39.
24. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму : монографія. К. : Київський державний лінгвістичний університет, 2000. 283 с.

**БАГАТОКОМПОНЕНТНІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ У РОМАНІ
«ЧОРНЕ СОНЦЕ. ДУМА ПРО БРАТІВ АЗОВСЬКИХ» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА:
СТРУКТУРА І ФУНКЦІОНУВАННЯ**

**MULTI-COMPONENT COMPLEX SENTENCES IN THE NOVEL "BLACK SUN.
THOUGHTS ABOUT THE BROTHERS OF AZOVSKY" BY VASYL SHKLYAR:
STRUCTURE AND FUNCTIONING**

Бабій І.М.,

orcid.org/0000-0002-1568-7920

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Лушпинська Л.П.,

orcid.org/0000-0001-9581-6368

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена розгляду синтаксичної організації художньої оповіді відомого українського письменника Василя Шкляра, зокрема предметом дослідження стали багатоконпонентні складнопідрядні речення. Мета праці – охарактеризувати структурну організацію багатоконпонентних складнопідрядних речень, виявлених у романі «Чорне сонце» В. Шкляра, здійснити класифікацію цих конструкцій, розглянути особливості їх функціонування в художньому тексті. Для реалізації зазначеної мети поставлено такі завдання: 1) виявити багатоконпонентні складнопідрядні речення, зафіксовані у романі «Чорне сонце»; 2) охарактеризувати структурні особливості цих речень; 3) здійснити та описати класифікацію виокремлених багатоконпонентних складнопідрядних речень; 4) простежити функціонування цих речень в аналізованому творі.

У результаті проведеного аналізу синтаксичних параметрів художньої оповіді Василя Шкляра помічено, що письменник часто вживає багатоконпонентні складнопідрядні речення. Розглянувши спосіб моделювання підрядних частин і їх зв'язків у цих конструкціях, виділено три основні різновиди: складнопідрядні речення з послідовною підрядністю, складнопідрядні речення із супідрядністю: однорідною та неоднорідною. Крім того, зафіксовано вживання складнопідрядних речень з контамінованою (комбінованою) підрядністю, однак це непоширене явище у творах Василя Шкляра. У результаті здійсненого дослідження виявлено, що у проаналізованому романі «Чорне сонце» найчастотнішими є групи складнопідрядних речень із послідовною підрядністю та речень з однорідною підрядністю. Зафіксовані у повісті «Чорне сонце» багатоконпонентні складнопідрядні речення вжито в описах, монологіях, у характеристиках персонажів. Помічено, що письменник найчастіше використовує такі конструкції із зображальною та уточнювальною метою.

Ключові слова: складнопідрядне речення, підрядне речення, багатоконпонентне складнопідрядне речення, складнопідрядні речення з послідовною підрядністю, складнопідрядні речення з однорідною супідрядністю, складнопідрядні речення з неоднорідною супідрядністю.

The article is devoted to the consideration of the syntactic organization of the artistic narrative of the famous Ukrainian writer Vasyl Shklyar, in particular, the subject of the study is multi-component complex sentences. The purpose of the work is to characterize the structural organization of multi-component complex sentences found in the novel "Black Sun" by V. Shklyar, to classify these constructions, to consider the peculiarities of their functioning in the literary text. To realize the effective goal, the following tasks were set: 1) to identify multi-component compound sentences recorded in the novel "Black Sun"; 2) characterize the structural features of these things; 3) carry out and describe the classification of isolated multi-component complex sentences; 4) trace the functioning of these things in the analyzed work.

As a result of the analysis of the syntactic parameters of Vasyl Shklyar's fiction, it was noticed that the writer often uses multi-component compound sentences. Having considered the method of modeling subordinating parts and their connections in these constructions, three main varieties are distinguished: compound sentences with sequential subordination, compound sentences with subordination: homogeneous and heterogeneous. In addition, the use of compound sentences with contaminated (combined) subordination is recorded, but this is an uncommon phenomenon in Vasyl Shklyar's works. As a result of the research, it was found that in the analyzed novel "Black Sun" the most frequent are groups of compound sentences with consistent subordination and sentences with homogeneous subordination. As a result of the research, it was found that in the analyzed novel "Black Sun" the most frequent are groups of compound sentences with consistent subordination and sentences with homogeneous subordination. The multi-component complex sentences which are recorded in the story "Black Sun" are used in descriptions, monologues, they often reproduce the thoughts of the characters. It has been noticed that the writer most often uses such constructions with a descriptive and clarifying purpose.

Key words: compound sentence, subordinate sentence, multi-component compound sentence, complex sentences with consistent subordination, complex sentences with uniform subordination, complex sentences with heterogeneous subordination.

Постановка проблеми. В останні десятиліття у сучасній лінгвістиці особливої актуальності набули дослідження із синтаксису. На початку ХХІ ст. зросла зацікавленість науковців проблемами вивчення синтаксичної організації речень та реалізації їх семантико-стилістичного потенціалу в художній мові. У центрі нашого дослідження будуть багатокомпонентні складнопідрядні речення, які письменники активно вживають у своїх творах.

Наше дослідження присвячене розгляду багатокомпонентних складнопідрядних речень у прозі відомого українського письменника, громадського і політичного діяча Василя Шкляра. Дослідники творчості письменника називають його «батьком українського бестселера», «літературним велетнем», «літературним вікінгом», «містиком». В. Шкляр відзначений багатьма літературними преміями, визнаний лауреатом Шевченківської премії. Творчість автора вражає актуальністю проблем, піднятих у своїх творах, глибиною образів та майстерністю художнього зображення.

Предметом нашого дослідження будуть багатокомпонентні складнопідрядні речення. Оскільки поки що у сучасній лінгвістиці не знаходимо наукових розвідок, присвячених розгляду цих складних конструкцій у творах Василя Шкляра, наше дослідження є актуальним.

Матеріалом послужить роман «Чорне сонце. Дума про братів азовських», хоча дослідники зазначають також, що це повість-притча. У творі зображуються трагічні події російсько-української війни. Сам роман присвячений бійцям полку «Азов», відтворенню їх хоробрості, звитяги, самопожертвування заради Батьківщини. У творі зображено життя воїнів-азовців, їх подвиги, події очима двадцятивосьмирічного бійця полку «Азов».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Складнопідрядні багатокомпонентні речення* – це речення, що складаються з одного головного і не менше двох підрядних речень [6, с. 303]. У лінгвістиці поки що немає усталеної уніфікованої термінології на позначення цих конструкцій, відповідно побутують назви: кілька чи багатокомпонентні складнопідрядні речення, ускладнені складнопідрядні речення, багаточленні складнопідрядні речення, складнопідрядні речення з кількома підрядними та ін.

Питання вивчення багатокомпонентних складнопідрядних речень здавна цікавило дослідників. Аналіз структурної організації, класифікації цих конструкцій, вживання описано у працях

Л. А. Булаховського, Б. М. Кулика, І. К. Кучеренка, Н. В. Гуйванюк, К. Г. Городенської, І. Р. Вихованця, К. Ф. Шульжука, О. В. Кульбабської, П. С. Дудика, Л. В. Прокопчук та ін., однак і сьогодні питання про багатокомпонентні складнопідрядні речення залишається дискусійним у вітчизняному мовознавстві, зокрема до кінця не вирішеною є проблема типології цих конструкцій. Особливий науковий інтерес викликає функціонування складних речень цього типу в художніх текстах.

Постановка завдання. Мета праці – охарактеризувати структурну організацію багатокомпонентних складнопідрядних речень, виявлених у романі «Чорне сонце» В. Шкляра, здійснити класифікацію цих конструкцій, розглянути особливості їх функціонування в художньому тексті.

Для реалізації зазначеної мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) виявити багатокомпонентні складнопідрядні речення, зафіксовані у романі «Чорне сонце»; 2) охарактеризувати структурні особливості цих речень; 3) здійснити та описати класифікацію виокремлених багатокомпонентних складнопідрядних речень; 4) простежити функціонування цих речень в аналізованому творі. При цьому застосуємо такі методи і прийоми: структурно-типологічний метод, описовий і функціональний методи.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці традиційним є поділ багатокомпонентних складнопідрядних речень залежно від характеру синтаксичного зв'язку підрядних частин з головною частиною та між собою, тобто способів моделювання всіх частин складного речення і їх зв'язків між собою. Важливим є те, як та які підрядні частини поєднуються: однотипні чи різнотипні, залежать вони від одного і того ж слова чи від різних слів, які сполучні засоби поєднання предикативних частин тощо. Відповідно науковці виділяють складнопідрядні речення з послідовною підрядністю, складнопідрядні речення із супідрядністю: однорідною та неоднорідною.

1. У проаналізованому романі «Чорне сонце» численну групу становлять **складнопідрядні речення з послідовною підрядністю**, які науковці ще називають включенням. К. Ф. Шульжук дає таке визначення цих речень: «Складнопідрядні речення з послідовною підрядністю – такі конструкції, у яких лише перша підрядна частина перебуває в прямому, безпосередньому зв'язку з абсолютно незалежною у синтаксичному плані головною частиною, а кожне наступне підрядне синтаксично залежить від попереднього» [6, с. 312]. Серед усіх різновидів багатокомпонентних складнопідрядних речень ці

речення є найпоширенішими у мові. Дослідники засвідчують активне їх уживання у староукраїнській мові, в усіх слов'янських мовах. Велику кількість складнопідрядних речень із послідовною підрядністю простежуємо у повісті «Чорне сонце», наприклад: «Він сказав, що права рука міністра МВС веліла відпустити затриманих, бо вони під прикриттям «сантехників» працюють на нас» [5, с. 26]; «Хтось із хлопців сказав, що це будинок тутешнього прокурора, який наживав звідси п'ятами разом з усім сімейством» [5, с. 37].

Особливістю структурної організації складнопідрядних речень із послідовною підрядністю є те, що, на відміну від інших різновидів багатоконтактних складнопідрядних речень, зв'язок між підрядними частинами побудований ланцюжком: кожна наступна частина синтаксично і семантично залежить від попередньої частини, тільки перше підрядне речення залежить від головної частини складного речення. Такий зв'язок традиційно називають ступеневою підрядністю: перше підрядне є підрядною частиною першого ступеня, друге – другого ступеня і т.д. Відповідно розрізняють двоступеневу, триступеневу, чотири- і т.д. підрядність у складнопідрядних реченнях із послідовною підрядністю.

У сучасній українській мові найчастотніші складнопідрядні речення із двоступеневою і триступеневою підрядністю. Саме такі речення становлять найбільшу групу серед складнопідрядних речень із послідовною підрядністю у повісті «Чорне сонце». Наведемо приклади конструкцій із двоступеневою підрядністю: «Але нас, чорних чоловічків, така база цілком задовольняла, хоча й не було там місця для комфортного сну всьому батальйону, тому деякі приміщення ми облаштували під касарні» [5, с. 18]; «Знав, що зараз Єгер проробить ще одну процедуру, яка мені не сподобається» [5, с. 23]; триступеневою – «Я набичився, щоб показати йому, що я не такий легкий у спілкуванні, як декому здається» [5, с. 44]; «Добре, що мене проконсультувала в цьому питанні Ангел, коли наступного дня після посиденьок у шинку я пояснив їй, чому цікавлюся діями особами п'єси» [5, с. 102].

У художніх текстах взагалі менше представлено складнопідрядні речення із чотири-, п'ятиступеневою підрядністю, жодного прикладу таких речень не зафіксовано у романі «Чорне сонце».

Як правило, виявлені складнопідрядні речення з послідовною підрядністю містять однаковий порядок розміщення головної і підрядних частин, а саме: першою частиною є головна, а далі під-

рядні частини, кожна з яких залежна від попередньої, наприклад: «А ще я подумав, що їй там не місце, де стоїть вона зараз» [5, с. 24]; «Недавно я був під Гранітним і дуже шкодував, що не маю чим зафіксувати той кам'янистий степ, якого більше ніде не побачиш» [5, с. 80–81]; «Я думаю, що це дуже добре, коли міністр економіки та фінансів такий добросердий» [5, с. 108].

Рідше знаходимо речення, в яких підрядні частини стоять перед головною, наприклад: «Поки ті роздивилися, кого їм привезли, наші козаки були вже далеко» [5, с. 75], або знаходяться в середині головної частини, наприклад: «Ангеліна теж це відчула, бо замість того, щоб врізати нахаби по шиці, пригорнулася до мене щільніше й сказала» [5, с. 62].

2. У повісті «Чорне сонце» менш уживані складнопідрядні речення з однорідною і неоднорідною супідрядністю. Супідрядність – це «такий тип підрядності, за якого підрядні частини (дві і більше) залежать від тієї самої головної. Залежно від того, як у цих реченнях виражено підпорядкованість кожної з підрядних частин головної (чи супідрядні частини однорідні, чи різні за своїм значенням), виокремлюють два різновиди супідрядності: однорідну й неоднорідну» [1, с. 235].

Складнопідрядні речення з однорідною супідрядністю – «конструкції, в яких усі підрядні частини однаково пояснюють головну частину в цілому або якийсь один член головної частини» [6, с. 318]. Підрядні частини завжди є підрядними одного виду. Таких складних конструкцій ужито небагато в романі, наприклад: «Шустер запитує, чому досі немає ясності в газовій сфері, чому з людей луплять три шкури за газ?» [5, с. 57].

У складнопідрядних реченнях з однорідною супідрядністю підрядні частини частіше розміщуються після головної частини, рідше – передують їй. У романі «Чорне сонце» знаходимо конструкції, в яких однорідні підрядні частини містяться перед головною частиною, наприклад: «А якщо лице грубе, нахраписте, щелепи широкі, якщо він бреше й оком не змигне, то це, звичайно, справедливий барига» [5, с. 55], або знаходяться в середині головної, наприклад: «Згадав, що він лебідь, що має крила, тож з'явся і полетів» [5, с. 54], однак таке розміщення підрядних частин щодо головної частини не є типовим, поширеним.

У результаті здійсненого аналізу виявлено, що у складнопідрядних реченнях з однорідною супідрядністю підрядні частини поєднуються як однаковими сполучниками чи сполучними словами («Шустер запитує, чому досі немає ясності в газовій сфері, чому з людей луплять три шкури

за газ?» [5, с. 57]; «поки вони дотанцюють, поки в залі вируватимуть овації, поки актори розкланяються – я встигну» [5, с. 107]), так і різними сполучниками, які вжиті в однакових видах підрядних («Тоді ми багато чого дізналися б – хто зливав, хто грів руки, чому війні не видно кінця» [5, с. 25]).

Особливістю конструкцій цього типу є те, що підрядні частини можуть поєднуватися безсполучниково або сурядним сполучником, підрядний сполучник або сполучне слово міститься тільки у першій підрядній частині. У

романі «Чорне сонце» знаходимо такі речення: «Одного разу, коли ми брали Мар'їнку і мій телефон довго був поза межами, Ангел упала в розпач» [5, с. 61] (підрядний сполучник **коли** перед першим підрядним стосується обох підрядних частин, підрядні частини поєднані сурядним сполучником **і**); «А якщо лице грубе, нахраписте, щелепи широкі, якщо він бреше й оком не змигне, то це, звичайно, справдешній барига» [5, с. 55] (підрядний сполучник **якщо** перед першим підрядним стосується обох перших двох підрядних частин, які між собою поєднані безсполучниково).

Залежно від сполучних засобів поєднання підрядних частин виділяють варіанти складнопідрядних реченнях з однорідною супідрядністю:

1) підрядні сполучники чи сполучні слова наявні при кожній підрядній частині: «Тоді ми багато чого дізналися б – хто зливав, хто грів руки, чому війні не видно кінця» [5, с. 25];

2) підрядні сполучники чи сполучні слова наявні тільки у першій підрядній частині, наступні підрядні поєднані сурядними сполучниками: «І на душі стало так тепло, наче попереду не було ніяких прощань, розтавань і розлук, а моя козачка Ангел десь зовсім близько пасла на лужку мого коня...» [5, с. 97];

3) підрядні сполучники чи сполучні слова наявні тільки у першій підрядній частині, наступні підрядні (чи одне підрядне) поєднані безсполучниково: «А якщо лице грубе, нахраписте, щелепи широкі, якщо він бреше й оком не змигне, то це, звичайно, справдешній барига» [5, с. 55];

4) підрядні сполучники чи сполучні слова наявні при кожній підрядній частині, крім того, ці підрядні частини поєднані сурядними сполучниками: «Але я ніколи не скажу словами, що я тоді відчував і що думав» [5, с. 107].

3. Складнопідрядні речення з неоднорідною супідрядністю – «конструкції, у яких підрядні речення різного типу пояснюють один і той сам член або ж усе головне речення чи підрядні речення будь-яких типів пояснюють різні члени

головної частини» Шульжук, с. 304., наприклад: «Я спіймав себе на тому, що думаю про скіф'янку як про живу істоту, і чомусь був певен, що й вона мене пам'ятає» [5, с. 20]; «Сказати, що ми з Єгерем даремно палили бензин до Маріуполя, не можна, бо, окрім театру, я мав там ще купу справ по різних установах» [5, с. 50]; «Маестро, який воює уже на четвертій війні, сказав, що такої складної, як ця, ще не було» [5, с. 83].

У таких реченнях різноструктурні і різнофункціональні підрядні частини. П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук у праці «Синтаксис української мови» [3] охарактеризували 4 моделі складнопідрядних речень з неоднорідною супідрядністю:

а) одне підрядне речення пояснює зміст усього головного речення, а друге – лише певне слово в ньому: «Коли він виходить на кухню смажити яєчню, Сіроманець шепче до Штепи, що цей шинкар – грек» [5, с. 82];

б) підрядні речення одного різновиду пояснюють різні слова в головній частині речення: «Я навіть не розібрав, котрий із них подав голос, і спершу не зрозумів, що він мав на увазі» [5, с. 97]; «Мені стократ було б цікавіше дивитися, як мисливець-невдаха Єгер полює на зайця на блокпості, чи слухати, як Сіроманець розмовляє по телефону з ненею» [5, с. 104];

в) структурно неоднотипні підрядні речення можуть стосуватися різних членів головного речення: «Принаймні так сталося зі мною, коли я сидів, зіпершись спиною на загороджувальну бетонну балку, й не зогледівся, як задрімав» [5, с. 21]; «Тут Григорій Олександрович підхопився з крісла, дрібно затупотів ногами, показуючи, як біжить згряя псів, смішно витріщив очі, точнісінько так, як витріщали їх спантеличені собацюри» [5, с. 67];

г) різнотипні підрядні речення неоднаково пояснюють весь склад головного речення: «Як тільки трохи розвиднилося, я зайшов у лісосмугу і неквапом рушив до того місця, де побачив людську постать» [5, с. 22]; «Ми, поки ви колупалися в носі, їхали туди безоглядно, хоч багато хто з нас не мав навіть зброї» [5, с. 72].

4. Контаміновані складнопідрядні багатоконтактні речення – це конструкції, в яких по-різному комбінуються однорідна супідрядність, неоднорідна супідрядність і послідовна підрядність. У лінгвістиці такі речення називають по-різному: контаміновані складнопідрядні багатоконтактні речення, комбіновані складнопідрядні багатоконтактні речення, змішані складнопідрядні багатоконтактні речення тощо. Варіанти поєднання типів підрядності можуть

бути різні. Як правило, поєднується послідовна підрядність із супідрядністю (однорідною чи неоднорідною), наприклад: *«Щиро пошкодував Григорій Олександрович, хоч, видно було, йому сподобалося, що він творча людина і що йому можна»* [5, с. 67].

У романі «Чорне сонце» В. Шкляра зафіксовано контаміновані складнопідрядні багатоконponentні речення, які містять однорідну супідрядність і послідовну підрядність, наприклад: *«Можливо, вона знала іспанську, як знав її трохи і я (недавно почав вивчати після французької), тому не могла спокійно дивитися на чоловіка, котрий просив цілувати його так гаряче, як востаннє, адже це й справді була його остання ніч з коханою, після якої вони розлучаться назавжди»* [5, с. 87–88]; *«Тому я не розумію, навіщо від нас вимагають суворого звіту й особистого підпису за кожен набій – свій і не свій, - навіщо це все, якщо потім у ваших паперах воно буде переінакшене»* [5, с. 75]; *«Хлопчина зовсім не сердиться, каже, що свіжих овочів він не завозить, бо вони дорогі і їх ніхто не замовляє»* [5, с. 82].

Твори В. Шкляра – «оригінальне явище в українському літературному процесі, тому що в них навдивовижу органічно поєднуються різні художні стилі – сприйняття та очікування читача, гостросюжетні та карколомні пригоди головних героїв, усталені художні прийоми і стриманість у доборі художніх засобів, вишукана лаконічність головної ідеї, експресивна сценічність, кінематографічність та інтелектуальна актуальність» [4, с. 220].

Наше дослідження присвячене розгляду синтаксичної організації художньої оповіді письменника. Як зазначає Н. В. Гуйванюк, «сама в син-

таксисі, окреслюється виразно і власне авторська (індивідуальна) стилістика твору» [2, с. 458]. Наші спостереження виявили, що В. Шкляр частіше вживає складні речення, ніж прості; не поширені також односкладні прості речення. З метою розгалуженої характеристики, детальних описів, зображення подій автор найчастіше вживає багатоконponentні складнопідрядні речення та речення з різними видами зв'язку.

Зафіксовані у романі «Чорне сонце» багатоконponentні складнопідрядні речення вжито в описах, монологах, вони нерідко відтворюють психологічний стан, роздуми персонажів. У результаті проведеного аналізу помічено, що письменник використовує ці складні конструкції із зображальною та уточнювальною метою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши синтаксичні параметри художньої оповіді Василя Шкляра, зазначимо, що письменник часто вживає багатоконponentні складнопідрядні речення. За способом моделювання підрядних частин цих конструкцій і їх зв'язків виділено три основні різновиди: складнопідрядні речення з послідовною підрядністю, складнопідрядні речення із супідрядністю: однорідною та неоднорідною. У проаналізованому романі «Чорне сонце» найчастотнішими є групи складнопідрядних речень із послідовною підрядністю та речень з однорідною підрядністю, рідко – з контамінованою (комбінованою) підрядністю. Засвідчено, що письменник уживає багатоконponentні складнопідрядні речення із зображальною та уточнювальною метою.

Творчість Василя Шкляра цікава і самобутня. Подальші дослідження вбачаємо у розгляді семантико-синтаксичних параметрів мовотворчості письменника, в аналізі ідіостилію автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2005. 270 с.
2. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: вибрані праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
3. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
4. Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст.: навч. посіб.: у 3 т. / за ред. В. І. Кузьменка. Київ: ВЦ «Академія», 2017. Т. 3. 544 с.
5. Шкляр В. Чорне сонце: збірка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 304 с.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

З ЛЮБОВ'Ю ДО ЛЮДЕЙ ТА МОВОЗНАВСТВА

WITH LOVE FOR PEOPLE AND LINGUISTICS

Бачинська Г.В.,

orcid.org/0000-0001-6901-613X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Вільчинська Т.П.,

orcid.org/0000-0003-4881-6132

доктор філологічних наук, професор,

декан факультету філології і журналістики,

професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Вербовецька О.С.,

orcid.org/0000-0003-3142-364X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Свистун Н.О.,

orcid.org/0000-0003-0398-8803

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Автори статті представили свої спогади про вчителя, наставника, а в подальшому про колегу – Дмитра Григоровича Бучка, якому 8 листопада 2022 року могло б виповнитися 85 років. Народився Дмитро Григорович 8 листопада 1937 року у селі Закіпці (гміна Нова Гребля) Любачівського повіту Жешувського воєводства тогочасної Польщі. Восени 1945 року сім'ю Бучків разом із тисячами інших українців депортували в Україну. Потяг зупинився 14 жовтня у селі Озерна Зборівського району Тернопільської області. Наказали шукати собі житло у зруйнованих війною навколишніх селах. З того часу велика родина Бучків осіла в селищі Козлів нашої області, яка стала їхньою другою малою батьківщиною.

Дмитро Григорович Бучко був студентом і аспірантом філологічного факультету Львівського державного університету ім. Івана Франка (нині Львівського національного університету ім. Івана Франка), після закінчення якого працював у Чернівецькому університеті на кафедрі української мови, де зустрів свою долю. З дружиною народили і виховали двох синів.

Науковий світогляд ученого формувався під впливом відомих лінгвістів: Івана Ковалика, Лукії Гумецької, Розалії Керсти, Михайла Худаша, Романа Остаха та ін.

Коло наукових інтересів – ономастика, здебільшого ойконімія, проте неодноразово він звертався до антропонімії, ергонімії; переймався станом ономастичної термінології в Україні. Професор був активним учасником наукових форумів в Україні та за її межами. Брав активну участь у міжнародних наукових конференціях та конгресах в Україні, Австрії, Польщі, Міжнародних з'їздах українців світу; був членом спеціалізованих рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій; завідувачем кафедр у Чернівецькому, Люблінському та Тернопільському університетах; головним редактором «Наукових записок ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія. Мовознавство».

Д. Г. Бучко багато уваги приділяв науковій, навчальній, організаційній та редакторській роботі. Кожен зі співавторів висвітлює різні грані життя і професійної діяльності Професора.

Ключові слова: Дмитро Григорович Бучко, вчений, ономаст, науковець, редактор.

The article's authors presented their memories about the teacher, mentor, and later colleague - Dmytro Hryhorovych Buchko, who would have turned 85 on November 8, 2022. Dmytro Hryhorovych was born on November 8, 1937, in the Zakiptsi village (Nowa Hreblja commune), Lubachiv County, Rzeszów Voivodeship, then Poland. In the fall of 1945, the Buchko family was deported to Ukraine along with thousands of other Ukrainians. The train stopped on October 14 in the Ozerna village, Zboriv district, Ternopil region, and they were ordered to look for housing in the surrounding villages destroyed by the war. From that time, the large Buchko family settled in the Kozliv village in our region, which became a second small homeland.

Dmytro Hryhorovych was a student and graduate student of the Philology Faculty of the Lviv Ivan Franko State University (now the Ivan Franko National University of Lviv). After graduation, he worked at Chernivtsi University in the Department of Ukrainian Language, where he met his soul mate. He and his wife gave birth to and raised two sons.

His scientific worldview was formed under the influence of famous linguists: Ivan Kovalik, Lukia Gumetska, Rozalia Kersta, Mykhailo Khudas, Roman Ostash, and others.

The circle of scientific interests was onomastics. Mostly oikonyms, but repeatedly turned to anthroponyms, ergonyms; was concerned about the state of onomastic terminology in Ukraine. The professor was an active participant in scientific forums in Ukraine and abroad. He took an active part in international scientific conferences and congresses in Ukraine, Austria, Belarus, Poland, and International congresses of Ukrainians of the world; was a member of specialized councils for the defense of candidate and doctoral theses; head of departments at Chernivtsi, Lublin, and Ternopil universities; chief editor of the Scientific Notes the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Linguistics.

Dmytro Buchko paid a lot of attention to scientific, educational, organizational, and editorial work. Each of the co-authors highlights different aspects of the Professor's life and professional activity.

Key words: Dmytro Hryhorovych Buchko, scientist, onomastist, scientist, editor.

Постановка проблеми. Дмитро Григорович Бучко входить до славної когорти українських мовознавців, які своїм талантом і невтомною працею сприяли вивченню україністики, її всебічному дослідженню. Основне поле діяльності Дмитра Григоровича – назвознавство.

У статті, розміщеній у Вікіпедії, зазначено, що Бучко Дмитро Григорович – український учений-мовознавець, фахівець у галузі ономастики. Доктор філологічних наук (1993), професор (1994) Тернопільського та Львівського університетів; надзвичайний професор Люблінського католицького університету Марії Кюрі Складовської.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про роль Д. Бучка у становленні ономастичної науки йшлося в публікаціях багатьох дослідників, зокрема: Юрія Карпенка «Талановитий дослідник, видатний ономаст», Мар'яна Скаба «Дмитро Бучко – зразок українця, вченого, учителя та сім'янина (Спогади учня)», Віри Котович «Усе життя я намагаюся чесно працювати і щось робити... Штрихи до портрета професора Дмитра Бучка», ««При майстрах якимось легше...»: ономастичні візії професора Дмитра Бучка» та ін.

Постановка завдання. Автори статті представили свої спогади про вчителя, наставника, а в подальшому про колегу – Дмитра Григоровича Бучка. Кожен зі співавторів висвітлює різні грані життя і професійної діяльності Професора.

Виклад основного матеріалу. Народився Дмитро Григорович 8 листопада 1937 року у селі Закіпці (гміна Нова Гребля) Любачівського повіту Жешувського воєводства тогочасної Польщі. Восени 1945 року сім'ю Бучків разом із тисячами інших українців депортували в Україну. 14 жовтня, як часто згадував Дмитро Григорович, їх вивантажили у селі Озерна Зборівського району Тернопільської області і наказали шукати собі житло у зруйнованих війною навколишніх селах. З того часу велика родина Бучків осіла в селищі Козлів нашої області, яка стала їхньою другою малою батьківщиною. Із того часу восьмирічний юнак почав навчатися у Козлівській середній школі, яку закінчив у 1955 році. Отримавши

атестат зрілості, за прикладом старшого брата Миколи, вступив на філологічний факультет Львівського університету. Ще студентом Дмитро Бучко займається науковою роботою, вивчає слов'янські мови, цікавиться історією української літератури. На старших курсах перекладає болгарську художню літературу і починає роботу над укладанням болгарсько-українського словника під керівництвом Миколи Малярчука. Викладачі кафедри української мови Львівського університету зуміли зорієнтувати здібного, працьовитого та сумлінного студента до лексикографічної діяльності, що і визначило основне коло наукових пріоритетів майбутнього вченого, яке він реалізував у дипломній роботі «Принципи укладання перекладних словників». Після закінчення університету Дмитро Бучко був призначений на роботу у відділ мовознавства Інституту суспільних наук УРСР у Львові, де керівником відділу була Лукія Гумецька. У відділі працювали такі відомі лінгвісти: М. Худаш, Р. Керста, Р. Осташ та ін. Дмитро Григорович як науковець формувался у певній сфері, під впливом інших учених. Саме в цьому науковому осередку відбувалося становлення сьогодні званого Професора як ученого, саме у відділі починає розвиватися плідна наукова діяльність Дмитра Григоровича. Пізніше Дмитро Бучко любив згадувати: «Люди під керівництвом Лукії Гумецької займалися справжньою наукою».

З 1966 року Д. Г. Бучко працював у Чернівецькому університеті на кафедрі української мови, де зустрів свою долю, викладачку латинської мови Ганну Лопушанську, з якою одружилися і прожили щасливе життя, народивши і виховавши двох талановитих синів – Нестора і Ростислава. Нестор став географом, очевидно, під впливом батька, а Ростислав опанував точні науки.

У 1969 році Дмитро Григорович вступив у аспірантуру при кафедрі української мови Львівського університету, де науковці, за висловом Л. Полюги, «плекали його знання, задовольняли його наукову діяльність, шліфували його педагогічну і творчу майстерність. Тому не дивно, що наполеглива

праця, проникливе, прискіпливе око дослідника, велике прагнення внести свою частку в українську науку і вивели його в ряди кращих представників української ономастики» [1, с. 12].

Науковим керівником Дмитра Григоровича був відомий мовознавець-професор Іван Ковалик, який і визначив ономастичне майбутнє для аспіранта. Згодом Професор гідно продовжував і примножував традиції Львівської ономастичної школи. Об'єктом його дослідження стали різні типи ойконімів, принципи номінації географічних назв, проблеми ономастичної термінології.

Кандидатську дисертацію «Українські топоніми на -івці, -инці XIV-XX ст.» Дмитро Бучко захистив у 1972 році у Львові. Він зробив переконливий висновок, що «утворення на -івці, -инці становили колись єдиний слов'янський ареал, який був розподілений на дві частини: північно-східну (Україна, Словаччина) та південно-західну (Болгарія, Югославія) [2].

Над дослідженням названого словотвірного форманту Професор працював з 1965р. до 1980 р. Це праці: «Українські місцеві назви на -івці» (1965), «Географічні назви на -івці на Поділлі» (1965), «Географічні назви на -івці на Поділлі: до питання про колонізацію Поділля» (1966), «Топоніми на -івці, -инці, утворені від особових імен» (1969), «Топоніми на -івці, -инці долини Збруча» (1969), «Патронімічні назви в топонімії Буковини» (1970), «Українські топоніми на -івці, -инці XIV-XVст.» (1970), «Топоніми на -івці, -инці долини Черкаської, Полтавської та Харківської областей» (1976), «Надзбручанські топоніми на -івці, -инці» (1970) та ін. Наукова спадщина Дмитра Бучка не обмежується лише дослідженнями цього форманта. Багато уваги Дмитро Григорович приділяв дослідженню ойконімів із суфіксом **-jъ*. Саме назви цієї моделі науковці кваліфікують як одну з найархаїчніших, оскільки «формування названої моделі сягає ще праслов'янської, а зародження – праїндоевропейської епохи» [3, с. 254]. На окрему увагу заслуговують наукові розвідки, присвячені продуктивності та локалізації основних словотвірно-структурних моделей в ойконімії України. Автор виділяв найдавніше заселені регіони України, зокрема Галицько-Волинське князівство, Закарпаття, Буковину, Галицьку землю, Поділля, Волинську, Київську, Чернігівську землі, де в основному були представлені архаїчні словотвірно-структурні моделі, формування окремих з них бере початок з праслов'янської доби. До них учений відносив назви на **-jъ*, -ичі, -ани, -ов(-ів), -ин, -иця, -ськ(-цьк), -івці та ін.

До наведених новозаселених земель Професор зарахував територію крайніх південно-східних і південних областей України, де переважали, на його думку, назви на -івка. Кількість таких ойконімів, за словами Вчителя, стрімко почала зростати з XVI ст. до XX ст. включно [3, с. 268].

Крім дослідження ойконімії України за формантами, Дмитро Григорович плідно працював над аналізом назв населених пунктів Покуття. У монографії «Походження назв населених пунктів Покуття» автор описав розвиток назв поселень історико-етнографічного регіону України, який розташований у межах Івано-Франківської області, починаючи від XII с. до наших днів. Завдяки винятковій працелюбності і цілеспрямованості вчений пояснив походження близько 1000 ойконімів.

Свою монографією, а пізніше у 1993 році докторською дисертацією «Ойконімія Покуття», на думку Ю. Карпенка, Професор «зробив гідний внесок у пізнання топонімії України й усієї Славії. Завдяки такій праці у нас лишається все менше невивчених територій» [5, с. 8].

Вагомим досягненням у галузі ономастики став «Інверсійний словник ойконімів України», виданий у 2001 році, який містить 41755 назв. Ця праця укладена на основі найдавнішого з наявних довідника адміністративно-територіального поділу України станом на 1 вересня 1946 року. Словник став надійним джерелом для широкого спектру ономастичних досліджень.

Дмитро Григорович часто любив казати: «Я завинив перед Тернопільщиною». І цю «вину» намагався впродовж усього наукового життя виправити. Про назви населених пунктів Тернопільщини Професор писав у наукових статтях, публіцистичних розвідках, часто виступав на наукових конференціях, на вибіркових дисциплінах з ономастики. Кінцевою метою у нього була публікація словника «Походження назв населених пунктів Тернопільщини». Чернетковий варіант словника містив інформацію про 2446 населених пунктів. На великому фактичному матеріалі Учитель планував дослідити походження назв міст, селищ міського типу та сіл Тернопілля. Проте доля розпорядилася по-іншому. З ініціативи дружини Ганни Євгенівни за роботу над словником взялася колишня аспірантка Дмитра Григоровича, а сьогодні znana мовознавиця, професорка Віра Котович. Науковиця зазначає: «Продовжуючи працю над словником, ми поставили перед собою такі завдання: здійснити семантико-словотвірний аналіз назв населених пунктів Тернопільщини, максимально наблизити його до інтерпретації

Д.Бучка; залишити без змін питання, які були для професора Бучка принципово важливими; пояснити етимони ойконімів; формулювати словникові статті в такий спосіб, щоб наукові версії походження ойконімів були зрозумілі найширшому колу читачів» [9, с. 6].

До ювілею Професора словник таки вийшов. Словник, виданий Вірою Василівною, містить 1066 статей про назви населених пунктів Тернопілля. Більшість досліджуваних ойконімів мовознавиця розглядає за класифікаційною схемою, запропонованою Дмитром Григоровичем, а саме: назви доойконімного рівня деривації (первинні), назви ойконімного рівня деривації (вторинні).

Однак дослідниця висуває припущення, що частина аналізованих назв постала ще на доойконімному рівні деривації. На її думку, з таким потрактуванням сьогодні погодився б і Дмитро Григорович [9, с. 7].

Цінною та корисною для науковців, студентів та всіх, хто бодай трішки цікавиться назвотворенням, є праця «Історична та сучасна українська ономастика», видана подружжям Бучків у 2013 році. Книга містить наукові розвідки, присвячені проблемам ономастики. Перша частина стосується української антропоніміки, а друга – топоніміки, де автор висловлює свої думки щодо походження, формування окремих словотвірних моделей, класифікації українських ойконімів, а також подає принципи номінацій поселень.

Маючи навички лексикографічної роботи, Дмитро Григорович завжди переймався станом ономастичної термінології в Україні. Авторитетні науковці свого часу зазначали: термінологія є замкнутим словниковим компонентом. Із цією думкою Професор погоджувався, проте додавав: «Якщо окрема наука динамічно розвивається, то і її термінологія постійно збагачується, вдосконалюється – з'являються окремі наукові терміни для позначення раніше невідомих понять ...» [12, с. 6].

Саме тому, на думку автора, словник ономастичної термінології, опублікований В. Німчуком ще в 1966 році під назвою «Українська ономастична термінологія» (проект), став абсолютно раритетним і практично недоступним для більшості молодих дослідників. Цю проблему Дмитро Григорович (у співавторстві з Наталією Ткачовою) вирішили шляхом видання у 2012 році «Словника української ономастичної термінології», який став настільною книгою для ономастів. Праця містить понад 200 реєстрових слів. Тлумачення багатьох термінів завершується ілюстративним матеріалом з української онімії. Крім

власне словника ономастичних термінів, подано перелік найважливіших колективних ономастичних досліджень та збірники ономастичних праць; списки окремих ономастичних досліджень, опублікованих в Україні та за її межами; перелік ономастичних словників; питальники для збору топонімії та зоонімії тощо.

Науковий доробок Дмитра Бучка засвідчує неоцінений внесок в ономастичну науку. Його праці – це база для майбутніх поколінь.

Учений приділяв увагу відомим постатям, які ґрунтовно прислужилися українській культурі. До таких особистостей, на його думку, належала Олена Курило. Дмитро Григорович зазначав «... більше шістдесят років радянські ідеологи суворо забороняли навіть згадувати ім'я цієї винятково обдарованої вченої, прекрасного педагога, дослідника українських діалектів, української термінології і української етнографії ... Їй не дали можливості реалізувати своїх величезних потенційних можливостей як мовознавця-практика, так і мовознавця-теоретика [10, с. 3].

У 2007 році Професор у видавництві «Підручники й посібники» видає першу монографічну працю відомої української вченої «Початкова граматики української мови», до якої написав передмову. Дмитро Григорович зазначає: «Початкова граматики – це унікальна книга в різних аспектах. Незвичайність її полягає насамперед у тому, що її автором стала ще зовсім молода особа з мінімальним педагогічним стажем, яка народилася далеко від України, в українській сім'ї. Унікальність її також у тому, що вона, будучи спеціально написаною для дітей, ... з успіхом могла бути використана кожним, хто мав бажання ознайомитися з основами граматики української мови» [10, с. 6].

Професор Дмитро Бучко – активний учасник наукових форумів в Україні та за її межами. Брав активну участь у міжнародних наукових конференціях та конгресах в Україні, Австрії, Польщі, 1, 2, 4 Міжнародних з'їздах українців світу, де, зокрема на IV з'їзді, визначили чотири масштабні проблеми, серед яких «походження і диференціація слов'янських мов і народів, топоніміка та ономастика». Як згодом згадував науковець, «з'їзд славістів продемонстрував широку можливість плідного застосування традиційних і новітніх методів у дослідженні конкретних мовних фактів як в історії мов, так і в їхньому сучасному стані, констатував значні досягнення в багатьох галузях лінгвістики».

Як талановитий науковець, Дмитро Бучко представляв Україну у складі міжнародного

авторського колективу укладачів «Слов'янського ономастичного атласу». Входив до складу української ономастичної комісії, брав участь у підготовці матеріалів друкованого органу Української ономастичної комісії «Повідомлення Української ономастичної комісії».

Професор був членом трьох спеціалізованих рад із захисту кандидатських дисертацій з української мови та літератури, зокрема у Прикарпатському державному (сьогодні національному) університеті ім. В. Стефаника, Львівському державному (сьогодні національному) університеті ім. І. Франка. Виконував обов'язки заступника голови спеціалізованої ради із захисту кандидатських дисертацій з української мови та методики викладання української мови при Тернопільському державному (сьогодні національному) університеті.

З 1998 р. був членом спеціалізованої ради із захисту докторських (габілітаційних) праць з гуманітарних наук у Люблінському католицькому університеті, де був завідувачем кафедри слов'янських мов. З 2000 р. Дмитро Бучко є членом Комісії польсько-українських культурних зв'язків Польської Академії наук у Любліні.

У 1993 р. професор Дмитро Бучко очолив новостворену кафедру українського та загального мовознавства в Тернопільському національному педагогічному університеті. За його керівництва кафедра була відома як чітко організований і працьовитий колектив. На кафедрі систематично організовувалися і проводилися наукові конференції, видавалися посібники, а з 1998 року, за ініціативою Дмитра Григоровича, поєднується плідна дослідницька робота із редакторською діяльністю. Дмитро Григорович був не лише одним із авторів «Наукових записок Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Галана. Серія. Мовознавство», а й постійним

членом редакційної комісії та головним редактором більше 20 випусків.

З ініціативи Дмитра Григоровича на філологічному факультеті (сьогодні факультет філології і журналістики ТНПУ імені Володимира Гнатюка) створено Західноукраїнський ономастичний центр ім. Василя Сімовича, який займався і продовжує займатися збором та систематизацією власних назв.

Під керівництвом Професора захищено близько 20 кандидатських дисертацій.

Дмитро Григорович Бучко завжди вирізнявся залюбленістю у свій фах серед викладацької спільноти. Усіх, хто мав честь побувати на його семінарських чи лекційних заняттях, завжди вражало глибоке знання предмета. Та попри все він залишався скромною неамбітною людиною, добре відчував свій особливий талант, яким щодня щедро ділився з усіма, хто хотів і вмів бути поруч. У нього було шалене навантаження на роботі, обов'язки в родині, яку він забезпечував і оберігав. Дружина Дмитра Григоровича згадує: «Дмитро був постійно в роботі, при цьому у такій різній роботі: і серйозна наука, і відповідальне ставлення до кафедри і студентів, і город, і майстерка».

Висновки. Дмитро Григорович Бучко жив, розуміючи розмаїття та складнощі життя, не ухиляючись від них, і повною мірою виконав своє призначення. Нам залишається пам'ятати Учителя, цінувати те, що ми мали щасливу нагоду бути поруч, працювати з ним, учитися в нього і відчувати, що Дмитро Григорович гідно оцінював талант кожного з нас, намагався в кожній людині чогось навчитися, для багатьох став точкою опори для сходження на власні вершини.

Унікальна спадщина професора Д. Бучка є яскравою сторінкою в історії вітчизняної науки, вона стане джерелом звершень прийдешніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бучко Д. Г. Бібліографічний покажчик /упор. Б. Близнюк, Л. Невідомська; автор передмови В. Котович. Тернопіль, 2007. 72 с.
2. Бучко Д. Г. Українські топоніми на -івці, -инці. Автореф. Дис....канд. філол. наук. Львів, 1972. 22 с.
3. Бучко Д. Бучко Г. Історична та сучасна українська ономастика. Вибрані праці. Чернівці. Букрек, 2013. 456 с.
4. Бучко Д. Г. Інверсійний словник ойконімів України. Lublin. Wyd-wo KUL, 2001. 327 с.
5. Карпенко Ю. Талановитий дослідник, видатний ономаст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія Мовознавство: 1(16). Тернопіль. ТНПУ, 2007. С. 5–14.
6. Котович В. «При майстрах яюсь легше...»: ономастичні візії професора Дмитра Бучка. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Вип. 71. Ч. 1. Львів, 2019. С. 112–118.
7. Котович В. «Усе життя я намагаюся чесно працювати і щось робити ...». Штрихи до портрета професора Дмитра Бучка. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Словянська філологія. Вип. 354–355. Чернівці, 2007. С. 7–11.
8. Котович В. Походження назв населених пунктів Опілля. Дрогобич: Відродження, 2000. 155 с.

9. Котович В., Бучко Д. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич: Посвіт, 2017. 316 с.
10. Курило О. «Початкова граматика української мови». Кілька уваг про автора та дещо інше. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 184 с.
11. Скаб М. Дмитро Бучко – зразок українця, вченого, учителя та сім'янина (Спогади учня). Наукові записки Тернопільського національного університету. Серія: Мовознавство. Вип. 2(24). Тернопіль, 2014. С. 6–8.
12. Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. Харків. Ранок-НТ, 2012. 256 с.

УДК 811.161.2'367.622'366.54

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.4>

ДІАЛЕКТНІ ЯВИЩА У СИСТЕМІ ДІЄСЛІВНОЇ СЛОВОЗМІНИ РУКОПИСНИХ АПОКРИФІЧНИХ ЗБІРНИКІВ XVII–XVIII СТ.

DIALECT PHENOMENA IN THE SYSTEM OF VERB CONJUGATION IN APOCRYPHAL MANUSCRIPTS COLLECTIONS IN THE 17TH TO 18TH CENTURIES

Бичкова Т.С.,

orcid.org/0000-0002-3060-4150

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу діалектних особливостей у мові західноукраїнських рукописних апокрифічних збірок XVII–XVIII ст. Зауважено, що упродовж століть ці неканонічні тексти були дуже популярними серед українців, тому зазнавали численних народних обробок. Це позначилося й на мові збірок – у них відображені риси тих говорів південно-західного наріччя, в межах поширення яких були створені рукописи.

У статті здійснено спробу визначити риси південно-західного наріччя у системі дієслівної словозміни, а також з'ясувати, яким саме говорам ці особливості, зафіксовані у пам'ятках, властиві.

Засвідчено низку мовних явищ, які до сьогодні характерні для південно-західних діалектів. Так, зокрема, у формах інфінітива зафіксовано архаїчний суфікс -чи, що є результатом асимілятивних процесів у звукосполученні [gt']. Говірковою особливістю зворотних дієслів є активне вживання частки ся у препозиції, на певній відстані від дієслова або її відсутність. У формах теперішнього часу відзначено характерне для карпатських говорів закінчення -м (I ос. однини); твердий приголосний [t] у закінченні дієслів III ос. однини і множини або його втрата в дієсловах II дієвідміни; флексії -м та -ме у формах I ос. множини. У парадигмі минулого часу виявлено залишки перфектних форм (енклітики), характерні для багатьох південно-західних говорів: -ем, -м (I ос. однини чоловічого роду), -м (I ос. однини жіночого роду), -ес (II ос. однини чоловічого роду), -смо, -сме (I ос. множини), -сте (II ос. множини). Ці енклітики можуть стояти як у препозиції або постпозиції до дієслова, так і приєднуватися до інших частин мови. Діалектні явища виявлено також у формах наказового способу: редукція закінчення -и, архаїчні форми атематичних дієслів у другій особі однини. Специфікою творення умовного способу є приєднання до частки би особових енклітиків.

Зазначено, що подальше дослідження мови апокрифічних збірок дозволять виявити діалектний вплив на інших рівнях мовної системи і з'ясувати співвідношення говіркових та загальноукраїнських елементів у пам'ятках.

Ключові слова: південно-західні говори, діалектні риси, архаїчні форми, дієслівні форми, діалектний вплив.

The article is dedicated to the analysis of dialect peculiarities in the language of Western Ukrainian apocryphal manuscript collections in the 17th to 18th centuries. It was observed that during many centuries these non-canonical texts were very popular among Ukrainians and that's why they have undergone popular adaptations. It was reflected on the language of the collections, the characteristics of the patois of south-western dialect are brilliantly reflected within the area where the manuscripts had been written.

We make an attempt to establish the characteristics of a south-western dialect, expressed in the system of verb conjugation, and also to clarify which dialects were the characteristics inherent in that were registered in the manuscripts.

A number of typical for south-western dialect linguistic phenomena has been revealed. In particular, the archaic suffix -чи was attested in the infinitive forms as the result of assimilative processes in the sound combination [gt']. A dialect feature of reflexive verbs is the active use of the particle ся in a preposition, at a certain distance from the verb or its absence. There were noted the typical for Carpathian dialects ending -м (1st person singular) of the present tense forms; hard consonant [t] at the ending of verbs of the 3rd person singular and plural or its loss in verbs of the 2nd conjugation; endings -м and -ме in the forms of the 1st person plural. In the past tense paradigm the remains of perfect forms (enclitics) were found: -ем, -м (1st person singular of the masculine), -м (1st person singular of the feminine), -ес (2nd person singular of

masculine), -смо, -сме (1st person plural), -сте (2nd person plural). These enclitics are inherent for many south-western dialects and can be either in preposition or postposition to the verb or join other parts of speech. Dialect phenomena were also found in the imperative mood forms: reduction of the ending -и, archaic forms of athematic verbs in the second person singular. The addition of personal enclitics to the particle би is a specific feature of the conditional mood.

It is mentioned that further studies of apocryphal collections language will enable dialectal influence on all levels of language system and establish ratio of local and common Ukrainian elements in the written records.

Key words: south-western dialects, dialect characteristics, archaic forms, verb forms, dialect influence.

Постановка проблеми. Основним джерелом історико-лінгвістичних досліджень є пам'ятки письма, які дають можливість простежити розвиток системи української мови від найдавніших часів до наших днів. До таких пам'яток зокрема належать і західноукраїнські рукописні апокрифічні збірники XVII–XVIII ст., мова яких на сьогодні є малодослідженою пропри те, що історія апокрифічної літератури в Україні досить давня – починається від часів прийняття християнства Київською Руссю. Насичення реалістичними деталями сприяло зближенню апокрифів з фольклором. Апокрифічні тексти зумовили створення великої кількості народних легенд, переказів, казок, вірувань тощо. Свого часу І. Франко зауважував, що у порівнянні з художньою літературою «тут [в усній словесності. – Т. Б.] вплив апокрифічних оповідань був далеко значніший і дуже глибокий. Досить буде сказати, що самі тексти тих оповідань досі знаходяться в руках нашого селянства, читають ся письмними, а радо слухаються неписьмними людьми. От тим то й не диво, що з уст українського народа збирачі позаписували доси велику часть... апокрифічних оповідань» [12, с. XXXVIII]. Маючи велику популярність серед українців, ці твори зазнавали численних народних обробок, що позначилося й на мові апокрифічних текстів – вона (мова) увібрала в себе, поряд із книжними елементами та загальноукраїнськими рисами, особливості тих говорів (переважно південно-західного наріччя), на території поширення яких були створені рукописи. Тому вивчення цих збірників є надзвичайно важливим як для історії української мови загалом, так і для історичної діалектології зокрема. Адже, як слушно зауважував Д. Гринчишин, дослідження пам'яток письма «має важливе значення для виявлення діалектних особливостей української мови, показу їх живучості в мові, визначення діалектної основи давньої української літературної мови, а також діалектного поділу в минулому» [3, с. 76].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню діалектних особливостей мови тих чи тих пам'яток присвячено чимало праць. Говіркові риси в мові писемних пам'яток розглядали І. Огієнко, І. Керницький, С. Бевзенко,

У. Єдлінська, Д. Гринчишин та ін. На сьогодні значна кількість наукових студій пов'язана з дослідженням мови учительних Євангелій, які мають західноукраїнське походження. Так, зокрема, Г. Дидик-Меуш присвятила низку праць виявленню закарпатських, бойківських, лемківських рис у мові учительних Євангелій XVI ст. [4; 5; 6]. Х. Макович здійснила комплексне дослідження учительних Євангелій XVI–XVII ст. в історико-діалектологічному аспекті, довівши, що значна кількість говіркових особливостей (фонетичних і морфологічних), засвідчених у текстах, характерна для карпатської групи говорів [9, с. 12]. Виявленню діалектних рис (поряд із загальноукраїнськими і книжними) у мові окремих апокрифічних збірників присвячено праці С. Бевзенка, Д. Гринчишина, С. Перепелиці, М. Станівського. Проте ґрунтовних досліджень явищ діалектного характеру в мові цих пам'яток здійснено не було.

Метою статті є аналіз засвідчених у мові апокрифічних збірників XVII–XVIII ст. діалектних рис в системі дієслівної словозміни та з'ясування меж поширення цих явищ у говорах південно-західного наріччя.

Виклад основного матеріалу. У формах *інфінітива* простежуємо загальну тенденцію до вживання суфікса *-ти*, який є найбільш поширеним у досліджуваних пам'ятках, напр.: *почали питати* Т [13, с. 16], *просити на об'їдъ* ІР [12, с. 137], *празновати* Тс [13, с. 73], *випустити Ржвима* ІР [12, с. 136], *цр̑кву даровати* Кр [13, с. 74], *будовати* РБ [12, с. 97], *наляти воды* Тс [13, с. 226], *лоуки чинити* Д [12, с. 105], *держати* РБ [12, с. 14] тощо. Проте в окремих збірниках інфінітиви з основою на задньоязиковий приголосний виявляють варіативність, зумовлену впливом діалектного мовлення. Поряд з формою на *-ти* в більшості апокрифів (напр.: *буду стерегти* ІР [12, с. 136] і под.) у рукописах С. Теслевцьового й Дрогобицькому вживається також суфікс *-чи*, порівн.: *и приказал им пил'но стеречи* Тс [13, с. 127], *поставил стражи... раи стеречи* Тс [13, с. 177], *будешь ... члкомъ пяти стеречи* Др [12, с. 24]. Суфіксальний [ч] (< [gt']), що постав як наслідок асимілятивних змін, пов'язаних з дією закону відкритого складу, досі зберігається у багатьох південно-західних говорах.

Зокрема він характерний для наддністрянських, надсянських говорів [11, с. 388–389]. С. Бевзенко зауважував, що у галицько-буковинських і карпатських говорах давні форми на **-чи** від дієслів з основою інфінітива на [г], [к] виступають послідовно, тоді як від дієслів з іншою основою звичайними є форми на **-ти** [2, с. 127].

Діалектний вплив позначився й на оформленні **зворотних дієслів** із часткою **ся**, яка сягає своїм походженням зворотного займенника **se*. У більшості південно-західних говорів (окрім значної частини волинсько-подільських) частка не лексикалізувалася з дієсловом, тому може стояти як у постпозиції, так і у препозиції щодо нього. Це явище широко відображене в досліджуваних рукописних апокрифічних збірниках.

У постпозиції фіксуємо **ся (са)** у таких зворотних дієсловах, як-от: *цѣловали са* Тс [13, с. 68], *змилуеш са* Др [13, с. 60], *кланяют са* Тс [13, с. 104], *гнѣвати са* ІР [13, с. 160], *завстидался* РБ [12, с. 99], *трафило са* Тс [13, с. 106], *вселило са в ню* Т [13, с. 117], *написаты са* Т [13, с. 118], *кланати са* Кл [15, с. 5], *покрушили са на порох* Тс [13, с. 128], *родив са* Бр [15, с. 17], *дивовали са* Т [13, с. 16], *фрасовал са* РК [13, с. 54], *зберут ся людіе* РБ [12, с. 278] тощо.

Із препозиційним розташуванням частки **ся** засвідчуємо форми: *опѣкуном ся стал* Др [13, с. 62], *на мѣтвѣ ся бавила* Др [13, с. 61], *са знати* ІР [15, с. 260], *ся трудила* РБ [12, с. 98], *са нахилили* У [13, с. 392], *як ся породив* Др [13, с. 63], *са змер'кает* Тс [13, с. 105], *кто са роди* Д [12, с. Д8], *са насмѣали* Т [13, с. 17], *са мѣил вѣ цркви* РК [13, с. 54], *са народиль* С [15, с. 19] і под.

У мові апокрифічних збірників XVII–XVIII ст. яскравою рисою південно-західних діалектів, зокрема карпатських говорів, є вживання частки **ся** не лише безпосередньо поряд з дієсловом, а й на певній відстані від нього, про що свідчать дані діалектології [2, с. 128]. Ці форми найчастіше фіксуємо в рукописах С. Теслевцьового й Т. Поповича-Тухлянського, напр.: *са єму оупередъ поклонить* Т [13, с. 14], *которіе ся оу него оучили* Т [13, с. 14], *са Хс Сн Божій народиль* Т [13, с. 14], *якорою са и тепер кролеве и црѣве курат* Т [13, с. 15], *са они пробудили* Т [13, с. 15], *са они рушили* Т [13, с. 16], *прислухай же са* Тс [13, с. 68], *са пилно прислухайте* Тс [13, с. 65], *здадо ми са* Тс [12, с. 158] *многіе са люде радвали* Тс [13, с. 141], *са Хс родывъ* Тс [13, с. 141] тощо. Рідше такі конструкції виступають у мові інших апокрифічних збірників, напр.: *ся... не внодобало* Др [13, с. 61], *кто са тою водою умиеть* У [13, с. 332] та ін.

Крім того, у рукописі С. Теслевцьового фіксуємо ще одну особливість, притаманну дієслівним формам південно-західних діалектів – відсутність частки **ся** у зворотних дієсловах. С. Бевзенко вказував на те, що зворотна частка за наявності в реченні двох дієслів із *с'а* може не повторюватися [2, с. 128]. Проте наш матеріал засвідчує пропуск частки і за наявності лише одного зворотного дієслова, як-от.: *зостав оу неславѣ* Тс [13, с. 66], *сонъ приснивѣ* Тс [13, с. 68], *нѣгды не родив* Тс [13, с. 71]. Одним прикладом відображене це явище і в рукописі Т. Поповича-Тухлянського: *црѣ... народит* Т [13, с. 14].

З-поміж діалектних рис у парадигмі **теперішнього часу** відзначимо закінчення **-м** для дієслів у першій особі однини, зафіксоване у Керестурському рукописі: *слушамъ... твои речи* Кр [13, с. 95]. Воно характерне для карпатських говорів, зокрема західнокарпатських, частково північнокарпатських і для північно-західної частини середньозакарпатських, та постало під впливом атематичних дієслів *ім, дам* [2, с. 129]. Цю флексію засвідчують дослідники і в інших пам'ятках, створених на західноукраїнських територіях. Так, наприклад, Х. Макович фіксує закінчення **-м** в учительних Євангеліях XVII ст., зазначаючи при цьому, що воно трапляється лише у пам'ятках, які походять з Лемківщини, а тому припускає, що на XVII ст. «було значно поширене в лемківських говірках» [10, с. 43].

Показовою діалектною рисою південно-західних говорів, зафіксованою у досліджуваному матеріалі, є вживання форм з майже послідовним збереженням кінцевого твердого приголосного [т] для третьої особи однини дієслів другої дієвідміни, напр.: *нѣкому не належыт* Тс [13, с. 71], *стойтъ* Т [13, с. 15], *мовить* Т [13, с. 14] та ін. Твердий кінцевий [т] спостерігаємо також і в третій особі множини першої і другої дієвідмін: *люде говорат* Тс [13, с. 103], *не чуют* РБ [12, с. 98], *спѣвають весело* Тс [13, с. 68], *ходять* РБ [12, с. 98]. Такі форми для дієслів колишнього IV класу поширені у багатьох південно-західних говорах, зокрема у південноподільських говірках, говірках Холмщини, у говорі батюків, галицьких лемків, у низці закарпатських говорів, гуцульському тощо [1, с. 280]. Тому розглядати подібні написання лише як данину книжній традиції, на нашу думку, немає підстав.

У Керестурському рукописі засвідчуємо дієслово II дієвідміни у третій особі однини з опущеним флексивним **-т**, що характерно для частини південно-західних діалектів: *совистъ ма мучи* Кр [13, с. 95].

У формах першої особи множини у більшості досліджуваних збірників переважає закінчення **-мо**, що відображає загальноукраїнську мовну тенденцію – поступове витіснення давніх форм на **-мъ**, напр.: *мы идемо до пана* ІР [12, с. 137], *працуємо* Тс [12, с. 158], *можемо* Др [13, с. 60], *знаємо* УЛ [14, с. 152] та ін. Флексію **-м**, що вживається значно рідше (*не знаєм* Т [13, с. 16], *вас питаєм* Т [13, с. 16], *читаєм* С [15, с. 19] тощо), можна трактувати, з одного боку, як данину книжній традиції, а з іншого, – як діалектну рису, адже такі форми паралельно з утвореннями на **-мо** характерні зокрема для наддністрянських говірок [2, с. 135; 11, с. 388]. Окрім цього, у рукописі С. Теслевцьового фіксуємо особову флексію **-ме** для першої особи множини: *Бже в'сеомоуцїй, Тройце стаа, просиме та грѣш'ныи...* Тс [13, с. 74]. І. Керницький, засвідчуючи таке закінчення в учительному Євангелії XVI ст. з Прикарпаття, вважав, що воно перейшло в пам'ятку зі словацької мови [8, с. 193]. Дієслівні форми на **-ме** вживаються в сучасних карпатських говорах за винятком гуцульських [1, с. 288].

До явищ діалектного характеру у парадигмі **минулого часу** належить активне вживання здеформованого допоміжного дієслова **бути** в теперішньому часі, який разом із колишніми активними дієприкметниками на **-ль, -ла, -ло** утворював перфект. Залишки дієслова **бути** (особові енклітики) збереглися у більшості південно-західних говорів, вживаються у реченнях з пропущеним підметом і можуть розташовуватися як у постпозиції, так і в препозиції щодо дієслова.

Енклітики **-ем, -м** (< *есмь*) засвідчено у формах першої особи однини чоловічого роду (**-м** – також для форм жіночого роду), напр.: *ожидаем* Д [15, с. 388], *повѣдаем ти* С [15, с. 36], *видѣлем* УЛ [14, с. 150], *выкопалем* ПП [14, с. 117], *але то емь тепер не готов* Т [13, с. 16], *познавалемь* ОР [15, с. 202]; *претерпѣламь* К [13, с. 368], *не просилам та* Тс [13, с. 232] тощо. Фіксуємо також приклади приєднання енклітика до іншої частини мови, зокрема до прислівника або службових частин мови, як-от: *много-мъ юй зла чиниль* Тс [13, с. 321], *знову-мъ написавъ* Тс [13, с. 319], *тричѣ уже-м приходиль* РБ [12, с. 272], *бо-м слышал* ПП [14, с. 113]. Друга особа однини чоловічого роду оформлюється за допомогою *ес* (< *еси*): *оучинил ес его* Др [13, с. 60]. У дієсловах першої особи множини вживається особовий енклітик **смо** або рідше **сме** (< *есмь*), напр.: *жадного смо не видѣли* Др [13, с. 60], *оузрѣлисмо* ПП [14, с. 113], *видѣлисмо...* *сонъ дивен* РБ [12, с. 278], *жалисмо*

пшеницю Тс [12, с. 158]; *вернули... сме са назад* Т [13, с. 16]. Дієслова другої особи множини утворюються додаванням **-сте** (< *есте*): *сте пристроили* Тс [13, с. 232], *сами сте са трыє запустили* Тс [13, с. 129], *слишалисте* РК [15, с. 160], *позыскали-сте огонь* ПП [14, с. 80]. Такі форми минулого часу були властиві живій мові на значній території українських земель. Вони збереглися в подільських говорах, у говорі батюків, в наддністрянських говірках, у західних говірках південної Волині, в гуцульському й покутському говорах, у закарпатських говорах, у говорі галицьких лемків [1, с. 312].

Хоч збереження перфектних форм є спільною особливістю більшості південно-західних діалектів, а відтак і значної частини проаналізованих рукописів, проте дослідження показало, що в буковинських збірниках – Іспаському й рукописі І. Яремецького-Білашевича – енклітики вживаються досить рідко.

Крім того, книжна традиція спричинила також вживання повних перфектних форм, як-от: *всѣхъ еси сотворил* РБ [12, с. 99], *послушалъ еси жены* Др [12, с. 24], *оутратили есмо дар'т* Т [13, с. 16], *согрѣшили есмо* Т [13, с. 16], *чи привели есте брата своего* ІР [12, с. 136] *осквернили есте* Кл [15, с. 65], *оукрали есте кжбокъ* ІР [12, с. 137] і под.

Вплив діалектного мовлення позначився й на деяких формах **наказового способу**. Як правило, у другій особі однини вживається закінчення **-и (-й)**, напр.: *ноги мои оумый* Тс [13, с. 226], *не гнѣвайся, ω(т)че мой* РБ [12, с. 98], *оутѣши нас* Тс [13, с. 66], *послухай мене* РБ [12, с. 91], *сотвори вечерю* ІР [12, с. 291] тощо. Проте окрім дієслів із флексією **-и (-й)**, у Дрогобицькому рукописі засвідчено форму наказового способу зі зредукованим закінченням: *Иωсифъ, слышь* Др [13, с. 63]. Дієслова з утраченою особовою флексією поширені у карпатській групі говорів, а також у надсянських та в деяких наддністрянських говірках [2, с. 144].

Щодо атематичних дієслів, то в досліджуваних пам'ятках у наказовому способі вони вживаються у своїй архаїчній формі, напр.: *дажд ми, брате* РБ [15, с. 12], *повѣж'ми* С [15, с. 26], *повѣджь менѣ* Бр [15, с. 41], *дажд ми всечадство* П [13, с. 58], *сповѣж мнѣ* РБ [12, с. 272], *повичъ ми* Кр [13, с. 95] (а також у другій особі множині: *повѣжете ми* Т [13, с. 16], *повѣчте ми* Т [13, с. 16] тощо). Подібні утворення характерні для галицько-буковинської (наддністрянські, надсянські, покутські, східнокарпатські) та карпатської групи говорів [2, с. 144].

Форми першої особи множини в наказовому способі вживаються здебільшого із флексією **-ѣмо, -мо**, напр.: *кروطѣмо* Тс [13, с. 183], *оумѣймо... оуважати* Тс [13, с. 73], *не преступаймо слова стѣго* РБ [15, с. 61], *стрѣчаймо* Тс [13, с. 135], *пріймаймо* Тс [13, с. 183], *не убиваймо мы* Тс [12, с. 159], *возмимо Бѣа небеснаго на помощь* РБ [12, с. 14] тощо. Подекуди трапляються дієслова із закінченням **-ѣм**, як-от: *поклонѣм са* Т [13, с. 15], *принесѣмъ офѣру* Бѣу РБ [12, с. 98]. Досить часто в рукописах Т. Поповича-Тухлянського і С. Теслевцьового спостерігаємо діалектні флексії **-ѣме, -ме**, напр.: *господари мои, подме до божници* Т [13, с. 15], *искаиме* Т [13, с. 15], *идѣме* Т [13, с. 15], *вийдѣме* Тс [13, с. 128], *оустанме* Тс [13, с. 128], *оукин'ме* Тс [12, с. 159], *продайме* Тс [12, с. 160] та ін. Подібні форми наявні також і в інших пам'ятках західноукраїнського походження. Зокрема, в учительних Євангеліях другої половини XVII ст. такі утворення відзначають У. Добосевич та Г. Чуба: *приходѣме, не журѣмеса, оусокотиме* [7, с. 59]; *выдаваиме сами себе, мовме тыи слова, просме гѣ ба* [16, с. 14]. Ці закінчення властиві передусім карпатській групі говорів.

Основною діалектною рисою, виявленою у формах **умовного способу**, є вживання частки **би** із приєднаними до неї особовими енклітиками,

напр.: *Коли бы Мѣтка Хѣа не просила за нас Хѣ Сѣа своего, то быс'мо дав'но погинули* Тс [13, с. 74]; *Коли бы ес хотѣл знати якаа ес моцѣ крѣта его, повѣл бы ем ти* УЛ [14, с. 152]. Творення умовного способу за допомогою колишніх перфектних форм допоміжного дієслова є специфічною діалектною рисою багатьох південно-західних говорів, зокрема закарпатських, наддністрянських та ін. [1, с. 331].

Висновки і перспективи. Проведене дослідження показало, що мова західноукраїнських апокрифічних збірників XVII–XVIII ст. у системі дієслівної словозміни зазнала значного впливу південно-західних говорів. Проведений аналіз засвідчив, що діалектні явища охоплюють майже всю дієслівну парадигму. Говіркові особливості виявляються, зокрема, у специфічному вираженні давніх форм інфінітива, зворотних дієслів, теперішнього і минулого часу, наказового й умовного способу тощо. Такий живомовний вплив можна пояснити надзвичайною популярністю цих пам'яток серед простого народу. *Перспективу* подальших розвідок вбачаємо у комплексному дослідженні західноукраїнських апокрифічних збірників з метою виявлення в них рис південно-західних діалектів на всіх рівнях мовної системи, а також з'ясування співвідношення говіркових та загальноукраїнських елементів у мові рукописів.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

Бр – Боршевицький рукопис XVIII ст.; **Д** – Дубовецький рукопис XVII ст.; **Др** – Дрогобицький рукопис XVIII ст.; **ІР** – Іспаський рукопис XVIII ст.; **К** – рукопис П. Кизикевича XVIII ст. **Кл** – Калуський рукопис XVIII ст.; **Кр** – Керестурський рукопис XVIII ст.; **ОР** – Ославський рукопис XVII ст.; **П** – Перемиський рукопис XVIII ст.; **ПП** – Перемиський Пролог XVII ст.; **РБ** – рукопис І. Яремецького-Білашевича XVIII ст.; **РК** – рукопис Івана Кузикевича XVIII ст.; **С** – Сокольський рукопис XVIII ст.; **Т** – рукопис Т. Поповича-Тухлянського XVIII ст.; **Тс** – рукопис С. Теслевцьового XVII ст.; **У** – Унгварський рукопис XVIII ст.; **УЛ** – Угроруський рукопис із с. Літманової XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Ужгород, 1960. 416 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
3. Гринчишин Д. Фіксація діалектних рис у документах XVIII ст. з Гуцульщини. *Гуцульські говірки: лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. С. 76–85.
4. Дидик-Меуш Г. Закарпатські говіркові риси в мовній тканині неканонічного євангельського тексту XVI ст. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2008. Вип. 12. С. 131–133.
5. Дидик-Меуш Г. Бойківські риси в мовній тканині неканонічного євангельського тексту XVI ст. *Діалектологічні студії*. 8 / відпов. ред. : П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2009. С. 7–13.
6. Дидик-Меуш Г. Лемківські говіркові риси в мовній тканині староукраїнського неканонічного євангельського тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії : загальнослов'янський контекст* / за заг. ред. П. Ю. Гриценка. Київ, 2014. С. 172–175.
7. Добосевич У. Українська мова в учительному Євангелії середини XVII ст. *Діалектологічні студії*. 1: *Мова в часі і просторі* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 45–63.
8. Керницький І. М. Система словозміни в українській мові: на матеріалі пам'яток XVI ст. Київ : Наук. думка, 1967. 288 с.

9. Макович Х. Діалектні риси мови українських рукописних учительних Євангелій XVI–XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2013. 15 с.
10. Макович Х. Дієслівні форми теперішнього часу в українських карпатських говірках XVI–XVII ст. (на матеріалі учительних Євангелій). *Південний архів. Філологічні науки*. 2017. Вип. 70. С. 43–47.
11. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
12. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 1. Львів. 1896. 66 с. + 394 с.
13. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 2. Львів. 1899. 78 с. + 443 с.
14. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 3. Львів. 1902. 68 с. + 360 с.
15. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів: у 5 т. Т. 4. Львів. 1906. 47 с. + 524 с.
16. Чуба Г. Лінгво-текстологічний аналіз Учительних Євангелій другої половини XVI–XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 1998. 18 с.

UDC 81'246.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.5>

FAMILY LANGUAGE POLICY AND FORCED MIGRATION: THE CASE OF UKRAINIAN REFUGEES IN POLAND

СІМЕЙНА МОВНА ПОЛІТИКА ТА ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ПОЛЬЩІ

Blasiak-Tytula M.,

orcid.org/0000-0002-4827-8314

*Professor at the Speech Therapy and Development Disorders Department
Krakow Pedagogical University*

Shevchuk-Kliuzheva O.,

orcid.org/0000-0003-2963-4720

*Associate Professor at the Ukrainian Language Department
Borys Grinchenko Kyiv University*

The article examines the family language policy of Ukrainian refugees who migrated to Poland in 2022 due to the ongoing military conflict in Ukraine. Specifically, the study focuses on the language choice of families with children of pre-school age and their attitude towards the preservation and development of the Ukrainian language in the family, as well as the acquisition of new language practices in connection with forced migration. The research is based on a survey of 65 respondents in one preschool educational institution in Krakow, Poland, representing all macro-regions of Ukraine with different historical and socio-cultural features. The findings reveal that the majority of surveyed families have a bilingual and multilingual language policy, with Ukrainian, Russian, and Polish being the three languages they use in daily communication. The participants demonstrate a positive attitude towards the preservation and development of Ukrainian language skills, considering it an integral part of their cultural identity. However, the study also highlights some challenges faced by families, such as limited access to Ukrainian-language resources and the influence of the dominant language (Polish), which may threaten the future of the Ukrainian language among the younger generations of Ukrainian refugees in Poland.

This study sheds light on the complex language situation of Ukrainian refugees in Poland and underscores the importance of promoting language diversity and supporting language maintenance efforts in the context of forced migration. Additionally, research on family language policy has gained significant attention in recent years due to its relevance to language maintenance and transmission within families who are in a bilingual or multilingual situation. It explores the conscious and unconscious language practices of families, including language choice, use, and transmission, as well as the role of parents, siblings, and external factors in shaping language attitudes and ideologies. This area of study recognizes the importance of family as a crucial site for language acquisition and transmission, highlighting the need to support multilingualism and language diversity in family language policy.

Key words: bilingualism, family language policy, language practices, mother tongue, first language, second language.

У статті розглядається сімейна мовна політика українських біженців, які мігрували до Польщі у 2022 році через військовий конфлікт. Зокрема, у дослідженні розглядається мовний вибір сімей, які виховують дітей дошкільного віку, та їхнє ставлення до збереження та розвитку української мови в сім'ї, а також набуття нових мовних практик у зв'язку з вимушеною міграцією. Дослідження базується на опитуванні 65 респондентів в дошкільному навчальному закладі міста Кракова (Польща), які представляють усі макрорегіони України з різними історичними та соці-

окультурними особливостями. Отримані дані свідчать, що більшість опитаних сімей підтримують білінгвальну та мультилінгвальну мовну політику, причому на сьогодні українська, російська та польська є трьома мовами, якими вони користуються у щоденному спілкуванні. Респонденти демонструють позитивне ставлення до збереження та розвитку української мови, вважаючи її невід'ємною частиною культурної ідентичності. Проте дослідження також висвітлює деякі проблеми, з якими стикаються родини, як-от обмежений доступ до україномовних ресурсів та вплив домінуючої мови (польської), що може загрожувати майбутньому української мови серед українських біженців молодого віку у Польщі.

Це дослідження проливає світло на складну мовну ситуацію українців у Польщі та підкреслює важливість сприяння мовному різноманіттю та підтримки зусиль щодо збереження мови в контексті вимушеної міграції. Крім того, останніми роками дослідження сімейної мовної політики привернули значну увагу через їхню актуальність для збереження та передачі мови в сім'ях, які перебувають у білінгвальній чи мультилінгвальній ситуації. Він досліджує свідомі та несвідомі мовні практики сімей, включаючи вибір, використання та передачу мови, а також роль батьків, братів і сестер та зовнішніх факторів у формуванні мовних установок та ідеології. Ця область дослідження визнає важливість сім'ї як важливого місця для оволодіння та передачі мови, підкреслюючи необхідність підтримки багатомовності та мовного розмаїття в сімейній мовній політиці.

Ключові слова: білінгвізм, сімейна мовна політика, мовні практики, рідна мова, перша мова, друга мова

Introduction. Forced migration is a significant issue affecting many countries, and it often has a profound impact on the linguistic landscape of host countries. The arrival of large numbers of Ukrainian refugees in Europe is no exception, and it has led to a growing need for multilingual services and resources to support the integration of Ukrainian migrants and promote intercultural dialogue and understanding. Understanding the language background of Ukrainian forced migrants is essential for host countries' language policies, as it can inform decisions about language teaching, interpretation and translation services, and the provision of multilingual resources.

Furthermore, the linguistic and cultural needs of displaced persons must be considered when developing language policies to facilitate their integration into the host society. This is particularly important given the ongoing conflict in Ukraine, which has put Ukrainian language and culture at risk of language loss and switching among Ukrainian refugees, especially among the younger generations. As a result, the development of effective language policies can help preserve linguistic diversity and nurture and develop the Ukrainian language and culture, which is critical for the preservation of cultural heritage and identity.

The language portrait of Ukrainian families in Poland is also heterogeneous, with a significant part of Ukrainian families with preschool-aged children using Russian as the functional first language in the family language policy. This adds complexity to the linguistic landscape and requires careful consideration when designing language policies and educational programs for Ukrainian preschoolers in Poland. Moreover, the lack of Ukrainian-language educational institutions in Poland poses a significant challenge, as Ukrainian preschoolers often have to rely on the Polish education system to provide them with language instruction, which may not always be adequate or effective. Polish researcher W.Miodunka emphasizes that bilingualism involves linguistic,

psychological, and social challenges for speakers who have to use an unaccepted language within their group and an official or commonly accepted language outside that group. By recognizing the complexity of bilingualism, we can better understand the experiences of bilingual people and the social and cultural implications of language use. This perspective can also inform language education policies and practices that support bilingualism and multilingualism.

To address these challenges, it is essential to recognize that bilingualism and multilingualism are shaped by various factors, including the life circumstances of language users and the social context in which they function. This includes the socio-political situation, which can influence the acquisition of additional languages. Bilingualism is a widespread social phenomenon that involves the acquisition of two languages and their interchangeability depending on the environment or setting. However, it is also a complex issue involving linguistic, psychological, and social challenges for speakers who have to use an unaccepted language within their group and an official or commonly accepted language outside that group. By acknowledging the complexity of bilingualism, we can better understand the experiences of bilingual people and the social and cultural implications of language use, which can inform language education policies and practices that support bilingualism and multilingualism.

The State of Research and Methodology. The current scientific article explores the family language policy of Ukrainian forced migrants in Poland. It highlights the importance of understanding the complex linguistic and cultural backgrounds of Ukrainian migrant and the need to support their language development in a multilingual context. The language development of Ukrainian children with refugee experience requires special attention in the context of the situation of forced migration. The migration situation has clearly divided the linguistic

spaces of Ukrainian families: the family sphere, which often has Ukrainian-Russian bilingual practices, which of course has its own reasons, and the linguistic space of the host country – the Polish-speaking environment into which migrants from Ukraine try to integrate. Previous research has demonstrated that bilingualism offers cognitive advantages, acting as a cognitive reserve, and improving academic performance. Additionally, it provides communicative and cultural benefits. Baker (2011) identifies several categories of raising bilingual children in various environmental contexts, including early childhood bilingualism, one person one language, home language is different from the language outside of the home, mix languages type, and delayed introduction of the second language. The researcher notes that being bilingual can also provide advantages communicatively and culturally, which can be beneficial in a multilingual context (Baker, 2011). There are different types of bilingualism, including early childhood bilingualism, one person one language, home language is different from the language outside of the home, mix languages type, and delayed introduction of the second language. The type of bilingualism can be influenced by the family language policy, which determines which language is spoken and in which situations. When characterizing the family language policy, it is important to consider its components, which include language ideologies, language practices, and language management (Spolsky, 2004). Language ideology refers to someone's beliefs about whether a language should be used or not (Abtahian & Quinn, 2017). Thus, the ideology of the parent language at home influences the formation of family language policy, which in turn determines which language is spoken and in which situations. This can ultimately shape the children to be monolinguals or bilinguals. According to Hollebeke et al. (2020), the implementation of a family language policy is of utmost importance when it comes to regulating language usage within a familial context.

Although the concept of family language policy is not yet widely discussed in Ukrainian linguistic circles, recent study by Shevchuk-Kliuzheva (2020) provide valuable insights into the role of family language policies in shaping Ukrainian children's language practices and attitudes. Understanding the components of family language policy is crucial in supporting the language development and social-emotional well-being of preschool children with refugee experience, as they navigate a complex linguistic and cultural landscape.

This research utilized various sociolinguistic methods, including statistical analysis, to collect and analyze data. The researchers conducted an online survey called "Family Language Policy of Ukrainians in Poland" among families with children attending a Ukrainian kindergarten in Krakow, Poland. A total of 65 adult representatives of families. The survey consisted of 28 questions about language practices and behavior in family communication, as well as the correlation between Ukrainian, Russian, Polish, and other languages used by the children. 86% of the respondents were from major Ukrainian cities, and the analysis focused on understanding family language policy by comparing home language for families, taking into account important indicators such as the native language of the children, which reflects language ideology in the family. It was equally important to understand the use of languages by Ukrainians in both private and public spheres of everyday life. The survey allowed for self-identification by respondents of their speech behavior and their children's behavior. Overall, this research methodology involved using a sociolinguistic survey to collect data on language practices and behaviors among Ukrainian families in Poland, analyzing the data using statistical methods, and gaining insight into the development of bilingual children's language and their acquisition of Polish.

Objectives. The primary objective of this study is to gain insight into the family language policies of Ukrainian families with refugee experience in Poland, as well as to characterize their daily language use in private and public contexts, particularly with regards to Ukrainian, Russian, and Polish languages in the context of their new life experiences. To achieve this, the following tasks were undertaken: conducting a sociolinguistic survey of Ukrainian families with refugee experience in Poland, collecting and analyzing data on language practices and behavior among Ukrainian refugees in Poland, with a particular focus on family communication.

Results. The linguistic data gathered from a sociolinguistic survey conducted during the summer of 2022 among Ukrainian migrants residing in Krakow, Poland, will be utilized to identify the main language behavior trends exhibited by Ukrainian families with refugee experience in Poland. As previously noted in the research methodology, the respondents in the survey were carefully selected to ensure representation from all regions of Ukraine. This is of particular significance, as sociolinguistic studies have revealed that language practices and preferences of Ukrainians can vary significantly based on their territorial origins. It is important to note that

the respondents in our survey were overwhelmingly female (98.5%), as men were largely unable to leave Ukraine due to restrictions imposed during the migration. This indicates that Ukrainian refugees in Poland are predominantly women with children, as shown in Table 1.

Table 1
Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), age, gender and origin of 65 respondents. Own research

Age:	
25-30 y/o	9.3%
30-35 y/o	21.5%
35-40 y/o	21.5%
40-45 y/o	23.1%
45-50 y/o	21.5%
50-60 y/o	3.1%
Gender:	
Female	98.5%
Male	1.5%
Origin (macro regions):	
Kyiv	10.8%
Eastern part of Ukraine	18.7%
Southern part of Ukraine	22.3%
Center of Ukraine	12.7%
Northern part of Ukraine	19.4%
Western part of Ukraine	16.1%

In the realm of understanding family language policy, it is crucial to consider significant data that sheds light on language practices. One of the key factors to consider is the bilingualism or multilingualism of adult family members. A recent survey conducted on Ukrainian migrants reveals that the majority of respondents exhibit bilingual and multilingual skills. Specifically, 50.8% of participants are proficient in both Ukrainian and Russian languages, 9.2% demonstrate bilingual abilities in Ukrainian and Polish, while 12.3% exhibit active language proficiency in Ukrainian, Russian, and English. Additionally, 9.2% of respondents have fluency in Ukrainian, Russian, and Polish languages. The findings suggest that bilingual and multilingual language practices are common among the majority of Ukrainian individuals.

Table 2
Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), bilingual and multilingual practices of 65 respondents. Own research

What languages do you speak?	
Ukrainian	10.8%
Russian	3.1%
Ukrainian and Russian equally	50.8%

Ukrainian and Polish	9.2%
Ukrainian, Russian and Polish	9.2%
Ukrainian, Russian, English	12.3%
Another option	4.6%

In the context of family communication, the trend towards speaking only one language continues to exist, with Ukrainian and Russian being the primary languages spoken. According to a survey, 40% of respondents reported speaking Ukrainian as their family's primary language, while 29.2% reported speaking Russian. Additionally, 30.8% of respondents identified their families as bilingual, as the language spoken at home is dependent on the situation and can be switched (refer to Table 3 for details).

Table 3
Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), use of language(s) at home by 65 respondents. Own research

What language do you use at home?	
Ukrainian / mostly Ukrainian	40%
Russian / mostly Russian	29.2%
It depends on the situation (Ukrainian and Russian)	30.8%
Another option	0.0%

As mentioned above, the concept of "home language" is not actively used in Ukrainian studies. In Polish academic discourse, the term home language is used as equivalent to heritage language and is defined as the spoken language of everyday family life, which is also a type of ethnic language (Lipinska & Seretny, 2012). The UNESCO Institute for Statistics defines home language as the language learned during childhood in the home environment, and the term can also be defined as first language or mother tongue.

Bilingualism of Ukrainians is active. In everyday communication, forced migrants from Ukraine in most cases switch language codes (see Table 4).

Table 4
Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), code-switching practice of 65 respondents. Own research

Do you switch from one language to another during daily communication? (Ukrainian and Russian languages)	
Yes	49.2%
Sometimes	12.3%
It depends on the situation (Ukrainian and Russian)	20%
No	16.9%
Another option	1.6%

Based on survey results, it can be inferred that a significant proportion of the respondents possess proficiency in the Polish language. Specifically, 32.3% of the surveyed individuals reported being capable of communicating effectively in Polish. Furthermore, a considerable percentage of respondents, amounting to 53.8%, either currently engage in learning the Polish language or plan to do so in the near future, indicating a growing interest in acquiring proficiency in the language (see Table 5). It is plausible to predict that as a result of this trend, Ukrainian individuals residing in Poland will progressively engage in more frequent and active communication in the Polish language. This process will likely be facilitated by the passage of time and the gradual improvement of language skills through interaction with native speakers. Additionally, deliberate efforts towards formal language training may be undertaken to ensure full integration into the host country.

Conclusions. Firstly, the bilingual family language policy of Ukrainian families with refugee experience in Poland is characterized by the active use of both Ukrainian and Russian in daily private communication. This means that family members frequently switch between the two languages depending on the situation or topic of conversation. Secondly, the high percentage of bilinguals and multilinguals among Ukrainians with forced

Table 5
**Survey “Family language policy of Ukrainians in Poland” (2022), mastery of the Polish language by Ukrainian migrants (65 respondents).
Own research**

Do you know Polish?	
Yes	1.5%
Yes, I can speak, but I want to improve my knowledge	30.8%
No, but I'm studying now	29.2%
No, but I plan to study in the near future	24.6%
Another option	13.9%

migration experience is a result of their exposure to multiple languages in their home country and during their displacement. The mastery of the Polish language is essential for successful integration into the host society, as it allows for communication with native speakers and access to education and employment opportunities. Finally, while Polish may become the primary language for public use in the near future, it is important to note that the use of Ukrainian language should continue in certain situations, such as at home or within the Ukrainian community. This is because language is an important aspect of cultural identity and maintaining the use of the home language is a way of preserving and passing on cultural heritage to future generations.

REFERENCES:

1. Abtahian, M. R., & Quinn, C. M. Language shift and linguistic insecurity. In Hildebrandt, Kristine A., Carmen Jany, and Wilson Silva. (Eds) *Documenting Variation in Endangered Languages*. Language Documentation & Conservation Special Publication no. 13., 2017, P. 137–151.
2. Baker, C. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Multilingual matters, 2011.
3. Bialystok, E. *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 304 p.
4. Bilaniuk, L. *Contested tongues: language politics and cultural correction in Ukraine*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 2005, 135 p.
5. Cummings, J. The Entry and Exit Fallacy in Bilingual Education. *The Journal for the National Association for Bilingual Education (NABE Journal)*. 1980. Vol.4, n3, p. 25-59.
6. Curdt-Christiansen, X. L. Family language policy. In J. W. Tollefson, M. Pérez-Milans, eds. *The Oxford handbook of language policy and planning*. Oxford: Oxford University Press. 2018, p. 420–441.
7. De Houwer, A. Harmonious bilingual development: Young families' well-being in language contact situations. *International Journal of Bilingualism*. 2013. Vol.19(2), P. 169–184.
8. De Houwer, A. *The acquisition of two languages: A case study*. Cambridge: Cambridge University Press. 1990, p. 65–77.
9. Genesee, F., Nicoladis, E. *Bilingual First language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press. 2002, P. 59–64.
10. Haugen, E. *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide*. *Publication of the American Dialect Society*. 1956. No. 26, P. 159.
11. Hawkins, J., Filipović, L. The Complex Adaptive System Principles model for bilingualism: Language interactions within and across bilingual minds. *International Journal of Bilingualism*. 2018, P. 34–39.
12. Kaveh, Y. M. Family language policy and maintenance of Persian: the stories of Iranian immigrant families in the northeast, USA. *Language Policy*. 2018. Vol.17, P. 443–477.
13. King, K., Fogle, L. Bilingual parenting as good parenting: Parents' perspectives on family language policy for additive bilingualism. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2006. Vol. 9., Issue 6., P. 695–712.

14. Levchuk, P. Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia. Księgarnia Akademicka. 2020, 303 s.
15. Lipińska E., Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności, Kraków: Wyd-wo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003, S. 89–96.
16. Lipińska E., Seretny A. Nauczanie kompetencji językowych w układzie zintegrowanym, czyli praktyka w praktyce. *Postscriptum Polonistyczne*, nr 2(10), 2012, 165–176.
17. Marchman, V. A., Fernald, A., & Hurtado, N. How vocabulary size in two languages relates to efficiency in spoken word recognition by young Spanish–English bilinguals. *Journal of Child Language*. 2010. 37(4), P. 817–840.
18. Miodunka, W. Bilingwizm polsko-portugalski w Brazylii. W stronę lingwistyki humanistycznej, Kraków. 2003, 290 s.
19. Place, S., & Hoff, E. Properties of dual language exposure that influence 2-year-olds' bilingual proficiency. *Child Development*. 2011. Vol. 82(6), P. 1834–1849.
20. Schwartz, M. Family language policy: core issues of an emerging field. *Applied Linguistics*. 2010. Vol. 1. P. 171–191.
21. Shevchuk-Kliuzheva, O. The sociolinguistic aspect of Ukrainian Russian child bilingualism on the basis of survey of Ukrainian families. *Cognitive Studies | Études cognitives*. 2020. Article 2323.
22. Smith-Christmas, C. Using a 'Family Language Policy' lens to explore the dynamic and relational nature of child agency. *Children & Society*. 2021. Vol. 36(3), P. 1–15.
23. Smith-Christmas, C. What Is Family Language Policy? Family Language Policy: Maintaining an Endangered Language in the Home. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016, P. 1–19.
24. Spolsky, B. Language management. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. 308 p.
25. Spolsky, B. Language policy. Cambridge: Cambridge University Press. 2004. 250 p.
26. Tomasello M. The usage-based theory of language acquisition. Edith L. Bavin (Ed.). *The Cambridge handbook of child language*. Cambridge: Cambridge Univ., 2009. P. 69–87.
27. Wilson, S. Family language policy through the eyes of bilingual children: the case of French heritage speakers in the UK. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2019. Vol. 41, P. 3

УДК 811.112'43

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.6>

**ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ З УРАХУВАННЯМ ОСНОВНИХ
МОВНИХ ПЛАСТІВ У ЖІНОЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ОНЛАЙН-ВИДАНЬ «КОЛІЖАНКА», «ТЕНДІТНА», UKRAINKY.COM)**

**MEANS OF EXPRESSION OF ADVERTISING TEXTS TAKING INTO ACCOUNT
THE MAIN LANGUAGE LAYERS IN WOMEN'S PERIODICALS
(BASED ON THE MATERIALS OF THE ONLINE PUBLICATIONS «KOLIZHANKA»,
«TENDITNA», UKRAINKY.COM)**

Бортун К.О.,

orcid.org/0000-0003-1223-347X

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи та соціально-політичних і гуманітарних
дисциплін*

Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

Сучасна українська жіноча періодика має специфічні тематичні та стильові моменти. Рекламі в жіночій періодичній пресі притаманне психологічно-емоційне забарвлення, що позначено на виборі теми – жінці не байдуже, яку інформацію їй підносять, наскільки ця інформація відповідає її настрою, функційній спрямованості матеріалів – публікації виконують інформаційну, освітню та дидактичну функції, що допомагає аудиторії вирішити певні проблеми, пов'язані з особистим, духовним світом, виробити модель поведінки, сприяє вирішенню конфліктних ситуацій.

Розважальна функція забезпечує релаксацію в процесі прочитання матеріалів жіночої періодики, мова позбавлена обценної лексики, жаргонізмів, лайливої лексики. Тон її вимогливий, але м'якший, ніж у виданнях інших

типів. Розглянувши лексичну організацію рекламних текстів, нами з'ясовано, що всі слова у тексті носять виключно позитивне емоційне забарвлення, а також наявна велика кількість іншомовних вкраплень у структурі реклами.

Стилістичний потенціал реклами створює образний світ, інформацію про продукт або послугу, прагне зробити його привабливішим для потенційних споживачок. Мовний арсенал рекламного дискурсу жіночих онлайн-видань допомагає стати «близьким» жіночим запитам і потребам. Синтаксичний шар є певним віддзеркаленням і маркером уваги та інтенцій потенційних споживачок реклами. Його різножанрова лінгвістична природа надає певного ідейного спрямування жіночим онлайн-виданням.

Рекламний текст зумовлений неймовірним різноманіттям різних шарів і ярусів сучасної української літературної мови, мати змогу втілити їхні варіації. Тобто рекламний дискурс є своєрідним «плацдармом» для актуалізації та трансформаційних особливостей цих лінгвістичних особливостей, які ми окреслили вище, для впливу на жіночу свідомість і світогляд. Перспективним вбачаємо дослідження рекламного дискурсу у жіночих періодичних виданнях за матеріалами онлайн-видань у зівставному аспекті.

Ключові слова: рекламний дискурс, стилістика, текст реклами, жіночі періодичні видання, мовні засоби виразності.

Modern Ukrainian women's periodicals have specific thematic and stylistic aspects. Advertising in the women's periodical press is characterized by a psychological and emotional color, which is indicated by the choice of the topic – a woman does not care what information is presented to her, how much this information corresponds to her mood, the functional orientation of the materials – the publications perform informational, educational and didactic functions that help the audience to solve certain problems related to the personal, spiritual world, develop a model of behavior, contributes to the resolution of conflict situations.

The entertainment function provides relaxation in the process of reading the materials of women's periodicals, the language is devoid of obscene vocabulary, jargon, and abusive language. Its tone is demanding, but softer than in publications of other types. Having considered the lexical organization of advertising texts, we found out that all words in the text have an exclusively positive emotional color, as well as a large number of foreign language interspersions in the structure of advertising.

The stylistic potential of advertising creates a visual world, information about a product or service, seeks to make it more attractive to potential consumers. The linguistic arsenal of the advertising discourse of women's online publications helps to become «close» to women's requests and needs. The syntactic layer is a certain reflection and marker of the attention and intentions of potential consumers of advertising. Its multi-genre linguistic nature gives a certain ideological direction to women's online publications.

The advertising text is conditioned by the incredible variety of different layers and tiers of the modern Ukrainian literary language, to be able to embody their variations in an advertising picture. That is, the advertising discourse is a kind of «springboard» for the actualization and transformational features of these linguistic features, which we outlined above, to influence women's consciousness and worldview. We see the research of advertising discourse in women's periodicals based on the materials of online publications in a comparative aspect as promising.

Key words: advertising discourse, stylistics, advertising text, women's periodicals, linguistic means of expression.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Типологічна риса рекламного дискурсу сьогодні – віддзеркалення об'єктивних змін мовної динаміки, соціуму, які репрезентовані на всіх мовних ярусах (фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексико-семантичному). Сучасний рекламний контент передбачає «особливу» архітектоніку в дискурсі реклами: прямої реклами ці тексти не мають, але контент спрямовує нас до висновку, що перед нами своєрідні пласти рекламної інтенції. Адже зазвичай у жіночій періодиці реклама та рекламні повідомлення розраховані на масового споживача, який переобтяжений надлишковим інформаційним потоком. Саме тому для розуміння рекламного тексту потрібно вже не 20-30 секунд, як це було раніше, а близько 2-3 секунд. Водночас вектор уваги зміщено з вербальної інформації (не більше 5%) на сприйняття візуального контенту тексту реклами (50-60%). Загалом фіксуємо повну відсутність текстового компоненту реклами, а лише візуалізація та назва пропозиції.

Візуальний меседж постає інформаційним ядром, а вербальний супровід (загальний зміст) тільки уточнює (або закріплює) невербальний образ. До того ж світлина містять іконічні образи-знаки, які мають властивості даного об'єкта. Сьогодні комерційна реклама є вагомим маркером будь-якої комерціалізації, просуваючи товари і послуги на функційному рівневі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Ступінь розробки проблеми детерміновано багатоаспектністю та складністю мовно-культурного феномену, якими є зразки рекламних текстів. Питання реклами як дискурсивної практики порушували у своїх працях Ф. Бацевич, В. Зірка, Р. Іванченко, Н. Слухай та ін. Окрім того, українські мовознавці вивчають сучасний стан мови реклами: маніпулятивні мовленнєві тактики та прийоми (В. Зірка, О. Іванова), прагмалінгвістичні виміри рекламного дискурсу (Ю. Корнева, І. Мойсеєнко, Ю. Сильвестров), психолінгвістичний параметр конструювання та впливу реклами (Ю. Сорокін,

Є. Тарасов); стилістичний аспект у конструюванні рекламного тексту (В. Іванов, І. Іванова, Н. Слухай), рекламний текст як приклад рекламного дискурсу (Ф. Бацевич, Н. Волкогон, Т. Кравець).

До не розв'язаних ще на сьогодні проблем зараховують вивчення засобів вираження рекламних текстів у жіночих періодичних виданнях, які, на думку Н. Олійник, є не лише новинним джерелом, а й слугують певним віддзеркаленням певних ідей, поглядів, програмних установок, які створюють громадську думку щодо становища та позиції жінок у суспільстві, зацікавлюють сучасне жіноцтво [9].

До лінгвістичних прийомів емоційного впливу на читачок жіночої періодики зараховують мовну гру, «неправильний синтаксис», незвичне використання знаків пунктуації, спотворення правопису, використання засобів образності та інших. Зокрема проаналізувавши лексичний пласт реклами, нами з'ясовано, що всі слова містять велику кількість іншомовних вкраплень у архітектоніку реклами [3, с. 164].

Формулювання мети і завдань дослідження.

Мета роботи – розглянути засоби вираження рекламних текстів з урахуванням основних мовних пластів (зокрема, лексичного, морфологічного, синтаксичного, стилістичного) у жіночих періодичних виданнях, подати аналіз кожного з детальним поясненням і науковим коментарем. Матеріалом для дослідження послуговували тексти онлайн-видань «Коліжанка», «Тендітна», ukrainky.com.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вплив рекламного контенту на наміри й інтенційне навантаження щодо окремих товарів або послуг переважно залежить від лінгвальних прийомів, засобів художньої виразності, різних тактик і стратегій, їхнього використання під час подання та просування в архітектоніці реклами.

Важливим є передусім морфологічний рівень, урахування якого дає змогу простежувати частоту вживання у рекламі слів того чи того частиномовного статусу, особливості їхніх граматичних значень, форм вираження тощо. Зокрема, на матеріалі рекламних текстів онлайн-видань «Коліжанка», «Тендітна», ukrainky.com.ua ми з'ясували, що прикметники, які, серед іншого, надають експресивності й емоційної конотації рекламному дискурсові, репрезентовано різними граматичними формами, проте форма однини чоловічого роду трапляється частіше ніж інші: *Натуральний догляд: Космецевтика Pharmea* ([https://](https://ukrainky.com/article/naturalnyy-doglyad-kosmetsvt-yka-pharmea)

ukrainky.com/article/naturalnyy-doglyad-kosmetsvt-yka-pharmea). Часто вживаються й прикметники співвідносною міри якості, зокрема прикметники, які виражають граматичне значення найвищого ступеня порівняння, наприклад: *Найкращий засіб від кашлю для тих, кому «нічого не допомагає»* (<https://kolizhanka.com.ua/najkrashhyj-zasib-vid-kashlyu-dlya-tyh-komu-nichogo-ne-dopomagaye/>).

Лексична різноплановість реклами в жіночій періодиці також багатощарова та різновекторна. Лексика текстів реклами перенасичена іншомовними вкрапленнями в текстову структуру: *Клінінг – дуже конкурентний сегмент бізнесу* (<https://ukrainky.com/article/klining-servis/>). Варто наголосити, що хмари тегів (так звані ключові слова на вебсторінці) також фіксують наявність слів іншомовного походження: *хенд мейд, блоги, шопінг, клінінг, квілінг, лайфхак, макіяж, манікюр, парфуми, пікнік, хобі, інтер'єр*.

Усі слова на рівні речення або тексту зазнають позитивного емоційного забарвлення, рекламні тексти фіксують емоційно-позитивної лексики: *Найкрасивіші цитати про весну для вашого натхнення!* (<https://kolizhanka.com.ua/najkrasivishi-tsytaty-pro-vesnu-dlya-vashogo-nathnennya/>). Рекламний дискурс у жіночій періодиці виконує прагматичну функцію, а його основною метою є спонукання адресата для отримання бажаної дії. Увесь лексичний арсенал та лінгвістичні прийоми спрямовані на забезпечення цієї функції.

Вивчення лексичного пласту жіночих інтернет-видань уможливило проаналізувати зміни в цільовій групі читачів, оформлення і зміст контенту періодичних матеріалів. Якщо на початках становлення журналів видавці мали орієнтир на соціальний статус жіноцтва, на вік, освіту, рід діяльності, то тепер аудиторію диференціюють за доходами та зайнятістю. Цільова група визначає специфіку жіночої періодики. Тому фіксуємо зсув функційного призначення видань – з інформаційних оглядів вони були трансформовані у рекламний каталог нових модних віянь і товарів.

Важливе значення для рекламних текстів жіночих інтернет-видань має синтаксична архітектоніка, що сприяє кращому сприйняттю рекламного контенту, робить його динамічним, спрощеним [10, с. 36].

Дослідження синтаксичних векторів аналізованих видань дали змогу окреслити такі синтаксичні риси організації рекламних зразків текстів жіночих журналів:

1. Синтаксична організація рекламних текстів жіночих журналів має певні особливості. Однією з них є те, що ці рекламні тексти виконують дві функції – функцію повідомлення та прагматичну, які пов'язані між собою. На підтвердження цього фіксуємо відбір синтаксичних ресурсів як в архітектоніці речення, так і на макрорівні тексту для представлення цієї комунікативної установки:

1) використання односкладних номінативних речень: *Мило-мочалка чи мило-суфле, вугільне, томатне, з шовком, протизапальне і дитяче, для проблемної чи немолодої шкіри* [<https://ukrainky.com/article/ne-mylyty-shyuu>];

2) рекламні тексти рясніють складносурядними та складнопідрядними реченнями, а інколи фіксуємо наявність комбінації цих двох типів речень [11]. Серед складнопідрядних переважають обставинні речення:

– часу: *Особливо ця проблема актуалізується в найближчі дні, коли корпоративи і свята вже скоро, а сукня ще не куплена* (<https://www.tenditna-journal.com>).

– причини: *Редакції ukrainky.com особливо сподобався останній пункт, бо скільки вже можна дарувати партнерам дорогі й непотрібні речі?* (<https://ukrainky.com/>).

– допусту: *«Незважаючи на те, що практично у всіх вітчизняних школах є їдальні, батьки традиційно дають з собою дітям або перекуси, або повноцінні обіди»* (<https://www.tenditna-journal.com>).

3) Висловлення у формі «питання – відповідь» є важливим вкрапленнями в текст реклами за допомогою риторичних запитань. Тобто рекламні тексти містять короткі, стислі фрази. Адже прагнення висловлюватися якомога простіше та лаконічніше свідчить про значний вплив розмовної мови на рекламу: *ТОП нових українських книг: що змусить дітей забути про гаджети?* (<https://kolizhanka.com.ua/top-novyh-ukrayinskyh-knyg-shho-zmusyat-ditej-zabuty-pro-gadzhet/>).

Окреслені синтаксичні структури увиразнено варіативністю вживання розділових знаків. Зазвичай використовують розділові знаки, що вимагають виразного просодичного прочитання (крапка, кома, двокрапка, крапки): *Ми впевнені, що дивляться в очі чесні та щирі люди. Але не завжди. Ось мами добре знають цей чистий й невинний погляд. Як? Як можна так дивитися й брехати?! Та, власне, саме так і можна* (<https://ukrainky.com/article/velyka-malenka-brehyua>).

Синтаксичні пласти рекламного дискурсу генерують потужні стилістичні можливості, які

за підґрунтя мають розвинену систему синонімії. Адже синтаксис не має чіткості у питанні стильового забарвлення одиниць, які є прищепленими до певних сфер мовлення. Той чи інакший тип речення, конструкція, зворот належать зазвичай до загальномовних засобів, використаних у різних сферах [4].

Серед стилістичних особливостей реклами виокремлюємо парцеляцію, паронімічну атракцію, використання прямого та зворотного порядку слів, різних типів речень. *Парцеляція* є експресивним прийомом стилістичного оформлення рекламного тексту, який досі не має сталого визначення, тому надамо найпоширеніші трактування цього явища.

Парцеляція – це: 1) синтаксичний процес, суть якого полягає у розчленуванні на самостійні одиниці єдиного синтаксичного цілого; 2) парцельована конструкція складається із парцеляту (що містить тему висловлення) та базової частини (що представляє рему), 3) явище, яке з плином часу отримує все більше поширення і, відповідно, представляє собою актуальну проблему дослідження [6].

В аналізованих нами текстах прикладами парцеляції можуть слугувати такі речення: *Все дуже практично і доступно. І гарні фото* (<https://ukrainky.com/>). *Наталія Мосейчук: Прошу репост усіх, хто прочитав! І Ви просіть! Це звичайні сільські люди. Прості. Їм ніхто не відповідає на листи. Всі двері зачинені...* (<https://kolizhanka.com.ua/nataliya-mosejchuk-proshu-repost-usih-hto-prochytav-i-vy-prosit-tse-zvyhajni-silski-lyudy-prosti-yim-nihtone-vidpovidaye-na-lysty-vsi-dveri-zachyneni/>).

У слоганах рекламних текстів наявне таке мовне явище, як *паронімічна атракція* – спосіб організації тексту, що забезпечує емоційно-сміслову наповненість змісту, ґрунтований на фоносемантичній грі, фонетичному та семантичному зближенні елементів, позбавлених етимологічної, словотвірної й смислової спорідненості [11, с. 277]. Важливим у семантичному розумінні є поєднання в одному контексті слів у прямому та переносному значеннях: *«Гурт йогуртів», «Діло до тіла», «Яйце-Райце», «Млинці-молодці», «Суниця – лісова чарівниця»* (поєднання співзвучних слів).

Характерним для заголовків публіцистичного стилю є вживання різних типів речень. Зокрема, *означено-особові* речення є найактивнішими щодо використання: *З'їж кіш; Їж, стрибай, спи; Купуй українське* (<https://ukrainky.com/article/yizh-strybay-spy>). Виокремлюємо й інфінітивні речення: *Маю погану звичку.*

Як позбутися?; Як виглядати стрункішою (<https://ukrainky.com/article/mayu-poganzvychku-yak-pozbutysya>). *Безособові речення* у нашому матеріалі майже не поширені: *Медом намазано* (<https://ukrainky.com/article/medom-namazano>).

Варто також відзначити й *еліптичні конструкції*. У них пропущений компонент вербалізований повною мірою з контексту, а його відсутність пов'язана з прагненням уникнути тавтології. Особливість еліптичності полягає в тому, що пропущений компонент можна вербалізувати лише в межах певної лексико-семантичної групи [5, 305]. Наприклад, *Всі до столу!* (пропущено компонент *йдіть*); *Коли всі вдома* (відсутній компонент *є* або *знаходяться*); *Під ялинку* (пропущено компонент *подарунок*) (<https://ukrainky.com/article/koly-vsi-vdoma>).

Саме тому рекламний текст, який спрямований на жіночу аудиторію, багатий на різні лексико-синтаксичні й стилістичні прийоми. Вони є окрасою будь-якого рекламного тексту, оскільки додають йому емоційного та стильового забарвлення.

Самостійним, вагомим видом рекламного дискурсу є слогани, які формують позитивний імідж бренду в ментальній свідомості споживачів, допомагають просувати товари та послуги, постають культурним надбанням певного періоду – словом, є т. зв. підсумком сказаного в рекламі. Інколи слоган може навіть замінити заголовок статті в онлайн-виданні: *Week – український бренд одягу, на який варто звернути увагу* (<https://kolizhanka.com.ua/week-ukrayinskyj-brend-odyagu-na-yakuj-varto-zvernuty-uvagu/>).

Зазвичай слоганамі постають римовані фрази або звороти, наприклад: *Чари-бари окуляри* (<https://ukrainky.com/article/chary-bary-okulyary>). У межах морфологічного рівня мови слоган зазвичай згенеровано з таких частин мови, як іменник та прикметник, рідше – дієслова: *Добрий знак* (<https://ukrainky.com/article/dobryy-znak>); *Худнемо правильно з фітнес-браслетом* (<https://kolizhanka.com.ua/hudnemo-pravylnoz-fitnes-brasletom/>). Що ж до синтаксичної організації слоганів, то вони постають у вигляді простих речень, тому що головна їхня ознака – лаконічність, наприклад: *Напівкруглі душові кабінки Равак – краса, зручність та ергономічність* (<https://kolizhanka.com.ua/napivkrugli-dushovi-kabiny-ravak-krasazruchnist-ta-ergonomichnist/>). Водночас слоган складається зі словосполучення або взагалі з однієї лексеми, але у дібраному матеріалі для аналізу таких прикладів не зафіксовано.

Спонукальні речення є доволі поширеним прикладом спонукальних речень. Спонукування медійних рекламних слоганів реалізовано в означено-особових реченнях, у яких головний член виражений дієсловом наказового способу з різним значенням. Найбільшу групу становлять рекламні слогани з дієсловами на позначення психофізіологічного стану у формі наказового способу, що підкреслюють вишуканість, якість і неповторність продукту [1, 86]. Усі слогани прямо або непрямо спонукають читача звернути увагу на рекламований продукт – незалежно від того, які стилістичні прийоми або структурні конструкції застосовує автор.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, реклама апелює до розуміння емоційної сфери, адже тексти можуть використовувати яскраві емоційні слова, щоб привернути увагу читачів. Стилiстичний потенціал допомагає формувати образний світ, розуміння про продукт, зробити його привабливішим і зрозумілішим. Рекламні тексти в жіночій періодичі використовують мову, яка співзвучна з інтересами цільової аудиторії. Рекламний дискурс послуговується графічними елементами (світлина чи ілюстрація), з метою стати привабливішим для читачок.

Текстові оголошення у жіночих періодичних виданнях зазвичай використовують різноманітні засоби виразності, щоб залучити увагу читачів та зробити рекламу ефективнішою. Основні мовні пласти, засобами яких послуговуються в рекламних текстах, передбачають:

1) використання слів з емоційним забарвленням, різноманітних епітетів, заголовків зі словами, що збуджують увагу (лексичний пласт);

2) використання яскравих дієслів, дієприкметників та прикметників, щоб підсилити ефект опису (морфологічний пласт);

3) використання тропів та фігур мови (метафор, порівнянь тощо), щоб текст був більш цікавим і сприяв кращому запам'ятовуванню (стилістичний пласт).

4) синтаксична організація речень передбачає гнучку функційну спрямованість, певну архітектоніку рекламних текстів. Зокрема це допомагає їм впливати на читачок жіночої періодики.

Перспективним вбачаємо дослідження рекламного дискурсу в жіночих періодичних виданнях за матеріалами онлайн-видань у зіставному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арешенкова О. Ю. Форми адресації в слоганах телевізійної реклами. *Science and Education a New Dimension*. Vol. 2 / Ed. : Dr. Vámos X.; Dr. Barkáts J.; Dr. Tarasenkova N.; Kótiš L. Будапешт. 2013. С. 85–87.
2. Бортун К. О. Особливості реалізації інтертекстуальності рекламних текстів в інтернет-просторі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72). № 6. Ч. 1. С. 19–25.
3. Бортун К. Мовні засоби експресивності в жіночих періодичних журналах. *Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи*. Том XIII : Утилітарна цінність наукових досліджень / Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Перемишль. Херсон : Посвіт, 2022. С. 164–167.
4. Городецька І. В. Синтаксична організація рекламного тексту косметичних засобів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2015. № 19. Т. 2. С. 165–167.
5. Гузенко С. Мова реклами : граматична структура і функціонування головних членів двоскладного речення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика». Херсон, 2010. № 12. С. 301–306.
6. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філолог. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 196 с.
7. Лазарчук А. Графічний дизайн друкованої реклами в українських ЗМІ. 2013. URL: <https://naub.ua/2013/hrafichnyj-dyzajn-drukovanoji-reklamy-v-ukrajinskyh-zmi/> (дата звернення: 20.03.2023)
8. Олійник Н. Через газету, книжку, через просвіту й поступ мусимо добитися кожен зокрема й всі разом, як нарід, кращої долі. *Жіноча доля*. 2022. Ч. 1. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n27texts/oliynyk.htm>
9. Орлик О. Сучасні українські періодичні та продовжувані видання для жінок : типологічно-тематична характеристика. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 10. С. 35–38.
10. Хоменко Г. Є. Експресивні засоби лексико-семантичного рівня інформаційного тексту. *Філологічні студії*. 2012. № 8. С. 276–282.
11. «Коліжанка» – український журнал для жінок. Режим доступу: <https://kolizhanka.com.ua/>
12. «Тендітна» – жіночий журнал. Режим доступу: <https://www.tenditna-journal.com>
13. ukrainky.com – жіночий онлайн-журнал. Режим доступу: <https://ukrainky.com/>

УДК 811.111:81'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.7>

**ДЕГУМАНІЗАЦІЙНІ МЕТАФОРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВОРОГА
В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ**

**DEHUMANIZING METAPHORS FOR DESIGNATING
THE ENEMY IN THE UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE**

Бречак О.О.,

orcid.org/0000-0001-8175-7344

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

У статті реконструйовано моделі дегуманізаційних метафор на позначення ворога в українському медійному дискурсі періоду війни. Мета статті полягає у виокремленні і аналізові концептуальних метафор із ідентифікацією основних метафоричних моделей і типів представлених ними метафор. Для досягнення мети дослідження застосований метод аналізу когнітивної метафори у ракурсі теорії концептуальної інтеграції / блендінгу. Визначено, що в українському медійному дискурсі періоду війни представлені чотири типи метафор, включаючи антропоморфні, природоморфні, соціоморфні і артефактні метафори у таких концептуальних метафоричних моделях: Путінська Росія / ворожа армія / "Руський мир" – це Чума, Реваншизм – це Смертельно Небезпечна Хвороба, Запобігання реваншизму – це Вакцинація, Москва / Росія – це Театр Жахів, Москва / Росія – Злодій, Міністерство оборони Росії – це Вбивця, Ідеологія – це Наркотик, Зміна Влади – це Диспансеризація, Руський мир – це Неандертальці, Дезінформація – це Запакування. Унікальною рисою метафор на позначення ворога є метафоричний блендінг як спосіб словотвору, що поєднує у одному слові літерне символічне позначення ворога, що реферує до ментальних просторів джерела або цілі, і частини іншої лексеми на позначення вихідних просторів метафоризації. Отже,

полісемантичний термін «блендінг» вживається у статті у двох значеннях – на позначення концептуальної інтеграції, а також одного із способів словотвору, що використовується у творенні метафор. Реконструкція метафор із залученням декількох джерельних ментальних просторів, виявленням розвитку інтегрованих у спільному просторі ознак на основі конотацій, прецедентних метафор і соціальних стереотипів дозволяє розгорнути метафоричні моделі у міні-нарлативи української контрпропаганди, спрямовані на розвінчання російських ідеологем. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні і систематизації всіх лінгвостилістичних засобів, задіяних у конструюванні образу ворога в українських медіа періоду війни.

Ключові слова: когнітивна метафора, концептуальний блендінг, словотвірний блендінг, метафори дегуманізації.

The article reconstructs the models of dehumanizing metaphors for the designation of the enemy in the Ukrainian media discourse of the war period. The purpose of the article is to identify and analyze conceptual metaphors while specifying the main metaphorical models and the types of metaphors they represent. To achieve the goal, the article applies the method of cognitive metaphor analysis based on the theory of conceptual integration / blending. The paper has identified four types of metaphors presented in the Ukrainian media discourse of the war period, including anthropomorphic, nature-morphic, sociomorphic and artifact metaphors in such conceptual metaphorical models as: Putin's Russia / enemy army / Russian World is the Plague, Revanchism is a Deadly Disease, Revanchism prevention is Vaccination, Moscow / Russia is a Theater of Horrors, Moscow / Russia is a Thief, Russian Ministry of Defense is a Killer, Ideology is a Drug, the Change of Power is Dispacancerization, the Russian world is Neanderthals, Disinformation is Packaging. A unique feature of metaphors for the designation of the enemy is metaphorical blending as a method of word formation that combines in one word the symbolic designation of the enemy with one or more letters, referring to the source or target mental space, and a part of another lexeme to designate the output source space. The polysemantic term «blending» is applied in the article in two meanings – to denote conceptual integration, as well as one of the ways of word formation used in the creation of metaphors. The reconstruction of metaphors with the involvement of several source mental spaces while identifying the development of their features in the generic space on the basis of connotations, precedent metaphors and social stereotypes allows to unfold metaphorical models into mini-narratives of Ukrainian counter-propaganda aimed at debunking Russian ideologemes. We see the prospects for further research in the study and systematization of all stylistic means involved in constructing the image of the enemy in the Ukrainian media during the war period.

Key words: cognitive metaphor, conceptual blending, word-forming blending, metaphors of dehumanization.

Постановка проблеми. Дискурсивні механізми створення образу ворога в українському політичному дискурсі періоду війни є важливим засобом протистояння російській інформаційній агресії. Одним з найвпливовіших інструментів дискурсивного конструювання чужої групи стають метафори, що найчастіше мають за мету дегуманізацію ворога і розвінчання його міфологем і ідеологем. Концептуальні метафори є центром поля символічної політики держави у воєнний період та семантичної боротьби за виробництво здорового глузду, оскільки мають значний емоційний потенціал для консолідації народу в період війни. Нерідко вони набувають статусу ключових символів та ідеологем, що організують загальний когнітивний досвід нації [8, р. 13] і стають «концептами-в-дії» («concepts in action») [9, р. 152], необхідними для політичної та ідеологічної мобілізації суспільства.

Реконструкція метафоричної моделі на основі теорії концептуальної інтеграції дозволяє представити метафору як згорнутий нарлатив, спрямований на розвінчання ідеологем та міфологем ворожої пропаганди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям статті є дослідження з концептуальної метафори, базовані на теорії концептуальної інтеграції [4; 5; 6], а також нечисленні праці, сфокусовані на вивченні метафор, що використовуються у період війни.

Переважає більшість праць, що присвячена аналізу метафор війни, зосереджена на розгляді того, яким чином концептуальна сфера «війна» залучається у різних типах дискурсів для номінації референтів, пов'язаних з боротьбою або кризою [7], отже, «війна» і асоційовані з нею ознаки постають як ментальний простір-джерело, з якого запозичуються характеристики для позначення референтів цільового простору.

Водночас, метафори, створені у період воєнного конфлікту, висвітлюються з погляду не стільки процесів, що утворюють метафоричну модель, а як частина інвективних засобів, новостворів або аналізуються серед інших засобів створення мовного образу ворога [1; 2; 3]. Відсутність праць з реконструкції моделей метафор на позначення українськими медіа образу ворога зумовлює наукову новизну і своєчасність цієї статті.

Постановка завдання. Матеріалом дослідження обрані статті з українських медіа, що містять концептуальні метафори на позначення ворожої країни, її інституційних структур, політичних організацій, російської армії періоду російсько-української війни 2022 року. Концептуальні, в тому числі дегуманізаційні метафори на позначення ворога не розглядалися у вітчизняних дослідженнях у ракурсі теорії концептуальної інтеграції / блендінгу [4; 5; 6], відповідно до якої модель, що віддзеркалює процес метафоризації, залучає чотири категорії ментальних просторів – вихідних джерельного і цільового просторів, простору

спільних ознак і простору власне інтеграції або бленду, у який проектується ознаки всіх просторів. Модель, базовану на теорії концептуальної інтеграції, ми вважаємо більш придатною, аніж інші методи дослідження когнітивної метафори, для аналізу метафор військового періоду, оскільки така модель дозволяє дослідити і реконструювати внутрішню форму оказіональних, оригінальних метафор-новотворів, що нерідко ґрунтуються на кількох просторах-джерелах, збагачуються на етапі композиції і завершення додатковими конотативними смислами, в тому числі символічними, узуально-метафоричними і соціально-стереотипними, що у своїй сукупності сприяють розгортанню і розвитку бленду.

Мета статті полягає у виокремленні і аналізові концептуальних метафор на позначення ворога у ракурсі теорії концептуальної інтеграції. Мета реалізується у низці завдань, а саме: 1) виокремити основні метафоричні моделі і типи представлених ними метафор; 2) описати процеси утворення метафор у чотирьох ментальних просторах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У результаті аналізу сучасних українських медіа нами було виокремлено метафоричні моделі, що представляють чотири основні типи метафор: антропоморфну (із металними просторами-джерелами «Хвороба» і «Доісторична людина з рисами приматів»), природоморфну із концептуальними сферами-джерелами «Світ тварин та неживої природи»), соціоморфну із джерельними сферами «Злочинність» і «Театр» та артефактну з просторами-джерелами «способи зберігання та оформлення».

Розглянемо одну з найчастотніших метафоричних моделей Росія – це Чума, що проілюстрована наведеними нижче прикладами: *путінська росія — це нова чума XXI століття* («Урядовий кур'єр», 17.03.2023); *Єдина чума нашої країни – це російські солдати, яких і так вже залишилось небагато* («Факти», 11.06.2022); *Рашизм як чума 21 ст. або Чому потрібен другий фронт?* («Рідна Черкащина», 5.03.2022), *«PySSkий мiр» як чума XXI століття* (OBOZREVATEL, 8.11.2022).

У першому прикладі вихідним джерельним простором є Чума, вихідним цільовим простором – Путінська Росія. Простір спільних ознак включає такі характеристики, властиві обом вихідним просторам, як: а) те, що несе смерть (інша назва хвороби – «чорна смерть» (лат. *atra mors*); б) швидко поширюється; в) вияви хвороби: масова інтоксикація із зміною стану психіки, що вербально виражається народною наз-

вою «очманілість», соціальні наслідки – хаос і мародерство.

Другий вихідний джерельний простір пов'язаний з історичним стереотипом, зафіксованим фразеологізмом «фашизм – коричнева чума».

Третій вихідний джерельний простір спирається на одну з прецедентних метафор періоду війни, що впроваджена і отримала поширення завдяки письменнику Сергію Жадану, що схарактеризував Росію як «просто болото, яке має бути обнесене стіною». Болота впливають на поширення інфекцій шляхом зберігання та передачі хворобоносних організмів – вірусів, бактерій та паразитів. Відповідно, організми, що живуть в болоті (метафтонімічне уособлення росіян) також можуть бути носіями хвороб, які через них поширюються.

Проекція всіх вихідних просторів і простору спільних ознак на процесів основі композиції, завершення і розвитку утворює бленд: Путінська Росія – смертельно небезпечна хвороба, що є загрозою для людства, асоціюється з коричневою чумою, використовуючи *фашистські* ідеологеми й *методи, і характеризується зміненою свідомістю під впливом хвороби (чума) і ідеології (фашизм) та є розсадником смертельно небезпечної ідеології.*

Оригінальною за своїм словотвором і джерелами метафоризації є метафора «PySSkий мiр» – це Чума XXI століття.

За способом словотвору лексема "PySSkий" утворена поєднанням блендингу із розривом кореню аббревіатурою SS на позначення «Schutzstaffel» – «Охоронних загонів» часів нацистської Німеччини, що асоціюються із злочинами проти людства. Отже, джерельний простір у метафоричній моделі є двокомпонентним, включаючи концептуальні сфери «смертельно небезпечна хвороба» і «злочини нацистської Німеччини». На етапі композиції як визначення зв'язків між вихідними просторами відбувається змішування таких ознак вихідного цільового простору, як ідеологема «захисту» російськомовного населення за межами Росії і розширення впливу Росії на сусідні та інші країни, в яких проживають російськомовні громадяни. У спільному ментальному просторі підґрунтям асоціювання стає поняття «ідеології» (руського миру) і «нацистської Німеччини») у таких його концептуальних компонентах, як «найвищий тип людей», що виправдовує мілітаризм, імперіалізм і військову експансію з метою створення «нового порядку» в Європі і у світі. Окрім денотативних компонентів, на етапі завершення у цільовий простір про-

ектуються такі ознаки джерельного простору, як злочини проти людства, використання насильства та екстермінації інших етно-національних груп. З іншого джерельного вихідного простору «чума» запозичуються такі ознаки, як «смертельна небезпека», швидке поширення (вірусу чуми і пропаганди), масова інтоксикація із зміною стану психіки.

Проекція двох вихідних просторів-джерел і цільового простору у концептуальну сферу спільних ознак із розвитком вихідних смислів на основі конотативних і асоціативних значень утворює бленд: *руський мір – це нацистська ідеологія, що має своїм наслідком насильство, експансіонізм, екстермінацію інших етно-національних груп, є смертельно небезпечною ідеологією для людства, асоційованою із зміною свідомості і масовими вбивствами.*

Подальший розвиток концептуальних метафор із джерельним простором «смертельно небезпечна хвороба» здійснюється із залученням вихідного цільового простору ВАКЦИНАЦІЯ у метафоричній моделі ЗАПОБІГАННЯ РЕВАНШИЗМУ – ЦЕ ВАКЦИНАЦІЯ у каузальному зв'язку з метафоричною гіперонімічною моделлю РЕВАНШИЗМ – ЦЕ СМЕРТЕЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНА ХВОРОБА: Без вакцинації російського населення воно може поширювати заразу в усіх куточках нашої планети (OBOZREVATEL, 8.11.2022).

В соціоморфній сфері викоремлені такі вихідні ментальні простори-джерела, як Театр і Злочин, що проілюстровано прикладами: *московський театр жахів і зараз у своєму репертуарі (Realist, 6.11. 2022): метафорична модель – Москва / Росія – це Театр Жахів; Москва протягом восьми місяців окупації тільки з частини територій України вже вкрала 2,4 млн. українських громадян (Realist, 6.11. 2022): метафорична модель – Москва / Росія – Злодій; Мабуть, важкі наркотики – це частина щоденного раціону в Міністерстві вбивств Росії, тому раджу їм пройти диспансеризацію. І звернути особливу увагу під час проходження психіатра («Факти», 11.06.2022).*

Проаналізуємо останній з зазначених прикладів. У метафоричній моделі УРЯДОВИЙ ОРГАН – ЦЕ ВБИВЦЯ вихідний ментальний простір-джерело є злочинець / вбивця, цільовим простором є інститут у сфері безпеки та оборони. Простір спільних ознак включає: заподіяння смерті, небезпечність, злочинна протиправна діяльність, те, що підлягає покаранню. У просторі концептуальної інтеграції розвиток ментальних просторів відбувається на основі таких характеристик, як умисний злочин

і організований злочин, оскільки дії урядового органу не можуть бути ані випадковими, але неорганізованими зважаючи на те, що він проводить державну політику щодо керівництва та координації Збройних Сил. Додатковий розвиток метафоричного смислу у бленді може здійснюватися на основі асоціацій з внутрішньою формою терміну на позначення міністерства оборони. Оскільки оборона – це захисні дії, номінація міністерства оборони як міністерства вбивць утворює імпліцитний оксиморон «вбивство – це захист», що корелює з однією з ключових міфологем російського дискурсу про військову агресію Росії як самозахист і, відповідно, є контрпропагандистським засобом розвінчання такої міфологеми.

Отже, у просторі бленду «змішуються» такі компоненти значення, що інтегрують семантичний обсяг метафори: Міністерство оборони Росії – це структура організованої злочинності, замаскованою ідеологією «самооборона» скерованою на умисне спричинення смерті, із ознаками протиправної діяльності, що має підлягати покаранню.

Окрім ключової метафори, у наведеному прикладі можна ідентифікувати додаткові метафоричні моделі: *ІДЕОЛОГІЯ – ЦЕ НАРКОТИКИ і ЗМІНА ВЛАДИ ЦЕ ДИСПАНСЕРИЗАЦІЯ РОСІЯН.*

На особливу увагу заслуговують дегуманізаційні метафори – відвертої і м'якої дегуманізації, що представлені, відповідно, природоморфною метафоричною моделлю *ВОРОГ ЦЕ ЗВІР і антропологічними метафорами РУСЬКИЙ МИР ЦЕ НЕАДЕРТАЛЬЦІ та ПРИХИЛЬНИКИ ІДЕЇ РУСЬКОГО МИРУ ЦЕ ВИКОПНІ ПРЕДСТАВНИКИ РОДУ НОМО SAPIENS: Ці наполовину люди, а насправді Звірі прийшли знищити усе людське в Україні (OBOZREVATEL, 8.11.2022); В останні 20-25 років в Росії виросло нове покоління, яке має дуже мало людських рис, а тільки займається пошуком свого неандертальського «русского мира» (OBOZREVATEL, 8.11.2022).*

Метафорична модель *ВОРОЖА АРМІЯ ЦЕ ЗВІР* утворена змішуванням у просторі спільних ознак джерельного вихідного ментального простору *ЗВІР і цільового простору ВОРОГ*, а саме: схожа поведінка та якості ворожої армії і хижих тварин – агресивні і підступні методи для досягнення своїх цілей, нещадність, жорстокість, нелюдські якості. Оригінальність метафори полягає у тому, що в її побудові на вербальному рівні задіяний такий спосіб словотвору, як блендінг – у слові *Звірі* зливаються частковий компонент лексеми «звірі» і символ *Z* російського

вторгнення до України 2022 року. Отже, аналізована метафора стає метафтонімією, у якій Z метонімічно уособлює російські армію. Додатковий розвиток метафоричного смислу у бленді може здійснюватися на основі асоціацій з нацистськими методами насильства, геноциду, масових вбивств та злочинів проти людяності, знищення всіх, хто не відповідає нацистським стандартам – зважаючи на те, що не лише в українських, але й в зарубіжних медіа символ Z називають «новою свастикою» (Daily Beast, 7.03.2022).

Метафорами м'якої дегуманізації є антропологічні метафори РУСЬКИЙ МИР ЦЕ НЕАДЕРТАЛЬЦІ та ПРИХИЛЬНИКИ ІДЕЇ РУСЬКОГО МИРУ ЦЕ ВИКОПНІ ПРЕДСТАВНИКИ НОМО SAPIENS.

Із джерельного ментальної сфери у цільовий простір запозичуються такі характеристики, як «викопний», «доісторичний», вимерлий, що у просторі спільних ознак проектується на «Руський мир» із подальшим розвитком на основі додаткових конотацій «примітивний», «канібалізм», «відмінності у зовнішності та поведінці від сучасного людини». Отже, у бленді метафорична модель розкривається як: Руський мир – це викопна, доісторична, примітивна ідея, що зумовлює канібальські схильності її прихильників до відразливої і неприйнятної для Homo sapiens поведінки із знищення інших людей, «з'їдання» або поглинання інших народів.

Серед артефактної метафори виявлена непряма номінація з моделлю ДЕЗИНФОРМАЦІЯ – це ЗАПАКУВАННЯ: *Путін вимагає повної евакуації усього населення Херсону, щоб вивезти усіх з цього благодатного краю десь на північ рф, де повна нехватка людських ресурсів та складні кліматичні умови. Це все Москва намагається запакувати, начебто, у турботу до цивільного населення* (ОВОZREVATEL, 8.11.2022).

Джерельний вихідний простір містить такі ознаки, як «сховати», «красиво оформити», «репрезентувати вміст в найкращому світлі», «привернути увагу», «зручність використання», що асоціюються з такими ознаками цільового простору (дезинформації), як «упаковка» у форматі

ідеологем «захисту», «визволення» і «турботи»; використання для залучення уваги та впливу на думку та поведінку людей. Отже, простором бленду як полікомпонентної пропозиції, що реконструює метафоричні смисли, є: Російська інформація стосовно евакуації населення окупованих територій – це неправдива або спотворена інформація, що маскує ганебний зміст примусової депортації людей за міфологемами «захисту» і «турботи» з метою ввести людей в оману і вплинути на їхню думку та рішення.

Висновки. На основі аналізу концептуальних метафор українських медіа на позначення ворога у ракурсі теорії концептуальної інтеграції стаття виокремила антропоморфні, природоморфні, соціоморфні і артефактні метафори у таких концептуальних метафоричних моделях: Путінська Росія / ворожа армія / "Руський мир" – це Чума, Реваншизм – це Смертельно Небезпечна Хвороба, Запобігання реваншизму – це Вакцинація, Москва / Росія – це Театр Жажів, Москва / Росія – це Злодій, Міністерство оборони Росії – це Вбивця, Ідеологія – це Наркотик, Зміна Влади – це Диспансеризація росіян, Руський мир – це Неандертальці, Прихильники Ідеї Руського миру – це Викопні Представники Номо sapiens, Дезинформація – це Запакування. Унікальною рисою ідентифікованих метафор є метафоричний блендінг як спосіб словотвору, що поєднує у одному слові літерне символічне позначення ворога, що реферує до ментальних просторів джерела або цілі, і частину іншої лексеми на позначення вихідних просторів метафоризації.

Реконструкція метафор із залученням декількох джерельних ментальних просторів, виявленням розвитку інтегрованих у спільному просторі ознак на основі конотацій, прецедентних метафор і соціальних стереотипів дозволяє розгорнути метафоричні моделі у міні-наративи української контрпропаганди, спрямовані на розвінчання російських ідеологем.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні і систематизації всіх лінгвостилістичних засобів, задіяних у конструюванні образу ворога в українських медіа періоду війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булик-Верхола С.З. Мовний образ Росії як ворога (на матеріалі ЗМІ періоду російсько-української війни). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Том 1. С. 29–33.
2. Костусяк Н. М., Шульська Н. М., Костриця Н. М. Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. Вип. 56. С. 60–65.
3. Хар М.Є. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24. Том 1. С. 160–166.

4. Fauconnier G., Turner M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books. 2002. 464 p.
5. Fauconnier G., Turner M. Compression and global insight. *Cognitive linguistics*. 2000. Vol. 11, issue 3 / 4. P. 283–304.
6. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science*. 1998. Vol. 22 (2). P. 133–187.
7. Lakoff G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press, Chicago, 2003. 242 p.
8. Lasswell H. D. The Language of Power. *Language of Politics*. Cambridge, MA: Harvard, 1968. P. 3–20.
9. Rabenschlag A.-J. Semantic Struggles in the Face of Crisis: 'The West' as Contested Key Concept in West German Parliamentary Debate (1973/74). *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*. 2021. Vol. 24. № 2. P. 150–165.

УДК 811.161.2'373.46-021.51:004

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.8>

НАЦІОНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ПОПОВНЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

NATIONAL SOURCES OF ENRICHMENT OF THE COMPUTER TERMINOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Булик-Верхола С.З.,

orcid.org/0000-0002-4593-3571

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Верхола Я.О.,

orcid.org/0009-0001-7202-3020

студент III курсу

Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій

Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено аналізу національних ресурсів для поповнення комп'ютерної термінології української мови, які сприяють збереженню автентичності національної наукової мови. Питомими засобами творення комп'ютерних термінів є використання наявних в українській мові моделей: вторинної номінації, морфологічного та аналітичного способів.

Вторинна номінація має в основі один із лексико-семантичних засобів – метафору (*мишка, доріжка, джерело*) або метонімію (*вимір, різкість*). У результаті такого процесу найменування наукових понять відбувається звуження або розширення семантики, зміна обсягу поняття, перенесення назв за різноманітними асоціаціями.

Оскільки у морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації, слово- та основоскладання, закладені основи структурної систематизації термінів, морфологічний спосіб творення продукує значну кількість номінацій комп'ютерної термінології: найширше представлене суфіксальне творення (*моделювання, детермінованість*), характерними також є терміни з префіксоїдами (*метамова, мінідодаток*), незначну кількість назв утворено префіксальним (*передумова, заблокувати*) та безафіксним способами (*запис, поклик*), композицією (*дисковід, самокорекція*), юкстапозицією (*вектор-стовпець, ПК-блокнот*), абрєвіацією (*РБК, США*).

Продуктивним способом поповнення комп'ютерної терміносистеми є аналітична деривація (*програмний виріб, розмір шрифту*). Складені терміни передають належність до класифікаційного ряду, що ґрунтується на гіперо-гіпонімічному зіставленні понять, а це сприяє широкому використанню цього способу творення в комп'ютерній термінології.

Негативним явищем у сучасній українській комп'ютерній термінології є значний спад активності дериваційних процесів, що призводить до дисбалансу між термінотворенням та входженням запозичень.

Ключові слова: комп'ютерна термінологія, термінотворення, вторинна номінація, морфологічний спосіб творення, аналітична деривація.

The article is devoted to the analysis of national resources of enrichment of the computer terminology of the Ukrainian language, which contribute to the preservation of the authenticity of the national scientific language. Specific means of

creating computer terms are the use of models available in the Ukrainian language: secondary nomination, morphological and analytical methods.

The secondary nomination is based on one of the lexical-semantic means – metaphor (*мишка, доріжка, джерело*) or metonymy (*вимір, різкість*). As a result of this process of naming scientific concepts, there is a narrowing or expansion of semantics, a change in the scope of the concept, and the transfer of names according to various associations.

Since the morphological structure of terms formed by affixation, word and stem formation lays the foundations for the structural systematization of terms, the morphological way of creation produces a significant number of nominations of computer terminology: suffix creation (*моделювання, детермінованість*) is the most widely represented, terms with prefixes (*метамова, мінідодаток*), a small number of names were formed by prefix (*передумова, заблокувати*) and affixless methods (*запис, поклик*), composition (*дисковід, самокорекція*), juxtaposition (*вектор-стовпець, ПК-блокнот*), abbreviation (*РБК, СШ*).

Analytical derivation (*програмний вибір, розмір шрифту*) is a productive way of replenishing the computer terminology. Compound terms convey belonging to a classification series based on hypero-hyponymic comparison of concepts, and this contributes to the wide use of this method of creation in computer terminology.

A negative phenomenon in modern Ukrainian computer terminology is a significant decline in the activity of derivation processes, which leads to an imbalance between term formation and the occurrence of borrowings.

Key words: computer terminology, term formation, secondary nomination, morphological method of formation, analytical derivation.

Постановка проблеми. Важливим аспектом сучасних термінознавчих досліджень є вивчення шляхів та особливостей поповнення терміносистем, окреслення векторів розвитку термінотворчих процесів. Аналізуючи джерела поповнення сучасних терміносистем, спостерігаємо дві опозиційні тенденції: намагання зберегти автентичність термінології завдяки використанню національних мовних ресурсів і вживання в ролі термінів запозичених найменувань. «Проблема балансу між цими двома тенденціями, – зазначає З. Куньч, – особливо гостро постає в нинішніх умовах, коли відбувається суттєвий англomовний тиск на українську термінологію і, крім того, залишається недоладною тенденція до калькування термінів за взірцем російської мови» [1, с. 39]. На сьогодні важливим завданням термінознавства є пропагування питомих засобів термінотворення з метою збереження національного духу терміносистем. Процес найменування спеціальних понять науки і техніки засобами української мови відбувається свідомо та систематизовано, воно підпорядковане загальним вимогам словотвору сучасної української літературної мови. Для створення нового терміна «можуть бути використані різні мовні засоби, а вибір оптимального способу номінації – складний процес, він визначається об'єктивними і суб'єктивними моментами, зовнішніми і внутрішніми факторами» [2, с. 160–161]. Л. Томіленко зазначає, що «терміни значною мірою є штучним лексико-семантичним утворенням, процес їхнього словотворення є завжди контрольованим, продуманим, і тому його смислова сутність повинна відтворити той обсяг інформації, ту суму наукових значень, які допомагають розкрити зміст поняття» [3, с. 85–86]. У процесі термінотворення використовують спеціальні словотворчі морфеми, які є «показни-

ками конкретних значень і виконують класифікаційну функцію» [4, с. 136–137].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засоби національного термінотворення та співвідношення національного й запозиченого в терміносистемах вивчали Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, Т. Кияк, Л. Симоненко, В. Пілецький, З. Куньч, А. Загнітко, О. Кочерга, М. Ганіткевич, Р. Рожанківський, І. Фецько, Г. Наконечна та ін. Серед досліджень комп'ютерної терміносистеми української мови варто виокремити наукові студії А. Ніколаєвої, Б. Рицаря, Р. Мисака, І. Ментинської, О. Гаврилової, О. Філь, І. Шилінської.

Метою пропонованого дослідження є аналіз національних джерел поповнення комп'ютерної термінології української мови – вторинної номінації, морфологічного та аналітичного способів. Джерельною базою дослідження слугують сучасні електронні словники з інформатики, обчислювальної техніки, програмування [5, 6].

Виклад основного матеріалу.

Використання питомих ресурсів термінотворення сприяє збереженню автентичності національної наукової мови. Варто зазначити, що власне українськими вважаємо не лише номінації, утворені від питомих твірних основ, а й слова, утворені за допомогою українських афіксів від запозичених твірних основ. До прикладу, терміни *аргумент* (лат.), *графіка* (гр.), *комп'ютер* (англ.), *шрифт* (нім.), *екран* (фр.) – запозичені з указаних мов, але похідні від них терміни (*аргументувати, графічний, комп'ютерний, шрифтовий, екранний*) є власне українськими. Для найменування наукових понять використовують і аналітичні деривації, які вважаємо власне українськими термінами, хоча у них може бути поєднано кілька питомих слів (*безпроводна глобальна мережа, зовнішній запам'ятовувальний пристрій*), кілька запозичених лексем (*панель екрана, хореографія вебсай-*

тив) або питомі та запозичені слова (*декларація простору імен, системи штучного інтелекту*).

Джерела поповнення української комп'ютерної термінології власномовними термінами – це використання вторинної номінації (лексико-семантичний спосіб), наявних у мові словотворчих моделей (морфологічний спосіб) та словосполучень (аналітичний спосіб).

Лексико-семантичний спосіб – використання наявної в мові назви для позначення наукового поняття – поповнює термінологію кількісно (функції термінів починають виконувати слова, які раніше не були термінами) та якісно (відбувається звуження або розширення семантики та зміна обсягу поняття). Позитивною рисою цього способу є збереження прозорості внутрішньої форми терміна, що дозволяє розпізнати суть наукового поняття. Проте науковці вказують і на недоліки лексико-семантичного способу, зокрема З. Куньч зазначає: «по-перше, використання цього способу може призводити до багатозначності терміна, по-друге, цей спосіб не передбачає дотримання однотипності окремих одиниць терміносистеми, по-третє, загальнономвні конотації терміна, утвореного цим способом, можуть неповно або й хибно орієнтувати щодо суті означуваного поняття» [1, с. 63].

Метафора може надавати термінові образності, яка дозволяє зрозуміти наукове поняття та окреслити його семантику. У комп'ютерній термінології ми вже не сприймаємо такі утворення, як власне метафоричні, експресивні. Ці терміни отримують чітку дефініцію, засвідчують конкретизацію семантики. Омонімія, що виникла в результаті лексико-семантичного переосмислення слів, не є недоліком, оскільки сфери вживання термінного й основного значень віддалені. Термінологізація здійснюється на основі метафоричних процесів, що ґрунтуються на переосмисленні назв за такими ознаками:

– за зовнішньою подібністю: *дерево* – багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону; комп.: орієнтований граф, у якому є рівно одна вершина (корінь дерева), що не має вхідних ребер, а в кожному з решти вершин входить рівно одне ребро; концептуальне або графічне представлення даних, організованих в деревовидну структуру, наприклад, дерево каталогів (директорій, папок) на диску; *доріжка* – зменш.-пестл. до дорога; комп.: круговий шлях у вигляді концентричних окружностей на магнітній поверхні диска або дискети, на яких інформація записується та зчитується; *заставка* – спеціальний щит, який затримує воду; малюнок,

звичайно на всю ширину сторінки, перед початком тексту розділу книжки; комп.: вбудована чи встановлена додатково програма, яка запускається через певний час, якщо за комп'ютером не було ніяких дій; *мишка* – невеличка тварина; комп.: маніпулятор, один із вказівних пристроїв введення, який дає змогу користувачеві через інтерфейс взаємодіяти з комп'ютером;

– за подібністю функцій: *джерело* – потік води, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню землі; те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; комп.: основа чого-небудь; аналогові або цифрові дані, які можуть служити основою інформаційного забезпечення; *дзеркало* – відшліфована поверхня, що відображає предмети, які перед нею розташовані, а також спеціально виготовлений предмет з такою поверхнею; комп.: точна копія даних одного сервера на іншому; *блокувати* – піддавати блокаді, брати в блокаду; оточувати, ізолювати; комп.: автоматично закривати (комп'ютер, екран); *вирівняти* – зробити що-небудь рівним, без заглибин, виступів; комп.: зробити рівним по вертикалі або горизонталі розташування кого-, чого-небудь (тексту, рисунка, фігури); *скасувати* – визнати, оголосити що-небудь недійсним, незаконним; ліквідувати; комп.: анулювати, відмінити авторизацію, друк;

– за зовнішньою та функційною подібністю: *жила* – судина, по якій тече кров; комп.: провід кабелю; *вікно* – отвір для світла й повітря в стіні приміщення (хати, вагона тощо), куди вставлена рама з шибками; комп.: основний елемент взаємодії між користувачем і комп'ютером в однойменній операційній системі Microsoft Windows (вікна), що став стандартом інтерфейсу для багатьох інших ОС і застосувань, що розроблялися для них; *килимоч* – маленький тканий виріб для вкривання підлоги, оздоблювання стін; комп.: робоча поверхня для маніпулятора типу «миша».

Комп'ютерні терміни виникають і на основі метонімічного перенесення назви з процесу на предмет (*насадка* – дія за значенням «насадити»); знімна деталь основного валу, що перебуває в контакті з носієм запису або магнітною сигналограмою), з процесу на результат (*вимір* – визначення будь-якої величини чогось; величина, що вимірюється), з процесу на властивість (*зучність* – дзвінке звучання, далека чутність; відчуття, створене вухом при сприйнятті звукових хвиль), з властивості на кількісний показник (*різкість* – властивість за значенням «різкий»); ступінь розмитості зображень границь об'єктів).

Для комп'ютерної термінології характерне і явище термінологізації – переходу слова із загальноживаної лексики до терміносистеми (*вікно, мишка, комірка, поле*), і явище ретермінологізації – «перенесення готового терміна з однієї галузевої сфери в іншу з повним або частковим його переосмисленням та перетворенням у міжгалузевий омонім» [7, с. 79] (*архітектура, дизайн* (із указаних терміносистем), *добуток, обчислення, відносна похибка* (із математичної термінології), *гнучкість, коротка хвиля, роз'єм* (із фізичної), *з'єднувач синхронізації, сигнал, герц* (із радіотехнічної), *гіпертекст, граматики мови програмування, суфіксація* (із мовознавчої), *дозвіл, документ, акт* (із юридичної), *істинність, хибність* (із логічної), *вірус, рецептор* (із біологічної) та ін.). Продуктивність термінологізації та ретермінологізації в комп'ютерній термінології можна пояснити тим, що наукових понять значно більше, ніж слів для їхнього називання, отже, відбувається економія вербальних засобів.

Морфологічний спосіб творення є одним із найзначніших джерел збагачення української комп'ютерної термінології. «Одна з основних причин його продуктивності полягає у тому, що у морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації, закладені основи структурної систематизації, а це має надзвичайно важливе значення для термінології» [8, с. 126].

Найширше представлено **суфіксальний** спосіб. Номінації з абстрактним значенням утворено від прикметникової твірної основи + *-ість-* (*казуальність, контрастність, мобільність, розрядність, розширюваність*), дієслівної твірної основи + *-нн'-, -енн'-, -анн'-* (*вилучення, завантаження, кешування, програмування, редагування, тиражування*), дієслівної твірної основи + *-к-* (*правка, заливка, розробка, розсилка*). Варто зауважити, що остання модель є калькованою з російської мови. Попри наявність таких лексем у словниках, спостерігаємо тенденцію до заміни цих назв термінами із суфіксом *-нн'*: *виправлення* замість *правка*, *заповнення* замість *заливка*, *розроблення* замість *розробка*, *розсилання* замість *розсилка*.

Назви з предметним значенням походять від дієслівної твірної основи + *-ник-* (*глушник*), іменникової твірної основи + *-ник-* (*стільний*), прикметникової твірної основи + *-ик-* (*голосник*), дієслівної твірної основи + *-ач-* (*вимикач, перемикач*);

Для називання назв осіб характерні такі моделі: іменникова твірна основа + *-ник-* (*комп'ютерник*) або + *-ець-* (*айтівець*), дієслівна твірна основа + *-ач-* (*перекладач*). Варто зазначити, що

номінації *комп'ютерщик, айтішник* не відповідають словотвірним нормам сучасної української літературної мови.

Незначну кількість термінів утворено **префіксальним** способом, це переважно дієслова (*відсканувати, перезавантажити, зареєструвати*), рідко іменники (*передумова*). Натомість характерною рисою комп'ютерної термінології є висока частотність уживання **префіксоїдів**, або препозитивних чужомовних елементів. «За моделлю префіксоїд + терміноодиниця утворено приблизно 35% однослівів терміносистеми» [9, с. 196]. Найпоширеніші префіксоїдні моделі: *авто-* (від гр. сам): *автоформалізація, автошаблон*; *веб-* (від англ. павутина, мережа) *вебзастосування, вебкільце*; *відео-* (від лат. бачу, дивлюсь): *відеосигнал, відеонагляд*; *гео-* (від гр. земля) *геодані, геоінформатика*; *гіпер-* (від гр. над, надміру): *гіперпосилання, гіпертекст*; *гугл-* (від англ. пошукова система) *гугл-перекладач, гугл-форма*; *інтернет-* (від англ. всемережжя) *інтернет-видання, інтернет-спільнота*; *кібер-* (від гр. над) *кіберпростір, кіберзнання*; *макро-* (від гр. довгий, великий): *макропараметр, макророзширення*; *мега-* (від гр. великий): *мегаліт, мегабайт*; *медіа-* (від лат. посередник) *медіаплеєр, медіапростір*; *мета-* (від гр. слідом, після, через): *метадані, метамова*; *мікро-* (від гр. малий): *мікросхема, мікротехніка*; *міні-* (від англ. короткий): *мінідодаток, мініноутбук*; *мульти-* (від лат. багато) *мультиплексування, мультимедійний*; *нано-* (від гр. карлик) *нанотехнології, наносекунда*; *теле-* (від гр. далеко): *теледрук, телеробота*; *онлайн-* (від англ. на лінії, на зв'язку) *онлайн-заняття, онлайн-передача*; *прото-* (від гр. перший) *прототип, протокол*; *радіо-* (від лат. промінь) *радіопередавач, радіозв'язок*, *супер-* (від лат. зверхність, найвища якість) *суперклас, суперскалярний*; *флеш-* (від англ. спалах) *флешпам'ять, флешролик*.

Терміни, утворені **безафіксним способом** позначають процес дії, предмет як результат дії або одиничний акт дії, що інтенсивно відбувається. Ці номінації бувають початок від основи дієслова за допомогою нульової морфемі: *вибір, вихід, вклад, вхід, запис, запит, огляд, перезавантаження, поклик*.

Способом основоскладання (композицією) утворено терміни – складні слова, серед яких можна виділити складання незалежних слів (*шумфактор, багатоопераційний, чотиридротовий*), і номінації, утворені за допомогою сполучного голосного звука на основі складання залежних основ (*внутрішньосхемний, дисковід, кристалоносій, самокорекція, шумоізоляція*).

Способом словоскладання (юкстапозицією) утворено терміни – складні слова, що пишуться через дефіс. Це поєднання чужомовних лексем (*буфер-текст, клієнт-сервер, крос-транслятор, медіа-сервер*), чужомовної та питомої лексем (*вектор-рядок, вектор-стовпець*), чужомовної чи питомої аббревіатури та чужомовної чи питомої лексеми (*SIM-карта, IP-адреса, IBM-сумісність, XML-документ, ПК-блокнот*). Такі терміни походять від двох самостійно вживаних іменників, їм притаманна автономність складових компонентів.

Абревіація (іт. *abbreviatura* – лат. *brevis* короткий) – це спосіб, спрямований на творення слів шляхом усичення простого або компонентів складного слова чи елементів твірною словосполучення до звуків і букв, складів та інших фрагментів слів. У досліджуваній терміносистемі виокремлюємо такі структурні типи абревіації: літерні – ініціальні скорочення, утворені з перших літер слів, що вимовляються за буквеним типом (*ВН – вища напруга, ПЗ – програмне забезпечення, ПК – персональний комп'ютер, РБП – реінжиніринг бізнес-процесу*); звукові – ініціальні аббревіатури, що їх читають і вимовляють за звуковим типом, тобто як звичайне слово (*ЕРС – електрорушійна сила, САК – система автоматизованого керування*); буквено-звукові, що складаються із назв початкових букв та звуків слів відповідної словосполуки (*АСК ТП – автоматизована система керування технологічними процесами*). Використання аббревіатур дає можливість скоротити довжину термінів, що робить їх оптимальними для сприйняття. Отже, застосовуючи принцип мовної економії, аббревіатури вживають у комп'ютерній термінології для полегшення професійної комунікації.

Аналітична деривація є одним із найпродуктивніших шляхів поповнення сучасних терміносистем (приблизно 70% термінів у різних термінологіях – це словосполучення). Терміни, утворені аналітичним способом, здатні найбільш повно відобразити необхідні специфічні риси поняття. На цьому акцентує Л. Гаращенко: «Терміни-словосполучення виявляють більшу здатність до конкретизації значень завдяки їхній можливості надавати уточнювальні галузеві характеристики загальноновживаним словам [10, с. 224]. О. Чуєшкова зазначає, що, на відміну від однокомпонентних термінів, терміносполуки виражають більшу здатність до конкретизації значень завдяки залежним мовним одиницям; вони помітно менше входять у синонімічні відношення, майже не зазнають шкідливого впливу омонімії, для них характерна можливість більш гнучкої

класифікації та систематизації за певними моделями [11, с. 32]. І. Фецько наголошує, що терміносполуки – це «семантично цілісні утворення, що мають у своєму складі два і більше компоненти. Такі терміни подібні до вільних словосполучень, однак вільне словосполучення виконує номінативну функцію, а терміносполука – номінативно-дефінітивну, оскільки позначає певне, строго закріплене за ним поняття» [4, с. 194].

За семантичною ознакою, тобто за ступенем валентності компонентів, складені терміни поділяємо на:

1. Розкладні: а) вільні, у яких кожен з компонентів – комп'ютерний термін, і кожен може вступати у двосторонній зв'язок, кожен може вільно сполучатися з іншими термінами в межах терміносистеми: *рідкокристалічний дисплей, розрядність процесора, сенсорний дисплей, системна плата* та ін.; б) неподільні словосполучення, у яких компоненти взяті ізольовано, можуть бути і не бути термінами, тобто один із компонентів має нульову термінологічну валентність (виражений загальноновживаним словом), а інший є комп'ютерним терміном: *ресурс картриджа, рівень подання даних, складність кодування, скриптова мова, соціальна мережа* та ін.

2. Нерозкладні терміни – фразеологізми, у яких відображаються лише деякі зовнішні ознаки іменованих понять. Це синтаксично стійкі сполуки, які передають зміст лише у нерозчленованому вигляді, значення окремих компонентів не мотивуються: *робочий стіл* (прямокутна область, що займає практично весь екран ПК і містить об'єкти (папки, файли та ярлики), з якими користувачеві доводиться працювати найчастіше), *структурний погляд* (погляд на повну модель із метою визначення структури об'єктів у системі, включаючи їх типи, класи, стосунки, атрибути й операції), *супутниковий зв'язок* (один із видів радіозв'язку, побудований на використанні штучних супутників Землі як ретрансляторів) та ін.

Завдяки застосуванню методу моделювання можна виділити структурні моделі складених термінів, які вказують на частиномовну належність і на морфемний склад компонентів терміна, а також на розташування елементів у складеній номінації. Серед складених назв у комп'ютерній термінології домінують двокомпонентні терміносполуки, утворені за такими моделями: іменник + іменник (*інтернет речей, мова програмування, теорія ігор*), прикметник + іменник (*відносна похибка, операційна система, технічна підтримка*), порядковий числівник + іменник (*перший модуль, перша форма*), дієслово + іменник

(генерувати текст, створювати програму). Трикомпонентні аналітичні деривації утворено за такими моделями: прикметник + прикметник + іменник (зовнішній запам'ятовувальний пристрій), іменник + прикметник + іменник (система автоматизованого програмування), прикметник + іменник + іменник (мережева модель даних), іменник + іменник + іменник (речення мови програмування). Кількість багатоконпонентних термінів обмежена (складний синтаксис мови програмування). Аналітична деривація сприяє побудові структурної ієрархії: три- і багатоконпонентні терміни утворюють на основі двоконпонентних словосполук (модель даних – мережева модель даних) або на базі одного слова (архітектура – архітектура інформаційної мережі).

Гіперо-гіпонімічні відношення, що виникають унаслідок застосування аналітичного способу творення, зумовлюють ієрархічний характер терміносистеми, забезпечують чітке розмежування понять, сприяють збагаченню комп'ютерної термінології, наприклад, до гіпероніма програмування засвідчено такі гіпоніми: *пр. веб-застосувань, пр. візуальне, пр. декларативне, пр. екстремальне, пр. імперативне, пр. компонентно-орієнтоване, пр. конкурентне, пр. лінійне, пр. логічне, пр. математичне, пр. модульне, пр. наукове, пр. об'єктно-орієнтоване, пр. паралельне,*

пр. процедурне, пр. розподілене, пр. сервіс-орієнтоване, пр. системне, пр. структурне, пр. функціональне.

Висновки і перспективи подальших розробок.

Використання наявних в українській мові моделей творення термінів: вторинної номінації, морфологічного, аналітичного способів творення – сприяє збереженню автентичності наукової мови.

Спосіб вторинної номінації має в своїй основі один із лексико-семантичних засобів – метафору (джерело, килимок) або метонімію (зучність, насадка). Унаслідок вторинної номінації відбувається звуження або розширення семантики, зміна обсягу поняття, перенесення назв за різноманітними асоціаціями. Важливим джерелом збагачення української комп'ютерної термінології є морфологічний спосіб творення, адже в морфологічній структурі термінів, утворених шляхом афіксації (програмування, відсканувати, поклик), слово- та основоскладання (вектор-рядок, шумоізоляція), закладені основи структурної систематизації термінів. Аналітична деривація є одним із найпродуктивніших шляхів поповнення комп'ютерної термінології, оскільки сприяє побудові структурної ієрархії, яка ґрунтується на гіперо-гіпонімічному зіставленні понять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куньч З. Й. Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм*. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.
2. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
3. Томіленко Л.М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант. 2015. 160 с.
4. Фецько І. Українська терміносистема музейництва: історіографія й лінгвістичний аналіз : монографія. Львів: Бадікова Н.О., 2017. 312 с.
5. Гороть Є.І., Коцюк Л.М., Малімон Л.К., Павлюк А.Б. Великий англо-український словник. 100 тисяч слів. Вінниця: Нова книга, 2011. 1700 с. URL: https://e2u.org.ua/s?w=bully&dicts=17&highlight=on&filter_lines=on (дата звернення: 23.03.2023).
6. Тлумачний словник з інформатики. / Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізінюк та ін. Дніпропетровськ, Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с. URL: <http://www.programmer.dp.ua/download/tlumachniy-slovník-z-informatiki.pdf> (дата звернення: 23.03.2023).
7. Кияк Т. Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2008. № 38. Житомир: ЖДУ. С. 77–80.
8. Панько Т. Від терміна до системи. Львів: Вища школа, 1979. 146 с.
9. Ментинська І. Б. Шляхи поповнення української комп'ютерної термінології. *Термінологічна актуалізація української мовної дійсності*. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2020. 232 с.
10. Гаращенко Л. Б. Аналітизм як тип термінологічної номінації. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди*. Харків, 2012. Вип. 34. С. 223–228.
11. Чуєшкова О. В. Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова»; Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2003. 200 с.

ЕРГОНІМИ МІСТА КРОПИВНИЦЬКОГО

ERGONOMICS OF KROPYVNYTSKY CITY

Волчанська Г.В.,

orcid.org/0000-0002-9764-8756

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Вільховецька Н.І.,

orcid.org/0004-5123-3880

студентка I курсу факультету гуманітарних наук

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

У статті розглянуто аспекти вивчення ергонімів у мовознавстві, встановлено місце таких лексем у загальній класифікації онімів. Проаналізовано та систематизовано локальні ергоніми міста Кропивницького за денотативно-номінативною класифікацією (М. М. Торчинський), за типом творення (Є. С. Отін), за ознаками об'єкта в назві (М. В. Полосіна), за структурним планом (О. Ю. Карпенко, Ю. І. Дідур). Виокремлено реальний, символічний та рекламно-інформативний типи ергоназв (О. В. Суперанська).

З'ясовано, що серед досліджених власних назв найчисленнішою є група, до якої належать ергоніми, утворені шляхом онімізації апелювання та які вказують на продукцію, що випускається, характер діяльності підприємства, їх налічується 189 одиниць (47,25%). Це зумовлено тим, що саме до цієї групи належать усі школьніми, більшість комерційних та кулінарних.

За структурною класифікацією серед місцевих назв закладів найбільше однокомпонентних об'єктів – 47% (156), двокомпонентні становлять – 12% (40), багатокомпонентні – 6% (20).

Значна частина ергонімів Кропивницького належать до символічного типу, внутрішня форма онімів якого зазвичай вказує на рід діяльності закладу або ж його цінову політику – 53,25% (213). Об'єктів реального типу, до якого зараховуємо назви, що прямо вказують на рід діяльності, ім'я власника, місце розташування тощо – 19,5% (78). Найменше ж серед класифікованих ергооб'єктів одиниць рекламно-інформативного типу – 6,75% (27).

Основними функціями ергонімів є номінативна та рекламна: саме завдяки інформації, яка закладена в назві, та способу, яким вона виражена, ергонім виконує свою роль – привертає увагу покупців. Естетичну функцію – так зване «красиве звучання» – виконують 11% (44) власних назв, меморіальну – відображення імен фундаторів, назв музичних груп, пісень, книг, фільмів тощо – 2,75% (11) ергонімів.

Дослідження ергонімів м. Кропивницького допоможе поглиблено проаналізувати локальні процеси в ономастиці, з'ясувати закономірності поширення певних ергоназв та порівняти частотність уживання ергонімів у різних регіонах держави.

Ключові слова: ономастика, ергонім, локальні оніми, спосіб творення, структура, функції ергонімів.

The article examines the aspects of studying ergonims in linguistics, establishes the place of such lexemes in the general classification of onyms. The local ergonims of Kropyvnytskyi City were analyzed and systematized according to the denotative-nominative classification (M. M. Torchynskiy), according to the type of creation (Y. S. Otin), according to the features of the objects name (M. V. Polosina), according to the structural plan (O. Yu. Karpenko, Yu. I. Didur). The real, symbolic, and advertising-informative types of ergonames are distinguished (O. V. Superanska).

It was found that among the studied proper names, the most numerous and diverse is the group that includes ergonims, formed by the homonymization of the appellative and which indicate the products produced, the nature of the enterprise's activity, there are 189 units (47.25%). This phenomenon is caused by the fact that all school names, most commercial names and culinary names belong to this group.

According to the structural classification, among the local names of institutions, single-component objects account for the most – 47% (156), two-component – 12% (40), multi-component – 6% (20).

A significant part of Kropyvnytskyi's ergonims belong to the symbolic type, the internal form of which usually indicates the type of activity of the institution or its price policy – 53.25% (213). A smaller number of objects of the real type are given names that directly indicate the type of activity, name of the owner, location, etc. – 19.5% (78). Among the classified ergoobjects, there are the least number of units of the advertising and informative type – 6.75% (27).

The main functions of ergonim are nominative and advertising: thanks to the information contained in the name and the way it is expressed, the ergonim fulfills its role – attracts the attention of buyers. The aesthetic function – the so-called «beautiful sound» – is performed by 11% (44) of proper names, the memorial function – the display of the names of founders, names of musical groups, songs, books, films, etc. – by 2.75% (11) of ergonims.

The study of Kropyvnytskyi City ergonims will help to deeply analyze local processes in onomastics, to find out the patterns of distribution of certain ergonims and to compare the frequency of use of ergonims in different regions of the country.

Key words: onomastics, ergonim, local onyms, method of creation, structure, functions of ergonims.

Постановка проблеми. Ергоніми – невіддільний елемент нашого життя та спілкування. Вони відтворюють суспільні процеси, схильності й інтереси спільнот та є своєрідним лінгвістичним маркером певної місцевості. Саме тому ергонімію, розділ ономастики, що вивчає власні назви організацій, виробничих та суспільних об'єднань, вважають динамічною наукою, яка активно розвивається. Попри значну кількість наукових досліджень в українській ономастиці, існує ряд проблемних, дискусійних питань: незгодженість щодо тлумачення самого терміна *ергонім*, відсутність єдиних підходів до класифікації цих власних назв, малодослідженою є регіональна ергонімія.

Актуальність нашого дослідження визначається тим, що ергоніми кожного населеного пункту мають свою структуру, певні особливості словотвору, виконують специфічні функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиріч у лінгвістиці зросло зацікавлення мовознавців онімною лексикою загалом та ергонімами як складником онімного простору України.

Дослідження ергонімів в українському мовознавстві розглянуто в працях Ю. І. Дідур (енотативно-номінативна класифікація ергонімів), Г. В. Зимовець (структурно-семантичні особливості ергонімів України.), О. Ю. Карпенко (структурні типи ергонімів), О. Б. Кошелевої (регіональні ергоніми: мотиваційний аспект та структурно-стилістичні особливості), Ю. І. Позніхиренко (ергонімія: завдання та функції ергонімів), М. В. Полосіної (особливості найменувань підприємств м. Донецька та Макіївки), М. М. Торчинського (структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови), Л. О. Удовенко (ергоніми великого міста (на матеріалі назв магазинів м. Харків)), М. М. Цілини (ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування) та інші.

Українська лінгвістика, постійно збагачується новими дослідженнями онімних одиниць, потребує досліджень саме регіональних ергонімів, адже тільки тоді можна буде зробити узагальнювальні висновки щодо класифікації, творення, особливостей уживання цих лексем.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні сучасних ергонімів міста Кропивницького. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити теоретичні основи поняття *ергонім*, його класифікації та функції в лінгвістиці; класифікувати ергоніми м. Кропивницького та встановити найпоширеніший тип у кожній кате-

горії; визначити спосіб творення, який переважає серед локальних ергонімів; з'ясувати функції місцевих ергонімів.

Виклад основного матеріалу. Серед усього масиву сучасної онімної лексики можна виділити три групи онімів, які є найбільш уживаними: антропоніми, топоніми й ергоніми. Найменш дослідженою з-поміж названих груп власних назв є ергоніми [5].

У сучасній ономастиці й досі немає єдиного підходу щодо визначення поняття *ергонім*. Так, Н. В. Подольська визначає ергонім як назву ділового об'єднання людей, зокрема спілки, закладу, корпорації, підприємства тощо [8, с. 166]. О. Ю. Карпенко трактує ергоніми як «власні назви розмаїтих об'єднань людей» [4]. Вона переконана, що у визначенні ергоніма як власного імені ділового об'єднання людей слово ділового є зайвим, оскільки це вносить певну плутанину в ономастичну термінологію.

Окрім цього терміна, мовознавці для позначення об'єднань людей пропонували такі лексеми: ергонізм, урбонім, урбанонім, ктематонім, фірмонім, ойкодомонім, мікротопонім. О. В. Суперанська виокремила власні назви об'єктів, з-поміж яких назви підприємств, установ та об'єднань являють собою окрему категорію (термін *ергонім* авторка не вживала), інші ж дослідники не використовують точний термін, а іменують такі об'єкти конкретними назвами закладів, іноді лінгвісти використовують вирази *рекреаційно-ділова назва* та *рекламне ім'я*.

Ми послуговуватимемося таким визначенням поняття досліджуваних мовних одиниць: «Ергоніми – це вид онімів, який позначає власні назви закладів, установ, а також об'єднань людей» [8, с. 166].

Об'єктом нашого дослідження стали 400 ергонімів міста Кропивницького, а саме: власні назви закладів дошкільної та загальної середньої освіти, клінік, медичних лабораторій, готелів, торговельних комплексів, спортклубів, салонів краси, магазинів, закладів харчування, аптек, оптик тощо.

Чи не найбільше робіт, присвячених вивченню ергонімів, спрямовані саме на класифікацію цих мовних одиниць. Зібрані локальні ергоніми міста Кропивницького ми будемо класифікувати за денотативно-номінативною класифікацією (М. М. Торчинський), за типом творення (Є. С. Отін), за ознаками об'єкта в назві (М. В. Полосіна), за структурним планом (О. Ю. Карпенко, Ю. І. Дідур), визначатимемо реальний, символічний та рекламно-інформативний типи ергонімів (О. В. Суперанська).

Класифікація за М. М. Торчинським. Так, М. М. Торчинський розробив детальну денотативно-номінативну класифікацію ергонімів. Він пропонує поділити ергооб'єкти за видом діяльності на три категорії: колективоніми, конфедераціоніми та пресулатоніми [5].

Аналізуючи ергоніми м. Кропивницького за класифікацією М. М. Торчинського, ми дослідили найбільш поширені оніми, а саме: колективоніми, з-поміж яких виокремлено комерціонімів – 48% (192), школонімів (унтер-школоніми та інтра-школоніми) – 19,25% (77) і кулінонімів – 11,25% (45).

Колективоніми – власні найменування колективів, зайнятих у сфері виробництва та сервісу: *Народний хореографічний ансамбль «Пролісок», «Scorini».*

Комерціоніми – 48% (192) – власні назви колективів різних торговельних об'єктів: *«Тютюнок», «Укрзолото», «Щедра нива».*

Школоніми – 19,25% (77) – власні назви освітніх установ, до яких належать унтер-школоніми (власні назви дошкільних установ – 42,8% (33)):

Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 35 «Світлячок» комбінованого типу, Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 37 «Ластівка» комбінованого типу, Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 42 «Ювілейний» комбінованого типу та інтра-школоніми (найменування закладів загальної середньої освіти – 57,2% (44)): Комунальний заклад «Академічна гімназія Кропивницької міської ради», Комунальний заклад «Великобалківська гімназія Кропивницької міської ради», Комунальний заклад «Гімназія «Інтелект» Кропивницької міської ради».

До кулінонімів – 11,25% (45) – (власні назви колективів підприємств громадського харчування) належать такі ергоніми: *«Дудляр», «Ресторація Кропивницьких», «Білий налив».*

Класифікація за Є. С. Отіним. Вивчаючи власні назви підприємств, Є. С. Отін сформував нову класифікацію ергооб'єктів та запропонував поділяти власні назви на:

назви, утворені шляхом трансонімізації прізвищ власників підприємств (антропонім трансонімізується в ергонім), які могли поєднуватися з термінами на позначення родинності (брати, син) або із графічним скороченням К^о: *«Dr. Kravchenko», «Магазин Борисова», «Семенівський»;*

– назви, утворені від топонімів, які вказують на місцезнаходження промислового підприємства, правління акціонерного товариства: *«Єлисаветград», «Антиквариат в Кропивницьком», «Дворцовий»;*

– назви, утворені від апелятивів, які онімізувалися (вказівка на продукцію, що випускається, характер діяльності підприємства: *«Ломбард», «Оптон», «Ресторація Кропивницьких»;*

– ергоніми рекламного характеру, функціональне призначення яких – переконати споживача у високоякісній продукції, що випускається: *«L.U.X», «Лідер», «Люксонтика», «Всем Тепло»;*

– назви, побудовані за моделлю «установа імені...»: *Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання – «Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад школа I ступенів «Гармонія» – гімназія імені Тараса Шевченка – центр позашкільного виховання «Контакт» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області, Комунальний заклад «Гімназія імені Олександра Пушкіна Кропивницької міської ради»;*

– абрєвіатурні утворення ініціального та словесно-складового типів: *«ЗооВетСімі», «LBakery», «L.U.X» [7].*

Згідно з поділом Є. С. Отіна, серед досліджених власних назв закладів найчисленнішою та найрізноманітнішою є група, до якої належать ергоніми, утворені шляхом онімізації апелятива та вказують на продукцію, яка випускається, характер діяльності підприємства, їх налічується 189 одиниць (47,25%). Це зумовлено тим, що саме до цієї групи належать усі школоніми, більшість комерціонімів та кулінонімів – оніми, на які припадає найбільша кількість ергонімів міста. Другою за кількістю ергонімів є категорія з онімами рекламного характеру – 37 власних назв (9, 25%). Ця група складається переважно з комерціонімів, їх – 30 (83%). Менше одиниць налічують групи, на які припадають назви, утворені від топонімів, що вказують на розташування закладу, та абрєвіатурні утворення ініціального та словесно-складового типів. Кількість ергонімів у цих категоріях – 7 (1,75%) та 8 (2%) відповідно. З-поміж перших – 5 комерціонімів та 2 готелоніми, що ж до других, то з 8 об'єктів – 5 комерціонімів, 2 куліноніми та 1 ветеринонім. Серед категорії, до якої належать назви, побудовані за типом «установа імені...», усі ергоніми є винятково школонімами. Ця група є нечисленною, містить лише 4 (1%) ергоніми, з них 1 – унтер-школонім і 3 – інтра-школоніми. Найменше з-поміж досліджених локальних власних назв ергооб'єктів, що утворюються шляхом трансонімізації прізвища власника закладу. Таких виявлено 3 (0,75%), серед них 2 комерціоніми та 1 медицинонім.

Структурна класифікація (за О.Ю. Карпенко й Ю. І. Дідур). Однією з найдосконаліших

у структурному плані є класифікація ергонімів О. Ю. Карпенко та Ю. І. Дідур. Вона ґрунтується на поділі досліджуваних одиниць за структурою та її особливостями. Ергоніми були поділені на три головні групи та на різні підгрупи залежно від основної категорії, до якої вони віднесені.

Однокомпонентні – ергоніми непохідні; прості похідні: афіксальні: суфіксальні; префіксальні; конфіксальні; складні похідні: власне композити; афіксальні композити.

Двокомпонентні – словосполучення різної структури: прийменник + іменник, прийменник + числівник; прикметник + іменник; іменник + іменник; числівник + іменник; ергоніми-речення.

Багатокомпонентні – речення, словосполучення ускладненої структури [3, с. 243].

За структурною класифікацією ергоніми Кропивницького поділяємо на: однокомпонентні – ергоніми: непохідні: «Адвокат», «Благо», «Каштан»; прості похідні: суфіксальні – «Буквиця», «Вишенька», «Дворцовий»; префіксальні – «Забава», «Епіцентр»; складні похідні: власне композити – «Автоград», «Зоотовари».

Двокомпонентні – словосполучення різної структури [3, с. 243].

– прийменник + іменник: «У Михалыча»;

– прикметник + іменник: «Щасливий пес», «Південний шлях», «Старе місто»;

– іменник + іменник: «Коза Дереза», «Море Пива», «Світ шпалер»;

– числівник + іменник: «Два капітани», «7 кілометр».

Багатокомпонентні словосполучення: «Антиквариат в Кропивницьком», «Студентські курси водій», «Одяг з Європи», «Все для дому», Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 42 «Ювілейний» комбінованого типу; ергоніми-речення «Бажасмо здоров'я», «Здоровенькі були», «Не спіши».

За структурною класифікацією (О. Ю. Карпенко, Ю. І. Дідур) [3, с. 243] були проаналізовані ергоніми, утворені лише українською та російською мовами. Серед місцевих назв закладів найбільше однокомпонентних об'єктів – 47% (156). На другому місці двокомпонентні – 12% (40), а найменше серед місцевих назв закладів багатокомпонентних ергонімів – 6% (20). Більшість однокомпонентних ергонімів у Кропивницькому є непохідними – 49% (77), на другому місці – складні похідні оніми, їх 16% (25), а найменше простих похідних – 13,5% (21). Серед простих похідних онімів 100% (21) – афіксальні, з них суфік-

сальних – 85, 7% (18), префіксальних – 14,3% (3). Однокомпонентних складних похідних ергонімів-композитів – 16% (25). Серед двокомпонентних ергонімів найбільше прикметниково-іменникових сполук – 61% (25), менше назв, що є поєднанням двох іменників – 34, 12% (14), і лише 2 оніми (4,88%) відповідають схемі «числівник+іменник». Прикметним є те, що серед ергонімів українською мовою не знайшлося такого, який би відповідав схемі «прийменник+іменник», і жодного серед досліджуваних назв українською, російською та англійською мовами, складеного за принципом «Прийменник+числівник». Багатокомпонентні власні назви складають найменший відсоток від усіх досліджених ергооб'єктів – 6% (20).

Класифікація за О. В. Суперанською. О. В. Суперанська, досліджуючи власні назви, виокремила два типи онімів: реальний та символічний. Згодом її класифікація була доповнена ще й рекламно-інформативним типом. Ця класифікація полягає в поділі ергонімів на ті, що містять реальну інформацію про заклад, такі, що мають на меті прорекламувати установу, що називають, та такі, що містять інформацію, не пов'язану з діяльністю установи [12, с. 101–102].

Виокремлюємо такі типи ергонімів:

– реальний – указує на: призначення об'єкта (рід діяльності): «Булочная», «Нотаріус», «Золото», «Шинок»; ім'я власника об'єкта: «У Михалыча», «Магазин Борисова»; місце розташування об'єкта: а) локальна семантика: «Аптека на Московському»; б) регіональна семантика: «Ресторація Кропивницьких», «Львівські круасани», «Антиквариат в Кропивницьком», «Єлисаветград»; в) країнознавча семантика: «Грузинська випічка», «Kavkazskiy Dvor», «Двері Білорусії», «Dubai», «Praha», «Harbi Burger Istanbul», «Одяг з Європи», «Columbia», «Гельсінкі», «La Manche».

– символічний: переважно чужомовні лексеми: «Scorini», «Shelfi», «Familia Garden», «Sorrento», «Vis-a-vis», «La Manche»; літературні і фольклорні персонажі: «Діоніс», «Лісова пісня», «Титан»; власні імена: «Максим», «Ніна», «Марія», «Вікторія»; жаргонізми, розмовні лексеми, гра слів: «Добра фігура», «7Heaven», «Файно Маркет», «Мокрий ніс», «Франс.уа», «На игле», «7 кілометр»; емпороніми, які важко тематично згрупувати: «Смачні традиції», «Не спіши»; емпороніми природничої тематики: «Весна», «Екзотик-флора», «Квіточка», «Цветуций сад», «Лісова пісня»; зооніми: «Kim i pes», «Щасливий Пес», «Бегемот».

– рекламно-інформативний характеризує: різноманітність (багатство) асортименту: «Світ танцю», «Сирне королівство», «Все для художників», «Світ квітів»; тип торговельного закладу, його цінову політику і якість товарів: «Аптека оптових цін», «Строй на век», «Файно Маркет»; діяльність закладу: новизна товарів: «Новий час»; місце торговельного закладу на ринку: «Elite», «Prima», «Лідер»

Згідно з класифікацією О. В. Суперанської більшість ергонімів Кропивницького належать до символічного типу, внутрішня форма онімів якого зазвичай указує на рід діяльності закладу або ж його цінову політику – 53,25% (213). Менше об'єктів реального типу, до якого належать назви, що прямо вказують на рід діяльності, ім'я власника, місце розташування тощо – 19,5% (78). Найменше ж серед класифікованих ергооб'єктів одиниць рекламно-інформативного типу – 6,75% (27).

З-поміж ергонімів символічного типу найбільше ергонімів, які важко тематично згрупувати, їх 71 одиниць (33%), на другому місці – переважно чужомовні лексеми – 27% (58), ще менше жаргонізмів, розмовних лексем, гри слів – 17% (37). Найменше об'єктів природничої тематики та тих, які виражені власними іменами, назвами літературних і фольклорних персонажів, а також зоонімів, їх налічується 8% (18), 8% (17), 2% (4) і 4% (8) відповідно.

Серед ергонімів реального типу переважають ті, що вказують на призначення об'єкта, рід його діяльності – 60% (46). Менше власних назв, що вказують на місце розташування об'єкта – 35% (27), з-поміж них 16 назв припадає на ергоніми крайнознавчої семантики, 10 – на регіональної семантика та лише 1 – на локальної. Найменше ж онімів, які є іменами власника цього об'єкта – 6,5% (5). Ергоніми рекламно-інформативний типу поділяються на ті, що характеризують широту асортименту – 33% (9), тип торговельного закладу, його цінову політику і якість товарів – 41% (11) та діяльність закладу або його цінову політику – 26% (7). Останні у свою чергу поділені на оніми, які описують новизну товарів закладу – 1 та місце торговельного закладу на ринку – 6. Серед лексем іншомовного типу багато об'єктів мають назви, які важко тематично згрупувати. Деякі ергоніми були віднесені до декількох груп.

Класифікація за М. Полосіною. За класифікацією М. Полосіної власні назви поділені на такі, які містять у собі безпосередню вказівку чи натяк на характеристику діяльності закладу, і такі, що представлені словами, які не несуть інформації про об'єкт [10].

Ергоніми: 1) мотивовані: а) реально мотивовані; б) умовно мотивовані; в) немотивовані (рецесивні).

Відповідно до цієї класифікації, досліджувані ергоніми поділяємо на: мотивовані: реально мотивовані – безпосередньо вказують на реальний факт, який характеризує діяльність закладу та продукцією, яку воно випускає, з його місцерозташуванням, належністю: «Все з дерева», «Грузинська винічка», «Люксоптика»; умовно мотивовані – ґрунтуються на асоціативних зв'язках, які містять лише натяк на ознаки чи характеристики назви: «Beauty&Clean», «Instyle», «Kavkazskiy Dvor»; немотивовані (рецесивні) – не містять інформації про предмет номінації і найчастіше репрезентовані штучно утвореними словами, побудованими шляхом механічного поєднання або комбінацією літер: «Brocard», «Black&White», «Ассоль».

Аналіз онімів за класифікацією М. Полосіної на мотивовані та немотивовані (рецесивні) [10] виявив, що серед місцевих онімів переважають мотивовані ергоніми – 59% (237). Можна помітити деяку схожість між цим поділом та класифікацією Є. С. Отіна, адже в обох випадках найчисленнішими виявилися категорії ергонімів, які вказували на діяльність закладу та продукцію, що випускається. Серед мотивованих ергооб'єктів 73% (174) – реально мотивовані та 27% (63) – умовно.

З-поміж мотивованих ергонімів 77 одиниць (32,5%) – це унтер-школоніми та інтра-школоніми, 92 (39%) – комерціоніми. Немотивованих онімів налічується 163 одиниці (41%).

Класифікація за способом творення. Класифікуючи ергоніми за походженням, мовознавці визначили, що досліджувані об'єкти можна поділити на такі типи: 1) уже наявні в мові слова, які змінили своє значення; 2) нові слова; 3) словосполучення; 4) речення [2, с. 35].

Основними способами творення власних назв учені визначили: лексико-семантичний – це неморфологічний спосіб словотворення, який полягає в семантичному розщепленні багатозначного слова з подальшим поступовим утворенням омонімів [6, с. 245]; лексико-синтаксичний – це неморфологічний спосіб словотворення, що полягає у зрощенні синтаксичного словосполучення в одне слово [6, с. 244]; морфологічний – усі способи творення простих слів через афіксальні морфеми, а також творення складних і складноскорочених слів [6, с. 240]; морфолого-синтаксичний – це спосіб словотворення унаслідок переходу слів або словоформ з однієї частини мови до іншої [6, с. 243]; трансонімізація – перехід власної назви з одного класу в інший [11].

Досліджувані мовні одиниці можна поділити на: уже наявні в мові слова, які змінили своє значення: «Фесрверк», «Орхідея»; нові слова: «ПрофіГаз», «МедЛаб»; словосполучення: «Насіння України», «Смачні традиції»; речення: «Бажасмо здоров'я», «Не спіши».

За походженням [2, с. 35] ми проаналізували ергоніми українською та російською мовами, окрім школонімів, оскільки їх назви є дуже складними. 196 одиниць – це вже наявні в мові лексеми, 34 – нові слова, 58 назв є словосполученнями, 4 – реченнями.

Серед онімів усіх категорій найбільшу кількість становлять комерціоніми. Отже більшість ергонімів Кропивницького – це слова, які вже існують – 77,5%, друге місце за численністю посідають словосполучення – 23%, третє – новоутворені слова – 13%, а найменше серед локальних назв закладів ергонімів, виражених реченнями – 1,6%. Деякі ергооб'єкти були віднесені до кількох категорій.

Основні способи творення ергонімів. Для поділу ергонімів за способом їх творення ми використали класифікацію Є. С. Отіна, відповідно до якої ергоніми поділяються на:

– назви, утворені шляхом трансонімізації прізвищ власників підприємств (антропонім трансонімізується в ергонім), які могли поєднуватися з термінами на позначення родинності (брати, син) або із графічним скороченням К°: «Dr. Kravchenko», «Семенівський», «Магазин Борисова»;

– назви, утворені від топонімів, які вказують на місцезнаходження промислового підприємства, правління акціонерного товариства: «Елисаветградь отель», «Соколівський м'ясокомбінат», «Черняхівські ковбаси», «Двері Білорусії»;

– назви, утворені від апелятивів, які онімізувалися (вказівка на продукцію, що випускається, характер діяльності підприємства: «Garden Hotel», «Пряники медові»; «Світ квітів», «Смачні традиції», «Стіл і стілець»);

– назви, побудовані за моделлю «установа імені...»: Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 24 «Вогник» ім. В. О. Сухомлинського комбінованого типу, Комунальний заклад «Гімназія імені Олени Журливої Кропивницької міської ради»; Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання – «Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад школа I ступенів «Гармонія» – гімназія імені Тараса Шевченка – центр позашкільного виховання «Контакт» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області;

– абрєвіатурні утворення ініціального та словесно-складового типів: «AutoMan», «BEERMarket», «СвроВікнаПласт».

За цим поділом серед досліджуваних назв закладів найбільше ергонімів, утворених онімізацією апелятива, тобто переходом загальної назви у власну. Їх нараховано 189 (47,25%). Це зумовлено тим, що саме в такий спосіб утворені всі унтер-школоніми та інтра-школоніми, які складають одну з найбільших груп онімів. Менше ергонімів, представлених абрєвіатурними утвореннями ініціального та словесно-складового типів – 8 одиниць (2%). Це назви, утворені складанням слів. На третьому місці за кількістю онімів – ергооб'єкти, назви яких утворені від топонімів, що вказують на місцезнаходження цього закладу – 7 (1,75%). Найменше ергонімів, побудованих за типом «установа імені...» й таких, які утворилися шляхом трансонімізації прізвища власника закладу. Їх кількість – 4 (1%) та 3 (0,755) відповідно.

Функції ергонімів м. Кропивницького. Основною, первинною, мовною функцією всіх власних назв, її можна охарактеризувати як ідентифікаційно-диференціовальну, є номінативна, або називна функція. До важливих функцій ергонімів належать інформаційна та рекламна, адже саме завдяки інформації, що покладена в ергонімі, та способу, яким ця інформація представлена, ергонім виконує свою роль – привертає увагу покупця [9, с. 298].

Оніми можуть містити інформацію двох типів: рекламну та раціональну. Раціональна інформація актуальна для споживача, здебільшого це повідомлення про об'єкт продажу, який може бути позначений через суб'єкта продажу. Рекламна інформація – це різного роду оцінна характеристика. Поєднання в одному ергонімі рекламної та раціональної інформації є найефективнішим: інформативно-рекламні назви інформують про об'єкт продажу й водночас дають оцінку [9, с. 298].

Ергоніми міста Кропивницького містять інформацію двох типів: рекламну та раціональну [9]. Раціональна інформація актуальна для споживача, здебільшого це повідомлення про об'єкт продажу: «Продукти», «Золото». Також об'єкт може бути позначений через суб'єкта продажу: «Веселий Пекар», «У Михальча». Рекламна інформація – це різного роду оцінна характеристика: «Корона», «Зірка», «Монарх». Поєднання в одному ергонімі рекламної та раціональної інформації є найефективнішим: інформативно-рекламні назви інформують про об'єкт

продажу й водночас дають оцінку. Наприклад, назви ресторанів і кав'ярень: «*Lux Wash*», «*Все для художників*» [9].

Проаналізувавши ергоніми міста Кропивницького, ми виділяємо такі основні функції цих мовних одиниць:

1) номінативна, або називна функція, яка є первинною, основною мовною функцією всіх власних назв, її можна охарактеризувати як ідентифікаційно-диференціовальну. Такі ергоніми:

– повідомляють про специфіку об'єкта (про асортимент товарів або послуг: «37+», «*Dr. Kravchenko*», «*Карамелька*». Об'єкт продажу може бути позначений прямо: «*Fight Club*», «*Зоотовари*», «*Світ квітів*»); метафорично («*Instyle*», «*Гурман*», «*Kim i nes*»;

– орієнтують на певного клієнта, побічно характеризуючи адресата «*Бєбібар*», «*БурБар*»;

– позначають об'єкт продажу, послуг через назву суб'єкта, що виробляє або пропонує товар: «*Пекар*», «*У Михальча*»;

– називають місце виробництва товару або специфіку: «*Dublin pub*», «*Грузинська винічка*», «*Львівські круасани*».

2) рекламна функція. Ергоніми переважно є рекламними іменами (крім деяких назв громадських організацій: Громадська організація «*Спілка підприємців Кіровоградської області*»; міських установ: *ЖЕУ-4*; навчальних закладів: *Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 37 «Ластівка» комбінованого типу*).

Рекламні ергоніми – це власні імена рекламного характеру, які об'єднуються функцією реалізації товарів і послуг («*Varto*», «*Лідер*», «*Сирне королівство*»). Їхня мета – привернути, зацікавити потенційного клієнта, покупця. Для реалізації рекламної функції використовується різні засоби, але найбільш універсальними є:

– назви з різними словотворчими компонентами «престижності», що символізують високу якість пропонованої продукції: «*Dream room*», «*Олімп*», «*Еліт Вода*»;

– лексичні засоби інших мов, здебільшого англійської: «*Familia Garden*», «*La Manche*», «*Vis-a-vis*». Іноді для спільних підприємств підбираються назви, що складаються зі слів різних мов: «*BEERMarket*», «*Суши Vox*».

Серед іншомовних назв, значення яких не зрозуміле для більшої частини споживачів, виділяються дві групи, які з деякою умовністю можна було б назвати:

– ергоніми-варваризми – запозичені слова з графікою мови-оригіналу: «*Brain*», «*Iron Gym*», «*Vis-a-vis*»;

– ергоніми-екзотизми – іншомовні слова, що передаються засобами української графіки: «*Екзотик-флора*», «*Інтер Стил*», «*Респект*»;

Особливе графічне оформлення ергонімів часто буває супутнім засобом створення рекламного ефекту. Зазвичай воно використовується як додаток до семантико-стилістичного або іншого засобу. Серед графічних засобів реалізації рекламної функції можна виділити кілька різновидів:

– стилістичне (ненормативне) використання великої букви під час оформлення складних назв та абrevіатур: «*LBakery*», «*АтлетіКо*», «*ПрофіГаз*», «*СалонЧик*»;

– використання цифр у назві: «*7 кілометр*», «*7Heaven*».

3) естетична функція (власні назви, які «гарно звучать»: «*7Heaven*», «*Едем*», «*Elite*»).

4) меморіальна функція (відображаються імена фундаторів, назви музичних груп, пісень, книг, фільмів [9, с. 299]: «*Gogol espresso bar*», «*Дім Бородіних*», «*Лісова пісня*»)

Отже, основними функціями ергонімів є номінативна та рекламна: саме завдяки тій інформації, яка покладена в назву, та способу, яким вона виражена, ергонім виконує свою роль – привертає увагу покупців. Саме ці дві функції місцевих ергонімів є найпоширенішими. Онімів, функцією яких є номінативна, – 48,5% (194 одиниці), рекламна – 30% (121). Естетичну функцію – так зване «красиве звучання» – виконують 11% (44) власних назв, меморіальну – відображення імен фундаторів, назв музичних груп, пісень, книг, фільмів тощо – 2,75% (11) ергонімів.

Онімів, які позначають специфіку об'єкта, налічується 191 одиниця (98%), тих, що повідомляють про об'єкт продажу чи послуг через виробника або власника – 4% (7), ергонімів, які називають місце виробництва товару або його специфіку – 7% (11).

Ергооб'єкти, функцією яких є рекламна, поділяють за засобами реалізації цієї функції: Назв з різними словотворчими елементами «престижності», які символізують високу якість товару, налічується 26% (32), іншомовних лексем – 62% (75), графічних засобів – 12% (14).

Ергоніми-варваризми становлять 75% (56) назв, ергоніми-екзотизми – 25% (19).

Найбільше місцевих ергонімів, утворених за допомогою графічних засобів, створені стилістичним використанням великої букви під час створення абrevіатур – 79% (11). Менше поміж локальних назв закладів лексем із використанням цифр, їх 21% (3). Ергооб'єктів, найменування яких утворені архаїчними елементами

кириличного алфавіту, серед досліджених одиниць не виявлено.

Висновки та результати. Отже, ергоніми – це специфічні одиниці онімної лексики, що позначають назви установ, організацій, закладів. Вивчення локальних ергонімів вимагає всебічного аналізу таких лексем.

Проаналізувавши 400 ергоназв м. Кропивницького, ми з'ясували, що більшість ергонімів (47,25%) були утворені шляхом онімізації апелювання та вказують на характер діяльності установи; за структурним планом серед досліджених онімів, утворених українською та російською мовами, 77,5% виявилися вже існуючими в мові лексемами.

За структурою найбільше місцевих онімів – однокомпонентні об'єкти (47%), майже половина з яких (49%) – це непохідні ергоніми.

53,25% опрацьованих ергооб'єктів належать до символічного типу, тобто їхня внутрішня форма вказує на діяльність закладу чи його цінову полі-

тику. Серед локальних ергонімів 59% – мотивовані.

Основними функціями локальних власних назв є номінативна та рекламна. Називну функцію виконують 48,5% ергооб'єктів міста, рекламну – 30%. Майже всі оніми номінативної функції (98%) позначають специфіку об'єкта. Щодо рекламної функції ергонімів, то серед них найбільше іншомовних лексем (62%), третина яких – це ергоніми-варваризми.

Дослідження ергонімів певного регіону допоможе поглиблено вивчити локальні процеси в ономастиці, з'ясувати закономірності поширення певних ергоназв та порівняти частотність вживання ергонімів у різних регіонах держави.

Перспективи дослідження. Розглянутий в статті мовний матеріал було зібрано протягом 2021 й на початку 2022 років. Останні події в Україні, російсько-українська війна, внесли корективи в онімний простір м. Кропивницького, тому тема буде актуальною й надалі, оскільки ергонімна карта міста змінюється.

СПИСОК ВИКОРИСТНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дідур Ю. І. Денотативно-номінативна класифікація ергонімів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2013. № 17. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpu_2013_17_7 (дата звернення: 12.11. 2021).
2. Зимовець Г. В. Структурно-семантичні особливості ергонімів України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. № 11. 2009. Вип. 15, т. 3. С. 33–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2009_17_15%283%29__9 (дата звернення: 15.12. 2021).
3. Карпенко О. Ю. Дідур Ю. І. Структурні типи ергонімів. Реквием филологический. Памяти Е. С. Отина. Кн. 1. Сб. науч. трудов. Гуманитарный центр «Азбука». Київ : Изд. дом Дмитрия Бурого, 2015. С.154–162. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/08/2015-Структурні-типи-ергонімів.pdf> (дата звернення: 10.01. 2022).
4. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. С. 189. URL: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/rgf/karpenko_onomastika.pdf (дата звернення: 09.01. 2022).
5. Кошелева О. Б. Регіональні ергоніми: мотиваційний аспект та структурно-стилістичні особливості. URL: <https://vseosvita.ua/library/regionalni-ergonimi-motivacijnij-aspekt-ta-strukturno-stilisticni-osoblivosti-64361.html> (дата звернення: 17.02. 2022).
6. Мацько Л. І., Плющ М. Я., Тоцька Н. І. та ін; за ред. А. П. Грищенка. Сучасна українська літературна мова : підруч. 3-тє вид., доп. К.: Вища школа, 2002. 439 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk649258.pdf> (дата звернення: 05.11. 2021).
7. Отин Е. С. Избранные труды по языкознанию. Донецк: Донеччина, 1999. С. 155–163.
8. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Институт языкознания АН СССР. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Наука, 1988. 192 с.
9. Позніхиренко Ю. І. Ергонімія: завдання та функції ергонімів. Закарпатські філологічні студії. Випуск 14. Том 1. С. 296–300. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/14/part_1/57.pdf (дата звернення: 16.11. 2021).
10. Полосіна М. Особливості найменувань підприємств м. Донецька та Макіївки. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць*. Вип. 15. 2007. С. 524–526. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7808> (дата звернення: 10.01. 2022).
11. Суперанская А., Сталтмане В., Подольская Н., Султанов А.; под ред. Непокупного А. Теория и методика ономастических исследований. Москва: Наука, 1986.
12. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 2010. 502 с.
13. Удовенко Л. О. Ергоніми великого міста (на матеріалі назв магазинів м. Харків). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2019. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки», Вип. 29. С. 98–105. URL: <https://periodicals.karazin.ua/uahistory/article/view/14962/13934>. (дата звернення: 17.01. 2022).
14. Ціліна М. М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01. Київ, 2006. 243 с.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 372.8

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.10>

FOREIGN LANGUAGES TEACHING IN HES (HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS) – COMMUNICATIVE APPROACH

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ – КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД

Astapova T.O.,

*orcid.org/0000-0001-8802-9788**PhD in Public Administration, Associate Professor,**Associate Professor at the Business Foreign Language and Translation Department
Karazin Kharkiv National University*

Essentially communicative activity approach during foreign language classes in a professional manner direction is that it involves organized interaction of students among themselves and teachers with students, which ensures involvement in work with more or less degree of activity of all its participants and stimulates an increase in the intensity of students' interaction with each other and the teacher in communication. When using authentic textbooks, the student becomes an active subject of the educational process, not its passive object. He acquires knowledge by his own search, gaining own experience. The teacher as an older, more experienced person helps in this, directing to the path of knowledge, creating conditions for solving problems.

The entire set of methods helps to create an English-speaking environment in which students must "function": read, communicate, participate in role-playing games, express their opinions, draw conclusions in English. Oxford and Cambridge English language courses are focused on the development of not only language knowledge, but also creativity and the general outlook of the student. The English language is often intertwined with the cultural characteristics of the country. The British consider it necessary to give a person the opportunity to easily navigate in a multicultural environment, and this is easily done with the help of such a powerful unifying factor as the English language. The importance of learning English as a language of international communication in modern conditions does not need a long time explanation, but is a well-known fact. The need to modernize and improve approaches to its teaching and learning technologies is constantly emphasized. Today, various methods of teaching English are used, preference is given to those that combine communicative and cognitive goals. Thanks to the latest technologies and scientific achievements, the use of such approaches becomes even more effective. The essence of communicative learning is that the learning process is a model of the communication process. For this, it is necessary to model the main, fundamentally important, essential parameters of communication, which include the personal character of the communicative activity of the subject of communication, the interaction of language partners.

Key words: foreign languages, learning, communicative method, subject of communication, methodology, approach.

Сутність комунікативно-діяльнісного підходу під час занять з іноземної мови професійного спрямування полягає в тому, що він передбачає організовану взаємодію студентів між собою та викладачів зі студентами, що забезпечує залучення до роботи з більшим чи меншим ступенем активності всіх її учасників і стимулює підвищення активності. інтенсивність взаємодії студентів між собою та викладачем у спілкуванні. При використанні автентичних підручників учень стає активним суб'єктом навчального процесу, а не його пасивним об'єктом. Він здобуває знання власним пошуком, набуваючи власного досвіду. Викладач як старша, досвідченіша людина допомагає в цьому, спрямовуючи на шлях пізнання, створюючи умови для вирішення проблем. Весь набір методів допомагає створити англомовне середовище, в якому учні повинні «функціонувати»: читати, спілкуватися, брати участь у рольових іграх, висловлювати свою думку, робити висновки англійською мовою. Курси англійської мови в Оксфорді та Кембриджі орієнтовані на розвиток не тільки мовних знань, але й креативності та загального кругозору учня. Англійська мова часто переплітається з культурними особливостями країни. Англійці вважають за необхідне дати людині можливість легко орієнтуватися в полікультурному середовищі, а це легко зробити за допомогою такого потужного об'єднуючого фактора, як англійська мова. Важливість вивчення англійської мови як мови міжнаціонального спілкування в сучасних умовах не потребує тривалого пояснення, а є загальновідомим фактом. Постійно наголошується на необхідності модернізації та вдосконалення підходів до технологій її викладання та навчання. Сьогодні використовуються різноманітні методи навчання англійської мови, перевага віддається тим, які поєднують комунікативні та пізнавальні цілі. Завдяки новітнім технологіям і науковим досягненням використання таких підходів стає ще ефективнішим. Сутність комунікативного навчання полягає в тому, що процес навчання є моделлю процесу спілкування. Для цього необхідно змодельювати основні, принципово важливі, сутнісні параметри спілкування, до яких відносяться особистісний характер комунікативної діяльності суб'єкта спілкування, взаємодія мовних партнерів.

Ключові слова: іноземні мови, навчання, комунікативний метод, суб'єкт спілкування, методика, підхід.

Problem setting. The communicative-activity approach in learning a foreign language in a professional direction should be understood first of all as a way of interactive activity of students. This approach helps to understand information, deepens interest, makes it easier assimilation of new knowledge, develops students' own thoughts and ideas. Essentially communicative activity approach during foreign language classes in a professional manner direction is that it involves organized interaction of students among themselves and teachers with students, which ensures involvement in work with more or less degree of activity of all its participants and stimulates an increase in the intensity of students' interaction with each other and the teacher in communication. When using authentic textbooks, the student becomes an active subject of the educational process, not its passive object. He acquires knowledge by his own search, gaining own experience. The teacher as an older, more experienced person helps in this, directing to the path of knowledge, creating conditions for solving problems.

What should a teacher do to ensure communication and activity approach to foreign language classes in a professional direction? First of all it is necessary to take care of creating optimal conditions for achieving success, to use psychologically comfortable forms and methods of learning for the student. It is extremely important to remove from learning completely everything that makes it boring, because it suppresses emotions, negatively influences the learning process itself as well as educational subject. It is important to use different methods organically combining them, increasing the student's activity.

The first place in the ranking of the popularity of methods of learning English is actively held by the communicative approach, which is aimed at the practice of communication. This method of learning English is actively used in Europe and the USA. The communicative method of learning English is aimed precisely at the possibility of communication. Of the 4 directions on which any language training is based (reading, writing, speaking and listening), more attention is paid to the last two. You will not hear particularly complex syntactic constructions or serious vocabulary in the classes. However, it would be a mistake to think that the communicative method of learning English exists only for easy conversation. Those who want to be a professional in their field regularly read publications on their subject in English. Having a large vocabulary, they easily navigate in the English text, but maintaining a conversation with a foreign colleague on the same topic costs them a lot

of effort. The communicative method of learning English exists, first of all, in order to remove the fear of communication. A person who has a standard set of grammatical constructions and a vocabulary of 600-1000 words will easily find a common language in a foreign country. However, there is another side of the coin: the presence of language clichés and a poor vocabulary. Add to this a lot of grammatical mistakes, and you will understand that the only way not to seem like an unintelligent interlocutor is to pay attention to your partners, know etiquette and a constant desire to improve yourself.

Analysis of recent research and publications. The communicative method of learning a foreign language has spread in the world as efficient and pragmatically oriented. Among those linguists who initiated the development of communicative training, a significant place is occupied by English scientist Henry Widdowson, American Dell Hymes, who devoted their works to the development of the concept of communicative competence, also such outstanding scientists as Michael Alexander Kirkwood Halliday, William Littlewood, Hans Heinrich Stern and others contributed a lot to this sphere. The question of the communicative method of learning, the development of forms, methods, systems of teaching aids are investigated in quite a lot of works by such teachers as F. Batsevich, O. Kuznetsova, O. Kovalenko, V. Aleksandrov, T. Stechenko and others domestic methodist linguists.

Setting objectives. Innovative modernization technologies play an important role in the successful development of an institution, organization, region, and state. Innovative modernization technologies include numerous organizational transformations that are associated with best practices in the field of education, achievement of scientific investigations and their implementation in practice. Implementation of innovations in education is a need, a requirement, a task, and an objective reality. Our state feels an urgent need for educated specialists with a high level of culture, mobility, creativity, adaptability to socio-economic changes, as well as the need to introduce new knowledge, use modern methods of transmission of information and to apply innovative educational technologies. The article studies both the general provisions of the communicative method, its goals, characteristics, advantages and some disadvantages, as well as the ways of using innovative processes and technologies in the communicative method of teaching foreign languages. Innovations are one of the possible ways of updating the education system as processes that are managed as processes of creation, perception, evaluation, assimilation

and application of educational, pedagogical and didactic news. Most of the modern innovations are in hereditary connection with historical experience and has analogues in the past.

New approaches in the system of higher education, new thinking, new attitude of the teacher to their professional activities, views on the nature of education are changing from "education in a new life" to "lifelong education". Some teachers experiment, test and successfully implement new ideas, technologies, look for ways to improve students' interest in learning, diversifying its content. The Government of Ukraine adopted the goal of development and developed an economic strategy growth and comprehensive development of Ukrainian society, an aspect of which is promotion quality of education. The document emphasizes that our state is traditionally and historically always strived to achieve the highest standards in education, developing and supporting educational innovations, a network of educational institutions and a personnel training system. The current stage of education development in Ukraine is characterized by a departure from totalitarian unification and standardization of educational, pedagogical and didactic process, intensive rethinking of values, searching for new things in theory and practice education and training. This process cannot be spontaneous. It needs management. In the basis of innovative technologies in education there are several important problems: 1) Creation of conditions at the level of the state and society that will contribute to the activation of educational organizations, dissemination and implementation of educational innovations. 2) Study, generalization and dissemination of pedagogical experience. 3) Introduction of achievements of psychological and pedagogical science into practice [1, p. 5]. The result of innovative technologies is the use of practical innovations. A modern manager of education is an educator, an educator can be an author, a researcher, a user and a propagandist of new educational theories, concepts, technologies. The priority tasks of modern education are to teach to learn, to teach to coexist, to learn to live, that is, to form key life competencies. Using modern innovative technologies provides an opportunity to achieve effective result in the development of personal qualities in the process of assimilation of knowledge, formation of skills.

Speaking specifically about communicative tasks in the sphere of learning a foreign language, it should be noted that the use of innovative technologies increases the efficiency of learning the material and

brings it as close as possible to the realities of the modern world, creates conditions for immersion in the world of communication and learning.

Presenting the main material. The main goal of this technique is first to teach the student to speak fluently in English, and then to think in it. It is also important that there are no mechanical exercises: their place is taken by game situations, work with a partner, tasks to find errors, comparisons that connect not only memory, but also logic, the ability to think analytically and figuratively. Often, English language textbooks quote from the English-English dictionary, not from the English-Ukrainian dictionary. The entire set of methods helps to create an English-speaking environment in which students must "function": read, communicate, participate in role-playing games, express their opinions, draw conclusions in English. Oxford and Cambridge English language courses are focused on the development of not only language knowledge, but also creativity and the general outlook of the student. The English language is often intertwined with the cultural characteristics of the country. The British consider it necessary to give a person the opportunity to easily navigate in a multicultural environment, and this is easily done with the help of such a powerful unifying factor as the English language. The importance of learning English as a language of international communication in modern conditions does not need a long time explanation, but is a well-known fact. The need to modernize and improve approaches to its teaching and learning technologies is constantly emphasized. Today, various methods of teaching English are used, preference is given to those that combine communicative and cognitive goals. Thanks to the latest technologies and scientific achievements, the use of such approaches becomes even more effective. The essence of communicative learning is that the learning process is a model of the communication process. For this, it is necessary to model the main, fundamentally important, essential parameters of communication, which include the personal character of the communicative activity of the subject of communication, the interaction of language partners, situations as a form of functioning of communication, the meaningful basis of the communication process, the system of linguistic means, the mastery of which would ensure communicative activity in situations of communication, the functional nature of the acquisition and use of language means, the novelty of communication, etc.

Communicatively oriented teaching aims not only to give students working knowledge of the grammar and vocabulary of the language being studied, but also to develop in them an understanding of how

the respective language is used for communication. Formal aspects of language – grammar, vocabulary, phonetics – are presented in communicative contexts in order to form a direct understanding of how these forms are used in speech. In addition, listening, speaking, reading and writing skills are systematically developed through a wide range of realistic learning tasks that provide maximum opportunities to use the language being studied. This approach requires an open atmosphere of cooperation and active participation of students in the process of their learning in class. The key educational principles of communicatively oriented teaching methodology were well summarized by Soars and Soars, they include the following points: 1. students' cognitive processes are stimulated; 2. students take an active part in the learning process; 3. students are encouraged to express their thoughts, express their feelings and use their experience; 4. students participate in learning activities that simulate or create real or realistic situations; 5. students are encouraged to work together; 6. students are encouraged to take responsibility for their own learning and develop the ability to learn; 7. the teacher performs different roles – informer, resource consultant, monitor – at different stages of the lesson [7, p. 8]. The same principles are applied in the teaching of English in higher educational institutions, where great attention is paid to the motivation of students' activities, because this is exactly what encourages them to acquire knowledge better. It is the communicative person-oriented approach that is one of the most effective in this regard, it increases each student's own interest in learning the language because the acquired knowledge will be needed in the future.

In the process of using the communicative method, students acquire communicative competence, that is the ability to use language depending on a specific situation. They learn communication in the process of communication itself. Accordingly, all exercises and tasks should be communicatively justified by the lack of information, choice and reaction. The most important characteristic of the communicative approach is the use of authentic materials, that is, those that are actually used by native speakers. Speech interaction of student is not far from active, it takes place with the participation of the teacher in a variety of forms: pairs, triads, small groups, with the whole group. From the very beginning, students master all four types of speech activity at the extra-phrase and text levels with limits the use of their native language. The object of evaluation is not only correctness, but also the speed of oral speech and reading. In the framework of teaching speech

according to the communicative method, supports of various types are widely used: – substantive and meaningful; -verbal and figurative, which help to manage the content of the statement (text, microtext, plan, logical-syntactic scheme), as well as to learn grammatical material; -language games that make it possible to communicate in different social contexts and in different roles [4, p. 100]. As already mentioned, a necessary component of the described methodology is training on real, original or similar materials. Of course, English-language books, periodicals, films, etc. are suitable for this role. To obtain these materials, the worldwide Internet has become indispensable. It provides access to the listed materials and allows you to immerse yourself in the environment without leaving the country thanks to the possibility of communication with native speakers. On the Internet, a student can independently find the necessary manuals, reference books and other useful information, train various types of activities with the help of online programs and tests. The Internet is an international, cross-cultural society whose livelihood is based on the electronic communication of millions of people around the world speaking simultaneously the largest conversation in terms of size and number of participants that has ever taken place. Communicating in a foreign language environment provided by the Internet, students find themselves in real life situations. They make decisions on a wide range of significant, realistic, interesting and achievable tasks, learn to react spontaneously and adequately to them, which stimulates the creation of original expressions, rather than the template manipulation of language formulas. Since the student's communicative competence is most closely related to the linguistic and sociocultural competence, the teacher needs to determine the specific goals of using the possibilities and resources of the Internet when preparing for classes. For example: to select and include Internet materials in the content of classes (integrate them into the study program); for students to independently search for information as part of the work on the project; for independent study by students of lexical and grammatical phenomena of a foreign language and elimination of gaps in knowledge, abilities and skills; for independent preparation and passing by students the specified thematic vocabulary. Here, the student will need not only language skills, but also computer literacy.

So, the most common method of teaching a foreign language, particularly English, is communicative. The essence of communicative learning is to prepare the student to participate in the process of foreign language communication and to

obtain practical knowledge that he will need in the future. The described approach includes simulation of real communication situations based on the use of authentic materials. The Internet can offer such materials. Using the global network has many advantages, such as the ability to communicate with native speakers, access to the resources of virtual libraries (and therefore electronic grammar and lexical guides, dictionaries, professional materials), useful educational programs, banks of films, books, audio recordings, etc. This list can be continued. The main function should be considered the ability to create a natural language environment, which is the basis of applying a communicative approach to teaching English. The communicative technique, as its name implies, is aimed precisely at the practice of communication. This technique has been working great in the US and Europe for a long time. But it would be wrong to think that the communicative method is intended only for "social" conversation. Professionals in a certain field regularly read publications on their subject in foreign publications. If they have a rich vocabulary, they easily navigate texts, but it is quite difficult for them to maintain a conversation with a foreign colleague. So, the communicative method is designed to remove the fear of communication. Recently, there has been a significant integration of the communicative method into the language education system of Ukraine. Communicative direction of learning English requires all components of the educational process. This method is most fully realized when the teacher uses non-traditional methods of communicative communication. Quite interesting are the methods that stimulate active mental activity and encourage the student to express his thoughts in English. One of these techniques in the methods of communicative communication is a communicative task. The main principle of communicative and orientational learning is language activity. People must learn to solve real and unrealistic tasks of joint activity with the help of a foreign language. This approach represents the implementation of such a method of learning, in which systematized, relative learning of the English language as a means of communication is carried out in the conditions of modulated language activity in classes. The communicative approach involves a system of general activity; language activity system; system of language communication; the system of the English language itself; system ratio of English and native languages; system of language mechanisms (language perception, language interaction, etc.); text as a system of language products; system of structural-linguistic formations (monologue,

dialogue, monologue in dialogue, various types of language expressions and messages, etc.); the process of mastering the English language; the structure of human language behavior. As a result of such an approach, a system of English language proficiency in education is formed, implemented and operates. Communicative techniques can be integrated with some traditional elements of English language teaching. This technique provides for the maximum immersion of the student in the language process, which is achieved by reducing the appeal of the student in his native language to a minimum. The main goal of this technique is to teach the student first to speak English fluently, and then to think in it. It is also important that mechanical reproductive exercises are also absent; instead of them, there are game situations, work with a partner, tasks aimed at finding errors, comparing and contrasting, which connect not only memory, but also logic, the ability to think analytically and creatively. The textbooks give examples from the English-English dictionary, not from the English-Ukrainian, German, Italian, etc. Such a complex will help to create an English-speaking environment in which students should "function": communicate, read, participate in role-playing games, express their opinions, draw conclusions. This method is focused on the development of not only language knowledge, but also the student's creativity and general outlook. The language is closely related to the cultural features of the country, therefore the country studies aspect is quite important. A person needs to be given the opportunity to easily navigate in a multicultural environment, and this is easily done with the help of such a factor as the English language. Great intelligence and ingenuity are required when composing communicative tasks. It is very important to build them on interesting real-world material, mobilizing the students' imagination as well. The teacher should have a large number (base) of interesting cases that can be used in his tasks, which increase the tone of communication and stimulate language creativity. Most communicative tasks are based on dramatizations, which are an accurate model of real communication.

The fact is that various collisions are fantastic, fabulous, psychologically always motivated and relevant, in them everything always happens here and now, and this greatly enlivens them and contributes to the assimilation of the material. Permanent characters can be used in communicative tasks: heroes of books, author, reader, popular characters of cinema, theater, reporter, journalist, etc. Their language behavior is determined by their profession, character, and life. Examples of non-traditional methods can

be: "round table", "discussion", "role play", "sketch", etc. So, all methods are usually aimed at the development of four skills: reading, writing, speaking and listening. At the same time, great emphasis is placed on the use of audio, video and interactive resources. Thanks to the variety of methodological techniques, such skills are formed that are necessary for a person in modern business life (the ability to make a report, conduct presentations, conduct correspondence, etc.). The use of authentic material, stylistics, and the attempt to show "situational" and "living" English through "life" examples of semi-real characters are important in the preparation of training courses.

Conclusions. As can be seen from the above, the communicative method of learning English is the most effective, especially when it comes to the orga-

nization of education in educational institutions. The implementation of this technique will completely depend on the desire, competence and erudition of the teacher. At the lesson, it is necessary to lay the foundations of mastering the English language as a means of communication, which opens the possibility of transition from considering the English language as an object of study to using it in practice, as a useful tool. The ability to involve students in the process of active learning of the English language is quite difficult and in many cases is determined by the students' efforts to acquire and improve their language skills and abilities. Note that non-traditional methods stimulate students to demonstrate language activity, and this is their attractiveness and priority importance.

REFERENCES:

1. Горелова Л. М. Використання Інтернет-ресурсів у навчанні іноземної мови для підвищення соціокультурної компетенції студентів. *Наукові праці : наук.-метод. журн. Сер. Педагогічні науки*. 2003. Т. 25, Вип. 12. С. 144–148.
2. Зубенко Т.В. Комунікативний підхід до навчання іноземної мови. *Науковий вісник Миколаївського державного університету: Збірник наукових праць*. 2008. Випуск 23: Педагогічні науки. – Том 1. С. 146–152.
3. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови./ пер. з англ. Л.В. Биркун. Київ: 1998. 49 с.
4. Люта А. В. Сучасні методи вивчення іноземних мов. *Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки*. 2012. № 2. С. 98–106.
5. Тарнопольський О.Б. Методика викладання англійської мови. Київ: Вища шк. 1993. 167 с.
6. Halliday M. A. K. *Learning how to mean: Explorations in the Development of Language*. London: Edward Arnold, 1975. 205 p.
7. Littlewood W. *Communicative Language Teaching*. CUP. 1990. 168 p.
8. Widdowson H. G. Knowledge of Language and Ability for Use. *Applied linguistics*. 1989. No. 10 (2). P. 128–137.

UDC 8.80.81`36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.11>

FUNCTIONING OF METAPHORIZED PHRASEOLOGICAL UNITS IN MILITARY PROSE

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИЗОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В ТЕКСТАХ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ

Basaraba I.O.,

orcid.org/0000-0002-3209-9119

*Lecturer at the Department of Foreign Languages
National Academy of the State Border Service of Ukraine*

The article analyses the concept of metaphor and the process of metaphorization of phraseological units in English-language prose and literary texts on military topics, in particular. Metaphor is understood as a shift in the meaning of a lexical unit due to the similarity of external or internal functions or features. Metaphor, as one of the sources of nomination, generates concepts based on words that refer to a person, his or her actions, everyday life, and the world around him or her. In the broadest sense, we believe that metaphor includes such stylistic devices as allegory, metonymy, epithet, reinterpretation, hyperbole, and synecdoche, which are based on the principle of similarity and contiguity.

This research paper investigates the patterns of metaphorization of phraseological units in English-language prose on military topics.

To confirm the assumption, a sample of idioms from English-language military fiction texts was selected, namely Patrick Robinson's "Nimitz Class", Jeffrey Archer's "Best Kept Secret", Robert Harris's "Enigma", Bernard Cornwell's "The Fort", Anne Frank's "The Diary of a Young Girl", Tom Clancy's "Red Storm Rising" and Marcus Zusak's "The Book Thief". All these works are directly or indirectly based on the wartime or postwar period.

The author explains the rather low level of use of phraseological units based on metaphor in texts on military topics. The analysis has shown that in almost all of the studied works, the level of use of metaphorical phraseological units was approximately the same (almost 30% of all selected phraseological units), which is explained by the specifics of the English-language fiction text. The use of mathematical statistics methods for linguists allowed us to confirm the assumption.

Key words: phraseological unit, metaphorization, military fiction, sample, act of communication.

У статті проаналізовано поняття метафори та процесу метафоризації фразеологічних одиниць в англійських текстах та художніх текстах на військову тематику, зокрема. Під метафорою розуміємо зміщення значення лексичної одиниці за подібністю зовнішніх чи внутрішніх функцій чи ознак. Метафора як одне з джерел номінації породжує поняття, в основі яких лежать слова, які відносяться до людини, її дій, побуту та оточуючого світу. У широкому значенні вважаємо, що метафора включає в себе такі стилістичні засоби як алегорія, метонімія, епітет, переосмислення, гіперболу, синекдоху, в основі котрих лежить принцип схожості та суміжності. В цій науковій розвідці досліджено закономірності метафоризації фразеологічних одиниць в англійських текстах на військову тематику.

Задля підтвердження висунутого припущення була здійснена вибірка ідіом з англійських художніх текстів на військову тематику, а саме Patrick Robinson "Nimitz Class", Jeffrey Archer "Best Kept Secret", Robert Harris "Enigma", Bernard Cornwell "The Fort", Anne Frank "The Diary of a Young Girl", Tom Clancy "Red Storm Rising", Marcus Zusak "The Book Thief". Всі зазначені твори напряму чи опосередковано мають в основі воєнний чи повоєнний період.

Автор пояснює досить низький рівень вживання фразеологічних одиниць, в основі котрих лежить метафора в текстах на військову тематику. Здійснений аналіз дозволив засвідчити, що у практично у всіх досліджуваних творах, рівень використання метафоризованих фразеологічних одиниць був приблизно на однаковому рівні (майже 30% з усіх відібраних фразеологічних одиниць), що пояснюється специфікою англійського художнього тексту. Використання методів математичної статистики для лінгвістів дозволив підтвердити висунуте припущення.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, метафоризація, художній військовий текст, вибірка, акт комунікації.

Statement of the problem. The interest in phraseological units, given their imagery and expressiveness, has remained unchanged in recent decades. Studies of various areas of phraseology reveal their additional features and attributes and prove that they have a special status in a literary text, in particular in English-language texts on military topics, the interest in which is due to the current situation in the world and Ukraine in particular. Traditionally, phraseological units reflect the subtleties of culture and worldview through communication and literary text, thereby enriching it, adding expressiveness and conciseness.

From a pragmatic point of view, the primary role of phraseological units is not only in naming an element of artistic reality, but in influencing the addressee with artistic information, thereby evoking the expected reaction, which is the primary task.

However, the analysis of works and studies on the chosen topic has not proved whether there is a relationship between phraseological units and the frequency of their occurrence in the text, in particular in an English-language text on military topics.

Analysis of research and publications. Metaphor as an object of scientific researches has been at the center of antiquity and to the present, has been in the center of linguists' attention.

However, it was only in the twentieth century that the study of metaphors moved to a completely new level. This period was marked by an increasing number

of scientific works on this issue (Alefirenko M., Skrypnik L., Bekhta I., Uzhchenko V., Lakoff J., et al, Johnson M. and others). Metaphor was used exclusively as a way to make the language more more alive and expressive, within the framework of poetry, literature and rhetoric, nowadays there is an active research of metaphor from the point of view of cognitive linguistics, arguing that metaphor is exactly the necessary element that helps to realize the world through the prism of cultural and national experience.

The analysis of the study of the semantics of phraseological units was carried out in the works of V. Telia, I. Bekhta, O. Matviienko, but still this is not enough to solve the problem of the problem of metaphorization of phraseological units in an English-language prose.

The purpose of the study. The issues of using metaphorized phraseological units and their peculiarities of functioning in English-language fiction texts on military topics were the subject of our study.

Thus, the task was to determine how often such phraseological units appear in texts and to establish the patterns of use of such idioms in texts (i.e., whether it can be argued that some sources use more of them and others less).

The presentation of the main material. As is well known, metaphor as a phenomenon occupies a prominent place among the general laws of semantics, being a universal means of rethinking language

units, a means of enriching speech, a vivid manifestation of the law of language economy, which is found both in everyday life and in literary texts and is at the center of syntactic, semantic, stylistic and pragmatic research [2; p. 35].

Traditionally, metaphors are inherent in the transmission of national and cultural specifics of the language, as they are a mechanism of secondary nomination, i.e. they are used to denote a certain class of phenomena or objects that are part of another class that is similar to the previous one, while providing an evaluative or expressive characteristic. The process of metaphorization occurs through associations of similarity. As a result of the destruction of semantic relations of lexical units and the emergence of the process of secondary nomination, the process of metaphor formation actually takes place [4; p. 264].

In the course of our research, we are of the opinion that the process of metaphorization is inherent in most phraseological units. By metaphorization, we mean the formation of new verbal images that enrich speech in almost all spheres of functioning. In other words, a metaphor creates an associative field around itself, through which it makes it possible to obtain information about the linguistic and nonlinguistic world. At the same time, the associations that arise in the minds of readers and speakers are the end result of this process [3; p. 54].

This goal was achieved by first sampling phraseological units in English-language literary texts on military topics, namely *Patrick Robinson "Nimitz Class"*, *Jeffrey Archer "Best Kept Secret"*, *Robert Harris "Enigma"*, *Bernard Cornwell "The Fort"*, *Anne Frank "The Diary of a Young Girl"*, *Tom Clancy "Red Storm Rising"*, *Marcus Zusak "The Book Thief"*.

The analysis of the sample of 1670 idioms (substantiated in previous studies), as well as the study of the context of their use, allowed us to identify a number of metaphors in each text under study, the quantitative and percentage share of which is presented in the table.

Table 1
Analysis of the use of phraseological units in military-oriented prose

N	Military-oriented text	The number of metaphorized idioms in percentage
1	Jeffrey Archer "Best Kept Secret"	31,20 %
2	Robert Harris "Enigma"	27,19 %
3	Patrick Robinson "Nimitz Class"	28,22%

4	Bernard Cornwell "The Fort"	27,85%
5	Anne Frank "The Diary of a Young Girl"	25,34%
6	Tom Clancy "Red Storm Rising"	32,14%
7	Marcus Zusak "The Book Thief"	29,05%

As it can be seen from the table, the number of metaphorized phrases averages 28.80% of the total number of idioms used in the studied texts on military topics.

We consider it necessary to note that the number of phrases containing a metaphor is almost 2.5 times less than the number of phrases that are not metaphors. In our opinion, this is due to the fact that the studied literary texts contain descriptions of military actions and events that imply precision and exclude any ambiguity, so the use of metaphorized phraseological units in this context is somewhat inappropriate.

Table 1 allows us to assume that the distribution of metaphorized idioms in the studied texts is equal. This can be seen in the Figure 1, which shows the ratio of the percentage of non-metaphorized and metaphorized idioms in each work.

Based on the analysis of Figure 1, it can be assumed that the frequency of occurrence of metaphorical phrases in the analyzed works of fiction is approximately the same, and this can be proved using linguistic statistics.

The most successful method for testing this assumption is the Student's t-test, which is often used in linguistic research. In our case, it allows us to compare the frequencies of use of a certain lexical item in two texts and will help us to check the significance of differences in the average frequencies of use of metaphorical phrases in the two selected texts on military topics.

To solve the above task and to calculate the empirical value of the Student's criterion, we need to use the formula:

$$t = \frac{|\bar{x} - \bar{y}|}{\sqrt{\frac{\sum(x_i - \bar{x})^2 \cdot n_i + \sum(y_i - \bar{y})^2 \cdot n_i}{n+m-2} \cdot \frac{n+m}{n \cdot m}}}, \quad (1)$$

where \bar{x} – average frequency of the metaphorized unit in the first sample, \bar{y} – средняя average frequency of the metaphorized unit in the second sample, n and m – is the number of subsamples in the first and second samples, respectively, x_i , y_i – the number of metaphorized phraseological units in the subsamples into which the works were divided [7; p. 78].

So, we need to compare the frequencies of use of metaphorical phrases in the selected literary sources on military topics, for example, in the works

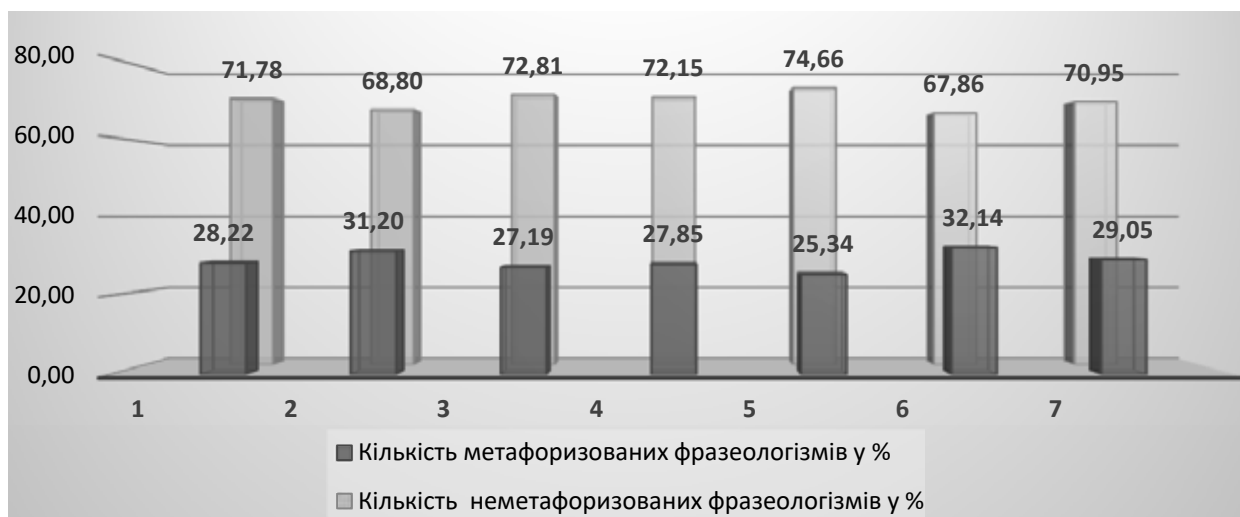

Fig. 1. Histogram of usage frequencies of metaphorized and non-metaphorized idioms in the studied texts on military topics

"Best Kept Secret" (Jeffrey Archer) and "The Fort" (Bernard Cornwell) using the Student's t-test.

Let us formulate statistical hypotheses:

H_0 : the differences in the frequency of occurrence of metaphorized phraseology in "Best Kept Secret" (Jeffrey Archer) and "The Fort" (Bernard Cornwell) are insignificant.

H_1 : the frequency of occurrence of metaphorized phraseology in "Best Kept Secret" (Jeffrey Archer) differs significantly from the frequency of their occurrence in "The Fort" (Bernard Cornwell).

We calculated the number of metaphorized phraseological units in these works of fiction in subsamples of 2000 word uses. This allowed us to count the number of metaphorized phrases in each subsample.

As a result, it became possible to calculate \bar{x} – the average frequency of the metaphorized phrase in "Best Kept Secret" (Jeffrey Archer) and \bar{y} – the average frequency of the studied lexical item in "The Fort" (Bernard Cornwell), as well as to calculate the

empirical value of the statistical criterion using formula (1).

The results of the calculations are presented in Table 2 and Table 3.

$$t_{emp} \approx 1,53886.$$

According to the table of critical values for the Student's t-test:

$$t_{crit} = \begin{cases} 1,98 & p \leq 0,05 \\ 2,62 & p \leq 0,01 \\ 3,37 & p \leq 0,001 \end{cases}$$

In accordance with the decision rule, the statistical criterion for this test is H_0 : the differences in the frequency of occurrence of metaphorical phraseological units in the works "Best Kept Secret" (Jeffrey Archer) and "The Fort" (Bernard Cornwell) are insignificant, and minor differences in frequencies are due to random causes.

Similar calculations and comparisons were made in pairs for all selected works of art on military

Table 2
Calculation table of the average frequency of metaphorized phrases in the novel "Best Kept Secret" (Jeffrey Archer)

x_i	n_i	$x_i \cdot n_i$	$(x_i - \bar{x})$	$(x_i - \bar{x})^2$	$(x_i - \bar{x})^2 \cdot n_i$
0	25	0	-1,37	1,87	46,8144
1	12	12	-0,37	0,14	1,62881
2	7	14	0,63	0,40	2,79224
3	5	15	1,63	2,66	13,3102
4	4	16	2,63	6,93	27,7008
5	3	15	3,63	13,19	39,5651
6	1	6	4,63	21,45	21,4515
Σ	57	78			153,263

$$\bar{x} = \frac{\Sigma x_i \cdot n_i}{\Sigma n_i} = 1,37$$

Table 3

Calculation table of the average frequency of metaphorized phrases in the novel "The Fort" (Bernard Cornwell)

y_i	n_i	$y_i \cdot n_i$	$(y_i - \bar{y})$	$(y_i - \bar{y})^2$	$(y_i - \bar{y})^2 \cdot n_i$
0	34	0	-0,96	0,91	31,1078
1	19	19	0,04	0,00	0,03592
2	7	14	1,04	1,09	7,62193
3	5	15	2,04	4,18	20,879
4	2	8	3,04	9,26	18,5255
5	2	10	4,04	16,35	32,6994
6	0	0	5,04	25,44	0
Σ	69	66			110,87
$\bar{y} = \frac{\Sigma y_i \cdot n_i}{\Sigma n_i} = 0,96$					

themes. The generalized results of calculating the empirical values of the criterion are presented in Table 3.

The analysis of Table 3 shows that all the calculated empirical values of the Student's t-test are less than its critical values. This means that in all cases of comparing the frequencies of occurrence of phrases containing metaphors, the differences in the average frequencies of use of such phrases in the paired texts on military topics are random, sta-

tistically insignificant, i.e., due to random causes. This means that the distribution of the studied linguistic unit (phrase) in all literary sources is almost the same.

Conclusions. Thus, summarizing the results of the study, it can be stated that both non-metaphorized and metaphorized phraseological units are used in English-language literary texts on military topics. However, the analysis shows that there are no significant differences in the use of metaphor-

Table 4

Generalized table of empirical values of the Student's criterion for comparing the frequency of occurrence of metaphorized phraseological units

Author and name of the text	Patrick Robinson "Nimitz Class"	Jeffrey Archer "Best Kept Secret"	Robert Harris "Enigma"	Bernard Cornwell "The Fort"	Anne Frank "The Diary of a Young Girl"	Tom Clancy "Red Storm Rising"	Marcus Zusak "The Book Thief"
Patrick Robinson "Nimitz Class"		1,40547	0,19569	0,12983	0,3685	0,54878	0,48776
Jeffrey Archer "Best Kept Secret"	1,40547		1,54281	1,53886	1,00972	1,94571	1,82457
Robert Harris "Enigma"	0,19569	1,54281		0,07444	0,54092	0,31676	0,276
Bernard Cornwell "The Fort"	0,12983	1,53886	0,07444		0,49586	0,42262	0,36923
Anne Frank "The Diary of a Young Girl"	0,3685	1,00972	0,54092	0,49586		0,89733	0,82129
Tom Clancy "Red Storm Rising"	0,54878	1,94571	0,31676	0,49586	0,89733		0,01957
Marcus Zusak "The Book Thief"	0,48776	1,82457	0,276	0,36923	0,82129	0,01957	

ical phraseological units in the studied texts, and the minor differences that exist in their number are due to random reasons (for example, the emotionality of the author of the work, the events described in the work, military actions that impoverish emotionality, etc.)

The number of metaphorized phraseological units is about 30% of all idioms used.

We consider the study of the patterns of use of motivated and unmotivated phraseological units in English-language texts on military topics to be further research prospects.

REFERENCES:

1. Андрєєва І.О. Лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору засобами англійської фразеології: автореф. дис. на здобуття канд. філол. Наук: 10.02.04. Одеса: Одес. нац. ун-т. ім. І.І. Мечникова, 2007. 20 с.
2. Бакай Б.Я. Формування фразеології в переломні моменти історії народів Європи (на матеріалі української, російської, англійської, німецької, французької мов у періоди Першої та Другої світових воєн): дис. на здобуття канд. філол. наук: 10.02.15. Дрогобич, 2000. 228 с.
3. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови: монографія. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1997. 176 с.
4. Бехта І., Матвієнків О. Фразеологічний модус англомовного художнього дискурсу – монографія, Львів-Рівне: Волин.обереги, 2022. 304 с.
5. Венжинович Н.Ф. Основні проблеми дослідження ідіоматики в сучасній лінгвістиці. *Лінгвістичні студії: зб.наук.праць*. Донецьк: Донецький національний університет, 2007. Вип. 15. С. 339–346.
6. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.
7. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів: навчальний посібник. К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. 125 с.
8. Boas F. Race, Language and Culture. Chicago–London: The University of Chicago Press, 1982. 647 p.
9. Boers F. Idioms and Phraseology. The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics. New York: Bloomsbury Academic, 2014. P. 185–202.

УДК 811.111-

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.12>

ШЛЯХИ ТА ПРИЙОМИ ОПАНУВАННЯ СПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

WAYS AND METHODS OF LEARNING SPORTS TERMINOLOGY

Белінська І.Д.,

orcid.org/0000-0003-2486-4340

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Котовська Т.І.,

orcid.org/0000-0002-1032-5912

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Кузів М.З.,

orcid.org/0000-0001-5283-9957

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

Статтю присвячено питанням навчання англомовної спортивної термінології студентів нефілологічних спеціальностей вишів. Актуальність вибору даної теми зумовлена недостатністю вивчення системних аспектів термінології спорту. Навчання спеціальної галузевої лексики розглядається у статті як основа навчання майбутніх фахівців англійської мови для професійного спілкування. Її ядро становить фахова термінологія, володіння якою

є запорукою успіху англомовної професійної комунікації. У статті окреслено два основних шляхи, в рамках яких на нефілологічних спеціальностях в ЗВО України відбувається опанування студентами англомовною спортивною термінологією – викладання фахових дисциплін та курс англійської мови для професійного спілкування. Як запоруку успішного оволодіння студентами спортивною термінологією визначено інтеграцію цих шляхів та системну реалізацію міжпредметних зв'язків. Розкрито роль та можливості фундаментальних курсів у попередньому ознайомленні студентів з англомовною галузевою термінологією. Як універсальна дидактична основа і одне з основних джерел для вивчення англомовної спортивною термінології у розвідці розглядається автентичний професійно-скерований текст. Наведено та проаналізовано приклади вживання спортивною термінології у відповідному комунікативному контексті та факти збагачення професійного вокабуляру студентів одиницями терміносистеми спорту, питомими усталеними фразами тощо.

У статті окреслено випадки застосування новітніх імітаційних методів, розглянуто випадки опанування спортивною термінології із залученням симуляції реальної професійної діяльності в навчальному середовищі, заакцентовано основні моделі розгортання квазіпрофесійних ситуацій і професійно-орієнтованих діалогів, визначено соціальні ролі учасників конкретної комунікативної ситуації.

У розвідці окреслено роль Інтернету і найновіших інформаційних технологій в оволодінні англомовною спортивною термінологією; визначено діапазон дидактичних матеріалів та електронних джерел, які можуть бути використані в процесі вивчення англомовної спортивною термінології.

Ключові слова: спорт, терміносистема, галузева лексика, англомовні терміни, професійно-орієнтоване спілкування.

The article deals with studying English sport terms by non-philological students of higher institutions in the context of current education conditions.

Significance of the chosen topic is determined by lack of investigation devoted to the system of sports terminology aspects. Special purposes language learning is presented in the article as a base for the future specialists study for professional communication. Its core is stated by professional terminology, good command of which is an assurance of successful communication. The two main trends used in teaching sports English in Ukraine are defined. Integration of these trends and system intersubjective relations as a guarantee of successful students' learning of sports terminology is explored.

The role and prospects of fundamental courses in previous acquaintance of students with English professional terminology is shown.

Authentic professionally-oriented text is considered as the universal didactic base and one of the main source for sports terminology learning.

Examples of sports terminology usage in correlative communicative context are given and analyzed as well as facts of professional vocabulary beneficitation of students with lexical terms connected to sport and phraseological units etc.

The usage of the latest imitation methods are defined in the article, cases of sport terminology studying in combination with real professional activity simulation in educative surrounding, main models of quasi professional situations development and professionally-oriented dialogues are focused on as well as social role of specific communicative situation.

The Internet impact and the newest information technologies in learning of English sport terminology is also considered as well as the range of didactic materials and electronic resources which can be used in the process of English sport terminology learning.

Key words: sport, term system, professional vocabulary, sectorial lexicon, English terms, professionally oriented communication.

Постановка проблеми. Тектонічні геополітичні і соціокультурні зрушення, що відбуваються в житті цивілізованого світу впродовж кількох останніх десятиліть, істотно впливають на переосмислення завдань вивчення іноземної – насамперед англійської мови – у вищих навчальних закладах країни. Пріоритетним стає професійно-орієнтований підхід до навчання іноземної мови, що стає найбільш помітним при викладанні англійської мови студентам немовних спеціальностей, у тому числі й спеціальності 017 «Фізична культура і спорт».

Проблема викладання англійської мови студентам нефілологічних спеціальностей останніми роками широко розроблялася в Україні (У. Кецик-Зінченко, Г. Панасенко, Т. Акоп'ян, Л. Субота та ін.) та поза її межами (Т. Hutchinson, А. Waters та ін.). При цьому, однак, увага дослідників та науковців фокусувалася головним чином на вивченні англійської мови студентами економіч-

них (Е. Мірошніченко, І. Онісіна, Л. Манякіна, Г. Скуратівська, Н. Нагайчук, О. Механікова, Г. Гринюк, Ю. Семенчук), юридичних (Л. Котлярова, Г. Савченко), технічних спеціальностей (А. Ємельянова, О. Тарнопольський), студентами-медиками (О. Петрашук, М. Задорожна, І. Цебрук, Н. Косило, О. Семотюк) тощо, тоді як теоретичні і прикладні аспекти «англійської для спорту» та її вивчення у вишах України – попри очевидну вагомість даної проблеми – практично не ставали об'єктом дослідницького інтересу. Виняток щодо цього становить кандидатська дисертація Л. Морської [4]. Однак вона не висвітлює усіх нюансів проблеми. Не отримала в науковій літературі свого належного висвітлення і проблема навчання спортивною термінології. Тому питання опанування англомовної спортивною термінології майбутніми фахівцями у галузі фізичної культури і спорту залишається й надалі *актуальним*.

Мета статті полягає у систематизації та деталізації теоретичних і прикладних аспектів вивчення англійської спортивної термінології та уведення до наукового обігу нових фактів і висновків

Для досягнення поставленої мети було визначено такі основні **завдання**:

1) окреслити мету навчання англійської мови студентів нефілологічних спеціальностей;

2) уточнити сутність професійно-орієнтованого навчання іноземної мови і конкретизувати зміст поняття «спортивна термінологія»;

3) охарактеризувати основні напрями і прийоми організації роботи по вивченню іноземної спортивної термінології студентами спеціальності «фізична культура і спорт».

Об'єктом дослідження є навчання англійської спортивної термінології студентів немовних спеціальностей вишів.

Предметом – шляхи й навчальні технології опанування галузевої лексики студентами спеціальності «Фізична культура і спорт».

Виклад основного матеріалу. Цивілізаційний вибір України та її євро-атлантичні прагнення поряд із глобалізацією визначають новий статус англійської мови, яка дедалі очевидніше перетворюється на мову міжнародної комунікації.

Це стосується не лише традиційної політико-дипломатичної сфери, але й різногалузевої ділової діяльності, науки, медицини тощо. За таких умов володіння англійською мовою стає важливим компонентом професійної підготовки майбутніх спеціалістів, оскільки конкурентоспроможність сучасного фахівця на світовому ринку праці «залежить не тільки від оволодіння студентом майбутньою спеціальністю, але і від <...> знання іноземних мов» [3]. Відтак формування нових пріоритетів щодо кінцевих цілей вивчення англійської мови у закладах вищої освіти визначається, передусім, врахуванням її фахової специфіки та спрямованості на реалізацію завдань майбутньої професійної діяльності [3].

Такі зміни є найбільш відчутними в новому підході до навчання англійської мови студентів нефілологічних спеціальностей, для яких англійська мова є не фаховим предметом, а лише одним з компонентів загальної професійної підготовки. «Метою навчання іноземним мовам на немовних факультетах, – як слушно наголошує з цього приводу У. Кецик-Зінченко, – є досягнення рівня, достатнього для практичного використання іноземної мови в майбутній професійній діяльності, тобто формування у студентів іншомовної професійно спрямованої комунікативної компетенції [3].

Невід'ємну складову життя цивілізованого світу становить спорт, який вийшов за рамки свого первинного призначення і став важливим полем для соціокультурної, громадської, міжнародної та, з огляду на сучасні події, політичної діяльності. Навчання професійної діяльності у галузі фізичної культури і спорту є однією з немовних спеціальностей, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців в українських вишах. Володіння «англійською для спорту» важливе з огляду на перспективи подальшої професійної діяльності сьгоднішніх студентів (спортивна кар'єра, тренерська робота тощо).

Осмилюючи цей загальнотеоретичний аспект проблеми, О. Павлішак та О. Гутиряк наголошують у своїй розвідці, що особливість викладання англійської мови за професійним спрямуванням полягає у його *фаховому контексті* [6, с. 160]. При цьому основним актуальним завданням професійно орієнтованого навчання є «оволодіння знаннями *фахової* терміносистеми і набуття вмінь використовувати вузькоспеціалізовану лексику для виконання навчальних професійно орієнтованих завдань, спрямованих на подальше спілкування у виробничих ситуаціях» [6, с. 160].

У сучасній науці термінологія розуміється азагал як сукупність термінів (лат. *terminus* – межа, край) – лексичних одиниць (слів і словосполучень), які слугують для точного й економного вираження понять, процесів, явищ, предметів і є питомими тільки для конкретної, вузькоспеціальної галузі наукових і прикладних знань.

Виходячи з цього, *спортивну термінологію* можна визначити як сукупність термінів, що виражають спеціальні поняття в галузі спорту. Уміння розуміти і коректно застосовувати фахову термінологію у відповідних комунікативних ситуаціях визначає рівень професійно орієнтованої мовленевої культури майбутнього фахівця з фізичного виховання і спорту.

Досвід викладання студентам спеціальності «Фізична культура і спорт» у ЗУНУ дозволяє зробити висновок, що опанування іншомовної галузевої (спортивної) термінології у немовному виші відбувається двома шляхами:

1) у процесі викладання фахових дисциплін;

2) безпосередньо у курсі викладання англійської мови для професійного спілкування і передбачає їх тісну взаємодію та інтеграцію «з метою отримання додаткових професійних знань та формування професійно значущих якостей майбутнього фахівця» [цит. за: 3].

Таким чином, ми цілком поділяємо точку зору тих дослідників (Н. Нагайчук, О. Механікова

та ін.), котрі стверджують, що підвищення якості професійної та мовної компетенції студентів у немовному вищому навчальному закладі досягається за рахунок міжпредметних зв'язків та взаємодії між випусковою кафедрою та кафедрою іноземних мов [5].

У межах першого з окреслених напрямів активізація міжпредметних зв'язків з фаховими дисциплінами – такими як теорія і методика фізичного виховання, теорія і методика видів спорту, передбачених навчальною програмою (легка атлетика, футбол, плавання, гімнастика, атлетизм, спортивні ігри та ін.) – відбувається передусім через *системне* впровадження відповідної англійської термінології у ці навчальні курси.

Найпростішим прийомом, що має на меті сприяти успішному засвоєнню студентами англійських галузевих термінів, є уведення їх до лекцій зі спеціальних предметів, наприклад, з теорії певного виду спорту. Таке ознайомлення здійснюється передусім через використання моделі «актуальний український термін – його англійський відповідник» (*бокс – box; баскетбол – basketball; водне поло – water polo* тощо). Особливо доречним таке попереднє ознайомлення є у тих випадках, коли необхідно акцентувати увагу студентів на деяких особливих аспектах термінів на позначення видів спорту. Зокрема:

1) у різних країнах англійського ареалу можуть використовуватися різні терміни на позначення однієї і тієї ж спортивної реалії. Так, наприклад, у США (а також в Ірландії, Новій Зеландії, Австралії, Канаді) футбол називають переважно *soccer*, у Великобританії – *football*, попри те, що термін *soccer* виник саме в Англії (80-х рр. XIX ст.), хоча сучасні англійські вболівальники сприймають його як застарілий і зневажливий;

2) в окремих випадках доречно заглибитися в етимологію терміна. Так, наприклад, назва такого популярного виду спорту як бадмінтон (*badminton*) походить від назви резиденції відомого спортивного ентузіаста і видавця серії книг про види спорту герцога Бофорта, який надав нових рис старовинній індійській грі «пуна», що у XIX ст. була завезена до Англії британськими солдатами, які служили в Індії, – *Badminton House*. Саме в цьому маєтку Бофорта у 1873 році було споруджено перший майданчик для цієї гри. Цікавою й пізнавальною для студентів буде й історія походження згаданого вже терміну *soccer* та багатьох інших термінологем;

3) у процесі ознайомлення студентів з англійськими відповідниками українських спортивних термінів у лекціях з фахових дисциплін

потрібно звернути їхню увагу на існування в англійській мові дуплетних термінів, зокрема, на позначення одного й того ж виду спорту. Так, наприклад, поширений в українській терміносистемі спорту термін *легка атлетика* має в англійській мові два відповідники *athletics* та *track-and-field*. При цьому, презентуючи ці відповідники, викладачеві слід звернути увагу студентів на обсяг кожного з понять. Термін *track-and-field* походить від назви місць, де відбуваються спортивні змагання: *track* – спеціально облаштована спортивна доріжка; *field* – спеціально облаштований майданчик для спортивних змагань. Відтак термін *track-and-field* обіймає такі спортивні дисципліни як *біг, стрибки та метання*, тоді як «парасольковий» (*umbrella*) термін *athletics* «покриває» також *road running, cross country running та racewalking – забігу (біг по шосе), біг по пересіченій місцевості (крос), спортивна ходьба*;

4) оскільки в англійській мові слова у більшості випадків є багатозначними, деякі англійські спортивні терміни мають значення, що виходять поза межі терміносистеми спорту. Наприклад, лексична одиниця *sitter* у футболі (*soccer*) набуває термінологічного значення «нереалізована / пропущена подача» – (*an easy opportunity to score a goal that a player misses* [10]), тоді як у загальному вжитку вона має значення «натурник / натурниця», а також «няня, доглядальниця» (наприклад: *baby-sitter, pet-sitter* тощо). У таких випадках попереднє ознайомлення студентів із термінологічним змістом багатозначного слова на лекціях з фахових дисциплін сприятиме у подальшому (безпосередньо у практичному курсі англійської мови) його розпізнаванню у контексті і коректному вживанню у процесі професійного спілкування.

Така лексична робота на лекціях з профілюючих навчальних предметів сприятиме збагаченню професійного вокабуляру студентів, розширенню їх лінгвокраїнознавчого бекграунду та запобіганню комунікативних невдач при спілкуванні з представниками англійської лінгвокультури.

Попри окреслену вище важливість ролі фахових дисциплін у превентивному ознайомленні студентів з галузевою термінологією, головний шлях її опанування в немовних закладах вищої освіти України пролягає у річищі професійно-орієнтованого (тобто такого, що «базується на врахуванні потреб студентів вивчати іноземну мову, враховуючи особливості майбутньої професії» [цит. за: 8]) курсу англійської мови. Його основним завданням і кінцевим результатом є вміння сту-

дентів застосовувати англійську мову у відповідних ситуаціях професійного спілкування.

Українські дослідники [1, с. 36; 7, с. 150 та ін.] одностайні відносно того, що на немовних спеціальностях *універсальною* дидактичною одиницею для організації професійно-орієнтованого навчання англійської мови є навчальний текст за фахом. В ідеалі – це *автентичний* чи, принаймні, *напівавтентичний* текст (матеріали з науково-популярної літератури, періодичних видань останніх років тощо). Тексти за фахом є одним з основних джерел збагачення словникового запасу студентів і містять приклади вживання термінологічної лексики у відповідному комунікативному контексті. Такі тексти повинні тематично узгоджуватися з професійною орієнтованістю студента, бути змістовно актуальним та інформативно насиченим, а також доповнювати знання, отримані студентами під час вивчення спеціальних дисциплін [2, с. 13].

Так, наприклад, за умови ефективної міжкафедральної взаємодії (кафедри англійської / іноземної мов і профільних кафедр) та системної реалізації міжпредметних зв'язків, спортивні терміни, репрезентовані у фундаментальних курсах, у ході виконання різних типів навчальних завдань безпосередньо на заняттях з англійської мови включаються у більш широкі вербальні ряди, покращуючи лексичну компетентність студентів. Усталена поєднаність слів найчастіше виявляється в процесі роботи з професійно-орієнтованими автентичними текстами, на кшталт статті Т. Гіббса [9] та т.ін. Так, студентам можна запропонувати вибрати з тексту усі наявні колокації з ключовою термінолексемою *a sitter* та укласти схему її лексичних зв'язків, доповнивши знайомими їм виразами (якщо такі є) і включивши на наступному етапі у ситуацію спілкування, на кшталт: *missed sitter, decisive / unbelievable / absolute / incredible / most enjoyable sitter, to miss a sitter* та ін.

Одним з ефективних шляхів формування професійно-орієнтованої мовленнєвої і комунікативної компетенції студентів в процесі вивчення англійської мови є актуальні в сучасних умовах *імітаційні* (ігрові) методи. Ігри (рольові, ділові) відбуваються здебільшого у формі професійно спрямованих діалогів. У їх основі – «симуляція реальної професійної діяльності» [5] через моделювання *квазіпрофесійних ситуацій* (кейсів), тобто типових ситуацій професійного спілкування (тренування, обговорення перебігу і результатів змагань, коментування змагань, інтерв'ю, репортаж тощо), що моделюються

в навчальному середовищі. При цьому враховуються і соціальні ролі учасників, наприклад: «учень/спортсмен – вчитель/тренер», «спортсмен – спортсмен», «тренер – тренер», «тренер – старший тренер» тощо, а також «інтерв'юер – респондент» та т. ін.

Професійно-орієнтовані діалоги визначають також один з можливих напрямків роботи зі студентами, які мають різні спортивні спеціалізації, але навчаються в одній академічній групі. Ефективний засіб подолання таких труднощів вбачаємо у роботі студентів однієї спеціалізації парами або у міні-групах з використанням термінології, питомої для даного виду спорту. При цьому в певних випадках використовується й монологічне мовлення (спортивний репортаж, спортивний огляд тощо).

Вагому роль в оволодінні англійською мовою спортивною термінологією відіграють технічні засоби, завдяки яким професійна інформація стає більш доступною. На сучасному етапі широкі можливості для успішного опанування англійською мовою надає Інтернет. Завдяки найновішим інформаційним технологіям з'являється можливість подавати більш об'ємний і компактно організований спортивний інформаційний контент. Водночас надзвичайно розширюється діапазон дидактичних матеріалів, які можуть бути використані в процесі навчання професійно-орієнтованого англійського спілкування: музичні кліпи, уривки з науково-популярних та художніх фільмів та т.ін.

Багаті на приклади вживання спортивної лексики у контексті, термінологічно насичені матеріали викладені на спеціалізованих спортивних сайтах, таких як *eurosport.com*, де можна знайти і скрипти, і стріми спортивних змагань, найбільший європейський сайт футбольних новин *fourfourtwo.com* та інших.

Розмаїті англійські матеріали спортивної тематики, що містяться у Всесвітній мережі, цікаві також як матеріали для фахово-орієнтованого читання та аудіювання. При цьому їм притаманна властивість доповнювати усні описи аудіо та / чи аудіовізуальним рядом, задіюючи у такий спосіб слухову чи/та зорову пам'ять студента.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Викладені вище спостереження і міркування дозволяють зробити деякі присутні висновки. Основою навчання майбутніх фахівців англійської мови для професійного спілкування є спеціальна галузева лексика. Її ядро становить фахова термінологія, володіння якою є запорукою успіху англійської професійної комунікації.

Опанування студентами англомовною спортивною термінологією на нефілологічних спеціальностях чи в немовних вишах України відбувається у процесі викладання фахових дисциплін та безпосередньо у курсі викладання англійської мови для професійного спілкування. Успішне оволодіння студентами спортивною термінологією передбачає інтеграцію цих напрямків та системну реалізацію міжпредметних зв'язків.

Дидактичною основою для вивчення англомовної спортивною термінології є автентичний професійно-скерований текст. Такий текст містить приклади вживання спортивною термінології у відповідному комунікативному контексті, дає студентам змогу ознайомлюватися з одиницями терміносистеми спорту, пито-

мими усталеними фразами і є одним з основних джерел збагачення професійного вокабуляру студентів.

Опанування спортивною термінології відбувається також із залученням новітніх імітаційних методів, симуляції реальної професійної діяльності в навчальному середовищі, моделювання квазіпрофесійних ситуацій і професійно-орієнтованих діалогів. При цьому враховуються і соціальні ролі учасників.

Важливу роль в оволодінні англомовною спортивною термінологією відіграють Інтернет і найновіші інформаційні технології.

Перспективи дослідження пов'язані з доповненням і подальшою деталізацією окреслених шляхів опанування спортивною термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ. Київ, 2005. 101 с.
2. Гринюк Г.А., Семенчук Ю.О. Відбір навчального матеріалу для формування англомовної лексичної компетенції у студентів-економістів. Навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Київ: Іноземні мови, 2007. № 82. 30 с.
3. Кецик-Зінченко У. Особливості професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей. Молодь і ринок. 2019. № 9. С. 101–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_9_21
4. Морська Л. І. Формування вмінь професійного спілкування англійською мовою у студентів факультету фізичного виховання: Дис. ... канд. пед. наук: 13. 00.02. Київ, 2001. 85 с.
5. Нагайчук Н., Механікова О. Актуалізація міжкафедральних та міждисциплінарних зв'язків у процесі підготовки студентів за напрямом «Фінанси і кредит». Фінансовий простір. 2011. № 4 (4). С. 116–120. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/87>
6. Павлішак О.Р., Гутиряк О.І. Особливості навчання іноземної мови за професійним спрямуванням та їх вплив на формування мотивації студентів педагогічних спеціальностей в Австрії. Молодий вчений. № 4.2 (68.2), квітень, 2019. С. 159–163. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/4.2/38.pdf>
7. Субота Л.А. Комунікативний підхід до навчання професійно-орієнтованому читанню іноземних студентів у немовному ВНЗ Одеський лінгвістичний вісник. 2015. №5. С. 149–153. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2787/subota.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
8. Цебрук І.Ф., Косило Н.В., Семотюк О.В. Специфіка підбору професійно-орієнтованого тексту та створення комплексу лексико-граматичних вправ при навчанні іноземної мови студентів медичних ВНЗ (на прикладі підручника «Англійська мова для студентів-медиків», автори Голод Р.Б., Цебрук І.Ф., Кучірка Н.Р.)
9. Gibbs T. There are few finer pleasures in football than the missed sitter. The Telegraph, 8 March 2021 URL: <https://www.telegraph.co.uk/football/2021/03/08/finer-pleasures-football-missed-sitter/>
10. Kelly R. Football phrases: 101 slang terms, idioms and meanings explained. URL: <https://www.goal.com/en/news/football-phrases-101-slang-terms-idioms-meanings-explained/>

THE CONCEPT OF *CHORNOBYL* IN A MULTIMODAL FRAMEWORKКОНЦЕПТ *ЧОРНОБИЛЬ* У МУЛЬТИМОДАЛЬНОМУ ВИМІРІ**Bilyk O.I.,***orcid.org/0000-0002-3973-0700**PhD in Philology, Associate Professor,**Associate Professor at the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University***Ivanotchak N.I.,***orcid.org/0000-0001-8430-7752**PhD in Philology, Associate Professor,**Associate Professor at the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University***Malyshivska I.V.,***orcid.org/0000-0002-5544-5889**PhD in Philology, Associate Professor,**Associate Professor at the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University***Pyliachyk N.Ye.,***orcid.org/0000-0002-0642-6745**PhD in Philology, Associate Professor,**Associate Professor at the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

The article studies the multimodal metaphors which vividly verbalise the concept of CHORNOBYL in the film "Chernobyl". The investigation focuses on the symbiosis of visual, auditory and verbal modes cuing the target and source domains of the key metaphors. The study deals with the attitudes which are associated with the source domains and are mapped onto the target domain. The perceptions evoked by the target domain CHORNOBYL are established due to the stance-constructive meaning of multimodal metaphors. The research is based on five episodes of the miniseries "Chernobyl". As part of the analysis, the Filmic Metaphor Identification Procedure (FILMIP) is used to identify and select multimodal metaphors, construct and describe key metaphors that are relevant to the target domain of CHORNOBYL. Moreover, the research paper aims at distinguishing the domain modes, interpreting all the meanings and attitudes that map onto the domains. The multimodal metaphors under study combine visual, auditory (sonic and musical) and verbal (written and spoken) cues to define the source domains of such metaphors as CHORNOBYL IS WAR, CHORNOBYL IS DEATH, and CHORNOBYL IS FATAL BEAUTY. In this research the key metaphors in which the source domain is suggested by more than one mode in film scenes are singled out. Multimodal metaphors are constantly developing: throughout the film new potential mapping from source to target are gradually demonstrated, enriching the metaphors. It becomes evident that even if the source domain is cued only through one mode in a series scene, it always strengthens the multimodal metaphor by the amalgamation of various modes which emerge in the the film. The actualisation of the singled out metaphors is rather subjective and the viewers of the same film may construe different multimodal metaphors.

Key words: multimodal metaphor, Chornobyl, target and source domains, modes.

У статті досліджено мультимодальні метафори, які яскраво вербалізують концепт ЧОРНОБИЛЬ у фільмі «Чорнобиль». Дослідження зосереджено на симбіозі візуального, слухового та вербального модусів, що визначають цільовий та вихідний домени ключових метафор. Дослідження аналізує ставлення, які пов'язані з вихідними доменами та відображаються на цільовому домені. Сприйняття, викликані цільовим доменом CHORNOBYL, встановлюються завдяки позиційно-конструктивному значенню мультимодальних метафор. Дослідження базується на п'яти епізодах міні серіалу «Чорнобиль». Як частина аналізу, процедура ідентифікації метафори в кіно використовується для ідентифікації та відбору мультимодальних метафор, конструювання та опису основних метафор, які мають відношення до цільового домену CHORNOBYL. Крім того, наукова розвідка спрямована на розрізнення домінуючих модусів, інтерпретацію всіх значень і ставлень, які відображаються у доменах. Мультимодальні метафори, які досліджуються, поєднують візуальні, слухові (звукові та музичні) та вербальні (письмові та усні) модуси, щоб визначити джерело таких метафор, як CHORNOBYL IS WAR, CHORNOBYL IS DEATH, і CHORNOBYL IS FATAL BEAUTY. У цьому дослідженні виокремлюються ключові метафори, у яких вихідний домен пропонується більш, аніж одним модусом у кіно сценах. Мультимодальні метафори постійно розвиваються: протягом фільму поступово демонструється нове потенційне мапування від джерела до цілі, збагачуючи метафори. Стає очевидним, що навіть якщо вихідний домен передається лише через один модус у сцені фільму, це завжди підсилює мультимодальну метафору шляхом об'єднання

різних модусів, які виникають у ньому. Актуалізація виділених метафор є досить суб'єктивним явищем, і глядачі одного фільму можуть витлумачувати мультимодальні метафори по-різному.

Ключові слова: мультимодальна метафора, Чорнобиль, цільовий та вихідний домени, модуси.

The Chernobyl disaster continues to have a complex presence in the public's awareness, generating its own set of legends, suppositions, and consequences. Although it was kept concealed for a prolonged period, the repercussions of the Chernobyl tragedy have permeated into worldwide popular culture, depicted through various forms of media. It is reflected in fictional and non-fictional works by outstanding Ukrainian writers [1; 2; 3; 4] and foreign authors [5; 6; 7; 8].

Nowadays, being a visible symbol of lingering environmental threat, political hypocrisy and insufficiency, Chernobyl is also presented in cinematography. While in Ukrainian movies Chernobyl is depicted as a disaster ("Motylki" / "Inseparable" (Vorobyov, 2013)), in Western film culture Chernobyl has mostly served as a background for horror movies, action films and thrillers ("Transformers: Dark of the Moon", 2011; "Chernobyl diaries", 2012) in which the tragic dimensions of the disaster are omitted or stay behind the scenes, the focus being mainly on devastation and horror components.

It was HBO's five-part miniseries "Chernobyl" (2019) that reintroduced the world to the nuclear catastrophe, renewing public interest to Chernobyl memory. The screenwriter Craig Mazin explained that he wanted not only to "educate people" but also make them "feel empathy for human beings that are not even with us anymore" [9]. Thus, the film under study interprets the cultural memory of Chernobyl and contributes to expanding the perception of Chernobyl catastrophe concept. The miniseries features the scrupulous analysis of the events combined with some tragic personal stories. Such a manifestation of the Chernobyl disaster supported by digital imagery makes the film especially gripping.

This article presents a further investigation of how CHORNOBYL concept is construed via multimodal metaphorical expressions which are effective means of studying concepts in films. In our previous research paper Visual, Auditory, and Verbal Modes of the Metaphor: A Case Study of the Miniseries Chernobyl the focus was "on analysing the stance-constructive meaning of CHORNOBYL IS DETECTIVE STORY, CHORNOBYL IS ESPIONAGE, CHORNOBYL IS DISEASE, CHORNOBYL IS HOSPITAL metaphors with a view to establishing a wide range of perceptions evoked by the target domain chornobyl" [10, p. 110]. The current study analyses the metaphor of CHORNOBYL with the WAR, DEATH and FATAL BEAUTY source domains.

The multimodal metaphor theory is highly implemented in studying TV commercials and the Internet memes [11; 12]. The number of papers devoted to multimodal metaphor in cinematography is constantly rising [13; 14; 15; 16]. The

increasing fascination with studying metaphors in films is explicable since movies provide a wealth of material for cognitive studies.

The framework of Conceptual Metaphor Theory (CMT), which was first introduced by Lakoff and Johnson and has since been expanded upon by scholars such as Kövecses and Cammaerts [17; 18], forms the basis of the cognitive approach to analysing metaphors, particularly in multimodal contexts.

Elisabeth El Refaie [19] suggests that multimodality provides distinct possibilities for creating metaphors by utilizing the potential of different modes. Forceville identifies such modes as: 1) pictorial signs; 2) written signs; 3) spoken signs; 4) gestures; 5) sounds; 6) music; 7) smells; 8) tastes; 9) touch [20, p. 4]. By considering the list of modes, it is possible to visually and audibly identify the target and source domains of multimodal metaphors in films through elements such as music, spoken and written language [21, p. 20].

Our study analyses 3 multimodal metaphors found out in 5 episodes of the HBO's miniseries "Chernobyl". The criteria used to select the metaphors included the combination of different elements (presenting the target and source domains in different ways) and the frequency of occurrence (the metaphor was used multiple times in the film). In this article we follow the five-step methodology based on the findings by Lakoff [22], El Refaie [19], Forceville [21], Bort-Mir [16], which is profoundly described in our previous research [10].

A significant metaphor which occurs through the course of the film is CHORNOBYL IS WAR. At the beginning of Episode 1 "1:23:45" one of the scenes resembles the aftermath of bombing: smoke, hissing steam, collapsing ceiling, torn electrical wires in a dark hallway. The scene is accompanied by the wailing of sirens. These perceptual stimuli are supported verbally by Gorbachenko's assumptions: "Is it war? ...Are they bombing?". A similar scene is set a few moments later when Yuvchenko runs through the dark hallway in search of his friend Victor only to find him badly burnt and covered in blood. The non-diegetic crackling sound reminds the viewer about the lingering radiation threat. The following dialogue evokes associations with the evacuation of the wounded from a battle field: "I'm gonna get you out of here... Can you stand?". This impression is strengthened later in the scene when athletic and soldier-like Yuvchenko carries limp Victor's body over his shoulder. Hence, the overlapping modes (verbal, visual, and sonic) project the attributes of the source domain WAR onto the target domain CHORNOBYL.

That very episode presents a meeting of the Communist Party Executive Committee in a Bunker Command Room,

where they discuss the current situation at the plant. In order to assure everybody that they are safe, Bryukhanov states: "We built this shelter to withstand a nuclear attack by the Americans, so I think we'll be fine". The image of a bunker and the abovementioned lexical units contribute to the creation of multimodal metaphor CHORNOBYL IS WAR, employing both visual and verbal modes.

In Episode 2, the first shot to greet viewers after the opening credits is that of a mosaic panel portraying two men who look like warriors (Fig. 1). This impression is supported by the voice-over reciting the Russian verse about war and sacrifice. The poem "To Alexei Surkov" by Konstantin Simonov describes the horror of war and has a great emotional impact on people. We hear just a few lines in a rebellious and patriotic voice, but they are enough to picture war time due to such key words as кресты (crosses), могилы (graves), пожарища (burnt-out sites), умирают товарищи (comrades are dying), пули (bullets). Thus, the visual mode (presented by the mosaic) and the verbal mode (the recited poem) lead to the construal of CHORNOBYL IS WAR metaphor.

The same episode presents a scene where Legasov and Shcherbina discuss the plan of a radiological survey looking at the map of contaminated region (Fig. 2). The shot of the map (visual mode) overlaps with verbal manifestation: "We have to start a radiological survey. Sector by sector. On foot..." The whole scene resembles the situation when war generals devise the strategy of a battle.

The domain of war presupposes human sacrifices. The most vivid manifestations of the CHORNOBYL IS WAR metaphor which implies sacrificing lives and health are in the scenes that show three men volunteering to go into the contaminated water under the reactor to open the valves and the miners agreeing to dig a tunnel under it. The first scene is set in a hotel banquet room where Legasov and Shcherbina try to persuade the plant engineers to open the sluice gate valve. Though at first no one is tempted by a

money reward or promotion, three men volunteer after Shcherbina's inspiring speech: "You'll do it because it must be done. And if you don't, millions will die... This is what has always set out our people apart. A thousand years of sacrifice in our veins". Like soldiers at war they are ready to save their territory from the enemy – radiation in the context of the film. The picture of Ananenko, Bezpalov and Baranov standing up in a complete silence together with Shcherbina's words present a combination of visual, auditory and verbal modes cueing the source domain of sacrifice.

Another example of people sacrificing their health and life is the scene with the miners who were asked to dig a tunnel underneath the reactor. The first mode exploited to cue the metaphor is a verbal one. It is presented by the crew chief's words "Who, if not us?". The miners agree to prevent the threat of water contamination from Kyiv to the Black Sea even without knowing how to implement the plan. Like ordinary soldiers they carry out their commander's order without questioning it. The visual mode supports the verbal one and is deployed in the scene where the miners work completely naked only with shoes and paper hats on. They realise the danger of radiation around them (it is clear from the words "We'll start now. I don't want my men here one second more than they have to be") and still continue working. The picture of radioactive dust floating in the air makes the scene even more striking. Thus, the source domain of the multimodal metaphor CHORNOBYL IS WAR is cued by the verbal mode and visually.

In our research we mainly focus on the metaphors in which the source domain is cued by more than one mode in a scene. However, "multimodal metaphors are open to development: throughout the series new potential mapping from source to target are gradually presented enriching the metaphor"

Fig. 1. Mosaic panel with "warriors"

Fig. 2. Map of the contaminated area

Table 1

The explication of metaphor CHORNOBYL IS WAR in different modes

Metaphor		Verbal	Visual	Auditory
Target	Source			
CHORNOBYL	WAR	<p><i>The bullet. So, bullets are flying off of the uranium.</i></p> <p><i>The immediate danger is over. But now, I am afraid, a long war must begin.</i></p> <p><i>Go ahead. Start shooting. You don't have enough bullets for all of us.</i></p> <p><i>Kill as many as you can...</i></p> <p><i>Maybe the miners I've told to dig under the reactor will save millions of lives. Or maybe I'm killing them for nothing.</i></p>	<p>Soldiers on the streets during the evacuation.</p> <p>The survey team move in a field holding radiometers in front of them, like soldiers looking for landmines.</p> <p>Mobilisation: soldiers with clipboards walk down the city street, and into apartment buildings to take men as if to war.</p> <p>Liquidator camp: soldiers, uniforms, tents, new mobilized men arriving.</p>	<p>The sound of sirens.</p> <p>The ascending sound of the radiometers which resembles the increasing beeping of mine detectors.</p> <p>The constant buzzing sound of helicopters.</p> <p>Gun shots during animal extermination.</p>

(Forceville, 2013, p. 43). We believe that even if the source domain is cued only through one mode in a scene, it still reinforces the multimodal metaphor by the combination of different modes appearing throughout the film. Thus, for the in-depth analysis it is necessary to single out the examples of such modes. The expressive modes cueing the source domain of the metaphor CHORNOBYL IS WAR are presented in Table 1.

The most vivid examples are presented in the table in which the metaphor has negative connotation, mapping the worst features of war onto the target domain CHORNOBYL.

The key metaphor CHORNOBYL IS WAR develops into a sub-metaphor CHORNOBYL IS DEATH which is most vividly presented at the beginning of Episode 1. The scene is set in Legasov's apartment

where everything signals of a planned suicide: the cat food prepared in advance, Legasov's nervous smoking and constant checking the clock (Fig. 3) to make sure the time of death coincides with the time of explosion (1:23) at the Chornobyl Nuclear Power Plant that happened on the same date two years before. The images are accompanied by the diegetic sounds of a ticking clock, a furniture item dragged along the floor, a thud of a fallen chair, a sharp snap of the rope, and ominous music. Though the very process of the suicide is not portrayed fully (only Legasov's legs hanging in mid-air appear in the background) (Fig. 4), the interaction of visual and auditory modes contributes to the understanding of the protagonist's personal drama, thus cueing the source domain of the sub-metaphor CHORNOBYL IS DEATH.

Fig. 3. Time of death

Fig. 4. Legasov's suicide

The metaphor CHORNOBYL IS DEATH clearly expresses the personal consequences of the catastrophe and has an essential persuasive potential. The combination of visual and auditory modes in multimodal metaphors can evoke diverse and intense emotions from the viewers even without a verbal mode. The scene of firemen funeral in Episode 3 "Open Wide, O Earth" can be a vivid example of this effect. The sequence of close-up shots (visual mode) presented in the scene near the hospital in slow motion (plastic-wrapped bodies, nondescript plywood coffins, nails hammered into the lid, welding the larger metal coffins, Lyudmilla overwhelmed with grief) develops into the scene near the municipal cemetery. On the background of a grey sky, farther from the ordinary graves, the mourners stand at the edge of a large trench, holding some personal belongings of

the dead. The sound of an approaching cement mixer together with somber music makes up the auditory mode of the DEATH source domain. The visual mode of the scene presented by the shots of a row of metal coffins (Fig. 5) and concrete rising around them (Fig. 6) contribute greatly to the emotional loading of the metaphor CHORNOBYL IS DEATH. The slow-motioned moment of the burial itself is especially dramatic as the submersion of coffins in concrete resembles how the memory about the dead eventually fades away.

Some other modes construing the metaphor CHORNOBYL IS DEATH are given in Table 2.

The multimodal metaphor with the target domain CHORNOBYL gives an unexpected manifestation – CHORNOBYL IS FATAL BEAUTY. This very metaphor can be traced in Episode 1

Fig. 5. Firemen burial

Fig. 6. Concrete covering up the coffins

Table 2

The explication of metaphor CHORNOBYL IS DEATH in different modes

Metaphor		Verbal	Visual	Auditory
Target	Source			
CHORNOBYL	DEATH	<p><i>...until the entire continent is dead.</i></p> <p><i>The bone marrow dies, the immune system fails, and the soft tissue and organs begin to decompose.</i></p> <p><i>... And within three days to three weeks, you are dead.</i></p> <p><i>In time... cancer. Or aplastic anemia. Either way, fatal.</i></p> <p><i>...if we fly directly over an open reactor core... we'll be dead within a week. Dead. There will be deaths.</i></p> <p><i>We dig up coal not bodies.</i></p>	<p>Rust orange colour forest.</p> <p>Dead bird falls on the pavement.</p> <p>The fall of a helicopter (machines die as well).</p> <p>Dead deer lying in the field, dead cow which symbolises the loss of means of existence.</p> <p>An empty cradle in the maternity ward (Lyudmilla lost her newborn baby).</p> <p>Deserted city (lessons on the chalkboard in an empty classroom, food and spectacles still left on a table in a restaurant, faded clothes hang from a drying line outside).</p>	<p>Depressing and whiny music.</p> <p>The song "Chorny voron (Black Raven)" (the symbol of death in Russian folklore).</p> <p>The whining of wounded dogs.</p> <p>The sound of dripping water in hospital like a clock ticking away the last minutes of life.</p> <p>Akimov's rattling breath of agony.</p> <p>Music "Vichnaya Pamyat" (Eternal Memory).</p>

"1:23:45" and Episode 5 "Vichnaya Pamyat". In the scene on the bridge (Episode 1) portraying the explosion itself, we can see people admiring the beauty of the distant glow, children having fun and playing, ash flakes falling like snow on people's gleeful faces and hair. The price of watching and trying to touch this beauty is high as some of the people are seen later suffering from radiation burns. This triggers a metaphor CHORNOBYL IS FATAL BEAUTY. Similar to the laws of nature where the brightest species of flora and fauna can be ferocious, the glowing bright blue column of light shooting from the plant into the sky can be fatal for those who dare to approach it. The whole scene is accompanied by ominous music signaling that the situation is dangerous. These two modes (visual and auditory) are reinforced by a verbal one via the words "It is beautiful" uttered by a woman on the bridge (Fig. 7).

A similar combination of visual, verbal and auditory modes compose a metaphor CHORNOBYL IS FATAL BEAUTY in the scene taking place in the court room (Episode 5). Explaining the principles of reactor work and possible reasons for its explosion, Legasov uses red and blue cards to visualise his speech and make difficult scientific matters clear. He emphasises that when they are in order the whole structure looks beautiful but when any structural element falls out of the system (the diegetic sound of a dropping card), this "beauty" leads to fatal repercussions (Fig. 8).

Conclusion. The movie "Chernobyl" provides valuable material for examining conceptual metaphors using a multimodal approach. The analysis of multimodal metaphors involves studying various modes that shape the source and target domains. Our article concentrates on visual, auditory (sound and

music), and verbal (written and spoken) modes. The interplay of these modes helps to convey the complex meanings expressed by the metaphors.

In the article multimodal metaphors CHORNOBYL IS WAR, CHORNOBYL IS DEATH, and CHORNOBYL IS FATAL BEAUTY have been analysed.

The idea of total destruction as well as extinction, struggle, sacrifice, danger and risk is mapped onto the target domain due to the multimodal metaphors CHORNOBYL IS WAR and CHORNOBYL IS DEATH. The metaphor CHORNOBYL IS FATAL BEAUTY is characterised by a high degree of emotional richness of its source domain and it renders such key ideas as everything beautiful in the contaminated zone will die as the Chernobyl plant turns out to be fatal to the environment. Hence, the analysed metaphors of the series have a stance-constructive potential, either enhancing or downgrading the intensity of Chernobyl negative perception.

It is important to highlight that the multimodal metaphors under study rely on both visual and verbal (spoken) modes. The movie provides a diverse range of meaningful visuals, which serve as a vivid representation of the multimodal metaphors. While the verbal mode is present in all the metaphors, its language embodiment varies depending on the context. In some instances, it is conveyed through dialogue or extended sentences, while in others, a simple sentence can be informative on its own. The written mode, on the other hand, is primarily used to actualize the target domain rather than the source domains. The auditory mode, which includes the sonic and musical modes, adds emotional depth to the visuals and makes the multimodal metaphors even more impactful on the audience.

Fig. 7. Admiring "beautiful" explosion

Fig. 8. "Beauty" of order

REFERENCES:

1. Костенко Л. Мадонна перехресть. Київ : Либідь, 2012. 112 с.
2. Sirota L. The Pripyat Syndrome. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. 226 p.
3. Hundorova T. The post-Chernobyl library: Ukrainian postmodernism of the 1990s. Academic Studies Press, 2019. 338 p.
4. Забужко О. Планета полин. Київ : Комора, 2020. 384 с.
5. Read P. Ablaze: The story of the heroes and victims of Chernobyl. NY : Random House, 1993. 362 p.
6. Aleksievich S. Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster. Picador, 2006. 256 p.
7. Leatherbarrow A. Chernobyl 01:23:40: The incredible true story of the world's worst nuclear disaster. Lancaster: Adrew Leatherbarrow, 2016. 247 p.
8. Higginbotham A. Midnight in Chernobyl: The Untold Story of the World's Greatest Nuclear Disaster. Simon & Schuster, 2020. 560 p.
9. Mazin C. Craig Mazin on 'Chernobyl' and the 'cost of lies'. <http://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2019-08-15/craig-mazin-on-chernobyl-and-the-cost-of-lies> (date of access: 20.03.2023).
10. Visual, Auditory, and Verbal Modes of the Metaphor: A Case Study of the Miniseries "Chernobyl" / Y. Bystrov et al. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*. 2023. Vol. 47, no. 1. P. 109–120. DOI: <https://doi.org/10.17951/lsmll.2023.47.1.109-120>
11. Urios-Aparisi E. The Body of Love in Almodóvar's Cinema: Metaphor and Metonymy of the Body and Body Parts. *Metaphor and Symbol*. 2010. Vol. 25, no. 3. P. 181–203. DOI: <https://doi.org/10.1080/10926488.2010.489395>
12. Martyniuk A., Meleshchenko O. Twitter-based multimodal metaphorical memes portraying Donald Trump. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. 2019. Vol. 2, no. IV. P. 128–167.
13. Eggertsson G., Forceville C. Multimodal expressions of the HUMAN VICTIM IS ANIMAL metaphor in horror films. *Multimodal metaphor* / ed. by C. Forceville, E. Urios-Aparisi. Berlin – New York, 2009. P. 429–449.
14. Rohdin M., Multimodal Metaphor in Classical Film Theory from the 1920s to the 1950s. *Multimodal metaphor* / ed. by C. Forceville, E. Urios-Aparisi. Berlin – New York, 2009. P. 403–428.
15. Fahlenbrach K. Audiovisual metaphors as embodied narratives in moving images. *Embodied metaphors in film, television and video games: Cognitive approaches* / ed. by K. Fahlenbrach. London, 2016. P. 33–50.
16. Bort-Mir L. Developing, applying and testing FILMIP: the filmic metaphor identification procedure. : doctoral dissertation. Castellón de la Plana, 2019. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18345.03688>.
17. Kövecses Z. Where metaphors come from: Reconsidering context in metaphor. New York : Oxford University Press, 2015. 233 p.
18. Cammaerts B. The strategic use of metaphors by political and media elites: The 2007–11 Belgian constitutional crisis. *International journal of media and cultural politics*. 2012. Vol 2, no. 8. P. 229–249. DOI: https://doi.org/10.1386/macp.8.2-3.229_1
19. El Refaie E. Cross-modal resonances in creative multimodal metaphors: Breaking out of conceptual prisons. *Review of cognitive linguistics*. 2013. Vol. 2, no 11. P. 236–249. DOI: <https://doi.org/10.1075/rcl.11.2.02elr>.
20. Forceville C. Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitive framework: Agendas for research. *Multimodal metaphor* / ed. by C. Forceville, E. Urios-Aparisi. Berlin – New York, 2009. P. 19–42.
21. Forceville C. Multimodal metaphor in ten Dutch TV commercials. *Public journal of semiotics*. 2007. Vol. 1, no 1. P. 15–34.
22. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 128 p.

**ХУДОЖНІЙ СВІТ РЕАЛІЙ АМЕРИКАНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ:
ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

**FICTIONAL WORLD OF AMERICAN UNIVERSITIES REALIA:
LINGUOCULTURAL AND COUNTRYSTUDY ASPECTS**

Борисенко Н.Д.,

orcid.org/0000-0002-2713-4864

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Славова Л.Л.,

orcid.org/0000-0001-8035-1801

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кодубовська О.О.,

orcid.org/0000-0002-1470-3079

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті досліджено реалії американських університетів, які представлено в романі Еріка Сігала «Love Story». Його події розгортаються у двох престижних американських закладах США – Гарвардському університеті та незалежного на той час від Гарварду Коледжі Редкліф. Одиниці, які номінують явища університетської освіти, розглянуто з позицій лінгвокраїнознавчого та лінгвокультурологічного аспектів. Вони називають унікальні для американської спільноти явища та здебільшого не мають відповідників в інших лінгвокультурах. Виокремленні у дослідженні реалії розглянуто як укладену за ідеографічним принципом лексичну множини, що описує різноманітні сторони фрагменту об'єктивної реальності *американські університети* та поділена на низку груп. На першому етапі розвідки з тексту роману відібрано лексичні одиниці та словосполучення на позначення відповідних феноменів, значення яких уточнено завдяки аналізу словникових статей та інформації з довідникових джерел. Другий етап дослідження охоплює створення типології реалій на основі лінгвокультурологічного та лінгвокраїнознавчого аналізів. Узагальнення результатів та окреслення подальших перспектив розвідки здійснено на третьому етапі. У дослідженні виокремлено чотири групи реалій американських університетів. До першої групи віднесено оніми, що іменують навчальні заклади, їхні структурні підрозділи, урбаноніми, які позначають окремі частини території університету або будівлі, апелюючи на позначення споруд. Друга група реалій включає антропоніми та апелюючи, які номінують учасників навчального процесу в університеті. Третю групу утворено лексичними одиницями та словосполученнями, що називають феномени освітнього процесу. Лексичні одиниці та словосполучення на позначення явищ позааудиторного життя виділено у четверту групу.

Ключові слова: реалія, лінгвокраїнознавчий аналіз, лінгвокультурологічний аналіз, американські університети, художній світ, семантика.

The article examines the realia (culture-specific items) of American universities, which are presented in Eric Segal's novel "Love Story". Its events take place in two prestigious American institutions, Harvard University and Radcliffe College, which was independent from Harvard at that time. The units nominating the phenomena of university education were considered from the standpoint of linguo-cultural and countrystudy aspects. They name phenomena that are unique to the American community and mostly have no counterparts in other linguistic cultures. The realia singled out in the research are considered as a lexical set formed according to the ideographic principle. It describes various aspects of the fragment of the objective reality of American universities and is divided into a number of groups. At the first stage, lexical items and phrases were selected from the text of the novel to denote relevant phenomena, the meaning of which was clarified due to the analysis of dictionary articles and information from reference sources. The second stage of the research deals with classifying the realia on the basis of linguo-cultural and countrystudy analysis. At the third stage the authors summarized the results and outlined further research prospects. Four groups of realia of American universities are singled out. The first group includes names that nominate educational institutions, their structural units, urban names that designate separate parts of the university territory or buildings, appellatives to designate buildings. The second group of realia includes anthroponyms and appellatives that designate participants in the educational process at the university. The third group is formed by lexical units and phrases that name phenomena of the educational process. Lexical units and phrases to denote the phenomena of out-of-class life are allocated to the fourth group.

Key words: realia, linguo-cultural analysis, countrystudy analysis, American universities, fictional world, semantics.

Постановка проблеми. Питання вивчення лексики як системного та структурного утворення не втрачає своєї актуальності і сьогодні [6, с. 70–71]. Сучасні лінгвістичні дослідження словникового складу мови приділяють особливу увагу дослідженню мікросистем лексики, їхньої системно-структурної організації [1, с. 230–234], вивченню системного та ієрархічного характеру таких множин та відносин окремих одиниць між собою [4, с. 22–28]. Таке завдання сучасної лексичної семантики вирізняється особливою складністю, оскільки лексична система мови включає велику кількість одиниць, які, на перший погляд, є схильними до різких та несистемних змін, не є захищеними від дії різнонаправлених факторів.

Водночас відкритість лексичної системи, наявність підсистем, які накладаються одна на одну або перетинаються, рухливий характер лексичних значень, обумовленість лексичних зв'язків відносинами в дійсності утруднюють вироблення чіткого набору критеріїв, який би дозволив здійснити класифікацію усього масиву слів. Саме цей факт і обумовлює необхідність виокремлення низки підходів до класифікації лексики, що уможлиблює структурування великого масиву одиниць. Одним із таких підходів є створення ідеографічної класифікації [3; 8], яка дозволяє об'єднати лексичні одиниці відповідно до сфер життя, які вони описують та врахувати зв'язки слів із позамовною дійсністю, матеріальною та духовною практикою окремого народу, етносу, лінгвокультурної спільноти.

Серед сфер життя соціуму, які можуть бути використані як основа ідеографічної класифікації, виділяємо *освіту* як систему навчально-виховних заходів, систему закладів і установ, через які здійснюються ці заходи [2, с. 857], складовою частиною якої є *університет (вищий навчальний заклад)* [2, с. 1508]. Університетська освіта є системою із великою кількістю національних та культурних особливостей, що дозволяє припустити наявність спеціальних лексичних одиниць та словосполук для їхньої номінації, що не мають відповідностей в інших мовах, а подекуди і в інших варіантах англійської мови. Саме наявність такої національно та культурно специфічної лексики, яка дозволяє представити унікальні характеристики соціокультурного та історичного життя спільноти, утруднює сприйняття художнього тексту як для носіїв мови, які не дуже добре обізнані із університетською освітою, так і для іноземців, які, хоча і володіють англійською мовою, мають проблеми в декодуванні значення реалій. Водночас зазначена лексика на позначення уні-

верситетських реалій відіграє значну освітню та культурну роль, оскільки є надійним джерелом інформації про країну та дозволяє краще зрозуміти життя американської спільноти та її історію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У традиційній семантиці лексика на позначення феноменів університетів США може бути досліджена із залученням термінів лексико-семантичного поля, лексико-семантичної або тематичної групи [див., напр., 9, с. 101–105]. Наразі ми пропонуємо дослідження такої лексики з позицій вивчення реалій. У вітчизняному мовознавстві сам термін «реалія» тісно пов'язаний з ім'ям знаної української дослідниці Р.П. Зорівчак, яка визначила реалії як моно та полілексемні одиниці, у яких основне лексичне значення вміщує традиційно закріплений за цими одиницями комплекс етнокультурної інформації [5, с. 58], та зробила вагомий внесок у вирішення проблеми їхнього відтворення у цільовій мові.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення реалій отримує розвиток у сучасному західному мовознавстві та перекладознавстві, що пов'язано із культурним поворотом у перекладознавстві [10, с. 433–449]. Проте на відміну від вітчизняної науки лексичні одиниці, які називають об'єкти, факти, феномени, що є настільки специфічними, можливо унікальними або ексклюзивними для вихідної культури, що не мають відповідників у цільовій культурі [14], отримали декілька назв. Так, Ньюмарк пропонує термін *cultural words* (культурні слова) та визначає п'ять категорій останніх, пов'язаних з екологією; матеріальною та соціальною культурою; організаціями, звичаями, процедурами та концептами; жестами і звичками [18, с. 95]. Іншим популярним терміном є *culture-specific items* (культурно-специфічні одиниці), що позначають об'єкти, звички цінності обмежені однією культурною спільнотою [17, с. 57]. Водночас представники західного перекладознавства використовують у своїх розвідках і термін реалії [14]. Наявність декількох термінів свідчить про те, що проблема реалій є складною та наразі далекою від вирішення.

Той факт, що реалії фіксують в своєму значенні культурно значущу інформацію за рахунок позначення явищ, які є унікальними [6, с. 254], дозволяє говорити про лінгвокультурологічний аспект дослідження останніх. Власне реалії є одним із засобів кодування у мові та передачі наступним поколінням культурно маркованої інформації та відображення духовного та матеріального буття народу.

Лінгвокраїнознавчий підхід до вивчення реалій дозволяє визначити останні як номінації явищ, які присутні в житті лише однієї спільноти, належать до лексичного рівня, не мають еквівалентів в інших мовах та є частиною фонових знань, тобто таких, які не залежать від рівня освіти, а зумовлені самим фактом соціалізації та проживання у певній спільноті в конкретний історичний період [7, с. 121]. Реалії маркують виключно унікальні для окремої спільноти явища, що є невідомими за її межами, а отже потребують спеціального тлумачення для представників інших соціумів.

Постановка завдання. Оскільки незважаючи на численні спроби класифікувати реалії, невирішеними залишаються питання їхньої ідеографічної класифікації, визначення їхнього лінгвокраїнознавчого та лінгвокультурного потенціалу, наша розвідка є актуальною.

Мета дослідження полягає у виокремленні лексичних одиниць, що номінують університетські реалії США, класифікації зазначених номінацій відповідно до того, які інституції, явища, процеси та їхніх учасників ці реалії номінують. Матеріалом розвідки слугує оригінал роману Еріка Сігала «Love Story», який описує історію взаємовідносин подружньої пари. Оскільки події розгортаються, коли персонажі є студентами, то зображення університетських реалій слугує необхідним тлом для створення реалістичного середовища, у яке занурені головні герої.

Методика дослідження Розвідка інтегрує лінгвокраїнознавчий та лінгвокультурологічний підходи до визначення реалій, що дозволяє виокремити та класифікувати реалії американських університетів.

На першому етапі шляхом суцільної вибірки у романі Еріка Сігала «Love Story» було відібрано лексичні одиниці притаманні лише американським університетам. Об'єм значення останніх було встановлено за допомогою методики аналізу словникових дефініцій. На цьому етапі додатково було залучено довідникові джерела [13; 15; 16; 21; 22] для визначення одиниць на позначення явищ пов'язаних із функціонуванням закладів освіти, описаних у романі.

Другий етап розвідки було виконано із залученням методу таксономії. В результаті чого було виокремлено чотири групи лексики на позначення відповідних реалій.

Шляхом застосування загальнонаукових методів синтезу та індукції під час заключного третього етапу узагальнено результати дослідження та визначено його подальші перспективи.

Виклад основного матеріалу. Наявність ідеографічного принципу у створенні типології реалій дозволяє створити класифікацію реалій американських університетів на основі культового роману Еріка Сігала «Love Story» [20]. Моно та полілексемні одиниці, дібрані шляхом суцільної вибірки з роману, розділено на чотири групи.

Першу групу реалій складають оніми, які номінують американські навчальні інституції, їхні підрозділи, та урбаноніми, що іменують об'єкти на території закладу і використовуються в процесі навчання. В розповіді присутні назви двох вишів, які знаходяться у м. Кембридж штату Массачусетс [13] *Harvard* [20, с. 9] (Гарвардський університет) та *Radcliffe* [20, с. 9] (Коледж Редкліфф). Останній на час написання роману був незалежним закладом вищої освіти для жінок, проте з 1999 року є частиною Гарварду і бере на навчання як жінок, так і чоловіків [13]. Серед факультетів Гарварду у романі знаходимо згадку про *the Law School* [20, с. 27], де головний герой планував продовжити навчання. Назви інституцій та їхніх факультетів відносимо до першої підгрупи *першої групи*.

Друга підгрупа *першої групи* об'єднує урбаноніми, що позначають окремі ділянки території університету, наприклад, *Harvard Yard* [20, с. 12], покриту травою територію, огорожену парканом, що має 27 воріт, є найстарішою територією кампусу, де знаходяться більшість гуртожитків для першокурсників, декілька бібліотек, церква, декілька аудиторій, адміністративні та факультетські будівлі [16]. Поділ території університету на ділянки демонструє ще один приклад: *the Dunster courtyard* – подвір'я перед одним з гуртожитків у Гарварді [20, с. 43].

Назви споруд на території Гарварду утворюють третю підгрупу та включають вигаданий *Barrett Hall*, який у романі описано як *the largest and the ugliest structure in Harvard Yard* [20, с. 12]. Проте в екранізації роману як *Barrett Hall* показано *Emerson Hall*, в якому розташований факультет філософії, що дозволяє виділити реалії на позначення навчальних корпусів. Аналіз інформації на офіційному сайті Гарвардського університету демонструє, що назви корпусів Гарварду, в яких розміщуються кафедри, факультети та аудиторії, традиційно включають іменник *Hall*, наприклад, *Teele Hall*, *Hauser Hall* [16].

Сюди ж відносимо номінації бібліотек: *the Radcliff library* [20, с. 10], бібліотека Коледжу Редкліфф, в якій мали право займатись студенти Гарвардського університету та *Widener Library* [20, с. 72]; флагманська бібліотека

Гарварду (*The Harry Elkins Widener Memorial Library*), побудована на кошти Е. Вайденер, яка також передала університету бібліотеку свого загиблого на Титаніку старшого сина [15]; *Lamont* [20, с. 41], яка містить колекцію книжок з гуманітарних та соціальних наук [16]. Крім того, у романі згадується *the House library* [20, с. 41], бібліотека, яка наявна у кожному з 12 гуртожитків для студентів бакалаврського рівня [16].

Серед будівель, які використовуються в процесі навчання, хоча і не містять навчальних аудиторій, згадується *Dillon Fieldhouse* [20, с. 18], де знаходиться спортивний інвентар університетських команд, роздягальні, центр спортивної медицини, офіси тренерів [16].

До четвертої підгрупи, яку утворюють апелювати на позначення споруд, відносимо іменник *dorm* [20, с. 13], що є скороченням від *dormitory – a residence hall providing rooms for individuals or for groups usually without private baths* [12] та позначає гуртожиток на території університету.

Другу групу університетських реалій утворюють антропоніми та апелювати, що позначають учасників освітнього процесу. Наприклад, колективне прізвисько, під яким ми розуміємо іменування групи осіб за спільною ознакою, *Preppie* [20, с. 10] використовує головна героїня, звертаючись до оповідача. Останнє свідчить про те, що оповідач закінчив престижну приватну *preparatory school*, яка готує здобувачів до вступу до університету [13]. Ще одне колективне прізвисько, згадане у романі, *Cliffie* [20, с. 31], використовується для іменування студенток Коледжу Редкліфф.

Серед іменувань студентів виділяємо низку апелювативів, які іменують особу за певною освітньої характеристикою. Так, словосполучення *a music major* [20, с. 11], що позначає студентку музичного відділення або факультету, іменує студентів відповідно до їхньої спеціалізації. Відповідно до року навчання студенти отримують назви *freshman* [20, с. 83], студент першого курсу; *senior* [20, с. 25], студент четвертого курсу. Можливою є номінація студента, яка комбінує його приналежність до певного дому-гуртожитку *Adams House senior* [20, с. 32]. Особи, яка закінчила навчання отримують назву *grads* [20, с. 23]. Відповідно до тлумачного словника *grad* є неформальною варіацією іменника *graduate – a person who has finished their school, college, or university education* [11].

У третю групу виділяємо одиниці, які номінують явища, пов'язані із структурою та перебігом освітнього процесу. Позначення року нав-

чання відбувається за допомогою словосполук з іменником *year*, наприклад *senior year* [20, с. 8] – четвертий, останній курс бакалаврату; *sophomore year* [20, с. 50] – другий курс. Співвіднесення курсу з рівнем освіти демонструє сполучка *graduate course* [20, с. 13], що позначає курс для студентів магістратури. Систему оцінювання у романі представлено оцінкою *A* [20, с. 35], відмінно, дає бал 4,00 та *A minus* [20, с. с. 10], що охоплює проценти 90.0 – 93,99, дає бал 3,67, який використовується для обрахунку середнього балу успішності, відповідає оцінці відмінно [22].

Позааудиторне університетське життя представлено реаліями, які складають *четверту* групу одиниць. Сюди відносимо назву газети *The Crimson (The Harvard Crimson)* [20, с. 13], що є найстарішою щоденною університетською газетою в США, єдиною ранковою щоденною газетою в м. Кеймбрідж [16; 21].

Особливою рисою університетського життя в США є існування системи домів-гуртожитків, в яких живуть студенти-бакалаври та які надають студентам можливість поєднати навчання та відпочинок [16]. Реалії на позначення домів-гуртожитків є дволексемними одиницями, до складу яких входять іменники *Hall* або *House*. Так, головна героїня живе у гуртожитку Коледжу Редкліфф *Briggs Hall* [20, с. 72], побудованому у 1923 році спеціально для студенток коледжу [16]. У романі згадуються доми-гуртожитки *Adams House* [20, с. 39], заснований у 1931 р., та *Dunster House* [20, с. 43], побудований у 1930 р.

Студентські організації представлені номінацією *the Pi Eta Club* [20, с. 41], один з дев'яти клубів, що існував раніше виключно для студентів-чоловіків, які навчаються на бакалаврських програмах та вступити до якого можна було не раніше другого курсу [21].

До цієї групи відносимо назву церкви на території університету *Mem Church (Memorial Church)* [20, с. 18], побудовану на честь тих, хто загинув під час Першої світової війни [16].

Висновки. На основі досліджуваного матеріалу визначено чотири групи реалій американських університетів. Перша група об'єднує оніми, що називають відповідні навчальні заклади, їхні структурні підрозділи, урбаноніми, які позначають окремі частини території університету та будівлі, в яких розташовано аудиторії, адміністративні або допоміжні приміщення, апелювати на позначення споруд. До другої групи віднесено антропоніми та апелювати, які номінують учасників освітнього процесу в університеті. В третю групу включено лексичні одиниці та

словосполуки, які називають феномени освітнього процесу. Четверту групу утворюють одиниці на позначення явищ позааудиторного життя. Зазначена класифікація не є вичерпною, оскільки матеріалом розвідки слугує худож-

ній твір. Подальша перспектива розвідки полягає у виокремленні реалій університетського життя на матеріалі відповідних офіційних сайтів з метою добору матеріалу для англо-українського лінгвокраїнознавчого словника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисенко Н. Д. Кодубовська О. О. Семантичні особливості апелятивів на позначення населеного пункту міського типу в західногерманських мовах: зіставний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 21, т. 1. С. 230–234.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Гетьман І. М. Теоретична і практична ідеографія: Принципи побудови тезаурусів : навч. посібник. Київ : Вища шк., 1993. 119 с
4. Данилова З. В. Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15, т. 1. С. 22–28.
5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львівському університеті, 1989. 216 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Славова Л. Л. Борисенко Н. Д. Типологія освітніх реалій в англійській художній прозі (на матеріалі роману Еріка Сігала "Love Story"). *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу* : тези доп. Всеукраїн. наук. конф. пам'яті д-ра філолог. наук, проф. Д. І. Квеселевича (1935-2003), (21 трав. 2021 р.). Житомир, 2021. С. 121–123.
8. Сніжко Н. В., Сніжко М. Д. «Ідеографічний тезаурус» як інформаційно-довідкова система при вивченні закономірностей структурно-функціональної організації лексики. *Мовознавство*. 1996. № 4–5. С. 23–28.
9. Шеремета К. Тематичні групи англійських термінів фахової мови вищої освіти США. *Advanced Linguistics*. 2021. № 8. С. 105–111.
10. Bassnett S. The Translation turn in cultural studies. *Translation translation* / Ed. Petrilli S. Amsterdam : Brill, 2003. Pp. 433–449.
11. Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (дата звернення 18.01.2023).
12. Dictionary by Merriam-Webster URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення 18.01.2023).
13. Encyclopedia Britannica URL: <https://www.britannica.com/topic/Radcliffe-College> (дата звернення 18.01.2023).
14. Fernández Guerra A. Translating culture: problems, strategies and practical realities. *Journal of literature culture and Literary translation*. Vol. 3, no. 1. 12/2012. URL: <https://www.sic-journal.org/Article/Index/173#> (дата звернення 18.01.2023).
15. Harvard Library URL: <https://library.harvard.edu> (дата звернення 18.01.2023).
16. Harvard University URL: <https://www.harvard.edu/> (дата звернення 18.01.2023).
17. Kostopoulou L. Translating culture-specific items in films: the case of interlingual and intersemiotic translation. *Punctum*. 2015. № 1(2). P. 53–67.
18. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall International, 1988. 292 p.
19. Roberts M.D. Harvard Ironies: The Irony of All Ironies URL: <https://www.beliefnet.com/columnists/markdroberts/2010/05/harvard-ironies-the-irony-of-all-ironies.html> (дата звернення 18.01.2023).
20. Segal E. Love Story. N.Y. : Buccaneer Books, 1970. 131 p.
21. The Harvard Crimson URL: <https://www.thecrimson.com/> (дата звернення 18.01.2023).
22. United States University URL: <https://usuniversity.smartcatalogiq.com/en/2021-2022/General-Catalog/Academic-Policies/Grading-System> (дата звернення 18.01.2023).

**LEXICAL, GRAMMATICAL AND STATISTICAL FEATURES OF CONSTITUENTS
IN MODAL CONSTRUCTIONS WITH THE VERB ‘CAN’
(ON THE BASIS OF TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC ENGINEERING DISCOURSE)**

**ЛЕКСИЧНІ, ГРАМАТИЧНІ ТА СТАТИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИКІВ
У МОДАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЯХ ІЗ ДІЄСЛОВОМ ‘CAN’
(НА ОСНОВІ ТЕКСТОВИХ КОРПУСІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ)**

Borisenko T.I.,

orcid.org/0000-0002-9839-1761

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Departments of Foreign Languages
National University “Odessa Polytechnic”*

Tsinovaya M.V.,

orcid.org/0000-0003-2633-8416

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Departments of Foreign Languages
National University “Odessa Maritime Academy”*

Ershova Yu.A.,

orcid.org/0009-0006-4251-6891

*Senior Lecturer at the Departments of Foreign Languages
Odessa Military Academy*

The article considers the problem the discourse study deals with – the functioning of text units. Modal constructions with the verb ‘can’ have been chosen as an object of research. The goal of the article is to present lexical, grammatical and statistical features of the elements included in modal constructions with the modal verb ‘can’, which are met in text corpora referred to scientific and engineering discourse. The following methods were applied: contextual method; the method of survey of experts who possess background knowledge in these areas of science and technology; statistical method of rank correlation; quantitative analysis. The material for the experiment is the text corpora of the technical fields “Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive”, the text corpora size is 300 thousand tokens. The usage of the texts that are different as to their research topics in fundamental branches of science and technology will help to make general conclusions, forming style-identifying marks of scientific an engineering discourse. In the analyzed text corpora “Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive” 28 models with a total frequency of 1100 speech units were discovered. The study shows that the highest priority is possessed by the modal verb constructions which have the forms of the passive infinitive, the highest total absolute frequency is possessed by ‘can be Ven’ ($F^* = 481$) construction. Modal constructions with the infinitive in the active voice appear on the second place as to their frequency of usage. Besides the modal constructions functioning with aspectual-temporal forms of the infinitive there four versions of the model “can be + name”, but the amount of such kind of models is so small that these cases could be negligible. The classification of the infinitives entering the modal constructions according to their lexical meanings demonstrates that the majority of the infinitive constituents can be referred to common and general scientific lexical layers, and only a small percentage – to terminological one. As to the modal verb ‘can’ itself, it constantly remains its modal meaning “physical ability to do something” in practically all the modal constructions. And only in the models “can be + name” a new semantic version “probability” appears.

Key words: absolute frequency, aspectual-temporal forms, comparative linguistics, quantitative values, lexical stratification.

У статті розглядається проблема, з якою має справу дискурсологія – функціонування текстових одиниць. Об’єктом дослідження обрано модальні конструкції з дієсловом ‘can’. Метою статті є представлення лексичних, граматичних та статистичних особливостей елементів, що входять до модальних конструкцій із модальним дієсловом ‘can’, які зустрічаються в текстових корпусах науково-технічного дискурсу. Застосовувалися такі методи: контекстуальний метод; метод опитування фахівців, які володіють базовими знаннями в цих галузях науки і техніки; статистичний метод рангової кореляції; кількісний аналіз. Матеріалом для експерименту є текстові корпуси технічних напрямів «Енергетика», «Електротехніка» та «Автомобілебудування», обсяг текстових корпусів 300 тис. слововживань. Використання текстів різних за тематикою у фундаментальних галузях науки і техніки допоможе зробити загальні висновки, сформувавши стильові ознаки науково-технічного дискурсу. У аналізованих текстових корпусах «Енергетика», «Електротехніка» та «Автомобілебудування» виявлено 28 моделей із загальною частотою 1100 мовних одиниць. Дослідження показує, що найвищий пріоритет мають модальні конструкції, які мають форми пасивного інфінітива, найвищу сумарну абсолютну частоту має конструкція ‘can be Ven’ ($F^* = 481$). На другому місці за частотою вживання стоять модальні конструкції з інфінітивом у активному відмінку. Крім модальних конструкцій, що функціонують з видово-часовими формами інфінітива, існує чотири варіанти моделі ‘can be + name’, але кількість

таких моделей настільки мала, що цими випадками можна знехтувати. Класифікація інфінітивів, що входять до модальних конструкцій, за їх лексичними значеннями свідчить про те, що більшість інфінітивних складників можна віднести до загальнонавчаних і загальнонаукових лексичних пластів і лише незначний відсоток – до термінологічного. Що стосується самого модального дієслова 'can', то воно постійно зберігає своє модальне значення «фізична здатність щось робити» практично в усіх модальних конструкціях. І тільки в моделях 'can be + name' з'являється новий семантичний варіант «ймовірність».

Ключові слова: абсолютна частотність, видово-часові форми, компаративна лінгвістика, кількісні значення, лексична стратифікація.

At the present stage of development of theoretical linguistics there is a gradual decrease in the attention of scientists to one of the most interesting and promising areas – discourse studies. Its place was firmly occupied by such unquestionably important and deep topics as cognitive linguistics, based on the luminaries of cognitive science [1; 2], corpus linguistics [3], which focuses on the creation of national corpora [4; 5] and practically creating the same general totality, which was mentioned more than once in works on statistical lexicography [6]. Comparative linguistics is also gaining momentum especially quickly and confidently.

However, according to the authors of the paper the range of problems in theoretical linguistics and in particular discourse studies is still far from being exhausted and requires further research. And this primarily concerns such an area of discourse studies as the research of units of text corpora that relate to scientific and technical discourse.

In this regard the authors offer the results of their research of such text units as modal verbs functioning in scientific and technical discourse, in particular the verb 'can' and the modal constructions in which it is included as a modal element.

The attention to modal verbs as grammatical units functioning in a language with different systems can first of all be noted in works on comparative linguistics [7; 8; 9; 10; 11]. Along with them the studies have appeared in the linguistic literature that describe changes in the semantic and grammatical aspects of modal verbs, possibly occurring under the influence of certain social changes: the development of industry, changing conditions of living standards, closer communication between different nations as a result of migration processes [12; 13].

However, it seems that all of the above works consider already completed processes of development of phenomena occurring in speech (in our case, modal verbs), and present data that are already final results. While working with real text corpora, the description of certain units in discourse makes it possible to consider them as static (i.e. the functioning of already established norms and meanings), as well as dynamics (i.e. the very process of inevitable and irreversible changes in linguistic units, with subsequent future shifts in the language system).

The absence of such studies confirms the novelty and relevance of the presented work.

Aim. The goal of the article is as follows: to present lexical-semantic, grammatical and statistical features of the elements included in modal constructions with the modal verb 'can', which are met in text corpora referred to scientific and engineering discourse.

Statement of tasks. For these aims a linguistic experiment was held, where the following objectives were set: 1) to distinguish all formulas and models of modal constructions functioning in the text corpora considered; 2) to group infinitives of modal constructions in accordance with their lexical meanings, applying the principles of forming the common, general and terminological layers of lexis; 3) to combine all the like modal constructions and calculate their quantitative values.

To execute the first task the methods of distributed and quantitative analysis have been used. The second task requires several methods, they are: contextual method; the method of survey of experts who possess background knowledge in these areas of science and technology as well as statistical method of rank correlation. The third one requires a type of quantitative analysis.

Discussion. The material for the experiment was the text corpora of the technical fields "Power Engineering", "Electrical Engineering" and "Automotive", which are an integral part of scientific and engineering discourse and formed by the method of continuous sampling. The basis of text corpora were scientific and technical journals published in the USA and the UK – IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems; Power Engineering; Power; Automotive News; Combustion; Control and Optimization; Machine Design; Industrial and Production Engineering; Automotive Engineer. The text corpora size is 300 thousand tokens. It can be assumed that the usage of the texts that are different as to their research topics in fundamental branches of science and technology will help to make general conclusions, forming style-identifying marks of scientific and engineering discourse.

From the database formed by three text corpora all illustrative examples with the verb 'can' were selected using the method of characteristics correlation. Then the obtained models (constructions) are

classified according to the typological features of structural models with regard to their total absolute frequency (F*). The formalized representation of the models is expressed by the following marking:

- V – infinitive without the particle “to”;
- to V – infinitive with the particle “to”;
- Ven – participle II;
- N – noun;
- A – adjective in the function of predicative;
- prp – preposition.

In the analyzed text corpora “Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive” 28 models with a total frequency of 1100 speech units were discovered. They are represented in the table below in the order of decreasing the frequencies.

The list of modal constructions functioning in the text corpora

“Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive”

The study showed that the highest priority is possessed by the modal verb constructions which have the forms of the passive infinitive. There appeared to

be only 8 of them, but their total frequency (594 units) covered more than a half (54%) of all number of the models obtained. They show almost all methods of variation of constituents in syntagmatic presented in the text corpora. The highest total absolute frequency is possessed by ‘*can be Ven*’ (F*= 481) construction, it accounts for 88% of all usages of modal constructions with the passive infinitive. Within this group the vast majority of models – 522 units – is used with the modal verb ‘can’ in the present tense and only 72 structures with the modal verb in the past tense.

Modal constructions with the infinitive in the active voice appear on the second place as to their frequency of usage (F*=361, which is 33 % of all modal constructions). Data of the table show that these aspectual-temporal forms of the infinitive are diversified enough in this type of the voice.

Besides the modal constructions functioning with aspectual-temporal forms of the infinitive there four versions of the model “can be + name”, the frequency of their usage is 56 units, i.e. 5% of all modal constructions.

№№	Models (constructions)	F*	Text corpora		
			Power Engineering, F*	Electrical Engineering, F*	Automotive, F*
1	can be Ven	481	228	175	78
2	can V	231	113	22	96
3	could V	83	28	24	31
4	could be Ven	65	18	27	20
5	can V N	51	19	22	10
6	can V prp	26	11	10	5
7	cannot be Ven	24	11	7	6
8	can be A	21	11	8	2
9	cannot V	19	11	2	6
10	can be N	17	1	14	2
11	can be Ven to V	15	1	4	10
12	could be A	10	1	4	5
13	could be N	8	2	2	4
14	can have N	8	3	3	2
15	could have Ven	8	3	1	4
16	could not V	7	-	1	6
17	can V N prp	6	5	-	1
18	cannot V prp	5	-	2	3
19	could not be Ven	4	1	1	2
20	can V to V	3	1	-	2
21	cannot be Ven to V	2	-	-	2
22	can V Ven	2	2	-	-
23	can V N to V	2	1	1	-
24	could have been Ven	2	2	-	-
25	can N be Ven	2	-	1	1
26	cannot be Ving	1	1	-	-
27	cannot V to V	1	1	-	-
28	could not have been Ven	1	-	1	-

The next stage of the research concerns the description of lexical characteristics of the infinitives entering modal verb constructions and differentiation them according to their lexical meanings into common, general scientific and terms.

First of all the principles of grouping the infinitive should be presented. As mentioned above the following statistical and survey approaches of forming the common, general and terminological layers of lexis were applied:

– the verbs that in case of comparing the range of the words in the frequency dictionaries of the three text corpora and Word book by E. Thorndike, J. Lorge [14] gave a small difference of ranks and did not show terminological inclination neither in the direction of general literary dictionary nor in the direction of the remaining two dictionaries were attributed to commonly used ones [15; 16], e.g. *make, use, announce, observe, think, find, take, expect, become, see, do, meet, occur, climb, etc.*;

– the verbs that showed a significant difference between ranges when frequency lists of three analyzed text corpora and Word book by E. Thorndike, J. Lorge were compared, but a slight difference when the three frequency lists were compared, and turned out to be terminological enough compared to common literary lexis, but non-terminological for three technical frequency dictionaries were attributed to the layer of the scientific lexis, e.g. *add, operate, set, mount, control, draw, solve, determine estimate, calculate, construct, verify, approximate, regard, apply, carry out, achieve, vary, verify, predict, compare, judge, accomplish, effect, assume, substitute, employ, state, etc.*;

– and finally, the following lexemes belong to the terms that were determined not only by the method of rank correlation, but a survey of experts in the fields of science and technology, e.g. *turn over, interconnect, simulate, cut, digitize, process, store, gauge, isolate, time, coat, plot, automate, feed back, shield, etc.*

The results of the contextual analysis of the text corpora “Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive” carried out by the authors to confirm this or that lexical meaning of the infinitive element of the modal construction with the verb ‘can’ are given below.

can be Ven – *center can be located, the devices can be interconnected;*

can V – *motor can run; turbine can generate; could V – council could take into account, computer could control;*

could be Ven – *electrical circuit could be broken; short circuit could be stopped;*

can V N – *computer can solve the problem; it can generate the power 200 kW;*

can V prp – *device can switch on; it can deal with; cannot be Ven* – *console cannot be mounted; error cannot be found;*

cannot V – *circuit cannot become; wattmeter cannot determine;*

can be Ven to V – *tire can be supposed to be engaged; calculation can be used to obtain;*

can have N – *system can have a device; transformer can have a coil;*

could have Ven – *generator could have energize; motor could have achieved;*

could not V – *carburetor could not include; brake could not work;*

can V N prp – *cylinder can remain the valve in; piston can push the exhaust gases out;*

cannot V prp – *circuit cannot connect to; we cannot draw in;*

could not be Ven – *capacitor could not be included; temperature could not be measured;*

can V to V – *engineer can try to control; ammeter can operate to obtain;*

cannot be Ven to V – *transformer cannot be used to reduce; calculation cannot be assumed to be the same;*

can V Ven – *it can become abstracted; sound wave can appear transmitted;*

can V N to V – *four-cycle diesel engine can push the piston to obtain;*

could have been Ven – *engine could have been named; system could have been modeled;*

can V N be Ven – *part can possess a detail be used;*

cannot be Ving – *current cannot be flowing;*

cannot V to V – *wattmeter cannot measure to achieve;*

could not have been Ven – *control apparatus could not have been determined.*

The examples also show that the verb ‘can’ in its turn implements its only modal meaning “physical ability to do something”. We can also conclude that the variation of the morphological characteristics of constituents in these structures does not influence the implementation of the modal meaning of the entire phrase, and the main modal meaning of “physical ability” is just clarified in time (compare: *can be designed – could be designed; can be measured – could be measured, etc.*), focuses on the possibility or impossibility of the action taken by the subject (*can be checked – cannot be checked; can be estimated – cannot be estimated*), and not any additional semantic (connotative) features are added to the modal meaning of the mentioned above structural types.

The research performed on the basis of three text corpora, which do not have the same scientific subject, enables us to assume that the modal constructions formed due to the models represented in the table reveals, basically, only one dictionary meaning “can be done” in other languages in the fields of science and technology, and the structural diversity of the infinitive does not expand the range of modal meanings or make it more complicated.

The number of lexical units in each stratification layer calculated for all three text corpora is as follows. The largest number of lexemes is in the commonly used layer, which confirms the results of other studies in the field of vocabulary stratification, lexical layers, its share is 52% of all lexemes. In second place there is the layer of general scientific lexemes – 35% of all lexemes, the terminological layer includes only 13% of the units calculated.

The analysis of the compatibility of the verb ‘can’ with the verbs belonging to the above mentioned lexical layers in the forms of passive and active voices within each of the three text corpora shows that when the allocation is performed with the lexemes of common and scientific layers, then the limitations in the tokens of these verbs do not exist. If the verb ‘can’ combines with the infinitives of verbs-terms, then there is a semantic correlation, which is characteristic for each area of knowledge. This is naturally explained by the fact that the lexemes of the first two layers are common to virtually all areas of science and technology, while in combination with verbs-terms the modal construction indicates the possibility of performing actions over phenomena, characteristic only to one of the three subject areas – “Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive”.

The construction models “can be + name” (noun, adjective, prepositional attributive structures) were considered next. Regarding its frequency of usage as well as the variety of the formulas used in the text corpora it occupies the last place in the list of modal constructions. The model “can be + name” is represented in the fields of “Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive” in only four versions:

can be A – *circuit can be open; system can be elementary;*

can be N – *they can be blades of the turbine;*

could be A – *plot can be sinusoidal; temperature could be high;*

could be N – *fuel could be the form of spray; fuel could be basin.*

The observations show that reconsidering and transformation of the main meaning of the verb ‘can’, which is “possibility”, take place and as a result of its contact with different parts of speech a new semantic version “probability” appears, for example, *However, it has suggested that it can be open to diluting its stake to support growth at the carmaker.* The shift of semantics in this construction in comparison with the structures with the infinitive is quite natural, since it includes a nominal element.

As for the lexical meaning of nominal lexemes in the modal constructions of this type, it can be seen from the examples that two lexemes belong to the commonly used vocabulary layer (*open, high*); three lexemes (*elementary, sinusoidal, form*) – to the general scientific layer; two ones – to the terminological layer (*blades, basin*).

Conclusions. The most frequent modal constructions with the verb ‘can/could’, functioning in the corpora “Power Engineering”, “Electrical Engineering” and “Automotive” and discussed in this article are the ones with the passive infinitive in various combinations of the constituents. The second place as to occurrence in the text bodies is occupied by the infinitive in the active voice. The most insignificant as to the frequency of usage turned to be constructions “can/could + name”.

The predominance of the passive forms over active ones is considered to be one of the main characteristics of the scientific discourse texts, because the absence of the doer of the action can be observed there. However, it can be seen in our study that the active voice forms are also quite numerous. This point is explained by the fact that the objects themselves (*turbines, electrical circuits, brakes, motors, etc.*) reveal their functioning activity.

The classification of the infinitives entering the modal constructions according to their lexical meanings demonstrates that the majority of the infinitive constituents can be referred to common and general scientific lexical layers, and only a small percentage – to terminological one.

As to the modal verb ‘can’ itself, it constantly remains its modal meaning “physical ability to do something” in practically all the modal constructions. And only in the models “can be + name” a new semantic version “probability” appears. But the amount of such kind of models is so small that these cases could be negligible.

REFERENCES:

1. Fillmore Ch. Frame semantics and the nature of language. *Annals of the New York Academy of Sciences: Conference on the Origin and Development of Language and Speech*. New York, 1976. Vol. 280. P. 20–32.

2. Miller G. A. Images and Models, Similes and Metaphors. *Metaphor and Thought*. Cambridge-London: Cambridge University Press, 1993. P. 357–400.
3. Newman J. Aiming low in linguistics: Low-level generalizations in corpus based research. *Proceedings of the 11th International Symposium on Chinese Languages and Linguistics*. (Taiwan, Hsinchu May 24, 2008). Taiwan, Hsinchu: National Chiao Tung University, 2008. P. 50–58.
4. National corpus of the American English. URL: <http://corpus.byu.edu/coca> (дата звернення: 20.03.2020)
5. National corpus of the British English. URL: <http://corpus.byu.edu/bnc> (дата звернення: 5.10.2020)
6. Перебийніс В. І., Муравицька М. П., Дарчук Н. П. Частотні словники та їх використання. Київ: Наукова думка, 1985. 202 с.
7. Бобохоҷаева Мухаббат Таҳлили муқоисавии ибораҳои номӣ: Дар асоси забонҳои тоҷикӣ ва англійсӣ (Comparative analysis of nominal phrases: On the material of Tajik and English languages): дис. ... кандан. филол. Илмҳо: 10.02.20. Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ, муқоисавӣ. Душанбе, 2000. 126 с.
8. Umarova M. B. Comparative analysis of modal verbs in the English and Uzbek languages. *Young scientist*. Херсон, 2014. No. 7. P. 641–642.
9. Исмоилзода Эрачи Содик Хусусиятҳои граматикии конструкцяхо бо феълҳои модалӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англійсӣ (Grammatical features of constructions with modal verbs in Tajik and English): Реферат дис. ... Номзади фанҳои илм. Илмҳо: 10.02.20 (Abstract dis. ... Ph.D. Sciences: 10.02.20). Душанбе, 2011. 26 с.
10. Собир А.М. Типологія муқоисавӣ ва муқоисавії синтаксис ва сохтори чумлаи содда дар забонҳои системаҳои гуногун (дар асоси забонҳои тоҷикӣ ва англійсӣ) (Comparative Typology of Syntax and Structure of a Simple Sentence in Different System Languages (Based on Tajik and English Languages): дис. ... кандан. филол. Илмҳо: 10.02.20. Забоншиносії муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ, муқоисавӣ. Душанбе, 2000. 252 с.
11. Малявін Д. В., Королева Т. М. Способи вираження модальних відносин в англійській та українській мовах. Одеса: ОДУ, 1986. 86 с.
12. Coates J. The semantics of the modal auxiliaries. L. Canberra: Croom Helm, 1993. 246 p.
13. Ney J. W. The modals in English. *Journal of English Linguistics*. London, 1976. vol. 10. P. 8–20.
14. The Teacher's Word Book of 30 000 words / edited by E. Thorndike, J. Lordge. New York: Columbia University Teacher's college press, 1968. 274 p.
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 7th edition. / edited by A. S. Hornby. Oxford: Oxford University Press, 2005. 1539 p.
16. New Polytechnic dictionary / edited by Ishlinskij A.U. M: Scientific Publishing house GRE, 2000. 656 p.

УДК 811.111:801

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.16>

РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCE IN ENGLISH CLASSES FOR STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES

Валюкевич Т.В.,

orcid.org/0000-0003-1671-1109

кандидат філологічних наук,

доцент загально-академічної кафедри іноземних мов

Народної української академії

У статті зроблено спробу дослідити особливості розвитку мовленнєвої компетенції на заняттях з англійської мови у студентів нефілологічних спеціальностей. Автор трактує мовленнєву компетенцію як мовленнєву діяльність людини, спрямовану на сприйняття та породження мовленнєвих висловлювань, а також здатність бути посередником між різними мовами. Мета статті полягає у виявленні дієвих способів розвитку мовленнєвої компетенції на заняттях з англійської мови у студентів нефілологічних спеціальностей. До розв'язання завдань дослідження залучено загальнонаукові методи, що включають описовий метод, методи спостереження та узагальнення, а також метод систематизації. Доведено, що ефективність розвитку мовленнєвої компетенції на заняттях з англійської мови студентів нефілологічних спеціальностей вимагає особливої методики та нестандартного підходу. На думку

автора, на заняттях з англійської мови необхідно застосовувати методику розвитку іншомовної мовленнєвої компетенції, в якій здобувачі освіти залучені до самого процесу пошуку та опрацювання інформації, під час якого вони накопичують, організовують і структурують свої знання, чому сприяють сучасні комп'ютерні технології та Інтернет. Встановлено, що метою розвитку мовленнєвої компетенції має бути відображення комунікативних намірів, тому набуває значення створення і використання на заняттях з англійської мови мовленнєвих ситуацій, оскільки ситуація багато в чому визначає мовленнєву поведінку комуніканта. У статті розглянуто імітувальний та симулятивний види спілкування відповідно до ступеня близькості до реальних ситуацій. Автором запропоновано деякі методи роботи з відеофільмами для розвитку мовленнєвої компетенції студентів нефілологічних спеціальностей. У статті рекомендовано стимулювати взаємопроникнення та інтеграцію мови, культури та інформаційних технологій для реалізації цілей сучасного суспільства в галузі вивчення іноземних мов через розвиток мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: англійська мова, імітувальний вид спілкування, комунікація, мовленнєва компетенція, симулятивний вид спілкування.

The article attempts to investigate the features of the development of speech competence in English classes for students of non-philological specialties. The authors interpret speech competence as a human speech activity aimed at the perception and generation of speech statements, as well as the ability to mediate between different languages. The purpose of the article is to identify effective ways to develop speech competence in English classes for students of non-philological specialties. The solution of research problems includes general scientific methods, including a descriptive method, methods of observation and generalization, as well as a method of systematization. It is proved that the effectiveness of the development of speech competence in the English language classes of students of non-philological specialties requires a special methodology and non-standard approach. According to the authors, in English classes it is necessary to apply the method of developing foreign language speech competence, in which applicants for education are involved in the process of searching and processing information, during which they accumulate, organize and structure their knowledge, which is facilitated by modern computer technologies and the Internet. The authors found that the goal of developing speech competence should be a reflection of communicative intentions, therefore, it becomes important to create and use speech situations in English classes, since the situation largely determines the communicant's speech behavior. The article proposes imitating and simulative types of communication in accordance with the degree of proximity to real situations. The authors propose some methods of working with video films to develop the speech competence of students of non-philological specialties. The article recommends stimulating the integration of language, culture and information technology to achieve the goals of modern society in the field of learning foreign languages through the development of speech competence of applicants for higher education.

Key words: English, imitating type of communication, communication, speech competence, simulative type of communication.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство вимагає всебічного розвитку особистості, зокрема мовленнєвих навичок, що полегшують входження в міжнародне суспільство і уможливають ефективне функціонування в ньому. Проблема освіти людини, зокрема навчання комунікативної культури, є однією з найважливіших на сучасному етапі розвитку української системи освіти. Іноземні мови – це інструменти спілкування в культурному діалозі сучасного світу. Англійська мова, що є мовою міжнародного спілкування, передбачає оволодіння здобувачами освіти навичками іншомовного спілкування.

Беззаперечним є той факт, що іноземні мови мають величезну освітню цінність, окрім навчання спілкування та підвищення рівня загальної та професійної культури. У сучасних умовах це менталітет, що сприяє розвитку міжкультурних відносин, представленню своєї країни, регіону, міста або університету в міжкультурних зв'язках і повазі до духовних цінностей інших культур. Тому основна мета навчання іноземних мов може бути досягнута тільки через адекватний розвиток іншомовної компетенції у студентів усіх спеціальностей.

У тлумачному словнику української мови поняття «компетентність» трактується, як «достатні знання, в якій-небудь галузі» [2, с. 145]. Іншими словами, формування мовленнєвої компетенції передбачає розвиток комунікативної особистості, повністю здатної до міжкультурної комунікації, тобто до діалогу іноземною мовою. Іншомовна мовленнєва компетенція – це складне явище, яке містить низку компонентів, що належать до різних категорій. На думку фахівців у галузях методики та дидактики, у процесі навчання іноземної мови потрібно ефективно розвивати такі компоненти іншомовної компетенції:

– лінгвокультурний (лексичні одиниці з національно-культурним значенням і здатність їх застосовувати у ситуаціях міжкультурного спілкування);

– соціолінгвістичний (соціальна стратифікація, різноманітні лінгвістичні особливості, такі як соціальні групи, різні покоління тощо);

– соціально-психологічний (знання соціокультурно обумовлених сценаріїв тощо) [8; 9].

Розвиток мовленнєвої компетенції на заняттях англійської мови у студентів нефілологічних спеціальностей має ґрунтуватися на зазначених компонентах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання мовленнєвої компетенції у різних аспектах розглядалося як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Чимало розвідок присвячено дослідженню понять «компетентність» та «компетенція», особливої уваги з яких заслуговує робота О. Демської-Кульчицької, яка вивчала «competence» як проблему україномовного терміна [3]. Не менш цікавою є робота І. Черних, у якій висвітлюється поняття «мовленнєва компетентність» у сучасній лінгвістиці [6]. Дослідження А. Богуш присвячені формуванню професійно-мовленнєвої компетенції [1]. А. Залізник розглядає мовленнєву компетентність як складову процесу професійної підготовки майбутнього вихователя [4]. Мовленнєва компетенція та мовленнєва діяльність у структурі мовленнєвого досвіду особистості вивчалися Орап М. О. [5].

Попри значну кількість робіт, присвячених вивченню мовленнєвої компетенції, її розвиток на заняттях з англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей потребує розробок.

Мета дослідження полягає у виявленні дієвих способів розвитку мовленнєвої компетенції на заняттях з англійської мови у студентів нефілологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Занурення у віртуальний простір є високоефективним засобом розвитку у студентів немовних спеціальностей навичок іноземної мови. Таким віртуальним простором є реальне віртуальне інтерактивне мовне середовище та потужний інструмент для набуття знань: Інтернет та інші сучасні комп'ютерні технології, які надають достатню кількість інформації для спілкування, а навчальні програми, відповідним чином змодельовані засобами мультимедіа, дають змогу здобувачам вищої освіти успішно входити в пропоновані ролі. Студенти можуть зупинитися, ставити запитання, отримувати додаткову інформацію і навіть змінювати результат взаємодії. Це означає, що здобувачі освіти можуть вільно переходити від зображень до відео, від відео до тексту або звуку, або до різних типів даних у будь-якій комбінації та в будь-якому порядку, як вони вирішать [8, с. 77]. Однією з головних переваг є те, що здобувачі освіти можуть слідувати своїм власним розумовим процесам, дізнаючись те, що їм потрібно знати, коли їм потрібно це знати. Це особливо важливо у вивченні іноземних мов, де метою є розвиток мовленнєвої компетенції, оскільки очікується, що студенти зможуть конструювати свої власні знання.

Для досягнення цих цілей і подолання суперечності між традиційними методами і формами

навчання та новими потребами суспільства необхідно розробити методику розвитку іншомовної мовленнєвої компетенції, в якій здобувачі освіти залучені до самого процесу пошуку й опрацювання інформації, під час якого вони накопичують, організують і структурують свої знання і далі ранжирують їх за ступенем важливості для себе.

Варто зазначити, що вже існує і добре працює таке програмне забезпечення – готові мультимедійні курси для навчання іноземних мов. Майже всі ці курси побудовані на технології гіпермедіа. Деякі мультимедійні курси містять компоненти вивчення національної мови, такі як довідники та інтерактивні рольові ігри. У цьому випадку студенти можуть модифікувати курс для взаємодії з віртуальним співрозмовником залежно від обраного ними способу спілкування і знання правил поведінки в тій чи іншій ситуації спілкування, що безперечно сприяє розвитку мовленнєвої компетенції. Багато курсів включають функцію розпізнавання мови, що дає змогу студентам спілкуватися з комп'ютером за допомогою мікрофона, а не клавіатури. Деякі курси дають змогу спілкуватися з реальними носіями мови через інтернет-форуми та листування електронною поштою зі студентами та викладачами в країні мови, що вивчається.

Найяскравішим представником технології гіпермедіа є глобальна мережа Інтернет, яку в контексті розвитку соціокультурних іншомовних навичок студентів можна розглядати як віртуальне соціокультурне та мовне середовище. Сучасні освітні програми мають відповідати новим лінгвістичним і культурним вимогам. Для цього необхідно стимулювати взаємопроникнення та інтеграцію мови, культури та інформаційних технологій для реалізації цілей сучасного суспільства в галузі вивчення іноземних мов через розвиток мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти.

Мовленнєва компетенція здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей часто є необхідною вимогою для молодих фахівців після закінчення університету. Тому розвиток мовленнєвої компетенції є однією з цілей навчання іноземних мов, зокрема англійської, студентів немовних спеціальностей. Якщо цю мету успішно досягнуто, майбутні спеціалісти мають уміти вільно спілкуватися, долати мовні бар'єри та досягати взаєморозуміння в процесі спілкування англійською мовою. Перед викладачами постає завдання соціальної та професійної адаптації студентів і навчання спілкування в соціокультурній сфері, яке

означає насамперед навчання усного спілкування, а останнє відоме як одне з актуальних питань сучасної методики.

Метою розвитку мовленнєвої компетенції має бути відображення комунікативних намірів у мовленні, тому у цьому контексті великого значення набуває створення і використання мовленнєвих ситуацій [11] на заняттях з англійської мови, оскільки ситуація багато в чому визначає мовленнєву поведінку комуніканта. У реальному спілкуванні створення таких ситуацій визначається самим життям. У навчальному середовищі існує тільки одна реальна ситуація – навчальна – тобто спілкування між викладачем та студентом з метою навчити та навчитися чогось.

У реальному житті люди спілкуються в абсолютно різних ситуаціях, тому в процесі навчання необхідно створювати природні ситуації. Ситуації в освітньому процесі мають бути максимально наближені до природних, тому їхній зміст має відображати всі властиві їм лінгвістичні особливості, а також екстралінгвістичні засоби.

Як відомо, існує кілька видів спілкування, і на цій підставі методисти традиційно виокремлюють кілька типів ситуацій за ступенем близькості до реальних ситуацій. У цій статті ситуації розглядаються в рамках *імітувального* та *симулятивного* типів спілкування [7; 9]. Імітація спілкування необхідна не тільки тому, що вона готує здобувачів освіти до вільного спілкування, даючи приклади найпоширеніших комунікативних намірів, що реалізуються в мовленнєвих актах, а й тому, що вона дуже важлива для ознайомлення із соціокультурними аспектами спілкування. Студенти знайомляться з мовними засобами, призначеними для конкретних мовленнєвих актів. Саме ситуації, створені на основі змодельованого спілкування, закладають основи комунікативної компетенції студента.

Імітуючі комунікативні ситуації мають відтворювати типові природні ситуації повсякденного життя в країні мови, що вивчається, або в Україні, за участю іноземця. Необхідно надати детальний лінгвістичний опис ситуації та бажано візуальний супровід. Навчальна діяльність під час імітації спілкування може включати:

1. Сприйняття та відтворення конкретного комунікативного акту, зображеного у фільмі, презентованому викладачем, з подальшим аналізом комунікативної ситуації, лінгвістичних та екстралінгвістичних особливостей виконання комунікативного акту, контролем розуміння почутого. Процес навчальної ситуації потребує практики в оволодінні конкретними мовними засобами,

виокремлення та доповнення стилістичних варіацій. Відтворення оригінального тексту є завершальним етапом роботи.

2. Складання діалогу за заміною та аналогією (відновлення діалогу з відповідними репліками, початковими репліками, кінцевими репліками тощо)

3. Складання діалогу відповідно до зображеної на картинці сцени. Згадати роботу за так званою «картинкою, що розмовляє» – коли студент буде свої висловлювання від третьої особи або своїми словами, начебто він був головним героєм картини. У цьому випадку доречно використовувати не картинку, а відео. Іншими словами, ситуація створюється на основі невеликих відеофрагментів, які тільки видно, але не озвучено. Наприклад, вони можуть прослухати діалог між батьком та його сином-підлітком. Студенти слухають діалог і виконують низку завдань, щоб спершу зрозуміти почуте та опанувати певні мовні засоби. Це може бути нове слово або клішована фраза. Зрештою студент бере на себе роль батька або сина і якомога точніше відтворює оригінальний діалог. Використання стоп-кадрів відкриває перед викладачами англійської мови широкі можливості для творчої роботи.

Тут стикаємося з наступним видом комунікації – симуляцією. Вона використовується для відтворення реальних комунікативних актів у навчальному середовищі й дуже важлива для розвитку мовленнєвої компетенції учнів. Імітаційне, або наслідувальне, спілкування дуже важливе для відтворення реальної комунікації в навчальному середовищі, оскільки воно надає здобувачам освіти можливості долучитися до природного життя: вивчення конкретних ситуацій, розв'язання проблем, ухвалення рішень, обговорення планів, розв'язання конфліктів, суперечки та дебати тощо. Створюються реальні життєві ситуації, і студенти зазвичай грають різні соціальні ролі, зображуючи вигаданих персонажів. Це може бути загальна роль (власник магазину – покупець, лікар – пацієнт, клієнт – адміністратор) або конкретний вигаданий персонаж.

Акт спілкування мотивується інтересом до змісту зображуваної сцени, бажанням добре зіграти свою роль і уявою. На заняттях з англійської мови можна використовувати такі методи симулятивного спілкування, як драматизація, скетчинг та рольові ігри.

Драматизація реалізується наступним чином: викладач задає тему або сюжет, а завдання студентів полягає у реалізації цього завдання в мовленні. Скетчинг призначений для того, щоб

здобувачі освіти самі заздалегідь підготували сценку про певну проблемну проблему, зображуючи персонажів, їхній соціальний статус, рольову поведінку тощо. Цей метод представляє багатший лінгвістичний матеріал, оскільки він підготовлений заздалегідь.

Своєю чергою, рольові ігри відрізняються від двох попередніх методів тим, що мовленнєве та немовленнєве спілкування персонажів є вільним і спонтанним. Учасники самостійно організують свою поведінку під час гри відповідно до розв'язуваної проблеми, своїх комунікативних намірів і поведінки партнерів. Рольова гра може зображати як одиничний рудиментарний комунікативний акт (знайомство, купівля, свято), так і складний комунікативний акт, який складається із серії рудиментарних комунікативних актів, об'єднаних спільною комунікативною метою та ситуацією [10].

Використання мовленнєвих ситуацій є важливою умовою формування іншомовної компетенції під час навчання англійської мови студентів немовних спеціальностей, а при створенні ситуацій важлива імітаційно-симулятивна комунікація, що підтверджується практикою.

Розвитку мовленнєвої компетенції студентів немовних спеціальностей сприяє також перегляд відеофільмів. Необов'язково дивитися весь фільм цілком, достатньо продемонструвати здобувачам освіти лише деякі фрагменти. Краще, якщо це будуть фрагменти комедій, тому що вони легше сприймаються, або ж відеофільми про лікарів, рятувальників, військових, спортсменів тощо, залежно від напрямку підготовки студентів, що вивчають англійську мову не як фахову дисципліну.

Наведемо декілька прикладів роботи над фрагментами фільмів, які сприяють розвитку мовленнєвої компетенції. Вони є універсальними і можуть бути адаптовані до різних фільмів зі схожими сценами та сюжетами. Немає сенсу занадто зосереджуватися на конкретному діалозі, який здобувачі освіти можуть не повністю зрозуміти. Однак, це дасть змогу здобувачам освіти з більш низьким рівнем володіння мовою повною мірою використати свої творчі здібності.

Згідно з *методом диференційованого перегляду (Split View)* студентів необхідно поділити на дві групи: одна група бачить і чує всю сцену, інша – лише слухає. У цій вправі використовується принцип *information gap* (недостатності інформації). Першу групу можна назвати «свідками» всієї драматичної сцени, а другу – «журналістами», які працюють на радіостанції і мають взяти інтерв'ю

у «свідків» у прямому ефірі. У «свідків» просять поділитися власними враженнями від побачених у фільмі сцен, а не зосереджуватися на деталях діалогів у фільмі. Ця мовна вправа підходить для студентів рівня володіння мовою *intermediate*.

Перегляд відео з вимкненим звуком (Video on/Sound off) полягає в тому, що здобувачі освіти переглядають сцену з вимкненим звуком. Потім вони припускають, про що буде ця сцена, пишуть власний сценарій і розігрують його, стоячи біля телевізора / монітора. Після демонстрації сцени студентами викладач показує фільм із увімкненим звуком, і студенти вирішують, яка група була найсмійнішою або найближчою до оригінальної історії. Студенти із задоволенням грають сцени, де люди сперечаються, або сцени з великою кількістю жестів, оскільки це стимулює уяву.

Метод спостереження та опису (Observe and Write) базується на тому, що здобувачі освіти дивляться сцену, а потім пишуть на форумі про побачене. Цей вид роботи вимагає розробки серії вправ (завдань до і після перегляду), які студенти виконують до, під час і після перегляду (*pre-viewing, while-viewing tasks*). Завдання перед переглядом дозволяють студентам використовувати нову лексику, тоді як завдання після перегляду (*post-viewing tasks*) дозволяють їм практикувати граматику. Цей метод схожий на диктант, але може бути легко адаптований до відео. Студенти діляться на дві групи, переглядають сцену кілька разів і записують основні слова або короткі фрази, сказані одним із персонажів. Кожна група має різних персонажів і повинна слухати та обмінюватися інформацією. Працюючи з кимось з іншої групи, студенти пишуть невеликий фрагмент діалогу до сцени (наприклад, діалог за участю обох персонажів). Студенти не зможуть записати все дослівно, тому їм доведеться використовувати свою уяву. Це чудовий спосіб практикувати граматику та нову лексику, що необхідно для розвитку мовлення.

Метод перегляд і спостереження (Watch and Observe) також підходить для менш підготовлених студентів, оскільки їм потрібно зосередитися лише на мінімальній кількості мовних одиниць. Здобувачі дивляться сцену з фільму, в якій показано низку об'єктів та дій, і записують їхні назви в зошити. Потім це можна перевірити за допомогою *true/false* запитань, а також запропонувати їм по пам'яті відновити перебіг подій у фільмі.

Отже, перегляд фільмів англійською мовою сприяє розвитку мовленнєвої компетенції студентів.

Висновки. На заняттях з англійської мови необхідно застосовувати методику розвитку

мовленнєвої компетенції, в якій здобувачі освіти залучені до самого процесу пошуку й опрацювання інформації, під час якого вони накопичують, організують і структурують свої знання, чому сприяють сучасні комп'ютерні технології та Інтернет. Метою розвитку мовленнєвої компетенції має бути відображення комунікативних намірів, тому набуває значення створення і використання на заняттях з англійської мови мовленнєвих ситуацій. На заняттях слід застосовувати імі-

тувальний та симулятивний види спілкування відповідно до ступеня близькості до реальних ситуацій. Рекомендовано стимулювати взаємопроникнення та інтеграцію мови, культури та інформаційних технологій для реалізації цілей сучасного суспільства в галузі вивчення іноземних мов через розвиток мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні розвитку мовленнєвої компетенції під час дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богуш А. М. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутнього вихователя дошкільного закладу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 17 – теорія і практика навчання і виховання*. 2005. Вип. 4. С. 72–84.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВГФ: «Перун», 2001. 1440 с.
3. Демська-Кульчицька О. Мовна «competence» як об'єкт дослідження (проблема україномовного терміна). *Мовознавство*. К.: Пульсари, 2002. С. 224–228.
4. Залізник А. Мовленнєва компетентність як складова процесу професійної підготовки майбутнього вихователя. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8 (Ч. 2). С. 164–170.
5. Орап М. О. Мовленнєва компетенція та мовленнєва діяльність у структурі мовленнєвого досвіду особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2014. Вип. 48. С. 178–191.
6. Черних І. Висвітлення поняття «мовленнєва компетентність» у сучасній лінгвістиці. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. Ч. 2, № 22(209). С. 38–44.
7. Bleaman I. Uriel Weinreich: Contact Linguist, Historical Linguist, and Yiddishist Par Excellence. *Journal of Jewish Languages*. 2017. № 2. Pp. 131–143.
8. Chudaske J. Sprachliche Kompetenz. *Sprache, Migration und schulfachliche Leistung*. VS Verlag für Sozialwissenschaften. 2012. 124 s.
9. Pennington M. C., Richards J. C. Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*. 2014. № 47(1). 2016. Pp. 5–23.
10. Rapp E. Bedeutung und Entwicklung der Sprachkompetenz. 2020. 41 s.
11. Werkzeugkiste Sprechen. Sprechen üben in großen Gruppen. Goethe-Institut Mailand. 2021. 100 s.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ПРАВА В АМЕРИКАНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВЧОМУ ДИСКУРСІ

THE TERMINOLOGICAL FEATURES OF LEGALESE IN AMERICAN LEGISLATIVE DISCOURSE

Городиловська М.Т.,

orcid.org/0000-0002-8745-8940

*аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена дослідженню термінологічних особливостей використання спеціальної мови права в американському законодавчому дискурсі, який розглянуто як підвид правового дискурсу. Зазначено, що продуцентами законодавчого дискурсу є автори законів, тобто законотворці, а реципієнтами – ті, для кого ці закони прийнято. У цій статті реципієнтами є іммігранти, оскільки їхнє становище та статус на території США потребує законодавчого регулювання. Виокремлено основні ознаки законодавчого дискурсу, а саме: насиченість тексту термінологічними одиницями, соціальність, динамічний характер, знакова природа та дискурсивна маркованість кожного виміру.

У статті наведено короткі історичні дані виникнення та початку вживання англомовної мови права у правових документах, її етимологію, причини виникнення та визначення з погляду різних науковців. Крім цього, представлено характерні особливості мови права як мови соціального інституту права, зокрема формальність, стиліст, офіційність, однозначність, використання спеціальних графічних засобів, різноманітної лексики (термінів, слів іншомовного походження, архаїзмів, канцеляризмів), складних синтаксичних структур тощо. Виявлено наслідки надмірного використання мови права, проаналізовано загальноповсюдну мову з метою спрощеного розуміння складних правових текстів.

Особливу увагу зосереджено на практичному аналізі окремих термінів, якими конгресмени позначають “особу-чужинця” в актах з питань імміграції, прийнятих законодавчим органом – Конгресом США у XVIII та XIX століттях. У статті виокремлено поняття ‘alien’, ‘naturalized’ та ‘immigrant’, які використовувалися на позначення ‘особи-чужинця’ в законодавчих актах США. Проаналізовано етимологію поняття ‘alien’, ‘immigrant’, його визначення у вибіркового англомовних словниках, наведено приклади використання цих термінів у текстах 20-ти актів (у XVIII столітті було прийнято 6 актів, а в XIX – 14).

Ключові слова: мова права, правовий термін, правовий дискурс, американський законодавчий дискурс, імміграційний акт Конгресу США, XVIII–XIX століття.

The article focuses on exploring the terminological peculiarities of using the special language of law in the American legislative discourse, which is considered a subtype of legal discourse. The producers of legislative discourse are the authors of laws, i.e., lawmakers, while the recipients are those for whom these laws are enacted. In this article, the recipients are immigrants, as their situation and status on the territory of the USA require legislative regulation. The main features of legislative discourse are highlighted, namely: the richness of the text with terminological units, sociality, dynamic nature, and symbolic nature, as well as the discursive markedness of each dimension.

The article provides brief historical data on the emergence and beginning of the use of English language of law in legal documents, its etymology, reasons for its emergence, and definitions from the perspective of various scholars. In addition, the characteristic features of the language of law as a language of the social institution of law are presented, including formality, conciseness, officialness, unambiguity, the use of special graphical means, various vocabulary (terms, words of foreign origin, archaisms, bureaucratic language), complex syntactic structures, and so on. The article discusses the consequences of excessive use of the language of law and analyzes the commonly used language, which is used to simplify the understanding of complex legal texts.

The author focuses on a practical analysis of individual terms used by congressmen to denote ‘foreign person’ in immigration acts adopted by the legislative body - the US Congress in the 18th and 19th centuries. The concepts of ‘alien’, ‘naturalized’ and ‘immigrant’ are distinguished, which were used to denote ‘foreign person’ in US legislative acts. The etymology of the term ‘alien’, ‘immigrant’ is analyzed, its definition is provided in selective English-language dictionaries, and examples of the use of these terms in the texts of 20 acts (6 acts were adopted in the 18th century and 14 in the 19th century) are presented.

Key words: legalese, legal term, legal discourse, American legislative discourse, immigration act of the U.S. Congress, XVIII–XIX c.

Постановка проблеми. Поняття дискурсу та його характерні особливості стали одним із найвагоміших предметів дослідження мовознавства XX століття. З початком другого тисячоліття вчені зосереджують увагу на міждисциплінарній природі вивчення дискурсу і виокремлюють

різні типи дискурсів відповідно до сфери їхнього поширення, зокрема: правовий дискурс вивчають на перетині права та мовознавства, медіа дискурс – журналістики та мовознавства, економічний – економіки та мовознавства, політичний – політології та мовознавства, літера-

турний – літературознавства та мовознавства, релігійний – релігієзнавства та мовознавства тощо. Усі вищенаведені типи дискурсів поділяються на підтипи з огляду на сферу їхнього функціонування. У цій статті розглянемо американський законодавчий дискурс як підтип правового дискурсу з погляду вживання спеціальної мови права – ‘legalese’, що є характерною особливістю цього підтипу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням поняття, природи, типології та функціонування **дискурсу** займалися вітчизняні та закордонні вчені, серед яких: Н. Андрейчук, Ф. Бацевич, І. Бехта, Л. Дзюба, О. Кравченко, Н. Коваль, К. Кусько, О. Мельник, О. Селіванова, Л. Тараненко, В. Хоменко, І. Шевченко, В. Бгатія, Дж. Енгберг, Т. А. ван Дійк, С. Кандлін, Дж. Конлі, Л. Солан, М. Фуко, З. Харріс та інші.

Мова права – комплексна система мовних одиниць, які застосовуються в законодавчому дискурсі, який породжується законодавчим органом влади в США – Конгресом.

У праці Ю. Прадіда «У царині лінгвістики і права» презентовано широке розуміння правового дискурсу, підтипом якого є законодавчий, і зазначає, що до цього типу дискурсу належить текст права в динаміці, у процесі тлумачення і роз’яснення [4]. Дослідники мови права наголошують на тому, що дискурс як вид правової комунікації функціонує в різних середовищах [2]. Мова права класифікується за функціональними галузями, а саме: 1) мова законів (законодавчі, абстрактні правові норми, призначені як для фахівців-правників, так і для ‘неюристів’); 2) мова права як науки та мова експертиз (коментарі, обговорення між фахівцями для кращого розуміння тих чи інших правових аспектів); 3) мова відомчого писемного спілкування (формуляри, пам’ятки (наприклад про права та обов’язки сторони у судовому засіданні, повістки, тощо); 4) адміністративний жаргон (неофіційне (приватне) обговорення спеціальних питань правниками) [32, с. 44–57]. Правовому дискурсу притаманні такі риси як інституційність, ритуальність, інформативність, смислова визначеність, логічність, динамічність, дистанційованість, та аналітичність, що вказує на специфіку цього типу дискурсу, а також є характерними для правових текстів [7, с. 131–132].

Постановка завдання. У цьому дослідженні зосереджуємо увагу на тлумаченні основних ознак законодавчого дискурсу, серед яких виокремлюємо **1)** насиченість тексту термінологічними одиницями, оскільки правовому тексту

притаманне використання різноманітних термінів відповідно до контексту; **2)** соціальність, яка впливає з його діяльнісної природи, оскільки будь-який вид діяльності соціально обумовлений; **3)** динамічний характер та знакова природа, яка передбачає зв’язок усіх вимірів знакодії: способів кодування та соціокультурних параметрів; **4)** дискурсивна маркованість кожного виміру, яка виявляється в параметризації жанрів як повторюваної єдності знаків, що характеризується: **а)** усталеністю мовного кодування; **б)** детермінованістю вмісту потребами соціуму; **в)** відповідністю правовій системі та існуючому соціальному інститутові права (національно-культурна специфіка). На матеріалі імміграційних актів Конгресу США, прийнятих у XVIII та XIX століттях, покажемо вагомість ключових термінів на позначення “особи-чужинця” та “особи-негромадянина” для комплексного аналізу жанру імміграційного акта (далі – ІА).

Гіпотетично можемо стверджувати, що для цього жанру терміни, які містять семантичну ознаку “намір оселитися у країні”, обиралися юристами з опорою на лексичні одиниці, які використовувалися у спілкуванні новоприбулих і могли змінюватися з плином часу.

Виклад основного матеріалу. Законодавчий дискурс є підвидом правового дискурсу. Продуцентами законодавчого дискурсу є автори законів, тобто законотворцями, а реципієнтами – ті, для кого ці закони приймаються. На першу групу покладається завдання створення повідомлення (тексту закону), яке несе інформацію про врегулювання конкретної правової ситуації, там самим забезпечуючи функцію права, а на другу групу – правильну інтерпретацію, сприйняття та виконання цього закону. Джерелом продукування американських законів є конгресмени, які мають не лише правову підготовку, але й добре розуміють, як забезпечити мовне оформлення тексту закону, щоб його положення було зрозумілим та дієвими для цільових соціальних груп. Однак нерідко виникають труднощі з розумінням особливої термінології чи синтаксичних конструкцій, які зазвичай є довгими та складними.

Дослідження англомовної мови права почалося ще на початку XX-го століття, хоча перші згадки про особливий вид мови, яка застосовується у праві, датуються 450 роком нашої ери, коли кораблі англо-саксів, ютів та фризів прибули з континентальної Європи до берегів Англії [19]. Термін ‘legalese’ використався у значенні “спеціалізована мова юридичної професії” у 1911 році [25]. У 1914 році термін ‘legalese’ був вперше згаданий

у статті Ф. Шауера “Межі права” (Law’s boundaries), опублікованій у Гарвардському журналі права (The Harvard Law Review), де було описано ‘особливу’ мову, що використовується в правових документах [34, с. 119; 19]. Термін ‘legalese’ вживається для опису набору знаків та символів, які формують систему мови права. Відповідно до Online Etymology Dictionary, *legalese* (мова права) означає “мова правових документів” 1914, яке походить від слова ‘правовий’ (legal) та назви мови, яка закінчується на суфікс – *ese*. Слово ‘legal’ як прикметник вперше було вжито у середині XV століття у значенні 1) такий, що стосується права; 2) юридичний; слово ‘legal’ було запозичене зі старої французької *légal* або з латинської – *legalis* у XIV у значенні “юридичний,” яке походить від *from* (родовий відмінок – *legis*) та має значення “положення: наказ, нормування, принцип, правило; офіційна пропозиція для закону, руху, проекту закону; договір, домовленість, винахід”. Суфікс ‘-ese’ – “словотвірний елемент, походить з старої французької *-eis* (сучасної французької мови *-ois, -ais*), з латинської мови *-ensem, -ensis* у значенні “який належить” чи “який походить з” [31].

Виокремлюють низку причин виникнення *legalese*, серед яких: **(а) інерція**, тобто для юристам притаманний консерватизм у контексті вживання нових зворотів та термінів, оскільки існує багаторічна класична школа мови права, якій притаманний формальний та академічний стиль, яка, для не-юристів нерідко є неефективною; **(б) необхідність**, тобто юристи звертаються до своїх опонентів і повинні ретельно добирати мовні засоби для захисту своєї позиції; **(в) ненадійність**, тобто сучасна правова практика накладає обмеження у часі для впровадження нових способів передачі старих правил, що змушує правників користуватися класичною мовою права [13, с. 28–32]. Інші дослідники вважають, що мова юристів є “настільки складною, що робляться спроби до її спрощення” [11, с. 9].

Мовний статус мови права визначається співвіднесенням її характерних особливостей з ознаками національної мови [7, с. 127]. У мовознавстві існує безліч підходів, що визначають мову права як жаргон, мовний реєстр, ідіолект законодавця, мову законодавця, спеціальну мову, текст правових приписів, словесний код [5, с. 82]. У правовому дискурсі використовується мова права в різних жанрах і підстилях [12, с. 9–11]. Правовий дискурс передбачає діяльність в усній чи письмовій формі мовою права, тобто це не лише імплементація мови права у текстах юри-

дичних документів, але й різні види усної комунікації правників [14, с. 3–7].

Оскільки надлишкове вживання *legalese* може спричинити незрозумілість, заплутаність, інформативну надлишковість та неможливість правильної інтерпретації у юридичних документах, то як наслідок з’являється потреба спрощення мови права. На противагу *legalese* існує *plain language*, яка можливо і допоможе швидше зрозуміти правовий текст, але чи дозволить ця загальноживана мова уникнути неправильної інтерпретації термінології, оскільки нерідко знайти відповідник терміну у загальноживаній мові – про це точиться дискусія серед науковців і до сьогодні [6, с. 164–167]. У США функціонують організації, які покликані виробляти нові та спрощувати старі стандарти мови права, серед таких назвемо The Legal Writing Institute, The American Society of Writers on legal subjects [6, с. 165–166].

Враховуючи, що у американському законодавчому дискурсі відображена інтелектуальна діяльність у сфері прийняття законів, то пропонуємо структуру акта, яка потребує мовного втілення та включає три компоненти: **1) мету**, тобто які процеси у суспільному житті США стали причиною прийняття певного закону у формі акта, **2) метод** – якими мовними засобами оформлялися акти (використання особливих лексичних, стилістичних, синтаксичних конструкцій, які спрямовуються на заборону, обмеження чи розширення прав та обов’язків, притягнення до відповідальності, тощо), **3) результат** – кінцеві положення щодо регулювання конкретних суспільних відносин, які приймаються формі юридичного документу – акта). Кожен з цих структурних компонентів характеризується особливою правовою термінологією. Правовим термінам притаманні усі характеристики термінів – однозначність, відсутність емоційного забарвлення, незалежність від контексту [1, с. 46].

Мова права як мова соціального інституту права характеризується такими особливостями: **1)** використанням графічних засобів для логічного виокремлення компонентів тексту на письмі; **2)** великою кількістю складнопідрядних речень з двома та більше підрядними; **3)** майже повною відсутністю пунктуації (крім крапки); **4)** вживання архаїзмів та канцеляризмів; **5)** використання слів та словосполучень, запозичених з латинської та французької мов; **6)** надмірне використання сполучника *of*; **7)** використання синонімів [6, с. 164–165]. Для мови права притаманними особливостями є: офіційність, повнота, раціональна стислість, системність, логічність,

об'єктивність, вмотивованість, однозначність, достовірність, зобов'язально-інформативний характер, зрозумілість, точність, визначеність, нейтральність, стандартизованість, сталість, нормативність мовних засобів тощо [3, с. 61]. Мова права має свої конкретні ознаки та особливості використання залежно від мети, ситуації та комунікативного завдання [7, с. 127].

У цій статті проаналізовано використання мови права в законодавчих актах, прийнятих Американським Конгресом з метою регулювання становища іммігрантів та соціального явища імміграції загалом у XVIII та XIX століттях.

У XVIII столітті Конгрес прийняв 6 імміграційних законів, 3 з яких стосувалися набуття громадянства (Naturalization Act of 1790, Naturalization Act of 1795, Naturalization Act of 1798), 1 – депортація чужинців, які є небезпечними для миру та безпеки США (Alien Friends Act of 1798), 1 – регулювання становища негромадян (non-citizens) у період війни (положення закону поширювалися на осіб чоловічої статі 14-ти років і старше) (Alien Enemies Act of 1798), 1 – визнання незаконними дії будь-яких осіб щодо критики федерального уряду (Sedition Act of 1798) [8; 9; 26; 27; 28; 37].

Першим терміном, який вживався у Naturalization Act у 1790 році з метою називання чужинця, негромадянина, був 'alien'. Відповідно до The Barnhart Dictionary of Etymology, вказується, що 'alien' до 1338 у Mannyng's Chronicle of England означало 'чужинець', 'іноземець', походить з старої французької 'alien' чи прямо з латинської *aliēnus* у значенні "належить до іншої особи чи місця", з *alius* – інший [40, с. 23]. Наводимо визначення поняття 'alien' у англійських словниках. Відповідно до Concise Oxford English Dictionary, 'alien' – це іноземець, зокрема ненатуралізований житель країни, в якій він проживає [16, с. 32]. Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary дає наступне визначення 'alien', а саме: особа, яка народилася в іншій країні і не є громадянином в тій, в якій вона зараз проживає [24, с. 38]. Згідно з the Chambers Dictionary, 'alien' означає 1) іноземець; 2) житель, але не громадянин чи особа, яка пройшла процедуру натуралізації; 3) чужинець; 4) екстериторіальний (тобто поза землею) [41, с. 34]. The American Heritage College Dictionary містить такі визначення 'alien' – 1) ненатуралізований іноземний житель країни; 2) особа з іншої, або дуже відмінної сім'ї, групи, місця; 3) чужинець [39, с. 34]. Відповідно до Longman Language Activator, 'alien' визначається як особа, яка проживає чи працює в одній країні, але походить з іншої (вико-

ристовується у правових та офіційних контекстах) [23, с. 457].

Проаналізувавши визначення поняття 'alien' у 5-ти вибраних словниках, ми доходимо до висновку про узагальнене визначення цього поняття, яке має наступні ознаки: 1) іноземець, тобто 'foreigner', зокрема той, що не пройшов процедуру натуралізації у країні, у якій він проживає; 2) іноземець, народжений на території іноземної держави, тобто 'foreign-born resident', який не пройшов процедури натуралізації; 3) особа, яка не є законним резидентом країни, у якій вона проживає; 4) особа-негромадянин держави, у якій вона проживає чи працює.

В актах XVIII століття вживалися поняття 'naturalized', 'citizen' та 'natural born citizen'. Відповідно до цього закону, всіх осіб, які бажали отримати громадянство США назвали 'alien', яких характеризували як: 1) вільних білих людей хорошого характеру (поведінки); 2) які проживають в межах лімітів та під юрисдикцією США протягом 2 років. Поняття 'alien' було першим терміном, яке конгресмени вжили у законодавчому акті для позначення особи, яка була негромадянином, чужинцем до моменту набуття громадянства США: "...*That any alien, being a free white person, who shall have resided within the limits and under the jurisdiction of the United States for the term of two years, may be admitted to become a citizen ...*" [26]. Крім цього, в актах XVIII століття вживалися поняття 'naturalization', 'naturalized', 'citizenship', 'citizen', 'natural born citizen': "...*And the children of such person so naturalized, dwelling within the United States, being under the age of twenty-one years at the time of such naturalization, shall also be considered as citizens of the United States. And the children of citizens of the United States that may be born beyond sea, or out of the limits of the United States, shall be considered as natural born citizens: Provided, That the right of citizenship shall not descend to persons ...*" [26].

Закони XVIII століття розмежовували поняття 'alien enemy' та 'alien resident'. Alien Enemies Act of 1798, який став додатком до Alien Friends Act of 1798, визначив 'alien enemies' ('вороги-чужинці'): [... *That whenever there shall be a declared war between the United States and any foreign nation or government, or any invasion or predatory incursion shall be perpetrated, attempted, or threatened against the territory of the United States shall make public proclamation of the event, all natives, citizens, denizens, or subjects of the hostile nation or government, being males of the age of fourteen years and upwards, who shall be within the United*

States, and not actually naturalized, shall be liable to be apprehended, restrained, secured and removed, as alien enemies] [9]. Крім цього, у акті вживається поняття ‘alien resident’: [*... that aliens resident within the United States, who shall become liable as enemies, in the manner aforesaid, and who shall not be chargeable with actual hostility, or other crime against the public safety, shall be allowed, for the recovery, disposal, and removal of their goods and effects, and for their departure, the full time which is, or shall be stipulated by any treaty, where any shall have been between the United States, and the hostile nation or government, of which they shall be natives, citizens, denizens or subjects: and where no such treaty shall have existed, the President of the United States may ascertain and declare such reasonable time as may be consistent with the public safety, and according to the dictates of humanity and national hostility*] [9].

Дані, отримані у процесі аналізу актів XVIII століття, узагальнюємо та подаємо у формі **Таблиці 1**, на основі якої робимо висновок, що термін ‘immigrant’ чи похідні від нього слова ‘immigrate’, ‘immigration’, ‘emigrant’ чи ‘emigration’ не вживалися у текстах актів, а вживалися терміни ‘alien’, ‘alien enemy’, ‘alien resident’, ‘naturalized’, ‘natural born citizen’ без подання дефініцій. Беручи до уваги ці акти, визначаємо, що у XVIII столітті чужинець, особа негромадянин називалася єдиним терміном ‘alien’, а та, яка, будучи ‘alien’ бажала отримати громадянство шляхом натуралізації – ‘naturalized’ (див. Таблицю 1).

У XIX столітті було прийнято 14 законів, які стосувалися імміграції, а саме Naturalization Act of 1802 (набуття громадянства чужинцем), Steerage Act of 1819 (перший закон у США, який регулював умови перевезення до та з США кораблями), Carriage of Passengers Act of 1855 (замінив Steerage Act of 1819, додавши нові умови для перевезення кораблями), An Act to Encourage Immigration of 1864 (заохочення до імміграції), The Civil Rights Act of 1866 (набуття громадянства для всіх осіб, народжених у США), Naturalization

Act of 1870 (створення системи контролю за процедурами натуралізації та штрафів за шахрайство), Page Act of 1875 (заборона на в’їзд до США окремим категоріям громадян), Immigration Act of 1882 (перший закон, який строго обмежував імміграцію), Chinese Exclusion Act 1882 (10-ти річна заборона на в’їзд до США іммігрантам з Китаю), Foran Act of 1885 (заборона на в’їзд та виїзд іноземців та чужинців по трудовому договору у США, їх територіях та округу Колумбія), Payson Act of 1887 (обмеження на володіння майном у США для тих, хто має намір стати громадянином), Scott Act of 1888 (заборона для китайців, які проживають та працюють у США, повертатися до Сполучених Штатів), Immigration Act of 1891 (створення Управління суперінтенданта імміграції у Міністерстві фінансів; протягом першого десятиліття після прийняття закону, Імміграційна служба формалізувала основні імміграційні процедури), Geary Act of 1892 (обмеження до резидентів-китайців), Immigration Act of 1893 (створення комісії спеціального розслідування, що складалася з 3-х інспекторів для розгляду та вирішення справ щодо виключення окремих осіб з числа бажаючих на в’їзд до США та депортації, тих, хто порушив закон) [10; 15; 17; 20; 21; 22; 29; 30; 33; 35; 36; 38; 42; 43].

Крім понять, вжитих у актах XVIII століття, у текстах актів XIX століття з’являється поняття ‘emigrant’ та ‘immigrant’. Відповідно до the Barnhart Dictionary of Etymology, поняття ‘immigrant’ згадується у 1792 році та походить з французької *immigrant*, з латинської – *immigrāntem* (nominative *immigrāns*), present participle of *immigrāre* immigrare [40]. Враховуючи те, що акти не дають визначення цих термінів, робимо висновок, що законотворці на час прийняття законів розуміли відмінність понять ‘immigrant’ та ‘emigrant’.

Наводимо визначення поняття ‘immigrant’ у англійських словниках. Відповідно до Fowler’s Dictionary of Modern English Use, ‘immigrant’ означає “той, хто прибуває як постійний резидент до країни, яка є відмінною від його рідної” [18, с. 256].

Таблиця 1

Використання термінів на позначення “особа-чужинець” у імміграційних актах XVIII ст.

№	Назва акта	alien	naturalized	immigrant	foreigner
1.	Naturalization Act of 1790	+	+	—	—
2.	Naturalization Act of 1795	+	+	—	—
3.	Naturalization Act of 1798	+	+	—	—
4.	Alien Friends Act of 1798	+	—	—	—
5.	Alien Enemies Act of 1798	+	+	—	—
6.	Sedition Act of 1798	—	—	—	—

Concise Oxford English Dictionary визначає ‘immigrant’ як “особу, яка прибула з іноземної країни на постійне місце проживання” [16, с. 712]. Merriam-Webster’s Advanced Learner’s English Dictionary дає визначення ‘immigrant’ як “особа, яка переїжджає з однієї країни іншої країни [25, с. 823]. Відповідно до The American Heritage College Dictionary, ‘immigrant’ – це особа, яка залишає одну країну з метою постійного проживання в іншій [39, с. 693]. Згідно з The New Pinguin English Dictionary, ‘immigrant’ – це особа, яка прибуває до іншої країни з метою отримання постійного місця проживання [44, с. 700].

Проаналізувавши визначення поняття ‘immigrant’ у 5-ти вибраних англomовних словниках, робимо висновок, що іммігрант – це особа, яка переїжджає з однієї країни, яка є її рідною, до іншої, яка є новою для неї, з метою постійного місця проживання та можливого отримання громадянства у майбутньому.

Дані, отримані у процесі аналізу актів XIX століття узагальнюємо та подаємо результати у формі **Таблиці 2** (див. Таблиця 2).

Carriage Passengers Act of 1855 використовує поняття ‘colored emigrants’ (кольорові (зазвичай темношкірі) емігранти) у контексті транспортування їх до колоній на західному узбережжі Африки: [*... That all and every vessel or vessels ... which shall actually transport, from any port or ports of the United States to any colony or colonies on the west coast of Africa, colored emigrants to reside there ...*] [15]. Але поняття емігранта застосовувалось не лише до кольорових (темношкірих) емігрантів, але і до всіх інших осіб, які відправлялися зі США: [*... That the collector of the customs shall examine each emigrant ship or vessel on its arrival at his port, and ascertain and report to the Secretary of the Treasury at the time of sailing ...*] [15].

У An Act to Encourage Immigration of 1864 вперше вживаються поняття ‘immigrant’ (іммігрант) та ‘immigration’ (імміграція), але без подання дефініції у тексті. Цим актом, засновувалися нові посади – комісар з питань імміграції (commissioner of immigration): [*...That the President of the United States is hereby authorized, by and with the advice and consent of the Senate, to appoint a commissioner of immigration ... who shall hold his office for four years, and shall receive a salary at the rate of two thousand five hundred dollars a year*] [10] та начальник, керуючий з питань імміграції (superintendent of immigration): [*...That there shall be established in the city of New York an office to be known as the United States Emigrant Office; and there shall be appointed, by and with the*

advice and consent of the Senate, an officer for said city, to be known as superintendent of immigration, at an annual salary of two thousand dollars] [10]. Цей закон звільняв усіх іммігрантів, що прибули після прийняття цього закону, від обов’язкової військової служби, якщо такі особи добровільно під присягою відмовилися від зобов’язань перед країною свого народження та заявили про намір стати громадянами США: [*...That no emigrant to the United States who shall arrive after the passage of this act shall be compulsively enrolled for military service during the existing insurrection, unless such emigrant shall voluntarily renounce under oath his allegiance to the country of his birth, and declare his intention to become a citizen of the United States*] [10]. Крім цього, у цьому Акті вперше комплексно вживаються поняття ‘immigration’, ‘emigrant(s)’, ‘emigration’, та ‘immigrant(s)’, але їхні дефініції не у тексті не наводяться. Крім цього, An Act to Encourage Immigration of 1864 вперше в історії американської імміграції вжив поняття ‘slavery’ та ‘servitude’: [*...but nothing herein contained shall be deemed to authorize any contract contravening the Constitution of the United States, or creating in any way the relation of slavery or servitude*] [10].

В ІА, прийнятих у XVIII та XIX століттях, використовується поняття ‘foreign’ (зокрема ‘foreign place’ (іноземне місце), ‘foreign country’ (іноземна країна)), хоча термін ‘foreigner’ чи його визначення не вживаються, який відповідно до Longman Language Activator, означає “той, хто приїжджає з іншої країни” та вказує, що багато людей вважають неввічливо називати таких осіб іноземцями [23 с. 457]. Таким чином, вважаємо, що конгресмени обрали використання ‘alien’, а пізніше почали вживати ‘immigrant’ для позначення ‘особи-чужинця’, ‘особи-негромадянина’, оскільки такі назви вважалася коректними та нейтральними.

Висновки. Американський законодавчий дискурс – це тип правового дискурсу, який реалізовується під час процедури прийняття законів у Конгресі США та має особливу мову, яка іменується мовою права. Мова права як мова соціального інституту права, характеризується формальністю, стислістю, офіційністю, однозначністю, використанням спеціальних графічних засобів, різноманітної лексики (термінів, слів іншомовного походження, архаїзмів, канцеляризмів), складних синтаксичних структур, тощо.

Ключовою особливістю американського законодавчого дискурсу є насиченість термінологічними одиницями. Крім цього, такому типу

Використання термінів на позначення “особа-чужинець” у імміграційних актах XIX ст.

№	Назва акта	alien	naturalized	immigrant
1.	Naturalization Act of 1802	+	+	—
2.	Steerage Act of 1819	—	—	—
3.	Carriage of Passengers Act of 1885	+	—	—
4.	An Act to Encourage Immigration of 1864	+	—	+
5.	The Civil Rights Act of 1866	+	+	-
6.	Naturalization Act of 1870	+	—	—
7.	Page Act of 1875	+	—	+
8.	Immigration Act of 1882	—	—	+
9.	Chinese Exclusion Act of 1882	—	—	+
10.	Passenger Act of 1882	+	—	+
11.	Foran Act of 1885	+	—	—
12.	Payson Act of 1887	+	—	—
11.	Scott Act of 1888	+	—	—
12.	Immigration Act of 1891	+	—	+
13.	Geary Act of 1892	+	—	+
14.	Immigration Act of 1893	+	—	+

дискурсу притаманні характерні риси, зокрема: соціальність, динамічний характер та знакова природа та дискурсивна маркованість кожного виміру.

У законодавчому дискурсі з питань імміграції ключовими термінологічними одиницями є одиниці на позначення особи-чужинця, яка прибуває до США на постійне місце проживання. Динаміка змін у використанні термінологічних одиниць на позначення такої особи засвідчує те, що у XVIII столітті у США для позначення особи-чужинця чи особи-негромадянина конгресмени використали термін ‘alien’, тоді як у XIX столітті, крім ‘alien’ починає вживатися

термін ‘immigrant’. До особи-чужинця ‘alien’, яка бажала стати громадянином США шляхом натуралізації у XVIII столітті застосовувався термін ‘naturalized’. Крім цього, законодавці закріпили терміни ‘alien enemy (s)’ та ‘alien resident (s)’. Проаналізувавши 20 актів з питань імміграції, робимо висновок, що у XIX столітті, вживши терміни ‘emigrant’ та ‘immigrant’ без подання визначення у текстах актів, конгресмени розуміли відмінність цих понять, а також зазначаємо, що вони не вжили термін ‘foreigner’ для позначення особи-чужинця, оскільки вважали його неввічливим для позначення такої групи осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваль М. Деякі аспекти вивчення юридичного дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. Випуск 29. 2014. С. 44–47.
2. Коваль Н. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англомовних законодавчих і судових документів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2007. 20 с.
3. Правничка лінгвістика: навч. посіб. [Текст] / Г. Проценко, Л. Шестопалова, О. Прохоренко [та ін.] за заг. ред. С. Гусарові. Київ: ПАЛИВОДА А. 2010. 312 с.
4. Прадід Ю. У царині лінгвістики і права. Сімферополь: Ельньо, 2006. 255 с.
5. Скорофатова А. Лексичні особливості текстів нормативно-правових актів. *Лінгвістика*. 2014. № 1 (31). С. 81–91.
6. Ходаковська О. Специфіка англомовного юридичного дискурсу та особливості його перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2014 № 10, том 2. С.164–167.
7. Царьова І. Лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу. С. 126–132.
8. Alien Friends Act of 1798. URL: <https://cutt.ly/y49SdEr> (дата звернення: 10.03.2023).
9. Alien Enemies Act of 1798. URL: <https://cutt.ly/849SjAR> (дата звернення: 10.03.2023).
10. An Act to Encourage Immigration of 1864. URL: <https://cutt.ly/p49SP4U> (дата звернення: 12.03.2023).
11. Bázlik, M. and Ambrus, P. *A Grammar of Legal English*, Bratislava: Iura Edition, Wolters Kluwer. 2008.
12. Bhatia V.K., Candlin C.N., Engberg J., Hong Kong University Press, 2008. P. 9–11.
13. Butt P. Legalese versus Plain Language. *Amicus Curiae Issue*. № 35. 2001. P. 28–32.
14. Broekman J. M., Fleerackers F., *Legal Conversation as Signifier*. Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2017. P. 3–7.

15. Carriage of Passengers of 1855. URL: <https://cutt.ly/J49SYsv> (дата звернення: 12.03.2023).
16. Concise Oxford English Dictionary. 12th edition; edited by Angus Stevenson, Maurice Waite. Oxford University Press. 2011. 1682 p.
17. Foran Act of 1885. URL: <https://cutt.ly/B49S6dY> (дата звернення: 14.03.2023).
18. Fowler's Dictionary of Modern English Usage. Fourth Edition. Edited by Jeremy Butterfield. Oxford University Press. 2015. 901 p.
19. Harvard Law Review. URL: <https://www.jstor.org/stable/i257592> (дата звернення: 21.03.2023).
20. Geary Act of 1892. URL: <https://cutt.ly/N49DfoC> (дата звернення: 19.03.2023).
21. Immigration Act of 1882. URL: <https://cutt.ly/Y49S2uz> (дата звернення: 14.03.2023).
22. Immigration Act of 1891. URL: <https://cutt.ly/249DpMU> (дата звернення: 19.03.2023).
23. Longman Language Activator for upper-intermediate-advanced learners. Pearson Longman. Edinburg Gate, Harlow, Essex. 2002 1530 p.
24. Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary. Merriam-Webster, Incorporated, Springfield, Massachusetts, U.S.A., 2008. 1994 p.
25. Merriam-Webster Online Dictionary. URL: <https://cutt.ly/K49AGhd> (дата звернення: 18.03.2023).
26. Naturalization Act of 1790. URL: <https://cutt.ly/O49Swрп> (дата звернення: 10.03.2023).
27. Naturalization Act of 1795. URL: <https://cutt.ly/a49SyRu> (дата звернення: 10.03.2023).
28. Naturalization Act of 1798. URL: <https://cutt.ly/N49SoVf> (дата звернення: 10.03.2023).
29. Naturalization Act of 1802. URL: <https://cutt.ly/v49SbZl> (дата звернення: 12.03.2023).
30. Naturalization Act of 1870. URL: <https://cutt.ly/E49SLzU> (дата звернення: 14.03.2023).
31. Online Etymology Dictionary. URL: <https://cutt.ly/j49AUZt> (дата звернення: 19.03.2023).
32. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache / Walter Otto. Stuttgart: Der öffentliche Sprachgebrauch. Band III. 1981. 678 p.
33. Page Act of 1875. URL: <https://cutt.ly/c49SBEj> (дата звернення: 14.03.2023).
34. Schneiderová Anna. Historical Background to English Legal Language. Journal of Modern Science Tom 2/37/2018. P. 117–126.
35. Payson Act of 1887. URL: <https://cutt.ly/s49DruP> (дата звернення: 15.03.2023).
36. Scott Act of 1888. URL: <https://cutt.ly/Z49Dubn> (дата звернення: 15.03.2023).
37. Sedition Act of 1798. URL: <https://cutt.ly/h49Sxjp> (дата звернення: 10.03.2023).
38. Steerage Act of 1819. URL: <https://cutt.ly/Q49SWF0> (дата звернення: 12.03.2023).
39. The American Heritage College Dictionary. 4th edition. Houghton Mifflin Company. Boston. New York. 2002. 1636 p.
40. The Barnhart Dictionary of Etymology. Robert K. Barnhart, editor, Sol Steinmetz, Managing editor. The H. W. Wilson Company. 1988. 1284 p.
41. The Chambers Dictionary. 10th edition. Chambers. Edinburgh. 2006. 1839 p.
42. Chinese Exclusion Act of 1882. URL: <https://cutt.ly/i49S8Bh> (дата звернення: 14.03.2023).
43. The Civil Rights Act of 1866. URL: <https://cutt.ly/849SFJN> (дата звернення: 12.03.2023).
44. The New Penguin English Dictionary. Penguin Books. 2000. 1642 p.

ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE USE OF THE AUTHENTIC MATERIALS IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Гудима Г.Б.,

orcid.org/0000-0001-6074-4384

викладач кафедри української та англійської мови

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Слодиницька Ю.Р.,

orcid.org/0000-0001-6378-8657

викладач кафедри української та англійської мови

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Автором розглянуто трактування поняття «автентичні матеріали». Визначено змістовне наповнення автентичних матеріалів. Окреслено різновиди автентичних матеріалів, що мають лінгвістичне та культурно-побутове значення. Зазначено високий рівень інформативності автентичних матеріалів. Розглянуто поняття «автентичність навчального матеріалу». Виокремлено критерії відбору автентичних текстів для навчання аудіювання іноземною мовою: ситуативність, когнітивна цінність, лінгвістична цінність, наявність у тексті соціокультурних і національних знань, відповідність вимогам і нормам літературної вимови, емоційна насиченість тексту, ілюстративність. Розглянуто можливості використання подкастів на заняттях з англійської мови як одного з найбільш популярних варіантів автентичних аудіо матеріалів. Представлено перелік характеристик, що потрібно враховувати при виборі подкастів. Зазначено, що доцільним є орієнтуватися на поточні потреби, знання, досвід студентів. Наголошено на вимогах, які стосуються автентичних матеріалів, що виступають саме у такій ролі на занятті з англійської мови за професійним спрямуванням. Відзначено важливість врахування тривалості автентичних аудіо та відео матеріалів при плануванні заняття. Представлено переважання автентичних аудіо записів над текстовим матеріалом. Розглянуто етапи роботи з автентичними матеріалами та надано їх характеристику. Зазначено, що підготовка до безпосередньої роботи з автентичними матеріалами може здійснюватися самостійно або разом з викладачем за допомогою переліку запитань, робочих таблиць або вправ. Наголошено на важливості використовувати слова та словосполучення характерні для усного неофіційного спілкування в автентичному тексті. Відзначено доцільність знаходження студентами англомовних друзів по онлайн комунікації в соціальних мережах для вивчення сучасної автентичної іноземної вимови. представлено перелік умов для досягнення ефективного використання автентичного відеоматеріалу на заняттях з іноземної мови. Представлено варіанти використання сценарію фрагмента автентичного фільму та можливий підбір відповідних вправ.

Ключові слова: автентичність, оригінал, комунікативна компетентність, аудіювання, подкаст.

The author considered the interpretation of the concept of "authentic materials". The meaningful content of authentic materials has been determined. The types of authentic materials with linguistic and cultural and everyday significance are outlined. The high level of informativeness of authentic materials is indicated. The concept of "authenticity of educational material" is considered. The criteria for selecting authentic texts for teaching listening in a foreign language are singled out, among them are situationality, cognitive value, linguistic value, the presence of sociocultural and national knowledge in the text, compliance with the requirements and norms of literary pronunciation, emotional saturation of the text, and illustrativeness. The possibility of using podcasts in English classes as one of the most popular options for authentic audio materials is considered. A list of characteristics that must be considered when choosing podcasts is presented. It is noted that it is expedient to focus on the current needs, knowledge, and experience of students. The emphasis is placed on the requirements related to authentic materials that perform such a role in a professional English language class. The importance of taking into account the duration of authentic audio and video materials when planning classes was noted. The predominance of authentic audio recordings over text material is presented. The stages of work with authentic materials are considered and their characteristics are provided. It is noted that preparation for direct work with authentic materials can be carried out independently or together with the teacher using a list of questions, worksheets or exercises. The emphasis is placed on the importance of using words and phrases characteristic of oral informal communication in an authentic text. The expediency of students finding English-speaking friends through online communication in social networks for studying modern authentic foreign pronunciation is noted. The list of conditions for achieving effective use of authentic video material in foreign language classes is presented. Variants of using the script of a fragment of an authentic film and the possible selection of appropriate exercises are presented.

Key words: authenticity, originality, communicative competence, listening, podcast.

Постановка проблеми. Використання автентичних матеріалів при вивченні іноземної мови у вищих закладах освіти відкриває ряд унікаль-

них можливостей для викладачів і студентів, оскільки дозволяє не тільки опанувати мовою, але й отримати додаткові знання в галузі та зна-

йомство з іноземною культурою. На відміну від друкованого автентичного матеріалу зі спеціальності, який, звісно, може мати високу інформативну, навчальну та пізнавальну цінність, аудіо та відео, окрім змісту, містить також візуальну інформацію. Аудіовізуальний ряд дозволяє студентам краще зрозуміти як фактичну інформацію, так і лінгвістичні особливості мови в певному контексті, оскільки візуальна підтримка звукового ряду іноземною мовою сприяє глибшому і точнішому розумінні значення та розвитку фонематичних і слухових здібностей студентів. Використання автентичних матеріалів активізує увагу та пам'ять студентів, розширює їх кругозір, покращує навички спілкування іноземною мовою.

В умовах сучасної освіти не вирішенням є питання створення єдиної стандартизованої бази автентичних матеріалів для здобувачів освітніх послуг різних рівнів підготовки. Оскільки викладач може не дотримуватися основних вимог до відбору автентичних матеріалів для заняття з англійської мови й зробити акцент на власних суб'єктивних уподобаннях.

Мета і завдання статті. Мета статті полягає у визначенні особливостей використанню автентичних матеріалів на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти. Для досягнення поставленої мети необхідним є вирішення наступних завдань: проаналізувати автентичні матеріали; визначити вимоги до відбору автентичних матеріалів; уточнити особливості використання автентичних матеріалів на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є іншомовна комунікативна компетентність студентів. Предметом дослідження є процес використання автентичних матеріалів на заняттях з англійської мови у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автентичні матеріали – це матеріали, створені носіями мови для не носіїв мови з не освітньою метою. Автентичними матеріалами є автентичні твори літератури, фольклору, мистецтва, музики, предмети реального життя, такі як одяг, меблі, посуд та їх ілюстрації. Доцільно виділити в самостійну групу матеріали повсякденного вжитку – прагматичні матеріали (оголошення, анкети, вивіски, етикетки, меню і рахунки, карти, брошури про туризм, відпочинок, товари, пропозиції роботи тощо), які в силу своєї доступності і повсякденності здаються досить значущими, щоб створити ілюзію входження в середовище носіїв мови, відповідно, їх роль на порядок вище,

ніж автентичних текстів підручників, хоча вони можуть поступатися за обсягом.

Безумовно автентичний текст відрізняється своєю інформативністю, особливо, коли мова йде про тексти країнознавчої, лінгвокраїнознавчої тематики. У подібних текстах часто зустрічається специфічна лексика, що викликає в студентів особливі труднощі. Більш того, вивчення лінгвокраїнознавчих текстів охоплює процес вивчення іноземної мови та процес передачі відомостей про країну, мова якої вивчається [1].

Варто зауважити, що автентичність навчального матеріалу – це відносна властивість, яка залежить від цілого ряду чинників: умов, в яких вона застосовується; визначеної мети заняття; рівня володіння студентами аудитивними вміннями тощо.

Проаналізувавши науково-методичну літературу за темою дослідження, виокремили такі критерії відбору автентичних текстів для навчання аудіювання іноземною мовою:

- ситуативність, тобто відповідність типовим комунікативним ситуаціям, визначених програмою відповідно до вікових та індивідуальним особливостям студентів;
- когнітивна цінність, тобто інформаційна (змістова) обґрунтованість;
- лінгвістична цінність, тобто комунікативно-сміслова цілісність, змістова та структурна єдність, завершеність;
- наявність у тексті соціокультурних і національних знань;
- відповідність вимогам і нормам літературної мови;
- емоційна насиченість тексту;
- ілюстративність, тобто вміння проілюструвати текст [2].

Одним з найбільш популярних та поширених варіантів автентичних аудіозаписів є подкасти. Варто відзначити наступні можливості використання подкастів для вивчення іноземної мови, виділяючи серед них: розширення меж початкового середовища, можливість вирішення завдань комунікації та міжкультурної взаємодії через поширення та обмін файлами подкастів через мережу Інтернет, зниження рівня психологічних труднощів та подолання мовного бар'єра, наявність додаткової мовної практики.

Варто враховувати при виборі такі особливості подкастів:

- можливість розміщення індивідуальних подкастів користувачів в Інтернеті;
- можливість створення персональної зони кожним автором подкасту, що необхідно для

організації мережевого обговорення контенту подкасту;

– можливість організації мережевого обговорення контенту подкасту в персональній зоні користувача сервісу за допомогою мікроблогу або онлайн-форуму;

– створення та модерація персональної зони автором подкасту;

– розміщення повідомлень при організації мережевого обговорення контенту подкасту, яке відбувається в хронологічному порядку (як у блозі або на форумі). Користувачі не можуть вносити зміни до цих повідомлень;

– доступність, яка проявляється в тому, що опублікований на сервері подкаст може переглянути / прослухати будь-який зареєстрований користувач.

Доцільним є орієнтуватися власне на студентів, їх потреби, знання, досвід. Важливою є краєзнавча мотивація студентів (тобто на їх зацікавленість та емоційний вплив, який здійснить на них матеріал).

У методиці навчання іноземних мов до засобів навчання висуваються певні вимоги, які стосуються автентичних матеріалів, що виступають саме у такій ролі на занятті з англійської мови за професійним спрямуванням.

Автентичні засоби навчання мають:

– виступати в матеріальній формі й виконувати свою основну функцію – забезпечувати реалізацію діяльності викладача і діяльності студента в освітньому процесі з англійської мови;

– бути орієнтованими на цілі навчання, тобто сприяти досягненню цілей у процесі навчання іноземних мов;

– бути інструментами реалізації методів, що застосовуються в освітньому процесі, і забезпечувати управління діяльністю викладача і діяльністю студента;

– відповідати сучасним досягненням методики навчання англійської мови й забезпечувати реалізацію новітніх технологій [3, с. 55–56].

Останнім критерієм відбору аудіотекстів для формування англомовної компетентності у процесі самостійної роботи є критерій тривалості звучання аудіотексту. Обираючи матеріали різної тривалості слід враховувати мету прослуховування тексту. Так, для детального розуміння рекомендована тривалість тестів становить не більше 2 хвилин на початковому етапі, а для відеоматеріалів 6–7 хвилин є оптимальним часом для сприйняття без значних втрат інформації.

Аудіо- та відеоматеріали відіграють значну роль у вивченні іноземної мови, оскільки допома-

гають у набутті правильної вимови та тренуванні навичок аудіювання, а використання наочності у поєднанні зі звуком дозволяє краще запам'ятовувати інформацію [4]. Однак підготовка такого заняття вимагає більше часу і зусиль, оскільки необхідно детально спланувати, де, як і на якому етапі заняття буде використано цей матеріал і чи відповідає він поставленій меті.

Використання автентичних аудіоматеріалів має свої переваги перед використанням спрощених аудіотекстів, які згодом можуть викликати труднощі в розумінні розмовної мови. Адаптовані тексти позбавлені авторської індивідуальності та національної специфіки, тоді як автентичні тексти викликають інтерес студентів завдяки тематичному та жанровому розмаїттю. Вони ілюструють використання живої мови в природному соціальному контексті та у формі, прийнятій її носіями [5], які можуть мати різні акценти, тембр голосу та швидкість мовлення. Розуміння різних стилів спілкування та вміння адаптуватися до вимови кожного мовця є ключем до успішної комунікації.

Знайомство студентів з великою кількістю нових слів може призвести до регресу, а не до прогресу. Перевантаження лексики може викликати стрес і тривогу. Один зі способів подолати цю проблему – вводити нову лексику поряд з лексикою, яку студенти вже знають. Студенти бачитимуть знайому лексику, і нова лексика не здаватиметься їм надто складною. Використовуючи автентичні матеріали, викладач повинен мати на увазі конкретну мету. Наприклад, Р. Сеніор вважає, що потрібно мати чітку педагогічну мету: чого саме повинні навчитися студенти, використовуючи такі матеріали [4].

Робота з автентичними матеріалами включає підготовчий етап, етап безпосередньої роботи з (текстовим) матеріалом, етап обговорення та творчий етап. У випадку роботи з прислів'ями та наочністю особливих етапів немає.

Основними цілями підготовчого етапу є усунення можливих труднощів при сприйнятті автентичного матеріалу (мовних, стилістичних та соціокультурних), ознайомлення студентів з метою читання, перегляду та прослуховування, формування мотивації до роботи (цікавість, здивування), стимулювання розумових здібностей студентів. Цей етап передбачає розвиток умінь робити прогнози, будувати речення з опорою на ілюстрації, схеми, мовні кліше та без використання допоміжних засобів, запам'ятовувати слова та словосполучення іноземною мовою.

Підготовка до безпосередньої роботи з автентичними матеріалами може здійснюватися самотійно або разом з викладачем за допомогою переліку запитань, робочих таблиць або вправ, наприклад: перекласти заголовок; визначити значення слів на основі дефініцій; заповнити пропуски; відповісти на запитання; виконати тестові завдання тощо.

Етап безпосередньої роботи з матеріалом спрямований на розвиток вміння семантично опрацьовувати отриману інформацію (розуміння основної ідеї матеріалу, визначення меж підтем, побудова структури та плану матеріалу), відрізнати нюанси в мовній / немовній поведінці носіїв англійської мови від україномовних.

При доборі завдань на цьому етапі важливо враховувати, який тип автентичного матеріалу (перегляд, аудіювання чи читання) та завдання (часткове чи повне охоплення змісту, ознайомлювальне чи допитливе читання тощо) слід використовувати.

Післятекстовий етап передбачає вирішення таких завдань: визначення головної інформації або фактів, пригадування певних деталей, перевірка розуміння матеріалу. Цей етап спрямований на розвиток рецептивних умінь, які передбачають отримання найважливішої інформації, розуміння змісту, розвиток когнітивних умінь (виділення, простежування, прогнозування, аналіз, порівняння), репродуктивних умінь (узагальнення матеріалу з опорою та без опори), а також умінь мовленнєвого етикету (як починати та закінчувати розмову, погоджуватися чи не погоджуватися з думкою іншої людини тощо).

Щоб автентичний матеріал застосовувався ефективно, викладач має навчитися відбирати й пристосувати його відповідно цілям навчання. Використання автентичних матеріалів на початковому і середньому рівнях порівняно обмежене у зв'язку з наявністю великої кількості лексичних, граматичних, фонетичних труднощів, тоді як на вищих рівнях у студентів уже є достатній запас знань з основних мовних аспектів.

Важливо, щоб у тексті використовувалися слова та словосполучення характерні для усного неофіційного спілкування. Ці лексичні еквіваленти слід вводити до слухання тексту в поєднанні з їх літературними еквівалентами. Потрібно також ознайомити студентів зі зразками поширених жанрів / типів текстів, показавши логічно композиційні та мовні особливості їх реалізації у мові, що вивчається. До таких жанрів слід віднести: розповідь, опис, повідомлення, пояснення,

доказ, відгук, бесіду, інтерв'ю, розпитування, суперечку, дискусію [6].

Спочатку викладач має заохотити студентів спілкуватися в онлайн форматі у соціальних мережах англійською мовою. Наприклад, в якості першого рівня, спілкування іноземною мовою між собою у соціальній групі. Другий рівень – знаходження студентами англомовних друзів по онлайн комунікації в соціальних мережах. Таким чином, відбудеться перший онлайн контакт та комунікація двох культур. Гарний плюс, відказати студентам перевести мову їхніх гаджетів на мову, що вивчається. Це виробить автоматичну звичку сприймати все іноземною мовою.

Для досягнення ефективного використання автентичного відеоматеріалу на заняттях з іноземної мови необхідно дотримуватися низки певних умов [7]:

- зміст відеоматеріалу має відповідати тематиці навчальної програми з дисципліни, тематиці заняття, інтересам цільової аудиторії та рівню знань студентів;

- відеоматеріал повинен бути використаний і показаний у заздалегідь запланований та відповідний момент заняття;

- відеофрагмент повинен надавати студентам можливість розвитку мовної, комунікативної, соціокультурної компетентності;

- відеотекст повинен супроводжуватися чіткою інструкцією викладача, спрямованою на вирішення певного навчального завдання, зрозумілого студентам і виправданим логікою заняття;

- відеофрагмент не повинен бути занадто довгим.

Одним з ефективних способів навчання міжкультурній комунікації є використання на заняттях автентичних відеофільмів. Фільм підбирається таким чином, щоб його зміст викликав інтерес і міг стимулювати мовну активність. Крім того, сценарій фільму може слугувати основою для створення на заняттях ситуацій, що імітують реальне мовне спілкування. Сюжет повинен мати закінчений характер, обсяг фільму – не більше 15 хвилин. Підбираються такі сюжети, які можуть бути в кінці переказані студентами. Виконуються наступні види вправ: «Хто це сказав?», «зіпсований телефон», рольова гра, опис героїв, вірно-невірно тощо. Можна запропонувати студентам відповісти на запитання чи написати переказ серії.

Висновки і перспективи подальших розробок. Активне використання автентичних матеріалів на заняттях з англійської мови сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення ролі самотійної роботи, формування в студентів

спостережливості, уваги, мислення, мовленнєвої пам'яті; розвивати навички з усіх без винятку видів мовленнєвої діяльності, творчої діяльності студентів, яка характеризується перенесенням знань і вмінь у нову ситуацію.

У подальших дослідженнях варто провести комплексну оцінку ефективності використання автентичних матеріалів на заняттях з англійської мови у традиційному та дистанційному форматах організації освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Романюк Л. В., Русановська Т. В. Критерії відбору автентичних матеріалів у процесі навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v27/40.pdf> (дата звернення: 04.03.2023).
2. Дука М. Властивості методичного потенціалу автентичних відеоматеріалів для формування англійської компетентності в діалогічному мовленні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. № 8 (72). С. 259–270.
3. Ніколаєва С. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2011. 320 с.
4. Lawrence T. ICTs for Modern Educational and Instructional Advancement: New Approaches to Teaching. NY: Hershey, 2010. 402 p.
5. Качур І. І. Використання автентичних матеріалів як креативний підхід до вивчення іноземної мови. *Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. 2020. № 21. Т. 2. С. 13–15.
6. Мунтян А. О. Використання автентичних письмових та аудіо / відео матеріалів при навчанні іноземної мови: [препринт]. *Аналістика та американістика: зб. наук. пр.* 2015. № 12. С. 88–94.
7. Конопляник Л. М., Коваленко О. О. Використання автентичних відеоматеріалів для формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх інженерів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2016. № 2 (9). С. 90–96.

UDC 808.51:81'42]:328(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.19>

STYLISTIC ASPECT OF THE PRESIDENT ZELENSKY SPEECH BEFORE THE US CONGRESS, 12.21.2022

СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОМОВИ ПРЕЗИДЕНТА ЗЕЛЕНСЬКОГО ПЕРЕД АМЕРИКАНСЬКИМ КОНГРЕСОМ, 12.21.2022.

Humeniuk N.H.,
orcid.org/0000-0002-2275-1396
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv University

The following work deals with the problem of Expressive means and Stylistic devices usage within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, with emphasis on the pragma-communicative purposes of the given discourse realization. The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is defined in given work as a politico-ideological, institutional, argumentative, declarative, appealing to act discourse of the defenders and followers of the free, democratic world with their values of good, given in a form of monologue, explicitly addressed to the Americans and the US Congress, implicitly addressed to the global audience worldwide, with the pragma-communicative purposes to influence the American community and the US Congress as part of its community to accept the politico-ideological ideas of the defenders and followers of the free, democratic world with their values of good to fight, to struggle, to win 2023 Victory over the empire of evil – the Russian Federation, to be allies in the battle with it, to restore international legal order, to persuade the US Congress to make decisions on the material, financial, military assistance to Ukraine as the American contribution to 2023 Victory, to express deep gratitude to the American people support of the Ukrainian people in their struggle for independence and sovereignty against the Russian Federation; to express Christmas, New Year wishes to the American community. It is proved that the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, contains a system of the Expressive means and Stylistic devices: pun; synecdoche; personification; antithesis; hyperbole; epithets; metaphors; detachments; parenthetical sentences; parallel constructions of the anaphoric and epiphoric types; polysyndeton; inten-

sifiers; comparison; ring, chain and simple repetitions; degrees of comparison; the modal verbs, conditional sentences; persuasive sentences; nominative sentences; statement transposition into question; emphatic sentences; tenses of the verb. It is stated that their effective usage makes it possible to provoke addressee's attention to the problems of the given discourse, to influence feelings and emotions of addressee, to realize pragma-communicative purposes of a speaker, to realize the rhetoric potential of a speaker to be attractive to the audience.

Key words: Stylistic devices, Expressive means, discourse, tautology, pleonasm, pun, statement transposition into question, synecdoche.

Подана робота присвячена розгляду використання експресивних засобів і стилістичних прийомів у виступі Президента Зеленського перед Конгресом США, 21.12.22, з акцентом на прагмо-комунікативних цілях реалізації даного дискурсу. Промова Президента Зеленського перед Конгресом США, 21.12.22, у даній роботі визначається як політико-ідеологічний, інституційний, аргументний, декларативний, закликаючий до дії дискурс захисників і послідовників вільного, демократичного світу з їхніми цінностями добра, поданий у формі монологу, явно адресований американцям і Конгресу США, імпліцитно адресований глобальній аудиторії усього світу, з прагматично-комунікативними цілями вплинути на американську спільноту та Конгрес США як частину цієї спільноти з метою сприйняття політико-ідеологічних цінностей захисників і послідовників вільного демократичного світу з їхніми цінностями добра для боротьби і здобуття 2023 Перемоги над імперією зла – Російською Федерацією, з метою бути союзниками в боротьбі з нею, з метою відновити міжнародний правовий порядок та переконати Конгрес США прийняти рішення щодо матеріальної, фінансової, військової допомоги Україні у якості американського внеску у Перемоги 2023 року, з метою висловити глибоку вдячність американському народу за підтримку українського народу в його боротьбі за незалежність і суверенітет проти Російської Федерації, а також з метою висловити різдвяні та новорічні побажання американській громаді.

Доведено, що виступ Президента Зеленського перед Конгресом США 21.12.22 містить систему експресивних засобів і стилістичних прийомів: каламбур; синекдоха; персоніфікація; антитеза; гіпербола; епітети; метафора; вставні слова; вставні речення; паралельні конструкції анафоричного та епіфоричного типу; полісиндетон; інтенсифікатори; порівняння; кільцевий, ланцюжковий і простий повтор; ступені порівняння; модальні дієслова; умовні речення; спонукальні речення; номінативні речення; перенесення твердження в питання; емфатичні речення; часові форми дієслова. Зазначено, що їх ефективне використання дає змогу привернути увагу адресата до проблематики даного дискурсу, вплинути на почуття та емоції адресата, реалізувати прагматично-комунікативні наміри мовця, реалізувати риторичний потенціал мовця з метою бути привабливими для аудиторії.

Ключові слова: Стилістичні прийоми, експресивні засоби, дискурс, тавтологія, плеоназм, каламбур, транспозиція твердження в питання, синекдоха.

Problem statement. The factor of the Russian Federation aggression of Ukraine, its attempts to enslave peoples, to reign globally, the role of Ukraine and its leader to fight, to struggle the demonic nature of the Russian Federation tyranny provoke to make the given investigation. It is known that the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is considered to be politically unique and relevant in terms of ideas circulating in it, as well as unique in terms of its pragma-communicative objectives and language units usage in the form of Stylistic devices, Expressive means to realize the given discourse purposes. This consideration makes the following work acute and topical.

Literature review. Volodymyr Zelensky as politician, as President of Ukraine, with his specific manner of communication, full of expressiveness and emotional coloring, his enormous love to Ukraine and people, his boundless energy and power on behalf of Motherland provoked numerous scientific researches [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 15]. The given research is part of the ongoing investigation of the global elite discourses with correlation of their pragma-communicative objectives to the usage of the emotionally colored language units [10; 11; 12; 13; 14]. The results of given work may be a contribution to the Text Linguistics, to the Discourse Analysis.

The aim of the paper is to investigate Expressive means and Stylistic devices within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, as language arsenal to realize pragma-communicative purposes of the given discourse, by using several methods: pure sampling method, discourse analysis method, method of simple calculation, comparative method.

The material of the work. On the 21 of December, 2022, the eve of Christmas, President of Ukraine Volodymyr Zelensky made his speech addressing the US Congress. His historical speech was broadcasted worldwide.

In the given work the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is defined as a politico-ideological, institutional, argumentative, declarative discourse given in a form of monologue, explicitly addressed to the Americans and the US Congress, implicitly addressed to the global audience worldwide, with the pragma-communicative purposes to influence the American community and the US Congress as part of its community to accept the politico-ideological ideas of the defenders and followers of the free, democratic world with their values of good to fight, to struggle, to win 2023 Victory over the empire of evil – the Russian Federation, to be allies in the battle with it, to restore international legal order, to persuade the US Congress to

make decisions on the material, financial, military assistance to Ukraine as the American contribution to 2023 Victory, to express deep gratitude to the American people support of the Ukrainian people in their struggle for independence and sovereignty against the Russian Federation; to express Christmas, New Year wishes to the American community.

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is considered to be emotional and expressively colored by the usage of the Expressive means and Stylistic devices, which being correlated and united into a certain system, which is characterized the rhetoric abilities of the speaker to be attractive, to make his speech valuable and informative for the addressee of information, for the interlocutors, to be able to influence and persuade the addressee of information.

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is considered to be very emotional and contains a great number of epithets of the adjectival type (*full-fledged war, doom-and-gloom scenarios, entire world, common freedom, brave American soldiers, free people, brave Ukrainian soldiers, national security, strong people, strong army, strong institutions, entire Europe, invaluable assistance, absolute victory, national flags* and so on) and adverbial types (*bravely visited, perfectly operate*) to make his speech emotionally colored and expressive in order to influence the emotional state of the addressee of information – American community and the US Congress.

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is characterized by the usage of detachments, which fulfil modal function to express ...[the same].speakers attitude to the discussed matters (1, 2), specializing function to give some additional information of the described objects, phenomena, events (3, 4) and text forming function to organize parts of the text into a unity, linking the preceding block of information and drawing the perspectives of the new coming one (5):

1. *Russia, Russia could stop its aggression, really, if it wanted to.*[16]

2. *The Ukrainian people will win, too, absolutely* [the same].

3. *Dear Americans, in all states, cities and communities, all those who value freedom and justice, who cherish it as strongly as we Ukrainians in our cities, in each and every family* [the same].

4. *Against all odds and doom-and-gloom scenarios, Ukraine didn't fall* [16].

5. *Yet, the battle continues, and we have to defeat the Kremlin on the battlefield, yes* [the same].

6. *More than that, Russia found an ally in this — in this genocidal policy: Iran* [the same].

Parenthetic sentences, used within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, have similar to detachments modal function to express speakers attitude to the given information:

1. *Dear members of the Congress, representatives of both parties who also visited Kyiv, esteemed congressmen and senators from both parties who will visit Ukraine, I am sure, in the future* [16].

2. *I know one more, I think very important, thing* [the same].

3. *And next year will be a turning point, I know it, the point when Ukrainian courage and American resolve must guarantee the future of our common freedom, the freedom of people who stand for their values* [the same].

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is characterized by the usage of the repeated elements in it. The repetition of the same words within the given discourse identifies the main ideas of the given discourse. Thus, the word combination “Thank you“ is repeated 15 times to express deep respect and gratitude of President Zelensky and the entire Ukraine to the American people for their support of the Ukrainian people in their struggle for independence and sovereignty, against tyranny of the Russian Federation. Repetition of the word “victory” orients addressee to make joint efforts to receive 2023 Victory over the empire of evil – the Russian Federation. The repetition of the words “battle”, “battlefields” identify the idea of receiving victory over the Russian Federation only on the battlefield. The number of the repeated words and circulated with them ideas may be continued. The objective of the given research determines concentration on the usage of the repeated elements of the stylistic figures.

In this case, the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is characterized by the usage of ring repetition, repetition of the same element at the beginning (in the middle) and at the end of the syntactical structure, being at strong positions, to attract addressee’s attention to the given information, to make stress on it:

1. *Dear Americans, in all states, cities and communities, all those who value freedom and justice, who cherish it as strongly as we Ukrainians in our cities, in each and every family, I hope my words of respect and gratitude resonate in each American heart* [16].

2. *I know that everything depends on us, on Ukrainian armed forces, yet so much depends on the world* [the same].

Ring repetition, formed by the usage of the repeated word “American(s)” at the beginning and at the end of the given sentence, is able to make

stress on the repeated words to emphasis respect to the addressee – American people. Ring repetition, formed by the usage of the repeated word combination “depend on” makes it possible to focus addressee’s attention on the role of America community in the world and on the American contribution to 2023 Victory.

The usage of the simple repetition with the repeated element within the same syntactical structure (1) and chain repetition (2), when the previous syntactical structure finishes in some element and this element is repeated at the beginning of the new coming syntactical structure, make it possible not only to emphasis some idea, to attract addressee’s attention to it, but to present the idea with some new qualities, to detail this idea:

1. *We already built strong Ukraine, with strong people, strong army, strong institutions together with you* [16].

2. *When I was in Bakhmut yesterday, our heroes gave me the flag, the battle flag, the flag of those who defend Ukraine, Europe and the world at the cost of their lives* [the same].

Simple repetition of the same word “strong” makes it possible to emphasis the idea of strong Ukraine and to detail its strong positions. The usage of the simple and chain repetitions of the same word “flag” within the sentence makes it possible not only to emphasis the idea “battle flag of Bakhmut”, but to detail and emphasis the idea of the extremely high price of the Bakhmut soldiers for the future of Ukraine, Europe and the entire world, price of their lives.

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is characterized by the usage of parallel constructions of the anaphoric (1) and epiphoric type (3) to emphasis some ideas, expressed by the repeated elements, and to attract addressee’s attention, as ones being located at their initial and final strong positions:

1. *This battle is not only for the territory, for this or another part of Europe. The battle is not only for life, freedom and security of Ukrainians or any other nation which Russia attempts to conquer*[16].

2. *Let’s do it. Let terrorist — let the terrorist state be held responsible for its terror and aggression and compensate all losses done by this war. Let the world see that the United States are here*[the same].

3. *The Russian military and mercenaries have been attacking Bakhmut nonstop since May. They have been attacking it day and night, but Bakhmut stands...*[the same].

4. *Trenches in the Donbas change hands several times a day in fierce combat, and even hand fighting. But the Ukrainian Donbas stands* [the same].

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is characterized by pleonasm, or tautology, or redundant usage of the same elements, which is considered by some scientists to be a fault of style:

1. *Ladies and gentlemen – ladies and gentlemen, Americans, in two days we will celebrate Christmas* [16].

2. *If Russian – if Russian missiles attack us, we’ll do our best to protect ourselves* [the same].

3. *Ukraine – Ukraine holds its lines and will never surrender* [the same].

In given work, tautology of the same elements within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is considered not to be a fault of a style, but a specific feature of the President Zelensky style. Tautology, or repetition of the same element, in his speech is used for several reasons: 1) to introduce the new block of information; 2) to economize the resources of a speaker, as some pause is needed to switch over from one emotional state to another, while moving to another block of information; 3) to emphasis some ideas.

The usage of polysyndeton with the conjunctions *and*, *who* and article *the* makes it possible to slow down the tempo of speech and in this manner to attract addressee’s attention to the enumerated items, their features:

1. *I thank your cities and your citizens who supported Ukraine this year, who hosted our Ukrainians, our people, who waved our national flags, who acted to help us* [16].

2. *This struggle will define in what world our children and grandchildren will live, and then their children and grandchildren* [the same].

3. *When I was in Bakhmut yesterday, our heroes gave me the flag, the battle flag, the flag of those who defend Ukraine, Europe and the world at the cost of their lives* [the same].

Antithesis is used within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, to give some ideas in opposition:

1. *Russia, Russia could stop its aggression, really, if it wanted to, but you can speed up our victory* [16].

2. *It would be naïve to wait for steps towards peace from Russia, which enjoys being a terrorist state* [the same].

3. *Last year – last year, 70,000 people lived here in Bakhmut, in this city, and now only few civilians stay* [the same].

Thus, the antithesis given through the usage of the verbs of the opposite meaning “to stop” and “to speed” makes it possible to compare the destructive and ruinous policy of the Russian Federation in com-

parison to the constructive policy of the USA, which may help Ukraine to receive victory over the global empire of evil – the Russian Federation – and restore the legal world order with the other followers and defenders of the free, democratic world. The antithesis of the words “*peace*” and “*terroristic state*”, used for one object – the Russian Federation, to demonstrate its controversial policy, which shouldn’t be trust on. The antithesis of the words *70,000 people* and *only few civilians*, based not on the opposite meanings of the words, but on their contextually contrastive meanings, makes it possible to demonstrate flourishing town Bakhmut before the Russian aggression and the ruined, destroyed town by the Russian occupants as a result of their aggression.

The usage of the distant antithesis, based on the comparison of two opposite sides of war conflict – the Russian Federation and Ukraine – is considered to be effective within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, as the speaker is able to oppose the Russian Federation aggression with war cruelty to the heroic struggling of the Ukrainian people for their sovereignty and independence, to oppose advantages of Putin’s army in ammunition, artillery, planes and missiles to the Ukrainian armed forces’ braveness, courage, professionalism, heroism to stand and defend their Motherland and the entire world from the Russian tyranny:

1. *The occupiers have a significant advantage in artillery. They have an advantage in ammunition. They have much more missiles and planes than we ever had. It’s true, but our defense forces stand* [16].

2. *Every inch of that land is soaked in blood; roaring guns sound every hour. Trenches in the Donbas change hands several times a day in fierce combat, and even hand fighting. But the Ukrainian Donbas stands* [the same].

3. *The Russian military and mercenaries have been attacking Bakhmut nonstop since May. They have been attacking it day and night, but Bakhmut stands* [the same].

Comparison is used within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, to compare and find the similar and different peculiarities of the compared items. Thus, Battle of Saratoga is compared to the battle for the Ukrainian Bakhmut, as battles which were/are able to change the trajectory of the war for independence:

If so, just like the Battle of Saratoga, the fight for Bakhmut will change the trajectory of our war for independence and for freedom [16].

Comparison of the brave fight of the American soldiers at the Battle of Bulge during the Christmas 1944 against Hitler’s forces is compared to the brave

struggling of the Ukrainian armed forces against Putin’s forces during the Christmas 2022. The heroic struggle against tyranny is destined to finish in victory, as it was in 1944, it will be in 2023:

They threw everything against us, similar to the other tyranny, which is in the Battle of the Bulge. Threw everything it had against the free world, just like the brave American soldiers which held their lines and fought back Hitler’s forces during the Christmas of 1944. Brave Ukrainian soldiers are doing the same to Putin’s forces this Christmas [16].

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is characterized by the usage of metaphors, which make the given discourse emotionally colored by transforming the qualities of some phenomena, objects, subjects and events into the sphere of some other items.

1. *Your money is not charity. It’s an investment in the global security and democracy that we handle in the most responsible way* [16].

2. *And next year will be a turning point, I know it, the point when Ukrainian courage and American resolve must guarantee the future of our common freedom, the freedom of people who stand for their values* [the same].

3. *Ukrainians gained this victory, and it gives us courage which inspires the entire world* [the same].

4. *We’ll celebrate Christmas. Celebrate Christmas and, even if there is no electricity, the light of our faith in ourselves will not be put out* [the same].

5. *Russians are still poisoned by the Kremlin* [the same].

The usage of metaphors makes it possible: to orient the American community, the US Congress to make their contribution for 2023 Victory with Ukraine’s guarantees of the money target usage (1); to orient the American and Ukrainian communities to be allies in their struggle against the Russian Federation (2); to demonstrate the braveness of the Ukrainian people and their strong desire and belief in Victory, which is able to inspire the entire world (3, 4) to fight, to win victory over the empire of evil – the Russian Federation; to demonstrate the ruinous policy of the Russian Federation authority in accordance to their citizens by making them unthinking, immoral and cruel population.

The usage of hyperboles is considered to be very effective within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, to demonstrate the heroic fighting of the Ukrainian armed forces against Putin’s army, *day and night, non-stop*, with the enormous human efforts to stand, to fight, to win a victory, even by the cost of their lives:

1. *The Russian military and mercenaries have been attacking Bakhmut nonstop since May. They have been attacking it day and night, but Bakhmut stands* [16].

2. *Every inch of that land is soaked in blood; roaring guns sound every hour. Trenches in the Donbas change hands several times a day in fierce combat, and even hand fighting* [the same].

Synecdoche, as a type of metonymy, as a part of a whole or vice versa, is used effectively within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, to demonstrate the ruinous, destructive policy of the Russian Federation authority with Putin at the head, known as Kremlin:

1. *Yet, the battle continues, and we have to defeat the Kremlin on the battlefield, yes* [16].

2. *Russians are still poisoned by the Kremlin* [the same].

At the same time, it seems to be very productive to use personifications of the war conflict sides – the Russian Federation and Ukraine – by giving them features of human-beings:

1. *Ukraine never asked the American soldiers to fight on our land instead of us* [16].

2. *Ukraine holds its lines and will never surrender* [the same].

3. *Against all odds and doom-and-gloom scenarios, Ukraine didn't fall. Ukraine is alive and kicking* [the same].

4. *When Russia — when Russia cannot reach our cities by its artillery, it tries to destroy them with missile attacks* [the same].

An attempt to present the Russian Federation and Ukraine as individuals, personalities within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, makes it possible to compare the ruinous, demonic nature of the Russian Federation and its inhabitants to the strong will power, braveness, sacrifice of the Ukrainian people on the behalf of their nation and the entire world [16].

Pun, or game upon words, is considered to be specific feature of President Zelensky speeches, his individual stylistic peculiarity. All the variants of pun within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, are based on homonymy usage:

1. *If your Patriots stop the Russian terror against our cities, it will let Ukrainian patriots work to the full to defend our freedom* [16].

2. *And also together with you, we'll put in place everyone who will defy freedom. Put-in* [the same].

Thus, Patriots as a kind of armament and the Ukrainian patriots as lovers of their country are both necessary to protect freedom and receive victory over the Russian Federation. The surname of the head of

the terroristic Russia, *Putin*, coincides in its phonetical form with the word combination “*put in*” and the word combination “*to put in place*” means “*to put in a prison*”. The game upon words makes it possible to provoke addressee's thinking over the mentioned ideas, having some comic effect. On the other hand, the ability to use pun, to create some game upon words testifies the individual ability to use diversity of language, its resources for his/her pragmatic purposes realization, as well as speaker rhetoric ability to be attractive for the audience.

The usage of a great number of intensifiers (*too, so, very, every, only, completely, truly*) within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, makes it possible to intensify, to stress some ideas, as well as to give some expressiveness, emotional coloring to the given discourse:

1. *Thank you. It's too much for me* [16]

2. *Thank you so much for that* [the same].

3. *Thank you very much* [the same].

4. *...the world is too interconnected and interdependent to allow someone to stay aside and at the same time to feel safe when such a battle continues* [the same].

5. *Financial assistance is also critically important* [the same].

Degrees of comparison are used within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, to present the increase of quality of the described subjects, objects, phenomena:

1. *Europeans gained this victory, and that's why Europe is now stronger and more independent than ever* [16].

2. *To ensure Bakhmut is not just a stronghold that holds back the Russian Army, but for the Russian Army to completely pull out, more cannons and shells are needed* [the same].

3. *— ladies and gentlemen, Americans, in two days we will celebrate Christmas. Maybe candlelit. Not because it's more romantic, no, but because there will not be, there will be no electricity* [the same].

4. *They have much more missiles and planes than we ever had. It's true, but our defense forces stand* [the same].

Thus, Europe, as Ukraine, gained victory over the Russian Federation in the battle for minds, it has no fear of it and *has become stronger* (1). *More cannons and shells are needed* to protect freedom and to gain victory over the Russian Federation (2). Cruelty and terrorism of the Russian Federation is very high, that they destroyed the infrastructure of Ukraine and made the life of the Ukrainian civilians *not romantic*, but full of challenges because of normal living conditions lack (3). The Russian Federation armament

advantage can't stand the braveness, courage of the Ukrainian armed forces (4).

Emphatic sentences within the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, sound persuasively with emphasis on some ideas, on some important and valuable moments, make the given information emotionally stressed. The empathic sentences of the types “*not only for, but*”, “*not just, but*”, “*this/that is what/who/how*” are used to emphasis the idea to receive victory over the Russian Federation on the battlefield for the democratic future of the entire world (1); to emphasis the idea of the American support to Ukraine to stand and to win 2023 Victory (2); to emphasis the terroristic nature of the Russian Federation with its allies (3);

1. *This battle is not only for the territory, for this or another part of Europe. The battle is not only for life, freedom and security of Ukrainians or any other nation which Russia attempts to conquer. This struggle will define in what world our children and grandchildren will live, and then their children and grandchildren [16].*

2. *So, so, here the front line, the tyranny which has no lack of cruelty against the lives of free people — and your support is crucial, not just to stand in such fight but to get to the turning point to win on the battlefield [the same].*

3. *Iranian deadly drones sent to Russia in hundreds — in hundreds became a threat to our critical infrastructure. That is how one terrorist has found the other [the same].*

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, contains two-membered sentences: simple and complex. Nominative sentences, as one-membered sentences, are not plenty, they are given on the background of the two-membered sentences and able to carry some valuable information, emotionally stressed and colored, and thus being very attractive for addressee of information:

1. *And we don't, don't have to know everyone's wish, as we know that all of us, millions of Ukrainians, wish the same: Victory. Only victory [16].*

2. *Madam Speaker, you bravely visited Ukraine during the full-fledged war. Thank you very much. Great honor. Thank you [the same].*

3. *ladies and gentlemen, Americans, in two days we will celebrate Christmas. Maybe candlelit [the same].*

So, the nominative sentences “*Victory. Only victory*” are used to emphasis the wish of every Ukrainian person to receive victory over the Russian Federation, which has brought war and its cruelty to the Ukrainian land, to every person, to every family. The nominative sentence “*Great honor*” makes

it possible to emphasis the deep respect of President Zelensky to the US Congress speaker for her being visited Ukraine during the full-fledged war, for her braveness and courage. The nominative sentence “*Maybe candlelit*” is used to demonstrate the horror of the Russian occupants' actions at the territory of Ukraine.

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, is characterized by the usage of the statements, it contains the only one question and answer on it:

We have artillery, yes. Thank you. We have it. Is it enough? Honestly, not really [16].

Making questions and answering it creates the atmosphere of the conversation, where the addressee of information as speaker's interlocuter uses ready-made by speaker answers, thus the addressee of information swallows the answers of the speaker and perceive them as his/her own ones.

At the same time the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, contains the examples with the statement transposition into the question. Thus, being statements in their form, they have the meanings of questions, and within the given discourse they even have answers for them:

1. *The restoration of international legal order is our joint task. We need peace, yes [16].*

2. *We have artillery, yes. Thank you [the same].*

The sentences “*We need peace*”, “*We have artillery*”, being affirmative in their form, have the features of questions and even answer for them “*yes*”

At the same time the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, contains the persuasive sentences of the type “*Let*” with its appeal to act: to punish the terroristic Russian for its deeds (1); to make decisions to win victory over the Russian Federation:

1. *Let's do it. Let terrorist — let the terrorist state be held responsible for its terror and aggression and compensate all losses done by this war [16].*

2. *So, let these decisions be taken. Let this flag stay with you, ladies and gentlemen. This flag is a symbol of our victory in this war. We stand, we fight and we will win because we are united — Ukraine, America and the entire free world [the same].*

The President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, contains real conditional sentences (1) and unreal conditional sentences (2) to demonstrate the actual state of matters, which may have future prospective (1), and desirable state of matters, which may not be realized (2):

1. *If your Patriots stop the Russian terror against our cities, it will let Ukrainian patriots work to the full to defend our freedom [16].*

2. *Russia, Russia could stop its aggression, really, if it wanted to, but you can speed up our victory* [the same].

Tenses, which are used the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, are Present Indefinite, Present Perfect, Past Indefinite, Future Indefinite to identify the actions from past into present and then into future:

1. *We defeated Russia in the battle for minds of the world* [16].

2. *We have no fear, nor should anyone in the world have it* [the same].

3. *The Russian tyranny has lost control over us* [the same].

4. *And it will never influence our minds again* [the same].

Modal verbs “can”, “may”, “should”, “must” are used within the President Zelensky speech before the US Congress, to identify duties and obligation (1,2), to identify possibilities (3, 4, 6, 7) and express wishes (5):

1. *Iranian deadly drones sent to Russia in hundreds — in hundreds became a threat to our critical infrastructure. That is how one terrorist has found the other. It is just a matter of time when they will strike against your other allies if we do not stop them now. We must do it* [16].

2. *I believe there should be no taboos between us in our alliance* [the same].

3. *Each of you, ladies and gentlemen, can assist in the implementation to ensure that America's leadership remains solid, bicameral and bipartisan* [the same].

4. *They asked me to bring this flag to you, to the U.S. Congress, to members of the House of Representatives and senators whose decisions can save millions of people* [the same].

5. *Just one thing, if I can, the last thing — thank you so much, may God protect our brave troops and citizens, may God forever bless the United States of*

America [the same].

6. *I assure you that Ukrainian soldiers can perfectly operate American tanks and planes themselves* [the same].

7. *Russia, Russia could stop its aggression, really, if it wanted to, but you can speed up our victory* [the same].

Summing up the material, it is important to state that a system of the Expressive means and Stylistic devices of the given discourse is used to realize pragma-communicative purposes of its speaker with orientation on the addressee of information, with emphasis on his/her rhetoric abilities to be attractive to the audience, as well as with emphasis on the communicative situation of the given discourse.

Conclusions. Making conclusions of the given scientific research, we can state that the President Zelensky speech before the US Congress, 12.21.22, being the politico-ideological, institutional, argumentative, declarative discourse given in a form of monologue, contains a system of the Expressive means and Stylistic devices: epithets; metaphors; detachments; parenthetical sentences; parallel constructions of the anaphoric and epiphoric types; polysyndeton; statement transposition into question; intensifiers; comparison; pun; synecdoche; personification; antithesis; hyperbole; ring, chain and simple repetition; degrees of comparison; the modal verbs, conditional sentences; persuasive sentences; nominative sentences; emphatic sentences; tenses of the verb. Their appropriate and effective usage makes it possible to influence feelings and emotions of addressee, to provoke addressee's attention to the problems of the given discourse, to realize pragma-communicative purposes of a speaker.

It is perspective to investigate the other discourses of President Zelensky and global elite at the challenging period of war, of the Russian Federation aggression.

REFERENCES:

1. Волянюк І. О. Політичний дискурс в умовах російсько-української війни: лінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 23. Т. 1. 2022. С. 47–52.
2. Дьяченко Н. М., Халін В. В. Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологія*. 1 (89). 2019. С. 56–62.
3. Євтушина Т., Дідур Л. Культуромовний аспект політичного дискурсу В. Зеленського (на матеріалі звернень періоду карантину). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 31. Т. 2. 2020. С. 11–15.
4. Кондратенко Н. Експресивний синтаксис у президентському дискурсі Володимира Зеленського. *Записки з українського мовознавства. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*. Вип. 29. 2022. С. 313–324.
5. Кривенко С. Комічне в українському політичному дискурсі. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 3 (47). 2020. С. 43–48.

6. Романишин Н., Гузан А. Мовностилістичні особливості дискурсу у сфері дипломатії (на матеріалі промов політика Петра Порошенка та президента України Володимира Зеленського). *Молодий вчений*. № 11 (99) (2021). С. 232–234.

7. Чернишова Т. Політичний дискурс президента України Володимира Зеленського : стратегії & тактики мовленнєвого впливу (на матеріалі першого року президентства). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. №46. 2021. С. 147–156.

8. Якимчук В., Лопатюк Н. Комунікативні стратегії і тактики в політичних промовах В. Зеленського. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. № 835-836. 2022. С. 127–134.

9. Яковлев Д.В., Шамша І.В., Яковлева Л.І. Президент говорить! Новорічні звернення президентів України: Політичний PR, ритуал, раціональний дискурс (частина 2: В. Янукович, П. Порошенко, В. Зеленский). *Габітус*. Вип. 19. 2020. С. 3–41.

10. Humeniuk N.H. Stylistic aspect of the Boris Johnsons' ideological discourse of his first speech as a Prime Minister, 07.24.19. *Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philology" (Linguistics)*. № 12, 2019. P. 39–42.

11. Humeniuk N.H. Stylistic aspect of the Jeremy Corbyn realization of the discrediting opponents tactics within the UK Prime Minister Question Time discourse, 09.04.19. *Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*, ed. M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya. Drohobych: Publishing House "Helvetica", 2020. Iss. 30. Vol. 2. P. 136–142.

12. Humeniuk N.H. Stylistic aspect of the Boris Johnsons realization of the discrediting opponent tactics within the UK Prime Minister Question Time discourse (09.04.2019). *Scientific Notes of the Taurida V. I. Vernadsky National University. Series: Philology. Social Communications*. Vol. 31 (70). № 2. Publishing House „Helvetica”, 2020. P. 73–79.

13. Humeniuk N. H. Stylistic Aspect of the Queen Elizabeth II Christmas 2020 Message, 12.25.2020. *Transcarpathian philological studies*. Vol. 12. Publishing House "Helvetica", 2021. P. 70–74.

14. Humeniuk N. H. Stylistic aspect of the UK Prime Minister Boris Johnson's address to the nation on the Russian invasion of Ukraine, 02.24.2022. *Southern Archive (Philological sciences). Collected papers*. Issue XC. Kherson: Kherson State University, 2022. P. 12–20.

15. Trebin M., Chernyshova T. The linguistic analysis of Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy's political rhetoric: Strategies & tactics. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*. №1 (52). 2022. P. 193–207.

16. Zelensky V. Speech before the US Congress <https://www.nytimes.com/2022/12/21/us/politics/zelensky-speech-transcript.html>

ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА В АНТРОПОЦЕНТРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ПІЗНАННЯ

LEXICAL SEMANTICS OF THE ENGLISH VERB IN THE ANTROPOCENTRIC PARADIGM OF COGNITION

Ділай І.П.,

orcid.org/0000-0001-9626-290X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті здійснено огляд основних засад дослідження лексичної семантики дієслова з позицій антропоцентризму, окреслено перспективу побудови ментальної моделі англійського дієслова.

Лексична семантика XXI століття – когнітивна семантика, яка нерозривна з когнітивною граматику, а знедавна, ще й з функцією, вживанням, оскільки стрімкого поширення в сучасній когнітивістиці набувають т. з. usage-based теорії. Більш того, оскільки будь-який когнітивний підхід до мови зосереджений на значенні, сама мова тепер трактується як форма знання, а тому повинна аналізуватися з наголосом на значенні. Таким чином, антропоцентрична парадигма пізнання за суттю є семантикоцентричною.

У межах когнітивної семантики виділяють кілька підходів та теорій значення: теорія семантичних ознак Дж. Катца і Дж. Фодора (1963), теорія відмінків Ч. Філлмора (1968), теорія генеративної семантики Дж. Лакоффа (1971), Дж. Д. МакКолі (1973, 1979), теорія прототипів Е. Рош (1972), психологічна теорія Дж. Фодора (1981) та ін. У статті також розглянуто теорію концептуальної залежності Р. Шенка (1979), теорію лексичної концептуальної структури Р. Джекендоффа (1990), теорію природної семантичної метамови А. Вежбицької (1996), теорію генеративного лексикону Дж. Пустейовскі (1995), теорію когнітивної граматики Р. Ленекера (1990), процедурну семантику Дж. Міллера та Ф. Джонсона-Леарда (1976), теорію мережевої репрезентації К. Бругман та Дж. Лакоффа (1988), комп'ютерну модель значення слова «word-space (простір слова)», usage-based теорію Д. Герертса (2010) та теорію поведінкових профілів (Behavioral Profiles) П. Генкса (1996). Тенденція до реконтекстуалізації у вивченні семантики стає провідною.

Ключові слова: антропоцентрична парадигма пізнання, значення, дієслово, ментальний лексикон, ментальна репрезентація, ментальна модель, декомпозиція, семантична мережа, семантичні зв'язки.

The article provides an overview of the basic principles of the study of the lexical semantics of the verb from the standpoint of anthropocentrism, outlines the prospect of building a mental model of the English verb.

Lexical semantics of the 21st century is cognitive semantics inseparable from cognitive grammar, and recently, also from function, usage due to the proliferation of usage-based theories. Moreover, since any cognitive approach to language focuses on meaning, language itself is now interpreted as a form of knowledge, and therefore must be analyzed with an emphasis on meaning. Thus, the anthropocentric paradigm of cognition is essentially semantics-centered.

Within cognitive semantics, several approaches and theories of meaning are distinguished: the theory of semantic features by J. Katz and J. Fodor (1963), the theory of cases by C. Fillmore (1968), the theory of generative semantics by G. Lakoff (1971), J. D. McCauley (1973, 1979), the theory of prototypes by E. Rosch (1972), the psychological theory of J. Fodor (1981) and others. The article also examines R. Schank's Conceptual Dependency Theory (1979), R. Jackendoff's theory of Lexical Conceptual Structure (1990), A. Wierzbicka's theory of Natural Semantic Metalanguage, J. Pustejovsky's theory of Generative Lexicon, R. Langacker's theory of Cognitive Grammar (1990), G. Miller and Ph. Johnson-Laird's Procedural Semantics (1976), the theory of network representation by C. Brugman and G. Lakoff (1988), the computational "word-space" model of the meaning of a word, the usage-based theory by D. Geeraerts (2010) and the theory of Behavioral Profiles by P. Hanks (1996). The tendency to recontextualization in the study of semantics becomes the leading one.

Key words: anthropocentric paradigm of cognition, meaning, verb, mental lexicon, mental representation, mental model, decomposition, semantic network, semantic relations.

Постановка проблеми. Панівна у сучасному мовознавстві антропоцентрична парадигма пізнання передбачає переосмислення традиційного матеріалу дослідження, переорієнтацію на ментальні репрезентації. У центрі уваги тепер складна мережева структура ментального лексикону людини. Структурування інформації у ментальному лексиконі відрізняється від тих «поверхневих структур», які відображають вербалізацію та актуалізацію мен-

тальних моделей. Зокрема, таке структурування не здійснюється за виразним частиномовним принципом, не визнає розірваності між лексикою та граматику, а радше трактує їх як єдиний континуум.

У межах когнітивної семантики виділяються кілька підходів та теорій значення: теорія семантичних ознак (features) Дж. Катца і Дж. Фодора (1963), теорія відмінків (cases) Ч. Філлмора (1968), теорія генеративної семантики Дж. Лакоффа

(1971), Дж. Д. МакКолі (1973, 1979), теорія прототипів Е. Рош (1972), психологічна теорія Дж.Фодора (1981) та ін. Важливо визначити місце дієслова у когнітивних теоріях значення та у відповідних ментальних репрезентаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ментальний лексикон – це сукупність лексем, які відомі та зберігаються в головному мозку людини [1]. Завдяки цьому лексикону ми можемо: 1) називати та описувати осіб, предмети, місця, події та почуття; 2) передавати свої думки через лексикалізацію та граматикулізацію, 3) розпізнавати та продукувати слова, які ми чуємо, читаємо або вимовляємо. Ментальний лексикон є сукупністю надзвичайно складних нейронних мереж у головному мозку. Значення – результат активації цих мереж через дію нейронів [2, с. 204].

У ментальному лексиконі існує мережа концептів, які активуються за допомогою слів [3]. Більшість семантичних зв'язків є насамперед концептуальними та вже вторинно лексичними [3, с. 47]. Семантичні зв'язки мають кілька рівнів підпорядкування. Концептуальні семантичні структури включають зв'язки (гіпонімія, меронімія тощо) та ролі, які відповідають різним типам семантичних репрезентацій (схем, фреймів, скриптів, сценаріїв тощо).

Попередні дослідження доводять, що носії англійської мови оперують дієсловами в сукупностях, яких об'єднує спільне значення та поведінка [4, с.115]. З точки зору метального лексикону важливо не лише встановити такі групи дієслів, але й те, як ці групи впливають одна на іншу, т. з. «розширені смисли» (*extended senses*) [4, с. 118]. Таким чином, варто визначити не лише сутність дієслівного значення, а й його поведінку, вживання.

Як відомо, джерелом активації лексико-семантичних репрезентації, яким відповідають лексичні одиниці є дискурс [3, с. 56]. Саме у дискурсі лексико-семантичні одиниці, зокрема й дієслова, набувають різного ступеня активації або пригнічення. Тому сучасні базовані на вживанні (*usage-based*) теорії значення набувають особливої ваги [5].

Постановка завдання. Таким чином, мета статті – окреслити сутність та перспективи дослідження лексичної семантики дієслова в світлі антропоцентричної парадигми. Мета передбачає виконання таких завдань: 1) здійснити огляд наукової лінгвістичної літератури та виокремити сучасні підходи до лексичної семантики дієслова, 2) розглянути переваги та недоліки семантичної декомпозиції дієслова,

3) виявити переваги дискурсного вивчення семантики.

Виклад основного матеріалу. Теорії семантичної декомпозиції виникли як розгалуження теорій генеративного синтаксису та семантики. У межах цих теорій окремі дієслова визнаються неподільними універсальними концептами (примітивами, базовими дієсловами, атомними предикатами), на які можна розкласти інші дієслова. Більш того, усі дієслова можна розкласти на предикати стану, які за допомогою аспектуальних операторів, на зразок дієслова DO, утворюють інші аспектуальні класи дієслів [6, с. 99]. Усі дієслова, крім дієслів стану, мають у своїй структурі оператор BECOME. Каузативні дієслова мають оператор CAUSE. Розглянемо детальніше теорії семантичної декомпозиції:

1. Теорія семантичних ознак (features).

Традиційна модель лексичного значення дієслова *Sense Enumerative Lexical (SEL) Model* належить Дж.Катцу (1972). Згідно з нею, кожен смисл дієслова подано окремо як зв'язок з відповідними типами його аргументів. Ця модель була результатом впровадження компонентного аналізу значення, методу, початки якого знаходимо ще у Л.Сельмслева, обґрунтованого Дж. Катцом та Дж. Фодором у межах теорії семантичних однак (1963). Дж. МакКолі наводить таку декомпозицію англійського дієслова *kill* – “cause to become not alive” [7].

2. Теорія концептуальної залежності

Р. Шенка (1969) – модель розуміння природної мови, яка використовується у системах штучного інтелекту. Вона складається із структури вузлів інформації (*nodes*), набору семантичних примітивів на певному рівні грануляції. Зокрема, до примітивних дій належать: переміщення абстрактного зв'язку (*give*), переміщення фізичного місцезнаходження об'єкта (*go*), застосування фізичної сили до об'єкта (*push*), переміщення ментальної інформації (*tell*), конструювання нової інформації із старої (*decide*), вимовляння звуку (*say*), фокусування чуття на стимулі (*listen, watch*), переміщення частини тіла власником (*punch, kick*) та ін. [8].

3. Теорія лексичної концептуальної структури **Р. Джекендоффа** (1990) спрямована встановити відповідність, яка ґрунтується на понятті примітивного концепту, між зовнішньою (*E-language*) і внутрішньою (*I-language*) мовами. Поняття зовнішньої та внутрішньої мови запозичені у Н. Хомського. Зовнішня мова (*E-language* або *externalized language*) – це мова як зовнішній артефакт, який існує неза-

лежно від мовців, натомість, внутрішня мова (*i-language* або *internalized language*) – мова як набір ментальних принципів, які пояснюють її розуміння та вживання (Chomsky, 1986). Базові концепти є лексичними, значення речення складається з лексичних значень. Р. Джекендофф стверджує, що семантика природної мови повинна базуватися на психологічному підході до значення [9, с. 9]. Існує форма ментальної репрезентації – концептуальна структура, властива всім природним мовам, яка слугує «синтаксисом думки» [9, с.10]. Концептуальна структура уявляється як комп'ютерна форма, яка закодує людське розуміння світу. Правила умовиводу, прагматики та евристики є принципами формування нових концептуальних структур на основі наявних. Оскільки концептуальна структура є формою мовного значення, повинні також бути правила відповідностей, які пов'язують її зі синтаксичними репрезентаціями, за допомогою яких виражене значення [9, с. 10]. Таким чином, лексична семантика і семантика фрази взаємопов'язані, проте немає прямої відповідності між синтаксичними та семантичними структурами [9, с. 9]. Концептуальна структура Р. Джекендоффа відрізняється від інших своєю алгебраїчністю – вона формалізується через ознаки та функції та здатна кодувати абстракції. У центрі уваги концептуальної теорії семантики Р. Джекендоффа – кодування дієслівно-аргументної структури [9].

4. Теорія природної семантичної метамови (Natural Semantic Metalanguage (NSM)) А. Вежбицької (1996) є ще однією теорією декомпозиції. Теорія постулює, що існує універсальний набір семантичних примітивів, які задіяні в т. з. редукований перифраз з метою дефініції. До семантичних примітивів А. Вежбицької належать дієслова *be, know, think, want, feel, see, hear, say, do, happen, move, live, die, touch, can* [10].

5. Теорія генеративного лексикону Дж. Пустейовскі обґрунтовує поняття металексичного конструкту – лексичної концептуальної парадигми, яка опирається на синтаксичні моделі, що є в основі семантичної інтерпретації [11]. Теорія генеративного лексикону поширює семантичне навантаження з дієслова на усі складові висловлювання в світлі теорії композиційності природної мови, розглядає значення та його зміну в контексті. Розглядаються чотири рівні лексикону: 1) структура лексичних типів, 2) аргументна структура, 3) структура подієвості (аспектуальна структура), 4) *qualia* структура – система зв'язків,

яка визначає один концепт, встановлює предикативну силу лексичної одиниці [11]. Семантична декомпозиція базується не на наборі примітивів, а на фіксованому наборі генеративних засобів, які формують семантичні вираження. Індивідуальні лексичні структури можуть бути інтегровані з більшими лексичними базами знань через принцип лексичної спадковості. Така організація лексикону природної мови, на думку Дж. Пустейовскі, інтегрує його з концептуальним [11].

6. Згідно з комп'ютерною теорією головного мозку примітивні ментальні символи, які не піддаються подальшій декомпозиції, вроджені [12]. З розвитком комп'ютерних наук та статистичних методів обробки інформації, які можна застосовувати до сучасних великих масивів корпусних даних та електронних словників, з'являються нові методики та інструменти вивчення лексичних репрезентацій (Boguraev, 1991; Boguraev, Briscoe, 1989; Byrd, Calzolari, Chodorow, Klavans, Neff, 1987; Church, Gale, Hanks, Hindle, Moon; Church, Hanks, 1989; Zernik, 1991) [12]. Проте вже на початках було вказано на певні обмеження систем розпізнавання природної мови, які пов'язані з нерепрезентативністю її лексиконів, т. з. «lexical bottleneck» (Byrd, 1989) [13]. Перші лексикони для систем обробки природної мови створювалися за принципом системності, не беручи до уваги відповідність людському ментальному лексикону. Вони все ще є недосконалими, бо становить трудність відтворити в них усі ментальні репрезентації.

Теорії, які заперечують семантичну декомпозицію сформувалися на основі психологічних теорій значення, які твердили про неможливість чітких, системних ментальних репрезентацій. Зокрема, вказувалося, що таким системам властива відкритість, труднощі у встановленні меж, їх перетинання, розмитість, неоднорідність складників та зв'язків. Проте і такі теорії не відкидають повністю композиційність значення. Розглянемо їх детальніше:

1. Теорія прототипів Е. Рош виникла в 1970-их внаслідок дослідження внутрішньої структури категорій та була альтернативою класичній теорії Аристотеля. Згідно з теорією прототипів окремі члени категорії більше репрезентують цю категорію, аніж інші [14].

2. Теорія когнітивної граматики Р. Ленекера. Лексикон, морфологія та синтаксис утворюють континуум символічних одиниць, тому «так само безглуздо аналізувати граматичні одиниці без звернення до семантики, як укласти словник, який не подає значення лексичних

одиниць» [15, с. 29]. Семантичні структури характеризуються системами знання, обсяг яких є відкритим. Значення прирівнюється до концептуалізації. Як наслідок, лексична семантика повинна намагатися здійснити структурний аналіз та вичерпний опис абстрактних сутностей, таких як думки та концепти. Таким чином, термін «концепт» трактується доволі розлого: він об'єднує нові концептуалізації із усталеними концептами; сенсорний, кінестетичний та емотивний досвід; визнання безпосереднього контексту (соціального, фізичного, мовного) тощо. Оскільки концептуалізація полягає у когнітивній обробці, її кінцевою метою є характеристика типів когнітивних подій, які становлять ментальний досвід [15, с. 31]. Семантичні структури, які Р. Ленекер називає предикаціями, характеризуються через «когнітивні домени», під якими розуміється будь-яка концептуалізація: перцептивний досвід, концепт, концептуальний комплекс, система знань [15, с. 31]. Хоча такий підхід відкидає декомпозицію, проте окреслює необхідність «базових доменів» як когнітивно неподільних просторів репрезентації або полів концептуального потенціалу. Сюди належить сприйняття часу та простору, домен кольору, температурних відчуттів, емотивний домен тощо.

3. Теорія мережевої репрезентації (К. Бругман, Дж. Лакофф) – спосіб зберігання когнітивно зв'язаної інформації між смислами, типова для ШІ [15, с. 109]. У межах цієї теорії полісемічна лексична одиниця – радіальна категорія смислів. Існує центральний член радіальної структури, з яким мережею зв'язані інші члени. Кожен інший член категорії є або варіантом центрального члена, або варіантом варіанта. Категорії мають складну внутрішню структуру, межі їх не завжди чіткі.

4. Процедурна семантика Дж. Міллера та Ф. Джонсона-Леарда (1976): слово не є статичною сутністю, набором ознак або пропозицій, а «субрутиною, яка викликана поточною програмою на фазі розпізнавання або продукування» [16]. Ця теорія виникла разом з моделлю довгострокової семантичної пам'яті Дж. Міллера і Ф. Джонсона-Леарда, яка встановлює зв'язок між сприйняттям та мовою, де сприйняття і є концептуалізацією. Тезаурус WordNet виник з метою створення моделі лексичної пам'яті. В основі було закладено принцип, що лексична семантика виходить з визнання, що слово – це умовна асоціація між лексикалізованим концептом та висловленням, яке має синтаксичну функцію [16, с. 199]. Ключовими проблемами в процесі доступу до

інформації у ментальному лексиконі є полісемія та синонімія. При цьому для слухача або читача важлива полісемія, оскільки є потреба розрізнити смисл слова, для мовця або автора складність полягає у виборі правильного синоніма [16, с. 200]. Виходячи з таких позицій, автори WordNet застосовують лексичну матрицю, в якій подано синсети дієслів, іменників, прикметників та прислівників з опертям на полісемію. Оскільки в основі ментального лексикону є зв'язки, то виділено і представлено такі зв'язки між синсетами: синонімія, гіпонімія, антонімія та ін. Таким чином, лексична структура тезауруса опирається насамперед на семантичні зв'язки, а не на семантичні компоненти слів. При цьому автори стверджують, що дієслова можна вважати найважливішою лексичною категорією в мові [6, с. 214]. Мережева структура та обмеження лише парадигматичними зв'язками та цілими лексичними одиницями, а не одиницями значення, відрізняють WordNet від інших моделей лексикону [6]. Тим не менше, реляційна теорія, взята за основу у WordNet, поділяє певні аспекти декомпозиції. Так, дієслівні базові концепти за Р. Джекендоффом, такі як DO, BE, GO, STAY, CHANGE відповідають т. з. *unique beginners*, або вершинам дієслівних ієрархій, у WordNet [6, с. 93].

5. Комп'ютерна модель значення слова «простір слова» (“word-space model”) розвинулася в межах галузі обробки природної мови (Natural Language Processing) NLP). Це система репрезентації значення слова, яку можна розглядати як сучасне втілення теорії семантичного поля, що використовує дистрибутивні моделі слів, встановлені на основі масивних текстових даних (Бароні, 2013; Журафські, Мартін, 2009; Салегрен, 2006). Згідно з цією моделлю, семантична схожість між словами вимірюється за допомогою їхньої контекстуальної дистрибуції і візуалізується як просторова наближеність через векторні простори [17, с. 10]. Ця модель використовує геометричну метафору значення, дистрибутивну методологію та структурну теорію значення, репрезентує синтагматичні та парадигматичні зв'язки. Однією з найвідоміших різновидів цієї моделі є латентний семантичний аналіз (Latent Semantic Analysis (LSA, (1997))), що виник внаслідок потреби моделей видобування інформації. Комп'ютерні моделі значення слова використовують зокрема для встановлення семантичної близькості синонімів [18].

6. Usage-based теорія постулює, що значення базується на вживанні та досвіді. Семантика лексичних одиниць не є переліком значень (*bag*

of meanings), а структурованим за допомогою прототипів та схем потенціалом значення, чутливим до контекстуальних ефектів [19, с. 10]. Тенденція до ре-контекстуалізації у вивченні семантики стає провідною [19, с. 25].

7. Поведінкові профілі (Behavioral Profiles)

П. Генкса та С. Грайса – корпусний підхід до вивчення лексичної семантики. Ця методологія має кілька етапів: 1) видобування з корпусу всіх слововживань, 2) морфо-синтаксична та семантична анотація, 3) укладання таблиці сполучуваності, яка базована на відносній частоті, 4) статистична обробка даних, кластерний аналіз [20].

Висновки. Таким чином, сучасне дослідження лексичної семантики англійського дієслова вимагає переосмислення поняття «значення». Спостерігаємо тенденцію до потреби залучення контексту, систематичного вивчення вживання, звернення до масивних корпусних даних з метою

вивчення значення лексичних одиниць. Саме контекст, зануреність у дискурс уможливають переосмислення значення слова, оформлення «розширеного значення» («extended meaning»).

Отже, вивчення активації семантичних репрезентацій у дискурсі набуває особливої ваги, виникає потреба дискурсо-ангажованої ментальної моделі дієслова. Ця модель була б узагальненням поведінкових профілів (Behavioral Profiles) окремих дієслів та їх груп (семантичних доменів).

Перспективи подальших розвідок.

Семантичне моделювання у сучасній лінгвістиці має виразну прикладну мету: вдосконалення систем розпізнавання й обробки природної мови. З огляду на це, побудова ментальної моделі дієслова, яка б максимально наближала машинний лексикон до ментального, є перспективним напрямом досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Computational Lexical Semantics / eds. P. Saint-Dizier, E. Viegas. CUP, 1995. 447 p.
2. Faber P.B., Mairal Usón R. Constructing a Lexicon of English Verbs (Functional Grammar Series [Fgs]). De Gruyter Mouton, 1999. 374 p.
3. Cruse D. A. Lexical Semantics (Cambridge Textbooks in Linguistics). CUP, 1986. XIV + 310 p.
4. Aitchison J. Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon, 4th Edition. Wiley-Blackwell, 2012. 352 p.
5. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. OUP, 2009. 317 p.
6. WordNet: An Electronic Lexical Database / ed. C. Fellbaum. The MIT Press, 1998. 423 p.
7. McCawley J. D. The role of semantics in a grammar. *Universals in Linguistic Theory* / eds. E. Bach, R. Harms. Holt, Rinehart, and Winston, 1968. P. 124–169.
8. Schank R. A conceptual dependency parser for natural language. *Proceedings of the 1969 conference on Computational linguistics*. Sång-Såby, Sweden, 1969. P. 1–3.
9. Jackendoff R. S. Semantic Structures. Cambridge, MA: MIT Press, 1990. xiv, 322 p.
10. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. OUP, 1996. 512 p.
11. Pustejovsky J. The Generative Lexicon. The MIT Press, 1995. 312 p.
12. Pinker S., Levin B. Lexical and Conceptual Semantics. Cambridge, MA: MIT Press, 1991. 240 p.
13. Byrd R. J. Large scale cooperation on large scale lexical acquisition. Paper presented at the Workshop on Lexical Acquisition, IJCAI, Detroit, 1989.
14. Rosch E. H. Natural categories. *Cognitive Psychology*. 1973. 4 (3). P.328–350.
15. Cognitive linguistics: Basic readings / ed. D. Geeraerts. Berlin & New York: de Gruyter, 2006. viii + 485 p.
16. Miller G. A., Johnson-Laird Ph. N. Language and perception. Cambridge: Cambridge University Press, 1976. viii + 760 p.
17. Lee E. An Introduction to Lexical Semantics. A Formal Approach to Word Meaning and its Composition. London: Routledge, 2022. 338 p.
18. Dilay I., Bilynskyi M. Evaluating Semantic Similarity Measures for English Verbs In WordNet and Thesauri. *Inozemna Philologia*. 2016. V. 129. P.21–32.
19. Geeraerts D. A rough guide to Cognitive Linguistics. *Cognitive linguistics: Basic readings*. De Gruyter, 2006. P. 1–28.
20. Gries S. Th. Behavioral Profiles. A fine-grained and quantitative approach in corpus-based lexical semantics. John Benjamins Publishing House, 2012. 80 p.

РОЗДІЛ 3 ІНДОІРАНСЬКІ МОВИ

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.21>

АКЦЕНТНІ ТИПИ ДАВНЬОПЕРСЬКИХ ДІЄСЛІВНИХ СЛОВОФОРМ

ACCENTUATION TYPES OF OLD PERSIAN VERB WORD FORMS

Поздняков К.О.,

orcid.org/0000-0001-6196-9809

*викладач кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті розглядається проблема акцентуації у давньоперській мові, а саме класифікації давньоперських дієслівних словоформ за формальними акцентними ознаками. Матеріалом дослідження слугував реєстр давньоперських дієслів, до якого увійшли 242 словоформи. Реєстр шляхом механічної вибірки було сформовано на матеріалі трьох глосаріїв давньоперської лексики. Для релевантного дослідження всі зареєстровані словоформи мають виключно індоєвропейське походження. Для зменшення випадків аномальної акцентуації до сформованого реєстру не потрапили словоформи, які мають нечітку етимологію, спорадичну або мінімальну представленість у тексті, а також словоформи з графічними дефектами або можливими орфографічними помилками.

За допомогою наявних в іранському порівняльно-історичному мовознавстві методичних прийомів у зареєстрованих дієслівних словоформах був виділений наголошений склад. Зважаючи на якісні характеристики наголошеного складу зареєстровану лексику було розподілено на вісім акцентних типів. Відповідно до розташування наголошеного складу в словоформі кожен акцентний тип було розподілено на акцентні моделі, загальна кількість яких становить 21 модель. Разом із розподілом словоформ за акцентними типами автором було виконано статистичний аналіз кожного акцентного типу та наведено результати цього аналізу в абсолютних та відносних показниках.

Для кожного акцентного типу подано коментар, який надає пояснення щодо функціонування та діахронічних особливостей кожного акцентного типу. Також у статті висвітлено вплив акцентуації на морфологію, морфонологію та фонологічні характеристики зареєстрованої лексики. Стаття насичена великою кількістю прикладів для кращої ілюстративності результатів дослідження.

Результати актуального дослідження можуть бути використані у подальших розвідках фонологічної системи давньоперської мови, а також інших іранських мов.

Ключові слова: акцентні типи, історична акцентологія, діахронічна інтерпретація, надсегментна фонологія, давньоперська мова, індоєвропейські студії.

The article deals with the problems of Old Persian accentuation, namely classification of verb word forms according to their formal accentuation features. The author uses the register of 242 verb forms as a material of the current research. This register consists of word forms that were selected from three glossaries of Old Persian lexicon by using mechanical selection method. For relevant research, all verb word forms using in this article have exclusively Indo-European origin. For avoiding cases of unusual accentuation patterns the word forms register doesn't contain word forms with the etymological uncertainty, sporadic or minimal appearance in original cuneiform texts. Besides the author doesn't use word forms with possible orthographical mistakes or graphical defects.

The author identifies stressed syllables in the selected verb word forms by using comparative methodology. The available lexicon was distributed into eight accentuation types, each of them consisting of verb word forms with a stressed syllable of the same quality. According to the position of the stressed syllable in a verb word form every accentuation type was divided into accentuation models, the total number of which is 21 units. In addition to the distribution of word forms by accentuation types the author presents the statistical analysis of each accentuation type and model.

The author gives a linguistic commentary within each accentuation type that explains the functioning and diachronic evolution of the type. This paper shows accentuation influence on morphology, morphophonology and phonological characteristics of Old Persian verbs. The article contains many examples for better illustration of the research results. The current paper may be useful in future researches of phonological system of Old Persian language or other Iranian languages.

Key words: accent paradigm, historical accentology, language reconstruction, lexical adoptions, writing system.

Постановка проблеми. Дослідження у царині історичної акцентології є важливим етапом на шляху порівняльно-історичного висвітлення певної мертвої мови і органічним поєднанням результатів аналізу та реконструкції її фонологіч-

ного та морфологічного рівнів. Матеріал, поданий нижче, є частиною загального дослідження, присвяченого акцентній системі давньоперської мови, її складової структури та притаманним цій мові морфонологічним процесам. Дослідження

акцентних типів давньоперських дієслівних словоформ стало можливим завдяки накопиченню значного методологічного інструментарію, який десятиріччями формувався на матеріалі багатьох індоєвропейських мов, зокрема санскриту, авестійської та давньогрецької. Важливою особливістю дієслівних словоформ, що впливає на релевантність результатів дослідження у порівняльно-історичному контексті, є відносно низький рівень неіндоєвропейських запозичень, що надає змогу зменшити діахронічний шум під час аналізу зареєстрованої лексики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вихідним положенням для дослідження давньоперської акцентуації слугує гіпотеза Е. Бенвеніста, який зважаючи на близьку генетичну спорідненість та схожість фонологічної системи давньоперської мови та санскриту припустив, що для визначення місця наголосу в давньоперських словоформах слід використовувати санскритські правила наголосу [1]. Тобто, наголошеним був другий склад із кінця, якщо такий склад був довгим. Якщо ж такий склад був коротким, наголос падав на третій склад із кінця, незалежно від його довготи (детальніше про складоподіл у давньоперській мові див. [2]). Пізніше гіпотезу Бенвеніста підтвердили В. Расторгуєва та Дж. Едельман, які звернули увагу на те, що на шляху змін, які спіткали давньоперську мову при переході у середньоперську, відбулася масова елімінація останнього голосного звуку у словоформі [3]. Таке явище вказує на системну відсутність наголосу на останньому складі словоформи і свідчить про те, що давньоперський наголос був рухомим зв'язаним.

Дослідженням акцентної системи давньоперської мови також були присвячені роботи В. Хінца [4], Р. Кента [5], П. О. Шарво [6], В. Брандштейна та М. Меєрхофера [7].

Постановка завдання. Завдання актуального дослідження полягає у побудові системи акцентних класів, за якими можна розподілити всі дієслівні словоформи, наявні у корпусі давньоперської мови, засновуючись на якісних та дистрибутивних характеристиках їх наголошених складів, а також висвітлити фонологічні, морфологічні та морфонологічні процеси, які є характерними для кожного із цих класів. Для виконання поставленого завдання слід виконати такі методичні процедури: 1) сформувати реєстр давньоперських дієслівних словоформ шляхом механічної вибірки з корпусу давньоперської лексики; 2) розподілити зареєстровану лексику на класи за типом наголошеного складу; 3) у межах кожного

класу розподілити лексику на підкласи відповідно до позиційних особливостей наголошеного складу; 4) здійснити діахронічний опис класів та підкласів зареєстрованих словоформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акцентними типами дієслівних словоформ (далі ДАТ) ми будемо називати класи дієслівних словоформ, до яких входять словоформи з якісно однаковим наголошеним складом. Підкласи таких класів ми будемо називати акцентними моделями (далі М). До акцентних моделей віднесено дієслівні словоформи із якісно однаковим наголошеним складом та однаковою позицією наголошеного складу у словоформі. Таким чином, кожна дієслівна словоформа належить до певного акцентного типу та певної акцентної моделі.

Реєстр дієслівних словоформ загальною кількістю 242 словоформи було сформовано шляхом механічної вибірки з глосаріїв давньоперської мови Р. Кента [5], В. Хінца [4] та А. Баченхеймера [8].

Для визначення наголошеності складу було застосовано правило Е. Бенвеніста, але з певним уточненням щодо наголошеності складів типу V. Склади цього типу представлені у зареєстрованих давньоперських дієслівних словоформах лише в ініціальній позиції. На відміну від іменників, де склади такого типу входили до кореня або префікса словоформ [9], у давньоперських дієсловах майже у всіх словоформах цей склад на морфемному рівні представляє аугмент. Аугмент не зазнав діахронічного розвитку і не вплинув на подальший фонологічний та морфологічний образ словоформ, у яких зустрічався. З огляду на це можна припустити, що морфема, яка не залишила по собі жодного сліду, навряд чи було наголошеною. Отже, у двох- або трьохскладових дієслівних словоформах в імперфекті або аористі, де за правилами наголошеним повинен був би бути перший склад, тобто аугмент, наголос переставляється на один склад вправо.

Нижче розглянуто та надано детальний опис акцентних типів давньоперських дієслів.

До ДАТ₁ із наголошеним прикритим відкритим складом CV входять 86 словоформ (35,54% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ), АТ₁ складається із 4 акцентних моделей:

1) ДАТ₁М₁ – реалізує словоформи із наголошеним складом CV в ініціальній позиції. До цієї моделі входять 16 словоформ (6,61% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). У 15 словоформах, що входять до цієї моделі, наголошеним є корінь, напр. *bāratuv* (нехай він принесе) – CV'/CV/CVC, 3 ос. одн. імпер. [8, p. 156; 4, s. 129;

5, р. 200]; *bávatiy* (він стане) – $C\check{V}/CV/CVC$, 3 ос. одн. пр. [8, р. 157; 4, с. 129; 5, р. 200]. У словоформі *víyakan* (він знищив) – $C\check{V}/CV/CVC$, 3 ос. одн. імпер. [8, р. 240; 4, с. 157; 5, р. 178] наголошеним є префікс *vi-* (поза чимось). Варто зазначити, що у середньоперській мові цей префікс перетворився на *bi-*, граматикувався із значенням недоконаного стану дії і залишився наголошеним, у сучасній перській мові той же префікс *be-*, але вже із зміненим голосним, також завжди стає наголошеним.

2) До **ДАТ1М2** входять дієслівні словоформи із наголошеним другим від початку складом CV . Ця акцентна модель є найбільш представленою, до неї входять 59 словоформ (24,38% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). У більшості словоформ, що входять до цієї акцентної моделі наголос припадає на корінь, напр. *abáram* (я принес) – $CV/C\check{V}/CVC$, 1 ос. одн. імпер. [8, рр. 121; 4, с. 119; 5, р. 200]; *abávam* (я був) – $V/C\check{V}/CVC$, 1 ос. одн. імпер. [8, рр. 122; 4, с. 119; 5, р. 200]; *ahániy* – $V/C\check{V}/CVC$ (я був би) 1 ос. одн. кон. [8, рр. 127; 4, с. 121; 5, р. 174]. Також до цієї моделі входять 7 словоформ із наголошеним префіксом, напр. *atíyāiš* (він пішов) – $V/C\check{V}/CVC$, 3 ос. одн. імпер. [8, р. 144–145; 4, с. 126; 5, р. 186]; *avárada* (я вибив) – $V/C\check{V}/CVC$, 1 ос. одн. імпер. [8, рр. 149; 4, с. 127; 5, р. 206]; *avániya* (він був заповнений) – $V/C\check{V}/CVC$, 3 ос. одн. пас. [8, р. 151; 4, с. 128; 5, р. 206].

3) Модель **ДАТ1М3** із наголошеним третім від початку складом CV реалізована у 8 словоформах (3,3% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ), напр. *aduríjīya* (він збрехав) – $V/CV/C\check{V}/CV/CV$ 3 ос. одн. імпер. [8, рр. 126; 4, с. 120; 5, р. 191]; *akunávaša* (вони зробили) – $V/CV/C\check{V}/CV/CV$ 3 ос. мн. акт. [8, рр. 131; 4, с. 122; 5, р. 179]. В усіх словоформах, що входять до цієї моделі, наголошеним є корінь.

4) Словоформи із наголошеним четвертим від початку складом CV представлені у **ДАТ1М4** та складають три одиниці (1,24% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). У двох словоформах, що входять до цієї моделі, наголошеним є кореневий склад, а саме в *aduríjīyašan* (вони збрехали) – $V/CV/CV/C\check{V}/CV/CVC$ 3 ос. мн. імпер. [8, рр. 126; 4, с. 120; 5, р. 191] та *patiyafrásīya* (його зачитали) – $CV/CV/CVC/C\check{V}/CV/CV$, 3 ос. одн. імпер. пас. [8, р. 210; 4, с. 149]. Наголошеним є закінчення у словоформі *nīyarinθīya* (він був написаний) – $CV/CV/CVC/C\check{V}/CVC$, 3 ос. одн. імпер. пас. [4, с. 146].

ДАТ2 реалізує словоформи із наголошеним прикритим відкритим складом $C\check{V}$. Цей акцент-

ний тип, як і у випадку з іменними словоформами, є найпоширенішим, до нього входять 92 словоформи (38,02% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). **ДАТ2** складається із 5 акцентних моделей:

1) **ДАТ2М1** представляє наголошений склад $C\check{V}$ в ініціальній позиції, до цієї моделі входять шість словоформ (2,47% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ), напр. *dīdiy* (ти побач) – $C\check{V}/CVC$, 2 ос. одн. імпер. [8, р. 166; 4, с. 132; 5, р. 191]; *gaúbatiy* (він каже) – $C\check{V}/CV/CVC$, 3 ос. одн. пр. мед. [8, р. 173; 4, с. 135; 5, р. 182]. В усіх словоформах **ДАТ2М1** наголошеним є склад, що входить до кореня.

2) **ДАТ2М2** є другою за поширеністю дієслівною акцентною моделлю, вона представлена 46 словоформами із наголошеним складом $C\check{V}$ у другій від початку позиції (19% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). У словоформах цієї моделі наголос падає на кореневі та префіксальні морфеми. Більшість словоформ **ДАТ2М2** мають наголошений склад у межах кореня, напр. *adā* (він створив) – $V/C\check{V}$, 3 ос. одн. аор. [8, р. 123; 4, с. 120; 5, р. 188]; *frātāyāta* (він наказав) – $CC\check{V}/C\check{V}/CV/CV$, 3 ос. одн. імпер. мед. [8, р. 170; 4, с. 134; 5, р. 201]. Також у деяких словоформах наголос від початкового складу кореня перейшов на останній через його обважнювання унаслідок злиття у довгий голосний кінцевого короткого голосного кореня і початкового короткого голосного особового закінчення, напр. *bavātiy* (я стану) – $CV/C\check{V}/CVC$, 1 ос. одн. пр. [8, р. 157; 4, с. 129; 5, р. 200]; *bavātiy* (він би став) – $CV/C\check{V}/CVC$, 3 ос. одн. кон. [8, р. 156; 4, с. 129; 5, р. 200].

Словоформи із наголошеним префіксом також мають подовження наголошеного голосного, яке виникло через зрощення префікса та аугмента, напр. *avāhryda* (він пішов) – $V/C\check{V}/CV/CV$, 3 ос. одн. імпер. [8, р. 203; 4, с. 147; 5, р. 169]; *parābara* (він вкрав; він забрав) – $CV/C\check{V}/CV/CV$, 3 ос. одн. імпер. [8, р. 202; 4, с. 147; 5, р. 200].

Етимологічно цікавим убачаються словоформи *parāidīy* (ти відправляйся) – $CV/C\check{V}/CVC$, 3 ос. одн. імпер. [8, р. 203; 4, с. 147; 5, р. 169] та *parīdīy* (ти відправляйся) – $CV/C\check{V}/CVC$, 3 ос. одн. імпер. [8, р. 203; 4, с. 147; 5, р. 169], обидві словоформи мають однакове значення і є або діалектними варіантами однієї лексеми, або демонструють поступовий розпад давньоперських дифтонгів та їх перехід до довгих монофтонгів. Варіант із фонологічним переходом вбачається більш ймовірним, на його правильність вказує те, що слововживання *parāidīy* наявне лише у Бегістунському написі, а у всіх наступних ахемідських текстах ми вже зустріча-

емо *parīdiy*. Тим не менш, помилкою було б вважати, що давньоперські дифтонги повністю зникли ще на початку давньоперської писемної епохи, оскільки їх вживання фіксується навіть у найпізніших текстах Артаксеркса III. Проте, вочевидь, можна стверджувати, що стягнення наголошеного дифтонгу у довгий голосний, яке повністю завершилось у середньоперській мові, почалось ще за 500 років до формальної появи цієї мови.

3) До **ДАТ2М3** із наголошеним третім від початку складом $C\check{V}$ зібрано 30 словоформ (12,39% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). Ця акцентна модель має такий же спектр морфемної наголошеності як і попередня, до неї входять словоформи із наголошеним коренем, напр. *niyaṣārayam* (я відновив) – $CV/CV/C\check{V}/CV/CVC$, 1 ос. одн. імп. [8, p. 200; 4, s. 146; 5, p. 188]; *apagaudaya* (ти сховаєси) – $V/CV/C\check{V}/CV/CV$, 2 ос. одн. ін. [8, p. 136; 4, s. 124; 5, p. 182]; словоформи із наголошеним коренем у наслідок обтяження останнього кореневого голосного, напр. *agr̥bāya* (він захопив) – $V/CV/C\check{V}/CV$, 3 ос. одн. імп. [8, pp. 126; 4, s. 121; 5, p. 183]; *dārayāmiy* (я володію) – $C\check{V}/CV/C\check{V}/CVC$, 2 ос. одн. кон. [8, p. 237; 4, s. 156; 5, p. 178]; словоформи із наголошеним префіксом у наслідок зрощення з аугментом, напр. *patiyābaram* (я повернув) – $CV/CV/C\check{V}/CV/CVC$, 3 ос. одн. кон. [8, p. 210; 4, s. 149; 5, p. 200]; *patiyāišan* (вони підкорилась) – $CV/CV/C\check{V}/CVC$, 3 ос. одн. імп. [8, p. 210; 4, s. 149; 5, p. 169].

4) У **АТ2М4** із наголошеним четвертим від початку складом $C\check{V}$ входять 8 словоформ (3,3% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). В усіх словоформах наголошеним є корінь, напр. *abiyajāvayam* (я додав) – $V/CV/CV/C\check{V}/CV/CVC$, 1 ос. одн. імп. [8, pp. 122; 4, s. 120; 5, p. 185]; *paribarāhadiš* (ти захистив би їх) – $CV/CV/CV/C\check{V}/CV/CVC$, 2 ос. одн. кон. [8, p. 204; 4, s. 147; 5, p. 200]. Також наявні словоформи із наголошеним коренем на морфемному стику, напр. *paribarāhiy* (ти піклувався би) – $CV/CV/CV/C\check{V}/CVC$, 2 ос. одн. кон. [8, p. 204; 4, s. 147; 5, p. 200].

5) **АТ2М5** із наголошеним п'ятим від початку складом $C\check{V}$ реалізовано у двох словоформах (0,83% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ) із наголошеним коренем на морфемному стику, а саме *apagaudayāhiy* (ти сховав би) – $V/CV/C\check{V}/CV/C\check{V}/CVC$ 3 ос. одн. кон. [4, s. 124; 5, p. 182]; *apagaudayāhiy* (ти сховав би) – $V/CV/C\check{V}/CV/C\check{V}/CVC$ 3 ос. одн. кон. [4, s. 124; 5, p. 182].

До **ДАТ3** зібрані словоформами із наголошеним прикритим відкритим складом CCV . У результаті аналізу виділено чотири дієслівні словоформи (1,65% від усіх зареєстрованих діє-

лівних словоформ), що відносяться до цього акцентного типу. **ДАТ3** містить 2 акцентні моделі реалізовані у 3 канонічних формах:

1) **ДАТ3М1** із наголошеним першим складом CCV представлено дві словоформами (0,83% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ), а саме *frāθiyaiš* (я відправив) – $CC\check{V}/CV/CVC$, 1 ос. одн. імп. [8, pp. 172; 4, s. 134; 5, p. 198]; *stābava* (бунтує) – $CC\check{V}/CV/CV$, 2 ос. одн. імпер. [8, p. 216; 4, s. 151; 5, p. 210]. Всі словоформи мають наголошений корінь.

2) **ДАТ3М2** із наголошеним складом CCV у другій від початку позиції реалізує дві словоформи (0,83% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ) – *ahmāhi* (ми є) – $V/CC\check{V}/CV$, 2 ос. мн. пр. [8, pp. 132; 4, s. 121; 5, p. 174]; *āištata* (він встав) – $\check{V}/CC\check{V}/CV$, 3 ос. одн. імп. [8, pp. 128; 4, s. 121; 5, p. 210]. Всі наголошені склади словоформ цієї акцентної моделі є також кореневими.

ДАТ4 представлено словоформами із наголошеним прикритим відкритим складом $CC\check{V}$. У результаті аналізу виділено чотири словоформи (1,65% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). Цей акцентний тип реалізовано двома акцентними моделями:

1) До **ДАТ4М1** із ініціальним наголошеним складом $CC\check{V}$ входять виключно словоформи із наголошеним префіксом *frā-*, який отримав довгий голосний наприкінці через зрощування префікса *fra-* та аугменту дієслівної словоформи, напр. *frābāra* (він розповсюдив) – $CC\check{V}/CV/CV$, 3 ос. одн. імп. [8, p. 169; 4, s. 133; 5, p. 200]; *frāhajam* (місце) – $CC\check{V}/CV/CVC$, 1 ос. одн. імп. [8, p. 169; 4, s. 134; 5, pp. 184–185].

2) До **ДАТ4М2** із наголошеним другим від початку складом $CC\check{V}$ входить лише виключно словоформи із наголошеним префіксом *frā-*, який отримав довгий голосний наприкінці через зрощування префікса *fra-* та аугменту дієслівної словоформи, напр. *frābāra* (він розповсюдив) – $CC\check{V}/CV/CV$, 3 ос. одн. імп. [8, p. 169; 4, s. 133; 5, p. 200]; *frāhajam* (місце) – $CC\check{V}/CV/CVC$, 1 ос. одн. імп. [8, p. 169; 4, s. 134; 5, pp. 184–185].

ДАТ5 реалізує словоформи із наголошеним прикритим відкритим довгим складом $CCC\check{V}$. До цього акцентного типу належать дві словоформи (0,82% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). Цей акцентний тип виражено однією акцентною моделлю:

1) **ДАТ5М1** із другим наголошеним складом, а саме *āxšnāuvaīy* (я слухаю) – $\check{V}/CCC\check{V}/CVC$, 1 ос. одн. пр. [8, p. 152; 4, s. 124; 5, p. 182]; *āxšnūmi* (я чую) – $\check{V}/CCC\check{V}/CV$, 1 ос. одн. пр. [8, p. 153; 4, s. 122; 5, p. 182].

До ДАТ6 із наголошеним неприкритим відкритим складом V на початку входить лише одна акцентна модель ДАТ6М1, яка в свою чергу, виражена лише однією словоформою, а саме *ástiy* (він є) – $\check{V}/CCVC$, 3 ос. одн. пр. [8, р. 144; 4, с. 126; 5, р. 174]. Словоформа *ástiy* є яскравим прикладом того, як акцентуація може вплинути на перерозподіл складової структури словоформи в діахронічному плані. Так, у середньоперській мові і далі у сучасній перській ми бачимо зміну *ástiy* на односкладовий *ast* після випадіння вокального ядра ненаголошеного складу.

ДАТ7 реалізує словоформи із наголошеним довгим відкритим неприкритим прикритим закритим складом \check{V} . До цього акцентного типу входять три словоформи (1,24% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ), які представлені акцентною моделлю ДАТ7М1 – *áiti* (він іде) – \check{V}/CV , 3 ос. одн. пр. [8, pp. 129; 4, с. 122; 5, р. 169]; *áxšnudi* (ми почуї) – $\check{V}/CCCV/CVC$, 2 ос. одн. імпер. [8, р. 153; 4, с. 124; 5, р. 182]. Зазначимо, що у словоформах *áišan* та *áxšnudi* наголошеним є однаковий довгий голосий, хоча морфонологічні процеси, які лежить в основі появи цього звуку відрізняються. Так, поява довгого /ā/ у складі кореневого дифтонга дієлова *áišan* пов'язана із зрощенням аугменту і початкового короткого дифтонгу кореня *-ai-* (*úti*) [5, р. 169], що призвело до типового обважнення і без того довгого складу. У словоформі ж *áxšnudi* довгий /ā/ виступає у якості деривативного префіксу, за допомогою якого була утворена дієприкметникова основа від дієслівної основи *-xšnav-* (чути, задовольняти) [10, с. 557–560]. У подальшому *-áxšnud-* сама виступила самостійною дієслівною основою.

До ДАТ8 зібрані словоформи із наголошеним прикритим закритим складом CVC. До цього акцентного типу входять 47 словоформ (19,42% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). ДАТ8 складається із п'яти акцентних моделей:

1) ДАТ8М1 представляє наголошений склад CVC в ініціальній позиції, до цієї моделі входять 12 словоформ (4,95% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ), напр. *bártanai* (неси) – $C\check{V}C/CV/CVC$, інф. [8, р. 156; 4, с. 130; 5, р. 200]; *sáxriyā* (він міг зробити) – $C\check{V}C/CV/C\check{V}$, 3 ос. одн. перф. опт. [8, р. 158; 4, с. 130; 5, р. 179]. Всі словоформи представлені цією моделлю мають наголошений корінь.

2) ДАТ8М2 із наголошеним другим від початку наголошеним складом CVC реалізує 21 словоформу (8,68% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). У більшості словоформ, що входять

до цієї моделі наголошеним є корінь, напр. *adáršiy* (я заволодіє) – $V/C\check{V}C/CVC$, 3 ос. одн. аор. мед. [8, pp. 125; 4, с. 120]; *ahīštātā* (він встановив) – $V/C\check{V}C/CV/C\check{V}$, 3 ос. одн. аор. [8, pp. 128; 4, с. 121; 5, р. 210]. У словоформі *avārsam* (я отримав) – $V/C\check{V}C/CVC$, 1 ос. одн. імп. [8, р. 151; 4, с. 127; 5, р. 169] наголос падає на голосну, довгота якої виникла у наслідок злиття префіксу *ava-* аугменту.

3) ДАТ8М3 із наголошеним третім від початку складом CVC реалізує 8 словоформ (3,3% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). У всіх словоформах, що входять до цієї моделі, наголошеним є останній кореневий голосний, який у поєднанні із особовим закінченням утворює прикритий закритий склад. Така ситуація є найбільш характерною для дієслів третьої особи множини імперфекта та презенса активного стану, напр. – *agaubánta* (вони сказали) – $V/C\check{V}/C\check{V}C/CV$, 3 ос. мн. імп. [8, pp. 126; 4, с. 120; 5, р. 182]; *abaránta* (вони принесли) – $V/CV/C\check{V}C/CV$, 3 ос. мн. імп. [8, pp. 121; 4, с. 119; 5, р. 200].

4) ДАТ8М4 із наголошеним четвертим від початку складом CVC містить 5 словоформ (2,06% від усіх зареєстрованих дієслівних словоформ). Словоформи цієї акцентної моделі також приймають наголос на останньому кореневому голосному, який розташований на стику кореня та особового закінчення. На відміну від минулої акцентної моделі словоформи, що входять до ДАТ8М4 представлені здебільшого імперфектом та презенсом пасива і медіаліса, напр. *akunavántā* (вони зробили) – $V/CV/CV/C\check{V}C/C\check{V}$, 3 ос. мн. імп. [8, pp. 131; 4, с. 122; 5, р. 179]; *patipayáxva* (ми пильнує) – $CV/CV/CV/C\check{V}C/CV$, 2 ос. одн. імпер. [8, р. 209; 4, с. 148; 5, р. 194].

5) До ДАТ8М5 із наголошеним п'ятим від початку складом CVC входить лише одна словоформа із наголошеним тематичним голосним – *akunavayánta* (вони зробились) – $V/CV/CV/CV/C\check{V}C/CV$, 3 ос. мн. пас. [8, р. 131; 4, с. 122; 5, р. 179].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у результаті аналізу зареєстрованої лексики було встановлено, що для давньоперських дієслівних словоформ можна визначити як мінімум вісім акцентних типів, до яких входить 21 акцентна модель. Найбільшу поширеність демонструє акцентний тип дієслівних словоформ із наголошеним складом $C\check{V}$, у якому найпродуктивнішими є моделі із третім від початку (19% від загальної кількості дієслівних словоформ) та другим від початку (12,39% від загальної кількості дієслівних словоформ) наголошеними складами. До другого за поширеністю акцентного типу вхо-

дять словоформи із наголошеним складом CV. Модель із другим від початку наголошеним складом є найбільш представленою моделлю цього акцентного типу і складає 24,38% зареєстрованих дієслівних словоформ, що значно перевищує відносні показники інших моделей цього акцентного типу. Загалом до цих двох акцентних типів вхо-

дять майже три чверті всіх зареєстрованих дієслівних словоформ. Така висока акцентна напруженість прикритих відкритих складів пов'язана, по-перше, з їх високою частотністю в усіх давньоперських словоформах, а, по-друге, із тим, що у більшості словоформ ці склади займають медіальну позицію і відповідно є кореневими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Benveniste E. Le systeme phonologique de l'iranien ancien. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris*. 1968. vol. 63 No. 12. P. 46–64.
2. Поздняков К. О. Дистрибуція складів у давньоперських іменних і дієслівних словоформах. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. №50. С. 103–107.
3. Расторгуева В. С., Эдельман, Д. И. *Опыт историко-типологического исследования иранских языков*. М.: Наука, 1975. 716 с.
4. Hintz W. *Altiranisches Spruchgut der Nebenüberlieferungen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1973. 174 s.
5. Kent R. *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*. New Eaven: American Oriental Society, 1950. 216 p.
6. Skjarvo P. O. Avestan and Old Persian Morphology. *Morphologies of Asia and Africa* / ed. by A. S. Kaye. Winona Lake: Eisenbrauns, 2007. P. 853–940.
7. Brandstein W., Mayrhofer M. *Handbuch des Altpersischen*. Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1964. 160 s.
8. Bachenheimer A. *Old Persian: Dictionary, Glossary, Concordance*. Great Britain: Amazon, 2019. 740 p.
9. Поздняков К. О. Акцентні типи давньоперських іменних словоформ. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2023. Том 25. №2. С. 44–52.
10. Bartholomae Chr. *Altiranisches Werterbuch*. Strassburg: Verlag Von Karl J. Trübner, 1979. 2000 s.

РОЗДІЛ 4 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373.72

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.22>

РОЛЬ КОНОТАТИВНО-АСОЦІАТИВНИХ РИС НАЙМЕНУВАНЬ ВОГНЮ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

THE ROLE OF CONNOTATIVE AND ASSOCIATIVE FEATURES OF NAMES OF FIRE IN THE PHRASEOLOGICAL CONTEXT

Бечко Я.В.,

orcid.org/0000-0001-6845-2546

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та іноземних мов

Уманського національного університету садівництва

У нашій статті ми розглядаємо проблему смислового розвитку субстантивів термічної семантики англ. *fire*, нім. *Feuer* та укр. *вогонь* у внутрішньофразеологічному контексті, а також з'ясуємо як значення, набуті відповідними лексемами у внутрішньофразеологічному контексті, а також і семантична структура фразем, куди ці лексеми входять у тому чи іншому своєму словниковому значенні дозволяють визначити особливості рис певного концепту, реалізованих на лексико-фразеологічному рівні.

У нашій статті ми з'ясували «приховані» риси концептуального змісту цих «вогневих» лексем, які є відсутніми у традиційних словникових дефініціях, оскільки належать до конотативно-асоціативної периферії їх сигніфікативного значення.

Ми також визначили як семантична деривація, зокрема у внутрішньо-фразеологічному контексті виводить ці «приховані» риси на перший план, оскільки саме на них спираються вторинні, похідні варіанти значення відповідних слів.

Для розвідки застосовувались, як основні, описовий та зіставний методи, які реалізовувались у конкретних дослідницьких методиках і процедурах, таких, як структурно-семантичний аналіз внутрішньої форми фразем, метод словникових дефініцій, прийом внутрішньо- й зовнішньомовного перекладу та метод фразеологічної аплікації для встановлення фразеологічних значень, а також метод встановлення змісту мовних стереотипів (за Є. Бартмінським). Принагідно залучався історико-етимологічний метод, а також методики фреймового моделювання і кількісних оцінок.

У результаті проведеного аналізу фразем з ключовими лексемами термічної семантики англ. *fire*, нім. *Feuer* та укр. *вогонь* можна стверджувати, що мовний образ вогню, який ми знаходимо у проаналізованих нами одиницях лексико-фразеологічної системи, буде не цілковито «когерентним», тобто узгодженим у своїх смислових деталях, а, навпаки, до певної міри гетерогенним і суперечливим, що, зрештою, експліцитно підкреслюється у змісті деяких із цих одиниць, відображаючись також у суперечливих фразеологічно-семантичних варіантах лексем на позначення вогню.

Ключові слова: фразеологізм, внутрішня форма, ключове слово, смисловий розвиток, структура, семантема, багатозначність.

In our article we consider the problem of semantic development of substantives of thermal semantics of Eng. *fire*, Germ. *Feuer* and Ukr. *вогонь* in the inner-phraseological context, and we also find out how the meanings acquired by the corresponding lexemes in the intra-phraseological context, as well as the semantic structure of the idioms, where these lexemes are included in one or another of their dictionary meanings, allow us to determine the peculiarities of the features of a certain concept, implemented on the lexical-phraseological levels.

In our article, we found out the "hidden" features of the conceptual content of these "fire" lexemes, which are absent in traditional dictionary definitions, as they belong to the connotative-associative periphery of their significant meaning.

We also determined how semantic derivation, in particular in the intra-phraseological context, brings these "hidden" features to the primary stage, since it is on them the secondary, derived variants of the meaning of the corresponding words are based.

For our research we used as the main, descriptive and comparative methods which were implemented in specific research methods and procedures, such as structural and semantic analysis of the inner form of idioms, method of dictionary definitions, method of internal and external translation and the method of phraseological application to establish phraseological derivative meanings as well as the method of establishing the content of language stereotypes (according to E. Bartminskyi). Occasionally, the historical and etymological methods were used, as well as methods of frame modeling and quantitative estimation.

As a result of the analysis of phrases with key lexemes of thermal semantics of Eng. fire, Germ. Feuer and Ukr. вогонь, we must mention that the linguistic image of fire, which we find in the analyzed units of the lexical-phraseological system, will not be completely "coherent", that is, agreed in its semantic details, but, on the contrary, to a certain extent heterogeneous and contradictory, which, in the end, is explicitly emphasized in the content of some of these units, also reflected in contradictory phraseological-semantic variants of lexemes denoting fire.

Key words: idiom, inner form, key lexical component, sense development, structure, semanteme, polysemy.

Постановка проблеми. Проблема смислового розвитку лексем у внутрішньофразеологічному контексті є досить **актуальною** у теоретичній фразеології. Кажучи конкретніше, значення, набуті відповідними лексемами у внутрішньофразеологічному контексті, а також і семантична структура фразем, куди ці лексеми входять у тому чи іншому своєму словниковому значенні дозволяють визначити особливості рис певного концепту, реалізованих на лексико-фразеологічному рівні.

У нашій статті ми ставимо за **мету** дослідити як смислова еволюція, якої зазнають найменування вогню у складі фразеологічних утворень, і інвентар фразеологічно пов'язаних значень цих лексем впливають для поглибленої значеннєвої характеристики назв вогню як одиниць лексики.

Постановка завдання. У нашій статті ми ставимо перед собою **завдання:** 1) з'ясувати «приховані» риси концептуального змісту цих «вогневих» лексем, які є відсутніми у традиційних словникових дефініціях, оскільки належать до конотативно-асоціативної периферії їх сигніфікативного значення; 2) як семантична деривація, зокрема у внутрішньо-фразеологічному контексті виводить ці риси на перший план, оскільки саме на них спираються вторинні, похідні варіанти значення відповідних слів.

За **об'єкт** нашого дослідження ми обрали номінативні та предикативні ідіоматичні фраземи, усталені мовленнєві формули, порівняльні звороти, прислів'я та приказки, в яких ключовим компонентом є субстантиви термічної семантики англ. *fire*, нім. *Feuer* та укр. *вогонь*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема смислового розвитку лексем високотемпературної семантики у внутрішньофразеологічному контексті є недостатньо вивченою. Загалом термічна лексика досліджується такими вченими: Т.О. Черниш, Я.В. Бечко, Н.В. Батрин, І.В. Беседовська [1; 2; 3; 4; 5]. У нашій статті застосовувались, як основні, описовий та зіставний методи, які реалізовувались у конкретних дослідницьких методиках і процедурах, таких, як структурно-семантичний аналіз внутрішньої форми фразем, метод словникових дефініцій, прийом внутрішньо- й зовнішньомовного перекладу та метод фразеологічної аплікації для

встановлення фразеологічних значень, а також метод встановлення змісту мовних стереотипів (за Є. Бартмінським) [6, с. 371–379]. Принагідно залучався історико-етимологічний метод, а також методики фреймового моделювання і кількісних оцінок.

Виклад основного матеріалу. Структурно-мовні показники безсумнівно становлять найістотнішу підставу для ідентифікації стереотипів, оскільки те, що зафіксоване в мові, також є (чи було) зафіксоване в суспільній свідомості в певний історичний період [6, с. 373]. Вони ж, даючи типологію структурно-мовної маніфестації стереотипів, згадують, поряд із внутрішньою формою (ономасіологічною базою) лексеми, її вторинними узуальними лексико-семантичними варіантами і значенням їхніх дериватів, також і семантику фразеологізмів із цією лексемою (причому як експліцитну, так і домислювану, пор., з одного боку, пол. *chłopski upór* «селянська впертість» і, з іншого, *końska doza* перен. «коняча доза») [6, с. 374].

Цінність свідчень, що їх надають ці показники, зокрема похідні, вторинні утворення, для поглибленої характеристики відповідних твірних одиниць ґрунтується на тому, що перші несуть на собі відображення других; зокрема, внутрішньомовним чинником, який мотивує появу вторинних формацій, можуть бути (і в дійсності дуже часто бувають) такі значеннєві риси їхнього підґрунтя, які не віддзеркалюються у словникових дефініціях, зокрема через те, що вони належать до периферійної, конотативно-асоціативної зони твірної семантики; натомість саме ці «другорядні» змістові риси виражають лінгвокультурне витлумачення відповідних об'єктів і явищ у мовленнєвому мисленні.

Розпочати й тут доцільно з утворень, у яких найменування вогню виступають у своєму первинному словниковому значенні, тобто з прислів'їв, де йдеться про вогонь і його властивості, і з компаративних зворотів (аналіз останніх може ускладнюватись тим, що вогонь здатен виступати в них як частина суб'єкта порівняння). Утім, одразу додамо, що риси вогню, які увиразнюються в цих формаціях, знаходять вираження й у інших фраземах, номінативних і предикативних. Отже, в прислів'ях на тему вогню він

постає як небезпечне стихійне явище й водночас як істотний й ефективний складник людського життя й господарювання, передусім як джерело термічного впливу (а також і світла – англ. *the fire which lights (warms) us at a distance will burn us when near* «вогонь, що зігріває на відстані, палить зблизька» [7, с. 78], сюди ж, можливо, і предикативна сполука *keep the home fires burning* «підтримувати сімейне вогнище, зберігати сім'ю, годувати сім'ю» [7, с. 78] (досл. «підтримувати горіння домашніх вогнищ») у разі зарахування до цих *fires* не так освітлювальних приладів – для англійської мови це значення, як уже підкреслювалося, не є характерним, – як насамперед каміну, що гріє і світить; пор. і укр. *на вогник* «для відпочинку, розмов» [8, с. 87].

Термічний вплив вогню, завжди інтенсивний і результативний, за характером своїх наслідків для людини і для її безпосереднього довкілля є амбівалентним, конструктивним чи деструктивним, а також негативним чи позитивним; зокрема, ці наслідки конкретно залежать від відстані між джерелом впливу і його об'єктом. Як джерело постійної небезпеки вогонь потребує серйозного, обережного ставлення, адекватного поводження з ним, а нехтування цією вимогою якраз і призводить до негативних наслідків.

Вогонь виступає також як антропоморфізована істота швидше негативної природи (пор. особливо укр. *з огнем не жартує; вогонь мститья, як його не шануєш; у вогонь не можна кидати нічого брудного, бо він дуже чистий і не любить бруду; у вогонь не можна плювати; вогонь – то брат води*) [8, с. 97].

У своїй діяльності «вогонь», як стихія, співвідноситься із «водою», утворюючи з нею те, що етнолінгвісти називають комплексом (чи колекцією); ідеться про сукупність предметів, що виступають у межах спільного часу й простору, виконуючи спільну функцію. Як зауважує Є. Бартмінський, «наївний» образ світу складається не з одиничних об'єктів певних класів, а саме з таких сукупностей, що у розвитку мислення передують створенню логічних класів і понять [6, с. 374]. Є підстави вважати, що такі колекції можна розглядати як первісні кореляти фреймів відповідних концептів (укр. *вогонь і вода в одній хаті не живуть; вогонь не приятель, а водиця – сестриця* і щойно згадане *вогонь – то брат води*, господарську значущість і небезпечний характер, вода водночас виявляється стихією, цілковито несумісною з вогнем, його протилежністю (*wie Feuer und Wasser* «як лід і полум'я» [9, с. 125]; як *вогонь з водою* «хтось перебуває у непримиренних стосунках із

кимсь»; *не погодиш огонь з водою* «супротивні речі з собою незгідні»; *трудна згода, де вогонь і вода*), а стосовно людини вона є менш загрозливою (укр. *вогонь палить, вода студить; вогонь не приятель, а водиця – сестриця* [8, с. 137]).

Як уже було згадано, семантичною рисою, спільною для компаративних зворотів із «вогнем», є високий ступінь прояву властивості, що поєднує об'єкт і суб'єкт порівняння, мотиваційною підставою для чого є інтенсивність як інгредієнтна ознака вогню. Крім того, окремі звороти виділяють такі характеристики останнього, як колір (червоний), високу температуру і її наслідок, палючість (як патогенне соматичне відчуття) і, нарешті, швидкість. Утім, деякі випадки тут не надаються до однозначного витлумачення: так, укр. *спалахнув як вогонь* «1. раптово почервонів; 2. раптово пройнявся якимось сильним почуттям» [8, с. 137], наскільки можна судити, поєднує в собі вказівку на червоний колір (зашарілість обличчя, рум'янець від збудження) і на відчуття внутрішнього жару як супутньої ознаки й навіть наслідку сильного переживання, а також на швидкість і навіть раптовість, несподіваність емоційної реакції (згідно з нашими спостереженнями, цей фразеологізм вживається для характеристики запальної людини, яку досить легко роздратувати і яка бурхливо реагує на зауваження, критику).

Асоційована з вогнем швидкість може витлумачуватись і навіть мотивуватись по-різному. Так, у звороті укр. *(на)кинутися як вогонь на суху солому* «дуже швидко, жадібно» [8, с. 138] зовсім не обов'язково вбачати негативно-деструктивні обертони, оскільки солома могла не лише горіти, скажімо, через недогляд, а і використовуватись як опалювальний матеріал.

Вираз укр. *як (мов, неначе) вогню вхопити* «прийти, приїхати на дуже короткий час» може мотивуватись по-різному у зв'язку з тим, що причиною поспіху можна уявити: 1) нагальну потребу повернутись додому, щоб запалити там вогнище; 2) побоювання, щоб вогонь не згас; 3) неможливість довго тримати вогонь (палаючий об'єкт) у руках, Однак спільним для цих витлумачень є те, що всі вони не спираються на рису швидкості, безпосередньо пов'язану з семантемою «вогонь», а мотивуються іншими властивостями останнього.

Семантична риса «висока швидкість» є присутньою у значенні сполуки англ. *where is the fire?* [7, с. 78] «Що ви поспішаєте як на пожежу?» (досл. «де вогонь (пожежа)?»), уживаної як вираз здивування в ситуації, коли адресат звертання поспішає щось зробити, причому, наскільки

можна судити, питання це має суто риторичний характер: причина цього поспіху мовцеві, швидше за все, відома, але оцінюється ним як неістотна; а якщо така причина йому й невідома, то він все одно оцінює поспішні дії свого адресата як необгрунтовані. Отже, виходячи з пресупозиції відносно того, що поспіх мусить мати істотні підстави, мовець і питає про вогонь (пожежу) 1) як про таке прототипове явище, що справді змушує діяти швидко, і 2) як подію, що, судячи з усього, у нинішній ситуації є відсутньою.

У свою чергу, потреба у швидкій реакції на вогонь зумовлюється, серед іншого, не лише небезпекою вогню як деструктивної стихії, але і швидкістю його дії. Таким чином, мотивація цілісного фразеологічного значення, є, так би мовити, багатшаровою (багаторівневою), але відповідна семантична риса «висока швидкість» тут виступає на кожному рівні семантичної структури, починаючи зі значення ключового слова.

Зворот англ. *get on like a house on fire (afire)* «1. швидко і легко просуватись вперед, швидко поширюватись, робити великі успіхи; 2. ладнати один з одним, жити душа в душу» [7 с. 78] (досл. «просуватись у роботі, чи у дружбі як будинок у вогні»), що теж виражає швидкість «через» вогонь, цікавий із іншого боку: у ньому розбудовування дружніх відносин, тобто подія однозначно конструктивна за наслідком і позитивна за прагматикою цих наслідків, порівнюється з пожежею будинку, подією, не менш недвозначно негативною й деструктивною.

Виходить так, що подібність за швидкістю й інтенсивністю переважає відмінність, та навіть протилежність в інших семантичних площинах. Можливо, у цьому слід убачати прояв англійського почуття гумору, поетиці якого є властивим цілеспрямоване, підкреслене нехтування такими речами, що з якоїсь іншої точки зору займають вищий щабель в ієрархії цінностей: саме засаднича незіставлюваність зіставлюваних подій на цих вищих щаблях підкреслює спільну рису, яка в них є.

Повернувшись у царину предикативних ідіом, можна відзначити тут подібний випадок аксіологічного алогізму, котрий представляє фразема *not (ever) / never set the Thames (the world) on fire* «не зробити чогось надзвичайного» (досл. «(коли-небудь) / (ніколи) (не) запалити Темзи / світ») (існує також варіант у ствердній формі [7, с. 78]). Справді, тут (не)досягнення видатного результату в діяльності образно представляється не лише як (не)здійснення неможливого (вода, як відомо, горіти не може), а і як (не)здійснення всесвіт-

ньої чи локальної катастрофи, і більш чи менш масштабна негативна значущість такої події служить метафорою, яка увиразнює ступінь (не) досягнутого.

Гумористичний елемент можна вбачати й у ідіомах, де семантика «вогонь» породжує вторинне фразеологічно пов'язане значення «(головно позитивний) інтенсифікуючий вплив на людину, її дії та психіку»: англ. *build (light) a fire under smb* «впливати на когось, примусити кого-небудь діяти» (досл. «розкласти вогонь під кимось»); *fire in one's belly* «сильне бажання» (досл. «вогонь у когось в череві») [7, с. 82]; нім. *jmdm. Feuer unter d. Frack (Schwanz, Hintern, Füße) machen* «розкласти комусь вогонь під фраком (хвостом, задом, ногами») [9, с. 125]; укр. *піддати вогню* «спонукати кого-небудь до інтенсивнішої дії, викликати, посилювати запал у когось і т. ін.» [8, с. 145]; тут (внутрішнє) стимулююче спонукання до (інтенсифікації) діяльності мотивується семантикою вогню в його іпостасі джерела болісних соматичних відчуттів.

Повертаючись до порівняльних зворотів, згадаємо, як унікально українське, приписування вогневі ознаки краси. Натомість специфічно англійське в досліджуваному нами матеріалі метонімічне позначення пекла через вогонь як один із його атрибутів (*fire and brimstone* «пекло, пекельні муки» [7, с. 82]).

Висновки і пропозиції. Мовний образ вогню, який ми знаходимо у проаналізованих нами одиницях лексико-фразеологічної системи, буде не цілковито «когерентним», тобто узгодженим у своїх смислових деталях, а, навпаки, до певної міри гетерогенним і суперечливим, що, зрештою, експліцитно підкреслюється у змісті деяких із цих одиниць, відображаючись також у суперечливих фразеологічно-семантичних варіантах лексем на позначення вогню.

Іншою істотною рисою представленого фразеологією всіх трьох мов образу вогню є нерівномірний розподіл його (точніше, його рис і маніфестантів цих рис) як між цими мовами, так і в межах однієї мови. Можна вважати ті з цих рис суттєвими, які виражаються принаймні двома одиницями в межах однієї окремо взятої мови та / чи однією одиницею у двох мовах.

У подальшому ми спеціально відзначатимемо мовну належність саме унікальних рис, пов'язаних лише з однією мовою; водночас підкреслимо, що такі вказівки не слід сприймати беззастережно, оскільки відповідні висновки було зроблено з доступного нам матеріалу і через це вони мають не абсолютний, а умовний характер.

Говорячи в цілому, є підстави стверджувати, що риса «інтенсивність і результативність дії» як елемент мовного стереотипу вогню є універсально відтворюваною практично на всьому корпусі проаналізованих фразеологізмів, у тому числі й предикативних ідіом (при тому, що вогонь у дійсності може бути слабеньким, нетривким, таким, що легко загасає і под.).

А водночас реалізація цієї риси може супроводжуватись вираженням інших компонентів згаданого стереотипу. Так, використовуючи позначення вогню як твірне підґрунтя для вираження

емоційно-афективних станів і характеристик, особливо численних в англійській мові, фрази увиразнюють, поряд з інтенсивністю, такі аспекти цього явища, як «джерело термічного впливу і відповідних соматичних відчуттів» та «червоний колір», причому кольорова й термічна семантика може бути співвіднесена як безпосередньо із самим вогнем, так і з почервонінням і потеплінням шкіри внаслідок дії як вогню, так і емоцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Черниш Т. О. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов). *Польсько-український бюлетень : Київські полоністичні студії*. К., 2010. Т. 16. С. 482–495.
2. Черниш Т. О. Морфологічні та семантичні особливості відображення іє. *guĥer- / guĥor- «горіти» у дієслівних континуантах псл. *gorĕti / *goriti / *garati. *Мовознавство*. – 2015. – № 3. С. 77–87.
3. Бечко Я.В. Смысловый розвиток ад'єктива термічної семантики нім.*heiß* у контексті внутрішньої форми фразем. *Науковий журнал Закарпатські філологічні студії*. Випуск 21. Ужгородський національний університет, 2022. С. 187–190.
4. Батрин Н. В. Інваріантні значення і типові смисли англійських прикметників семантичного поля температурної ознаки : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2003. 19 с.
5. Беседовська І. В. Семантична природа сенсорних прикметників на позначення температури в сучасній українській літературній мові (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки). *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2009. № 46. С. 162–165.
6. Bartmiński J., Panasiuk J. *Stereotypy językowe. Współczesny język polski*. Lublin : UMCS, 2001. S. 371–379.
7. Siefiring J. *The Oxford Dictionary of Idioms*. Oxford, New York : Oxford University Press, 2004. 350 p.
8. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. *Словник фразеологізмів української мови*. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
9. Duden. *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. 4., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Band 11. Berlin : Dudenverlag, 2013. 928 s.
10. Burger, H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. 224 s.

**ЗАСОБИ ЕМОЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА ЧИТАЧІВ
У ВИДАННІ «ТАЄМНИЦІ ПОХОДЖЕННЯ ВСЕСВІТУ» ЛОУРЕНСА М. КРАУССА**

**MEANS OF EMOTIONAL AND INTELLECTUAL IMPACT ON READERS
IN THE PUBLICATION "THE GREATEST STORY EVER TOLD – SO FAR:
WHY ARE WE HERE?" BY LAWRENCE M. KRAUSS**

Венгринюк М.І.,

orcid.org/0000-0002-4597-4250

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Мельник О.М.,

orcid.org/0000-0002-0366-5484

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті йдеться про особливості науково-популярного викладу в розвідці Лоуренса М. Краусса «Таємниці походження всесвіту». Проаналізовано засоби увиразнення тексту, з'ясовано їхнє комунікативно-прагматичне навантаження. Виявлено інтелектуальні емоції, що сприяють оцінному осмисленню здобутків теоретичної фізики. Помітно, що видання вирізняється не лише сферою досліджень, а й яскравою мовною особистістю автора, оригінальною манерою викладу. Відзначено, що комунікативна роль оповідача зумовлює невимушену, неформальну взаємодію співрозмовників. Визначено такі засоби діалогічності: дискусійні запитання, емоційно позначені мовні формули, елементи белетристичності, змодельовані ситуації. Розглянуто літературні ремінісценції, що органічно зв'язують наукове пізнання з художнім мисленням: в абстрактно-логічних умовиводах відчутний відгомін фантастичних сюжетів Льюїса Керрола та Свіфта, казкової антитези краса – потворність, оксиморона Мілана Кундера, драми Шекспіра, детективів Агати Крісті, алегорії Платона, героїчного епосу та ін. Своєрідною зв'язувальною рамкою є дібрані епіграфи до розділів (біблійні уривки) та цитати Вергілія. Простежено образні аналогії, які зближують те, що далеко і не зв'язане, споріднюють науку та повсякдення. Відзначено, що деякі приклади глибоко споріднюють висвітлення теорії з мистецьким світовідчуттям та світобаченням, як-от образи велетенського Всесвіту (шахівниці з чорними та білими клітинками, крижаного кристала на віконному склі). Виявлено образні перифрази та метафоричні описи, що виражають авторське ставлення до об'єкта дослідження. Окреслено спектр інтелектуальних емоцій, які не суперечать об'єктивності: шок, подив, щастя, розчарування, сумнів, благоговіння, сподівання та ін. Виокремлено суб'єктивно-оцінні епітети, що формують в аудиторії емоційне ставлення до проблем, праць, ідей, теорій, видатних науковців, об'єктів і результатів досліджень. Доведено, що науково-популярний текст має винятковий потенціал впливу на свідомість – не лише інтелектуального, а й мовно-естетичного та емоційного. Розгляд виразальних засобів засвідчив активну авторську настанову – залучати охочих до неоднозначної проблематики, впливати не лише на їхні знання, уявлення, а й емоційне ставлення до фізики елементарних частинок та питань космології. Перспектива дослідження – розглянути вияви комунікативної вправності та мовну експресію в сучасних популярних розвідках, з'ясувати, завдяки яким чинникам виклад стає динамічним, доступним, виразним.

Ключові слова: науково-популярний виклад, інтелектуальні емоції, образна аналогія, авторська індивідуальність.

The article demonstrates the peculiarities of popular scientific exposition in Lawrence M. Krauss's book "The Greatest Story Ever Told – So Far: Why Are We Here?". The means of vividly presenting the text are analyzed, and their communicative and pragmatic significance is clarified. Intellectual emotions that contribute to evaluative comprehension of theoretical physics achievements are identified. It is noticeable that the publication stands out not only in terms of research areas, but also due to the author's colorful linguistic personality and original style of narration. It is noted that the communicative role of the narrator promotes an easygoing informal interaction between interlocutors. The following means of dialogism are identified: discussion questions, emotionally marked linguistic formulas, elements of fiction, modeled situations. Literary reminiscences that organically link scientific knowledge with artistic thinking are examined: in abstract-logical conditions, there is a resonance of fantastic plots of Lewis Carrol and Swift, the fairytale antithesis of beauty and ugliness, the oxymoron of Milan Kundera, Shakespeare's dramas, Agatha Christie's detective stories, Plato's allegory, heroic epic, etc. The selected epigraphs (passages from the Bible) and quotes from Virgil serve as a distinctive connecting framework for the chapters. Figurative analogies that bring together distant and unrelated concepts that connect science and everyday life are discovered. It is shown that some examples deeply link the coverage of theory with artistic perception and worldview, such as images of the giant Universe (chessboard with black and white squares, frozen crystal on a windowpane). Figurative paraphrases and metaphorical descriptions expressing the author's attitude toward the research object are revealed. A range of intellectual emotions that do not contradict objectivity are outlined: shock, wonder, happiness, disappointment, doubt, reverence, hope, etc. Subjective evaluative epithets that shape the audience's emotional attitude toward problems, works, ideas, theories, outstanding scientists, objects, and research results are singled out. It is proven that a popular

science text has exceptional potential to influence consciousness, not only intellectually but also linguistically, aesthetically and emotionally. The analysis of expressive means confirms the active advice if the author – to involve those interested in ambiguous issues, to shape not only knowledge and understanding but also emotional attitudes toward the physics of elementary particles and questions of cosmology. The research prospect is to examine the manifestations of communicative skill and linguistic expression in modern popular explorations, to clarify the factors that make the narration dynamic, clear, and expressive.

Key words: popular scientific exposition, intellectual emotions, figurative analogy, author's individuality.

Постановка проблеми. Сьогодні наукова література про найскладніші закони світобудови та походження Всесвіту завойовує увагу широкого кола читачів, а відтак українські перекладачі своєчасно заповнюють цю нішу, представляючи загалу праці всесвітньо відомих учених Мічіо Кайку, Стівена Гокінга та ін. Сучасні популярні розвідки не дарма стають світовими бестселерами, адже спільноту приваблює не лише сфера досліджень, а й яскрава мовна особистість автора, оригінальна манера викладу. З цього погляду вирізняється і модель світу, яку створює професор Лоуренс М. Краусс у дослідженні «Таємниці походження всесвіту». Як і вказано в анотації, спрямованість автора на адресата є визначальною: «Доступною мовою розповідає про фізику та її витоки».

Поширювати наукові ідеї серед нефаківців, розкривати суть найновіших відкриттів – неабиякі виклики для науковців. Як у популярному викладі відбивається індивідуальне авторське «я»; що засвідчує комунікативну вправність дослідника; які мовні засоби здатні «інтимізувати» науковий текст; яку роль у науковій картині світу відіграє образність; чи раціональне узгоджується з емоційним? Ці суголосні питання викликають інтерес мовознавців, адже проблема досконалого наукового тексту, зокрема довершеної мовленнєвої поведінки автора у спілкуванні з читачем, є особливо актуальною в час активної взаємодії науки та суспільств. Слушними є висновки про те, що науковій літературі часто «бракує ясності, приступності, читабельності», вона зовсім «не розрахована на сприйняття» [5, с. 175]. Вважаємо, що саме науково-популярний текст має винятковий потенціал впливу на свідомість – не лише інтелектуального, а й мовно-естетичного та емоційного. Тож книга визначного фізика слугує цікавим ілюстративним джерелом, щоб дослідити виражальні засоби, за допомогою яких теоретик залучає охочих до неоднозначної проблематики, формує в аудиторії уявлення та знання, тлумачить складні поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені обґрунтовують потребу гуманізації наукового викладу, аналізуючи психологічний портрет дослідника [3], вияви мовної індивідуальності [4], емоційно-експресивні засоби [6],

естетичні властивості наукового мовлення [1]. На думку П. О. Селігея, саме завдяки яскравому авторському «я» тексти відхиляються від беземоційності, безобразності та книжності, а зміст «справляє на читача глибший інтелектуальний вплив, ніж це було б у разі суто знеособленого викладу» [4, с. 260]. Н. В. Зелінська визначає інтелектуальну експресивність як «відточені стилістичні прийоми виразу логічності аргументованості» [1, с. 97]. Справедливою є така заувага дослідниці: «Варто пильніше приглядатися до світової практики наукового мовлення – з її однозначною зверненістю до читача, що засвідчує багатство прийомів, синкретизм засобів, гуманістичний характер викладу, незаперечну «літературність» і багато чого іншого, що так сильно відрізняє науку взагалі від науки провінційної» [1, с. 98]. Тож вважаємо, що потрібно залучати до наукового обігу тексти найновіших популярних розвідок, які зорієнтовані на співрозмовника.

Постановка завдання. Мета статті – виявити ті складники науково-популярного викладу, які свідчать про активну взаємодію автора та читача, тому доцільно розв'язати такі завдання: 1) охарактеризувати комунікативно-прагматичне навантаження засобів виразності; 2) виявити інтелектуальні емоції, що сприяють оцінному осмисленню здобутків теоретичної фізики.

Виклад основного матеріалу. У спілкуванні з читачем автор означає характер викладу – усна оповідь, розказана від першої особи історія про Всесвіт: *у цій оповіді ми перевіряємо кожну деталь; це приводить нас до іншої оповіді; оповідь про наше походження та майбутнє; найкращі частини цієї оповіді це тільки мають бути написані; оповідь про зв'язку науки; оповідь заслуговує якнайбільшого поширення; у цьому й полягає краса найвидатнішої з коли-небудь розказаних оповідей.* Про комунікативну роль дослідника – оповідача – сигналізує перша частина оригінального заголовка «The Greatest Story Ever Told – So Far. Why Are We Here?». В українському перекладі назви виявляємо повну заміну й інший смисловий акцент, адже лексичне значення слова «таємниця» – те, що не пізнане, не стало відомим або ще не доступне пізнанню. Охопити в своїй історії 13, 8 мільярда років – надзавдання, тому

її логічну цілісність підкреслюють передусім назви частин («Буття», «Вихід», «Об'явлення»). Ба більше, 23 біблійні вірші є епіграфами до розділів, створюючи численні асоціативні зв'язки. Своєрідною зв'язувальною рамкою є і посилання на видатну епопею Вергілія. «Вміють тут плакати над горем, бідою журитись людською», – ці рядки з «Енеїди» є епіграфом до всього тексту, а в пролозі підбадьорливий заклик із поеми («Геть увесь страх») сучасний астрофізик адресує всьому майбутньому. Жанр давньоскандинавського «сказання» також опосередковує інтелектуальну мужність і драматизм пошуків тисяч науковців: «Коли все починалося, такої саги ніхто не очікував» [2, с. 78].

Учений вибудовує прямий зв'язок із адресатом, ніби усуваючи посередництво тексту. Про неформальну взаємодію фізика-теоретика та слухача свідчать наскрізні засоби діалогічності, скажімо:

– запитання, що заохочують до співдумання, «провокують» дискусію: *Чому ми займаємось наукою?; Що ж нам робити з цією інформацією?; Чи втратили ми щось від цього?; Яка короткозорість лежить в основі твердження...?; То де правда?;*

– мовні формули з колоритом живої розмови: *Я дуже прошу вас набратися терпіння; Якщо почуватиметеся незручно, згадайте; Не соромтеся, адже це значення вельми хитромудре; Маячня, – скажете ви; Вас це також може здивувати; Можливо, ви помічали; Якщо ваша ласка, тут може бути звук відсутніх аплодисментів;*

– спонуки до спільного обмірковування уявних ситуацій: *Припустімо, я маю автомобіль завдовжки 12 футів, а ви маєте гараж завглибшки 8 футів; Уявімо собі екран... зробімо в екрані 2 щілини; Уявіть, що ви подорожуєте автівкою до іншої країни; Припустімо, що якимось ви прокидаєтеся холодним зимовим ранком і визираєте у вікно;*

– елементи белетристичності: цікаві бувальщини з життя відомих вчених (часто позначені як напівлегендарні: *ходить безліч байок; розповідають, що...; як начебто пізніше казав...;*); автобіографічні спогади про свій науковий шлях та навіть анекдот, дотепна кінцівка якого має не просто розважити, а розкрити психологічний портрет одного з видатних фізиків (Поля Дірака).

Автор намагається сформулювати наукові знання в широкої аудиторії ще й за допомогою естетичних почуттів. Показовими є літературні ремінісценції, що органічно зв'язують наукове пізнання з художнім мисленням. Так, в уявному інтелекту-

альному диспуті з фізичною ідеєю Вайнберга обіграно відповідь короля Ліра Корделії: «З нічого і не вийде нічого». Репліка з Шекспірової трагедії стає підставою, щоб сформулювати свій контраргумент: квантова механіка розмиває межі між чимось і нічим. Особливо актуально звучать рядки Гомера, коли йдеться про полон ілюзій та упереджень, хибне уявлення про дійсність: «Краще уже батраком я на ниві чужій працював би, У бідняка...» (помилкові погляди гірші, ніж злигодні).

Фізичний світ поза межами наших чуттів і світ, доступний нашим чуттям, – цю різку протилежність автор розкриває за допомогою несподіваної паралелі між двома видатними творами, віддаленими в часі на 23 століття. Протоісторією книги «Лев, чаклунка й одержима шафа» Льюїса Керрола (із серії «Хроніки Нарнії») учений називає працю Платона «Республіка». Осмислюючи алегоричний образ печери, автор окреслює приховану суперечність «подорожі угору» до сонячного світла – і «потенційну необхідність», і «потенційні загрози» пошуку розуміння поза межами наших чуттів. Простір не є тим, чим здається на перший погляд, і, щоб продемонструвати це твердження, теоретик порівнює портал усередині шафи з казки та горизонти простору у Всесвіті. Представляючи епохальне відкриття (1908 р.) прихованого зв'язку між простором і часом, дослідник знову звертається до фантазмагоричного сюжету: «І світло ще раз надало ключа до дверей кролячої нори у світ, порівняно з яким пригоди Аліси здаються дитячими забавками» [2, с. 79]. Контраст бінарних образів у заголовку з алюзією («Холодна застигла реальність: страховисько чи красуня?») має експресивний ефект та задалегідь готує до сприйняття крайнощів (конкретні обставини існування та, на противагу, базисні реальності). Обігруючи смислову опозицію «краса / потворність», учений висновує парадоксальне припущення: «Проте зовнішність може бути оманливою. Що, як світ навколо нас – лише аналогічна тінь реальності?» [2, с. 184].

У заголовку розділу «Стерпна важкість буття: симетрію порушено, фізику полагоджено» автор витворює новий смисл на основі семантичної несумісності між іменником та прикметником, перефразовуючи оксиморонну назву роману Мілана Кундери «Нестерпна легкість буття». Щоб змодельовати причиново-наслідковий зв'язок навпаки («до» та «після» можуть мінятися залежно від спостерігача), теоретик зауважує, що Всесвіт має щось на зразок вбудованої пастки-22, тож ерудований читач, знайомий із

романом Джозефа Геллера, мав би краще уявити події в оберненому порядку. Експериментувати з елементарними частинками – це ніби розгадувати справжнього вбивцю у творах Агати Крісті. Проведена паралель із популярним літературним жанром виявилася підхожою, щоб передати складність запуску нових прискорювачів. У детективах помилкові сліди, на які натрапляють персонажі, роблять розв'язку ще несподіванішою, так само й невдачі у вивченні квантової поведінки електронів і фотонів. Подаючи і хронологію спорудження Великого адронного колайдера, і 12 його детальних характеристик, автор цілком задовольняє пізнавальний інтерес аудиторії. Однак ще ціннішим за інформацію про складність, яка «майже не піддається розумінню», є живе враження від наймасштабнішої машини, коли-небудь збудованих: «Починаєш почуватися Гуллівером у країні велетнів. Розміри абсолютно всіх компонентів вражають» [2, с. 269]. Асоціація «велетенський прискорювач – фантастичний край Бробдінгнэг» емоційно підживлює усі неймовірні факти. Удруге Л.М. Краусс звертається до сатири Свіфта, коли зачіпає складну етичну проблематику, вважаючи сучасні суперечки копією незгод між Ліліпутією та Блефуску через виїдене яйце.

Щоб краще унаочнити логіку революційних відкриттів, автор ототожнює фізика-першовідкривача з геніями живопису та письменства, розвиваючи попередню думку про «творчий, артистичний аспект науки». Наприклад, ідеї Ейнштейна щодо простору і часу видаються схожими на картини Вінсента ван Гога. «Для різних людей світ може виглядати дуже по-різному» [2, с. 63], – не лише шедеври мистецтва відбивають суб'єктивне сприйняття світу, а й фізичні концепції, долаючи «тисячі років помилкового людського сприйняття». Для нефаківців пошуки теоретика здаються незбагненими, адже той проводить уявні експерименти, «лабораторією» для яких є власний розум. Слушним прикладом слугує «телеграфний» індивідуальний стиль американського прозаїка: автор теорії відносності «міркував з ощадливістю Ернеста Гемінгвея». Низку уявлень про образно-словесне та абстрактно-логічне мислення доповнює оригінальне пояснення творчого підходу Ейнштейна в розв'язанні парадокса Галілея-Максвелла – цей спосіб і непростий, і не заплутаний, як рішення Колумба у відомій історії (мореплавець побився об заклад, що поставить яйце вертикально).

У логічному викладі автор повсякчас розкриває поняття через образні аналогії, переносючи властивості з одного предмета на інший. Часто

йдеться про буденні, побутові ситуації, коли треба розглянути, навпаки, складне, незрозуміле. Використовуючи алгебраїчні співвідношення, їх залишають, а теорію поля відкидають (схоже у французькій кухні готують м'ясо фазана між скибочками телятини, які викидають). Видно, що дослідник зумисне зближає те, що далеке і не зв'язане, блискавично викликаючи сильне враження. Скажімо, розкриваючи суть «моменту імпульсу», порівнює електрони з дитячою іграшкою: у квантовій механіці вони поводяться, як дзиги, що обертаються. Інші приклади споріднення науки і повсякдення: сильна взаємодія кварка та антикварка – розтягнення гумової стрічки; хіральність струмів – дзеркальність штопора, ножиць; стрімке розширення Всесвіту – повітряна кулька, надута до розмірів Землі; явище «клітка Фарадея» – телефонна розмова в ліфті; горіння Сонця – свічка; факт людського існування – гра у крепс; відкриття античастинок – лежачий поліцейський; розвиток теоретичної фізики – раптові зміни маршруту в поїзді; квантові дослідження – незнайомий краєвид; розуміння сильної ядерної взаємодії – об'їзд гори; спонтанне порушення симетрії – круглий обідній стіл для вісьмох людей; порушення парності в слабких взаємодіях – рукостискання правцею; енергетичні конфігурації – калюжі води на вулиці в холодному кліматі та ін. Стежити за ходом міркувань Л.М. Краусса означає постійно уявляти змодельовані ситуації, образно відтворювати суттєві ознаки об'єктів та явищ. З'ясовуючи природу електричних зарядів, учений створює таку наочно-образну картину: світ – велетенська шахівниця з чорними та білими клітинками, і якщо їх перефарбувати навпаки, то гра зовсім не зміниться (так само можна замінити всі позитивні заряди негативними, але симетричність фізичних законів у часі не порушиться). Інтелектуальне напруження зростає, коли автор і далі розбудовує уявний ряд: «Утім, постривайте. А що, коли в мене є інструкція, у якій написано, як мають поводитися фігури щоразу, як потрапляють на сусідні клітини» [2, с. 117].

Як відзначає фізик, квантовий світ суперечить «усілякому здоровому глузду та класичній логіці», тож читач мимоволі призвичаюється до постійних «алогізмів», уявляючи то іноземну країну, де світлофори пересуваються з місця на місце (йдеться про незвичність квантових законів), то нову расу людей у джунглях, яка доживає до десяти тисяч років (образне підкріплення відмінності в часі існування масивної частинки, порівняно з нестабільними і легшими). Деякі приклади глибоко споріднюють висвітлення тео-

рії з мистецьким світовідчуттям та світобаченням. Так, постає образ велетенського Всесвіту як крижаного кристала на віконному склі – з химерними візерунками у довільних напрямках. Через оригінальну несумірність професор увиразнює ознаку Космосу – ефемерність, ілюструє дихотомію між великими і малими масштабами: «Для крихітних фізиків та математиків, чий життєвий простір обмежено гребенем одного із зображень на фото крижаних кристалів, усесвіт виглядатиме зовсім інакше» [2, с. 186]. Замінюючи звичайні назви образними перифразами, дослідник і передає характерні ознаки феноменів, і виражає авторське ставлення до предмета своєї наукової зацікавленості: *вищій пілотаж інтелектуальної завзятості, екзотичний звіринець, зоопарк елементарних частинок, джунглі взаємодій, готичні собори XXI століття, магія квантової механіки, квантове божевілья, брати нейтронів, новий Святий Грааль, математична краса, ваш покірний слуга, пам'ятники здатності до вигадування* та ін. Розгортає метафори не лише в описових зворотах, а й у межах ширших контекстів речень та абзаців, коли йдеться про успіхи та невдачі наукових пошуків: «*Працюючи на передньому краї, ми ходимо шляхом, часто вкритим імлою*»; «*Фізика зробила дивний лівий поворот на шлях без знайомих дороговказів*»; «*Це було, наче ми раптом вдерлися до обнесеного муром саду, де пишно росли заповідні дерева й щедро досягали найрізноманітніші екзотичні фрукти*»; «*Шкутильгаючи, здолали запутаний та кволо освітлений шлях і вибралися з печери тіней*» та ін.

Фізика елементарних частинок та космологія є таким пристрасним захопленням дослідника, що пробуджують цілий спектр інтелектуальних емоцій; ще б пак, коли причетний до загадок виникнення Всесвіту, природи темної матерії, нейтринної астрофізики. Чи емоційні складники суперечать об'єктивності? Як слушно відзначає П. О. Селігей: «Логічне й емоційне можуть цілком мирно співіснувати, справжні стосунки між ними не взаємозаперечні, а гармонійні» [6, с. 489]. Крайніми полюсами на шкалі почувань фізика є приголомшення та торжество, між ними – градація численних варіацій. Діаметрально протилежні почуття часто перетинаються, тоді виникає сум'яття: «Україн важко висловити ту суміш захоплення та жаху, яка супроводжує усвідомлення, що природа працює саме так, як ти припускаєш...» [2, с. 275]. І позитивна, і негативна тональність розвідки позначаються на читацькому сприйнятті, неминуче викликаючи солідарність,

радісне хвилювання та співчуття. Розгляньмо приклади деяких виявів емоцій оповідача:

– шок, жах («... той факт приголомшував. Проте ще приголомшливішим була перспектива порушення так добре вивченого фізиками закону...» [2, с. 163], «У багатьох аспектах ця робота жахала навіть більше...» [2, с. 250], «аж морозом проймає» [2, с. 17]);

– подив, цікавість («Тим дивовижніше, що доказ, який не знайшли інші, виявив цей молодий докторант» [2, с. 223], «І – хто б міг подумати! – піони, що їх відкрив Пауелл, дуже гарно підходять під цей опис» [2, с. 193], «Усе стало значно цікавіше, коли...» [2, с. 289]);

– задоволення («Я завжди із задоволенням приймав цей виклик» [2, с. 224], «... почув це не без задоволення» [2, с. 272]);

– радість, щастя («О, яке ж це щастя. Саме можливість цього спонукала мене вивчати фізику» [2, с. 204], «... роздуми про це є одночасно обов'язком та радістю для теоретиків...» [2, с. 276]);

– благоговіння («... перетворення нашого благоговіння та захоплення устремом космосу на щось конкретне...» [2, с. 271]);

– розчарування («... розчарувались у квантовій теорії поля як інструменті...» [2, с. 195], «... відсутність протонних розпадів розчарувала...» [2, с. 283]);

– захоплення, глибоке враження («Коли я про це думаю, досі вражаюся» [2, с. 129], «Той факт... не може не вражати» [2, с. 149]);

– сум («Навіть нині ми сумуємо через брак фізиків-жінок» [2, с. 164]);

– повага, любов («Як можна його не любити?» [2, с. 34], «Чим більше я дізнавався про життя Планка, тим більше його поважав» [2, с. 86], «... настільки шаную його пам'ять» [2, с. 136]);

– пригнічення («... природа математичних досліджень, які я проводив, мене пригнічує» [2, с. 182]);

– сподівання («... була надія, що... ці патології не виникнуть» [2, с. 220], «... сподівався покласти край усьому цьому підходу...» [2, с. 239]);

– одержимість («Одержимість сильною взаємодією була настільки сильною...» [2, с. 211]);

– сумнів, скепсис («Утім, версія, що ми живемо в чомусь на зразок космічного надпровідника, виглядає надто натягнутою, щоб у неї можна було повірити» [2, с. 203], «У цій картині явно завелася гнилизна» [2, с. 238]).

Доповнюють цей каскад ще й повсюдні суб'єктивно-оцінні епітети, що формують в аудиторії емоційне ставлення до проблем, праць, ідей, теорій, видатних науковців, об'єктів і результатів

досліджень, як-от: *феєрично вдала* (квантова електродинаміка), *прекрасне* (рівняння), *найчудовіша* (випадковість природи), *божевільна* (фізична картина), *дивна* (антиматерія, поведінка електронів), *хитромудре* (значення), *химерна* (поведінка), *відчайдушна*, *зухвала*, *відверто наївна* (ідея), *докучлива* (проблема), *найакадемічніший*, *найсерйозніший* (Вільчек), *разюче* (пояснення), *вельми страхітливе* (завдання), *чудові* (експерименти), *вишукані* (правила природи), *чарівний* (кварк), *найбільш творчі* (фізики), *красива* (назва), *неймовірно талановитий* (Бете), *найпрекрасніші* (форми), *кмітливий* (метод) та ін.

Висновки. Комунікативні особливості проаналізованого видання підтверджують тісний зв'язок оповідача та аудиторії: розгортається неформальний діалог між співрозмовниками, сам текст є лише умовним посередником. Доречні часом гострі запитання-стимули, мовні формули, позначені колоритом живої розмови, побіжні автобіографічні згадки, розказані бувальщини про досвід великих учених та спільно змодельовані уявні ситуації створюють ефект повноцінного спілкування. Логічно обрамлюють історію фізики цитати з героїчного епосу Вергілія та дібрані епі-

графи до розділів (біблійні вірші). Представляючи наукову картину світу, дослідник звертається до літературного матеріалу: явні та опосередковані ремінісценції асоціативно пов'язують літературно-художні образи з уявленнями про об'єктивний світ. Паралелі «фізик / художник / прозаїк / мореплавець» увиразнюють думку про істинне мірило генія – передусім творчість. Образно відтворюючи суттєві ознаки об'єктів та явищ, автор наближає віддалені поняття, висвітлює феномени Всесвіту. Незвичайні образи величезної шахівниці та крижаного кристала унаочнюють світобудову, активізуючи читацьку уяву та пізнавальний інтерес. Метафоричні описи, образні перифрази та епітети надають розвідці емоційно-оцінного відтінку. Невимушені інтелектуальні почуття (від жаху – до благоговіння) розкривають авторську індивідуальність, спричиняють глибокі реакції – читач ототожнює себе з автором, співпереживає, солідаризується з позитивними і негативно-критичними висновками. Перспектива нашого дослідження – розглянути вияви комунікативної вправності та мовну експресію в інших сучасних розвідках, з'ясувати, завдяки яким чинникам виклад стає динамічним, доступним, виразним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зелінська Н.В. Наукова комунікація і видавничі реалії. *«Наука байдужа до біографій своїх творців...»* : вибрані твори. Львів : Українська академія друкарства, 2013. С. 89–287.
2. Краусс Лоуренс М. Таємниці походження всесвіту / перекл. з англ. Д. Гломозди. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 319 с.
3. Непийвода Н.Ф. Автор наукового твору: спроба психологічного портрета. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 11–23.
4. Селігей П.О. До проблеми авторської індивідуальності в науковому стилі. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 2016. № 4. С. 249–262.
5. Селігей П.О. Науковий стиль української мови: ресурси оновлення. *Мовознавство*. 2006. № 2–3. С. 174–186.
6. Селігей П.О. Експресивність. *Світло і тіні наукового стилю* : монографія / НАН України. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. С. 484–508.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СЕМАНТИКИ КАУЗАЛЬНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФСЬКИХ ТА ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ

CAUSALITY IN PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC STUDIES: A COMPLEX APPROACH

Далте О.Ю.,

*orcid.org/0000-0001-5280-4279**аспірантка кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Однією з головних функцій будь-якої мови є передача інформації про каузальні (причиново-наслідкові) зв'язки, що існують в об'єктивній реальності. У статті проілюстровано суттєву різницю у сприйнятті причиновості під впливом зміни філософських та лінгвістичних парадигм. За допомогою методу аісторичного реконструювання, що був запропонований вітчизняним феноменологом В. Кебуладзе, у статті проаналізовано еволюцію сучасного розуміння категорії каузальності у різних лінгвокультурах. Крім того, у роботі акцентовано увагу на різниці між патронімічними термінами «каузальність» та «каузативність».

У західній цивілізації фундамент для вивчення причиновості був закладений у працях древньогрецьких філософів, зокрема в детерміністських ученнях Демокрита та поглядах на чотири першопричини у працях Аристотеля. Доведено, що під впливом християнської традиції, фокус у бінарній системі «причина – наслідок» зміщується з пошуку істинної причини до вивчення цілей, результатів і шляхів їх досягнення у рамках телеологічного підходу. У праці відзначено вагомий внесок представників німецької класичної філософії у вивчення автокаузальності, зокрема Г. Гегеля, Д. Г'юм, І. Канта та Л. Вітгенштайна.

У статті підкреслено те, що сучасне сприйняття каузальності у східній цивілізації, зокрема у Китаї, значною мірою сформовано з урахуванням поєднання даоського та буддистського світоглядів. У роботі зазначено, що хоча східні мислителі і не мали на меті провести чітку межу між поняттями «причина» і «наслідок», однак розуміння їхнього мінливого взаємозв'язку суттєво вплинуло на сучасний світогляд китайців і їхню лінгвокультуру.

Перспектива подальших досліджень вбачається у дослідженні засобів вираження логіко-філософської категорії каузальності на рівні речення у рамках каузативної конструкції та на рівні тексту у рамках каузативної макро-ситуації.

Ключові слова: каузальність (причиновість), каузальні (причиново-наслідкові) зв'язки, каузативність, каузативні конструкції, каузативні ситуації, комплексний підхід, метод аісторичного реконструювання.

One of the key language functions lies in the adequate illustration of real-world causal (cause-effect) relations. This article points out the differences in the perception of causality with a regard to shifts in philosophical and linguistic paradigms. With the help of ahistorical reconstruction method introduced by V. Kebuladze, the paper analyzes the evolution of causality concept in different linguocultures. Moreover, it contrasts two paronyms, namely «causality» and «causativity».

In Western civilization, the research on causality dates back to the works of Greek philosophers, in particular, to the deterministic views of Democritus and Aristotle's doctrine of four essential causes. The paper argues that the spread of Christian views in the Middle Ages provoked a rapid shift towards the teleological explanations, thus, changing a focus to such concepts as purpose, goal and result, which are located in the latter part of «cause – effect» opposition. Furthermore, it highlights the contribution of classic German philosophers, such as G. Hegel, D. Hume, I. Kant, and L. Wittgenstein, to the deeper understanding of autocausality.

In Eastern civilization, particularly in Chinese linguocultures, the roots of causality are hidden deep down in the blend of Taoist and Buddhist worldviews. The paper concludes that eastern savants neither aimed to contrast the notions of «cause» and «effect» nor define a strict opposition between them, but rather focused on their constant change regulated by the ultimate laws of nature. The aforementioned perceptions largely contribute to the development of a unique Chinese linguoculture.

Future researches should be devoted to the analysis of the exact means and tools used in a specific language while expressing causality in terms of sentence-based causative construction and text-based causative macro-situation.

Key words: causality, causal (cause-effect) relation, causativity, causative constructions, causative macro-situations, complex approach, method of ahistorical reconstruction.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична наука характеризується антропоцентричною спрямованістю, у межах якої інтерес представляє дослідження мовної реалізації базових функційно-семантичних категорій в безпосередньому зв'язку з мисленням. Оскільки події та явища оточуючого світу підпорядковуються певним причиново-на-

слідковим відношенням, однією з основних функцій будь-якої мови постає передача інформації про цю діалектичність. У різні епохи таке сприйняття буття зазнало чимало змін та реінтерпретації, проте їх вплив на концептуальний розвиток уявлення про причиновість в західній і східній лінгвокультурах потребує набагато глибшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сучасному етапі, *каузальність* (причино-вість) розглядають як закономірний зв'язок між будь-якими подіями оточуючого світу, де кожне явище має свою причину й водночас є причиною іншого явища, оскільки ніщо не з'являється безпідставно [14]. Однак, більшість сучасних вітчизняних (В. Пасинюк, І. Ступак, І. Кучман та ін.) і зарубіжних (Б. Комрі, Р. Діксон, М. Шабатані, Т. Сандерс та ін.) науковців переходять одразу до безпосереднього дослідження прояву каузальності в мові в рамках функційно-семантичної категорії каузативності (Ян Цзянфен, Х. Гасде, Сунь Юйці та ін.), беручи за даність її існування у свідомості людини і зосереджуючись на конкретних засобах її реалізації на рівні простого (Р. Діксон, Дін Сінфен, Сунь Юйці, Ван Ляо-І, М. Баскіано, Н. Бішоп) і складного (Х. Гасде, Н. Леміш, Б. Комрі, Р. Діксон) речень, а також на рівні тексту (Б. Комрі, М. Шибатані, Г. Сандерс) і на рівні дискурсу (Т. Сандерс, Сяо Хунлін, Д. Конова, І. Вайнорене).

Мета статті полягає у висвітленні й систематизації теоретичних засад комплексного підходу до розуміння логіко-філософської категорії каузальності та її відображення у мові за допомогою функційно-семантичної категорії каузативності.

Завдання статті: 1) дослідити еволюцію поглядів на поняття «каузальність», «причино-вість» і «причиново-наслідкові відношення»; 2) уточнити сутність понять «каузальність» і «каузативність» у сучасних лінгвістичних студіях; 3) обґрунтувати доцільність комплексного підходу до вивчення проявів каузативності як вираження каузальності у мові та свідомості.

Методи дослідження. У роботі активно застосовуються теоретичні загальнонаукові методи, зокрема узагальнення та формалізація для огляду актуального стану вивчення досліджуваної проблематики. Крім того, у роботі застосовується метод аісторичного реконструювання для реінтерпретації та надання сучасного сенсу концепціям та ідеям, що виникали у різні епохи та під впливом різних лінгвокультур.

Виклад основного матеріалу. Детальне вивчення реалізації каузальних відношень у мовній картині світу неможливо уявити поза лінгвокультурою і загальноісторичним контекстом. Сучасний вітчизняний феноменолог В. Кебуладзе, акцентуючи увагу на важливості філософії досвіду для аналізу та інтерпретації будь-якого наративу чи тексту, влучно зауважує, що предмет дослідження «розчиняється в історії того, що про нього говорили чи писали» [7, с. 36].

Перехрещення міні-нарративів, що виникали під впливом ціннісних орієнтирів різних історичних епох, дає врешті решт можливість зрозуміти, як саме те чи те поняття еволюціонувало і увійшло у мовну картину світу певного народу на сучасному етапі. В. Кебуладзе зазначає, що «метод аісторичного реконструювання складається з двох взаємопов'язаних методологічних процедур: 1) реінтерпретації – надання нового сенсу певній ідеї чи концепції через перенесення до нового контексту, та 2) реактуалізації – надання актуальності реінтерпретованій ідеї чи концепції в новому контексті» [7, с. 43]. Саме тому, вивчення сучасного розуміння причиновості варто почати з процедури аісторичного реконструювання еволюції поглядів на це поняття.

Аісторичне реконструювання еволюції поглядів на поняття «каузальність». Ідея нерозривного зв'язку між причиною і наслідком пройшла в своєму розвитку багато стадій і змінювалась відповідно до домінуючих поглядів різних епох. У первісному суспільстві існувало наївне розуміння причиново-наслідкових відношень, що знаходило вираження у міфопоетичних уявленнях про світ: знання передавались прийдешнім поколінням як постулати та табу, які не ставились під сумнів, що у свою чергу сприяло появі схожих, але не ідентичних, концептуальних моделей у розвитку мовних картин світу різних народів [9].

Інтерес до осмисленого вивчення каузальності в західній цивілізації зародився в античні часи. Грецькі філософи шукали «першопричину» будь-якої події, адже, на їх думку, саме вона керує та визначає наслідок [5, с. 129]. Уперше принцип каузальності був сформований філософом-матеріалістом Демокритом, який був переконаним у чіткому детермінізмі усіх подій, що відбуваються у реальності, та заперечував будь-яку випадковість [13]. Він стверджував, що усі події повинні мати достатню підставу, навіть якщо вона не є очевидною на перший погляд. Відтак, Демокрит у своїх працях прирівнював поняття «першопричини» до «необхідності» і був переконаний у тому, що нічого не відбувається без причини і має достатню підставу, але не обов'язково має мету [11, с. 82]. Цю думку у своїй теорії пізнання продовжив розвивати Аристотель, який виділив чотири різновиди причин, які є обов'язковими для існування будь-якого предмета чи явища, а саме: матеріальну, формальну, рушійну і цільову [5, с. 195].

Для ілюстрації поглядів філософа розглянемо бронзовий пам'ятник Т. Г. Шевченку у Києві, що був виготовлений скульптором М. Манізером.

Матеріальна першопричина існування («субстрат») певного предмету визначається тим, з чого він власне виготовлений. Отже, матеріальною причиною існування пам'ятника є бронза. Якби він був зроблений з мармуру, це був би уже інший предмет, адже «матеріальна причина» його появи була б іншою. Формальна першопричина пов'язана з ученням Платона про те, що усі речі знаходяться у «Світі ідей», тобто у нас уже існує попереднє уявлення про конкретний предмет [5, с. 195]. Відтак, глядач розпізнає пам'ятник Т.Г. Шевченку, тому що у нього вже є уявлення про те: 1) що таке пам'ятник, та 2) як виглядав Тарас Шевченко. Рушійною першопричиною виступає скульптор М. Манізер та знаряддя, за допомогою яких він створив пам'ятник поету. Останньою першопричиною Аристотель називає ціль, або мету, виникнення предмета чи явища [5, с. 197]. Отже, вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка стало цільовою першопричиною його виникнення.

Підсумовуючи ідеї Аристотеля, все те, що впливає на предмет, розуміється як його причина. З цієї точки зору, у бінарній системі «причина – наслідок» початок завжди є важливішим за результат. Як бачимо, вже в античні часи почало зароджуватись усвідомлення того, що філософські терміни «причиновість», «детермінованість», «обумовленість» хоча і визнаються синонімами, в широкому сенсі не є абсолютно тотожними поняттями. Це твердження є ключовим для подальшого визначення важливості когнітивного підходу до вивчення каузальних відношень.

На відміну від філософів західного (активного) типу культури, мислителі східних (пасивних) цивілізацій більше уваги приділяли самому процесу зміни, а не її причині чи наслідку. При цьому всі ці зміни характеризуються циклічністю, а тому для того, щоб дізнатись, чого чекати у майбутньому, треба детально знати і шанувати усе, що було у минулому. Проаналізувавши даоські тексти, В. Кіктенко дійшов висновку, що для мислителів Древнього Китаю «центральною об'єктом рефлексії стає природа», однак, вони не виокремлювали у своїх рукописах причиновість як окрему логіко-філософську категорію [8, с. 166]. У світогляді китайців закладаються уявлення про взаємодію «п'яти стихій»: води, вогню, металу, дерева і землі.

В. Михайлов влучно зазначає, що «зв'язки цих п'яти «першооснов» створюють усе різноманіття явищ і речей» [12, с. 2]. Крім того, слід відзначити, що згідно з уявленнями моїстів, «причина будь-якого зла полягає у відсутності всебічної

любви до ближнього», однак «основою всього є воля “Неба”, духів померлих відомих пращурів і приклади, які були свого часу подані великими, мудрими державцями давнини» [12, с. 3]. Ці погляди заклали фундамент для подальшого поняттєво-категорійного формулювання каузальності, яке почало активно розвиватись у китайській філософії після впливу на неї ідеології буддизму, який під причиновістю розглядав відношення «дгарм» – найменших частинок, що утворюють усе в бутті [8, с. 166]. Каузальні відношення у китайській інтерпретації буддизму позбавлені особи діяча, тому що усі дії душі (атмана) визначаються не волею людини, а сукупністю кармічних причиново-наслідкових факторів, що змушують її перероджуватись у колі страждань (самсарі), допоки рух дгарм не зупиниться і душа не досягне спокою (нірвани).

Слід зазначити, що у східних культурах людина займає опосередковане місце в існуванні буття, де чіткі бінарні протиставлення поступаються місцем мінливості й плавному перетіканню одних явищ у інші. Деякі філософи, зокрема Чжан Дунсунь (张东荪), вважали, що у мові веньянь взагалі не існувало «аристотелівського розуміння причиновості», тому що у ній не існувало дієслова-зв'язки «бути» (кит. 是 [shì]), яка позначала б тотожність понять, а тому не могло бути чіткої бінарної опозиції «причина – наслідок» і усе розуміння зміни подій було побудоване на діалозі та взаємодії енергій їнь та ян, що плавно перетікають одна в одну [23, с. 8]. Однак, сучасний китайський лінгвіст Сюй Сумінь (许苏民) влучно зауважив, що такий підхід не враховує те, що хоча звичне для сучасної китайської мови дієслово-зв'язка «是» не було загальноживаним, поодинокі випадки його використання все ж зустрічались у давніх текстах [23]. Наприклад: у своїй трактуванні «Книги змін» («周易正义») учений-конфуціанець династії Тан Кун Ін-да (孔颖达) для опису взаємозв'язку нематеріального та матеріального використовує вислів «道是无体之名, 形是有质之称» (укр. «Дао – це те нематеріальне, що немає фізичного тіла, а форма – це те матеріальне, що має свої особливості»).

Крім того, існувало чимало інших засобів для реалізації семантики тотожності та бінарності як за допомогою протиставлення (наприклад, протиставлення «дао» та «форми» у попередньому прикладі), так і за допомогою багатозначних слів, що могли виконувати функцію дієслова-зв'язки (乃, 系, 为, 即, 诚 та інші). Наприклад, у «Книзі змін» («周易») для опису мінливості речей у природі є такий вислів: «见乃谓之象, 形乃谓之器» (укр.

«Те, що є видимим – це лише образи, а форма – це лише засіб для відображення змін»). Отже, хоча давньокитайські філософи і не ставили собі за мету провести чітку межу між поняттями «причина» і «наслідок», однак розуміння мінливого взаємозв'язку між цими двома бінарними опозиціями суттєво вплинуло на сучасний світогляд китайців і їхню лінгвокультуру.

На Заході в епоху Середньовіччя з розвитком християнського світогляду ставлення до причинно-наслідкових відношення змінюється і стає теоцентричним. Каузальність будь-якої ситуації визначається тим, що «Бог – джерело і причина усього сушого, абсолютне, досконале і найвище буття» [11, с. 85]. Бог є незмінним, його учення є істинними, а людина має слідувати ним, щоб вплинути на «наслідок» свого існування. Поряд з теоцентризмом виникає пошук телеологічної детермінації – усе, що відбувається, є реалізацією наперед визначеної мети. Від так, у бінарній системі «причина – наслідок», фокус зміщується до вивчення цілі, мети, результату і шляхів його досягнення, а не до пошуку істинної причини.

З відродженням зацікавленості до ідеалів античності та свіжим поглядом на давньогрецьких філософів, епоха Ренесансу закладає віру у титанізм та практично безмежні інтелектуальні можливості людини. Експериментальний метод стає обов'язковою умовою будь-якого пізнання, що у свою чергу сприяє вивченню причинно-наслідкових зв'язків оточуючого світу [11, с. 90]. Допрацьовуючи ідеї Демокрита про «достатню підставу», Г. Лейбніц включає поняття «підстави» у більш широкий термін «причини» [5, с. 132]. Здобуті знання епохи Ренесансу у природничих та гуманітарних сферах стали підґрунтям для наукової революції Нового часу, зокрема праці Г. Лейбніца суттєво вплинули на розвиток ідей Г. Гегеля.

Вивченням каузальних відношень активно почали займатись провідні німецькі філософи. Г. Гегель у своїх працях чітко розрізняє підставу та причину, адже перша, на його думку не є самостійною, і не може нічого спровокувати. Підстава є лише підґрунтям, її «можна знайти будь для чого», але існування підстави не гарантує виникнення дії, і лише воля робить підставу дієвою, перетворюючи її на причину [5, с. 133]. Ототожнюючи буття та мислення, філософ підкреслює нерозривність причини і дії: «Причина є причиною лише остільки, оскільки вона породжує дію; і причина – це лише визначення: мати дію, а дія – це лише визначення: мати причину [...] якби причина ще не діяла або якби

вона перестала діяти, то вона не була би причиною, і дія, оскільки її причина зникла, вже не дія. А є байдужа дійсність» [5, с. 134]. Тісний зв'язок причини і дії як одного цілого є важливим для подальшого вивчення лексичних засобів для реалізації семантики причиновості, здебільшого виражені перехідними дієсловами, що одночасно описують як вплив (дію) суб'єкта каузатора так і новий стан (причину) каузованого об'єкта.

Найпершим цілеспрямованим дослідженням причиновості займався Д. Г'юм, який у своїх поглядах дійшов навіть до агностицизму. Філософ-скептик вважав, що пошук каузальних відношень між подією А та подією Б – це ніщо інше, як людська природа, яка користуючись власним досвідом, схильна робити припущення про причинно-наслідкові зв'язки між подіями за звичкою [3]. Важко переоцінити і внесок класика німецької філософської думки І. Канта.

Досліджуючи межі людського розуму та взаємозв'язки знання і досвіду, надихнувшись Д. Г'юмом, він розробляє так звану ідею «автокаузальності», або «внутрішньої каузальності», яка ставить під сумнів потребу в існуванні першопричини [5, с. 131]. Однак, І. Кант вважає, що в основі каузальних постулатів лежить не звичка людської природи керуватись досвідом, а вроджені настанови людського розуму. Філософ вводить поняття базових «категорій» для обробки чуттєвих даних, які *a priori* притаманні будь-якому розуму, а саме: кількості (одиночність, множинність, тотальність), якості (реальність, заперечення, обмеження), відношення (належності й самостійності, причиновості й залежності, спілкування) і модальності (можливості – неможливості, існування – небуття, необхідності – випадковості). І. Кант стверджує, що «розсудок цілковито вичерпується на згаданих функціях, і його здатність цілком вимірюється ними» [6, с. 92]. Отже, його ідеї можна вважати ключовими для подальшого розвитку функційно-семантичного підходу у лінгвістиці.

У певному сенсі ідеї Д. Г'юма та І. Канта підтримав і автор лінгвістичного повороту у філософії Л. Вітгенштайн. Його погляди на те, що «межі моєї мови означають межі мого світу» стали підґрунтям для подальшого досліджень у галузі когнітивної лінгвістики [2, с. 70]. Філософ також зазначав, що висновок про майбутні події не можливо зробити з теперішніх, тому що віра в причинний зв'язок є забобою [2, с. 55]. Такий погляд дав поштовх для вивчення взаємозв'язку функційно-семантичних категорій часу та причиновості у мовних картинах світу різних народів [4; 10; 15; 17; 18]. Варто зазначити, що лінгвістичний поворот у філософії

став одним з ключових етапів розвитку мовознавства і бурхливого розвитку широкого спектру вужчих похідних наук. Однак, очевидно, що для цілісного розуміння зв'язку мови і мислення необхідно синтезувати результати, отримані в рамках різних дисциплін, та враховувати широкий спектр підходів до вивчення конкретного питання, зокрема розуміння семантики, структури та функцій каузальних відношень у мовній картині світу кожного окремо взятого народу.

Лінгвістичний поворот Л. Вітгенштайна став поштовхом для подальшого розвитку логіко-філософських категорій, зокрема каузальності, у мовних картинах світу різних народів. Разом з цим виникла потреба диференціювати ширші філософські концепти та їх вужчі поняття, що виникли у мовознавчих дисциплінах.

Дослідження паронімічних понять «каузальність» та «каузативність» у сучасних лінгвістичних студіях. Лінгвістичні дослідження пройшли чотири поворотні моменти, які дали змогу по-новому поглянути на одні і ті самі мовні явища. С. Жаботинська зазначає, що лінгвістичні парадигми змінювались та доповнювали одна одну у такому хронологічному порядку: порівняльно-історична парадигма (початок XIX ст.), системно-структурна парадигма (початок XX ст.), генеративна парадигма (друга половина XX ст.) та функційна парадигма (останнє десятиліття XX ст.) [20, с. 8]. Останню можна умовно поділити на два ключові напрямки – *когнітивний* і *комунікативний*. Враховуючи те, що кожна наступна парадигма прагнула не заперечувати попередні результати досліджень, а навпаки поглибити їх, стає очевидно важливістю комплексного підходу до вивчення будь-якого питання на сучасному рівні розвитку науки. Така інтеграція знань і є прикладом використання методу аісторичного реконструювання у рамках конкретного дослідження. Однак, перед тим, як аналізувати проблему крізь призми різних парадигм для отримання комплексного уявлення про об'єкт дослідження, варто детально розібратись з термінологічним апаратом.

У сучасній лінгвістиці активно функціонують два паронімічні терміни – «каузальність» та «каузативність». Обидва поняття поводять від латинського «causa» (укр. «причина») чи «causalis» (укр. «причинний»). Однак, вони не є тотожними. Провівши аісторичне реконструювання на сучасному етапі, можна дати таке визначення цьому поняттю: *каузальність (причиновість)* – це логіко-філософська категорія, що описує такий зв'язок між двома або більше предметами чи ситуаціями, де одна з них є щонайменше достатньою підставою для реалізації

інших [1; 5; 10; 17]. Цей термін широко використовується у міждисциплінарних дослідженнях для пояснення існування та сприйняття взаємозв'язку між різними подіями, речами та станами у свідомості людини [19]. Поняття «*каузативність*» є суто лінгвістичною функційно-семантичною категорією, що виступає у набагато вужчому значенні та використовується для опису прояву конкретних причиново-наслідкових зв'язків з чіткою опозицією «причина – наслідок» у мові й мовленні, а не у свідомості мовця [16; 18; 21; 22].

Одними з перших каузативність у лінгвістиці почали досліджувати Б. Комрі та М. Шибатані. У 70-х та 80-х роках XX ст. Б. Комрі активно зацікавився дослідженням цього явища на матеріалах різноструктурних мов у контексті теорії універсальної граматики, яку на той момент розвивав у своїх працях Н. Чомскі. Він кваліфікує категорію каузативності як таку, що відображає семантику причиновості (каузальності) і презентує відношення «причина – наслідок» за допомогою різних мовних засобів [14; 22]. Дослідник М. Шибатані також погоджувався з таким визначенням і у своїх працях сформулював такі умови, які мають бути виконані для класифікації відношень як каузативних: (1) коли мовець каже про подію I, він має на увазі, що відбудеться подія II; (2) реалізація події II напряду залежить від події I і настає безпосередньо після неї, тому подія I розглядається як першопричина; отже, (3) подія II не може відбутись без події I, а тому є її логічним наслідком [16].

Дослідження категорії каузативності у лінгвістиці охоплює дуже широке коло питань. В той час як прихильники системно-структурної парадигми розглядають каузативність лише з точки зору мовних засобів для вираження причинності в тексті (Чжан Цзюй-у; Вень Сяохун), прихильники генеративної (Б. Комрі; Дін Сінфен) і функційної парадигм (Н. Леміш; І. Вайнорене) активно вивчають відтінки і характер каузальних відношень. Крім того, каузальні зв'язки, ймовірно, існують та проявляються і на інших рівнях мови, однак на сьогодні це питання є недостатньо висвітленим. Перспективним також вбачається дослідження засобів вираження причиново-наслідкових зв'язків з точки зору порівняльно-історичної парадигми, що допомогло б створити цілісне уявлення, яке є невід'ємною складовою комплексного підходу до вивчення цього питання.

Висновки. Сприйняття «каузальності» пройшло в своєму розвитку багато стадій і суттєво відрізнялось у сприйнятті представників різних лінгвокультур. У західному світі це поняття еволюціонувало від наївного сприйняття у первісному

суспільстві, вивчення категорії причиновості як “першопочатку” у древніх греків (зокрема в працях Демокрита та Аристотеля), пошуку телеологічної причиновості у середньовіччі, дослідження автокаузальності у рамках німецької класичної філософії і аж до агностицизму у своїй трактовці. На сході, зокрема у Китаї, даоські мислителі зосереджували свою увагу на дослідженні природного плину речей, циклічності та плавному переході одних явищ у інші, а вивчення взаємозв’язку причини та наслідку почало активно розвиватись набагато пізніше під впливом концепції буддизму та індуїзму. На сучасному етапі, «каузальність» розглядається як всеосяжна логіко-філософська категорія, яка охоплює всі види зв’язків між подіями у навколишньому світі, тоді як «кауза-

тивність» є суто лінгвістичною категорією, яка відображає причиново-наслідковий зв’язок між подіями, фактами, станами.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що не зважаючи на наявність широкого спектру досліджень структури, семантики і функцій каузальних відношень, сьогодні бракує комплексного підходу до вивчення цієї проблематики. Сучасна лінгвістична наука характеризується антропоцентричною парадигмою, у межах якої інтерес представляє дослідження мовної реалізації каузальності в безпосередньому зв’язку із мисленням. Подальші розвідки мають бути спрямовані на вивчення засобів реалізації причиново-наслідкових відношень на рівні речення в рамках каузативної конструкції та на тексту в рамках каузативної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вайноренє І. П., Леміш, Н. Є. Сучасні методологічні принципи вивчення каузальної доміанти ФЕКТ у мовознавстві та процедура її зіставного дослідження. *Forum Filologiczne Ateneum*. 2021. Вип. 9. Том 1. С. 141–161.
2. Вітгенштайн Л. Філософські дослідження / пер. з нім. Є. Поповича. Київ : «Основи», 1995. 311 с.
3. Г'юм Д. Трактат про людську природу / пер. з англ. П. Насада. Київ : «Всесвіт», 2003. 552 с.
4. Данильченко І. В. Лінгвокогнітивні методики аналізу синтаксичних конструкцій. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 1. Том 1. С. 54–58.
5. Єременко М. О. Філософські аспекти дослідження каузальності в соціально-гуманітарній сфері. Одеса : «Гельветика», 2021. 406 с.
6. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. І. Бурковського. Київ : «Юніверс», 2000. 504 с.
7. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ : Дух і література, 2011. 208 с.
8. Кіктенко В. О. Даоська причинність і телеологія: Нідэм, Гегель, Уатхед і комбінаторна логіка. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2006. Вип. 79. Том 1. С. 190–194.
9. Колісниченко А. В., Харицька С. В. Сучасний стан осмислення дефініції "міфопоетика". *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2020. Вип. 41. Том 1. С. 85–93.
10. Леміш Н. Є. Зіставний аналіз складових каузального комплексу в різноструктурних мовах. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Філологія*. 2012. Вип. 6. Том 1. С. 1–7.
11. Мельник В.П., Синиця А.С. Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2016. 568 с.
12. Михайлов В. С. Соціальні орієнтири давньокитайської філософської школи моїзму. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2009. Вип. 1. Том 1. С. 1–5.
13. Шаталович І. В. Трансформація ідеї детермінізму в західноєвропейській філософії. *Вісник Харківського Національного Педагогічного Університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2019. Вип. 41. Том 1. С. 160–170.
14. Comrie B. Causatives and universal grammar. *Transactions of the Philological Society*. 1974. Vol. 73. P. 1–32.
15. Cowley S. J., Steffensen S. V. Coordination in language: Temporality and time-ranging. *Interaction Studies*. 2015. Vol. 16. P. 474–494.
16. Shibatani M. Syntax and semantics: The grammar of causative constructions. New York : New York Academic Press, 1976. 497 p.
17. Solstad T., Bott O. Causality and causal reasoning in natural language. *The Oxford handbook of causal reasoning*. 2017. Vol. 1. P. 619–644.
18. Song J. J. Causatives and causation: A universal-typological perspective. London : Routledge, 1996. 295 p.
19. Vainorenien I. P., Lemish, N. Ye. Multidisciplinary aspects of causality as an ontological and epistemological category. *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. Vol. 9. P. 305–314.
20. Zhabotynska S. The study of language: Linguistic paradigms. *Studia Philologica*. 2019. Vol. 12. P. 7–12.
21. Zhang J., Wen X. Chinese passives. *Kansas Working Papers in Linguistics*. 1989. Vol. 14. P. 123–140.
22. 丁新峰. 现代汉语致使语义范畴研究. 吉林: 吉林大学, 2019.
23. 许苏民. 西国哲学不出老子十二字发微. 学术研究. 2008. Vol. 1. P. 5–15.

РОЗДІЛ 5 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.25>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ДРАМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ П'ЄС Б. ШОУ «ПІГМАЛІОН» І ДЖ. ДЖОЙСА «ВИГНАНЦІ»)

TRANSLATION TACTICS IN RENDERING NONVERBAL CHARACTER COMMUNICATION MEANS IN DRAMA TEXTS (BASED ON UKRAINIAN TRANSLATIONS OF G. B. SHAW'S "PYGMALION" AND J. JOYCE'S "EXILES")

Алімова А.Ю.,

*orcid.org/0000-0002-4328-2437**аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті комплексно окреслено тактики відтворення засобів невербальної комунікації персонажів драматичних текстів та проаналізовано, як застосування цих тактик впливає на розкриття основних образів та конфліктів у п'єсах. Дослідження було здійснено на основі порівняння номінацій засобів невербальної комунікації у сценічних вказівках у п'єсах Бернарда Шоу «Пігмаліон» і Джеймса Джойса «Вигнанці» та їх українських перекладах, у результаті чого було виявлено численні приклади ситуативної й експлікативної асиметрії. Ці типи асиметрії виникли внаслідок застосування цілого ряду перекладацьких тактик, а саме: відтворення повторюваності засобів невербальної комунікації, відтворення подібності засобів невербальної комунікації різних персонажів, відтворення векторності, просторової спрямованості, рівня деталізованості та образності засобів невербальної комунікації. У статті також розглянуто специфічні риси тактик відтворення засобів невербальної комунікації персонажів драматичних творів порівняно з прозою та наголошено важливість ефективного відтворення невербальної комунікації як для «читабельності», так і для «сценічності» п'єси. Серед найпоширеніших ефектів, створених у результаті вживання певної тактики відтворення засобів невербальної комунікації, виділено посилення чи знімання напруженості, розкриття соціальних та гендерних ролей персонажів, декодування особливостей доби, в яку відбуваються зображені події, підкреслення характерологічних деталей образів персонажів, групування образів персонажів на основі їхніх спільних та відмінних рис, уточнення моделі стосунків персонажів під час їхньої безпосередньої взаємодії та конкретизація сценічних вказівок. Вплив цих ефектів на сприйняття драматичного тексту аудиторією – читачами або глядачами – зумовлює актуальність подальшого дослідження особливостей застосування окреслених тактик відтворення засобів невербальної комунікації, перспективи якого полягають в аналізі впливу різних жанрів драми та часової приналежності п'єс та їхніх перекладів на відтворення невербальної комунікації.

Ключові слова: засоби невербальної комунікації, драма, ситуативна асиметрія, експлікативна асиметрія, перекладацькі тактики.

The article comprehensively outlines the tactics of rendering nonverbal communication means of characters in drama texts and dwells on how the use of these tactics affects the reveal of the main images and conflicts in plays. The analysis was based on the comparison of nonverbal communication means presented in the stage directions of Bernard Shaw's "Pygmalion" and James Joyce's "Exiles" with their Ukrainian translations, and consequently, numerous cases of situational and explicative asymmetry. Asymmetry of these types appeared due to the use of a series of translation tactics, namely rendering repetition of nonverbal communication means, rendering the similarity of different characters' ranges of nonverbal communication means, rendering vectoriality, spatial orientation, level of detail, and imagery inherent in nonverbal communication means. The article also examines the specific features of the tactics of rendering nonverbal communication means of characters in drama texts in comparison with prose and emphasizes the importance of effectively rendering nonverbal communication for both "readability" and "performability" of the play. Among the most common effects created as a result of the use of certain tactics of rendering nonverbal communication means, the article highlights increased or diffused tension, uncovered social and gender roles of characters, decoded features of the time of the depicted events, foregrounded characterological details, characters' images categorized according to their similarities or differences, character relationship models clarified according to their direct interaction patterns, and specified stage directions. The impact of these effects on the perception of a drama text by the audience – be it readers or spectators – determines the relevance of further research into the application of the outlined tactics of rendering nonverbal communication means, including the study of how different drama genres and the time in which the plays were set, written, and translated influence the rendering of the characters' nonverbal communication.

Key words: nonverbal communication means, drama, situational asymmetry, explicative asymmetry, translation tactics.

Постановка проблеми. У сьогоденному суспільстві помітно зростає інтерес як до українських перекладів класичних творів, так і до загального розвитку українського мистецтва, що включає переклади сучасних п'єс та безпосереднє використання цих перекладів у театрі. З огляду на необхідність забезпечити високу якість перекладу драматичних текстів вважаємо за доцільне розглянути тактики відтворення у них засобів невербальної комунікації персонажів, оскільки ці засоби справляють безпосередній вплив на сприйняття тексту читачем, а також режисером-постановником, акторами і глядачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть особливості перекладу драматичних текстів стали предметом дослідження кола науковців, чії погляди мають спільні та відмінні риси. Зокрема, німецька дослідниця Б. Шульце чітко розмежовує поняття “translation for page” та “translation for stage” [15], ключовими для яких будуть, відповідно, такі характеристики як «читабельність» та «сценічність/втілюваність». Деякі дослідники вбачають необхідність домінування одного поняття над іншим – так, С. Баснет доходить висновку, що драматичний переклад потрібно сприймати передусім як переклад літературного тексту [11, с. 124], хоч і зазначає важливу роль сценічного виміру в цьому перекладі [11, с. 134–135]; натомість, П. Паві зосереджується першочергово на перекладі для сцени [14, с. 25]. С. Баснет окреслює роль «жестового тексту» і вказівок для сценічної режисури, які можуть перетворюватися на одиниці наративу [11, с. 134], тоді як П. Паві наголошує, що суть театрального перекладу полягає не в словах або жестах, а передусім у культурі [14, с. 42]. Е. Ніколареа пропонує поняття «метафізики драматичного тексту» як альтернативу розмежуванню «читабельності» та «сценічності/втілюваності» [13].

Окрім вищезгаданих науковців, проблематику драматичного перекладу вивчали І. Левий, Я. Мукаржовський, Т. Некряч, Н. Бідненко, Т. Шліхар. Тим не менше, наявні дослідження зосереджені передусім на перекладі реплік персонажів, відтворенні діалогів та їх слуховому вимірі, тоді як невербальний аспект драми, що номіналізується у сценічних вказівках до тексту, досі залишається недостатньо вивченим.

До того ж, хоча соматикон дискурсу та власне невербальна семіотика посідають центральне місце у сучасних дослідженнях, зокрема, у роботах І. Серякової, Л. Солощук та інших науковців, відтворення номінацій засобів невербальної кому-

нікації вивчається лише у поодиноких розвідках Ф. Пойатоса, Ю. Попович тощо. З огляду на недостатнє висвітлення цього питання та значну роль невербального аспекту драматичних текстів, дослідження перекладацьких тактик відтворення засобів невербальної комунікації персонажів драматичних текстів має високу актуальність.

Постановка завдання. Основною метою статті є визначити й описати перекладацькі тактики відтворення засобів невербальної комунікації персонажів драматичних текстів. Задля досягнення цієї мети було поставлено такі завдання: 1) розглянути реалізацію понять *ситуативної* та *експлікативної асиметрії*, введених до аналітичного інструментарію перекладознавства Т. Некряч, у відтворенні номінацій засобів невербальної комунікації; 2) виокремити специфічні риси, притаманні тактикам відтворення цих засобів у драматичних текстах; 3) розглянути ефективність застосовуваних тактик та визначити їх роль у подальшому сприйнятті тексту перекладу.

Матеріалом дослідження було обрано п'єси «Пігмаліон» Бернарда Шоу і «Вигнанці» Джеймса Джойса та їх українські переклади. Вибір цей не випадковий: вони вперше вийшли друком з невеликою різницею у часі («Пігмаліон» у 1914 р., «Вигнанці» у 1918 р.), обидва автора належать до найвидатніших постатей світової літератури та добре відомі українській аудиторії, переклади обох п'єс були опубліковані протягом останнього десятиліття (як перший переклад або як передрук). Переклад «Вигнанців» Максима Климентьєва [1] вперше вийшов друком у 2013 р., а «Пігмаліон» має діахронну множинність перекладів, перші два з яких – Миколи Павлова [8] і Олександра Мокровольського [9] – вийшли у 1999 р. та відтоді зазнали передруку, а третій – Тетяни Некряч (Дія I–III) і Наталії Ференс (Дія IV–V) [10] – у 2021 р.

Виклад основного матеріалу. Особливий інтерес для дослідження становили перекладацькі тактики відтворення засобів невербальної комунікації, що містять елементи *ситуативної* та *експлікативної асиметрії*. Т. Некряч, що ввела до наукового обігу ці терміни та описала їх специфіку і роль у перекладі драматичних творів [4], визначає ситуативну асиметрію як «застосування у перекладі різних аналогів одного й того самого слова/виразу джерельного тексту, які є найдоцільнішими у конкретній ситуації драматичної дії і вибір яких диктується не стільки мовними, скільки позамовними факторами» [5]. Прикладом такої асиметрії є різноманітність перекладів сценічних вказівок з компонентом “*sits*

down” – залежно від персонажа, якого стосується конкретна сценічна вказівка, та контекстуальної ситуації, переклад варіюється від нейтрального «сідає» до промовистих «*вмощується*», «*всідається*», «*опускається*» задля характеризувannya персонажів, визначення їх психологічно-фізичного стану [6, с. 571] або посилення чи знімання напруженості [6, с. 162].

Експлікативна асиметрія визначається як «заміна у перекладі одного елементу тексту іншим за наявності повного еквівалента цього елементу в мові перекладу з метою повнішого розкриття авторського задуму і психології персонажів драматичного твору» [5]. Цей прийом було використано, зокрема, у перекладі сценічної вказівки “*She breaks off*” у першій дії п’єси «Вигнанці»: «*Вона раптово підводиться*» [1, с. 24]. У всіх інших випадках вживання автором вказівки “*breaks off*” у цій п’єсі М. Климентьєв обрав відповідники «замовкає» або «зупиняється» (коли йшлося про гру на фортепіано), тоді як у першому випадку заміна засобу невербальної комунікації підвищує ефект напруженості Беатріс під час розмови та зосереджує увагу читача (та потенційного глядача – за умови збереження режисером цієї вказівки) на її емоційності.

Аналіз асиметричності у відтворенні засобів невербальної комунікації свідчить про високу частотність таких тактик: відтворення повторюваності засобів невербальної комунікації, відтворення подібності засобів невербальної комунікації різних персонажів, відтворення векторності, просторової спрямованості, рівня деталізованості та образності засобів невербальної комунікації.

Зокрема, серед сценічних вказівок п’єси «Вигнанці» часто повторюється “*smiles/smiling/with a smile*” – цей засіб невербальної комунікації притаманний усім чотирьом основним персонажам, і його переклад майже завжди однаковий: «*посміхається/посміхаючись/посміхнувшись/з посмішкою*». Перекладацький вибір варіанта «*посміхатися*» замість «*усміхатися*» дозволяє уніфікувати цей засіб невербальної комунікації в тексті та відтворити напруженість персонажів, адже вони сповнені саморефлексії та самоіронії, що загострюється їхніми складними міжособистісними стосунками. Перше значення слова «*посміхатися*» в українській мові має відтінок «іронії, глузування, кепкування тощо» [7, т. 7, с. 347], а «*посмішка*» передусім визначається як «глузлива усмішка» [2, с. 344]. Повторюваність цього засобу невербальної комунікації у перекладі порушена лише раз – наприкінці п’єси, коли Роберт робить висновок, що Арчі – маленький син

Річарда і Берти – уособлює спокій і любов, яких вони так прагнуть, його сценічна вказівка відтворена словом «*Усміхаючись*» [1, с. 179], що виражає звільнення від негативного фільтру емоцій та гіркої іронії, притаманної попереднім сценам.

Ще одним прикладом повторюваного засобу невербальної комунікації є кивання головою як засіб вираження згоди чи акцентування серйозності сказаного. Роберт, для якого уникнення конфлікту становить один із провідних мотивів, декілька разів вживає цей засіб під час спілкування з іншими персонажами. У більшості випадків “*nods*” перекладено як «*киває*», проте у двох окремих ситуаціях повторюваність порушена, що посилює ефект конфлікту. Експлікативна асиметрія відтворення невербальної комунікації у цих випадках тісно пов’язана з перекладацькими змінами у репліках персонажа: “[*Nods.*] *I remember. And she went away with you. But was it of her own free choice? Answer me frankly.*” [12] – «*(хитає головою) Я пам’ятаю це. Але вона поїхала з тобою. Однак чи було це її вільним вибором? Дай мені відверту відповідь*» [1, с. 54]. Попри дещо провокативне запитання наприкінці репліки, в оригіналі п’єси персонаж спочатку погоджується із співрозмовником та визнає його правоту, але в перекладі це погодження нейтралізується як у вербальному («*Але*» замість “*And*”), так і в невербальному плані («*хитає головою*» замість “*Nods*”). У другому випадку асиметрія використана у перекладі відповіді на твердження «*Він не страждає*» (“*He does not suffer.*”): “[*Bowing his head.*] *Yes, yes. He does.*” [12] – «*(хитаючи головою) Ні, ні. Він страждає*» [1, с. 139]. У оригінальному тексті невербальна комунікація персонажа підкреслює його визнання своєї провини перед другом, тоді як у перекладі на перше місце виходить заперечення попередньої репліки – а отже, те, що Роберт краще за співрозмовницю знає і розуміє свого друга.

Тактика відтворення подібності засобів невербальної комунікації різних персонажів також заслуговує на особливу увагу, адже є одним із небагатьох способів розкриття схожості або відмінності характерів персонажів та контексту їх взаємодії. Розгляньмо перекладацьке рішення Т. Некрча щодо вживання стилістично зниженої лексики для відтворення невербальної комунікації Елайзи (“*resumes her seat,*” “*plants herself there,*” “*sits down*” [16] – «*всідається*» [10, с. 18, с. 41, с. 43]; “*sits down*” [16] – «*вмощується*» [10, с. 14]), її батька – Дулітла (“*sits down*” [16] – «*всідається*» [10, с. 58]) та Гігінса (“*sitting on it with a bounce*” [16] – «*підстрибує і всідається на неї*»

[10, с. 49]; “with her son on her left” [16] – «а він вмощується ліворуч від неї» [10, с. 85]). Ця подібність відсутня в ранніх перекладах п’єси «Пігмаліон»; наведені вище фрагменти відтворені в них за допомогою стилістично нейтральних відповідників. Проте надання такого забарвлення – абсолютно відсутнього у перекладі сценічних вказівок, що стосуються Пікеринга та місіс Гігінс, поведінка яких бездоганна в усіх сценах, – невербальній комунікації не лише Елайзи та Дулітла, яким вишукані манери не притаманні через їхнє низьке походження, а й Гігінсу, який вважає себе вищим за суспільство та заперечує необхідність манер у повсякденному житті, посилює зв’язок між Елайзою та Гігінсом та їх протистояння у фіналі п’єси.

«Віддзеркалення» засобів невербальної комунікації може бути проявом як симпатії, так і конфлікту, але його перекодування залежить від інтерпретації сцени перекладачем. Коли Беатріс і Роберт, які втратили близький зв’язок протягом останніх років, зустрічаються в будинку Берти, відбувається такий обмін репліками: “[Not directly to him.] My movements are not very interesting.” / “[In the same tone.] A lady’s movements are always interesting.” [12] – «(не повертаючись до нього) Мої пересування не такі вже й цікаві» / «(не змінюючи тону) Пересування дами завжди цікаві» [1, с. 32], після чого господаря будинку пропонує своїм гостям сісти й відпочити. Сценічна вказівка “Not directly to him” відтворена відсутністю проксемічного зближення, хоча вона може стосуватися не лише положення тіла, а й тону голосу. Якщо сприймати репліку Беатріс як варіацію «репліки вбік» [6, с. 378], почутої Робертом, то можна уявити його відповідь як продовження тону, обраного Беатріс, а не тону своєї попередньої репліки. Ця тактика перекладу привернула б увагу до напруженості у стосунках Беатріс і Роберта (небажанню прямо спілкуватися на деякі теми) та намаганням господині розрядити ситуацію, натомість обрана перекладачем тактика знижує рівень напруженості та характеризує не стосунки персонажів, а їх риси – відстороненість Беатріс та улесливість Роберта.

Проте перекладач застосував тактику відтворення подібності засобів невербальної комунікації персонажів у перекладі розмови Берти і Беатріс у заключній частині п’єси. Сценічні вказівки в оригінальному тексті підкреслюють сумніви Берти та непохитність Беатріс: “[She looks searchingly at her.] Do you know it or feel it? / [Answers her look steadily.] Mrs Rowan, that is not a question to ask me”. [12], тоді як у перекладі

невербальна комунікація відтворена з огляду на подібність персонажів та їхнє взаємне прагнення встановити дружні, довірливі стосунки: «(Вона допитливо дивиться на Беатріс) Знаєте або відчуваєте це? / (дивиться на неї таким самим пильним поглядом) Місіс Роуен, я не та людина, якій слід ставити це запитання» [1, с. 156]. У оригіналі це прагнення виражене далі у розмові: “[Somewhat timidly.] Then we are friends? / [In the same tone.] We will try to be.” [12], але вилучення другої сценічної вказівки з перекладу [1, с. 164] не дозволяє розкрити його повною мірою, тож додавання подібності під час відтворення іншого засобу невербальної комунікації – погляду – компенсує цю втрату.

Під час безпосередньої взаємодії персонажів у драматичних текстах важливу роль відіграє векторність засобів невербальної комунікації. Прикладом відтворення векторності цих засобів є відповідник «відпускає її руку», вжитий тричі [1, с. 114, с. 118; с. 171], тоді як в оригіналі у перших двох випадках (під час спілкування Річарда і Берти) для номінації засобу невербальної комунікації вжито словосполучення “lets her hand fall,” а у третьому (у сцені з Робертом і Бертою) – “drops her hand” [12]. Різниця між цими словосполученнями мінімальна, та все ж варто зазначити, що вираз із “lets” наділяє Бертю більшою автономністю (нехай і формальною), що корелює із загальною позицією Річарда, який заохочує Бертю до свободи і власного вибору, а векторність “drops her hand” однолінійна. У перекладі векторність цих засобів невербальної комунікації урівноважена, передусім через системні розбіжності в англійській та українській мовах.

Тактика відтворення векторності засобів невербальної комунікації може передбачати і повну зміну напрямку дії – наприклад, з інтеріоризованого на екстеріоризований, або ж з боку одного персонажа в бік іншого. Зміна векторності з інтеріоризованої на екстеріоризовану відбувається в перекладі фрази “Clara parts [with the coin] reluctantly” [16], запропонованому Т. Некряч: «Клара неохоче простягає її монету» [10, с. 14] (для порівняння – переклад М. Павлова: «Клара неохоче розлучається з монетою» [8]; переклад О. Мокровольського: «Клара неохоче розлучається з грішми» [9, с. 6]). Екстеріоризація дії полегшує сприйняття взаємодії двох персонажів читачами п’єси, а також призводить до чіткішої сценічної вказівки для потенційних виконавців, а отже, впливає на постановку сцени і на те, як її сприйматимуть глядачі.

По-різному відтворюється векторність засобу невербальної комунікації і у перекладах сценічної вказівки *"She puts them into his hand"* [16]: О. Мокровольський обирає прямий відповідник *«Вона кладе коштовності йому в руки»* [9, с. 91], Н. Ференс використовує більш поширену в українській мові модель із нижчим рівнем деталізованості – *«Елайза віддає прикраси Гігінсу»* [10, с. 108], а М. Павлов вдається до повної зміни векторності – *«Бере прикраси»* [8], що призводить до найкоротшого і найзагальнішого варіанту перекладу та може змінити сценічне втілення цього епізоду, адже Гігінс відіграватиме у ньому активнішу роль всупереч своєму початковому небажанню забирати прикраси.

Зміни у векторності засобів невербальної комунікації також допомагають краще розкрити гендерні та соціальні ролі, які були важливим аспектом тогочасного суспільства. Наприклад, взаємний жест Пікеринга і місіс Гігінс *"shaking hands"* [16] у перекладі набуває чіткої векторності: *«тисне руку ПАНІ ГІГІНС»* [8], *«тиснувши руку господині»* [9, с. 96], *«потискає їй руку»* [10, с. 111]; обрана тактика відтворення цього засобу невербальної комунікації доповнює картину тогочасної моделі спілкування.

Тактика відтворення просторової спрямованості засобів невербальної комунікації персонажів драматичних текстів має особливе навантаження порівняно з прозовими текстами, адже театральна проксемика *«конкретно іконізує і демонструє»* стосунки й взаємодію персонажів, а їхні *«шляхи та траєкторії [...] вписуються в сценічний простір»* [6, с. 352]. Саме організація простору зумовлює пересування персонажів у межах сцени, зосереджує увагу читача/глядача на конкретних персонажах та їх комунікації, уможлиблює їх взаємодію та використання певного спектру невербального інструментарію.

Більшість сцен у *«Пігмаліоні»* відбуваються за участі більше ніж трьох персонажів. Зокрема, перша сцена, у якій з'являються основні персонажі, містить натопт, що вимагає особливої уваги до просторової організації. Для розмежування простору в цій сцені були використані колони: *"She retreats in disgust behind the pillar"* [16] – *«З бридливим виразом обличчя відступає за колону»* [8], *«Щоб показати обурення, заходить за колону»* [9, с. 6], *«Вона роздратовано відходить поза колону»* [10, с. 14]. Варіанти перекладу зі словами *«відступає»* (у М. Павлова) і *«відходить»* (у Т. Некряч) сигналізують про тимчасовий перехід цього персонажа на другий план, тоді як *«заходить»* (у О. Мокровольського) може

бути сприйняте як те, що персонаж зовсім зникає з поля зору потенційного глядача. Схожий ефект досягнуто і в перекладах іншого фрагменту: *"politely retires to the other side of the pillar"* [16] – *«тречно відступає за колону»* [8], *«чемно відходить за колону»* [9, с. 12], *«чемно переходить до другого боку колони»* [10, с. 20], але оскільки у цій ситуації персонаж буквально поступається своїм місцем іншому, *«зникнення»* цього персонажа стає можливим просто через прийменник *«за»*, який сприймається вже не лише як показник напрямку *«вперед–назад»*, а й як перешкода для глядацького погляду.

Колони розмежовують сцену не лише вглиб, а і вздовж, а також стають засобом позначення руху персонажів з одного боку сцени до іншого: *"he retreats to the other pillar"* [16] – *«Переходить під іншу колону»* [8], *«Відходить до іншої колони»* [9, с. 7], *«Він відходить до іншої колони»* [10, с. 16]. *«Переходить»* підкреслює бокову спрямованість руху персонажа, тоді як *«відходить»* акцентує його віддаленість від інших дійових осіб.

Самі дійові особи теж можуть бути орієнтирами для руху інших персонажів: *"She retires sadly and joins her daughter"* [16] – *«Засмучена, підходить до дочки»* [8], *«Засмучено йде за колону до дочки»* [9, с. 7], *«Відходить, засмучена, і стає поряд із донькою»* [10, с. 15]. У перекладі О. Мокровольського використано подвійний орієнтир – і колону, і доньку, тоді як М. Павлов і Т. Некряч обирають між пріоритетністю елементу єднання (*«підходить до дочки»*) чи нейтрального сусідства (*«стає поряд із донькою»*). Такий вибір спостерігаємо декілька разів, коли в оригіналі вжито слово *"joins"*: *"Pickering, catching from her lowered tone that this is not meant for him to hear, discreetly joins Higgins at the window."* [16] – *«Почувши, що ПАНІ АЙНСФОРД ГІЛ понизила голос, ПІКЕРІНГ делікатно відходить до вікна, де стоїть ГІГІНС»* [8], *«Пікерінг, уловивши з її стисненої мови, що це не для його вух, нишком приєднується до Гігінса біля вікна»* [9, с. 70], *«Пікерінг, зрозумівши з її притишеного голосу, що ці слова не розраховані на нього, тактовно відходить до вікна, біля якого стоїть Гігінс»* [10, с. 84]. М. Павлов і Т. Некряч обирають сусідство та роблять основним орієнтиром вікно, адже основною метою Пікеринга було не наблизитися до Гігінса, а віддалитися від його матері та її гості. О. Мокровольський, навпаки, підкреслює єдність Пікеринга й Гігінса серед присутніх. Цікавими є також різні інтерпретації *"joins"* у перекладі *"He rises and joins*

her there». [16] (у сцені, коли Елайза вийшла на балкон, аби не залишатися з Гігінсом): М. Павлов додає елемент переслідування – «*Проте він іде за нею*» [8], О. Мокровольський підкреслює своєвільність Гігінса – «*Він устає і собі йде на балкон*» [9, с. 112], Н. Ференс відтворює цю невербальну комунікацію з урахуванням явного бажання Гігінса почати розмову з Елайзою – «*Той підводиться і присиднується до неї*» [10, с. 127]. Як наслідок, проксеміка персонажів сприймається по-різному, зокрема, їх позиція у варіанті з «*присиднується до неї*» видається ближчою, ніж у варіанті з «*і собі йде на балкон*», за якого можна уявити персонажів на значній відстані один від одного.

Переклад може доповнити, уточнити або навіть докорінно змінити просторове сприйняття персонажів. Розгляньмо завершення сцени з натовпом у першій сцені п'єси: «*The rain has stopped; and the persons on the outside of the crowd begin to drop off*». [16] – «*Дощ припинився – люди почали виходити на площу*» [8], «*Дощ перестав, і люди з дальшого краю натовпу один по одному розходяться*» [9, с. 11], «*Дощ припинився; люди з другого боку юрми починають розходитися*» [10, с. 20]. Варіанти «*один по одному розходяться*» і «*починають розходитися*» утримують фокус на місці, де все ще залишаються основні персонажі, тоді як варіант «*почали виходити на площу*» абсолютно вірний контекстуально, але викликає в уяві саму площу, яка не є важливим аспектом сценічного простору, та відволікає від подальшої комунікації персонажів.

Сприйняття драматичного тексту значною мірою залежить і від обраної перекладачем тактики відтворення рівня деталізованості засобів невербальної комунікації. Англійській мові загалом притаманний високий рівень конкретики, тоді як в українському перекладі почасти вживаються узагальнені відповідники номінацій засобів невербальної комунікації. Прикладом зниження рівня деталізованості засобу невербальної комунікації є переклад М. Климентьєвим сценічної вказівки «*He takes out his watch*». [12] у другій дії п'єси «Вигнанці» фразою «*Він дивиться на свій годинник*» [1, с. 87]. Перекладач застосовує прийом логічного розвитку значення та заміняє одну дію (Роберт виймає годинник із кишені) наступною (Роберт дивиться на годинник), яка не прописана в оригінальній вказівці, проте є логічним проміжним кроком між вийманням годинника і визначенням часу (у наступній репліці Роберт оголошує час, аби пришвидшити закінчення візиту свого неочікуваного гостя). Обраний

відповідник легко сприйматиметься як читачем, так і потенційним глядачем, тоді як прямий відповідник («*виймає годинник*») може ускладнити сприйняття тексту читачем, у якого відсутня чітка асоціація годинника з кишеньковою версією, що була у вжитку під час подій п'єси. У такий спосіб переклад зменшує «часову відстань» між текстом та сучасним читачем та забезпечує «перемогу над часом» [3, с. 42].

Водночас, коли відтворення комунікації персонажів вимагає розуміння особливостей доби, в якій відбуваються події, підвищення рівня деталізованості засобів невербальної комунікації теж сприяє цілісному прочитанню ситуації. Наприклад, Т. Некряч переклала «*The parlormaid returns, ushering in Pickering*» і «*The parlormaid returns, ushering Freddy*» [16] у третій дії «Пігмаліона» таким чином: «*Знову заходить покоївка, щоб оголосити прихід Пікеринга*» [10, с. 74]; «*Повертається покоївка оголосити прихід Фредді*» [10, с. 75]. Експлікація мети, з якою покоївка заходить у кімнату, допомагає читачу зрозуміти її роль та звичай спілкування, характерні для початку минулого століття.

Попри те, що в українських перекладах прозових текстів рівень деталізованості засобів невербальної комунікації частіше знижується, у перекладах драматичних текстів часто спостерігаємо підвищення рівня деталізованості через конкретизацію частин тіла чи рухів, що є основними складниками певного засобу невербальної комунікації. Таке уточнення поширене у перекладах сценічних вказівок, що містять слово «*arm*» – через відсутність повноцінного відповідника в українській мові, когнітивні розбіжності у сприйнятті англійських «*hand*» / «*arm*» та українського «*рука*», а також необхідність конкретного опису жесту для цілісного прочитання невербальної комунікації персонажів. Зокрема, ситуативним відповідником для «*arm*» часто стає «*лікоть*»: «*Lays his hand on his arm*». [12] – «*кладучи йому руку на лікоть*» [1, с. 105], «*Distressed, lays her hand on his arm*». [12] – «*засмучена, бере його за лікоть*» [1, с. 121], «*Moves closer to her and presses her arm as he speaks.*» [12] – «*присувається ближче до неї і, говорячи, стискає її лікоть*» [1, с. 140]. Підвищення рівня деталізованості засобів невербальної комунікації також відбувається методом додавання («*folding his arms*» [16] – «*склавши руки на грудях*» [8; 10, с. 125], «*zgorнувши руки на грудях*» [9, с. 109]; «*hides her face*» [16] – «*затулюючи обличчя долонями*» [8], «*затуляє обличчя руками*» [9, с. 87], «*закриває обличчя руками*» [10, с. 104]) або описово-

сті (*"squaring herself"* [16] – «*винпростовуючи плечі*» [9, с. 29], «*розпрямляє плечі*» [10, с. 40], у перекладі М. Павлова цей елемент невербальної комунікації було вилучено; *"spraddling"* [16] – «*широко розставивши ноги*» [9, с. 109], «*розставивши коліна*» [10, с. 125], тоді як М. Павлов, навпаки, знижує рівень деталізованості: «*протягається*» [8]).

Деякі сценічні вказівки були відтворені з підвищеним рівнем деталізованості, оскільки оригінальні номінації засобів невербальної комунікації формально охоплювали персонажа як цілісне тіло, без зосередження на певних його частинах, тож їх сприйняття відбувалося завдяки загальним уявленням про природу невербальної комунікації у сцені. У більшості таких випадків переклад був конкретизованим із залученням елементу «плечі»: *"pat her comfortingly"* [16] – «*торсаючи дівчину за плече*» [8], «*поплескують її заспокійливо по плечах*» [9, с. 8], «*заспокійливо поплескують її по плечах*» [10, с. 16]; *"He lays hands on her"* [16] – «*Встає і хапає її за плечі*» [8], «*Хапає її за плечі*» [9, с. 120]. Характерним винятком є переклад другої фрази, обраний Н. Ференс, у якому натомість вжито слово «*шия*» («*Тягнеться до її шиї*» [10, с. 136]), що доповнює вербальну репліку персонажа *"I'll wring your neck"*. [16] – («*я вам в'язи скручу!*» [10, с. 136]; в інших перекладах «*я вам того ж таки дня голову скручу!*» [8] і «*я скручу вам в'язи*» [9, с. 120]) та задовольняє принцип єдності вербальної та невербальної комунікації.

Підвищення рівня деталізованості засобу невербальної комунікації відбувається з урахуванням попередніх та подальших реплік персонажів, загального контексту сцени, особливостей характерів персонажів та їх стосунків. Наприкінці першої дії «Вигнанців» один із засобів невербальної комунікації Бerti під час емоційної розмови з чоловіком – *"Gesticulating"*. [12] – відтворено фразою «*Вказуючи на двері*» [1, с. 78], що доповнює репліку *"Follow him now"*. [12] / «*Йди за ним зараз!*» [1, с. 78]. Аналогічні випадки конкретизації жестовості персонажів виявлені і в перекладах «Пігмаліона», наприклад: *"Indicating Freddy"* [16] – «*Вказує пальцем на Фредді*» [10, с. 76]; *"indicating his own person"* [16] – «*показуючи на свій одяг*» [8], «*показуючи пальцем на себе*» [9, с. 97]. Додавання «*пальцем*» можливе лише з огляду на манери персонажів, яких стосуються ці вказівки, – Гігінса й Дулітла, а уточнення «*одяг*» підкреслює основну зміну в образі Дулітла, а отже, засіб невербальної комунікації створює чіткий та миттєвий ефект і легко «прочитується».

Тактика відтворення образності засобів невербальної комунікації, що зазвичай реалізується шляхом посилення чи послаблення значенневого навантаження певних елементів, також впливає на «прочитання» драматичного тексту. Драматичні тексти – порівняно з художньою прозою – мають менше можливостей для описового розкриття характерів персонажів та контексту їх стосунків, тож відтворення образності засобів невербальної комунікації у сценічних вказівках стає особливо важливим. Наприклад, ставлення Пікеринга до Елайзи як до справжньої леді проявляється у його невербальній поведінці – зокрема, він підводиться при її появі і не дозволяє собі сідати, поки вона стоїть. Свідоме застосування цих засобів невербальної комунікації Пікерингом акцентується у деяких перекладах: *"Pickering is too much taken aback to rise"*. [16] – «*Пікеринг такий ошелешений, що забув навіть підвестися*» [9, с. 105], «*Пікеринг настільки вражений, що забуває підвестися*» [10, с. 120]. Додавання слова «*забув/забуває*» підкреслює те, що зазвичай Пікеринг дотримується правила підводитись у присутності Елайзи; у варіанті перекладу без цього слова – «*ПІКЕРИНГА настільки вражає її вигляд, що він навіть не в спроможності підвестися*» [8] – елемент «правила» немає чіткої вираженості без елементу «забування». Заслуговує на увагу також варіант перекладу однієї з подальших вказівок у цій сцені: *"She sits down on his left. He sits beside her"* [16] – «*Вона сідає ліворуч від Пікеринга; той сідає теж*» [10, с. 121]. Відтворення засобу невербальної комунікації за допомогою слова «*теж*» (замість «*біля ЕЛІЗИ*» [8] або «*поруч неї*» [9, с. 105]) переносить акцент з позиційного розташування персонажів на часову послідовність їх дій: спершу сідає Елайза, потім – Пікеринг, що відповідає його образу як джентельмена.

Саме цей аспект образу Пікеринга зумовлює контраст між ним і Гігінсом: обидва чоловіки заможні, освічені та мають значні професійні досягнення, проте манери і поведінка Гігінса аж ніяк не відповідають стандартам джентельмена. У кожному з трьох перекладів «Пігмаліона» для відтворення засобів невербальної комунікації цього персонажа використана лексика, що відображає грубість його образу: *"yelling"* [16] – «*гарикає*» [8], *"with a crow of triumph"* [16] – «*непереможно горланячи*» [9, с. 109], *"He throws himself on the divan"* [16] – «*Генається на отоманку*» [10, с. 125].

Посилення чи послаблення значенневого навантаження стосується і мотивацій персонажів щодо застосування певних засобів невер-

бальної комунікації: у перекладі «Вигнанців», вказівка *“Lays the roses carelessly on a chair out of sight.”* [12] перетворюється на *«недбало кладе квіти на той стілець, звідки їх не видно»* [1, с. 27], і попри зберігання відтінку недбалості, рішення Роберта покласти туди букет набуває також елементу навмисності, а причина цієї дії прочитується як небажання персонажа привертати увагу до квітів. Відтворення вказівки *“With a little gesture of despair.”* [12] також підкреслює те, що Роберт може перебільшувати свої почуття і переживання, аби викликати бажану реакцію – *«Удаючи легкий відчай»* [1, с. 97]. Елемент навмисності присутній і в образі Елайзи, яка іноді грає на публіку, аби переконати співчутливих людей придбати в неї квіти: *“still nursing her sense of injury”* [16] – *«все ще леліючи свою покривджену гордість»* [9, с. 12], *«все ще пестить свою образу»* [10, с. 19]. Переклади О. Мокровольського і Т. Некряч – порівняно зі *«все ще почувуючи себе скривдженою»* [8] М. Павлова – відтворюють не лише почуття Елайзи, а й її намагання виразити їх та отримати співчуття у відповідь.

Відтворення засобів невербальної комунікації дозволяє перекладачу ситуативно акцентувати певні аспекти образів персонажів. У перекладі *“throws a handful of money into the basket”* [16] – *«вкидає цілу жменю монет у її кошик»* [10, с. 25] – Т. Некряч додає слово *«цілу»*, чим підкреслює заможність Гіґінса та його недбалість щодо грошей, які життєво важливі для Елайзи. Тактовність матері Гіґінса та її турбота про збіднілу приятельку чітко відтворені у перекладі *“goes with her to the door”* [16] – *«супроводжує до дверей»* [10, с. 84]; інші переклади цієї вказівки (*«проводжає до дверей»* [8], *«вони разом ідуть до дверей»* [9, с. 70]) вірні, проте образність відтворена меншою мірою, адже *«проводжає до дверей»* може асоціюватися з бажанням хазяйки завершити візит гості, *«разом ідуть»* може сприйматися просто як рух в одному напрямку, тоді як *«супроводжує»* посилює ефект співчуття і бажання підтримати співрозмовника. Образ місіс Гіґінс як матері теж виражений у її невербальній комунікації – а саме, у її поведінці стосовно свого сина. Відтворення *“quieting Henry with a touch”* може вказувати на її ніжність і турботу (у перекладах М. Павлова і О. Мокровольського – *«заспокоює його дотиком руки»* [8], *«заспокоюючи Генрі дотиком руки»* [9, с. 71]) або ж на її авторитетність перед Гіґінсом (у перекладі Т. Некряч *«утихомирює його жестом»* [10, с. 86]), тож перекладацький вибір впливатиме на розкриття образів матері та сина, а також характеру їх стосунків.

Висновки. Розгляд відтворення у перекладі засобів невербальної комунікації персонажів драматичних текстів показав численні випадки застосування ситуативної й експлікативної асиметрії, що доводить перспективність дослідження методології перекладу не лише діалогічного або монологічного дискурсу персонажів, а й номінацій їхньої невербальної комунікації, що містяться у сценічних вказівках. Виявлені випадки асиметрії в перекладі засобів невербальної комунікації впливають на характеристику персонажів та модуляцію рівня напруженості сцени, що особливо важливо у відтворенні експозиції та моментів появи суперечностей і конфліктів. Тактики, задіяні в асиметричному перекладі засобів невербальної комунікації, допомагають розкрити образи персонажів та контекст стосунків між ними.

Зокрема, відтворення повторюваності засобів невербальної комунікації вказує на їх звички, типову манеру поведінки, та емоційно-психологічний стан. Відтворення подібності засобів невербальної комунікації різних персонажів підкреслює симпатію або антипатію дійових осіб, їхню спорідненість або належність до одного соціального прошарку. Відтворення векторності впливає на рівень активності персонажа як учасника невербальної комунікації, екстеріоризацію певних дій чи ставлень, а також реалізує соціальні та гендерні ролі персонажів. Просторова спрямованість засобів невербальної комунікації має безпосередній стосунок до театральної проксемики та вписування траєкторій персонажів у сценічний простір. Орієнтирами для відтворення просторової спрямованості виступають декорації та самі персонажі п'єси; послідовність просторово спрямованих засобів невербальної комунікації одного персонажа чи сукупність таких засобів різних персонажів мають гармонійно поєднуватись. Крім того, для забезпечення сценічності перекладеної драми відтворення засобів невербальної комунікації має враховувати візуалізацію персонажів для потенційного глядача.

Специфіка тактики відтворення рівня деталізованості засобів невербальної комунікації, що застосовується у перекладі драматичних текстів, полягає в тому, що рівень деталізованості частіше – у порівнянні з перекладом прозових творів – підвищується через необхідність конкретизувати певні рухи або частини тіла, задіяні в цих рухах. Модуляція рівня деталізованості також допомагає подолати часову відстань між оригінальним текстом та його сучасним перекладом, що забезпечує повноцінне сприйняття п'єси

читачами з різними рівнями обізнаності про реалії певної доби. Зрештою, тактика відтворення образності засобів невербальної комунікації шляхом посилення чи послаблення значенневого навантаження певних елементів підкреслює риси характерів персонажів, доповнює моделі їхніх стосунків та розкриває мотивацію їхніх дій.

Проблема вибору і застосування тактик відтворення засобів невербальної комунікації персонажів у перекладі драми має власну специфіку, адже описи невербальної комунікації дійових осіб п'єси кількісно обмежені порівняно з прозою, тож відтворення тієї невеликої кількості засобів, що містяться у сценічних вказівках, має умож-

ливити повноцінне прочитання п'єси як художнього тексту. До того ж, невербальна комунікація у драмі більшою мірою залежить від вербальних компонентів діалогічного чи монологічного дискурсу, ніж аналогічні засоби в прозових текстах, що зумовлює необхідність підбору тактик у спосіб, який забезпечує гармонійне відтворення сценічних вказівок та реплік персонажів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у порівняльному аналізі описаних тактик відтворення засобів невербальної комунікації у драматичних текстах різних жанрів, а також дослідженні діахронічного розвитку цих тактик у перекладах текстів різних епох.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джойс Дж. Вигнанці. Переклад з англійської: Максим Климентьев. Суми: Університетська книга, 2013. 184 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 5-те вид., опрацьоване і доповн. Львів: БаК, 2014. 530 с.
3. Коптілов В. Художній переклад і часова відстань. *Теорія і практика перекладу*. Київ: Вища школа, 1982. С. 42–44.
4. Некряч Т. Види асиметрії при перекладі драматичного діалогу. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Збірник наукових праць*. Випуск 9, 2006. С. 191–196.
5. Некряч Т. Муки і радощі драматичного перекладу. *Од слова путь верстаючи й до слова*. 2008. С. 108–126. URL: <http://www.t-fishing.co.ua/events/articles/muky-i-radoshchi-perekladu-dramy/>
6. Паві П. Словник театру. Переклад з французької: Маркіян Якуб'як. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 640 с.
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник в 11 томах. 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua>
8. Шоу Б. Пігмаліон. Переклад з англійської: Микола Павлов. Київ: КМ-Букс, 2012. 320 с. URL: <https://flibusta.org.ua/b/333652/read>
9. Шоу Б. Пігмаліон. Переклад з англійської: Олександр Мокровольський. Харків: Фоліо, 2022. С. 3–121.
10. Шоу Б. Пігмаліон. Переклад з англійської: Тетяна Некряч, Наталія Ференс (за загальною редакцією Т. Некряч). Київ: Видавництво Букшеф, 2021. 160 с.
11. Bassnett S. Translating dramatic texts. *Translation Studies*. 3rd edition. 2002. P. 123–135.
12. Joyce J. Exiles. London, 1918. URL: <https://www.gutenberg.org/files/55945/55945-h/55945-h.htm>
13. Nikolarea E. A Theoretical Polarization Between Performability Versus Readability or Towards “The Metaphysics of a (Play) Text”? 2018. URL: <https://thetheatretimes.com/theoretical-polarization-performability-versus-readability-towards-metaphysics-play-text/>
14. Pavis P. Problems of Translation for Stage: Intercultural and Post-Modern Theatre. *The Play Out of Context: Translating Plays from Culture to Culture*. 1989. P. 25–44.
15. Schultze B. Highways, byways, and blind alleys in translating drama: historical and systematic aspects of a cultural technique. *Translating literatures, translating cultures. New vistas and approaches in Literary studies*. Ed. by K. Mueller-Vollmer and M. Irmischer. Berlin, 1998. P. 177–196.
16. Shaw B. Pygmalion. London, 1914. URL: <https://www.gutenberg.org/files/3825/3825-h/3825-h.htm>

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

COMMUNICATIVE APPROACH IN LEARNING ENGLISH GRAMMAR

Будз І.Ф.,

orcid.org/0000-0003-1127-3568

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри романо-германської філології

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Поченюк Я.В.,

orcid.org/0000-0002-6001-7483

старший викладач кафедри романо-германської філології

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Статтю присвячено обґрунтуванню застосування комунікативного підходу у навчанні граматики англійської мови. На думку авторів, на сучасному етапі розвитку суспільства питання інтегрованої освіти набуло особливої актуальності, зокрема у викладанні іноземних мов. Вимоги часу зумовлюють перехід від традиційних методів до інноваційних підходів у навчанні, які є більш ефективними у формуванні англомовної граматичної компетентності та сприяють мотивуванню сучасних здобувачів освіти до самостійної пізнавальної діяльності.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності застосування комунікативного підходу у навчанні граматики англійської мови. Об'єктом дослідження є граматика англійської мови, а предметом – комунікативний підхід під час її викладання. У статті наголошено, що основна увага має бути зосереджена на розвитку у здобувачів освіти здатності не тільки бути пасивними носіями мови, а й вміти застосовувати свої знання на практиці. Доведено, що оволодіння іноземною мовою – це набуття комунікативної компетенції. Авторі статті наголошують, що процес набуття комунікативної компетенції включає в себе не лише оволодіння знаннями, навичками та вміннями з англійської мови, а й формування активної мотивації щодо вивчення мови. Зроблено спробу довести, що використання комунікативно спрямованого навчання граматики дозволяє здобувачам освіти досить швидко засвоювати нові для себе граматичні конструкції, не аналізуючи водночас граматичні правила, що зазвичай відбувається в разі застосування традиційних методів.

Комунікативний підхід збагачує й доповнює навчальний матеріал з граматики, поживляє заняття і, як наслідок, підвищує вмотивованість здобувачів освіти до вивчення англійської мови. У статті схарактеризовано вимоги до навчання граматики англійської мови в аспекті комунікативного підходу.

Ключові слова: граматика англійської мови, комунікативний підхід, мовленнєві вправи, навчання іноземної мови, традиційний метод навчання.

The article is devoted to the substantiation of the communicative approach in teaching English grammar. According to the authors, at the present stage of society's development, the issue of integrated education has become particularly relevant, including in teaching foreign languages. The requirements of the times determine the transition from traditional methods to innovative approaches in teaching, which are more effective in the formation of English grammatical competence and contribute to the motivation of modern students to independent cognitive activity.

The purpose of the study is to substantiate the necessity of using a communicative approach in teaching English grammar. The object of the study is English grammar, and the subject is the communicative approach to learning it. The article emphasizes that the main focus should be on developing students' ability not only to be passive native speakers, but also to be able to apply their knowledge in practice. It is proved that mastering a foreign language is the acquisition of communicative competence. The authors of the article emphasize that the process of acquiring communicative competence includes not only mastering knowledge, skills and abilities in English, but also the formation of active motivation and interest in learning the language. An attempt is made to prove that the use of communicative grammar teaching allows learners to quickly learn new grammatical structures without analyzing grammatical rules, which usually happens when using traditional methods.

The communicative approach enriches and complements the grammar teaching material, enlivens the lessons and, as a result, increases the motivation of learners to learn English. The article characterizes the requirements for teaching English grammar in terms of the communicative approach.

Key words: English grammar, communicative approach, speech exercises, foreign language teaching, traditional teaching method.

Постановка проблеми. Граматична навичка є невід'ємною частиною всіх видів мовленнєвої діяльності, формування, вдосконалення

та розвиток яких є принциповими завданнями навчання іноземних мов, зокрема англійської. Успішне оволодіння англійською мовою відбу-

детсья тільки в тому разі, якщо освітній процес організовано так, що здобувачі освіти якомога точніше імітували умови реальної комунікації.

Процес навчання англійської мови, побудований на комунікативному підході, розширює можливості предмета у вирішенні цього завдання. Під час вивчення традиційної граматики англійської мови здобувачі освіти, згідно з численними спостереженнями, не розуміють ні практичної значущості вивчення граматичних термінів і понять, ні цілей граматичного аналізу. У цьому контексті дуже важливим є використання комунікативного підходу при вивченні граматики англійської мови.

Нині окреслився більш об'єктивний підхід до оцінки значення і місця граматики в навчанні англійської мови: граматика вже є не метою, а одним із важливих засобів навчання мови, невід'ємним компонентом усіх видів мовленнєвої діяльності. Останнім часом у нашій країні та за кордоном інтенсивно розробляється курс з комунікативної граматики іноземної мови, під якою розуміються «граматичні явища (переважно синтаксичного рівня), що функціонують саме в умовах іншомовного усного спілкування, володіння якими є неодмінною умовою успішної участі в комунікації іноземною мовою» [14, с. 28].

Слід зазначити, що в сучасному освітньому стандарті з іноземних мов оволодіння граматичними засобами розглядається як одна з цілей навчання в рамках розвитку мовної компетенції. Мовна, або лінгвістична, компетенція, яка «передбачає володіння такими мовними засобами, як фонетичними, орфографічними, лексичними, граматичними, є найважливішим компонентом комунікативної компетенції, адже комунікація можлива лише за наявності мовної компетенції, основу якої становлять граматичні навички та вміння» [13, с. 160].

Мовна компетенція забезпечує як конструювання граматично правильних форм і синтаксичних конструкцій, так і розуміння смислових відрізків мови, організованих відповідно до норм іноземної мови. Без знання граматичної структури мови неможливо вирішувати комунікативні завдання іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень. Застосування комунікативного підходу у викладанні англійської мови розглядається як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами. Українська дослідниця Л. Калініна вивчала лінгвокультурний аспект формування комунікативної компетенції учнів початкової школи [4], Л. Кокоріна та М. Літунова присвятили свої розвідки комунікативно спрямованим методам і прийомам навчання граматики

англійської мови [5]. Зі свого боку, Л. Денисюк та О. Панасюк досліджували компетентнісний підхід у навчанні іноземної мови у контексті Нової української школи [3]. Водночас О. Бігун та А. Розсоха вивчали комунікативний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів англійської мови [2]. Н. Беломестнова розглядала специфіку формування комунікативної компетенції на уроках англійської мови в початкових класах [1].

Як засвідчує аналіз наукової літератури, комунікативний підхід у навчанні граматики англійської мови є недостатньо розробленим, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства особливо гостро постає питання інтеграції освіти, у тому числі і у сфері навчання іноземних мов, зокрема англійської. Слід зазначити, що «процес оволодіння комунікативною компетенцією, передбачає не тільки засвоєння знань, умінь та навичок з англійської мови, а й формування позитивної мотивації та інтересу до її вивчення» [6] шляхом застосування комунікативного підходу.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності застосування комунікативного підходу у навчанні граматики англійської мови. Об'єктом дослідження є граматика англійської мови, а предметом – комунікативний підхід під час її викладання.

Виклад основного матеріалу. Сучасні освітні реалії передбачають механізми організації навчання, які сприяють успішному досягненню заключного етапу на будь-якому ступені освіти. Такі тенденції вимагають комплексного підходу під час розвитку різноманітних навичок у межах будь-якої дисципліни. Зокрема, дисципліни іноземної мови більше не розглядаються як опосередкований набір мовних навичок. Перед освітньою спільнотою постає чітка мета – формування комунікативної компетенції здобувачів освіти. Ця мета передбачає систематичну, організовану та узгоджену роботу з розвитку всіх мовних компонентів здобувачів у чотирьох видах мовної діяльності (читання, говоріння, аудіювання та письмо). Така стратегія роботи не передбачає дисбалансу між різними аспектами процесу вивчення іноземної мови. Кінцевим показником успіху у цьому напрямку є здатність здобувача освіти розуміти і продукувати власне іншомовне мовлення та успішно взаємодіяти з іншими учасниками іншомовного спілкування.

Успішність іншомовного спілкування визначається цілою низкою якісних показників, серед

яких «важливе значення має висока граматична мовна компетенція» [13, с. 161]. Читання і письмо здобувачів освіти з «високою іншомовною граматичною компетенцією ґрунтується на вільному та максимально чіткому спілкуванні та максимальному досягненні поставлених комунікативних цілей і завдань» [14, с. 27]. У зв'язку з особливою роллю граматики в процесі навчання іноземної мови, зокрема англійської, викладачам необхідно ретельно продумати систему роботи над цим лінгвістичним аспектом з позицій комунікативного підходу.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень, що висвітлюють методичні особливості навчання практичної граматики на засадах комунікативного підходу, дав змогу сформулювати загальну концептуальну базу та методичні висновки щодо найефективнішої організації навчання цього лінгвістичного аспекту:

1) граматичні явища мають бути представлені не ізольовано, а як частина контекстуальної єдності. Це сприяє кращому розумінню нових граматичних закономірностей здобувачами освіти. Крім того, це не передбачає «готових знань», коли здобувачам надається інформація про нове явище, а вони лише наводять приклади. Введення нових граматичних форм у контексті означає, що здобувачі освіти мають самі розпізнати функції та особливості нових граматичних форм;

2) слід пам'ятати, що мета сучасного викладання граматики полягає не просто в позначенні частин мови або навчанні правил іноземної мови. Навчання граматики має бути міцно і гармонійно «вбудоване» в говоріння, читання і письмо;

3) граматичні правила слід детально читати й аналізувати разом зі здобувачами освіти, «пояснюючи позицію автора тексту щодо граматичних явищ, детально аналізуючи подані граматичні приклади, порівнюючи їх з іншими можливими варіантами та проводячи аналогії з різноманітними ненормативними варіантами з «розмовної граматики», що їх можна почути у фільмах, піснях і діалогах; тільки в процесі такої роботи можна розширити «граматичний кругозір» здобувача освіти» [14, с. 17];

4) навчання граматики іноземної мови в рамках комунікативного підходу має бути системним, тобто після того, як вивчене явище повністю відпрацьоване на рівні різних вправ, переходять до іншого явища. Крім того, під час вивчення нового граматичного явища необхідно залучати попередні граматичні знання здобувачів освіти і проводити необхідні паралелі;

5) комунікативне навчання граматики спрямоване на використання цікавих завдань із чіткою

програмою та мотивує здобувачів освіти застосовувати граматичні явища природним чином у процесі складання іншомовних висловлювань. Це забезпечує відповідний рівень автентичності та усуває штучний, часто монотонний, псевдокомунікативний характер практики граматичних шаблонів. Можуть бути ефективними завдання такого типу: «*According to the situation give your advice to this person: a student who has difficulty in learning English*»; «*You were the only witness of the yesterday's robbery. Tell the policeman everything you managed to see*»; «*If you had the opportunity to become the President, what would you change in your country?*» [14, с. 17].

Іншими словами, у процесі виконання комунікативних вправ здобувачам освіти запропоновано дати пораду, щось прокоментувати, пояснити свою позицію, використовуючи в процесі свого висловлювання цілком обґрунтовано та природно модальні дієслова, різні види умовних речень, наказовий спосіб тощо. Такі вправи демонструють, наскільки широким може бути спектр комунікативних можливостей.

Слід зазначити, що сучасні підручники з іноземних мов, особливо з англійської, містять велику кількість різноманітних вправ, включно з відпрацюванням граматичних явищ у тексті, завданнями на аудіювання та читання, ситуаціями для складання монологічних і діалогічних висловлювань, письмових робіт (особистий лист, e-mail, есе). Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники-методисти зазначають, що в процесі навчання практичної граматики необхідно використовувати різноманітні ефективні ігрові форми навчальної роботи, такі як рольові/конфліктні ігри, ігри-пантоміми, ігри-головоломки та ігри-розслідування.

Грамматичні ігри можуть застосовуватися на різних етапах навчання і є «унікальним інструментом для формування граматичного компонента комунікативної компетенції здобувачів освіти» [12, с. 47]. Перевагами ігрового формату роботи в процесі навчання граматики є високий ступінь динамічності, насиченість змісту і максимальний потенціал для мовної та емоційної мотивації здобувачів освіти.

Крім граматичних ігор, важливу роль у комунікативному навчанні практичної граматики відіграють метод проєктів, продукт-орієнтований метод (тобто використання інтерпретації художнього тексту) і різні форми роботи зі сталими виразами, прислів'ями та приказками.

Інтернет пропонує сьогодні широкі можливості для вивчення іноземних мов. Існує велика кількість сайтів, які пропонують матеріали для

вивчення англійської мови. Найбільш цікаві, популярні та перевірені часом з-поміж них, що спрямовані на навчання англійської мови із застосуванням комунікативного підходу, є такі: English should be fun [7]; ESL Conversation Questions [8]; Grammar Talks. Present Perfect for Experiences [9]; Grammarbank [10]; LearnEnglish [11].

Таким чином, у сучасній освітній практиці викладання іноземних мов, особливо в такому важливому аспекті, як практична граматики, потрібна зміна вектора. Дійсно, не завжди вдається повністю відмовитися від традиційних підходів у навчанні граматики через слабку та неоднорідну мовну підготовку здобувачів освіти або недостатню зацікавленість здобувачів у виконанні нестандартних і творчих завдань. Однак для того, щоб добре засвоїти граматичні явища, забезпечити ефективний зворотний зв'язок і надати здобувачам освіти можливість грамотно висловлювати свої думки англійською мовою, причому не тільки в рамках шаблонних зразків, а й у процесі спонтанного англомовного спілкування, необхідно

застосовувати комунікативно-практичне навчання граматики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вимоги до навчання граматики англійської мови в аспекті комунікативного підходу зводяться в загальних рисах до такого: матеріал для навчання граматики має відображати природне використання мови в спілкуванні без штучних прикладів і надуманих ситуацій; у навчальному матеріалі слід чітко виокремлювати формальні та функціональні аспекти для того, щоб здобувачі освіти могли встановити зв'язок між ними в певних контекстах; граматичний матеріал доцільно презентувати в доступному обсязі з метою можливості його закріплення в нових контекстах; введенню нового матеріалу має передувати повторення раніше засвоєного; пояснення і правила мають бути стислими, точними і простими, адекватно відображати специфіку граматичного матеріалу.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні впровадження комунікативного підходу під час навчання письма та аудіювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беломестнова Н. А. Специфіка формування комунікативної компетенції на уроках англійської мови в початкових класах. *Лінгводидактична підготовка сучасного вчителя початкової школи: Збірка наукових праць*. Херсон, 2017. С. 22–27.
2. Бігун О. М., Розсоха А. П. Комунікативний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів англійської мови в початкових класах: навчально-методичний посібник, Переяслав-Хмельницький, 2019. 137 с.
3. Денисюк Л. В., Панасюк О. М. Компетентнісний підхід у навчанні іноземної мови у контексті Нової української школи. *Актуальні проблеми філології та методики викладання гуманітарних дисциплін: Збірник наукових праць*. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2019. С. 129–131.
4. Калініна Л. В. Лінгвокультурний аспект формування комунікативної компетенції учнів початкової школи. *Перспективи раннього навчання іноземних мов в 60 Україні та за кордоном: монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 47–60.
5. Кокоріна Л., Літунова М. Комунікативно спрямовані методи і прийоми навчання граматики англійської мови. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*, Том 3, № 27. 2020. С. 128–132.
6. Bolitho R. Holistic grammar teaching. *English Teaching Professional*. 2011. №73. С. 4–8.
7. English should be fun. URL: <http://www.englishshouldbefun.com/>
8. ESL Conversation Questions. URL: <https://www.eslconversationquestions.com/>
9. Grammar Talks. Present Perfect for Experiences. URL: <http://elllo.org/>
10. Grammarbank. URL: <https://www.grammarbank.com/>
11. LearnEnglish. URL: <https://learnenglish.britishcouncil.org/>
12. Meddings L. *Teaching unplugged*. Delta Publishing. 2009. 103 p.
13. Pérez-Llantada C. New Trends in Grammar Teaching: Issues and Applications. An interview with Prof. Diane Larsen-Freeman. *Atlantis*. 2007. P. 157–163.
14. Waugh D., Warner C., Waugh R. *Teaching grammar, punctuation and spelling in primary schools*. London: SAGE Publications Ltd., 2019. 272 p.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ІНСТРУКЦІЇ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ СУШАРКИ SIEMENS У МОВНІЙ ПАРІ НІМЕЦЬКА-УКРАЇНСЬКА

TRANSLATION TRANSFORMATIONS BY TRANSLATING THE INSTRUCTIONS FOR THE OPERATION OF THE SIEMENS DRYER IN THE GERMAN-UKRAINIAN LANGUAGE PAIR

Верезубенко М.М.,

orcid.org/0000-0002-3533-8525

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Овіяве В.-Е.,

orcid.org/0009-0009-5181-1261

студент I курсу магістратури факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

У статті на матеріалі інструкції з експлуатації сушарки «Siemens» здійснено аналіз перекладацьких трансформацій у мовній парі німецька українська. У запропонованій розвідці розглянуто лексичні, граматичні та стилістичні особливості фахового тексту на прикладі інструкції з експлуатації сушарки «Siemens». Визначальною рисою текстів такого типу є чіткість та точність передачі зазначеної інформації. Експлуатація приладу передбачає дотримання рекомендацій виробника, інакше виробник знімає з себе відповідальність за обслуговування та ремонт технічного пристрою. З огляду на це, важливо максимально точно здійснювати переклади таких текстів, щоб забезпечити споживачів достовірною інформацією. Для здійснення перекладу обраного тексту було використано технічні ресурси онлайн словник context-reverso, програма машинного перекладу deepl, CAT tool SDL Trados та Omega T. Використання технічних засобів засвідчило необхідність корегування тексту перекладу. У статті було визначено типові недоліки машинного перекладу фахового тексту, зокрема технічного. З-поміж найбільших погіршень варто виділити нездатність локалізувати текст перекладу для кінцевого споживача. Задля максимально унормування для українського користувача доцільно адаптувати перекладений текст за допомогою перекладацьких трансформацій. Серед виявлених трансформацій, необхідних для корегування тексту, доцільно зупинитися на найпоширеніших. У представленому дослідженні найчастотнішими трансформаціями були «додавання», «опущення», «генералізація», «конкретизація», «заміна», «перестановка». Було виявлено також інші перекладацькі трансформації, але їхня частка була несуттєва. Використання зазначених вище трансформацій зумовлене лексико-граматичним ладом української та німецької мов.

Ключові слова: інструкція, сушарка, пристрій, експлуатація, перекладацькі трансформації.

In the article, the analysis of translation transformations in the German-Ukrainian language pair was carried out on the material of the operation instructions of the "Siemens" dryer. In the proposed investigation, the lexical, grammatical and stylistic features of the professional text were considered using the example of the usage instructions of the "Siemens" dryer.

The defining feature of the texts of this type is the clarity and accuracy of the transmission of the specified information. The usage of the device requires compliance with the manufacturer's recommendations, otherwise the manufacturer absolves itself of responsibility for the maintenance and repair of the technical device.

Considering these facts, it is important to translate such texts as accurately as possible, in order to provide consumers with reliable information. To translate the selected text, the following technical resources were used: online dictionary context-reverso, machine translation program deepl, CAT tool SDL Trados and Omega T.

The use of technical means proved the need to correct the translation text. The article identified typical drawbacks of machine translation of professional texts, in particular technical ones. Among the biggest mistakes, it is worth highlighting the inability to localize the translated text for the end user.

In order to maximize normalization for the Ukrainian user, it is advisable to adapt the translated text using translation transformations. Among the detected transformations necessary for correcting the text, it is advisable to be focused on the most common ones.

In the presented study, the most frequent transformations were "addition", "omission", "generalization", "specification", "replacement", "rearrangement". Other translational transformations were also detected, but their share was insignificant. The use of the above-mentioned transformations is determined by the lexical-grammatical system of the Ukrainian and German languages.

Key words: instruction, dryer, device, operation, translation transformations.

Постановка проблеми. Стаття присвячена аналізу особливостей застосування стратегій перекладу в сфері галузевої літератури. У сучасному світі користувачам буває доволі складно опанувати пристрої домашнього використання, такі як пральні машини, газові плити, сушарки, посудомийки та ін. Для того, щоб уникнути проблем та не пошкодити пристрій, доцільним є використання інструкції з експлуатації до даного пристрою. Якщо пристрій придбаний не у спеціалізованому магазині, а, наприклад, у комісійному магазині або ж ломбарді, не виключено той факт, що інструкція до нього відсутня або ж не має перекладу на рідну мову. У цьому випадку користувач буде вимушений звернутися до інтернет ресурсів, якщо є така можливість, або ж звернутися до перекладача, який допоможе перекласти інструкцію та розібратися з приладом. У разі використання інтернет ресурсів та перекладачів, у користувача можуть виникнути проблеми з розумінням певних термінів та функцій пристрою.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями особливостей перекладацьких трансформацій науково-технічних текстів у мовній парі німецька-українська, займалися: М.О. Кур'янова, А. Л. Міщенко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Прогрес в сфері технічних засобів став причиною великого попиту на переклад супровідних текстів. Зараз можна отримати найважливішу інформацію та сформувати перше враження про той чи той засіб за допомогою текстів, викладених у каталогах, буклетах, журналах або на сайтах виробників та продавців товару. Крім цього, сфера електротехнічних засобів не може існувати без різноманітних контрактів, що укладаються між виробниками та торговими представниками, саме тому наразі існує великий попит на якісні переклади в сфері економіки. Проте в умовах глобалізації кількість нових текстів невідпінно зростає через що людина-перекладач не в змозі самотужки опрацювати великі обсяги інформації і досить часто вдається до застосування машинного перекладу у поєднанні із постредагуванням задля отримання якісного перекладу, придатного для публікації.

Мета статті – визначити переваги та недоліки використання машинного перекладу при перекладі з німецької мови українською технічних фахових текстів на прикладі інструкції користувача сушарки SIEMENS.

Виклад основного матеріалу. Під час перекладу тексту інструкції з експлуатації сушарки

SIEMENS було використано такі ресурси, як онлайн словник context-reverso, програма машинного перекладу deepl, CAT tool SDL Trados та Omega T. Також було використано електронний словник Duden.

Даний текст є інструкцією з експлуатації сушарки для білизни SIEMENS. Інструкція націлена на широке коло читачів, зокрема на людей, які прагнуть навчитися користуватися сушаркою для білизни Siemens. Цей текст було створено для того, щоб ознайомити читача з основними правилами безпечної експлуатації сушарки та забезпечити якомога довший період служіння прилада власнику. Він написаний у офіційно-діловому стилі. У тексті наявні характерні для цього стилю точність, однозначність, логічність викладу змісту та імперативність (*Schleudern Sie/Beladen Sie/Belüften Sie/Reinigen Sie*).

Потрібно враховувати також інші особливості фахових текстів, оскільки вони відрізняються від перекладів текстів інших стилів. Візьмемо для порівняння тексти художньої літератури, де допускається творчий елемент перекладача. Такі твори можна перекладати за допомогою знань іноземної мови та творчості та фантазії перекладача, водночас для здійснення технічного перекладу крім володіння мови потрібно ще бути фахівцем у тій галузі, тексти якої перекладаються. Відповідно, для перекладу фахових текстів у галузі біології чи хімії перекладач повинен добре орієнтуватися в царині згаданих наук. Власне, можна зупинитися на певному обмеженому колі правил, яких потрібно дотримуватися при перекладі фахових текстів та, які рекомендують провідні українські науковці:

1) у перекладі повинні використовуватися терміни, затверджені відповідними державними стандартами;

2) перекладач повинен враховувати, до якої області науки й техніки відноситься термін, що перекладається, особливо іноземний;

3) якщо в тексті оригіналу трапляється термін, не зафіксований у науково-технічних словниках, то перекладач має сам підібрати перекладний еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або ж проконсультуватися у спеціаліста; в крайньому разі термін можна перекласти описовим шляхом;

4) у тексті перекладу потрібно уникати синонімічного використання термінологічних одиниць; усі терміни, символи, скорочення мають бути уніфіковані;

5) якщо в тексті оригіналу знайдена смислова помилка, пов'язана з написанням терміну,

перекладач зобов'язаний дати відповідний до оригіналу переклад, а у виносці вказати на помилку й навести правильний варіант;

б) чужі для мови перекладу терміни повинні залишатися у перекладі і записуватися у дужках;

7) назви латиною не перекладаються і залишаються в первісному вигляді;

8) не допускається довільне скорочення термінів;

9) номенклатури залишаються в оригіналі;

10) одиниці фізичних величин, спеціальні знаки мають відповідати технічним стандартам [5, с. 73–74].

При перекладі даного матеріалу було залучено низку перекладацьких трансформацій, таких як

додавання, опущення, генералізація, конкретизація, заміна, перестановка.

Перекладацька трансформація «додавання»

Перший прийом, яким ми скористалися при перекладі сушарки, був додаванням. Так, при перекладі слова *Wäschetrockner*, що в перекладі *Сушарка для білизни*, ми використали даний прийом через неможливість передачі усіх сем німецького слова *Wäschetrockner* одним словом української мови. Також даний прийом застосовувався для конкретизації та/або пояснення значення слова та граматичні відмінності. Далі додаю приклади перекладу за допомогою прийому додавання.

<p><i>Sie haben sich für einen Wäschetrockner der Marke Siemens entschieden.</i></p> <p><i>Um dem hohen Qualitätsanspruch der Marke Siemens gerecht zu werden...</i></p> <p><i>Weitere Informationen zu unseren Produkten, Zubehör, Ersatzteilen und Services finden Sie auf...</i></p> <p><i>Diese Kombination aus Symbol und Signalwort weist auf eine möglicherweise gefährliche Situation hin.</i></p> <p><i>Warnung Augen-/Hautreizungen!</i></p> <p><i>Kontakt mit Wasch- und Pflegemittel kann zu Augen-/Hautreizungen führen.</i></p> <p><i>Warnung! Stromschlaggefahr/Brandgefahr/Sach- und Geräteschaden!</i></p> <p><i>das Gerät nur an Wechselstrom über eine vorschriftsmäßig installierte Schutzkontakt-Steckdose angeschlossen wird.</i></p> <p><i>der Netzstecker und die Schutzkontakt-Steckdose zusammenpassen und das Erdungssystem vorschriftsmäßig installiert ist.</i></p> <p><i>der Leitungsquerschnitt reicht aus.</i></p>	<p><i>Ви обрали сушарку для білизни марки Siemens.</i></p> <p><i>З метою забезпечення відповідності високим вимогам до якості марки Siemens кожна машина...</i></p> <p><i>Додаткову інформацію про продукцію, приладдя, запасні деталі та сервісне обслуговування можна знайти на...</i></p> <p><i>Комбінація цього символу і сигнального слова вказує на потенційно небезпечну ситуацію.</i></p> <p><i>Попередження Подразнення очей/шкіри!</i></p> <p><i>Контакт із засобами для миття та догляду може спричинити подразнення очей/шкіри</i></p> <p><i>Попередження! Небезпека ураження електричним струмом /пожежі /пошкодження майна та обладнання!</i></p> <p><i>Прилад підключається до мережі змінного струму тільки через правильно встановлену заземлену розетку.</i></p> <p><i>Мережева вилка та заземлена розетка підходять один до одного, а система заземлення встановлена відповідно до нормативних документів .</i></p> <p><i>довжина кабелю є достатньою.</i></p>
---	---

Перекладацька трансформація «опущення»

При перекладі інструкції у деяких випадках доводилося використовувати такий перекладацький прийом, як опущення. Опущення виконувалося при наявності об'єктивних розходжень між мовами (наприклад в українській

мові відсутні означені/неозначені артиклі перед іменниками) та/або інших граматичних відмінностей (для уникнення тавтології, тощо). Далі надаю приклади використання опущень при перекладі інструкції з експлуатації приладу.

<p><i>Entleeren Sie den Kondenswasser-Behälter und wählen die Starttaste.</i></p>	<p>Спорожніть ємність для конденсату і натисніть кнопку пуску.</p>
<p><i>Prüfen Sie den Schlauch auf Ablagerungen und spülen den Schlauch durch.</i></p>	<p>Перевірте шланг на наявність забруднень і промийте його.</p>
<p><i>Kondenswasser-Behälter während der Anzeige nicht herausziehen.</i></p>	<p>Не витягуйте контейнер доки цього не буде вказано.</p>
<p><i>Entnehmen Sie die Kleidung gleich nach dem Trocknen, durch das Liegen in der Trommel entstehen Knitter.</i></p>	<p>Виймайте білизну відразу після сушіння, складки утворюються від лежання в барабані.</p>

Перекладацька трансформація «генералізація»

Під час перекладу тексту нами декілька разів було використано прийом генералізації, тобто

при перекладі бралось слово з більш широким значенням, ніж у слова іноземної мови, так як відповідно до норм української мови воно більш влучне у даному контексті.

<i>Belüften Sie den Raum und halten Sie den Lufteinlass am Trockner frei, damit der Luftaustausch gewährleistet ist.</i>	Провітрюйте приміщення і тримайте вентиляційні отвори на сушарці порожніми, щоб забезпечити повітрообмін.
---	--

Перекладацька трансформація «конкретизація»

Перекладацький прийом «конкретизація» було

використано для заміни слова з більш широким референційним значенням на слово з менш широким значенням.

<i>Kindersicherung aktiviert? Kindersicherung deaktivieren.</i>	Блокування від дітей увімкнено ? Вимкніть блокування від дітей.
--	--

Перекладацька трансформація «заміна»

Під час перекладу використовувалась заміна

форм слова, заміна частин мови, заміна членів речення та лексично-семантична заміна.

<i>Entleeren Sie den Kondenswasser-Behälter und wählen die Starttaste</i>	Спорожніть ємність для конденсату і натисніть кнопку пуску
<i>Ist der optionale Kondenswasser-Ablauf installiert, kann der Schlauch des Ablaufes verstopft oder geknickt sein.</i>	Якщо встановлений додатковий злив конденсату*, дренажний шланг може бути забитий або переломлений.
<i>Prüfen Sie den Schlauch auf Ablagerungen und spülen den Schlauch durch.</i>	Перевірте шланг на наявність забруднень і промийте його .
<i>Verlegen Sie den Schlauch knickfrei.</i>	Прокладіть шланг так, щоб він не перегинався .
<i>Reinigen Sie das Flusensieb und wählen die Starttaste ~ Seite 24.</i>	Очистіть ворсовий фільтр та натисніть кнопку пуску ~ Сторінка 24.
<i>Kondenswasser-Behälter während der Anzeige nicht herausziehen.</i>	Не витягуйте контейнер доки цього не буде вказано.
<i>Netzstecker eingesteckt oder Sicherung überprüft?</i>	Чи вставлена вилка в розетку , чи перевірений запобіжник?

Перекладацька трансформація «перестановка»

Дану трансформацію ми використову-

вали доволі часто у зв'язку з розбіжностями порядку слів у мові оригіналу та мові перекладу.

<i>Störungen, was tun?</i>	Що робити при несправностях?
<i>Entleeren Sie den Kondenswasser-Behälter und wählen die Starttaste</i>	Спорожніть ємність для конденсату і натисніть кнопку пуску
<i>Dieses Gerät ist entsprechend der europäischen Richtlinie 2012/19/EU über Elektro- und Elektronik- Altgeräte (waste electrical and electronic equipment – WEEE) gekennzeichnet.</i>	Цей прилад марковано відповідно до Європейської Директиви 2012/19/ЄС про відходи електричного та електронного обладнання (waste electrical and electronic equipment – WEEE).
<i>Ist der optionale Kondenswasser-Ablauf installiert, kann der Schlauch des Ablaufes verstopft oder geknickt sein.</i>	Якщо встановлений додатковий злив конденсату*, дренажний шланг може бути забитий або переломлений.
<i>Der Wärmetauscher des Trockners enthält in hermetisch geschlossener Einrichtung fluoriertes Treibhausgas.</i>	Теплообмінник сушарки містить фторований парниковий газ в герметичному блоці.
<i>Schleudern Sie die Wäsche vor dem Trocknen.</i>	Перед сушінням відіжміть білизну досуха.
<i>Hinweis: Überschreiten Sie die maximalen Beladungsmengen der Programme nicht, da dies zur Verlängerung der Trocknungszeit und zur Erhöhung des Energieverbrauches führt.</i>	Не перевищуйте максимальну кількість завантаження програми, оскільки це подовжить час сушіння і збільшить споживання енергії.
<i>Der Wärmetauscher wird automatisch gereinigt. Kondenswasser-Behälter während der Anzeige nicht herausziehen.</i>	Немає помилок. Очищення теплообмінника відбувається автоматично. Не витягуйте контейнер доки цього не буде вказано .
<i>Netzstecker eingesteckt oder Sicherung überprüft?</i>	Чи вставлена вилка в розетку , чи перевірений запобіжник?

Висновки. Кількість трансформацій кожної підгрупи зумовлена частотністю її використання під час перекладу інструкції. Так, додавання становить 30.3%, опущення – 10.9%, генералізація – 7,2%, конкре-

тизація – 4,2%, заміна – 18,1% і перестановка – 29.3%.

Під час перекладу такого типу текстів основні складнощі виникають через розбіжності сем німецької та української мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В.І. Переклад наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2004. 576 с.
2. Кучер З. І. Практика перекладу (німецька мова) : [навч. посіб.] / З. І. Кучер, М. О. Орлова, Т. В. Редчиць ; Черкас. держ. технолог. ун-т. 2-ге вид. Вінниця : Нова Книга, 2017. 459 с.
3. Науменко Л.П., Гордєєва А.Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
4. Лощенова І. Ф.; Нікішина В. В. Перекладацькі трансформації як ефективний засіб досягнення адекватності перекладу. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Філологічні науки, 2014, 3: 102-105.
5. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. 543 с.
6. Піддячий К. Р. Явище компресії в перекладі інструкцій з експлуатації (на матеріалі текстів німецько-української мовної пари) : дис. Київ, 2018.
7. Український правопис, схвалений Кабінетом Міністрів України (Постанова No 437 від 22 травня 2019 р.), спільним рішенням Президії Національної академії наук України (протокол No 22/10 від 24 жовтня 2018 р.) і Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол No 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.), затверджений Українською національною комісією з питань правопису (протокол No5 від 22 жовтня 2018 р.). Київ : Наукова думка, 2019. 282 с.

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.28>

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH MEDIA TEXTS AND MEANS OF THEIR TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Гайдук Н.А.,

orcid.org/0000-0001-6292-6376

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної філології

Маріупольського державного університету

Хоровець В.Є.,

orcid.org/0000-0001-9431-4366

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри прикладної філології

Маріупольського державного університету

Статтю присвячено описові основних лінгвостилістичних особливостей англійських медійних текстів на основі аналізу емпіричного матеріалу, отриманого шляхом дослідження електронної версії англійського журналу «The Economist» – щотижневого журналу новинної спрямованості. До основних лексичних особливостей такого типу текстів традиційно відносяться об'єктивізація фактів та прагнення до повноти передачі нової інформації; високий ступінь стандартизації при використанні політичної, громадської, наукової, економічної, фінансової лексики; наявність відомих реалій суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного життя соціуму. Суспільно-політичні терміни виникають у мові масмедіа приблизно тими ж шляхами, що і одиниці інших лексико-семантичних підсистем літературної мови, а саме за допомогою афіксації, словоскладання та скорочення, про що автори зазначають

у своїй розвідці. Крім того, вивчення лексико-стилістичних особливостей медійного тексту базується на визначенні основного комунікативного завдання тексту публіцистичної спрямованості: не лише повідомлення нових відомостей, але й виконання прагматичної функції. Крім того, авторами простежуються можливості автоматичного перекладу новинних англомовних стрічок українською чи будь-якою іншою зрозумілою читачеві мовою за допомогою вбудованих сервісів автоматичного перекладу, наприклад, що пропонуються компанією Google; проте, за допомогою такого машинного перекладу зрозуміти можна, про що йдеться мова у знайденому матеріалі, але ж медійні тексти далеко не обмежуються лише функцією повідомлення нової інформації, адже медіа повинні забезпечувати виконання свого основного комунікативного завдання, – функції впливу на реципієнта, саме тому такі типи текстів потребують уваги та якісного підходу до фахового перекладу, адже медійний текст можна вважати комунікаційним центром окремого суспільства або навіть людства у цілому.

Ключові слова: дискурс, масмедіа, медійний дискурс, комунікація, афіксація, словоскладання, скорочення.

The article describes the main linguistic and stylistic features of English media texts based on the analysis of empirical material retrieved by means of the examination of the on-line version of the English weekly newspaper *The Economist*. The main lexical features of such texts traditionally include facts objectification and tendency to render new information fully; high standardization level in the use of political, civil, scientific, economic, financial vocabulary; the presence of well-known realia of socio-political, socio-economic and cultural life of society. Socio-political terms emerge in the mass media language approximately in the same ways as units of other lexical and semantic subsystems of the literary language do, namely, with the help of affixation, derivation, and abbreviation, which is noted by the authors in their research. In addition, study of the lexical and stylistic features of a media text is based on the determination of the main communicative objective of a journalistic text: it is meant not only to transmit new information but to perform pragmatic function as well. Besides, the authors observe opportunities for the automatic translation of English news reels into Ukrainian or any other language understood by a reader with the help of in-built automatic translation services, for example, those offered by Google. However, with the help of such computer-based translation one can understand what the material found is about but media texts are not limited to the function of transmitting new information, as media must ensure that its main communicative objective be fulfilled, i.e. the function of influence on a recipient, that is why such texts require attention and qualitative approach to the specialized translation, for media text can be considered as communicative core of an individual society or even humanity as a whole.

Key words: discourse, mass media, media discourse, communication, affixation, derivation, abbreviation.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття система як світових, так і вітчизняних засобів масової інформації у зв'язку із динамічним розвитком інформаційно-комунікаційних мережевих технологій зазнала значних змін. Закріпилася роль масмедіа у формуванні масової свідомості соціуму та основних складників людської свідомості, таких, як світогляд, моральні, культурні, політичні, релігійні настанови особистості. З огляду на це спостерігаємо активізацію цікавості мовознавців до основних питань текстотворення у масмедійному дискурсі, що обумовлює актуальність запропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен масмедійного дискурсу є предметом досліджень таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Т. Добросклонська, Г. Євсєєва, В. Карасик, М. Жовтобрюх, А. Коваль, Є. Кожемякіна, Л. Кудрявцева, А. Полонський, О. Пономарів, О. Селіванова, О. Чередниченко, А. Bell, А. Durant, М. Lambrou, інші. Вважається, що масмедійний дискурс відображає і особливості історичної епохи, і культурні відмінності певного народу чи етнічної спільноти, суспільне та політичне життя у синхронічному зрізі, а, отже, у сучасних лінгвістичних дослідженнях вивчення комунікативних функцій мови масмедіа виступає на передній план і зумовлює актуалізацію всебічних досліджень з цього приводу. Основною

метою дослідження є висвітлення лінгвістичних та лінгвостилістичних особливостей текстів англомовного масмедійного дискурсу з позиції шляхів виникнення в них специфічної лексики та способів її перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Поняття масового медійного дискурсу є об'ємним, тому у рамках дослідження буде розглядатися лише один шар медійних текстів – найбільш розповсюджений – тексти новин. Новинний дискурс – пишуть Ю. Волощук та Н. Жмаєва – «є різновидом медіа-дискурсу, який в найзагальнішому вигляді являє собою сукупність процесів і продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації в усьому багатстві і складності їх взаємодії... дискретною одиницею новинного дискурсу є новинний текст, що відображає процес і результат мовленнєвої діяльності» [1, с. 166].

Завдяки бурхливому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, користувачі глобальної мережі мають змогу у будь-який час за допомогою доступу із комп'ютера, планшета чи смартфона зайти на сайт новин найвіддаленішої із країн світу і знайти інформацію, яка буде відповідати саме їх інтересам. Проте машинні переклади, наприклад, за допомогою автоматичних сервісів Google наразі не відрізняються принциповою точністю та досконалістю. Так, за допомогою такого машинного перекладу можна зрозуміти, про що йдеться мова у знайденому

матеріалі, але ж медійні тексти далеко не обмежуються лише функцією повідомлення нової інформації, перш за все, медіа повинні забезпечувати виконання свого основного комунікативного завдання, а саме – функції впливу на реципієнта. В. Карлова виділяє наступні функції медійного тексту: 1) комунікативна – спостереження за подіями і формування суспільної думки стосовно їх сутності; 2) інформаційна – збирання, редагування, коментування та поширення інформації; 3) ретрансляційна – відтворення певного способу життя з відповідним набором політичних, духовних, соціальних цінностей [2]. Задля привернення уваги читача, спонукання до якихось дій чи переконання у чомусь, фахівці зі створення медійного контенту удаються до найрізноманітніших способів впливу. У передмові до свого дослідження «Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості» В. Карлова зазначає, що ЗМІ у сучасному світі мають велику суспільну важливість, масовість та доступність і саме тому мають змогу керувати духовними, світоглядними та іншими важливими процесами, що відбуваються у суспільстві. «Здатність швидко охоплювати широкі аудиторії дає можливість сучасним масмедіа змінювати традиційну систему духовного виробництва в певному напрямі, з приводу чого в розвинутих суспільно-політичних системах панує теза, що той, хто володіє засобами масової інформації, володіє громадською думкою» [2] – пише дослідниця.

Отже, журналісти та автори медійних текстів створюють у своєму контенті певні оцінки явищ та фактів, що активно впроваджуються у масову свідомість задля досягнення впливу на неї. Завдання буде вважатися виконаним стовідсотково, якщо реципієнти такого медійного контенту сформулюють власну думку, що буде співпадати із масовою і – більше того, – вважати, що самі дійшли цієї думки. Такі оцінки явищ та фактів, як правило, несуть у собі світоглядну орієнтацію, тобто спрямовані на формування певної системи цінностей. Така функція журналістики передбачає високий рівень відповідальності журналіста, і тому особливого значення набувають вимоги до професіоналізму журналістської діяльності [2].

Але повернімося до проблем автоматизованого перекладу. Чи здатен навіть найпотужніший комп'ютер розпізнати оцінні домінанти, закладені у текст журналістом? Певно, що не здатен, і саме тому роль комунікативно адекватного та еквівалентного перекладу зарубіжних, зокрема, англійських джерел засобів масової інформації значно зростає, особливо, якщо мова

йдеться про новини із розділів політики, громадськості, науки, культури, економічних відносин, геополітики, фінансів, тощо. Переклад повинен бути максимально функціонально точним, без значних відхилень від ідей оригінального тексту і при цьому зрозумілим та легким для сприйняття зі стилістичної точки зору.

Основною характеристикою новинного тексту Ю. Волощук та Н. Жмаєва вважають функціональний потенціал переконання читача в достовірності наданої інформації [1, с. 167]. Л. Дускаєва, досліджуючи принципи типології мовленнєвих медійних жанрів, пише: «емоційний вплив новинних текстів полягає... в підкресленні достовірності повідомлення і підтримці інтересу до нього, тому їм властива фактологічність викладу, строгість і точність, витриманість і лаконічність мови [3, с. 131]. Тексти характеризуються об'єктивністю викладу, «ослаблений вираз авторського «я», відкриті оцінки належать не журналісту, а найчастіше вкладаються в уста учасників політичного процесу, зазвичай, в повідомленні слабо виражене емоційне начало.... автор уточнює, доповнює і акцентує комунікативно значущі відрізки тексту для попередження можливих сумнівів у достовірності сказаного або непорозумінні [3, с. 131].

Тож, серед лінгвістичних особливостей медійних текстів, які слід враховувати при перекладі, першочергово, спираючись на класифікацію Ю. Волощук та Н. Жмаєвої [1], відзначимо наступні: об'єктивізація фактів та прагнення до повноти передачі нової інформації; високий ступінь стандартизації при використанні політичної, громадської, наукової, економічної, фінансової лексики; наявність відомих реалій суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного життя соціуму; значна функціональна роль заголовку, побудованого на відомих цитатах та крилатих фразах, ідіоматичних виразах, грі слів, тощо; відсутність прямого звернення до читача та яскраво вираженої оцінної лексики (наголошуємо ще раз, що медійний текст несе у собі суспільну чи політичну думку та оцінку певних явищ та фактів життя, але ця оцінка не повинна буди нав'язаною читачеві); відсутність ненормативної, сленгової чи яскравої розмовної лексики (наявність таких слів у медійних текстах, як правило, свідчить про невисокий авторитет видань, які можна віднести до т. зв. «жовтої преси»); рухливість та консервативність у мовних засобах одночасно.

Проаналізуємо лінгвістичні особливості текстів новин більш детально, спираючись на емпіричний матеріал електронної версії англійського

журналу «The Economist» – щотижневого журналу новинної спрямованості, що належить британській медіакомпанії The Economist Group та публікується у Великобританії з 1843 року.

Лексика новинних текстів різноманітна і залежить від тематичної спрямованості цих текстів. Рубрикація журналу налічує різноманітні тематичні комірки (наведемо їх та переклад українською): *the world this week* (світ цього тижня), *leaders* (лідери), *letters* (листи), *briefing* (брифінг), *United States* (Сполучені штати), *The Americas* (Америку), *Asia* (Азія), *China* (Китай), *Middle East & Africa* (Середній Схід та Африка), *Europe* (Європа), *Britain* (Британія), *international* (міжнародні новини), *business* (бізнес), *finance & economics* (фінанси та економіка), *science & technology* (наука та технології), *books & arts* (книжки та мистецтво), *graphic detail* (графічні деталі), *obituary* (некролог), *special reports* (спеціальні репортажі), *technology quarterly* (технології щоквартально), *essay* (есе), *by invitation* (за запрошенням), *schools brief* (коротко про школи), *the world ahead 2021* (світ попереду 2022), *what if?* (що якщо?), *open future* (відкриваючи майбутнє), *The Economist explains* (Економіст пояснює).

Але якщо аналізувати загальну тематичну приналежність журнальних статей загалом, то можна виділили наступні основні рубрики: COVID-19, клімат, релігія, політика, бізнес, суспільство, ситуація у окремих країнах чи частинах світу, скандали, наука / техніка, література / культура / мистецтво. В цілому, можна відзначити, що мовні засоби в текстах новин вищезазначеної тематики обираються, спираючись на читацьку, нейтральну в лінгвістичному відношенні, масову аудиторію, проте, все ж, превалює суспільно-політична термінологія.

Суспільно-політичні терміни виникають у мові приблизно тими ж шляхами, що і одиниці інших лексико-семантичних підсистем літературної мови. Згідно з дослідженнями лінгвістів, понад 65% всіх нових слів, які з'явилися в останні десятиліття внаслідок словотворчих процесів, були утворені шляхом афіксації і словоскладання [4, с. 165]. Словотворення суспільно-політичних термінів в англійській мові торкалися у своїх дослідженнях С. Вискушенко, А. Д'яков, І. Кузьменко, А. Козьмик, Я. Снісаренко [4], які усю словотвірну номінацію суспільно-політичних термінів базують на таких способах словотвору як, афіксація, словоскладання та скорочення.

Афіксація. Найбільше серед суспільно-політичної лексики, що зустрічається у текстах журналу «The Economist», превалюють інтерна-

ціональні префікси *pre-* та *de-*, наприклад: «*The pattern for the rest of the 2020s is not the familiar routine of the pre-covid years, but the turmoil and bewilderment of the pandemic era*» [5]. Пропонуємо наступний варіант перекладу даного речення: «*Схема для решти 2020-х років – це не знайома рутинна років доковідної ери, а сум'яття та збентеження епохи пандемії*».

Префікс *pre-* перекладаємо українським префіксом *до-*, а, оскільки, поняття *covid* вже достатньо асимілювалося українською мовою, використовуємо прикметник «ковідної» і додаємо для повного розуміння слово «ера». Можна було б використати, наприклад, «епоха», проте даний перекладацький еквівалент застосовуємо у наступній частині речення, у словнику синонімів находимо також варіанти «доба», «пора», «часу/час», «вік», але вважаємо, що у публіцистичному тексті найвлучнішим буде лексема «ера».

Лексему із префіксом *de-* зустрічаємо у заголовку «*The financial markets in an era of deglobalisation*» [5]. Перекладаємо словниковим еквівалентом: «*Фінансові ринки в епоху антиглобалізації*». Окрім того: «*Phantoms in deconflict. The air war against IS is getting crowded*» [5]. У даному випадку префікс *de-* несе у собі значення частки «не», тобто «*deconflict*» буде означати відсутність конфлікту, а в нашому контексті – його врегулювання, а, отже, пропонуємо наступний переклад: «*Фантоми в урегулюванні конфлікту. Повітряна війна проти ІД стає багатолюдною*».

Достатньо уживаними можемо також назвати префікси *non-*, *un-*, *inter-*: «*Two years ago, all but three of the country's air-routes were controlled by the People's Liberation Army Air Force, and only next month will the procedures and airworthiness standards for so-called general (non-civil, non-military) aviation be fully promulgated*» [5]. У даному прикладі нас цікавить закінчення речення, а саме слова у дужках, вважаємо за необхідним увести у контекст перекладацьке додавання задля повного розуміння уточнення оригінального тексту: «*Два роки тому всі повітряні маршрути країни, за винятком трьох, контролювалися військово-повітряними силами Народно-визвольної армії, і лише наступного місяця будуть повністю введені в дію процедури та норми льотної придатності для так званої загальної авіації (не окремо громадянської або військової)*».

Наступні приклади: «*Technology, declining fertility and ancient prejudice are combining to unbalance societies*» [5]. Перекладаємо відповідно до словникових еквівалентів, адже префікс *un-* несе у собі значення заперечення: «*Технології,*

зниження народжуваності та стародавні забобони поєднують у собі **незбалансованість суспільств**». «*Quebec's ban on face-coverings risks inflaming inter-communal tensions*» [5]. У перекладі вважаємо за необхідне ввести перестановки задля більшої благозвучності тексту, крім того, префікс *inter-* в українському перекладі трансформується у самостійне слово «**між**». «*Введена в Квебеку заборона на приховування обличчя може призвести до загострення напруги між громадами*».

Щодо суфіксації, то серед суспільно-політичної лексики, що превалує у досліджуваному медійному тексті, то найчастіше зустрічаються суфікси *-ism*, *-ment*, *-tion/ition/ation/ion*, *-ity*, *-al*: «*Covid-19 has revealed widespread sexism in China*» [5]. Перекладається за допомогою словникового еквіваленту: «*Covid-19 виявив поширення сексизму у Китаї*». «*Mr Okpanachi is the boss of Development Bank of Nigeria (DBN), a wholesale lender to small firms that started operating in 2017*» [5]. Також перекладається за допомогою словникового еквіваленту: «*Пан Окпанаті є головою Банку Розвитку Нігерії, (БРН), який почав свою діяльність 2017 року і вважається оптовим кредитором малого бізнесу*». «*But then China's exchange rate soared, his workers' wages rose almost tenfold, the authorities started enforcing overtime rules and competition turned brutal*» [5]. – «*Але потім обмінний курс Китаю злетів, заробітна платня його робітників зроста майже в десять разів, влада почала застосовувати правила понаднормової роботи, а конкуренція стала жорстокою*». «*Covid-19 has given most world leaders a temporary rise in popularity*» [5]. – «*Covid-19 дав більшості світових лідерів тимчасове зростання популярності*». «*International travel will get easier, but restrictions will remain*» [5]. – «*Міжнародні подорожі стануть легшими, але обмеження залишаться*», тощо.

А. Мікоян головними завданнями новинного тексту вважає передачу інформації, а «завданням перекладача є витримати стиль мови оригіналу; адекватний переклад будь-якого тексту ЗМІ має на увазі вірне відтворення засобами іншої мови не тільки фактичного і суто інформативного змісту тексту, а й його комунікативної / функціональної спрямованості» [6]. Тож, вищеназвана лексика, здебільшого, перекладається за допомогою прямих словникових еквівалентів з урахуванням функціонування тих чи інших англомовних термінів в українській мові. А, оскільки, неологічні запозичення завдяки швидкому розвитку мережних технологій наразі приймаються мовою-ре-

ципієнтом досить швидко, в українській мові функціонують усі приклади названої суспільно-політичної термінології.

Словоскладання є достатньо активним способом поновлення словника англійської мови як із діахронічного погляду, так і на даний час, це підтверджує той факт, що більше третини сучасних англійських іменників – складні слова. Розглянемо вузький контекст – одне речення однієї статті, і вже в такому невеликому відрізку тексту бачимо два складних слова: «*In fact the bulk of the business consists of placing low-level office hands and blue-collar workers, often on temporary contracts*» [5]. Вважаємо даний приклад цікавим, адже, зазначимо, що перше складне слово українською буде перекладатися двома словами: *low-level* перекладемо як «**низького рівня**», а друге складне слово є сталим виразом, що можна буквально витлумачити як «**сині комірці**», як наприклад, у такому контексті: «*The Mexican came to Detroit to work in the auto factories, so we were working-class people, blue-collar workers, hard labour*» [5]. Переклад: «*Мексиканці приїздили до Детройту працювати на автозаводах, тому ми, пролетарі (робочий клас), сині комірці, каторжани*». І у цьому прикладі бачимо складне слово у сталому виразі *working-class people*, які перекладемо *пролетарі*, або ж *робочий клас*. У будь-якому випадку маємо стягнення слів. Але, остаточний варіант перекладу попереднього прикладу такий: «*Насправді, основна частина бізнесу складається із прийняття офісних робітників низького рівня та промислових робітників найчастіше на тимчасові контракти*». Тобто за даним контекстом перекладаємо *blue-collar workers* не як **сині комірці**, а як **промислові робітники**. Складні слова зустрічаємо майже у кожній статті журналу «The Economist», що пояснюється їх великою кількістю в англійській мові взагалі.

Скорочення. Наступною відмінною рисою англомовних текстів новин журналу є різноманітні скорочення. В тому випадку, якщо лексична одиниця є часто вживаною і зрозумілою для більшості обізнаних читачів, вона використовується у скороченій формі або у формі абревіатури, і перекладається за допомогою відомої в українській мові абревіатури, наприклад (із контексту вище): *Development Bank of Nigeria (DBN)* – Банк Розвитку Нігерії (БРН), *war against IS* – війна проти ІД. Загальновідомі абревіатури: *OSCE* – ОБСЄ, *UN* – ООН, *National Mass Media* – ЗМІ, *International Day for Universal Access to Information (IDUAI)* – Міжнародний день загального доступу до інформації (МДЗДІ), *COVID-19* – COVID-19

або *ковід-19* (тут однаково функціональні обидва варіанти), UK – Великобританія, USA – Сполучені Штати Америки (США), тощо. Окрім того: *Chinese Communist Party (CCP) – Комуністична партія Китаю* (КПК), Здебільшого, скороченню піддаються власні назви.

В англomовних новинних текстах журналу часто зустрічаються і повні власні назви, а саме: *America, China, Amazon, California, Gandhi, Billy Bragg, Syria, Libya, Azerbaijan, Armenia, Mediterranean Sea, Afghanistan, India, Ghandi, Europe, Chile, Africa* тощо. Наприклад: «*Ever since the start of the trade war between America and China, investors, politicians and businesses have been trying to gauge how far and how fast the world's two biggest economies will decouple from each other*» [5]. – «*З початку торговельної війни між Америкою та Китаєм інвестори, політики та бізнес намагаються оцінити, як далеко і як швидко дві найбільші економіки світу відокремляться одна від одної*». Серед способів перекладу власних назв виділяємо транскрипцію, транслітерацію, використання словникових еквівалентів.

Висновки та перспективи. Медійний текст можна вважати комунікаційним концентром окремого суспільства або навіть людства у цілому у зрізі певної історичної епохи, що достеменно відображає не лише важливі у певний проміжок

часу суспільно-політичні події, але й культурні відмінності певного народу чи етнічної спільноти у синхронічному зрізі, тож, будь-який медійний текст характеризується наявністю великої кількості суспільно-політичної лексики, про що свідчить і аналіз емпіричного матеріалу електронної версії англomовного журналу «The Economist». Нами було виявлено, що уся словотвірна номінація суспільно-політичних термінів базується на таких способах словотвору як, *афіксація, словоскладання та скорочення*, а, отже, виходячи із цих способів творення суспільно-політичної термінології, ми проаналізували способи її перекладу українською мовою, серед яких підбор словникового еквіваленту, чи вибір варіантного відповідника, виходячи із вузького чи широкого контексту. Серед способів перекладу власних назв, які часто зустрічаються у медійному тексті, виділяємо транскрипцію, транслітерацію; окрім того, наголосимо на необхідності послівного перекладу кожної із частин скороченого слова при перекладі скорочень та аббревіатур. Також відзначимо, що для заголовків журналу притаманні прості синтаксичні конструкції, проте тексти новин, навпаки, характеризуються розгорнутими реченнями, з частими лексичними повторами (наявні акценти задля концентрації на тому чи іншому явищі, події, людині тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волощук Ю., Жмаєва Н. Специфіка перекладу англomовних новинних текстів українською мовою (на матеріалі новинних текстів ОБСЄ). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2020. № 31. С. 164–181.
2. Карлова В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm> (дата звернення 17.11.2022).
3. Дускаєва Л. Р. Принципи типології газетних мовленнєвих жанрів: Мова сучасної публіцистики. URL: <https://www.studentlibrary.ru/en/doc/ISBN9785893497434-SCN0008.html> (дата звернення 15.10.2022).
4. Зацний Ю. А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу / Ю.А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
5. Журнал The Economist. URL: <https://www.economist.com/> (дата звернення 17.12.2021).
6. Микоян А. С. Проблеми перекладу текстів ЗМІ. 2008. URL: <http://evartist.narod.ru/text12/12.htm> (дата звернення 17.11.2022).

N-GRAMS IN MEANING TRANSLATION MODEL OF FICTION: COGNITIVE AND SEMANTIC INTERSECTION

Н-ГРАМИ В МОДЕЛІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ПЕРЕТИН КОГНІТИВНОГО ТА СЕМАНТИЧНОГО МОДУСІВ

Hrytsiv N.M.,

orcid.org/0000-0001-6660-7161

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Doctoral Researcher at the Department of Applied Linguistics

Institute of Computer Sciences and Information Technologies of Lviv Polytechnic National University

The nature of meaning remains the most elusive and certainly the most interesting of the unsolved problems in the translation theory.

The increasing challenges of textual data understanding are daunting. Fiction, as a form of personalization of cognized reality, has thrived a necessity for unpacking context-bound knowledge representations. Tools for digital textual analysis provide us with significant information on various aspects. Words, their order, sequence and frequency are not just arbitrary correlations of tokens. They are meaningful data and shape the author's and translator's cognitive and literary profiles.

Meaning-oriented studies in philology, especially digital humanities, are promising, though rarely addressed from the translation studies perspective. The purpose of the current elaboration is to use digital tools for extracting the anchored meaning of a text. One of the possible ways to evaluate the proximity of source text meaning and target text meaning is secured by n-gram contrasting. The 5-gram and 6-gram units of meaning as embedded in parallel translation corpora are analysed. It allows us to develop and try out an alternative (M)eaning (T)ranslation (M)odel while embracing multilingual or multi-version translations as a tool. Incorporated is the Sketch Engine text processor. Presented in the current paper is a pre-modeling stage.

The paper layout is organized in the following way. Section 2 offers insights into related work on the issue of cognition, translation studies and computer advances toward this task. Section 3 reviews the methods and offers a dataset description. We also briefly depict n-gram functions and typology. After that, in Section 4 we discuss the frame for the cognitive and semantic realization of data under analysis. Section 5 reveals the results and illustrates the findings. Section 6 concentrates on the discussion and further possibilities of the subsidized cognized meaning units. Section 8 concludes the research elaborations.

Key words: N-Grams, meaning, fiction, translation, text, Cognitive Translation Studies, Computational Psycholinguistics.

Природа смислу залишається найбільш невловимою і, звичайно, найцікавішою з невіршених проблем у теорії перекладу.

Посилення питань розуміння текстових даних потребують додаткової уваги. Художня література, як форма персоналізації пізнаваної реальності, породила потребу в тлумаченні контекстно-зумовлених репрезентацій знань. Інструменти цифрового текстового аналізу надають різноаспектну інформацію, здебільшого статистичну. Слова, їх порядок, послідовність і частотність – це не просто довільний набір, співвідношення та розташування лексем. Вони є значущими даними й формують когнітивні та літературні профілі автора і перекладача.

Смисло-орієнтовані дослідження у філології, особливо цифровій гуманітаристиці, є перспективними, хоча їх рідко вивчають з перекладознавчого погляду. Метою цієї праці є використання цифрових інструментів для вилучення закріпленого смислу тексту. Одним із можливих способів оцінки та аналізу близькості смислу тексту оригіналу та смислу тексту перекладу є застосунок *n*-грам зіставлення. Проаналізовано 5- і 6-грамні одиниці смислу, вбудовані в корпуси паралельного перекладу. Це дозволяє розробити та випробувати альтернативну (С)мислову (М)одель (П)ерекладу, використовуючи багатомовні або багатOVERсійні переклади як інструмент. Залучено текстовий процесор Sketch Engine. Представлений у цій статті етап попереднього моделювання.

Роботу організовано таким чином: Розділ 2 пропонує критичний аналіз праць, пов'язаних з питаннями пізнання, перекладознавства та комп'ютерних можливостей у цьому завданні. Розділ 3 розглядає методи та пропонує опис набору даних. Також коротко описуємо функції та типологію *n*-грам. Після цього в Розділі 4 обговорюємо робочі межі для когнітивної та семантичної реалізації аналізованих даних. Розділ 5 охоплює результати та ілюструє висновки. Розділ 6 зосереджено на обговоренні та подальших можливостях отриманих одиниць пізнаваного значення. Розділ 8 підсумовує наукові розробки.

Ключові слова: N-грами, смисл, художня література, переклад, текст, когнітивне перекладознавство, комп'ютерна психолінгвістика.

Introduction. Meaning as a cognitive phenomenon is new and challenging; however, opening new vistas for rethinking meaning theories. Cognitive translation studies erase the boundaries between the conventional terminology names of *meaning*, content,

and message and strive for co-activation rather than demarcating diverse approaches and treat meaning as a process of connecting meaning-making in the text with mental operations, i.e., define meaning from the standpoint of the theory of meanings (semantic

aspects) and theories of mind (cognitive aspects of translation).

This brings us to the understanding that *what* got translated should presumably be the dominant locus of meaning. What is neglected revolves around the background and is sacrificed by the translator. Highly professional translated products are considered. It allows us to develop and try out an alternative (M)eaning (T)ranslation (M)odel while embracing multilingual or multi-version translations as a tool. Presented here is a pre-modeling stage. For keyword n-gram extraction, we incorporate the Sketch Engine text processor.

Meaning understanding and cognition became central in the current study. The *meaning-making* nature of human cognition serves as a departing point for the studio. Language is considered a meaning-making resource, and a text is understood as a structured semantic integrity, an artifact in which the cognized meaning is actualized and encapsulated.

Related works and topic justification.

Fundamental studies of iconic figures in linguistics could have contributed to the solution of several rudimentary questions in the study of meaning in translation. According to Martin Weston, it is a pity – and, considering the progress of the philological field, it is surprising that none of the outstanding scholars of philological profile in the history of linguistics has seriously been engaged in the study of translation. However, this is one of the most evident and essential areas for the application of semantics. This idea a starting point for developing a new meaning-detecting model. To specify, despite the genetic kinship of linguistics and translation studies, these two branches developed separately, with irregular crossings of views and partial borrowing of the tools of linguistics into translation studies, but not vice versa. For this reason, we probably observe a specific gap in the development of scientific ideas regarding clarifying of the essence of the concept of meaning within the linguistic and translation studies disciplines.

In the process of transformation from the (S)ource (T)ext to the (T)arget (T)ext, the *meaning* in translation preserves the dominant essence of the ST; at the same time, it obtains new meanings being generated by the target language and target socio-cultural contexts.

The tricky question is about the possibility of analysing such complex relationships as: the meaning of the ST, the author's intention, the context of the source text and the translated text, the translator's strategy and interpretation of the meaning, and the shared knowledge of the target reader audience.

How can computational linguistics intervene in the analysis that would objectively affect the study and add up to the results?

Answers to these questions are searched in the achievements and elaborations of Cognitive Translation Studies (also Cognitive Stylistics) and Computational Psycholinguistics [1; 2; 3; 5; 6; 7; 16; 19; 21; 22]. These are modern systematic disciplines that have a lot to offer in terms of methodology.

Cognitive Translation Studies (CTS) encompasses cognitive approaches to explaining the translation process. It shapes a theoretical framework that postulates three dominant hypotheses: translation is functional; no texts or discourses, but *interpretations* of these texts and discourses are translated; – translation is a form of *creative imitation*; meaning is not only reproduced, but rather translational meaning also gets co-created or jointly created.

Cognitive stylistics lays the methodological foundations for analysing of the meaning from the standpoint of its preservation, change or partial transformation. It attempts to understand how the meaning is modified for the reader of the translated text to penetrate other people's thoughts.

Computational Psycholinguistics (CP) [6; 7] deals with the development and advancement of computational models related to cognitive mechanisms as well as representations underlying language processing in the human mind/brain.

The focus is on cognitive translation models as based on the interpretive theory of translation and cognitive (translational) hermeneutics.

The task of these models is to secure an algorithm for transporting the meaning of the ST into the TT. Also, to trace to what extent the ST meaning is captured and preserved in the TT. In other words, the models mold the typology of meaning as a cognitive phenomenon and the typology of mechanisms for the translation studies analysis of this meaning.

Such a theoretical and methodological platform leads us to learn the meaning and its manifestation in the structure of the text through: cognition and understanding; interpretation; product analysis; data verification.

In other words, cognition, understanding and interpretation belong to the linguistic realm, while product analysis and data verification should rely on digital tool processing.

The research idea proves promising and is being tested on English-language artistic prose texts of the postmodern era and their Ukrainian translations. Practical application and sample analysis of Natural Language Processing using computer tools is presented.

As mentioned above, Cognitive and Computational Translation Studies are bound in Computational Psycholinguistics. CP methodologically overlaps with (N)atural (L)anguage (P)rocessing research in the sphere of developing algorithms that are able to retrieve the intended meaning of an utterance or a sentence based on its textual (or spoken) realization.

Using these methodological elaborations, we are trying to study the *meaning* of the artistic prose text, the ways of meaning reproduction in translation, and the possibilities of computer tools for processing the language material, with which these meanings are verbalized. Being the basic concept of machine translation and machine learning, n-grams have earned a reputation among Translation Studies scholars [8–14]. The additional feature of CP is dealing with the manner that emulates the way people process (natural) language.

Methods and materials

N-Grams application

The critical function of an n-gram is probability. For now, word n-grams and n-grams probability within the scope of Natural Language Processing is mostly related to statistical properties. The focus is on sentence auto-completion and translational word prediction [4; 15; 20]. In NLP, the n-gram model is instrumental and is adhered to predicting upcoming text (or speech).

However, n-gram application possibilities have much broader benefits in the practice of translation, translator training and computational translatology.

Apart from translation probabilities, n-grams can potentially optimize *re-meaning* in the theory and practice of translation and improve the whole text comprehension by a human (translator, researcher). Another alternative to an n-gram is information retrieval. It improves the retrieval process and results. This aspect is of particular interest to us. N-gram is a core to tracing the cognized meaning. The greater the length (6-gram), the higher the relevant cognitive resemblance in translation.

Besides, Translation Studies analysis may include referred text documents as sample analysis data; n-gram results will assist in contributing relevant additional research preferences.

Thus, n-gram denotes the occurrence and sequence of *n* words. Consequently, there are 2-grams (or bigrams), 3-grams (trigrams), 4-grams, 5-grams, 6-grams. The numbers indicate the length of an n-gram, i.e., 3-gram includes the fragment of 3 words. In other words, a 3-gram (trigram) is a type of n-gram, in which the value of *n* equals 3, that is, tabbing three tokens or words simultaneously (e.g., white stone home).

The targeted *n*-grams are collected from a chosen text(s) or corpus (including parallel translation corpus). Thus, n-gram-based cognitive analysis, along with statistical methods, secures its place in advanced computer-aided translation. We would shift this perspective toward translation studies analysis.

Data description

The proposed study takes advantage of retrieving textual information from one original text and its two translated versions [17; 18; 23]. Preprocessed and extracted textual constructions are framed as multiword expressions (MWEs) represented as n-grams. Key method name is *wordlist*; also: *textual* and *contextual analysis* with close attention to meaning deciphering.

Derived categories are linguistically modified basic categories by means of iterative, recursive morphological or syntactic processes. From the standpoint of structure, this means that semantic-epistemic categories should be considered as operations that can be applied to sensory (cognitive) implementation to enhance the basic linguistic level of categorization of cognitive-sensory data.

This quality is well tested on the chosen platform [https://app.sketchengine.eu]. The findings of the obtained graphical results are illustrated in the Subsection 6.2. Experiment.

Our dataset consists of three documents in the English, Ukrainian and German languages. Text type used for text analysis is <doc>.

Conceptual framework

Cognitive mode

Conducting the research within the framework of text linguistics, we intend to analyze such concepts as *cognitive translation unit*, *unit of meaning*, and *meaning in translation*. We are particularly interested

Table 1

Chosen datasets counts			
Document	Tokens	Words	Sentences
English	72,656	60,498	3,021
Ukrainian	74,622	59,471	2,962
German	72,808	60,528	2,738

in the interrelation between these concepts and the advances of n-grams in modeling a meaning translation algorithm.

A *cognitive translation unit* is based on a bundle of translational problems to be recognized. This bundle is predetermined by a problem recognition *indicator* and an *articulation*, that is a clear awareness of the problem that signals the initiation of another bundle, which now refers to *transferring uncertainty* in accordance with each separate category or situation (it can be a proper name, word combination, syntactic problem). A vivid example here is the novel *Lincoln in the Bardo* by George Saunders, especially the unit *sickbox* as a euphemism for coffin for a little boy, which is nothing but challenge for a translator.

The *unit of meaning* acquires the features of compositionality in the text and conventionality in the interpretation. That is, the overall meaning, which is immersed in the social and cultural context is becoming cognized in the text to a certain extent; in its turn, the cognized meaning serves as a meaning to be translated; in other words, the meaning in translation.

Semantic load

The nature of meaning in translation studies is different from any other, so to say, ‘monolingual’ discipline: philosophy, psychology, computer science, etc. The fact is that meaning in translation is a fundamental connection between a) the nature of the translator, the translation activity and b) understanding the essence of *what* the act of translation is based on. That is, it is a core for (co) creation and (re)meaning. Algorithmic rendering of meaning in translation is characterized by the prefix *co*-creating, *co*-constructing, *re*-writing, *re*-naming. Along with this, we still do not have a unified objective scientific approach to the study of meaning as a translation studies category. We are not looking for a definition of what *a unit of meaning* is within the realm of translation. We depart from the realization that co-construction of meaning is a joint process of negotiations and discussions, with the help of which the participants of the verbal exchange

(author-translator-reader) project and receive meaning. Modern research rejects the idea of the translator as an intermediary between the original and translated messages; it also denies the understanding that stable, fixed ‘messages are transferred’ through the interpreter. Instead, the hypothesis of ‘jointly constructed meaning’ is supported. With regard to this, the aim of the research is to test the feasibility of detecting original text meaning via reconstructing its dominant features represented in translation. To challenge the goal, the following algorithm is chosen: to secure electronic versions of the original text and its Ukrainian and German translations; to determine semantic parameterization of meaning-centered study; to form corpora samples for further processing on Sketch Engine digital platform; to fragmentary illustrate pre-modeling stage of Meaning Translation Model (*hereinafter* – MTM).

Meaning Translation Model: prelude

The issue of categorization, parameterization, and typologizing of meaning in translation, as, after all, in related fields of humanitarian disciplines is complex, debatable, and controversial; that is, difficult to solve. The lack of (unity in) the definition of meaning and approaches to its study, which would at least partially outline the derivative nature of re-meaning in translation, does not contribute to the clarification of this concept. At the same time, the absence of a concept of the theory of meaning fascinates those scholars who work with knowledge, categorization and conceptualization of the world; also modeling of this knowledge in the tenets of language structure and dimensions of mental experience. Despite the unbridled interest in this issue, we still do not find unity and unanimity in the interpretation of such a complex phenomenon as meaning in translation. However, it is possible to state the presence of meaning-based researches in translation. This conditional paradigm is aimed at defining qualities, qualifications and component values within meaning various indicators at different language levels: lexical-semantic, structural-grammatical, communicative-pragmatic, and cognitive. Particular attention is

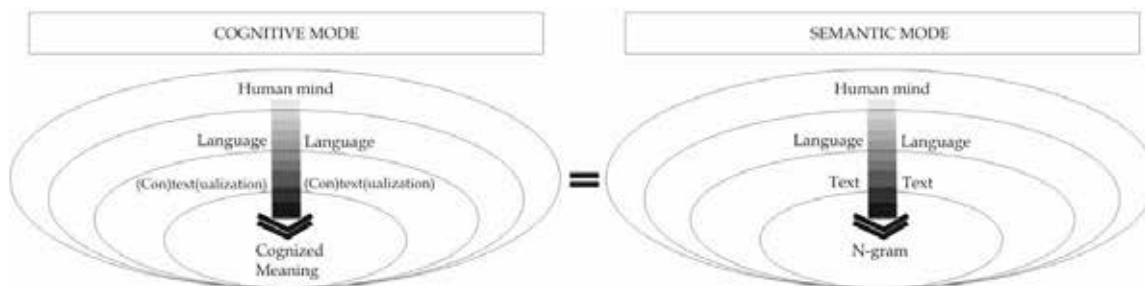

Fig. 1. Cognized meaning that will be encapsulated by an n-gram

paid to the cognitive paradigm of semantics. The main idea of this approach is that the meanings of expressions are mental. Semantics is considered as mapping from the linguistic expressions to cognitive structures. Language itself is considered as a part of the cognitive structure, and not as a separate independent entity. Within cognitive semantics, the emphasis is on lexical meaning, not the meaning of sentences.

In focus – an approach to semantics that is characterized by being cognitive, dynamic, and context-determined. Meaning and concepts are understood as cognitive phenomena and are considered from the standpoint of *actions* over information; meanings are not perceived as static entities. Actions are context-determined since the meaning is considered as subordinated to certain procedures, which, in turn, depend on linguistic

and extralinguistic contexts. Developing ideas of Michael Morris (Metaphysics, Philosophy, and the Philosophy of Language) and Jens Allwood, we offer linguistic representatives of these operations and clarify how they may be used to determine the meaning of linguistic expressions in context. All operations are considered both as processes and as products resulting from these processes. From the standpoint of translation, the angle will depend on the study of translation issues and the chosen paradigm. The realm of our research is a text-centered analysis of translation as a product and translation as corpus.

Results

N-gram obtained results are available in different formats: CSV, XLSX, XML, PDF.

CSV, XLSX format

English corpus

A1		fx	method name: wordlist
	A		B
1	method name: wordlist		
2	corpus: user/nataliia_hrytsiv/lincoln_in_the_bardo		
3	subcorpus: -		
4	Item		Frequenc y
5	the reverend everly thomas The		19
6	of the white stone home		9
7	the reverend everly thomas We		8
8	roger bevins iii The lad		8
9	the reverend everly thomas And		8
10	the reverend everly thomas But		7
11	roger bevins iii It was		7
12	was done to her was		7
13	firesound associated with the matterlightblooming phenomenon		6
14	associated with the matterlightblooming phenomenon		6
15	What was done to her		6
16	the reverend everly thomas It		6
17	firesound associated with the matterlightblooming		6
18	the reverend everly thomas I		5
19	the reverend everly thomas He		5

Fig. 2. Samples in XLSX

Ukrainian corpus

A1		fx	method name: wordlist
	A		B
1	method name: wordlist		
2	corpus: user/nataliia_hrytsiv/lincoln_ukrainian		
3	subcorpus: -		
4	Item		Frequenc y
5	язаний із явищем спалаху світлоречовини		6
6	роджер бевінс iii I ми		5

Fig. 3. XLSX representation of Ukrainian version examples

German corpus

A1		academic use only				
	A	B	C	D	E	F
1	academic use only					
2						
3	corpus,"user/nataliia_hrytsiv/lincoln_german"					
4	subcorpus,"."					
5	Item,Frequency					
6	der mit dem Phänomen der Materienlichtblüte,7					
7	doch jedes Mal durch Mark und,5					
8	mit dem Phänomen der Materienlichtblüte einherging,5					
9	und doch jedes Mal durch Mark,5					
10	jedes Mal durch Mark und Bein,5					
11	Mal durch Mark und Bein dringende,4					
12	vertraute und doch jedes Mal durch,4					
13	durch Mark und Bein dringende Feuerknall,4					
14	der vertraute und doch jedes Mal,4					
15	hrsg. von Douglas L. Wilson und,3					
16	Douglas L. Wilson und Rodney O.,3					
17	verschiedenen Ichs von jenem vormaligen Ort,3					
18	kein einziges von den kleinen A,3					
19	und kein einziges von den kleinen,3					
20	bevor sie nicht mindestens eine Sch,3					
21	durch Mark und Bein dringenden Feuerknall,3					
22	von Douglas L. Wilson und Rodney,3					
23	L. Wilson und Rodney O. Davis,3					
24	Dass er die Flossen von mir,2					
25	Der junge Herr Bristol begehrte mich,2					
26	Aussicht kriegen nich viele Bälger geboten,2					
27	Dich haben sie aber nie begrabscht,2					
28	Die Bürgerkriegsakte von George B. McClellan,2					
29	grams_user_nataliia_hrytsiv_li					

Fig. 4. German variant corpora in XLSX

PDF format
English corpus

N-gram	Frequency
1 the reverend everly thomas The	19
2 of the white stone home	9
3 the reverend everly thomas We	8
4 roger bevins iii The lad	8
5 the reverend everly thomas And	8
6 the reverend everly thomas But	7
7 roger bevins iii It was	7
8 was done to her was	7
9 firesound associated with the matterlightblooming phenomenon	6
10 associated with the matterlightblooming phenomenon	6

N-gram	Frequency
11 What was done to her	6
12 the reverend everly thomas It	6
13 firesound associated with the matterlightblooming	6
14 the reverend everly thomas I	5
15 the reverend everly thomas He	5

Fig. 5. Samples exhibited in Pdf

The Fig. 5 has it that there are 15 items with the total frequency: 113.

Ukrainian corpus

N-gram	Frequency
1 язаний із явищем спалаху світлоречовини	6
2 роджер бевінс ііі I ми	5

Fig. 6. Pdf exhibition of examples in Ukrainian

The Fig. 6 shows 2 items, total frequency equals to : 11.

German corpus

N-gram	Frequency
1 der Heimstatt aus weißem Stein	11
2 die Heimstatt aus weißem Stein	8
3 mit dem Phänomen der Materienlichtblüte	7
4 der mit dem Phänomen der	7
5 der mit dem Phänomen der Materienlichtblüte	7
6 roger bevins iii Der Knabe	7
7 und doch jedes Mal durch	5
8 doch jedes Mal durch Mark und	5
9 doch jedes Mal durch Mark	5
10 jedes Mal durch Mark und Bein	5
11 jedes Mal durch Mark und	5
12 Mal durch Mark und Bein	5
13 mit dem Phänomen der Materienlichtblüte einherging	5
14 und doch jedes Mal durch Mark	5
15 roger bevins iii Und wir	5
16 dem Phänomen der Materienlichtblüte einherging	5
17 Bericht des Butlers D. Strumphort	5

Fig. 7. German corpora in Pdf

The Fig. 7 illustrates that there are 17 items; total frequency: 102.

XML format English corpus

```

<header>
  <corpus>user/nataliia_hrytsiv/lincoln_in_the_bardo</corpus>
  <subcorpus></subcorpus>
</header>
<wordlist attr="word">
  <item>
    <str>
      "firesound associated with the matterlightblooming phenomenon"
    </str>
    <frq>6</frq>
  </item>
</wordlist>

```

Fig. 8. Fragment of XML-formatted tree of elements for English 5-gram and 6-gram

Ukrainian corpus

```

Ukrainian
<header>
  <corpus>user/nataliia_hrytsiv/lincoln_ukrainian</corpus>
  <subcorpus></subcorpus>
</header>
<wordlist attr="word">
  <item>
    <str>"язаний із явищем спалаху світлоречовини"</str>
    <frq>6</frq>
  </item>
  <item>
    <str>"роджер бевінс ііі I ми"</str>
    <frq>5</frq>
  </item>
</wordlist>

```

Fig. 9. XML-formatted tree of elements for Ukrainian 5-6-grams

German corpus

```

<header>
  <note>academic use only</note>
  <corpus>user/nataliia_hrytsiv/lincoln_german</corpus>
  <subcorpus></subcorpus>
</header>
<wordlist attr="word">
  <item>
    <str>"der mit dem Phänomen der Materienlichtblüte"</str>
    <frq>7</frq>
  </item>
  <item>
    <str>
      "mit dem Phänomen der Materienlichtblüte einherging"
    </str>
    <frq>5</frq>
  </item>
  <item>
    <str>"und doch jedes Mal durch Mark"</str>
    <frq>5</frq>
  </item>
  <item>
    <str>"jedes Mal durch Mark und Bein"</str>
    <frq>5</frq>
  </item>
  <item>
    <str>"doch jedes Mal durch Mark und"</str>
    <frq>5</frq>
  </item>
</wordlist>

```

Fig. 10. XML tree of elements – German 5- and 6-gram

Discussion Product sum-up and data verification

Table 2

Document	Items	Total frequency
English	15	113
Ukrainian	2	11
German	17	102

Experiment

For further Translation Studies Analysis we make use of XML format. Responding to TEI standards, this format can be easily maneuvered for constructing parallel research-oriented translation corpus.

N-gram application helps to (re)cognize and computerize the meaning for further elaborations.

By manually introducing the appropriate tag within the text mark-up system, the user adopts

the n-gram results to his/her personal usage demands. Since interested in translation studies analysis of a cognized meaning, we come up with the following:

Used are:

<s> </s> – sentence marking

<cmu> </cmu> – tagging cognitive meaning unit
n = 1; n – number, 1 – sequence numbering

<s> <cmu> I believe I will come with. I said. mrs. abigail bliss From off to my left came a shout -- of terror or victory. I could not be sure -- followed by the familiar, yet always bone-chilling. <cmu n=1> firesound associated with the matterlightblooming phenomenon</cmu n=1>. </s></cmu>

<s> <cmu> Гаразд, думаю, я піду, погодилась я. місис ебігейл блісс Звіддалік, по ліву руку від мене, донісся крик -- настрашений чи переможний, сказати напевне було годі, -- а відразу ж опісля пролунав <cmu n=1> вогнезвук. пов'язаний із явищем спалаху світлоречовини </cmu n=1>; вперше ми почули його вже давненько, та все одно шоразу від нього аж мороз дер по спині. </s></cmu>

<s> Ich glaub, ich komme mit, sagte ich. mrs. abigail bliss Von irgendwo links kam ein Schrei - des Schreckens oder des Sieges. das konnte ich nicht genau sagen -, gefolgt von dem vertrauten und doch jedes Mal durch Mark und Bein dringenden <cmu n=1> Feuerknall, der mit dem Phänomen der Materienlichtblüte einherging</cmu n=1>. </s></cmu>

We have marked-up necessary fragment for deciphering *cognitive unit*

<cmu n=1> firesound associated with the matterlightblooming phenomenon</cmu n=1>

<cmu n=1> вогнезвук. пов'язаний із явищем спалаху світлоречовини </cmu n=1>

<cmu n=1> Feuerknall, der mit dem Phänomen der Materienlichtblüte einherging</cmu n=1>. </s></cmu>

Taken together, these elaborations give the idea that constructing meaning model of translation is promising. It is the practical illustration of computational psycholinguistics component, which can be further embedded in a number of schemes and codes for the sake of machine learning. This human-machine compromise is a recourse of mapping processor sources into predictions and preferences of of cognitive load.

The method relates not only to speed up or predict syntactic computations, but also considers efficient ambiguity management, especially when independent components are marked-up and composed in a decomposable architecture.

A thoughtful combination of computational, linguistic and psychological considerations allow us to propose Meaning Translation Model of Fiction that focuses on the essence of actualized meaning. The benefit of this model is that it can store the context and a cognitive environment along with solely statistical representation. With this result at our disposal, we shift to cognitive hermeneutics analysis

of philological nature, the one would become the subject matter of our forthcoming publications.

Acknowledgements

The author of the article expresses appreciation to *Sketch Engine* (a corpus manager and text analysis software, <https://app.sketchengine.eu>) for securing gratis group account.

Conclusions. The study unzips a new prospect of meaning-centered research. Voiced here is the idea of deciphering original meaning as based on its translated dominants and word n-grams; touched upon are the basic and derived semantic categories.

Semantic and corpus-driven generated data allow juxtaposing translated prevailing entities and modeling cognitive, conventional and compositional modes of meaning of the original. Experimental, this algorithm would best fit within non-essentialist and deconstructed approaches to translation. If further elaborated, MTM is considered perspective for unit of meaning detection; also, compilation of parallel translation corpus of Lincoln in the Bardo text document.

REFERENCES:

1. A Companion to the Philosophy of Language / ed. by B. Hale, C. Wright, A. Miller. Second edition, Wiley Blackwell, 2017.
2. Alonso E., Nunes Vieira L. The Translator's Amanuensis 2020. *The Journal of Specialised Translation*. 2017. № 28. P. 345–361.
3. Carl M., Schaeffer M. Models of the Translation Process. *The Handbook of Translation and Cognition* / eds. J. Schwieter, A. Ferreira. John Wiley & Sons, Inc., 2017. P. 56–57.
4. Cognitive Analysis and Statistical Methods for Advanced Computer Aided Translation: веб-сайт. URL: <https://www.casmat.eu/> (дата звернення: 23.03.2023).
5. Cognitive semantics : meaning and cognition / ed. by J. Allwood, P. Gärdenfors. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1999. 216 p.
6. Crocker M. Computational psycholinguistics. *The handbook of computational linguistics and natural language processing* / ed. by A. Clark, C. Fox, S. Lappin. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 2013. P. 482–512.
7. Kaplan R. Computational Psycholinguistics. *Computational Linguistics*. 2019. № 45 (4). P. 607–626.
8. Khomytska I., Teslyuk V., Kryvinska N., Bazylevych I. Software-Based Approach Towards Automated Authorship Acknowledgement – Chi-Square Test on One Consonant Group. *Electronics*. 2020. №7:1138.
9. Knowles R., Sanchez-Torron M., Koehn, P. A user study of neural interactive translation prediction. *Machine Translation*. 2019. № 33. P. 135–154.
10. Larson M. Meaning-based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence. University Press of America, 1998. 149 p.
11. Levchenko O., Tyshchenko O., Dilai M. Modeling of the Associative Verbal Network and its Cognitive Interpretation (the Conceptual Domain ЗРАДА 'BETRAYAL'). *International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies*. 2020. Vol. 1. P. 304–307.
12. Matthiessen C. M. I. M. Translation, multilingual text production and cognition viewed in terms of systemic functional linguistics. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition*. 2021. Ch. 29. P. 517.
13. Melnychuk, O., Bondarchuk, N., Bekhta, I., Levchenko O., Yesypenko, N., Hrytsiv, N. The Quantitative Parameters in Computer-Assisted Approach: Author's Lexical Choices in the Novels by Martin Amis. *International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies*. 2022, 2022. P. 89–92.
14. O'Brien S. Machine translation and cognition. *The handbook of translation and cognition* / ed. by J. W. Schwieter, A. Ferreira. Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, 2017. P. 311–331.
15. Online Translation Platform – MotaWord: веб-сайт. URL: <https://www.motaword.com/> (дата звернення: 23.03.2023).
16. Peris A., Domingo M., Casacuberta F. Interactive neural machine translation. *Computer Speech & Language*, 2017. № 45. P. 201–220.
17. Saunders G. Lincoln im Bardo. Ub. von Frank Heibert, Luchterhand Literaturverlag in der Verlagsgruppe Random House GmbH, 2018. 448 s.
18. Saunders G. Lincoln in the Bardo. USA: Random House, 2017. 368 p.
19. Schaeffer M., Carl M. Shared representations and the translation process: A recursive model. In *Describing Cognitive Processes in Translation*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2012. P. 21–42.
20. The Most Advanced AI Solution for Enterprise Translation and Localization: веб-сайт. URL: <https://ilt.com/> (дата звернення: 23.03.2023).
21. Weston M. Meaning, Truth and Morality in Translation. In *Translation Today: Trends and Perspectives* / ed. by G. Anderman, M. Rogers. Multilingual Matters Ltd., 2003. 232 p.
22. Yamada M. The impact of Google neural machine translation on post-editing by student translators. *Journal of Specialised Translation*. 2019. № 31(1). P. 87–106.
23. Сондерс Дж. Лінкольн у бардо / пер. з англ. А. Маслюх. Видавництво Старого Лева, 2019. 464 с.

**ВІДОБРАЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ
У ПЕРЕКЛАДІ РЕАЛІЙ АНГЛОМОВНОГО ТЕЛЕСЕРІАЛУ
«АБАТСТВО ДАУНТОН»**

**REPRESENTATION OF THE ENGLISH CULTURAL TRADITION
IN THE TRANSLATION OF THE REALIAS OF THE ENGLISH TV SERIES
“DOWNTON ABBEY”**

Грон Ю.Г.,

orcid.org/0000-0002-0261-7843

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету*

Кузубна В.В.,

orcid.org/0000-0002-8365-9198

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету*

У статті на матеріалі сучасного англомовного телесеріалу «Абатство Даунтон» (1 сезон, 2010 року) здійснюється аналіз перекладацьких особливостей у інтерпретації безеквівалентної лексики, тобто реалій, які позначають риси англійської культури. Аналізується поняття безеквівалентної лексики та наводяться відповідні синонімічні терміни на його позначення, запропоновані різноманітними вченими, а саме лакуни, екзотична лексика, проґалини, варваризми, етнокультурна лексика/етнолексми, алієнізми тощо. Також, береться до уваги таке поняття як «англійськість» на позначення менталітету, культурно-історичних особливостей, традицій та мови народу у тлумаченні безеквівалентної лексики телесеріалу «Абатство Даунтон». Досліджуваний телесеріал можна вважати взірцем поняття «англійськості», оскільки у ньому представлено зріз історичних подій початку ХХ століття. Прикметним є те, що у телесеріалі використовуються іконічні знаки, витриманий стиль англійського мовлення, що разом втілюють спільну естетичну функцію – відображують особливості національного характеру англійців. У телесеріалі робиться акцент на доволі значущій категорії, яка й досі залишається важливою, – це поділ на класи та титули. Відомим є той факт, що для знатного англійського роду доволі почесно отримати звання чи титул від королеви чи короля Англії. Тож, мовлення героїв серіалу характеризується вживанням значної кількості титулів, звернень, що притаманні певним колам. У дослідженні зазначається, що під час інтерпретації художнього фільму, яка відбувається відповідно до законів інтерпретації художнього твору, перекладач має враховувати такі аспекти як специфіку персонажа, контекстуальне значення реплік, гумор, гру слів, сленг, інтонації та загальний задум твору. Для перекладу досліджуваного твору було використано такі трансформації як транскрипція та транслітерація, власне переклад, партонімічна заміна, парто-партонімічна заміна, генералізація, деметафоризація, підбір еквівалента, еквонімічна трансформація, вилучення тощо.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, реалія, англійськість, трансформація, інтерпретація.

The article, based on the material of the modern English television series "Downton Abbey" (Season 1, 2010), analyzes the translation features in the interpretation of non-equivalent vocabulary, that is, the realias denoting the features of the English culture. The concept of non-equivalent vocabulary is studied and the corresponding synonymous terms for its designation proposed by various scientists are given, namely lacunae, exotic vocabulary, gaps, barbarisms, ethno-cultural vocabulary/ethnolexems, alienisms, etc. The concept "Englishness" is taken into account to denote the mentality, cultural and historical features, traditions and language of the people in the interpretation of the non-equivalent vocabulary of the TV series "Downton Abbey". The TV series under study can be considered an example of the concept of "Englishness", since it presents a cross-section of historical events of the early twentieth century. It is noteworthy that the TV series uses iconic signs, a sustained style of the English speech, which together represent a common aesthetic function that is reflect the peculiarities of the national English character. The TV series focuses on a fairly significant category, which still remains important, that is class approach. It is a well-known fact that it is quite honorable for a noble English family to receive a title from the Queen or King of England. Therefore, the speech of the characters is characterized by the use of a significant number of titles that are inherent in certain circles. The study notes that when interpreting a feature film, which takes place in accordance with the laws of interpretation of a work of art, the translator must take into account such aspects as the specifics of the character, the contextual meaning of the lines, humor, wordplay, slang, intonation and the general purpose of the work. For the translation of the work under study, such transformations as transcription and transliteration, translation itself, paronymic replacement, parto-paronymic replacement, generalization, demetaphorization, selection of the equivalent, equonymic transformation, omission, etc.were used.

Key words: non-equivalent vocabulary, realia, Englishness, transformation, interpretation.

Постановка проблеми. Темп життя XXI століття змінив не тільки робочий графік сучасної людини, але й вплинув на дозвілля та розваги. Більшість молоді та родин обожають переглядати серіали та фільми, які не тільки розважають, але й навчають, пропонуючи інформацію про життя та традиції інших країн. Тож, аудіо-візуальна продукція, яка надходить до України з інших країн, потребує вдалого та якісного перекладу. Перекладач, який працює з таким видом продукції для перекладу, мусить враховувати те, що кінотекст – це різновид креалізованого тексту, де потрібно не тільки адекватно перекласти репліки дійових осіб, але й дотриматися загальної атмосфери фільму, не знехтувати особливостями культури іншої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словниковий склад мови перекладу та мови оригіналу завжди буде відрізнятися, оскільки в іноземній мові поряд із мовними одиницями, що мають поодинокі або численні відповідності у мові перекладу, часто відсутні певні лексичні та граматичні одиниці. Лінгвіст Р. Нір такі одиниці іноземної мови без регулярних відповідностей у мові перекладу називає безеквівалентними одиницями [15].

За допомогою екстралінгвістичного та лінгвістичного підходів до розуміння реалій сформульовано визначення та класифікацію безеквівалентних одиниць. Реалію, відповідно до екстралінгвістичного підходу, вважають позамовним явищем і визнають її як факт, який пов'язаний із суспільними та культурними подіями країни, державним устроєм, історією, тощо [3]. З іншого боку, послідовники лінгвістичного підходу переконані, що реалія залежить від такого критерію, як «її національно-культурний колорит, співвіднесеність з об'єктивною реальністю, відображенням у свідомості конкретної лінгвокультурної спільноти і, як наслідок цього, відсутність відповідностей в інших мовах» [там само].

Поняття «реалія» у науковій літературі має низку синонімів, наприклад, «екзотична лексика», «безеквівалентна лексика», «побутовізм», «варваризм», «вокалізм», «етнографізм», «алієнізм», «фонові слова», «слова з культурним компонентом», «діалектизм». Такі поняття не суперечать одне одному, а лише набувають певних додаткових значень. Однак, наукові погляди дослідників не завжди співпадають з існуванням такої великої кількості термінів на позначення «реалії» [там само].

Слова-реалії у перекладознавстві отримали наступні назви. **Безеквівалентна лексика** позна-

чає лексичні одиниці без еквівалентів у мові перекладу [8]. **Екзотична лексика** – це лексеми на позначення географічних та історичних реалій. **Прогалини або ще лакуни** називають поняття культури одного народу, проте відсутні у іншій культурі [9]. **Варваризми** – лексика, яка пояснює чужоземні звичаї, особливості життя та побуту, місцевого колориту [6]. **Етнокультурна лексика або етнолексеми** характеризують систему знань про специфічну культуру певного народу як його історико-етнічну особливість. **Алієнізми** – мовні одиниці маловідомих мов, які використовуються з метою емпізи стилістичної функції екзотизмів [4].

Науковець С. Козлоф називає реаліями факти історії та державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, предмети побуту минулого та сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття і вважає їх безеквівалентною лексикою. Дослідник також виділяє «асоціативні реалії», які «знаходять своє матеріалізоване вираження у компонентах значень слів, у відтінках слів, в емоційно-експресивних обертонах, за внутрішньою словесною формою тощо, виявляючи інформаційні розбіжності понятійно-подібних слів у порівнюваних мовах» [14]. Таким чином, запропоновані дефініції пояснюють поняття «слова-реалії» як мовні одиниці на позначення елементів «чужої» культури із національним, історичним, місцевим або побутовим колоритом, не мають еквівалентів в інших мовах та культурах.

Постановка завдання. Пропонована наукова розвідка має на меті розглянути особливості використання перекладацьких трансформацій при перекладі кіно продукції з урахуванням культурних національних відмінностей, побуту та повсякденного життя та розглянути як досліджувані реалії репрезентують національний характер англійців.

Виклад основного матеріалу. Переклад, як правило, охоплює дві мови та дві культурні традиції, тому перед перекладачем постає проблема вирішення відтворення культурних реалій у тексті оригіналу, врахування лінгвокультурних факторів при перекладі. Культурне підґрунтя у перекладі набуває різних форм у широкому діапазоні: від лексики та синтаксису до ідеології і способу життя в певній культурі [5, с. 11]. Під час інтерпретації реплік перекладачеві слід враховувати віковий фактор та культурний рівень персонажа, образність складу, а також контекстуальне значення фраз. Не слід забувати про колорит іншомовної культури, який може бути у вигляді спе-

цифічного гумору, гри слів, розмовної лексики, сленгу, інтонацій героїв та, який чітко передає ідеї режисера, сценариста кінофільму [5, с. 12].

Переклад, адаптація, синхронний переклад, дубляж, субтитрування стають у нагоді при здійсненні переозвучування. Субтитрування – це тексти перекладу, які орієнтовані на візуальне сприйняття інформації. Перекладач повинен зробити текст перекладу читабельним та відповідним за розміром [14]. Фонові знання відіграють першочергову роль при перекладі фільмів. Для перекладача головне добре орієнтуватися у побуті, сучасній культурі, політичній ситуації, ключових історичних подіях країни, в якій відбуваються події фільму.

Дослідниця А. П. Мельник переконана, що з огляду на можливості відтворення специфічних для певної культури елементів, слід брати до уваги особливі стратегії перекладу [7]. Зокрема, науковець Б. Недергард-Ларсен визначає шість стратегій для подолання труднощів перекладу фільмів, пов'язаних із культурною асиметрією: 1) перенесення/запозичення; 2) пряий переклад; 3) пояснення; 4) перефразування; 5) адаптація до цільової культури; 6) вилучення [13, с. 219].

Англія – це країна, де культура та мистецтво тісно пов'язані між собою стародавніми історичними особливостями. В англійській мові для вираження національного характеру та культури існує поняття «англійськості» [2], яке увібрало у себе менталітет, культурно-історичні особливості, традиції та мову народу. Телесеріал «Абатство Даунтон» є зразком художнього дискурсу, оскільки попри історичні події, що відбуваються у рамках сюжету, у серіалі використовуються іконічні знаки, стилізоване мовлення, які об'єднані спільною естетичною функцією – показати Англію початку ХХ століття та особливості національного характеру. «Абатство Даунтон» – це телесеріал, який було знято у Британії. Автор сценарію – Джуліан Феллоуз, який співпрацював з компаніями Carnival Films та Masterpiece. Всі події серіалу відбуваються на початку ХХ століття у родовому помісті Даунтон, що розташоване в Йоркширі. Тут мешкають усі члени родини Кроулі. Лорд Грентем, голова родини, одружився з розрахунку на заможній американці Корі. Невдовзі у цього подружжя народилося троє доньок. У 1912 році в результаті трагедії в Атлантичному океані затонув корабель «Титанік» і разом з ним загинули прямі спадкоємці, кузен та племінник графа. Родина щиро вірить у те, що весь статок сім'ї залишиться старшій доньці Мері, проте її батько вирішує залишити свій спадок троюрідному брату по чоловічій лінії Меттью Кроулі.

Родина Кроулі та їхня прислуга проживають у так звану едвардську епоху, яка мала неабиякий вплив на життя усіх прошарків населення та британську суспільну ієрархію. Окрім історичної події гібелі «Титаніка» у телесеріалі зафіксовано події Першої світової війни, ірландської визвольної війни, епідемії іспанки. У нашому дослідженні за основу мовного матеріалу взято суцільну вибірку із 50 виразів, що містять реалії двох перших серій першого сезону кінофільму.

Назва телесеріалу «Downton Abbey» в перекладі українською мовою означає місце розгортання подій «Абатство Даунтон». Даунтон – це приватна садиба і не має жодного стосунку до релігії. Сама назва свідчить про події в історії Англії, коли в ХVІ столітті абатства та інші релігійні будівлі передавалися у приватну власність. Топонім у якості прикладу англійської реалії зберігся завдяки традиційності та консерватизму англійців. Найбільша значуща категорія, що стала частиною поняття англїцизму – це поділ на класи та титули. Відомо, що отримати від королеви почесне звання чи мати титул, знатний рід й досі має велике значення для англїців. Тож, у мовленні героїв можна почути значну кількість титулів, звернень, що притаманні певним колам. У серіалі класовий поділ в Англії включає три рівні: вищий клас, тобто *Nobility*, середній клас, тобто *Middle class* та нижчий клас, тобто прислуга – *Servants*. Серед позначень осіб виявлено нами наступні. У серіалі ввічлива форма звернення до жінки з титулом позначається як *ladyship/milady*. *Lordship/milord* – це ввічлива форма звернення до титулованого чоловіка. Представники середнього та нижчого класів не мають титулів, а тому до них звертаються як *Mr, Mrs, miss*.

Родина Кроулі має значний штат прислуги, тому у телесеріалі часто використовуються назви посад прислуги, як-от дворецький – *a butler*, домоуправителька – *housekeeper*, покоївка – *housemaid*, особиста помічниця графині – *a ladyship's maid*, камердинер – *a valet*, лакей – *footman*. Такі реалії перекладаються підбором прямого еквівалента в українській мові. Сцени із фільму передають особливості побуту знатних осіб, правила для прислуги, якості справжнього джентльмена та леді, снобізм.

Таким чином, аби влучно перекласти реалії, які відображені у цьому телесеріалі, використовується кілька способів інтерпретації реалій:

I. Транскрипція або транслітерація;

II. Власне переклад, що включає: 1) неологізми (калька, напівкалька, освоєння, семантичний неологізм), 2) заміна реалій, 3) приблизний

переклад (родо-видова заміна, функціональний аналог і опис, пояснення, тлумачення), 4) контекстуальний переклад [5].

Транскрипція/транслітерація. Такий спосіб лексичної трансформації переважно використовується при перекладі таких реалій як власні назви та імена. У такому випадку перекладач повинен за допомогою зноски (примітки) чи пояснення тлумачити транскрибоване слово, якщо воно є абсолютно новим та невідомим для читача чи глядача. У сцені, де містер Карсон просить одного із слуг підготувати газети для господарів, можна почути назви газет, які вони читають. Ці власні назви перекладено способом транскрибування:

Do the Times first, he only reads that at breakfast (05:59). – Спершу Таймз, він читає її за сніданком (05:59).

... And the Sketch for the ladyship (06:00). – Для її світлості, Скетч (06:01).

У сцені, де герої обговорюють новину про затонувший корабель Титанік, власна назва перекладається способом транслітерації:

Does anyone else keep dreaming about the Titanic? (36:10). – Кому-небудь іще снівся Титанік? (36:14).

Імена головних героїв звучать при перекладі також за допомогою транскрибування:

So duke of Crowborough is asking himself to stay (38:00). – Отже, молодий герцог Кроуборо просить прийняти його (38:09).

Різноманітні географічні назви у телесеріалі перекладаються за допомогою способу транслітерації або транскрипції:

I've got a job in Ripon, and I've said I'll start tomorrow (08:24). – Я знайшов роботу у Ріпоні і починаю завтра (08:25).

Вартим уваги видається переклад висловлювання одного з лакеїв, який будучи сильно роздратованим, порівнює камердинера його світлості з одноногим Джоном Сільвером. У цьому випадку ім'я переклали також за допомогою способу транслітерації. Проте вживання такої реалії у фільмі є невинуватим. Справа в тому, що Джон Сільвер – це персонаж роману «Острів Скарбів», який був без ноги, а камердинер лорда за сюжетом нашкульгує:

I can't believe I've been passed over for Long John Silver (14:49). – Не віриться, що мене обскавав одноногий Джон Сільвер (14:51).

Заслуговує на увагу епізод із модним танцем того часу під назвою грізлі. Перекладач вдавня до перекладацьких способів транскрипції та уточнення. Цей танець був популярним на початку ХХ століття в Америці, а з'явився він у Сан Франциско:

Don't you know the Grizzly Bear? (25:52). – Ти не знаєш танцю грізлі? (25:53).

Лорд Грентем часто використовує алюзії у своєму мовленні. У наведеному нижче прикладі в оригіналі лорд згадує ім'я *Sydney Carton*, яке перекладач вилучив. У Вікіпедії зазначено: **Sydney Carton** is a central character in Charles Dickens' 1859 novel *A Tale of Two Cities*. He is a shrewd young Englishman educated at Shrewsbury School, and sometime junior to his fellow barrister Stryver [10]:

You are not playing Sydney Carton (35:20). – Карсон, не розігруй мелодраму. Ви ж не в театрі (35:20).

Найбільш поширеним способом перекладу реалій у телесеріалі «Абатство Даунтон» є переклад за допомогою власне перекладу, який включає 1) неологізми (калька, полукалька, освоєння, семантичний неологізм); 2) заміну реалій; 3) приблизний переклад (родо-видова заміна, функціональний аналог і опис, пояснення, тлумачення); 4) контекстуальний переклад. Розглянемо наступні приклади.

У запропонованому прикладі реалія побуту життя прислуги у домі лорда *servant's hall breakfast* перекладається за допомогою холонімічної трансформації *сніданок для прислуги*:

Have you laid the servant's hall breakfast? (02:14) – Сніданок для прислуги готовий? (02:17).

У наступному прикладі перекладач вдавня до партонімічної заміни, тобто замінив назву цілого його частиною:

What about bedroom fires? (02:20). – А каміни у спальнях? (02:24).

Розглянемо наступний приклад, де використано парто-партонімічну трансформацію, тобто заміни однієї частини назвою іншої частини:

... And finished blacking that stove? (02:17). – А ніч розтопила? (02:20).

Now, put that apple tart in the lower oven (20:00) – Постав яблучний пиріг у нижню піч (20:02).

Як видно з перекладу лексема *tart* перекладається за допомогою лексеми *пиріг*, в той час як її значення наступне: *an open pastry case with a filling, usually of something sweet such as fruit* [10].

Використання способу генералізації у наступному епізоді є доволі влучним та доречним, оскільки газети в домі читають усі його мешканці. Тобто, в мові оригіналу лакей використовує лексему *lordship* у той час, як у перекладі звучить *господарі*:

We wouldn't want his lordship's hands to be as black as yours (06:17). – ... щоб висушити чорнила

і руки господарів не були чорні, як у тебе (06:19).

Далі перекладач навпаки використовує конкретизацію для перекладу такої реалії як **табакерка**:

Snuff boxes, he collects them (14:17). – Табакерки, він їх колекціонує (14:18).

Розглянемо приклад реалії, яка передає співчутливе ставлення англійців, за допомогою демегафоризації, тобто метафоричний вираз не отримує еквівалентної метафори в українському перекладі, оскільки такої не існує:

God help poor devils below decks! (07:33) – Врятуй, Боже, бідолах з перших палуб (07:34).

Уваги заслуговує наступний переклад. Реалія, яка відображає життя Англії на початку ХХ століття *milk train*, отримала переклад за допомогою парто-партономічної трансформації *ранковий потяг*. У Вікіпедії зазначено таке пояснення: **Milk trains** were a common sight on the railways of Great Britain from the early 1930s to the late 1960s. Introduced to transport drinking milk from creameries to consumers in the cities, by 1981 they had all been replaced by road transport (16):

You are early. – Came on the milk train (10:45). – Ви рано. Приїхав ранковим потягом (10:46).

Переклад реалій за допомогою безпосереднього еквівалента здійснюється доволі рідко у цьому серіалі. Запонки – це предмет одягу знаті. Вважалося, що чоловічі запонки були і є ознакою елітарності, статусності. Це свого роду був «квиток» у світ дорогих ресторанів і фешенебельних кабінетів. Правильно підібрані запонки красномовніше могли розказати про статус та імідж чоловіка, ніж каблучка або інша прикраса (4). У наступному прикладі перекладач вдавня сам до такої лексичної трансформації, однак йому довелося використати вилучення схожих понять:

What about studs and links? Do I choose them or does he? (13:58). – А запонки? Їх обирає він, чи я? (14:00).

Ще один приклад прямого еквівалента торкається реалії. Що позначає тип зброї, яку використовували у Першу світову війну, шрапнель:

A bit of shrapnel got left in or something and it moved, but it's fine (27:54). – Там залишилася шрапнель, але нічого (27: 56).

Еквонімічна трансформація, на нашу думку, досить вдало передає у наступному прикладі назву професії кузена Кроулі. Тобто, перекладач застосував лексему *адвокат* до слова *solicitor*, яке має вужче і конкретніше значення: a type of lawyer in Britain and Australia who is trained to prepare cases and give advice on legal subjects and can represent people in lower courts (10):

Matthew Crowley is a solicitor based in Manchester (21:30). – Метью Кроулі, адвокат, живе в Манчестері (21:37).

У епізоді, коли молодий герцог та міс Мері знайомляться з будинком, перекладач вдається до вилучення реалій, які доволі влучно характеризують процес залицяння у старій добрій Англії. Окрім того, що у цьому перекладі використовується вилучення, генералізація також є влучною:

It's not quite the same with 20 chaperons hiding behind every fern (44: 47). – Ні не шкода. Але там з-за кожного дерева за нами підглядали (44:49).

Chaperon має таке значення: an older person who is present at a social event to encourage correct behavior [10].

Лексема *fern* має більш вузьке значення, ніж у перекладі: a green plant with long stems, wide, thin leaves, and no flowers [10].

Заміна реалії відбувається не часто у дубляжі телесеріалу «Абатство Даунтон». Розглянемо такий епізод, де Містер Карсон робить зауваження лакею через його промахи в роботі, на що той реагує наступною реплікою:

I bet he comes from a line of butlers that goes back to the Conqueror (10:52). – Він з роду дворецьких, що існував ще за царя Гороха (10:55).

John the Conqueror – це фольклорний персонаж, а тому перекладач вдавня до прийому одомашнення і замінив англійську реалію-фразеологізм українською.

Висновки. Отже, при перекладі телесеріалу «Абатство Даунтон» найчастіше застосовується власне переклад, який включає різноманітні лексичні трансформації, а також способи транслітерації та транскрипції, що доволі влучно та повно передають атмосферу «англійськості» телесеріалу, відтворюють незабутню атмосферу життя благородної родини у певний історичний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абатство Даунтон. Сезон 1. URL: <https://kino4ua.com/1278-abatstvo-daunton-1-2-3-4-sezon.html> (Дата звернення 12.12.22).
2. Бандровська О. Поняття “english/british” у визначенні літературної традиції великої британії : історичний аспект. *Вісник Львівського університету*. Серія іноземні мови. 2016. Вип. 23. С. 138–144.
3. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2008. 42 с.

4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця : Нова Книга. 272 с.
5. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
6. Матківська Н. А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. 2015. № 3. С. 152–147.
7. Мельник А.П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 58. С. 110–112.
8. Орехова О. І. Теоретичні засади кіно перекладу : історичний аспект. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки 2013. Кн. 3. С. 164–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_3_35 (Дата звернення 15.10.22).
9. Радецька С. В. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу: переваги та недоліки. *Філологічні науки*. 2016. № 2. С. 81–84.
10. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (Дата звернення 10.12.22).
11. Downtown Abbey. Season 1. URL: <https://ww3.fmovies.co/film/downton-abbey-season-1-6008/> (Дата звернення 12.12.22).
12. Kozloff S. *Overhearing Film Dialogue*. Berkeley : University of California Press, 2000. 336 p.
13. Nedergaard-Larsen B. Culture-bound problems in subtitling. *Perspektives: Studies in Translatology*. 1993. № 2. P. 207–241.
14. Nida E. *Toward a Science of Translating : With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden : Brill, 1964. 331 p.
15. Nir R. Linguistic and sociolinguistic problems in the translation of imported TV films in Israel. *International Journal of the Sociology of Language*. 1984. № 48. P. 81–97.
16. Wikipedia. The Free Encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page (Дата звернення 15.12.22).

РОЗДІЛ 6

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

UDC 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.31>

CORPUS-BASED STUDY OF COLLOCATIONS WITH SYNONYMS ‘FREEDOM’ AND ‘LIBERTY’ IN AMERICAN ENGLISH

КОРПУСНО-БАЗОВАНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛОКАЦІЙ З СИНОНІМАМИ ‘FREEDOM’ ТА ‘LIBERTY’ В АМЕРИКАНСЬКІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Bihdai M.O.,

*orcid.org/ 0000-0001-6507-6100**Candidate of Philological Sciences,**Lecturer at the Applied Linguistics Department**Lviv Polytechnic National University*

The purpose of the article is to conduct the corpus-based research of collocations with synonyms ‘freedom’ and ‘liberty’ in American English based on the Corpus of Contemporary American English (COCA). The topicality of this study is determined by the need to conduct linguistic research based on American English on a large array of data.

The COCA comprises approximately 1 billion words spanning from 1990 to 2019, with an even distribution of genres including spoken language, fiction, popular magazines, newspapers, academic journals, television/film subtitles, blogs, and web pages. Each genre contains roughly 120–130 million words, making the COCA a unique resource for linguistic research.

Analysis of the collocations of ‘freedom’ and ‘liberty’ with nouns, verbs in infinitive, and adjectives identified both shared and distinct characteristics between them. The presented data showed that there is 81% higher frequency in the usage of the word ‘freedom’ compared to ‘liberty’ in American English.

Upon analyzing the collocations ‘freedom + noun’ and ‘liberty + noun’, it was observed that the only noun that features in their top 10 collocations is ‘movement’. Additionally, the ‘liberty movement’ appears more frequently than the ‘freedom movement’ in American English. Furthermore, comparing the collocations ‘adjective + freedom’ and ‘adjective + liberty’ showed that the adjectives ‘religious’, ‘individual’, ‘personal’, ‘economic’, ‘political’, and ‘human’ are common in both synonymous pairs.

Synonyms ‘freedom’ and ‘liberty’ have the biggest number of similarities when forming collocations with adjectives and the least similarities were observed with collocations with nouns in American English based on data from COCA during the period 1990–2019. We see the prospect of further research in the study of collocations with these synonyms across different subgenres based on the data of this corpus.

Key words: corpus linguistics, corpus, corpus-based approach, collocations, synonyms, American English.

Мета статті – провести корпусно-базоване дослідження колокацій із синонімами ‘freedom’ і ‘liberty’ в американській англійській мові на основі Корпусу сучасної американської англійської мови (COCA). Актуальність даної розвідки зумовлена необхідністю проведення лінгвістичних досліджень на основі американської англійської мови на великому масиві даних.

COCA містить приблизно 1 мільярд слів, що охоплюють період з 1990 по 2019 роки, а також рівномірний розподіл жанрів, включаючи розмовну мову, художню літературу, популярні журнали, газети, наукові журнали, субтитри до телебачення та фільмів, блоги та веб-сторінки. Кожен жанр складається з приблизно 120-130 мільйонів слів, що робить COCA унікальним ресурсом для лінгвістичних досліджень.

Аналіз колокацій ‘freedom’ і ‘liberty’ з іменниками, дієсловами в інфінітиві та прикметниками виявив їхні спільні та відмінні риси. Представлені дані показали, що в американській англійській мові слово ‘freedom’ вживається на 81% частіше, ніж ‘liberty’.

Проаналізувавши словосполучення ‘freedom + іменник’ і ‘liberty + іменник’, виявлено, що ‘movement’ – це єдиний іменник, який є в топ-10 колокаціях для обох слів. Крім того, в американській англійській мові словосполучення ‘liberty movement’ з’являється частіше, ніж ‘freedom movement’. Порівняння колокацій ‘прикметник + freedom’ і ‘прикметник + liberty’ показало, що прикметники ‘religious’, ‘individual’, ‘personal’, ‘economic’, ‘political’ та ‘human’ є спільними для обох синонімічних пар.

Синоніми ‘freedom’ і ‘liberty’ найбільше схожі при формуванні колокацій з прикметниками, а найменше – у колокаціях з іменниками в американській англійській мові на основі даних COCA за період 1990-2019 років. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у вивченні колокацій з цими синонімами в різних піджанрах на основі даних цього корпусу.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпус, корпусно-базований підхід, колокації, синоніми, американська англійська мова.

Formulation of the problem. Corpus linguistics is one of the priority areas of modern linguistics. It involves the study of large, structured collections of naturally occurring language data, called corpora. The history of corpus linguistics dates back to the early 1960s when computational linguists began exploring ways to use computers to analyze and study a language.

The development of corpus linguistics is closely related to the development of computer technologies. With the advent of more powerful computers and advancements in natural language processing techniques, corpus linguistics has become increasingly popular and sophisticated. Researchers use corpora to investigate a wide range of linguistic phenomena, including syntax, semantics, pragmatics, discourse analysis, and language variation and change.

Today, corpus linguistics is used in various fields, such as language teaching and learning, lexicography, forensic linguistics, and language technology. The development of digital corpora and analysis tools has also made corpus linguistics a more accessible and user-friendly research approach, allowing for more detailed and nuanced analyses of language data.

Corpus studies make it possible to objectively study various linguistic phenomena since they are carried out on the materials of natural language texts.

The **topicality** of the study is determined by the need to conduct linguistic research based on American English on a large array of data.

The **purpose** of the article is to conduct the corpus-based research of collocations with synonyms ‘freedom’ and ‘liberty’ in American English based on the Corpus of Contemporary American English (COCA).

Analysis of recent research and publications. Corpus-based research has become a crucial aspect of contemporary linguistics, with the application of diverse methods and approaches allowing for increasingly complex explorations. For over three decades, English language corpora such as the American National Corpus, Corpus of Contemporary American English, and the Brown Corpus have served as foundational resources for numerous research worldwide.

Currently, a large number of studies are carried out in the field of corpus linguistics for English [1, 3, 5, 6, 10, 11, 14], Ukrainian [8, 9], and other languages. However, there are not enough studies concerned with the analysis of collocations with synonyms ‘freedom’ and ‘liberty’ based on American English and COCA.

A corpus is a large and structured collection of texts or spoken language data that is used to study the language. A corpus may consist of written texts,

such as novels, articles, or legal documents, or spoken language data, such as recordings of conversations or speeches. The texts or recordings in a corpus are often selected to represent a particular language, genre, or time period, and they are typically annotated with information about their structure, vocabulary, and other linguistic features. Linguists use corpora to study language in a data-driven way, analyzing patterns of language use and exploring how language varies across different contexts and speakers.

The term “corpus linguistics” was first mentioned in 1983 in the collection of scientific works “Corpus Linguistics: Recent Developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research”. The researchers D. Biber [2], W. Francis [4], G. Leech [7], and J. Sinclair [12] made a big impact on corpus linguistics and corpus studies all over the world.

By examining the collocations or nearby words of a word or phrase, it is possible to gain valuable insight into its meaning and usage. This is due to the idea that you can learn a lot about a word by the words it frequently appears with. With COCA, a genre-balanced corpus of one billion words, users can observe the frequency of collocations by part of speech. This provides information on whether the collocations tend to appear before or after the word in question and how closely they are associated.

“Researchers differ with respect to what types of co-occurrence they focus on when identifying collocations. Some treat co-occurrence as a purely sequential phenomenon defining collocates as words that co-occur more frequently than expected within a given span. Some researchers require a span of 1 (i.e., the words must occur directly next to each other), but many allow larger spans (five words being a relatively typical span size) [13, p. 220]”. In our study of collocations with synonyms ‘freedom’ and ‘liberty’ and nouns, verbs in the infinitive form, and adjectives only the words that occurred directly next to each other were investigated.

The presented research is corpus-based and implies a comparison method, as well as frequency analysis. Our study is based on data from the COCA corpus [<https://www.english-corpora.org/coca/>] as one of the best genre-balanced corpora.

COCA was selected as the source for materials, as it is a valuable resource for linguists and other researchers interested in the study of American English. Its size, variety of sources, and searchability make it a powerful tool for investigating a wide range of linguistic phenomena, and its time period and part-of-speech tagging enable researchers to explore language use in a contemporary context.

Results and discussions. “Natural languages typically contain pairs (or larger sets) of words with very similar meanings, such as big and large, begin and start or high and tall. In isolation, it is often difficult to tell what the difference in meaning is, especially since they are often interchangeable at least in some contexts. Obviously, the distribution of such pairs or sets with respect to other words in a corpus can provide insights into their similarities and differences” [13, p. 235–236].

Taking this into account the presented research shows similarities and differences between the synonyms ‘freedom’ and ‘liberty’ in general in American English across genres and time periods, as well as depicts how these synonyms form collocations with nouns, verbs in infinitive, and adjectives.

Fig. 1 displays the distribution of the word ‘freedom’ between the years 1990 to 2019. The highest frequency of 10639 was observed during the period 1990–1994. Subsequently, a gradual reduction in frequency occurred from 9593 during 199–1999, to 8521 during 2000–2004, and finally to 7528 during 2005–2009. A subsequent increase in frequency was observed between 2010–2014 with a frequency of 7798 and continued up to 2015–2019 with a frequency of 7980. However, this increase was still sig-

nificantly lower than the frequency observed during 1990–1994.

Fig. 2 illustrates the frequency of the word ‘liberty’ from 1990 to 2019. Similar to the findings for ‘freedom’, the highest frequency of 2965 was observed in texts from 1990–1994. This was followed by a gradual reduction in frequency from 2813 during 1995–1999, to 2568 in 2000–2004, 2573 in 2005–2009, and 2530 in 2010–2014. Notably, a subsequent increase in frequency was observed from 2015–2019 with a frequency of 2845, following a similar trend as observed for ‘freedom’.

Fig. 3 presents a graphical representation of the word ‘freedom’ across various genres. Academic journals exhibited the highest frequency with 15624 occurrences, followed by web pages and blogs with similar frequencies of 14907 and 14856, respectively. The frequency of ‘freedom’ in popular magazines, spoken texts, and newspapers was 9285, 9076, and 8706, respectively. Television/film subtitles exhibited the least frequency with 5251, and fiction had the lowest frequency with 4117.

Fig. 4 displays the frequency of the word ‘liberty’ across diverse genres. Similar to ‘freedom’, the highest frequency of 4653 occurrences for ‘liberty’ is observed in academic journals, followed by newspapers with

SECTION	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19
FREQ	10639	9593	8521	7528	7798	7980
WORDS (M)	121.1	125.2	124.6	123.1	123.3	122.8
PER MIL	87.85	76.62	68.37	61.18	63.22	65.01
SEE ALL SUB-SECTIONS AT ONCE						

Fig. 1. Frequency of the word ‘freedom’ across time periods

SECTION	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19
FREQ	2965	2813	2568	2573	2530	2845
WORDS (M)	121.1	125.2	124.6	123.1	123.3	122.8
PER MIL	24.48	22.47	20.61	20.91	20.51	23.18
SEE ALL SUB-SECTIONS AT ONCE						

Fig. 2. Frequency of the word ‘liberty’ across time periods

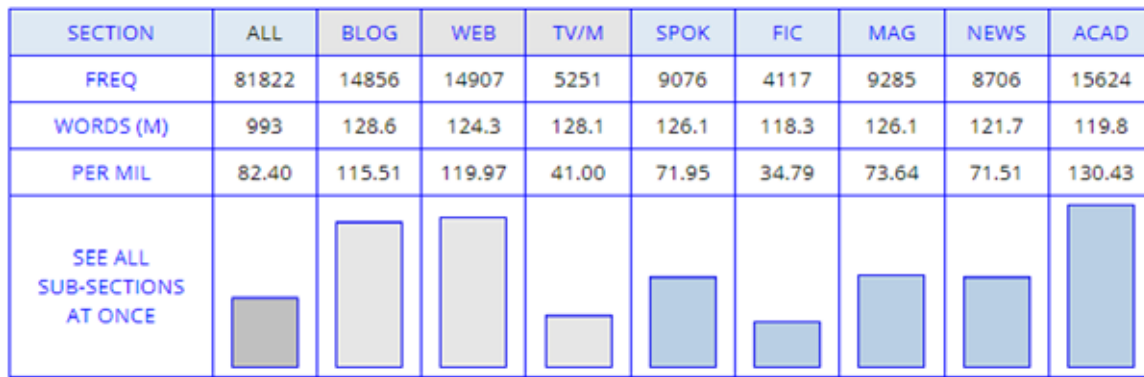

Fig. 3. Frequency of the word ‘freedom’ across different genres

3220 and popular magazines with 2807, whereas spoken texts exhibit 2100, television/film subtitles with 1855, and fiction with 1659. In contrast to ‘freedom’, the lowest frequency for ‘liberty’ is observed in blogs and web pages. In general, the presented data reveal that ‘freedom’ is 81% more frequently used in American English than ‘liberty’.

Upon closer examination of the frequency of the word ‘freedom’ within the subgenres of the genre of the academic journal (Fig. 5), it is evident that the three most prominent subgenres are law and political science with a frequency of 3136, philosophy and religion with a frequency of 2664, and history with a frequency of 2590.

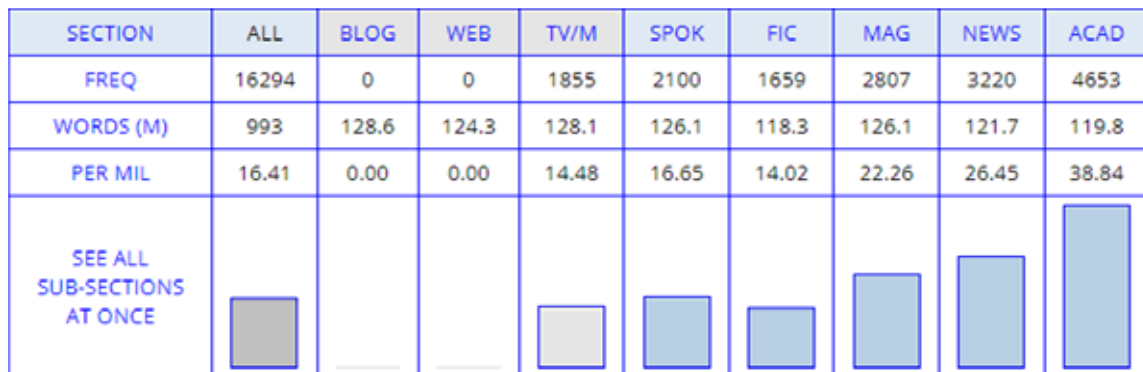

Fig. 4. Frequency of the word ‘liberty’ across different genres

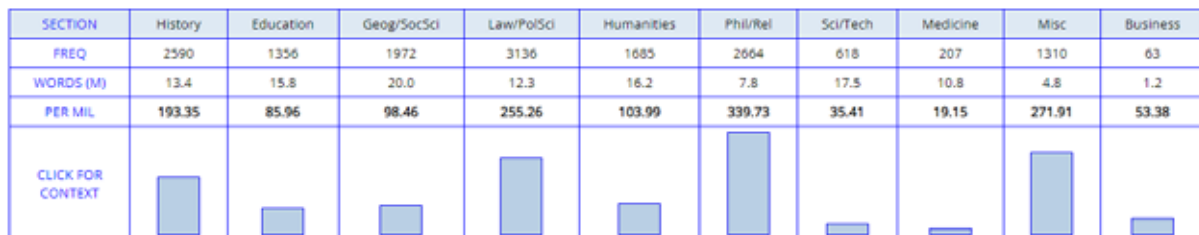

Fig. 5. Frequency of the word ‘freedom’ across different subgenres of academic genre

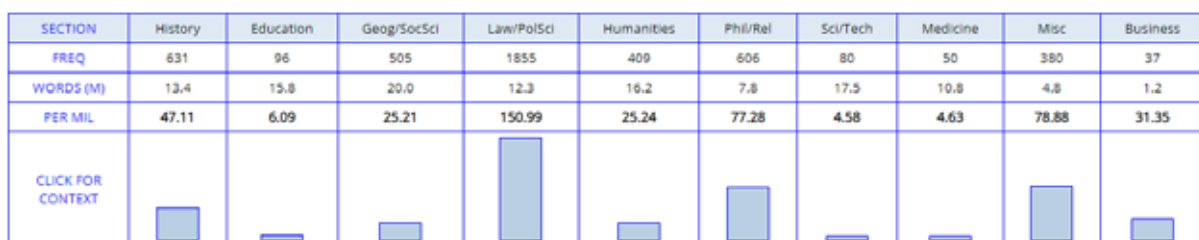

Fig. 6. Frequency of the word ‘liberty’ across different subgenres of academic genre

Fig. 6 illustrates the frequency of the word ‘liberty’ in various subgenres of the academic journal genre. The subgenre with the highest frequency of 1855 is law and political science. However, in contrast to the word ‘freedom’, the frequency of ‘liberty’ is notably lower in the subgenres of history, philosophy, and religion.

Collocations can be used to distinguish between words with similar meanings. Additionally, the meaning and usage of a word can vary depending on the genre in which it appears. With the help of collocations, it is also possible to examine changes in the meaning of words over time. Researchers can analyze collocations from different time periods to identify shifts in meaning or usage. Typically, collocations look at words that appear within a four-word range to the left or right of the target word, whereas in our study one-word range was investigated.

In our study, an analysis of the collocations of ‘freedom’ and ‘liberty’ with nouns, verbs in infinitive, and adjectives has been conducted which produced the below-mentioned results.

Fig. 7 displays the collocation of ‘freedom + noun’ across different genres and time periods. The top 10 most frequent collocations are: ‘freedom fighters’, ‘freedom house’, ‘freedom fighter’, ‘freedom press’, ‘freedom party’, ‘freedom caucus’, ‘freedom agenda’, ‘freedom restoration’, ‘freedom forum’, and ‘freedom movement’. The majority of these collocations occur most frequently in academic journals, television/film subtitles, newspapers, and spoken genres. Over time, there has been a shift in the frequency distribution of these collocations, from ‘freedom fighter(s)’, ‘freedom party’, and ‘freedom

movement’ in the 1990–1994 period to ‘freedom house’ and ‘freedom agenda’ in 2010–2014, and finally to ‘freedom caucus’ in 2015–2019.

Fig. 8 displays the frequency of the collocation of ‘liberty + noun’ across different genres and time periods. The top 10 most frequent collocations are: ‘liberty university’, ‘liberty media’, ‘liberty lady’, ‘liberty radio’, ‘liberty city’, ‘liberty county’, ‘liberty reserve’, ‘liberty movement’, ‘liberty ships’, and ‘liberty bowl’. The majority of these collocations have the highest occurrence in genres such as newspapers, spoken, popular magazines, and blogs. The distribution of frequency within time periods shows that the collocations of ‘liberty’ shifted from ‘liberty radio’ in 1990–1994 to ‘liberty city’ and ‘liberty ships’ in 2005–2009 to ‘liberty lady’ and ‘liberty reserve’ in 2015–2019.

Upon comparing the collocations ‘freedom + noun’ and ‘liberty + noun’, it can be observed that the sole noun they have in common among their top 10 collocations is ‘movement’. Additionally, it can be noted that ‘liberty movement’ has a higher frequency than ‘freedom movement’ in American English.

Fig. 9 illustrates the distribution of the collocation ‘verb in infinitive + freedom’ across various genres and time periods. The top 10 most frequent collocations observed are: ‘have freedom’, ‘be freedom’, ‘defend freedom’, ‘protect freedom’, ‘bring freedom’, ‘find freedom’, ‘enjoy freedom’, ‘promote freedom’, ‘mean freedom’, and ‘want freedom’. The majority of these collocations are commonly found in blogs, web pages, and spoken genres. These top 10 collocations had the highest frequency during 1990–1994, and a decreasing trend can be observed until 2015–2019.

ON CLICK: [CONTEXT] [TRANSLATE (77)] [ENTIRE PAGE] [GOOGLE] [IMAGE] [PRON/VIDEO] [BOOK] [HELP]		ALL	BLOG	WEB	TV/M	SPOK	FIC	MAG	NEWS	ACAD	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19	SECT
1	FIGHTERS	631	90	101	117	86	33	65	68	71	133	66	99	49	52	41	631
2	HOUSE	370	25	32	1	62		51	63	136	24	18	30	42	113	86	370
3	FIGHTER	342	49	36	66	47	23	36	47	38	72	38	90	29	33	35	342
4	PRESS	303	30	45	2	39	1	37	81	68	49	25	50	35	23	46	303
5	PARTY	301	34	16	6	92	4	42	77	30	104	40	53	8	13	33	301
6	CAUCUS	237				164		37	36							237	237
7	AGENDA	140	27	9		20		9	6	69				15	89		140
8	RESTORATION	137	11	6		6		22	25	67	3	48	5	1	21	42	137
9	FORUM	136	1	15		20		4	85	11	48	37	32		3		136
10	MOVEMENT	132	23	28	13	7	1	30	15	15	25	21	10	8	10	7	132
11	FOUNDATION	124	15	25		24	6	21	27	6	11	33	14	7	7	12	124
12	RING	113	21	25	25	17	5	13	5	2	11	11	21	9	13	2	113
13	RIDERS	108	2	9	11	24	13	29	11	9	18	16	17	10	13	23	108
14	SUMMER	108	1	7	4	35	4	24	20	13	41	6	11	15	17	10	108
15	ACT	103	5	11		8	2	27	15	35	13	14	8	13	7	32	103
16	INTERNET	98	26	43	2	3		9	4	11				3	14	12	98
17	COALITION	91	8	21	3	30	1	8	18	2	4	1	5	3	35	14	91
18	TOWER	91	12	12	3	20	1	10	33				10	37	7	13	91
19	STRUGGLE	71	4	7	2	14		16	4	24	9	16	10	10	5	10	71
20	TRAIL	69	13	3	12	2	3	16	20		4	15	7	3	18	6	69

Fig. 7. Frequency of the collocation ‘freedom + noun’ across different genres and time periods

HELP.	①	★	ALL	BLOG	WEB	TV/M	SPOK	FICTION	MAG	NEWS	ACAD	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19	SEC1	
1	①	★	UNIVERSITY	266	37	44	3	90	2	41	33	16	12	16	17	43	38	59	266
2	①	★	MEDIA	209	33	17		7		23	127	2	25	30	36	37	23	8	209
3	①	★	LADY	190	32	24	23	39	18	26	21	7	10	10	22	18	39	35	190
4	①	★	RADIO	127	27	10		22	8	30	21	9	57	4	10	3	10	6	127
5	①	★	CITY	107	16	14	22	12	3	16	20	4	15	11	7	21	8	15	107
6	①	★	COUNTY	104	1	3		1	1	4	88	6	4	22	21	22	30	1	104
7	①	★	RESERVE	92	3					87	2						1	88	92
8	①	★	MOVEMENT	88	58	21	1	2		1	5		3				4	2	88
9	①	★	SHIPS	87	9	3	1		4	21	2	47	4	2	2	56	4	7	87
10	①	★	BOWL	74	6	4		1	1	8	54		11	29	11	4	5	3	74
11	①	★	ISLAND	70	12	10	11	17	6	4	8	2		5	16	2	14	11	70
12	①	★	SHIP	70	5	3	14		7	14	10	16	18	4	4	27	2	6	70
13	①	★	USS	62	36	18	6				1	1		1		6		1	62
14	①	★	SQUARE	57	5	44		1	5	2			1	1	5		1		57
15	①	★	STREET	55	8	9	5	4	5	7	13	4	3	4	17	5	2	7	55
16	①	★	INTEREST	54	4	9		7		1	3	30	6	5	12	3	10	5	54
17	①	★	VALANCE	52	6	8	6	3	1	5	7	16	6	18	2		10	2	52
18	①	★	AVENUE	47	4	4	22		5	1	11			1	21	2	6	9	47
19	①	★	HEIGHTS	46	5	2	3	14		1	21		1	19	18		1		46
20	①	★	HILL	43	1	5		2		6	27	2	5	2	1	4	20	5	43

Fig. 8. Frequency of the collocation ‘liberty + noun’ across different genres and time periods

HELP.	①	★	ALL	BLOG	WEB	TV/M	SPOK	RIC	MAG	NEWS	ACAD	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19	SEC1	
1	①	★	HAVE	267	59	67	18	68	6	9	22	18	39	22	22	14	31	13	267
2	①	★	BE	65	19	6	5	13	4	3	9	3	3	6	10	7	3	5	65
3	①	★	DEFEND	62	8	16	2	15	1	11	5	4	9	4	5	8	4	4	62
4	①	★	PROTECT	49	8	10	4	9	2	3	3	10	14	3	1	4	3	6	49
5	①	★	BRING	48	10	3	9	10	2	5	5	4	9	4	6	8	5	3	48
6	①	★	FIND	37	11	8	1	8	5	2	1	1	2	1	6	4	1	4	37
7	①	★	ENJOY	34	6	4	1	5	1	2	3	12	6	4	4	4	2	4	34
8	①	★	PROMOTE	33	2	10	1	4		6	4	6	2	2	5	3	6	3	33
9	①	★	MEAN	31	5	5	1	7	2	4	3	4	8	2	3	4	2	2	31
10	①	★	WANT	30	11	7	2	7	1	2			2	1	3	3	3		30
11	①	★	PRESERVE	29	5	7	2	3	3		2	7	2	4	3	4	1	3	29
12	①	★	ACHIEVE	28	6	4		5		3	2	8	4	3	4	3	1	3	28
13	①	★	GAIN	28	5	10	2	3	1	1	5	1	3	2	2		3	3	28
14	①	★	ALLOW	27	7	8	1	5		2		4	2	2	1	6		1	27
15	①	★	GUARANTEE	27	3	3		3		6	6	6	3	3	5	1	5	4	27
16	①	★	SUPPORT	26	6	9		4		1	2	4	3	2	1	1	3	1	26
17	①	★	SEE	25	2	2	7	10	1	3			6	1	5	1	5	3	25
18	①	★	RESTORE	22	7	5	1	5		1	1	2	3	3	2	1		1	22
19	①	★	RESTRICT	22	5	7		4		1	2	3	2	3	3	2			22
20	①	★	SEEK	21	4	3	1	5	2	2	3	1	4	2	2	1	3	2	21

Fig. 9. Frequency of the collocation ‘verb in infinitive + freedom’ across different genres and time periods

The collocation ‘verb in infinitive + liberty’ across different genres and time periods is displayed on Fig. 10. The top 10 most frequent collocations are: ‘have liberty’, ‘protect liberty’, ‘preserve liberty’, ‘proclaim liberty’, ‘defend liberty’, ‘secure liberty’, ‘bring liberty’, ‘promote liberty’, ‘restore liberty’, and ‘advance liberty’. The majority of these collocations occur most frequently in blogs, web pages, and academic journals.

Upon comparing the collocations ‘verb in infinitive + freedom’ and ‘verb in infinitive + liberty’, it is observed that the verbs ‘have’, ‘protect’, ‘defend’, and ‘promote’ are shared between these synonymous pairs.

Fig. 11 presents the collocation analysis of ‘adjective + freedom’ across diverse genres and timeframes. The top ten frequently occurring collocations are ‘religious freedom’, ‘academic freedom’, ‘individual freedom’, ‘personal freedom’, ‘economic freedom’, ‘political freedom’, ‘intellectual freedom’, ‘human freedom’, ‘greater freedom’, and ‘Iraqi freedom’. The majority of these collocations appear in academic journals, blogs, and web pages. The distribution of collocations has undergone a significant change over time, with a shift from ‘academic freedom’, ‘individual freedom’, and ‘human freedom’ in the 1990–1994 period to ‘religious freedom’, ‘personal freedom’, and ‘economic freedom’ in 1995–1999. During 2000–2009, ‘Iraqi freedom’ was the most

HELP	SEARCH	★	ALL	BLOG	WEB	TV/M	SPOK	FI	MAG	NEWS	ACAD	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19	SECT
1	①	★	HAVE	47	8	22	1	8	1	2	5	5	2	8	1	1		47
2	①	★	PROTECT	23	4	4		2	3	4	6	5		3	1	2	4	23
3	①	★	PRESERVE	21	4	8	1		2	2	4		2	3		3	1	21
4	①	★	PROCLAIM	17	2	6	3		5		1	1	2	2	2		2	17
5	①	★	DEFEND	16	5	5		2	3		1	2		1	1		2	16
6	①	★	SECURE	15	5	2					8	2			1	2	3	15
7	①	★	BRING	12	4	1		1	3	1	2	1	2	1	1		2	12
8	①	★	PROMOTE	12	4	3			3		1	1	1		1		2	12
9	①	★	RESTORE	12	6	3	1		2			1		1			1	12
10	①	★	ADVANCE	10	6			1	1	1	1	1					2	10
11	①	★	TAKE	9		2		1	2	2	2				5	2		9
12	①	★	GIVE	8		2	1	2	2	1		1	1		3	1		8
13	①	★	ENJOY	8	2	4				1	1	1					1	8
14	①	★	CHOOSE	7	2	3		1		1	1		1				1	7
15	①	★	TRADE	7	2	1		3		1				1	2		1	7
16	①	★	BE	6	1	2	1	1		1	1	1		1	1			6
17	①	★	SACRIFICE	5	1	1	2	1		1	1			1	3			5
18	①	★	SUPPORT	5	3	1					1		1					5
19	①	★	UNDERMINE	5	1					4		1	1				2	5
20	①	★	CLAIM	4		3			1						1			4

Fig. 10. Frequency of the collocation ‘verb in infinitive + liberty’ across different genres and time periods

frequently occurring collocation, followed by ‘intellectual freedom’ in 2015–2019.

Fig. 12 illustrates the collocation of ‘adjective + liberty’ across various genres and time periods. The top ten frequently occurring collocations are: ‘religious liberty’, ‘individual liberty’, ‘personal liberty’, ‘civil liberty’, ‘economic liberty’, ‘human liberty’, ‘American liberty’, ‘political liberty’, ‘negative liberty’, and ‘ordered liberty’. Same as for ‘freedom’, the majority of collocations with ‘liberty’ occur most frequently in academic journals, blogs, and web pages. The distribution of collocations has undergone a significant change over time, with a shift from ‘personal liberty’, ‘human liberty’, and ‘political liberty’ in the 1990–1994 period to ‘individual liberty’ and ‘negative liberty’ in 1995–1999, and finally to

‘religious liberty’, ‘civil liberty’, ‘economic liberty’, and ‘American liberty’ in 2015–2019.

A comparison of the collocations ‘adjective + freedom’ and ‘adjective + liberty’ reveals that the adjectives ‘religious’, ‘individual’, ‘personal’, ‘economic’, ‘political’, and ‘human’ are common for both of these synonymous expressions.

One of the most interesting functions of the COCA is to compare collocations, which can be especially useful when studying synonyms. Fig. 13 shows such a comparison for the phrases ‘adjective + freedom’ and ‘adjective + liberty’. Both tables are sorted by the frequency of occurrence of each adjective with the studied nouns ‘freedom’ (W1) and ‘liberty’ (W2). The overall ratio W1/W2 for ‘freedom’/‘liberty’ is 3. For each collocation the ratio W1/W2 is shown,

HELP	SEARCH	★	ALL	BLOG	WEB	TV/M	SPOK	FI	MAG	NEWS	ACAD	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19	SECT	
1	①	★	RELIGIOUS	2750	560	539	50	217	20	374	325	665	188	396	151	209	371	336	2750
2	①	★	ACADEMIC	1237	81	223	6	38	10	102	99	678	293	202	186	129	37	86	1237
3	①	★	INDIVIDUAL	711	154	160	3	37	8	89	45	215	101	86	59	52	55	44	711
4	①	★	PERSONAL	710	160	140	19	52	28	80	89	142	72	90	73	65	57	53	710
5	①	★	ECONOMIC	673	150	125	1	39	1	71	43	243	84	163	33	40	40	38	673
6	①	★	POLITICAL	487	40	50	3	41	3	44	52	254	94	126	64	54	40	19	487
7	①	★	INTELLECTUAL	473	29	72	2	10	8	20	14	318	25	32	19	15	88	192	473
8	①	★	HUMAN	454	67	89	3	17	8	65	20	185	67	63	35	33	25	15	454
9	①	★	GREATER	320	29	45	2	23	10	62	35	114	68	48	47	28	31	24	320
10	①	★	IRAQI	298	21	49	9	59	11	39	43	67			83	87	39	19	298
11	①	★	NEW	262	16	29	14	27	16	54	41	65	48	38	32	35	52	14	262
12	①	★	TRUE	245	67	86	11	11	14	25	8	23	21	20	15	15	12	9	245
13	①	★	FINANCIAL	234	81	42	6	14	2	60	16	13	8	13	15	29	27	19	234
14	①	★	SEXUAL	234	31	44	7	11	7	46	23	65	25	39	19	16	33	27	234
15	①	★	COMPLETE	215	30	35	14	24	10	31	17	54	36	39	13	29	16	17	215
16	①	★	CREATIVE	203	38	30	8	17	4	34	40	32	27	22	25	18	24	19	203
17	①	★	AMERICAN	200	60	32	4	19	6	28	21	30	21	11	22	11	14	29	200
18	①	★	REPRODUCTIVE	176	29	12	2	22	1	50	24	36	40	29	23	14	11	18	176
19	①	★	ENDURING	153	18	35	8	27	2	14	17	32			42	22	22	14	153
20	①	★	ARTISTIC	151	18	19	7	23	8	25	33	18	36	15	21	17	15	7	151

Fig. 11. Frequency of the collocation ‘adjective + freedom’ across different genres and time periods

HELP	CONTEXT	TRANSLATE (77)	ENTIRE PAGE	GOOGLE	IMAGE	PRON-VIDEO	BOOK	HELP	ALL	BLOG	WEB	TV/M	SPOK	FC	MAG	NEWS	ACAD	1990-94	1995-99	2000-04	2005-09	2010-14	2015-19	SEC1
1	RELIGIOUS	1437	250	320	13	135	1	183	148	387	77	184	50	66	200	290	1437							
2	INDIVIDUAL	683	204	150	4	40	1	96	47	141	62	83	31	56	49	48	683							
3	PERSONAL	337	101	93	2	26	5	29	16	65	33	15	23	15	33	24	337							
4	CIVIL	146	21	35	1	20	2	14	22	31	12	16	14	12	14	22	146							
5	ECONOMIC	142	40	39		9		17	4	33	12	13	5	3	10	20	142							
6	HUMAN	136	19	19		9	2	19	5	63	26	25	20	17	3	7	136							
7	AMERICAN	107	21	25	4	8	3	21	12	13	11	8	9	5	14	14	107							
8	POLITICAL	106	6	19	1			13	6	61	22	24	15	6	7	7	106							
9	NEGATIVE	100	5	5				1	3	86	4	53	2	18	2	11	100							
10	ORDERED	65	19	18	1			11	1	15	6	6	4	8	2	2	65							
11	TRUE	46	15	15		1		1	1	13		5	5	2	2	2	46							
12	ESSENTIAL	43	22	12	1	1		2	3	2	1	1	6	1			43							
13	NATURAL	42	7	13				2	1	19	6	2	3	2		9	42							
14	POSITIVE	40	2	2					1	35	1	20	2	9		4	40							
15	PUBLIC	40	18	16			1	2	1	2	1	1		1	2	1	40							
16	CHRISTIAN	34	13	11					7	3	1	1	1	3	4		34							
17	CONSTITUTIONAL	30	6	6		3	1	8	1	5	4	3	3	1	6	1	30							
18	NEW	30	1	3	8	3		8	3	4	4	9	7	2	3	1	30							
19	ABSOLUTE	27	4	8				1		14	11	2	1	1			27							
20	FULL	26	1	14	1	1		3		6	3	2		4		2	26							

Fig. 12. Frequency of the collocation ‘adjective + liberty’ across different genres and time periods

WORD 1 (W1): FREEDOM (3.00)					WORD 2 (W2): LIBERTY (0.33)						
WORD	W1	W2	W1/W2	SCORE	WORD	W2	W1	W2/W1	SCORE		
1	RELIGIOUS	2750	1437	1.9	0.6	1	RELIGIOUS	1437	2750	0.5	1.6
2	ACADEMIC	1237	1	1,237.0	412.8	2	INDIVIDUAL	683	711	1.0	2.9
3	INDIVIDUAL	711	683	1.0	0.3	3	PERSONAL	337	710	0.5	1.4
4	PERSONAL	710	337	2.1	0.7	4	CIVIL	146	22	6.6	19.9
5	ECONOMIC	673	142	4.7	1.6	5	ECONOMIC	142	673	0.2	0.6
6	POLITICAL	487	106	4.6	1.5	6	HUMAN	136	454	0.3	0.9
7	INTELLECTUAL	473	10	47.3	15.8	7	AMERICAN	107	200	0.5	1.6
8	HUMAN	454	136	3.3	1.1	8	POLITICAL	106	487	0.2	0.7
9	GREATER	320	21	15.2	5.1	9	NEGATIVE	100	60	1.7	5.0
10	IRAQI	298	0	596.0	198.9	10	ORDERED	65	0	130.0	389.5

Fig. 13. Comparison of the collocations ‘adjective + freedom’ and ‘adjective + liberty’ (sorted by frequency)

for example, there are 47.3 times as many cases of ‘intellectual freedom’ as there are of ‘intellectual liberty’. The score shows the ratio of W1/W2 for this collocation to overall W1/W2 for this word. In the case of ‘intellectual freedom’, the score is 15.8.

Conclusions. The presented data indicate that the word ‘freedom’ is used 81% more frequently in American English than ‘liberty’. Furthermore, the highest frequency was observed in texts dated between 1990-1994 both for ‘freedom’ and ‘liberty’.

Upon comparing the collocations of the synonymous pairs ‘verb in infinitive + freedom’ and ‘verb in infinitive + liberty’, it was observed that the verbs ‘have’, ‘protect’, ‘defend’, and ‘promote’ are common between them.

Similarly, upon analyzing the collocations ‘freedom + noun’ and ‘liberty + noun’, it can be

observed that the only noun that features in their top 10 collocations is ‘movement’. Additionally, the ‘liberty movement’ appears more frequently than the ‘freedom movement’ in American English.

Furthermore, comparing the collocations ‘adjective + freedom’ and ‘adjective + liberty’ highlights that the adjectives ‘religious’, ‘individual’, ‘personal’, ‘economic’, ‘political’, and ‘human’ are common in both synonymous pairs.

Thus, synonyms ‘freedom’ and ‘liberty’ have the biggest number of similarities when forming collocations with adjectives and the least similarities were observed with collocations with nouns in American English based on data from COCA during 1990–2019. We see the prospect of further research in the study of collocations with these synonyms across different subgenres based on the data of this corpus.

REFERENCES:

1. Arizavi S., Choubsaz Y. To Use or Not to Use the Shorter Forms: A Corpus-Based Analysis of the Apologetic Expressions “Sorry and I’m sorry” in American Spoken English Discourse. *Corpus Pragmatics*. 2019. Vol. 3. P. 21–47.

2. Biber D. Using corpus-based methods to investigate grammar and use: some case studies on the use of verbs in English. 2001. P. 101–115.
3. Bihdai M., Kalymon Y., Syntactic concepts analyzer based on the English complex sentences with an object clause. *Proceedings of the 6th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems COLINS 2022*. Gliwice, Poland. 2022. Vol. 1. P. 751–762.
4. Francis W. *Language Corpora*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 1991. P. 17–35.
5. Jucker A. Apologies in the History of English: Evidence from the Corpus of Historical American English (COHA). *Corpus Pragmatics*. 2018. Vol. 2. P. 375–398.
6. Kondo Y. A Corpus-Based Study of the Concept of 'Luxury' Using Web-Crawled Corpora, enTenTen 2013 and ukWaC. *Corpus Pragmatics*. 2019. Vol. 3. P. 1–20.
7. Leech G. New resources, or just better old ones? *Corpus Linguistics and the Web*. Amsterdam: Rodopi. 2007. P. 134–149.
8. Levchenko O., Dilai M. A Method of Automated Corpus-Based Identification of Metaphors for Compiling a Dictionary of Metaphors: A Case Study of the Emotion Conceptual Domain. *IEEE 16th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*. 2021. P. 52–55.
9. Levchenko O., Tyshchenko O., Dilai M. Automated Identification of Metaphors in Annotated Corpus (Based on Substance Terms). *Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems. COLINS 2021*. Lviv, Ukraine. 2021. Vol. 1. P. 16–31.
10. Peppard J. BE Like Simile Usage Across Genres in the COCA. *Corpus Pragmatics*. 2023. P. 1–26.
11. Rafatbakhsh E., Ahmadi A. A thematic corpus-based study of idioms in the Corpus of Contemporary American English. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*. 2019. Vol. 4. P. 1–21.
12. Sinclair J. *Corpus, Concordance, Collocation* Oxford: Oxford University Press. 1991. 170 p.
13. Stefanowitsch A. *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*. Berlin: Language Science Press. 2020. 510 p.
14. Whitty L. A Reanalysis of the Uses of Can and Could: A Corpus-Based Approach. *Corpus Pragmatics*. 2019. Vol. 3. P. 225–247.

УДК 81'271

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.32>

МОВНО-КОМУНІКАТИВНІ ДЕВІАЦІЇ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ

LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE DEVIATIONS IN MODERN UKRAINIAN INTERNET NEWS

Гмиря Л.В.,
orcid.org/0000-0001-8562-2746
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті досліджено проблему функціонування засобів девіації в текстах українських інтернет-новин. Мовну девіацію розглянуто в широкому розумінні як недотримання норм літературної мови, а мовно-комунікативну – як порушення мовних норм, що призводять до комунікативних невдач. Продуценти новинних повідомлень навмисно відхиляються від мовних та комунікативних правил з метою маніпулювання думкою реципієнтів та привернення уваги аудиторії до новини.

Об'єктом дослідження є явища девіації, що функціонують у текстах новинних повідомлень, а предметом – засоби їхньої вербалізації. Мета статті полягає у виявленні та аналізі мовно-комунікативних девіацій, зафіксованих у текстах українських інтернет-новин. Джерелом матеріалу обрано українські інтернет-новини ресурсу *gazeta.ua* з огляду на те, що тексти новин відіграють принципову роль у формуванні та розвитку мовленнєвих уподобань реципієнтів, а також віддзеркалюють можливі мовленнєві помилки небезпечні місця в сучасному масмедійному просторі.

У статті зроблено спробу класифікувати девіації, зафіксовані у текстах новинних повідомлень сайту *gazeta.ua*, які поділяються на мовні та мовленнєві порушення. Встановлено, що найпоширенішими мовними відхиленнями

є такі, як: етично табуїтована груба лексика, інвективна лексика, обсценізми, жаргонізми. Мовленнєві девіації спричинені маніпулюванням, яке досягається невідповідністю поданої у заголовку інформації зі змістом повідомлення, та мовленнєвою агресією, яка реалізується зловживанням запозичених слів та вузькоспеціалізованих термінів.

Установлено, що мовно-комунікативні девіації тісно пов'язані із життям суспільства та подіями, що відбуваються в Україні. Явище девіації в текстах інтернет-новин є доволі частотним та функціонує як маркер емоційності повідомлення.

Ключові слова: атрактивна функція, девіація, інтернет-новина, комунікація, маніпуляція.

The article is devoted to the study of deviation in the texts of Ukrainian online news. Linguistic deviation is considered in a broad sense as non-compliance with the norms of the literary language, and linguistic and communicative deviation as violations of linguistic norms that lead to communicative failures. Producers of news messages intentionally deviate from linguistic and communicative norms in order to manipulate the recipients' opinions and draw the audience's attention to the news. The object of the study is the phenomena of deviation that function in the texts of news messages, and the subject is the means of their verbalization. The purpose of the article is to identify and analyze the linguistic and communicative deviations recorded in the texts of Ukrainian online news. The source of the material is Ukrainian Internet news from the gazeta.ua resource, given that news texts play a fundamental role in the formation and development of recipients' speech preferences, and also reflect possible speech errors in the modern media space. The article attempts to classify the deviations recorded in the texts of news reports on the gazeta.ua website, which are divided into language and speech disorders. It has been established that the most common language deviations are the following: ethically taboo coarse vocabulary, invective vocabulary, obscenities, and jargon. According to the authors of the article, linguistic deviations are caused by manipulation, which is achieved by the discrepancy between the information provided in the headline and the content of the message, and linguistic aggression, which is realized by the abuse of borrowed words and highly specialized terms. It has been established that linguistic and communicative deviations are closely related to the life of society and the events taking place in Ukraine. The phenomenon of deviation in the texts of online news is quite frequent and functions as a marker of the emotionality of the message.

Key words: attractor function, deviation, online news, communication, manipulation.

Постановка проблеми. Позитивні результати міжособистісної комунікації залежать від дотримання мовцями законів і правил комунікативного кодексу та правильної організації мовного коду. Однак майже на кожному етапі цього процесу можуть виникати так звані комунікативні девіації, які ускладнюють або унеможливають досягнення учасниками спілкування цілей та взаєморозуміння, що призводить до негативних результатів комунікації, які можуть статися як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин. Тому існує потреба у вивченні природи та сутності цих негативних явищ. Девіації в різних типах комунікативних процесів стали предметом спеціального вивчення в сучасній комунікативній лінгвістиці та лінгвістичній прагматиці, де вони розглядаються як «збої в комунікації, помилки, описки, які інтерпретуються як невдачі, пов'язані з мовною та комунікативною компетенцією» [1, с. 281]. Наголошуючи на тому, що «в сучасній лінгвістиці не існує загальноприйнятої повної типології для всіх можливих видів відхилень у спілкуванні», Ф. Бацевич пропонує поділяти «невдачі, які виникають під час комунікації, на комунікативні та мовні девіації» [2]. Безумовно, порушення правил поведінки та необізнаність мовців є причиною багатьох комунікативних непорозумінь (власне комунікативних девіацій). На нашу думку, більшість комунікативних невдач слід розглядати як мовно-комунікативні девіації, тобто мовні одиниці, ужиті з порушенням різних норм сучасної української літературної мови [6].

Виходячи зі сказаного, всебічне вивчення явищ, пов'язаних із відхиленнями на різних мовних рівнях і підрівнях, зокрема в масмедійному дискурсі, є актуальним дослідженням.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми відхилення від правил та норм завжди порушувалися в працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, але здебільшого дотично під час вивчення інших питань. Як зазначає німецький мовознавець Д. Херубім: «... постійна актуальність цієї теми спричинена тим, що мови як історично обумовлені процеси комунікативної дії завжди припускають наявність правил і допускають відхилення від цих правил, що виконують не лише негативні, а й позитивні функції. Незалежно від цієї діалектики, властивої кожній мові, теоретики мови та її користувачі традиційно більше цікавилися правилами, ніж відхиленнями. Це призвело до того, що відхилення, якщо вони взагалі враховувалися, зазвичай лише протиставлялися правилам, а не трактувалися як об'єкти собі подібних» [10, с. 7]. На думку вченого, девіація є центральною темою мовознавства, яка постійно потребує нового осмислення: «Проблема девіацій – одна із центральних тем лінгвістики, на тлі якої доводиться неодноразово перевіряти свої припущення, принципи та процедури. Це також означає, що ця тема повинна постійно обговорюватися, тому що в ній загострюються специфічні інтереси будь-якої історично сформованої лінгвістичної науки» [10, с. 8]. Уперше в українському мовознавстві спробу типологізувати комунікативні невдачі (провали) та

визначити статус девіатології в межах сучасної лінгвістики здійснив Ф. Бачевич у своїй монографії «Основи комунікативної девіатології» [2].

Про важливість дослідження мовної девіації в різних аспектах писали також такі вітчизняні мовознавці, як: А. Чорній [8], Н. Голікова [3], Г. Джунусалієва та Н. Ковальська [5], А. Гудманян, Г. Єнчева, І. Струк [4] та ін.

Водночас залишається нерозв'язаним питання реалізації та класифікації девіацій в українських медійних текстах, зокрема у текстах інтернет-новин.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження лінгвістів стали різноманітні мовні та мовленнєві відхилення. Проте систематичного й повного дослідження явищ девіації в новій мегапарадигмі лінгвістичного знання, що фокусується на комунікативних елементах, досі немає. Проблема девіацій як різноманітних відхилень продовжує залишатися актуальною в мовознавстві, тому що дотепер немає однозначної відповіді на питання, що таке регулярне правило і винятки з нього. Об'єктом дослідження є явища девіації, що функціонують у текстах новинних повідомлень, а предметом – засоби їхньої вербалізації. Джерелом матеріалу обрано українські інтернет-новини, які трактуються як «тексти, які містять важливу й актуальну інформацію, що стосується певної сфери життя суспільства загалом чи окремих його груп, та поширюються комп'ютерним каналом передачі інформації» [9, с. 41]. Мета статті полягає у виявленні та аналізі мовно-комунікативних девіацій, зафіксованих у текстах українських інтернет-новин. Вибір матеріалу дослідження зумовлено тим, що тексти інтернет-новин як частина ЗМІ відіграють принципову роль у формуванні та розвитку мовленнєвих уподобань реципієнтів, а також віддзеркалюють можливі мовленнєві помилки небезпечні місця в сучасному масмедійному просторі.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто девіацію, що містить аномальні мовленнєві явища та порушення, представлені як фрагменти світогляду, як концептуальне поле. Концепт «девіація» функціонує як один із блоків фрейму, який протиставляється блоку «відповідність правилам, нормам і закономірностям». Обидва блоки пов'язуємо поняттями «правила», «норми» і «закономірності». Для пояснення онтологічної природи поняття «девіація» видається доцільним зупинитися на описі структурування концептуального поля, що пов'язує поняття «правило», «норма» і «закономірність», а також на описі зв'язків, що функціонують між цими концептами

в одному полі. Слід зазначити, що концепт «девіація» не однозначний і його межі не можуть бути визначені. Девіації не функціонують як гомогенний клас феноменів, вони виявляються в різних формах і торкаються різних аспектів. Понад те, явища, які наразі інтерпретовані як девіації, відхилення або винятки, із часом можуть стати нормативними або регулярними явищами.

Нині спостерігається певна теоретична неопрацьованість цього об'єкта дослідження. Багато в чому це пов'язано з тим, що в лінгвістичній літературі девіацію визначають як використання мови з порушенням граматичних, лексичних, фонетичних тощо правил. З огляду на такий підхід, девіацію систематизують за мовними рівнями (фонологічному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному) і підрівнями (морфологічному, словотвірному, фразеологічному). У наявних підходах до проблеми девіації лінгвісти лишаються осторонь різноманітних відхилень від норм і правил у мовній системі. Для нашої роботи релеванним є поняття «девіація в комунікації» як порушення комунікативних норм.

Лінгвістичні дослідження концепту «девіація» загалом цікаві тим, що його сутність розкривається на тлі таких центральних понять мови та комунікації, як: норми, закономірності, стандарти та конвенції. Лінгвісти, які вивчають мову в повсякденному мовленні, уже давно зацікавлені в дослідженні комунікації. Її успіх пояснюється застосуванням правил і конвенцій. Однак комунікація відбувається і в засобах масової інформації, де продуценти текстів порушують правила. Тому для лінгвістики становить значний інтерес розгляд комунікативних проблем і невдач як результату порушення правил у текстах інтернет-новин.

Мовленнєва поведінка в ЗМІ регулюється нормами, що враховують зв'язок медіадискурсу з лінгвістикою, філософією та етикою. Часті порушення комунікативних норм у мовленнєвій діяльності продуцентів новинних інтернет-текстів змусили мовознавців дедалі більше уваги приділяти дослідженню цього питання. Відомо, що мова не лише передає інформацію, а й впливає на особистість, змінює її в кращий чи гірший бік. Завдяки текстам новин мова може не лише репрезентувати зовнішні об'єкти та ситуації, а й задавати бажане бачення світу, контролювати сприйняття об'єктів і ситуацій та нав'язувати позитивні чи негативні їхні оцінки. Слід також пам'ятати, що саме мова новин сьогодні втілює в мовній свідомості реципієнтів поняття літературної норми.

Мова інтернет-новин – узагальнена модель національної мови, якою користуються сьогодні

всі. Однак нині на ринку медіатекст є товаром, який необхідно продати. Це основна причина того, що для цієї мети, як і в комерційній рекламі товарів і послуг, у текстах новин нерідко використовують засоби девіації, що виконують атрактивну функцію. Основними девіаційними проблемами сучасних текстів новин науковці називають експансію низинного, тобто осмислення життя крізь призму людського низу – біологічного, суспільного, мовного [11, с. 78], на що вплинула й російсько-українська війна: українці не добирають слів, характеризуючи росіян і зрадників. Видається релевантним розглянути основні мовні засоби, що суперечать мовним і комунікативним нормам у новинних текстах.

У нашій роботі ми беремо до уваги класифікацію девіацій в інтерпретації Ф. Бацевича. Як наголошує А. П. Загнітко, вибір критеріїв диференціації типів аномальних висловлень у монографії Ф. Бацевича є «вивіреною: усвідомлюваність / неусвідомлюваність, умисність / неумисність – для усвідомлюваних, породження у нормальних / змінених станах свідомості, наявність / відсутність перешкод (тобто ускладненість / звичайність зовнішніх умов спілкування), пов'язаність з мовною / комунікативною компетенцією мовців (у термінології Ф. С. Бацевича «пропозитивні» і «прагматичні» девіації відповідно) – для неусвідомлюваних відхилень» [7, с. 30].

На нашу думку, мовно-комунікативні девіації, зафіксовані у текстах українських інтернет-новин, обираються продуцентами повідомлень усвідомлено та є умисними, хоча і має місце недотримання стандартів культурної поведінки, етичних і естетичних норм використання вербальних засобів взаємодії. Усвідомленість пояснюємо тим, що ці тексти не є усними, коли мовець вже не може виправити сказане, а є друкованими, тобто автор повідомлення чітко розуміє, які мовні одиниці він обирає для вербалізації учасників та складників подій. Зі свого боку, порушення етичних та естетичних вербальних норм при позначенні агресорів, зрадників та колаборантів, а також їхніх дій у контексті російсько-української війни нівелюється та надає експресивності повідомленню.

Аналіз текстів новинних повідомлень сайту gazeta.ua дозволив створити класифікацію девіацій, що складається з мовних та мовленнєвих порушень. Найпоширенішими мовними порушеннями є такі, як: використання етично табуованої грубої лексики, інвективної лексики, обценізмів, використання слів і висловів, що належать до жаргону соціального дна. Мовленнєві здебіль-

шого спричинені маніпулюванням, яке досягається невідповідністю поданої у заголовку інформації зі змістом повідомлення, та мовленнєвою агресією, яка реалізується зловживанням запозичених слів та вузькоспеціалізованих термінів.

Використання етично табуованої грубої лексики зафіксовано, наприклад, у заголовку «*Черговий зашквар. Ломаченка: боксер сфотографувався із другом Кадирова*» (05.03.2023, gazeta.ua). Продуценти новинних текстів послуговуються такою лексикою задля привернення уваги реципієнтів, а також часто її використовують як «модні слова».

Інквєтиви, що перебувають за межами літературної мови, в умовах публічної комунікації використовувати не можна. Продуценти новинних повідомлень вживають таку лексику для надання емоційності тексту. Наприклад, у статті під заголовком «*П'яний Лепс приїхав на Донбас до російських окупантів*» при розгортанні новинного повідомлення трапляється такий контекст: «*Що там вєспалітікі по лепсу в караоке. Старий алкаш іде поддєржать пацанов, які прийшли з війною в Україну вбивати українців! Думає, він просто алкаш, а він це і підор. Так і запишем!*», – коментує начальник департаменту патрульної поліції Національної поліції України Євгеній Жуков» (11.05.2022, gazeta.ua). Як бачимо, у наведеному контексті інвективна лексична одиниця *підор* взаємодіє з татуованою одиницею *алкаш*. Така взаємодія лише посилює емоційність висловлювання. Слід також звернути увагу на те, що ці слова подані в цитуванні, у такий спосіб продуцент повідомлення ніби знімає із себе відповідальність за порушення норм журналістської етики, з одного боку, але зберігає емоційність контексту, – з іншого.

Обценізми, тобто непристойні слова та вислови, мають жорстку етичну заборону на вживання у сфері публічної комунікації. Утім, вони активно використовувалися з лютого 2022 р. без будь-якої ретуші в багатьох українських виданнях. За інших умов уживання цих мовних засобів отримало б, окрім етичної, ще й правову оцінку. Вживання ненормативної лексики в засобах масової інформації не припустиме. Однак російсько-українська війна внесла свої корективи. Українці пам'ятають, як на початку повномасштабного вторгнення в Україну з'явилося висловлювання про російський воєнний корабель. Тоді, у телемарафоні «Єдині новини» жоден редактор не забороняв його застосовувати в ефірі.

Використання кримінального жаргону, жаргону наркоманів і певної частини сленгу, що належить до лінгвоцінізмів, трапляються також

у текстах новинних повідомлень. Мовознавці наголошують, що такі слова можна вживати з певним стилістичним завданням, наприклад, у кримінальних зведеннях (*наїзд, відкат, розпили бюджету*) або в матеріалах на теми політики, економіки, для порівняння з тим, що відбувається в кримінальному середовищі. Те саме відбувається з жаргоном наркоманів (*економіка на нафтовій голці, посадити населення на голку банківського обслуговування, ціни колбасяться, усіх пре, тягне*), як-от у заголовках: «*Німеччина багато років сиділа на російській газовій голці*» (26.05.2023, gazeta.ua); «*Троші, джити, тьолки і сауни*» – *Петраков розкритикував молодих футболістів*» (14.10.2019, gazeta.ua).

Застосування прийомів мовленнєвого маніпулювання широко представлене в текстах новин, хоча це порушує етичні та комунікативні норми. Наприклад, читаючи заголовок «*Росія атакує Італію*», реципієнт припустить, що країна-агресорка напала ще на одну країну, однак вже в інтродуктивному блоці повідомлення стає зрозуміло, що йдеться про російських пропагандистів, які «засіли» на італійському телебаченні: «*На італійському телебаченні наративи російської пропаганди можна почути так само часто, як слово 'байрактар' у сучасних українських піснях. У різноманітних етерах беруть участь як місцеві італійські пропагандисти, так і російські – співробітники каналу 'Звезда' або ж навіть сам Владімір Соловйов*» (04.07.2022, gazeta.ua). Такий заголовок є маніпулятивним через застосування селективного надання інформації.

В основі порушень лінгвістичного характеру лежить мовленнєва агресія, яку широко розуміють як усі види наступальної, залякувальної, домінуючої мовленнєвої поведінки, а у вузькому значенні – як форму мовленнєвої поведінки, що має на меті образити або навмисно заподіяти шкоду людині чи групі людей. Мовленнєва агресія може виражатися не тільки експліцитно, а й імпліцитно. Наприклад, деякі дослідники вважають мовленнєвою агресією проти читача зловживання запозиченими словами (*авуари, бенефіціар, консигнація, опціон, таксатор, хайринг, хеджер* тощо), а також вузькоспеціалізованими термінами без пояснення їхнього значення, як-от у заголовку: «*У розпропагандистів почалась тахікардія сфінктеріє*» (16.12.2022, gazeta.ua).

Отже, явище девіації в текстах інтернет-новин є доволі частотним та функціонує як маркер емоційності повідомлення.

Висновки. Мовно-комунікативна девіація реалізується шляхом використання в текстах новин етично табуованої грубої та інвективної лексики, обценізмів, слів і висловів, що належать до жаргону соціального дна, мовленнєвого маніпулювання та мовленнєвої агресії. Явища мовно-комунікативної девіації в текстах інтернет-новин спрямовані на реалізацію атрактивної та маніпулятивної функцій. Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних з аналізом явищ девіації в українських текстах інтернет-новин, тому перспективним у досліджуваному напрямі вважаємо аналіз граматичних девіацій у сучасному українському масмедійному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. К. : Академія, 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 237 с.
3. Голікова Н. С. Мовно-комунікативні девіації в українському соціокультурному просторі. *Український смисл*. 2014. С. 15–27. URL: <http://www.ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/72>
4. Гудманян А., Єнчева Г., Струк І. Граматичні аномалії мови в перекладах. Warszawa, Polska: Aleje Jeruzolimskie. 2016.
5. Джунусалієва Г., Ковальська Н. Комунікативні девіації в контексті теорії мовної комунікації. *Науковий часопис*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. URL: <http://readera.org/article/komunikatyevni-deviatsiye-v-konteksti-teoriye-10116335.html>.
6. Єрмоленко С. Я. Літературна норма і мовна практика / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Т. А. Коць, Г. М. Сюта, С. Г. Чемеркін. Ніжин : Аспект-поліграф, 2013. 320 с.
7. Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк : ДонНУ, 2014. 464 с.
8. Чорній А. Л. Мовні девіації як критерій комунікативної компетентності посередника. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 30 (1). С. 132–134.
9. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2016. 216 с.
10. Cherubim D. Fehlerlinguistik: Beitrage zum Problem der sprachlichen Abweichung. Tübingen: Niemeyer, 1980. 306 s.
11. Pinker S. Wörter und Regeln. Die Natur der Sprache. Aus dem Englischen übersetzt von Martina Wiese. Heidelberg-Berlin: Spektrum Akademischer Verlag GmbH, 2000. 478 s.

МЕТОДОЛОГІЯ РОЗРОБКИ ТА ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ КОМАНДНОГО ТЕЗАУРУСУ

TEAM THESAURUS DEVELOPMENT METHODOLOGY AND ITS BUILDING PRINCIPLES

Кармазіна Л.Л.,

orcid.org/0000-0002-8639-9678

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та перекладу

Українського державного хіміко-технічного університету

В статті розглядається систематичний підхід до побудови командного тезаурусу з метою ефективного здійснення процесів збору, обробки та використання знань у колективі. В даному дослідженні командний тезаурус є зібраним та організованим словником термінів, який використовується в спілкуванні та роботі команди або групи людей над спільним проектом. Основна мета його створення полягає в уніфікації термінології та понять в команді, що дозволяє ефективно спілкуватися та передавати знання між її членами. Командний тезаурус являє собою результат поєднання тезаурусів різних видів, таких як тезаурус предметної галузі, тезаурус інформаційного ресурсу, тезаурус експерта та тезаурус користувача. Спершу команді необхідно визначити, що може бути об'єктами тезаурусу. Це можуть бути терміни, поняття, скорочення, показники, фрази, методи, технології тощо. Після визначення об'єктів тезаурусу, команда повинна уважно вивчити їх і визначити, які з них є ключовими та потребують бути включеними до тезаурусу. Після того, як команда визначить терміни, які можуть бути включені до командного тезаурусу, необхідно їх зібрати та визначити взаємозв'язки між ними. Налаштування зв'язків між термінами дозволяє швидко знаходити пов'язану інформацію та переходити між поняттями, покращити організацію знань та взаємозв'язків між ними, допомагає визначити і зафіксувати структуру знань, що є важливим для їх подальшої організації та збереження. В статті описані декілька формальних вимог до визначень термінів у тезаурусі, а також наведені правила користування тезаурусом, які можуть бути встановлені в команді. Розробка командного тезаурусу є необхідним етапом у колективній роботі, оскільки це дозволяє забезпечити єдину термінологію та покращити спілкування між членами команди.

Ключові слова: тезаурус, командний тезаурус, термін, зв'язки між термінами, правила використання термінів в командному тезаурусі.

The article considers a systematic approach to building a team thesaurus aimed at effective collection, processing, and use of knowledge in a team. In this study, a team thesaurus is a collected and organized dictionary of terms used in communication and work of a team or group of people on a joint project. Its main purpose is to standardize the terminology and concepts within the team, which allows effective communication and knowledge sharing among its members. The team thesaurus is the result of combining various types of thesaurus, such as a subject field thesaurus, an information resource thesaurus, an expert thesaurus, and a user thesaurus. First, the team needs to determine what the thesaurus objects might be. These can be terms, concepts, abbreviations, indicators, phrases, techniques, technologies, etc. After identifying the thesaurus objects, the team should carefully examine them and determine which ones are key and need to be included in the thesaurus. After the team has identified the terms that can be included in the team thesaurus, it is necessary to collect them and determine the relationships between them. Establishing connections between terms allows for quick access to related information and enables easy navigation between concepts, improving the organization of knowledge and their relationships, and helps to determine and document the structure of knowledge, which is important for its further organization and preservation. The article describes several formal requirements for defining terms in a thesaurus, as well as rules for using the thesaurus that can be established within a team. Developing a team thesaurus is a necessary step in collaborative work, as it allows to ensure uniform terminology and improve communication between team members.

Key words: thesaurus, team thesaurus, term, relationships between terms, rules for using terms in a team thesaurus.

Постановка проблеми. Зараз створення інформаційних систем, що базуються на знаннях в конкретній галузі, є важливим і необхідним для організацій. Це пов'язано з тим, що діяльність організації залежить від наявності знань, які є найціннішим нематеріальним ресурсом, що належить організації [1]. Однак, сучасні інформаційні системи не є досить досконалими для вирішення питання з управління знаннями в організаціях, які б дозволяли ефективно збирати, обробляти та використовувати знання, що є володінням органі-

зації. Більшість існуючих інформаційних систем здатні збирати та зберігати дані, але недостатньо уваги приділяється їх обробці та використанню з метою створення нових знань. Для ефективного управління знаннями необхідно розробити методологію створення командного тезаурусу, який би дозволяв стандартизувати терміни та поняття в галузі, сприяв би збільшенню обсягу знань та підвищенню їх якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує велика необхідність в розробці

таких тезаурусів, які б на рівні світових стандартів задовільнили потреби інформатизованих користувачів в систематизації термінів в межах певної предметної галузі. Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій та досвід складання тезаурусів (словників) дозволяють створювати не тільки загальномовні, а й вузькопрофільні тезауруси. Вагомий внесок в теорію побудови тезаурусу зробили Ш. Баллі, Шведова, Л. В. Щерба, Ю. М. Караулов, Л. Г. Бабенко, Ю. Д. Апресян, О. С. Баранов, та ін. До плеяди українських науковців, які займалися дослідженням проблематики тезаурусів належать В. А. Широков, Н. П. Дарчук, В. В. Дубічинський, І. М. Гетьман, Н. В. Сніжко, М. Д. Сніжко, А. Гладун та ін. Щодо популярних тезаурусів, які функціонують та розвиваються в інформаційній мережі, це Принстонський тезаурус WordNet, MindNet, FrameNet, VerbNet, HowNet, ConceptNet, EuroWordNet, та багато інших [2] Кожен з цих тезаурусів має свої переваги та недоліки, а також використовується у певних галузях знань. Наприклад, WordNet є одним з найбільш популярних тезаурусів, який зосереджений на лексичному аналізі мови та містить значення слів та їх синоніми, MindNet досліджує ментальні концепти та їх зв'язки, FrameNet орієнтується на семантику рамок (frames), а VerbNet фокусується на граматичних та семантичних відношеннях між дієсловами. Ці тезауруси стали популярними завдяки своїй високій якості та точності, що дозволяє використовувати їх у різних галузях, наприклад, в природних мовах обробки, інформаційному пошуку, машинному навчанні та багатьох інших. Однак, варто зазначити, що ці тезауруси не є універсальними і не підходять для всіх мов та галузей знань, тому дослідження та розробка нових тезаурусів є важливою задачею в області управління знаннями.

Постановка завдання. Командні тезауруси є важливим інструментом для управління знаннями в організації, але на жаль, системне дослідження та розробка командних тезаурусів певної предметної галузі поки що не отримують достатньої уваги. Системне дослідження командних тезаурусів передбачає не лише вивчення їх структури та змісту, а й визначення принципів їх побудови, підходів до відбору термінів та понять, а також методів контролю якості. На сьогоднішній день відсутні єдині стандарти створення командних тезаурусів, тому вироблення методології є кроком до розв'язання проблеми управління знаннями в організації. Завданням даного дослідження є розробка систематичного підходу до побудови командного тезаурусу з метою ефек-

тивного здійснення процесів збору, обробки та використання знань у колективі, що дозволить позитивно вплинути на діяльність організації в цілому.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних причин поганого комунікаційного процесу в команді є семантичний бар'єр. Це пов'язано з тим, що не всі учасники команди мають однаковий досвід та розуміння предмета, що призводить до використання різного понятійного апарату. Для досягнення взаєморозуміння в команді необхідно мати спільний тезаурус, який визначатиме терміни та їх відношення в межах даної області знань.

Створення командного тезаурусу є важливим етапом в управлінні знаннями та підвищенні ефективності комунікації між членами команди. Це є важливою задачею для будь-якої організації, що має багато співробітників та проєктів. Але перед тим, як перейдемо до командного тезаурусу, дамо загальне визначення поняттю «тезаурус».

Флорентійський учений Брунето Латіні був першим, хто використав термін «тезаурус» в назві своєї систематизованої енциклопедії «Книга про скарб». Цей термін відповідав семантиці слова «скарбниця» або «багатство» [3].

Термін «тезаурус» походить від грецького слова «θησαυρός» (скарб, запас) і використовується в лінгвістиці для опису словника, що містить лексичні одиниці конкретної мови разом з їхніми семантичними значеннями та зв'язками між ними. У відміню від термінологічних словників, енциклопедій і глосаріїв, які зазвичай розташовують слова за алфавітом, тезаурус має тематичну структуру. Розміщення слова в тезаурусі визначається його значенням, семантикою та ступенем близькості до інших слів, з якими воно утворює семантичні групи [4].

В даному дослідженні під «командним тезаурусом» будемо розуміти зібраний та організований словник термінів, що використовуються в певній команді або групі людей для спілкування та роботи над спільним проєктом. Основна мета командного тезаурусу полягає в тому, щоб уніфікувати термінологію та поняття в команді, що дозволить ефективно спілкуватися та передавати знання між членами команди. При цьому, тезаурус повинен бути створений у зручній формі для використання, з врахуванням специфіки робочого процесу та потреб користувачів.

Окрім того, командний тезаурус може бути корисним інструментом для навчання нових членів команди, допомагаючи їм швидко ознайомитися з термінологією та поняттями відповідної предметної галузі. Також, з його допомогою

можна підвищити якість документації та забезпечити її стандартизацію, що сприятиме збереженню знань та передачі їх між співробітниками при зміні складу команди.

Командний тезаурус є результатом поєднання тезаурусів різних видів, які використовуються в організації: тезаурус предметної галузі, тезаурус інформаційного ресурсу, тезаурус експерта, тезаурус користувача. Зокрема, він базується на тезаурусі предметної галузі, який містить терміни та поняття, що відносяться до конкретної професійної галузі знань. Також використовується тезаурус інформаційного ресурсу, що містить терміни та поняття, пов'язані з конкретними джерелами інформації. Тезаурус експерта включає терміни та поняття, які використовуються фахівцем в даній галузі. Тезаурус користувача містить терміни та поняття, які належать тезаурусам учасників команди проєкту. Поєднання цих тезаурусів дозволяє створити комплексний тезаурус для забезпечення спільної мови між учасниками команди, що сприяє підвищенню ефективності їх роботи.

Далі визначимо основні принципи та правила створення командного тезаурусу. Спершу команді необхідно визначити, що може бути об'єктами тезаурусу. Це можуть бути терміни, поняття, скорочення, показники, фрази, методики, технології тощо (далі «терміни»).

Після визначення об'єктів тезаурусу, команда повинна уважно вивчити їх і визначити, які з них є ключовими та потребують бути включеними до тезаурусу. Важливо також визначити критерії відбору термінів і провести контроль їх якості. Необхідно забезпечити стандартизацію термінології та дотримання міжнародних стандартів, щоб забезпечити зрозумілість термінів та їхню узгодженість.

Після того, як команда визначить терміни, які можуть бути включені до командного тезаурусу, необхідно їх зібрати та визначити взаємозв'язки між ними. Для цього можуть використовуватись різні методи, наприклад, інтерв'ювання експертів в галузі, аналіз наукових досліджень, перегляд літератури та інших джерел.

Наступним етапом є встановлення зв'язків між термінами. Для прикладів візьмемо галузь інформаційних технологій (ІТ). Основні типи зв'язків, які можна встановлювати між термінами тезаурусу, включають:

1) родо-видові відношення: це гіперон-гіпонімічна група, до якої входять терміни, об'єднані відношеннями ієрархічної супрЯжності (наприклад, програмування: Java, Python, C++, JavaScript, і т.д.);

2) синонімічні відношення: група термінів, що мають близьке або тотожне значення, наприклад, «кібербезпека» та «інформаційна безпека»;

3) антонімічні відношення: наприклад, терміни, що мають протилежні значення в ІТ сфері: front-end та back-end, open-source та proprietary, encryption та decryption;

4) асоціативні відношення: зв'язки, що виникають між термінами через спільні асоціації або схожість. Наприклад, терміни «браузер» та «Інтернет» можуть мати асоціативний зв'язок, оскільки браузери використовуються для перегляду веб-сторінок, які доступні через Інтернет;

5) відношення «частина та ціле»: зв'язки між термінами, які вказують на те, що один елемент є частиною іншого. Наприклад, «клавіатура» є частиною «комп'ютера», «модуль пам'яті» є частиною «сервера», «графічний чіп» є частиною «відеокарти»;

6) відношення «використання та застосування»: зв'язки між термінами, які вказують на те, що один елемент використовується для застосування іншого. Наприклад, «програмне забезпечення» використовується для застосування на комп'ютері. Або, «база даних» використовується для зберігання та організації інформації в ІТсистемах;

7) відношення «операція – процедура»: такі відношення відображають залежність між двома елементами, де один елемент є необхідним для виконання дії з іншим елементом. Так, в ІТ вони використовуються для опису залежності між елементами в процесі роботи з програмним забезпеченням. Наприклад, можна описати зв'язок між програмою для збереження даних та операцією збереження даних, що виконується цією програмою. Для додавання нового користувача до системи необхідно виконати операцію «створення облікового запису», яка створює новий запис в базі даних користувачів;

8) відношення «Дивись... (про А дивись В)»: вказує на те, що елемент А має певну залежність або взаємозв'язок з елементом В, і для отримання більш повної картини про А, необхідно розглянути В. Наприклад, якщо веб-додаток має проблему з відображенням на певних пристроях, то розглядання його коду може не дати повної картини про причину проблеми. В цьому випадку можна використати відношення «Дивись... (про додаток дивись на пристрій)», щоб розглянути конкретний пристрій та його параметри, які можуть впливати на відображення додатка;

9) відношення «аспект (А розглянуто в аспекті В)»: використовується для опису

зв'язку між двома термінами, де один елемент (А) розглядається або оцінюється з точки зору іншого елемента (В). Це може бути корисним для розуміння певних аспектів інформації та допомагає зорієнтуватись в певній області знань. Наприклад, можна сказати, що «проблеми кібербезпеки (А) розглядаються в аспекті захисту даних (В)», щоб показати, як захист даних впливає на безпеку програмного забезпечення та інтернету загалом;

10) відношення «параметр (А характеризується В)»: для позначення залежності певної характеристики (параметру) від іншої характеристики (характеристики-характеризатора). Наприклад, у програмуванні параметр «швидкість обробки даних» може бути характеризуваний параметром «розмір буфера», що відповідає обсягу даних, який може бути оброблений програмою за один раз;

11) відношення «імплікація» відображає взаємозв'язок, який описується за допомогою вислову «якщо..., то...». У цьому відношенні один термін (назвемо його А) є умовою, яка веде до іншого терміну (назвемо його В), що виступає наслідком умови. Наприклад, в контексті програмування можна навести таке відношення: якщо змінна «х» менше за 10, то виконати певну дію. У цьому випадку змінна «х» виступає як умова, а дія – як наслідок виконання цієї умови.

Цей перелік відносин між термінами не охоплює всі можливі варіанти. Також, відношення між термінами можуть бути контекстуальними і залежати від контексту, в якому вони використовуються. Наприклад, термін «безпека» може мати різні відношення в залежності від контексту, такі як «захист від хакерських атак», «захист від вірусів» тощо. Отже, список відношень між термінами не є вичерпним і може бути доповнений новими відношеннями в залежності від галузі знань та контексту використання.

В тезаурусі, зв'язки між термінами, як інформаційними елементами бази даних, можуть бути прямими або зворотніми за своєю природою. Пряма залежність вказує на те, що в описовій статті терміну є згадка інших понять, а зворотна залежність означає наявність посилань на термін в інших статтях (ці зв'язки вказують на ступінь важливості термінів та їх взаємозалежність).

Налагодження зв'язків в тезаурусі дозволяє досягти щонайменше наступних важливих результатів:

– забезпечити однозначність термінів та понять, що використовуються в базі даних. Це допомагає уникнути непорозумінь між користу-

вачами бази даних, які можуть мати різні тлумачення певних термінів;

– вдосконалити пошук та зручність використання інформації. Налагодження зв'язків між термінами дозволяє швидко знаходити пов'язану інформацію та переходити між поняттями;

– покращити організацію знань та взаємозв'язків між ними. Налагодження зв'язків допомагає визначити і зафіксувати структуру знань, що є важливим для їх подальшої організації та збереження.

Окремим важливим аспектом в формуванні командного тезаурусу є складання описових статей до термінів. Так як добре написані описові статті допомагають уникнути непорозумінь між членами команди щодо значення та використання термінів.

Пропонується дотримуватись декількох формальних вимог до визначень термінів у тезаурусі:

– визначення повинно бути в однині, за винятком тих понять, які є множинними;

– визначення має пояснювати, що означає конкретне поняття, а не тільки вказувати на те, чим воно не є;

– визначення повинно мати форму описової фрази або речення та містити лише широко відомі скорочення;

– визначення повинно бути чітким і зрозумілим без використання визначень інших термінів або базових понять;

– визначення має бути включене до відповідного глосарію, а якщо потрібне додаткове визначення, то його можна додати як примітку після первинного визначення або як окремий запис у словнику;

– визначення має точно відображати сутність поняття та бути достатньо зрозумілим, щоб забезпечити його однозначну інтерпретацію;

– визначення повинно бути коротким і мати можливість використовуватися окремо;

– визначення термінів має бути без використання додаткової інформації, такої як пояснення функціонального використання або процедурних деталей.

– визначення має бути чітким і запобігати циклічним посиланням [2].

Важливо, щоб описові статті були короткими, зрозумілими та чіткими, тому їх розробку можуть виконувати фахівці з галузі, які мають глибокі знання про термінологію та поняття, що використовуються в команді. Після створення тезаурусу та описових статей до термінів важливо регулярно оновлювати його, додавати нові терміни та поняття, оновлювати вже існуючі статті,

щоб вони відображали найновіші тенденції та зміни в галузі.

Крім того, необхідно визначити правила використання термінів в командному тезауусі, уникнути непорозумінь між членами команди, що можуть виникнути через різне тлумачення термінів або використання їх в різних значеннях. Наведемо деякі правила, які можуть бути встановлені в команді:

1. Використовуйте терміни, які вже зазначені в тезауусі, замість створення нових аналогічних термінів.

2. Визначте терміни, які використовуються в команді і додайте їх до тезауусу, якщо вони ще не включені.

3. Дотримуйтеся єдності термінології, використовуючи один термін для позначення одного поняття, якщо це можливо.

4. Уникайте дублювання термінів, які мають одне й те ж значення, та стандартизуйте терміни, які мають більше одного значення.

5. Дайте короткий опис кожному терміну, щоб забезпечити його точне тлумачення та запобігти неправильному використанню.

6. Перевіряйте і поповнюйте тезауус періодично, щоб забезпечити його актуальність та відповідність потребам команди.

9. Використовуйте тезауус як ресурс для уточнення термінології та вирішення спорів щодо тлумачення термінів.

10. Надавайте доступ до тезауусу всім членам команди та забезпечуйте, щоб він був завжди легко доступним та зрозумілим.

Необхідно також встановити норми використання скорочень та аббревіатур. Якщо в команді використовуються велика кількість аббревіатур та скорочень, необхідно включити в тезауус список аббревіатур та скорочень, що використовуються в команді, і визначити стандартні терміни,

що відповідають кожній з них. Наприклад, якщо в команді використовується аббревіатура "CRM" для позначення системи управління відносинами з клієнтами, то в тезауусі можна визначити, що стандартним терміном, що відповідає цій аббревіатурі, буде "система управління відносинами з клієнтами". Крім того, можна визначити правила використання аббревіатур та скорочень, наприклад, коли можна використовувати аббревіатуру, а коли краще використовувати повний термін, або, чи потрібно пояснювати значення аббревіатури при першому її використанні в тексті.

Для того, щоб командний тезауус був ефективним і корисним, необхідно забезпечити доступність до нього для всіх його учасників. Кожен член команди має мати можливість ознайомитися з тезауусом та користуватися ним під час роботи. Також важливо забезпечити процес оновлення та доповнення тезауусу відповідно до змін в галузі знань та потреб команди проекту. Це допоможе зберегти актуальність тезауусу та зробити його більш ефективним і корисним для команди.

Висновки. Створення командного тезауусу є важливим етапом у роботі команди над проектом, оскільки він дозволяє унормувати термінологію та покращити комунікацію між учасниками команди. В статті для побудови командного тезауусу пропонується дотримуватись наступних етапів: визначення термінів, які потрібно включити до тезауусу; налагодження відносин між термінами, що дозволяє досягти кількох важливих результатів, таких як вдосконалення пошуку та зручності використання інформації, покращення організації знань та взаємозв'язків між ними. Крім того, були визначені правила використання термінів в командному тезауусі, щоб забезпечити уникнення непорозумінь між членами команди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гладун А.Я., Рогушина Ю.В. Основи методології формування тезауусів з використанням онтологічного та мереологічного аналізу. *Штучний інтелект*. 2008. № 4. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/7356/007-Gladun.pdf?sequence=3> (дата звернення: 20.02.2023).
2. Бісікало О.В., Яхимович О.В. Автоматизоване визначення лексичних онтологій з тезауусу технічного спрямування. *Оптико-електронні інформаційно-енергетичні технології*. 2016. № 1. URL: <https://oeipt.vntu.edu.ua/index.php/oeipt/article/view/437/434> (дата звернення: 21.02.2023).
3. Тур О. Теоретичні передумови тезауусного опису термінології. *Вісник ХДАК*. 2014. Вип. 45. С. 14–20.
4. Величко. Л. Тезауус як засіб семантизації наукових понять. . *Біологія і хімія в рідній школі*. 2014. № 2. URL: https://lib.iitta.gov.ua/7065/1/Velychko_Bio_him_2_2014.pdf (дата звернення: 21.02.2023).

**ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕРСІЇ
У НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ****INVERSION FUNCTION IDENTIFICATION
IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE****Цвид-Гром О.П.,***orcid.org/0000-0003-4348-9398**кандидат філологічних наук, доцент**доцент кафедри іноземних мов**Білоцерківського національного аграрного університету***Велика К.І.,***orcid.org/0000-0001-8419-5092**асистент кафедри психології**Білоцерківського національного аграрного університету***Рейда О.А.,***orcid.org/0000-0003-2227-7994**старший викладач кафедри іноземних мов**Білоцерківського національного аграрного університету*

Стаття присвячена вивченню особливостей емфатичних конструкцій у англійській науково-технічній літературі. Основна увага приділяється дослідженню синтаксичних конструкцій інверсії, способів її розпізнання та застосування.

Завдання статті полягає у вивченні основних видів інверсії в англійській науково-технічній літературі, адже емфатичні конструкції відрізняються від звичайних конструкцій своєю синтаксичною будовою. Структура речень залежить від тематики, наукової манери письма автора, виду науково-технічної літератури. Відповідно з певною метою використовується і інвертований порядок у реченнях.

Дослідження зумовлене зростанням інтересу лінгвістів до вивчення сталого порядку речення та інверсії в англійській мовному дискурсі. За допомогою порівняння сталого і зміненого порядку слів здійснюється аналіз основних функцій інверсії. Оскільки, інверсія виконує певну функціонально-стилістичну роль, вона займає чи не провідну позицію серед стилістичних прийомів.

Досліджено, що автори використовують її з різними цілями: емфатичної інтонації, інтенсифікації, логічної зв'язки із попередньою думкою. Це може бути зумовлено тим, що науково-технічна література має стриманий стиль. Влучно використана інверсія допомагає слідувати науково-технічному стилю, переконувати чи аргументувати у науковій роботі, застерігати у технічній анотації, інструкції і діловому листуванні.

У статті детально розглянуто види інверсії, які застосовуються у науково-технічних текстах. Новизна дослідження полягає у визначенні функціонування стилістичної інверсії у науково-технічній літературі. На прикладі інвертованих речень із науково-технічної літератури продемонстровано, що залежно від виду технічної літератури чи автора, використовуються різні емфатичні конструкції. Таким чином, вони можуть бути стилістично виправданими і застосованими для граматичних, прагматичних, логічних, комунікативних й емоційних функцій.

Ключові слова: емфатичні конструкції, інверсія, науково-технічна література, функція інверсії, інвертований порядок слів, синтаксична конструкція.

The article highlights the study of emphatic construction peculiarities in English scientific and technical literature. The main attention is paid to the research of syntactic constructions of inversion, methods of its recognition and application.

The task of the article is to study the main types of inversion in English scientific and technical literature as emphatic constructions differ from common constructions in their syntactic structure. The structure of the sentences depends on the topic, the author's scientific style of writing and the type of scientific and technical literature. Accordingly, the inverted order is also used for a certain purpose in sentences.

The study is motivated by the growing interest of linguists in the study of common sentence order and the inversion in English discourse. The analysis of the main inversion functions is carried out by comparing the common and inverted word order. As inversion performs a certain functional and stylistic role, it occupies almost a leading position among stylistic techniques.

It has been studied that authors use it for various purposes: emphatic intonation, intensification, logical connection with a previous thought. This may be due to the fact that scientific and technical literature has a restrained style. The correct usage of inversion helps to follow the scientific and technical style, to prove and to convince in a scientific work, to warn in technical instructions and business correspondence.

The article examines the types of used inversion in scientific and technical texts in detail. The novelty of the research refers to the determination of the stylistic inversion functions in scientific and technical literature. The examples of inverted sentence order taken from the scientific and technical literature have demonstrated that different emphatic constructions

are used depending on the type of technical literature or the author's scientific style of writing. Thus, they can be stylistically complied and applied for grammatical, pragmatic, logical, communicative and emotional functions.

Key words: emphatic constructions, inversion, scientific and technical literature, inversion function, inverted word order, syntactic construction.

Постановка проблеми. Мова є одним із основних способів комунікації, знаряддям вираження думки, що нерозривно пов'язане з мисленням. Мовна система закодованих знаків із понятійною системою має певну структуру, різні форми, може виконувати різноманітні функції, володіє різними прийомами. До мінімальної синтаксичної конструкції мовлення відносять речення, яке своєю структурою передає закодований зміст. Різні типи речень мають різні рівні складності: слово, словосполучення, частина речення, речення. Члени речення взаємодіють між собою на синтаксичному рівні. Побудова ієрархічної структури речення залежить від мови. Зокрема, англійська мова, на відміну від української мови, за своєю природою вважається аналітичною із усталеним порядком членів речення (підмет, присудок, додаток, обставина). Зміна сталого порядку членів речення призводить до зміни смислового навантаження речення і називається інверсією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що інверсію відносять до стилістично-синтаксичних засобів, які створюють ефект емпатичної інтонації та проявляються завдяки незвичному розташуванню слів у реченні. Відповідно до робіт С. Докштейна (1967), В. Карабана (1997), перестановка місця підмета і присудка утворює зворотній порядок слів, або інверсію.

Питанням вивчення інверсії також займалися Л. Войналович, А. Косенко, Б. Бірнер, Р. Якобсон, Л. Єфімов, Л. Грін, О. Омельняненко, О. Шалова і багато інших лінгвістів.

Постановка завдання. Останнім часом зростає інтерес до вивчення інверсії у науково-технічній літературі. Інверсія, яка не є характерною для науково-технічних текстів, наголошує на важливій інформації у реченні, додає виразності науковим статтям, анотаціям, технічним характеристикам і є об'єктом нашого дослідження.

Мета статті – дослідити особливості функціонування інверсії в англійській науково-технічній літературі. Новизна полягає у вивченні функції інверсії у науково-технічній літературі на прикладах англійських наукових статей, анотацій та інструкцій.

Виклад основного матеріалу. Науково-технічна література є дуже різноманітною і специфічною за своєю тематикою, представлена

вузькогалузевими науковими статтями, науково-технічними працями, патентами, технічними інструкціями, анотаціями, діловими паперами. Мовні засоби такого виду літератури використовуються відповідно до функціонального завдання тексту. Основною рисою науково-технічного тексту є стислість, чіткість і лаконічність у висловлюваннях.

Певні особливості формують потрібний функціональний стиль: 1) використовуються конструкції з прийменником, атрибутивні групи; 2) відбувається заміна підрядних речень прикметниками в постпозиції; 3) застосовується інфінітив у функції означення; 4) характерним є вживання однорідних членів речення, дієприкметникових і дієприслівникових зворотів [7].

Для еліптичних та емпатичних конструкцій в науково-технічних текстах теж виділено своє особливе місце, адже вони виконують певну функціонально-стилістичну роль. Конструкції даного типу можуть бути представлені стилістичною інверсією, використанням емпатичної конструкції з допоміжним дієсловом *to do*, емпатичною конструкцією підтвердження та ін. [2].

Поняття інверсія трактується неоднозначно, але можна виділити існуючі підходи:

- 1) інверсію розглядають як стилістичну фігуру мовлення;
- 2) інверсію розглядають як граматичне явище;
- 3) інверсія виникла як мовний феномен в процесі розвитку англійської мови [6].

Термін інверсія походить від латинського слова (*inversio* – перестановка), що означає порушення сталого порядку слів у реченні [1]. Наприклад, *Only then could he show that this set of genes would be unlikely to survive sexual recombination.*

Інверсія має мету і виконує логічну, граматичну, емоційну, комунікативну та прагматичну функцію [4].

З метою порівняння, використаємо два речення, де перше речення буде із сталим порядком слів, а друге – із використанням інверсії: *Most results of the training phase were conclusive; Most conclusive were the results of the training phase.* Перше речення є неперезначним і має звичайний інтонаційний ритм, друге – виразне із навмисно зміненим інтонаційним ритмом.

Інверсію вважають стилістичним засобом, що відображається у порушенні сталої синтаксичної побудови речення. Вона слугує одним із основних

стилістичних засобів привернення уваги. Із цим не можна не погоджуватися. Логічний наголос привертає увагу в простому реченні із сталим порядком слів у нейтральній фразі. В емпатичних конструкціях інверсія виконує роль логічного наголосу. Тому, до багатьох функцій інвертованого порядку речення належить не тільки емоційна складова, а й поширена функція ритмізації як у наступному реченні: *But, perfect as modern computers are, they cannot be called "brains", however, because most of the real brain-work goes into drawing up the orders so that the machine can carry them on.*

Англійська мова має свої особливості у сталій структурі побудови речення. З історичним розвитком часткова втрата флексій у більшості слів вплинула на структуру і порядок членів речення. Таким чином, синтаксичний зв'язок між ними визначається за допомогою розташування слів у реченні [6]. Кожне слово виражене певним членом речення: підмет, присудок, додаток, обставина. Всі слова показують між собою зв'язки за допомогою визначеного порядку та флексій.

Відповідно до синтаксичного рівня, звичайне розповідне речення в англійській мові поділяють на наступні складові: слово, словосполучення, частина речення, речення. Визначимо у реченні із сталим порядком його складові на синтаксичному рівні: слово – *plants, increase, showed, fertilized, superphosphate, unfertilized, significant, highly, rate, fresh, dry, weights, highly, significant, increase, unfertilized, control*; словосполучення – *the plants fertilized with superphosphate, highly significant increase, unfertilized control plants, fresh and dry weights*; частина речення – *the plants showed increase* [6].

Оскільки, речення є найменшою одиницею мовлення, що складається з однієї або декількох частин (підмета і присудка), приклад з підметом (the plants) і присудком (showed) вже можна вважати реченням, але думка незавершена і в оригіналі дане речення поширене і доповнене. Існують рівневі зв'язки між словосполученням і реченням завдяки сталому порядку та флексіям: *The plants fertilized with superphosphate at the rate of 500 and 750 kg/ha showed highly significant increase in fresh and dry weights over those of the unfertilized control plants.* Прослідковується логічний зв'язок у ієрархії між цими чотирма складовими на синтаксичному рівні (слово, словосполучення, частина речення, речення).

На думку В. Павлова, фіксований порядок членів речення допомагає відрізнити підмет від прямого додатка через відсутність великої кількості

відмінків. Рокірування підмета та додатка змінює значення речення [6].

Змінимо порядок вище зазначеного речення: *The unfertilized control plants showed highly significant increase in fresh and dry weights over those of the plants fertilized with superphosphate at the rate of 500 and 750 kg/ha.* У результаті зміни порядку слів (членів речення підмету й додатку), змінюється сенс речення і його трактування.

Інверсія, у свою чергу, при зміні розташування членів речення у науково-технічних текстах створює ефект наголошення на важливій інформації, підсилює значення вкладеного змісту у реченні, не змінюючи його значення: *Discussed in this chapter are some of the general characteristics inherent to semiconductors.*

За В. Карабаном, перестановка саме підмета і присудка утворює інвертований порядок слів [3, с. 65]. Наприклад, *Nor can computers do any data processing without being instructed.*

Інверсією також називають виразним засобом, що змінює порядок вихідної моделі речення, розрізняючи її на два типи: граматичну і стилістичну. Лінгвісти для граматичної інверсії використовують термін «inversion», а для стилістичної – «fronting». Стилiстична інверсія акцентує увагу на одному із членів речення для надання вислову емоційного забарвлення, а присудок не завжди буде передувати підмету. Граматична інверсія змінює граматичне значення речення і присудок буде передувати підмету, змінюючи значення синтаксичної структури речення [4].

Розглянемо граматичну інверсію на прикладах науково-технічних текстів: 1) *There is a direct high correlation ($r=0.71-0.72$) between convexity of the pan bread from higher grade flour and bread from whole-wheat flour which is described by the following regression equations.* 2) *The glass rod if rubbed with silk attracts small objects, so does the sealing wax.*

До речень, які на граматичному рівні потребують інверсії, також відносять: наказові речення заперечного значення з підметом, вираженим займенником; речення нереальної умови із сполучником *if*, що навмисно пропускається в офіційному стилі; речення, що починаються сполучником *nor*. Наприклад, *Do not cover the product; Make sure not exceed the rated power of this power station; Should anything happen, inform us.*

Відзначимо, що граматична інверсія із питальними та окличними реченнями не є характерною для науково-технічного стилю, на відміну від конструкції *there* та речень із *so* чи *neither/nor*, які є найчастіше уживаними: *If there are*

other people near, ask them to check that the combine is not stuck in the line. Однак, виключення теж існують: *To the question «how lawful is the Universe?» we can only answer that we don't know for sure.* Застосування інверсії у науково-технічному тексті повинно бути стилістично та функціонально виправданим.

Стилістичну інверсію використовують з цілю навмисної зміни порядку речення та привернення уваги. У такому трактуванні, потрібно врахувати її функціонально-стилістичну функцію, а саме: зміну ритму речення, збільшення поширених додатків, предикативів та ін.: *Of primary importance to science will be the knowledge obtained by sputniks of radiations which bombard the outer layers of the atmosphere before they are filtered by absorbing layers in the lower atmosphere* [1].

Оскільки, стилістичну інверсію трактують як «fronting», наводять її такі основні види [5]:

1) винесення підрядних речень на перед: *When the magnetic field is produced by more than one charge, as is usually the case, the resultant force must be obtained by a vector summation of the forces due to individual chargers; When driving on public roads, comply with the relevant statutory traffic regulations;*

2) винесення обставини на перед: *Never before has the imagination of mankind been so much by the concept of space; Rarely is the content of these differences made explicit;*

3) винесення інфінітиву на перед: *To add large numbers is one of the performance of a computer; To ensure safety, the movable guards in the combine have been equipped with a locking device;*

4) винесення означення, прикметникової фрази **such, so + adjective+ to be, so + adjective+ to be+ that clause** на перед: *Such has been the case for the development of aircraft and missiles, and, to a certain extent, such is a case for space flight; So intense is the humidity that the yield is unable to be harvested; So powerful were his argument that no scientists has ever attempted to answer them;*

5) винесення прикметника на першому місці у реченні, за яким стоять сполучники **as/though**: *Small as the molecules are, they can be divided into still smaller particles; Little though the probability of a collision of rockets and large meteors may be, the possibility still exists;*

6) винесення додатку та доповнень: *This we do in the following way; The three items of the title of this piece I view as inevitably connected and urge that we apply the first of them to the problems of the other two; On combines with the Premium Plus cab, the safety switch on the instrument panel shall be depressed;*

7) винесення сполучників **not until** на першому місці у реченні: *Not until the seventeenth century did man begin to understand pressure; The phenomena of electricity was discovered quiet early, but not until the end of the last century was it known that electricity is nothing but a flow of charged particles, which the scientist named electrons.*

У науково-технічній літературі використовується інвертований присудок, що виноситься на початок речення: *Missing, unfortunately, is a list of the journals cited in the bibliography.* До групи інвертованого присудка належать Participle I, II; Subjunctive I, II: *Acting on a body are few forces which cannot be neglected; Also treated are such matters as theory construction and methodology; Had this material been examined from this viewpoint, the regularities that he discovered would probably have gone unnoted.* Інвертована обставина може поєднуватися із інверсією присудка або його частини: *Only in this century have we found how to control, create and destroy the nucleus of the atom; Never could this process be expected to take place under these conditions; Never before has a new class of weapon been attended so much publicity as a guided missile* [3, с. 158].

За формою розрізняють повну та часткову інверсію. Повна інверсія включає повне переміщення залежних членів речення один від одного. Часткова інверсія має на меті змінити порядок лише частини членів речення, що залежать один від одного [6].

Повну і часткову інверсію прослідковуємо у даних реченнях: *Similar in structure to the solar system is the atom; Useful as it is, the book has two general shortcomings.*

Висновки. Отже, науково-технічна література багата різними мовними засобами, які допомагають створювати потрібний функціональний стиль, реалізуючи комунікативну мету та тематичну ідею тексту, впливаючи на нього в цілому і проникаючи у всі його структури.

Одним із мовних інструментів, що належить до виражальних засобів, вважають емфатичні конструкції. Їх особливість полягає у порушенні сталої структури речення і вони можуть бути представлені граматичними та стилістичними інверсіями, що реалізуються на синтаксичному рівні. Граматична інверсія використовується для речень, які потребують її на граматичному рівні, і присудок завжди виноситься перед підметом. Стилістична інверсія служить ефектом емфатичної інтонації. За стилістичною інверсією відбувається рокировка будь-якого головного члена речення окрім підмета. Вона проявляється на гра-

матичному рівні, не порушуючи логічно-синтаксичного відношення між членами речення (підмет, присудок, додаток, обставина).

Стилістичні інверсії мають у своєму застосуванні логічні, емоційні, комунікативні та прагматичні функції. За допомогою зміни сталого порядку слів створюється ефект аргументації, доказовості, наголошенні на важливій інформації, не змі-

нюючи значення змісту речення. Також інверсія служить для логічної зв'язки наступних речень. виправдано і адекватно повинна бути застосована інверсія у науково-технічному тексті із функціональним дотриманням науково-технічного стилю. Синтаксис речення залежить від наукової манери письма автора, виду науково-технічної літератури та створює певний стилістичний ефект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войналович Л. П. Особливості функціонування інверсії в англійському художньому тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 53. С. 43–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_53_18 (дата звернення: 04.03.2023).
2. Ефімова Л.П., Яшнецька О.А. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нова книга, 2004. 240 с. URL: https://www.academia.edu/18155706/Efimov_Stilistika (дата звернення: 04.03.2023).
3. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову : граматичні труднощі. Київ : Tempus, 1997. 272 с.
4. Косенко А.В. Марущак Є.О. Типологія та функції інверсії на матеріалах творів Сомерсета Моєма. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2021. № 48. Т. 3. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4704/25.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.03.2023).
5. Омеляненко О. В. Ситнікова В.К. Emphasis. Inversion : метод. рек. з практ. граматики англ. мови для студ. III курсу ф-ту інозем. філол. Харків : ХНПУ, 2017. 71 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/1929> (дата звернення: 03.03.2023).
6. Павлов В.В. Інверсія як мовне явище. *Філологічні трактати*. 2012. Т.4. № 1. С. 81–87. URL: <https://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2012-1/14.pdf> (дата звернення: 02.03.2023).
7. Шалова О.І. Особливості науково-технічного стилю. URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2013/Philologia/6_133001.doc.htm (дата звернення: 03.03.2023).

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖАНРУ
«ПУБЛІЧНА ПРОМОВА ПОЛІТИКА»**

**LINGUOSTYLISIC POTENTIAL
OF «POLITICIAN PUBLIC SPEECH» GENRE**

Черниш О.А.,

orcid.org/0000-0002-2010-200X

кандидат філологічних наук, доцент,

*декан факультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Гончарук Н.О.,

orcid.org/0000-0002-8171-3939

вчитель англійської мови

Відокремленого підрозділу «Науковий ліцей» Державного університету «Житомирська політехніка»

Білошицька З.А.,

orcid.org/0000-0002-9321-7342

*старший викладач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Лисянюк О.Л.,

orcid.org/0000-0002-6390-2840

*старший викладач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету «Житомирська політехніка»*

У статті розглянуто лінгвостилістичні особливості жанру «публічна промова політика». Автори у дослідженні використали низку методів щодо лінгвостилістичних засобів мовного впливу, оскільки слово є усвідомленою комунікацією з аудиторією. Матеріалом дослідження послуговували виступи президента України В. Зеленського перед лідерами зарубіжних країн та світовою спільнотою стосовно українсько-російської війни. Автори стверджують, що важливо дослідити закономірності організації публічної промови політика, зокрема набору лінгвостилістичних засобів мовного впливу. У дослідженні при вивченні лінгвостилістичної характеристики жанру «публічна промова політика» розглянуто та проаналізовано фонетичні, графічні, образно-тропичні та стилістико-синтаксичні засоби виразності, а також прослідковано їх кількісні та якісні особливості використання. Автори констатують, що жанру «публічна промова політика» притаманне особливе фонетичне втілення, що слугує переважно засобом привертання уваги адресата. Для візуального увиразнення текстів аналізованого жанру використовуються графічні засоби виразності. Жанру «публічна промова політика» також характерне стилістично-марковане втілення, що досягається за рахунок використання різноманітних образно-тропичних засобів виразності. Автори у статті наводять результати кількісного аналізу варіативності вживання засобів виразності у промовах та зазначають, що великої ваги набувають синтактико-стилістичні засоби виразності, зокрема особливо частотними є повтори, відокремлення, перелічення, риторичні питання та безособові речення. Політичному дискурсу характерні як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. У цьому виді спілкування використовуються будь-які символи, крім слів. Найчастіше невербальна передача відбувається одночасно з вербальною і може чи підсилювати, чи змінювати зміст сказаного. Невербальні сигнали іноді несуть більше інформації, ніж вербальні, тому люди нерідко покладаються на невербальну інформацію, вважаючи її більш правдивою.

Ключові слова: вербальні та невербальні засоби комунікації, лінгвостилістичні особливості, методи, мовний вплив, публічна промова політика, синтактико-стилістичні засоби виразності.

The article considers linguistic features of the "politician public speech" genre. The authors in the study used some methods for linguistic, stylistic means of language influence since the word is conscious communication with the audience. The research material was the speeches of the President of Ukraine, V. Zelenskyi, before the leaders of foreign countries and the world community during the Ukrainian-Russian war. The authors claim that it is essential to study the regularities of a politician's public speech organization, particularly a set of linguistic, stylistic means of linguistic influence.

In the research, while studying the linguistic-stylistic characteristics of the genre "politician public speech," phonetic, graphic, figurative-tropic, and stylistic-syntactic means of expression were also considered and analyzed as their quantitative and qualitative features of use were followed. The authors state that the genre "politician public speech" is characterized by a particular phonetic embodiment, which mainly serves to attract the addressee's attention. On the other hand, graphic means of expressiveness are used to visually express texts of the analyzed genre.

The genre "public speech of a politician" is also characterized by a stylistic and marked embodiment, achieved through various figurative means of expression. In the article, the authors present the results of a quantitative analysis of the variability of the use of means of expression in speeches and note that syntactic and stylistic means of expression gain

great importance, in particular, repetitions, separations, enumerations, rhetorical questions, and impersonal sentences are especially frequent. Political discourse is characterized by both verbal and non-verbal means of communication. Any symbols other than words are used in this type of communication.

Most often, non-verbal transmission co-occurs with verbal transmission and can either strengthen or change the meaning of what was said. In addition, non-verbal signals sometimes carry more information than verbal ones, so people often rely on non-verbal information, believing it to be more truthful.

Key words: verbal and non-verbal means of communication, linguistic-stylistic features, methods, linguistic influence, public speech, politics, syntactic-stylistic means of expression.

Постановка проблеми. У сучасному світі привертають увагу та потребують вивчення публічні промови політиків, оскільки це найбільш усвідомлена комунікація з аудиторією. Виступ політика демонструє вміння доносити інформацію через переконання, відчуття та співпереживання, а також викликає розуміння та бажання допомагати. Відвертість промов президента України В. Зеленського не може не вражати: засуджує не тільки війну та вбивство від зброї, а й насильство над людиною, закликає оборонятися і перемогти. Зазвичай, промови сповнені риторичних фігур, звернень до загальнолюдських принципів, модуляцій мовлення та формують світогляд. Вони відображають «живу» мову, яку можна зрозуміти та простежити її зміни вже сьогодні, а також визначити, які лінгвістичні засоби сприяють формуванню і розповсюдженню ідеологічного впливу.

Мета дослідження полягає в аналізі лінгвістичного потенціалу жанру «публічна промова політика» сучасного англійського політичного дискурсу.

Предметом дослідження є лінгвістичний потенціал жанру «публічна промова політика» сучасного англійського політичного дискурсу.

Методи дослідження: У науковому дослідженні використана низка методів, що включають: теоретичні загальнонаукові методи, такі, як: узагальнення, абстрагування, індукція та дедукція, аналіз і синтез; емпіричні загальнонаукові методи, зокрема метод суцільної вибірки, використаний задля створення вибірки матеріалу для дослідження; методи лінгвістичного аналізу, а саме жанрове моделювання – для визначення характерних ознак аналізованого жанру; методи лінгвістичного аналізу – для інтерпретації мовних особливостей текстів аналізованого жанру; методи кількісного підрахунку – для визначення частотності вживання лінгвістичних засобів виразності досліджуваного жанру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікаціях українських та зарубіжних вчених за останні десятиліття можемо виокремити зацікавленість лінгвістичними особливостями тексту промов політиків. Під час опрацювання лінгві-

стичного потенціалу жанру «публічна промова політика» ми послуговувалися працями як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зокрема О. М. Алексієвця, Ф. Бацевича, О. О. Селіванової, Л. П. Нагорної, А. Загітка, І. С. Бутової, О. М. Мороховського, О. П. Воробійової, Bhatia, Vijay K., J. Swales та інших. Зокрема вони наголошують на дослідженні жанру «публічна промова політика» та лінгвістичних засобах мовного впливу, оскільки слово є усвідомленою комунікацією з аудиторією.

Матеріалом нашого дослідження є промови президента України В. Зеленського перед лідерами та законодавчими органами інших країн, а також онлайн-звернення до світової спільноти стосовно російсько-української війни. Авторами було опрацьовано 12 промов, які опубліковані на офіційному сайті Президента України www.president.gov.ua.

Виклад основного матеріалу. Жанр промови вбачається як клас комунікативних подій, учасники яких поділяють однакові комунікативні цілі, що визнаються членами відповідної дискурсивної спільноти та становлять основу жанру [4, с. 58]. Можна констатувати, що промова – це пізнавана комунікативна подія, яка визначається відповідним набором комунікативних цілей, які розпізнаються та досягають взаєморозуміння членами певної професійної спільноти, у якій вона найчастіше вживається. Жанри характеризуються чіткою структурою, оскільки конвенції жанру обмежують можливість зміни в намірі, позиціонуванні, формі та функції. Однак ці обмеження можуть застосовуватися членами дискурсивної спільноти для досягнення конкретних цілей у рамках соціально визнаних цілей [3, с. 13].

Відповідно у публічному мовленні слово повинно стати усвідомленим, виваженим і наперед запланованим засобом впливу. Таким чином, важливо дослідити закономірності організації публічної промови політика, зокрема набору лінгвістичних засобів мовного впливу.

У дослідженні при вивченні лінгвістичної характеристики жанру «публічна промова політика» розглянемо та проаналізуємо фонетичні, графічні, образно-тропеїчні та стилістико-синтаксичні засоби виразності, а також

прослідкуємо їх кількісні та якісні особливості використання.

Жанру «публічна промова політика» притаманне особливе фонетичне втілення, що слугує переважно засобом привертання уваги адресата. Фонетичні стилістичні прийоми полягають у використанні звуків для створення певного акустичного ефекту і надання повідомленню виразності [2, с. 51].

У промовах В. Зеленського спостерігаємо вживання алітерації. Ці фонетичні засоби виразності привертають увагу аудиторії та наголошують на певних моментах промови, щоб вплинути на свідомість суспільства: “...*People who are forcibly deported to Russia on a daily basis are deprived of documents...*”(4). “...*Sanctions for the aggressor to feel that you are a force...*”(2).

“...*We know that our dream cannot be defeated and destroyed...*”(9). “... *brought trouble and war to our land...*”(12). Можемо стверджувати, що фонетичні засоби виразності привертають увагу аудиторії до відповідних аспектів повідомлення, сприяють кращому розумінню меседжу.

Для візуального увиразнення текстів такого жанру використовуються графічні засоби виразності. Серед графічних засобів підсилення значення окремих елементів тексту можуть використовуватися написання слів або частини тексту іншим шрифтом, курсивом, жирним наведенням, написання окремих слів з великої літери або великими літерами, зміна орфографії слів тощо. Ця особливість є характерною ознакою жанру «публічна промова політика». Графічні засоби виразності у промовах широко застосовуються для створення інтенсивності повідомлення, зокрема для того, щоб привернути увагу читача до відповідного елементу тексту, передати авторські емоції тощо. Зокрема звертаючись до аудиторії та завершуючи свої промови, В. Зеленський широко використовує іміджеву фразу “...**Glory to the great Ukraine!...**”, що акцентується жирним курсивним наведенням. Жирне наведення свідчить про значимість цієї фрази не тільки для народу України, а й для представників інших країн, які невтомно підтримують українців у боротьбі за свободу та незалежність.

Жирне наведення також притаманне у формі звертання до світових лідерів, що унаочнює повагу адресанта до керівництва інших країн: “...**Dear friends!...**”. Також жирним наведенням позначенні кінцеві слова промов Президента України: “... **Thank you for your attention!...**”. Відповідно можемо стверджувати, що графічне увиразнення текстів жанру «публічна промова

політика» сприяє гармонізації представлення композиції текстів аналізованого жанру, а отже, інтенсифікує сприйняття повідомлення читацькою аудиторією.

Варто зазначити, що цей жанр характеризується стилістично маркованим втіленням, що досягається за рахунок використання різноманітних образно-тропеїчних засобів виразності. Для емоційності та образності текстів аналізованого жанру використовуються лексичні стилістичні прийоми, які передбачають використання слів і виразів у переносному значенні.

Лінгвостилістичний аналіз текстів жанру «публічна промова політика» свідчить про використання різноманітних образно-тропеїчних засобів, зокрема

метафори: “...*our relationship was pretty cold, our attitude towards each othe wasn't too warm. The path to warmth...*” (12) та “...*It threw tanks and planes against our freedom...*” (5);

метонімії: “...*And we have to defeat the Kremlin on the battlefield...*” (7). “... Ukraine did not fall. Ukraine is alive and kicking...” (7). “...Destroy the whole nation...” (2);

синецдохи: “...*I hope my words of respect and gratitude resonate in each American heart! ...*” (7);

епітетів: Сказати – дуже багато, ось декілька найбільш вдалих на нашу думку: “*terrible war*”, “*sincere people*”, “*full-scale war*”, “*eternal peace*”, “*brutal and cynical Russian invasion*”.

Тропи також є дієвими у поєднанні з такими лінгвістичними зворотами, як повтори та перелічення. “...*Tell your politicians to close the sky over Ukraine from Russian missiles and planes. From those who killed 79 children and thousands of adults! Thousands in 17 days...*” (1). “...*On the fifth day, the terror against us has already become outright. Against cities, against small towns. Ruined districts. Bombs, bombs, bombs, again bombs on houses, on schools, on hospitals. This is genocide...*” (6) та “*Europe is going through a war, every day of which is full of warcrimes of Russian troops...*” (4).

Часте використання епітетів, повторів та відокремлень у промовах Президента України також ілюструє такий приклад: “...*We are experiencing a terrible war in Ukraine ...*” (4). “...*We did not start this war. This is a brutal and cynical Russian invasion of Ukrainian land. This is a war against the Ukrainian people – against peaceful and sincere people, whom I am sure you have known very well during the years of our independence. And you saw that we are very similar to you. We equally value freedom. We equally value equality. We equally want to live. We just want to live. We equally want*”

only the best, the brightest for our children, for our families ... (1).

Проаналізувавши промови В. Зеленського, ми виявили велику кількість образно-тропеїчних засобів виразності, зокрема метафору, метонімію, синекдоху та епітети, які були використані задля вичерпного опису певних явищ та подій, відображення емоцій мовця, пробудження емпатії у слухача, що може зіграти ключову роль у формуванні картини того, що відбувається.

У жанрі «публічна промова політика» великої ваги набувають синтактико-стилістичні засоби виразності. Синтаксичні прийоми полягають у зміні порядку слів у реченні, послідовності речень у тексті тощо. Модель речення, як основна одиниця синтаксичного рівня мови, може містити основну і додаткову інформацію, входить у синонімічні відносини, утворюючи синтактико-стилістичні парадигми та формуючи стилістично марковані моделі речень, що надають висловлюванню динамічності, відчуття живого мовлення, роблять мовлення невимушеним та більш комфортним для сприйняття. Ця особливість проявляється у багатьох текстах жанру «публічна промова політика».

В аналізованих промовах В. Зеленського широко використовуються такі синтактико-стилістичні засоби виразності, як безособові речення (“...*That saved people... Kills children. Arranges blockades of cities...*”), риторичні питання (“...*Why are they defending all this without your leadership? Without your strength? Why are overseas states closer to us than you are?...*”), перелічення (“...*without water, food, light and heat...*”), зміна порядку слів у реченні, що зміцнює емоційний зв'язок між мовцем та аудиторією, збільшує емпатію, підкреслює найважливіші та найтрагічніші тези усієї промови: “...*In 2019, after the beginning of the COVID-19 pandemic, our "Mriya" constantly delivered the most necessary medical supplies. That saved people. Adults, children – all. Indifferent countries, on different continents. "Mriya" was bringing life. But now it is impossible...*” (9) та “...*It bombs and shells peaceful cities and villages, killing our peaceful people. Kills children. Arranges blockades of cities, holding hundreds of thousands of people hostage without water, food, light and heat. Daily. It separates thousands of children from their parents and takes them out, or rather kidnaps them, forcibly relocating to its territory...*” (9).

Використання повторів робить повідомлення інтенсивним та емоційним. Саме використовуючи повтори та перелічення, промови Президента України змушують аудиторію спроектувати ситу-

ацію в Україні на себе, на свою сім'ю, а отже, закликають спільноту до дії: “... *Ukraine did not strive for that. It did not seek greatness...*”, “...*Ukraine that saves people despite the terror of the invaders. Defends freedom despite the blows of one of the world's largest armies. Defends despite the open sky*”. (6).

Аналогічним чином, Президент України часто використовує анафору: “...*Hear about Ukraine-79. About Ukraine-2022. About Ukraine, which seeks peace...*” (1), що покликані підкреслити важливість меседжу.

У своїх промовах оратор широко використовує градацію та повтори: “...*We are trying to find out the exact number of deported Ukrainians. People who are forcibly deported to Russia on a daily basis are deprived of documents, means of communication – everything is taken away – and distributed among their regions...*” (4). Використання цих засобів допомагає підкреслити трагічність і значимість промови та ситуації в Україні, а відтак підвищує зацікавленість і залученість слухача.

Нами було з'ясовано, що у промовах широко використовуються такі синтактико-стилістичні засоби виразності, як: перелічення, порівняння, протиставлення, повтори, градація. Вони покликані підвищити емоційність, яскравіше проілюструвати трагізм нинішньої ситуації та спонукати світову спільноту до дії. Використання синтактико-стилістичних фігур В. Зеленським є по-справжньому ефективним, адже вони допомагають підкреслити значимість відповідних слів, наголосити на найважливіших для аудиторії моментах, надати повідомленню емоційності та експресивності, сприяють підвищенню залученості слухача, передачі йому емоційного стану спікера та формуванню сприйняття ситуації з боку спікера. Безумовно тексти жанру «публічна промова політика» характеризуються широким розмаїттям засобів виразності. Зробивши кількісний аналіз лінгвостилістичної характеристики жанру «публічна промова політика», можна побачити таке відсоткове співвідношення.

Результати аналізу текстів жанру «публічна промова політика» свідчать про переважне вживання образно-тропеїчних та синтактико-стилістичних засобів, що зумовлено специфікою аналізованого жанру.

Відповідно текстам жанру «публічна промова політика» притаманне особливе фонетичне втілення, що привертає увагу читачкої аудиторії. Фонетичні стилістичні прийоми створюють відповідний акустичний ефект і надають повідомленню виразності. Для візу-

**Кількісний аналіз варіативності вживання засобів виразності
у текстах жанру «політична промова політика»**

Засоби виразності	Кількісна варіативність вживання		
Фонетичні	6%	Алітерація	76%
		Асонанс	24%
Графічні	4%	Курсив	8%
		жирне наведення	92%
Образно-тропеїчні	38%	Гіпербола	8%
		Епітет	42%
		Метафора	12%
		Алюзія	8%
		Порівняння	18%
		Синекдоха	4%
		Метонімія	8%
Синтактико-стилістичні	52%	<i>Виразні засоби, засновані на редуції початкової моделі речення</i>	17%
		Еліпсис	4%
		номінативні речення	6%
		Умовчання	8%
		<i>Виразні засоби, засновані на експансії початкової моделі речення</i>	73%
		Повтори	36%
		Перелічення	12%
		Відокремлення	25%
		Стилістичні прийоми, засновані на транспозиції синтаксичної структури речення	10%
		риторичні питання	9%

ального увиразнення текстів аналізованого жанру використовуються графічні засоби виразності. Зокрема частотними є жирне та курсивне наведення, що акцентує увагу на відповідному акценті повідомлення. Жанру «публічна промова політика» також характерне стилістично-марковане втілення, що досягається за рахунок використання різноманітних образно-тропеїчних засобів виразності таких, як: епітети, метафори, порівняння, синекдохи,

метонімії тощо. У жанрі «публічна промова політика» великої ваги набувають синтактико-стилістичні засоби виразності, зокрема особливо частотними є повтори, відокремлення, перелічення, риторичні питання та безособові речення. Ці засоби виразності у промовах політика роблять мовлення експресивним, стислим, динамічним; вони надають думці різних конотацій, сповнюють афективністю, увиразнюють світобачення і світосприйняття повідомлення.

Рис. 1. Засоби виразності текстів жанру «політична промова політика»

Для жанру «публічна промова політика» характерним є використання різноманітних засобів виразності. Кількісний аналіз лінгвостилістичної характеристики показує, що у відсотковому співвідношенні переважають образно-тропеїчні та синтактико-стилістичні засоби.

Політичному дискурсу характерні як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. У цьому виді спілкування використовуються будь-які символи, крім слів. Найчастіше невербальна передача відбувається одночасно з вербальною і може чи підсилювати, чи змінювати зміст сказаного. Невербальні сигнали іноді несуть більше інформації, ніж вербальні, тому люди нерідко покладаються на невербальну інформацію, вважаючи її більш правдивою.

Дослідивши 12 виступів президента України перед міжнародною спільнотою, можна виділили два найбільш характерні невербальні засоби його промов – медіум комунікації («середовище є повідомленням») та зовнішній вигляд, зокрема одяг президента.

“I need ammunition, not a ride!” Володимира Зеленського у відповідь на пропозиції евакуації у перші дні повномасштабного наступу стало чи не найбільш цитованим гаслом цієї війни. Дійсно, у кожній зі своїх промов президент України не лише наголошує на необхідності постачання зброї, але й на своїх намірах будь-що залишатися в Україні. Його відмова покинути Київ на початку повномасштабного вторгнення хоч і вразила лідерів багатьох країн, але водночас стала так би мовити *візитною карткою* промов В. Зеленського. Він виступає перед Сеймом Польщі, парламентом Португалії та Бундестагом Німеччини, а також іншими світовими спільнотами по відеозв’язку, перебуваючи у Києві. Цей невербальний аспект його промов говорить про те, що президент залишається зі своєю країною. Одяг у стилі мілітарі став наступною візитною карткою його промов. Володимир Зеленський – Верховний Головнокомандувач України. Він хоча й не на полі бою, але веде не менш важливу боротьбу на дипломатичному та політичному фронті. Умисно порушуючи дипломатичний дрес-код, Володимир Зеленський візуально транслює мету своїх промов: Україна потребує військової допомоги. Національна символіка – тризуб, українській прапор, елементи вишиванки, що часто прикрашають його одяг, свідчать про національну ідентичність та солідарність з народом. Отже, Президент України послуговується потужними невербальними засобами комунікації. Як влучно зазначає

С. Кравченко: «Володимир Зеленський доносить складні меседжі світові всіма можливими способами: в Україні триває війна, і якщо про це можна «прокричати» за допомогою одягу, то президент використовує і цю можливість» [1]. Можна стверджувати, що невербальні сигнали швидко розпізнаються аудиторією за допомогою емоційного інтелекту та сприймаються на підсвідомому рівні, у такий спосіб допомагаючи політику задати тон промови та підсилити значення інформації, переданої вербальним шляхом.

Наукова новизна полягає у ґрунтовному дослідженні лінгвостилістичного потенціалу жанру «публічна промова політика», які були описані та схарактеризовані в рамках наукового дослідження.

Висновки. Отже, проаналізувавши лінгвостилістичний потенціал жанру «публічна промова політика» англомовного політичного дискурсу, можна зробити висновки:

Жанр «публічна промова політика» є виступом на гострополітичну тему, що спрямований на велику аудиторію, широко використовує лінгвостилістичні засоби, формує суспільну думку та пропагує певні ідеї.

Характерною ознакою для жанру «публічна промова політика» в рамках лінгвостилістики є частотне використання фонетичних, графічних, образно-тропеїчних та синтактико-стилістичних засобів виразності, що значно допомагають ораторам впливати на громадську свідомість, передавати свій емоційний стан та підвищувати емпатію у слухача для досягнення попередньо поставлених політиком цілей.

Було визначено частотність вживання засобів виразності у промовах. Результати проведеного дослідження представлені у таблиці та діаграмі. Встановлено, що найуживанішими з-поміж усіх засобів виразності є синтактико-стилістичні, що становлять 52% від усіх знайдених у вибірці засобів. Зокрема, найбільш частотними у використанні є такі засоби виразності, як відокремлення, перелічення та повтори, що допомагають мовцю підвищити рівень розуміння ситуації, передати емоційний стан та підкреслити найважливіші моменти промови, що є дуже важливим зі стратегічної точки зору, яка є ключовою в аналізованому жанрі. Широко вживаними також є образно-тропеїчні засоби (38% від усіх аналізованих у вибірці засобів), зокрема епітети, порівняння, метафори, що допомагають оратору виразити свій емоційний стан та підвищити рівень емпатії з боку аудиторії. Найменшою популярністю користуються графічні та фонетичні (4% та 6%

з-поміж засобів виразності проаналізованого матеріалу відповідно) через особливості жанру «публічна промова політика».

Жанру «публічна промова політика» характерні як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. Невербальна передача відбувається

одночасно з вербальною і може чи підсилювати, чи змінювати зміст сказаного. Задля досягнення бажаного результату у взаємодії з аудиторією політик має володіти потужними невербальними засобами, щоб доносити складні меседжі всіма можливими способами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравченко С. Коли одяг та взуття теж меседж. URL: <https://elle.ua/moda/garderob/garderob-zelenskogo-shcho-nosit-prezident-ukraini-vid-pochatku-povnomasshtabnoi-viyni/>
2. Мороховський А. Н. Стилістика англійського мови / А. Н. Мороховський. Київ : Вища школа, 1991. 272 с.
3. Bhatia, Vijay K. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London : Longman. 1993.
4. Swales J. *Genreanalysis: Englishinacademicandresearchsettings* / J. Swales. Cambridge : CambridgeUniversityPress, 1990. 260 p.
5. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to Italians and all Europeans. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-palati-d-73733> (дата звернення: 29.11.2022).
6. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the Bundestag. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-bundesta-73621>(дата звернення: 27.10.2022).
7. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the European Council. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-yevr-75465>
8. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the participants of the Group of Seven summit. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-ucha-73801> (дата звернення: 17.10.2022).
9. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the US Congress. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609> (дата звернення: 23.10.2022).
10. Address by the President of Ukraine to the Parliament of the United Kingdom. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-parl-73441> (дата звернення: 17.11.2022).
11. Address by Volodymyr Zelenskyy in a joint meeting of the US Congress. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017> (дата звернення: 24.12.2022).
12. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Assembly of the Republic, Parliament of Portugal. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-asambley-74465> (дата звернення: 02.11.2022).
13. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Australian Parliament: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73993> (дата звернення: 17.11.2022).
14. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Parliament of Canada. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-parlamen-73581>(дата звернення:14.10.2022)
15. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Riigikogu, Estonian Parliament. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-riigikog-74297> (дата звернення: 11.11.2022).
16. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Sejm of the Republic of Poland. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-sejmi-res-73497> (дата звернення: 20.09.2022).

РОЗДІЛ 7 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-32.09(092)«19»

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.36>

ЛІНІЯ ТА СВІТЛО ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ В МАЛІЙ ПРОЗІ М. ЯЦКОВА

LINE AND LIGHT AS STYLISTIC TECHNIQUES USED FOR SPACE VISUALISATION IN M. YATSKOV'S SHORT STORIES

Айзенбарт Л.М.,

orcid.org/0000-0001-7699-2542

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Розглянуто використання світла як особливості авторського художнього методу у творенні літературних ландшафтів.

З'ясовано, що у малих прозових творах М. Яцкова поруч із кольором простежуємо часте оперуванням світлом як стилістичним прийомом (здебільшого у контексті дня і ночі, а також пір року). Важливим аспектом для розуміння стилістичної природи світла у творчості М. Яцкова є виявлення його джерел. Загалом можемо виокремити дві пари антиномій світла: «земне – потойбічне», «світанок – захід». В естетичній концепції письменника галицький простір увиразнено у двох вимірах – «своєї/чужої» землі та землі «казкового дитинства». Кожному з них притаманний власний тип світла. Для «своєї/чужої землі» характерне тьмяне світло, часто від блілого або ж згасаючого вечірнього сонця, світло присмерку, осіннє світло чи від білої барви як символу смерті. Водночас «казковому краю» притаманне світло сонячного ранку, весняного дня, таке, що відбивається у небесних просторах, або ж містичне, загадкове, казкове, місячне світло.

А також проаналізовано роль лінії у художньому метод візуалізації простору письменником.

Встановлено, що дослідження малої прози М. Яцкова стосовно використання художніх засобів у створенні образів галицького простору виявляє органічний зв'язок із концепцією сецесійного стилю, домінуючою формою якого є лінія. Письменник активно вдається до застосування лінії як способу впорядкування композиції текстів, що обумовлює схильність автора до жанру новели або короткого оповідання. Водночас для творчості М. Яцкова композиційно важливою є організація сюжету згідно з вертикальним і горизонтальним типами зв'язків. Для вертикальних зв'язків притаманні ахроматизм із домінуванням білого кольору та яскраве природне світло. Однак коли рухатися зверху вниз, у підземний світ, то світло або зникає, або залишається мертвотним, із переважанням чорної барви. На стилістичному рівні для втілення власної лінійної концепції М. Яцків використовує головню дві фігури – антитезу і градацію: протиставлення без видимого взаємозаперечення та постійне підсилення. До антитези автор вдається, як правило, тоді, коли сюжет розвивається по горизонтальній лінії, натомість градація властива для сюжету за вертикальною лінією.

Ключові слова: лінія, світло, візуалізація, простір, галицький простір.

The article focuses on the use of light as the narrative technique for representing literary landscapes. The use of light, as well as colour, has been found to be a stylistic device in M. Yatskov's short stories (mostly in the context of day, night, and seasons). To identify sources of M. Yatskov's works is important for understanding the stylistic nature of light in his short stories. Two pairs of antinomies of light like 'earthly – otherworldly' and 'dawn – sunset' can be distinguished in his works. In the writer's aesthetic concept, the Galician space is expressed by two dimensions – a 'native/hostile' land and the land of 'sweet childhood'. Each of them has its own type of light. A dim light, from a pale, fading evening sun, twilight or autumn light, is typical to a 'native/hostile' land, and white colour is a symbol of death. At the same time, the light of a sunny morning or a spring day, or even a mystical moonlight one, visible in the sky, is a characteristic of the 'fairytale land'. The role of the line in the writer's space visualisation is also analysed.

It is shown that studying M. Yatskov's short stories about the use of stylistic devices for creating the Galician space reveals its connection with the concept of the Secession style, where the line is a dominant form. The writer uses lines for text composition, which determines the author's inclination to short story genre. The plot structure with vertical and horizontal types of connections is essential for M. Yatskov's works. Vertical connections are characterized by achromaticism with white colour and bright natural light. However, when moving from top to bottom, into the underground world, the light either disappears or is not used, with a predominance of black colour. At the stylistic level, M. Yatskov uses two stylistic devices: antithesis and gradation to implement his own linear concept: juxtaposition without apparent mutual contradiction and constant reinforcement. The author resorts to antithesis when the plot with a horizontal line develops, but gradation is more often used for the plot with a vertical line.

Key words: line, light, visualization, space, Galician space.

Постановка проблеми. Дослідження творчості галицьких письменників різних національностей початку ХХ ст. виявляє тісні стилістично-типологічні зв'язки з різними видами мистецтва. Крім естетики модернізму, М. Яцкова вдається до явища художнього синтетизму й мистецької інтермедіальності. Характерною їх ознакою є тенденція активного запозичення різноманітних стилістичних прийомів з інших видів мистецтв для створення художніх образів у літературних текстах.

Залежно від співпраці з тим чи тим видом мистецтва візуалізація географічної карти Галичини у творчості М. Яцкова відбувається у відмінний та оригінальний спосіб. Адже кожному виду мистецтва притаманні власні домінуючі стилістичні прийоми. Отже, реальна географія галицького краю зображається комплексом різноманітних прийомів, які надають їй додаткових семантичних вимірів.

Аналіз малої прози М. Яцкова стосовно використання художніх засобів у створенні літературного галицького простору через візуалізацію виявляє органічний зв'язок власне з концепцією сецесійного стилю. Письменник активно використовує лінію як спосіб упорядкування композиції текстів. Власне лінія обумовлює схильність автора до жанру новели або короткого оповідання, події яких зосереджені довкола однієї горизонтальної сюжетної лінії. Вона часто або перетинається з вертикальною лінією, характерною для художнього тла, або зливається з нею у височині, коли персонаж переходить з одного світу в інший.

Дуже важливим аспектом щодо розуміння стилістичної природи світла у творчості М. Яцкова є виявлення його джерел. Назагал можемо виокремити дві пари антиномій світла: земне – потойбічне, схід / світанок – захід / сутінки. Як уже неодноразово наголошувалося, в естетичній концепції М. Яцкова галицький простір функціонує у двох вимірах – «своєї / чужої» землі, характерною художньою рисою якої є закам'янілість, суглосна зачерствілість і збайдужінню людської душі, та земля «казкового дитинства», краю не зіпсутої цивілізацією природи. Кожному з цих вимірів притаманний власний тип світла. Для «своєї/чужої землі» характерне тьмяне світло, що часто спливає від «блідого» або ж згасаючого західного сонця, світло присмерку або ж осіннє світло, чи те, що символізує сутінки смерті. На противагу цьому для «казкового краю» характерним є світло сонячного ранку, весняного дня, таке, що відбивається в небесних просторах або ж очуднене за допомогою елементів казки місячне світло.

Аналіз останніх досліджень. Дослідниця явища європейської сецесії А. Матусяк виокремлює чотири основні напрями цього мистецького руху. У контексті нашої статті нас цікавить один із них – утілення лінійної, двовимірної, літературно-символічної концепції [2, с. 27]. Представники цього напрямку оперували м'якою делікатною лінією, яка то підкреслювала напівчіткі образи, то звивалася в дивних орнаментальних переплетіннях. Двовимірність зазвичай тлумачили як площинність; звідси особливого значення в композиції мистецьких творів набували вертикальні й горизонтальні зв'язки. Перші здебільшого символізували єдність небесного і підземного світів, яку відображало дерево життя. Відтак природа, небеса, душа, безсмертя і смерть перебували у вертикальних зв'язках, що характеризували світ людей, єдність між поколіннями, чоловіками та жінками, людьми зі своїм краєм, їхнього мешкання, тобто описували земне життя в горизонтальних аспектах. Лінією, що розділяла обидва типи зв'язків, був горизонт. Водночас, на думку багатьох дослідників, явища сецесії, лінія й барва стають символами душевних переживань, цілої гами почуттів, способом пізнати життя в усіх його тонкощах і передати засобами мистецтва [1, с. 1321].

У малих прозових творах М. Яцкова одночасно з кольором спостерігаємо також часте оперування світлом як стилістичним прийомом. Здебільшого опис світла простежуємо в контексті дня й ночі, а також пір року. Помічаємо, що для автора стають напрочуд важливими часові координати, в межах яких відбувається дія. Зміна часових проміжків у М. Яцкова часто зумовлює певні метаморфози, коли окремі явища чи предмети разом зі зміною часу змінюють свою сутність. Однак за майже повної відсутності хроматизму ознакою часу у творах письменника переважно слугує світло.

Мета статті – проаналізувати стилістичні прийоми візуалізації простору в малій прозі М. Яцкова.

Виклад основного матеріалу. Композиційні лінії авторських текстів тісно пов'язані з концептами кольору і світла. Для вертикальних зв'язків притаманні ахроматизм із домінуванням білого кольору та яскраве природне світло. Однак коли рухатися зверху вниз, у підземний світ, то світло або зникає, або залишається мертвотним, із домінуванням чорної барви. До вертикальної лінії також причетний і незіпсутий світ природи – високі гори, дерева, потоки, що збігають із гір, тощо.

Горизонтальна лінія пов'язана із хроматизмом, кольорами землі, «цивілізованим» краєм полів,

долин, сіл та містечок, їх вулиць. Люди живуть переважно у просторі горизонтальної лінії. Для неї характерне використання природних барв, переважно гама зеленої, синьої, жовтої, червоної. Природне ж світло не притаманне горизонтальній лінії, за винятком штучного світла – полум'я чи свічки. Оскільки джерела природного світла завжди містяться на вертикальній лінії, остільки світло доцільно тлумачити як засіб поєднання горизонтальної та вертикальної площин на карті галицького літературного пограниччя.

На стилістичному рівні для втілення власної лінійної концепції М. Яцків застосовує головню дві фігури – антитезу і градацію: протиставлення без видимого взаємозаперечення та постійне підсилення. До антитези автор вдається зазвичай тоді, коли сюжет розвивається по горизонтальній лінії, тоді як градація властива для сюжету вертикальної лінії. До того ж лінію горизонту не відносимо до жодної з них, оскільки вона постає нейтральною точкою поділу, що розділяє горизонтальний та вертикальний світи.

Описаний тип композиційного зв'язку є надзвичайно характерним для творчості М. Яцкова. Однак, зосереджуючи дослідницьку увагу власне на візуалізації галицького простору, передовсім звертаємо увагу на горизонтальні лінії, пов'язані з простором життя людей та їхнього природного середовища. Вертикальні ж лінії характерні для творів, у центрі сюжету яких зображено події, пов'язані із внутрішнім емоційно-духовним світом людини, що не причетні до нашого дослідження. Згадаємо кілька показових новел, де описано галицький простір як горизонтальну площину.

У новелі «Ой, не ходи, Грицю...» перед нами постає картина передмістя, стилістично подана однією горизонтальною площиною, де вулиця міста є лінією, що тягнеться по ній: «[...] садиби кінчалися, передмістя мало затишний сільський вигляд, вулиця виходила на розлогі поля, що нагадували степ. Була тут гарна, велика загорода з садами і господарськими будинками, збудованими на старий лад» [3, с. 178].

Цікавий приклад зіставлення вертикального і горизонтального світів простежуємо також у новелі «Архівір». Тут світ людей зосереджений на горизонтальній площині, тоді як світ мертвих «піднімається» вертикально вгору: «В долині місто миготіло, як потвора, роєм очей, вулицею тремтіла низка світел, як жемчуг царівни, на горі палав цвинтар, огород душ, жевром світляків, як зільник огненних цвітів або сажав розтопленого золота» [4, с. 222].

Прикметно, що слабке світло як миготіння пов'язане з горизонтальним світом людей, а яскраве, що «палає, як золото», – з вертикальним позаземним. Звідси доходимо висновку про двочасовість тексту: у горизонтальній площині час співвідноситься з миттю, тлінністю й минуцтвом життя, а у вертикальній – із вічністю та безсмертям.

Іноді вертикальна лінія переходить у мертвотну площину голої землі, що в авторській художній концепції асоціюється зі цвинтарем. Наприклад, у новелі «Олень проклинає» подано образ мертвого села після набігів ворогів: «*Стріхи позаверталися, як капелюхи в хуртовину, оборожини розбігалися кожна в інакший бік, крокви стреміли в гору, як руки, що благають рятунку, балки були розвинені, як ноги трупа. Хати похилені, як би мали розбігтися, баня церкви подіравлена, як фашина, дзвіниця хотіла втекти чи впасти. Де-не-де осталась на берегах бідна, одинока хатина, як би не знала, що має почати з собою. Гола, чорна земля порита, позбавана, засіяна білими хрестами*» [там само, с. 266].

Що ближче простір упорядковується до горизонтальної площини землі, то мертвотнішим він стає. І, навпаки, – поява вертикальної перспективи оживляє й одухотворює його. Як бачимо, у концепції простору М. Яцкова горизонтальна площина співвіднесена з тілесним, тоді як вертикальна – з духовним та емоційним. Такий контраст двох світів виразно представлений у новелі «Де правда?». Композиційно твір складається з двох частин: у першій репрезентовано горизонтальний рівень, у другій – вертикальний. У центрі твору описано останній день життя поштмейстера Мартина Гробмана. Перша частина містить висвітлення звичайного дня героя під тягарем щоденних клопотів, які поволі пригинають його до землі своєю мізерністю та безпросвітністю. Однак друга частина «виводить» Гробмана поза простір людей у гай на горі. Поштмейстер виходить на гору, тобто переміщається з горизонтального на вертикальний рівень. Ми бачимо, як відбувається його внутрішнє переродження. Внутрішнє полегшення й душевне просвітлення героя супроводжується втратою відчуття власного тіла, що пов'язує його з горизонтальним рівнем. Гробман більше не повертається на попередній рівень, а відходить у засвіт: «*Не запитив, що бік його стерпнув, забув про все, лише зі спокійною тугою потупив зір в далекому овиді. В підсвідомій сфері його духа творилися ворухення [...]. Вертав пізнім вечором домів. Ішов поволі, чувся легенький, свіжий,*

далеко від людського світа і зовсім інший, ніж досі» [3, с. 207].

Відтак зазначимо, що образ галицького простору для М. Яцкова тісно переплетений із концептом світла. Яскраве, чисте, весняно-ранкове світло освітлює казковий край, тоді як західне сонце, присмерк, темрява, взагалі відсутність світла символізують трагічну долю українців на «своїй/чужій» галицькій землі.

Протиставлення двох типів світла як двох картин галицького простору можемо спостерігати, не лише зіставляючи різні новели, а й усередині власне художніх творів М. Яцкова. Для прикладу проаналізуємо першу збірку малої прози письменника «У царстві Сатани», що вийшла друком 1900 р. Назва збірки є алегоричним символом життя різних національностей, переважно українців, у Галичині на зламі ХІХ – ХХ ст. За своєю художньою естетикою твори письменника, вміщені до цієї збірки, належать до символістських. Серед них як приклад протиставлення двох типів світла виокремимо новели «Весняний захват», «Недоумна» і «Благословення».

У першій новелі стаємо свідками цілком романтичного сюжету, коли молода дівчина, зворушена буянням весни та власним одруженням, помирає напередодні вінчання. Уся палітра твору сповнена весняного, блакитного небесного світла, що відбивається у дзеркалі ріки, світла, яке струменить від буяння молоді зелені. Незважаючи на трагічну кінцівку, у читача залишається відчуття світлого меланхолійного настрою. Надмір яскравого, природного світла підкреслює апофеоз юності, красу й безсмертя якої увиразнює лише різкий перехід з одного світу до іншого. У творі практично немає жодного світлового дисонансу, а лише візуальні образи казкового краю: «Людей не видно, руху ніякого – свято. Лиш промені миготять [...]»; « – Диви, яка дивна голуби́нь неба [...] Чи зійдемо́сь коли там?» ; «Стояли, як в сні, в яснім морі весняних подихів і красок [...]»; «На плесі срібної глибини – голуба стяжка [...]» [3, с. 57–60].

Цілковитою протилежністю до аналізованої за настроєм та використанням світла є новела М. Яцкова «Недоумна» – трагічна розповідь про долю найстаршої у родині розумово неповносправної сестри, що присвятила все своє життя турботі про молодших сестер. Твір ахроматичний, настроєво різко дисонансний, містить постійні згадки про чорні кольори і тьмяне світло («затовчена фізично і морально, робуча, як чорний віль»; «осінній вітер морозить, гуде»; «ноги обболочені, але студінь уже не так допікає, бо задубіли лише коліна, і руки червоні, як буряк, а лице

сине» [3, с. 48]). Цікаво, що в новелі образ зимового світла, яке засліплює своєю яскравістю і байдужістю, подано червоним та синім кольорами. Однак у згаданому контексті вони сприймаються як мертві барви, котрі поволі переходять у чорне.

Таке ж поєднання різних видів світла виявляємо в новелі «Повернення». Для увиразнення контрасту автор уживає антитезу, протиставляючи антонімічні поняття. У центрі сюжету – жінка, яка втратила зір. Довкола неї багато світла, барв, але вона їх не бачить, бо «темна». Сліпота стає алегорією темряви, простору без світла. Важливою деталлю сюжету є вказівка на те, що жінка втратила зір унаслідок туги за сином, забраним до війська.

Таким чином, доходимо висновку, що концептом галицького літературного простору як «своїї/чужої землі» М. Яцків об'єднав ідеї втрати ідентичності та смерті через використання образу сліпоти, утрати світла. Галицький простір наповнюється світлом тоді, коли письменник описує природну красу, гуманні порухи людської душі. Прикметно, однак, що у більшості сюжетів автор обриває існування такого світла, виводячи його то в небо, то у засвіти, наче підкреслюючи його слабкість та відсутність для нього місця у щоденному реальному світі.

Водночас у малій прозі М. Яцкова світло стає також важливим композиційним прийомом. У багатьох своїх новелах М. Яцків часто застосовує світло як заміник кольору, що пояснює притаманний авторові ахроматизм. При цьому світло набуває функцій стилістичної фігури, як, наприклад, уже згадуваних антитези чи градації, за яких наростання чи спадання світлового насичення пов'язане з настроєвою атмосферою та композицією твору.

Яскравим прикладом використання світла власне як стилістичного прийому є новела «Благословення». Захід сонця залишає останні блиски багряного полум'я, згасаючи разом із життям хворої матері. Що ближче до смерті, то сильніше розгоряється світло від сонця, що заходить, але й воно до кінця новели поволі тьмяніє, скупчуюсь у ногах Розп'яття. Зникає світло, завмирає життя, завершується осінь, закінчується твір: «Криваве сонце притьмило червону лямку в ногах Христа, обагрило все довкола і ген-ген далекий осінній світ» [3, с. 97].

Висновки. Розквіт творчості М. Яцкова у 1900-ті роки ХХ ст. демонструє типологічну близькість з образотворчим мистецтвом, що зумовлено захопленням письменника естетикою символізму й образотворчим мистецтвом, осо-

бливо жанрами портрету й пейзажу. Візуалізація карти галицького краю у малій прозі письменника відбувається за допомогою використання таких притаманних для образотворчого мистецтва прийомів, як колір, світло, форма-лінія. Таким чином, осердя концепту *галицького літературного пограниччя* на художній карті М. Яцкова становлять два образи, створені за допомогою кольору, світла й лінії: 1) казковий край із багатю правічною природою, щасливими просвітленими людьми, сповненими любові та радості, в основі якого – вертикальні духовно-психоло-

гічні зв'язки; 2) край недолі з кам'яною землею та мешканцями, в яких тілесне переважає над духовним, опертим на горизонтальні зв'язки між людьми та їхнім щоденним життям на галицькій землі. Для першого образу письменник переважно використовує стилістичний прийом градації з поступовим наростанням / спаданням, тоді як другий твориться за допомогою антитези, коли відбувається протиставлення, а інколи й зіставлення, вертикального й горизонтального вимірів, що в підсумку ще більше підкреслює відмінність цих образів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грималюк Р. Формування естетичної платформи сецесії в українському мистецтві кінця XIX – початку XX ст. *Народознавчі зошити*. 2014. № 6. С. 1316–1327.
2. Матусяк А. У колі української сецесії : вибрані проблеми поетики «Молодої Музи» / пер. з пол. Л. Демська-Будзуляк. Львів : Піраміда, 2016. 402 с.
3. Яцків М. Муза на чорному коні / упоряд. М. Ільницький. К. : Дніпро, 1999. 300 с.
4. Яцків М. Чорні крила та інші твори / упоряд. В. Габор. Львів : Піраміда, 2016. 192 с.

УДК 821.161.2'37:2Маланюк

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.37>

МАКРОКОНЦЕПТ *SACRUM* В ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

THE MACRO CONCEPT OF THE *SACRUM* IN THE POETRY OF EUGEN MALANIUK

Василишин І.П.,

orcid.org/0000-0001-5036-4716

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті досліджено макроконцепт *sacrum* з його багатограними семантичними полями в ліриці Євгена Маланюка періоду Другої світової війни та перших повоєнних років. Семантичне поле макроконцепту у творчості Е. Маланюка надзвичайно широке й виявляє себе в релігійно-філософських, екзистенційно-ностальгійних, антеїстичних мотивах. Світ *sacrum*'у є для поета настільки органічним, що визначає його світовідчуття, світопереживання й світобачення, є осердям його екзистенції. Сакральні виміри у творчості митця пов'язані з трьома концептами, котрі окреслюють його духове буття, – Бог, Віра, Україна. Сакральна лексика – теоніми, ідеоніми, еортоніми, ікононіми, вирази й вислови, метафори, образи-символи, утворюючи модель *sacrum*'у, наповнюють художній світ поетичних творів Е. Маланюка. У творах митця актуалізовано також і опозиційні концепти, оскільки тема добра й зла стає провідною в ліриці поета цього періоду.

Аналізуючи проблеми сучасного світу, Е. Маланюк усвідомлює, що світ змінюється у своєму екзистенційному вимірі, втрачаючи сакральність, оскільки змінилася й сама епоха, у якій раціоналістично-технократичне начало поступово витіснило й знищило божественність світу, котрий поволі втрачав свої «священні» ознаки, що підкреслювали у своїх численних працях тогочасні мислителі.

Досліджено, що в Маланюковій ліриці цього періоду, зокрема в циклі «З літопису», яскраво простежуються в контексті концепту *sacrum* ідеї та постулати теодицеї: людина, котру Бог наділив свободою волі, відмовившись від Нього в епоху технократизму, заповнила все навколо метафізичним «Злом», яке прийшло в пустелю безбожжя й заповнило собою світ, перетворивши його в криваве місиво воєн та смерті. Саме з поступом усесвітнього «Зла», що опанувало світ і людину в «розбожнену» епоху, поет пов'язує в художньо-поетичному філософуванні втрату Вітчизни, тобто «Дому» – «екзистенційного священного простору» (М. Еліаде), й здійснює свій вибір у «межовій ситуації», визначаючи для себе боротьбу з ним через мистецьке Слово.

Ключові слова: макроконцепт *sacrum*, семантичні поля, опозиційні концепти, антисакральність, ідея *теодицеї*, «розбожнена» епоха, художні мотиви, біблійна тематика.

The article examines the macro-concept of the *sacrum* with its multifaceted semantic fields in Eugen Malaniuk's lyrics of the Second World War and the first post-war years. The semantic field of the macro concept in the works of E. Malaniuk is vast and manifests itself in religious-philosophical, existential-nostalgic, and atheistic motives. The world of the *sacrum* is so organic for the poet that it determines his worldview, worldview, and worldview, which is the heart of his existence. Sacred dimensions in the artist's work are connected with three concepts that outline his spiritual being – God, Faith, and Ukraine. Sacred vocabulary – theonyms, ideonyms, eortonyms, icononyms, expressions and sayings, metaphors, images-symbols, forming a model of the *sacrum*, fill the artistic world of E. Malaniuk's poetic works. Oppositional concepts are also updated in the artist's works, as the theme of good and evil becomes the leading one in the poet's lyrics of this period.

Analyzing the problems of the modern world, E. Malaniuk realizes that the world is changing in its existential dimension, losing its sacredness since the epoch itself has changed, in which the rationalist-technocratic principle gradually supplanted and destroyed the divinity of the world, which was slowly losing its «sacred» features, which contemporary thinkers emphasized in their numerous works.

It has been studied that in Malaniuk's lyrics of this period, in particular in the cycle «From the Chronicle», the ideas and postulates of theodicy can be clearly traced in the context of the concept of the *sacrum*: a person who was endowed by God with free will, having renounced Him in the era of technocracy, filled everything around with metaphysical «Evil», which came to the desert of godlessness and flooded the world, turning it into a bloody mess of wars and death. It is with the progress of the universal «Evil» that took over the world and man in the «godless» era that the poet connects in his artistic and poetic philosophizing with the loss of the Fatherland, i.e. «Home» – «existential sacred space» (M. Eliade), and makes his choice in «borderline situation», determining for himself the struggle with him through the artistic Word.

Key words: the macro concept of *sacrum*, semantic fields, oppositional concepts, anti-sacredness, the idea of theodicy, «godless» era, artistic motifs, biblical themes.

Постановка проблеми. Період Другої світової війни та перші повоєнні роки в Західній Європі посіли вагомe місце в житті й творчості Євгена Маланюка, вплинувши загалом на його подальшу долю й літературну діяльність. Значну роль відіграло трагічне відчуття незворотної втрати «Роду й Дому», котрі для нього завжди були «екзистенційним священним простором» (М. Еліаде) й духовим підґрунтям, оскільки для письменника як релігійної людини, що жила «у священному Світі» (М. Еліаде), вони були дані Богом. Як митець-мислитель, Маланюк також прекрасно усвідомлював, що до руйнування «Роду й Дому» причетна й сама «розбожнена» епоха (К. Ясперс), наслідком якої стали світові війни й численні катаклізми. Технократична епоха, на думку поета, знецінивши особистість, котра залишилася самотньою у світі без Бога, перетворила її буття в духову, позбавлену сакральности пустелю («Доба (І пустиня прийшла...»):

І пустиня прийшла. І шукає брат брата,
І гукає з нас кожен в туман, в самоту,
А епоха дзижчить, як бризантна гармата,
І прострелює в млу, і влучає в мету [9, с. 379].

«Новітня епоха, яку багато письменників та філософів характеризували як «початок світової ночі», «сатанинську добу», «нерадісну», «сліпу й глуху» добу (Є. Маланюк), «кінцесвітне» (О. Стефанович), епоху «темряви», «прірву знедоленого віку» (Ю. Клен), «чорну добу відчаю» (І. Багрянний), епоху «розбожнення» (К. Ясперс), час «світової ночі» (М. Гайдеггер), «розбитий світ» (І. Марсель), стала тією «межевою ситуа-

цією», що змусила людину до переоцінки цінностей, змусила її зробити вибір: або духове «ніщо», або шлях подолання «страху смерти», відчаю, зневіри, усвідомлення й подолання трагічної дисгармонії світу, шлях духового прозріння через катарсис, пошуку автентичних духових цінностей, «пошуку Бога», шлях «тотальної євангелізації душі» (І. Марсель) [2, с. 102]. У творі «Осінь весна» Е. Маланюк, удаючись до саморефлексії й індивідуалізуючи власні виміри буття в сучасному світі, констатує: «Ти серпень днів стрічаєш на межі // Жаских епох» [9, с. 452]. У поезії «Думи», написаній уже в заокеанській еміграції, пророцтво поета щодо наслідків епохи технократії виражає ідея про втрату *безсмертя* – останнього ланцюжка в триєдиному бутті особистості *життя – смерть – безсмертя*:

Шкутильгатимуть роки – слизьгава дорога.

Гуркотітиме вибухом проклятий вік.

Будеш бачити, як – без Природи і Бога –
Повертатиме в прах Чоловік [9, с. 507].

У цей період релігійно-філософські інтенції письменника, набувши нових сенсів, втілені в ліриці Маланюка в макроконцепті *sacrum* з його численними семантичними полями. Як зазначив Я. Розумний, «[...] релігійні елементи в українській поезії двадцятого століття виконують кілька й дуже важливих функцій – світоглядovu, суспільно-історичну і психологічну. <...> Релігійні або духовні постаті, мистецькі твори з релігійною тематикою, храми й обряди найчастіше сповняють естетично-психологічну функцію в поезії, впливаючи на свідомість і підсвідомість читача.

Особливо читача, формуваного в релігійному середовищі чи культурі. А часом вони служать, як катарсис у хвиликах сумніву, розчарування, втрати, страху тощо» [12, с. 293–294].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Літературу української еміграційної спільноти ХХ ст., зокрема творчість Е. Маланюка, досліджували у своїх наукових, літературно-критичних працях багато письменників та літературознавців, зокрема Б. Бойчук, С. Гординський, В. Державин, І. Качуровський, Ю. Клен, І. Костецький, М. Неврлий, що були безпосередніми учасниками літературознавчого процесу того часу, та сучасні дослідники О. Астаф'єв, Ю. Войчишин, О. Гольник, П. Іванишин, М. Ільницький, Г. Клочек, М. Крупач, Л. Куценко, О. Кухар, Н. Лисенко, Т. Салига, М. Слабошпицький та інші. Осмислюючи проблему митця в ліриці Маланюка крізь призму «категорій височини і низу», Л. Куценко пише про «прямий діалог поета з Богом, часто вживаний у творчій практиці митця» [6, с. 157]. «Бог у світогляді Є. Маланюка, – зауважує О. Гольник, – посідає генеральне місце у пантеоні надприродних сил як найвище втілення духу. Це Творець світу – Логос – Бог – Слово, Першодвигун усього сущого, караючий і милосердний Яхве-Адонай, котрий веде обраний народ до свободи й щастя, дає їм закони, це покровитель воїтелів – Цаваот, що спонукає на непримиренну боротьбу зі злом» [4, с. 19].

Постановка завдання. Метою нашої статті є висвітлення макроконцепту *sacrum* в ліриці Євгена Маланюка періоду війни та перших повоєнних років. «Повоєнний період стає для Маланюка часом релігійно-філософського переосмислення багатьох подій і явищ. Поет усвідомлює, що світ змінюється у своєму екзистенційному й метафізичному вимірах. Теми добра і зла, Бога й Антихриста, гріховності й святості, тема загибелі десакаралізованої епохи, що призводить до втрати «Роду й Дому», домінують у поезиці Євгена Маланюка» [3, с. 251]. Для письменника, як і будь-якої релігійної людини, сакральні символи є основними чинниками в наповненні й розкритті екзистенціалів людського буття-у-світі, її можливості й здатності набуття трансцендентного досвіду – осягнення ідеї Бога, душі, безсмертя, тобто можливості перебувати у «священному Світі».

Виклад основного матеріалу. Про сакральне у творчості Маланюка насамперед можна говорити з огляду на те, що віра в Бога й Божественне в Маланюка є такою ж природною, як і в більшості українців, що сповідують християнські

ідеали. Тому й сам світ *sacrum*'у є для поета настільки органічним, що визначає його світовідчуття, світопереживання й світобачення, є осердям його екзистенції. Як зазначає М. Еліаде, «[...] священне і мирське – це два способи буття у світі, дві екзистенційні ситуації, які людина розвиває впродовж всієї історії. Ці два способи буття цікавлять не лише істориків релігії чи соціологів, вони є об'єктом дослідження не тільки історії, соціології чи етнології. В остаточному підсумку священний і мирський способи буття визначаються різними позиціями, що їх завоювала людина в Космосі, вони цікавлять і філософа, і будь-якого дослідника, який прагне пізнати усі виміри людського буття» [5, с. 10]. Семантичне поле макроконцепту *sacrum* у творчості Е. Маланюка надзвичайно широке й виявляє себе в релігійно-філософських, екзистенційно-ностальгійних, антеїстичних мотивах. Сакральні виміри у творчості митця пов'язані з трьома концептами, що визначають його духове буття, – *Бог, Віра, Україна*. Сакральна лексика – теоніми (*Бог, Господь, Спаситель, Творець, Отець, Святий Дух, Божя Мати, Пречиста Марія, Пречиста Мати Божий Син, Ісус Христос, Месія*), різні види ідеонімів («*Отченаш*», «*Парастас*», «*Вічна пам'ять*», «*Акафіст*», «*Час, Господи, на самоту й покору*», «*З'явся, Господи*», «*Воздай їм, Господи*» «*Христос Воскрес – із мертвих...*», «*Боже Правий*», єдина «*путь до Тебе, Боже...*»), еортоніми (*Різдво, Свята Вечеря, Великдень, ніч Велико-Дня*) ікононіми (*образ Марії, ікона Божої Матері*), метафори, образи-символи, біблійні алюзії та ремінісценції, утворюючи світ *sacrum*'у, наповнюють поезії Е. Маланюка, створюючи «*imago mundi*» (М. Еліаде) в його воєнній та повоєнній ліриці. У творах поета актуалізовано також й опозиційні концепти (*Бог – Антихрист, Сатана, напроорокований Звір; Добро – Зло; Небесна Держава, Держава вічна в небі – пекло, царство Зла; Віра – безвір'я; воскресіння – забуття*). Власне, О. Приходько трактує їх як «антиконцепти», підкреслюючи системність як одну з ознак самого концепту та зауважуючи, що «існування в лінгвокультурі концептуальних пар і концептуальних трійок (*життя – смерть – безсмертя – прим. І. В.*) свідчить про те, що об'єктивація концепту – це процес, у якому одна ментальна одиниця актуалізується через іншу, бо концепт не існує сам по собі, а є інтегрованим у систему собі подібних» [11, с. 108]. Саме опозиційні концепти, що є важливою складовою в осмисленні художньої, духової та культурно-історичної спадщини українських митців

в екзилі, зокрема Е. Маланюка, найгрунтовніше висвітлюють мистецький світ українських поетів на різних рівнях – психоментальному, релігійному, духово-моральному, екзистенційно-філософському, культурно-історичному. Як приклад наведемо образи, символи в рядках з низки поезій Маланюка цього періоду: «І в паростку – і Рід і Дім воскресли», «Звіра переможе Дух. Велика віра...» («Побачення»); «потрібен племін Єремій...» («Друге посланіє»); «З блискавок, із гуркоту і гуду // Вирина довічна першина: // Зимне небо, синь Страшного Суду, // Апокаліптична тишина» («Возмездіє»); «Регоче сатана, // що злом стає добро і винний знов невинний...» («Мартівські іди»); «І апокаліптичне небо // Мовчить над долом самоти», «...слів біблійних треба, // Що в них пал пустині клекотить...», «безбожне небо», «старозавітний племін Єремій», «Призиваю поміч Господню // На убоге моє ремесло – Ось безодня кличе безодню // І зло породжає зло» (З літопису); «А Зло // Вже гуртувалось хмарою довкола // І ждало тільки знаку, щоб заллять // Наш тихий рай...» («Пролог»); «порожнеча зла» («Східнячка»); «Ти пам'ятаєш образ тьмяновидий // Марії: серце й навкруги ножі?» («З вагона»).

Як підкреслює І. Набитович, «більш загальним типом дослідження *sacrum*'у в літературі є студії, присвячені вивченню проявів сакрального як у окремому художньому тексті, так і в творчості окремих письменників, виявленню елементів *sacrum* у національних літературах різних епох і стилів. У таких студіях можливий, очевидно, вихід за межі самих текстів, аналіз як самого літературного процесу, так і ролі письменника в житті суспільства, вивчення його впливу на суспільно-політичні, релігійні процеси» [10, с. 6]. Аналізуючи проблеми сьогодення, Е. Маланюк усвідомлює, що світ також змінюється у своєму екзистенційному вимірі, втрачаючи сакральність, оскільки змінилася й сама епоха, у якій раціоналістично-технократичне начало поступово витіснило й знищило божественність світу, який поволі втрачав свої «священні» ознаки, що підкреслювали у своїх численних дослідженнях тогочасні мислителі. Саме про це писав Е. Маланюк ще в ранній ліриці («Демон мистецтва III. На хресті слова розіп'ятий...»):

На хресті слова розіп'ятий
Цвяхами літер,
Один, –
Яким же криком ще маю кричати
Крізь історії чорний вітер
Страшної епохи син? [8, с. 28].

Про це письменник попередньо писав ще в статті «Поезія і вірші», підкреслюючи, що «[...] в обнаженості, в заголеності нашої доби випало нам побачити на власні очі мертву й марну «правду» Мефістофеля-Люципера, ватажка збунтованих ангелів. І якою ж страшною ціною, ціною душі (себто не смерельності), тією ціною, за яку він, звичайно, купував всіх Фавстів, – платимо ми тепер за його по-шулерському підсунені нам «технічні досягнення» і всі завоювання т. зв. «поступу» [7, с. 145–146]. І вже згодом у заокеанській еміграції продовжував свою думку в листах до О. Сембай-Галицької: «Так нам залишилась лише молитва – наша єдина зброя обезброєного народу в цій страшній добі всесвітнього божевілля й самогуби» [8, с. 390]. «Велика сила молитви. Сила духу, що все перемагає – всякі диявольства матерії, всякі сатанізми «атомів» і таке інше...» [8, с. 399]. «Ми маємо одну певність, одну молитву, один символ віри: Христос Воскрес. Це єдиний щит наш в цій страшній добі, коли безкарно шаліє сатана» [8, с. 401]. «Так, ми живемо в добі (і обставинах) сатанинського нищення св. Духа в людині – всіма засобами (преса, радіо, телевізія, театр, т. зв. Мистецтво, навіть – музика, яка вже давно є «т. зв.» музикою). Вороги хреста й Христа йдуть одною лавою, незалежно від географії. Вони ніби розділені «політично» й «ідеологічно», але режисер – один» [8, с. 413]. Власне, з поступом усесвітнього «Зла», що опанувало світ і людину в «розбожнену» епоху, поет пов'язує в художньо-поетичному філософуванні втрату Вітчизни, тобто «Дому» – «екзистенційного священного простору» (М. Еліаде) й здійснює свій вибір у «межовій ситуації», визначаючи для себе боротьбу з ним через мистецьке Слово. «На думку Є. Маланюка, – підкреслює О. Гольник, – людина чинна вирішувати його долю: чи плекати, а отже, дотримуватися божих законів, чи вбити його в собі, зрадивши вищу силу, відвернувши обличчя від Бога. У цьому плані концепція Є. Маланюка стосовно життєвого вибору людини наближається до теїстичних теоретизувань філософів епохи Просвітництва (Вольтер), етичного вчення (І. Канта і Г.В.Ф. Гегеля, французьких екзистенціалістів XX століття (Ж.-П. Сартра, А. Камю, особливо К. Ясперса) [4, с. 24].

Кризю епохи й смерть епохи, що спричинила втрату Батьківщини, довівши до екзистенційного «абсурду буття» перебування поета на чужині, Е. Маланюк трактує в повоєнній ліриці з позиції есхатології, створюючи власну релігійно-філософську версію «Апокаліпсиса», бо «Рід і Дім», освячені Богом, є для поета основою й насагою

його життя, і лише світове «Зло» прагне позбавити їх. Як слушно зауважує Л. Авраменко, «... вимушена розлука з Батьківщиною актуалізувала у свідомості та світогляді поета засади християнського віровчення та зумовила пошук опори у Біблії. Осмислюючи причини національної трагедії України, поет через призму християнської ідеї, через віру вдається до осмислення усталених морально-етичних цінностей, які стануть для нього основою на шляху пошуків істини для себе і для свого народу» [1, с. 8]. Тому можемо говорити про феномен релігійно-філософського типу мислення поета – його здатність осмислювати світ і явища з позицій і профанного, і сакрального, що є яскравою особливістю його поетичного буття-у-світі. Десакралізацію світу Е. Маланюк відтворює в поезіях воєнного часу через апокаліптичну картину знищення та смерті світу й рідної землі. Маланюкові «Мартівські іди» 1943 року – це час розплати («години нещадних розплат») за «розбожнення» світу, точка відліку, з якої розпочинається «сатанинська доба»:

Та ясно вже одне: почислено години

І присуд видано.

Регоче сатана,

Що злом стаж добро і винний знов невинний,

І ядом осені отруєна весна [9, с. 437].

Сакральні чи радше антисакральні мотиви переплітаються у творі з історіософськими. Біблійна тематика посилює концепт часопросторового континууму, незмінного й циклічного за своєю суттю: смерть попередньої епохи стає початком нової: «– Допалой, рокована добо, // Стає початком твій кінець!» [9, с. 438]. Проте постає питання – якої? Відповідь на нього Маланюк залишає відкритим, хоча як поет-мислитель він пророкує майбутнє як апокаліптичну епоху (цикл «3 літопису», 1944 р.), створюючи яскравий образ суцього «Зла» за всіма біблійними канонами («Вулицями вили шакали, // Чатувало безоке зло. // Всюдисуще й гидке – несито // Прогризло тишу тонку, // Й вибухала смерть екразитом // У пекучо-пломіннім вінку» [9, с. 469]), а як християнин плекає свою віру, як засіб духового порятунку від реалій «сатанинської доби» та надію на Господнє втручання. Як підкреслює Л. Куценко, «У художній тканині циклу суміщені біографічний і езотеричний, громадянський і загальнолюдський смисли...» [6, с. 230]. У Маланюковій ліриці цього періоду, зокрема в циклі «3 літопису», яскраво простежуються в контексті концепту *sacrum* ідеї та постулати *теодицеї*: людина, котру Бог наділив свободою волі,

відмовившись від Нього в епоху технократизму, заповнила світ метафізичним «Злом», яке прийшло в пустелю безбожжя й заповнило собою світ, перетворивши його в криваве місиво воєн та смерті. Як епіграф до першого вірша циклу поет бере рядки з «Чину Вечірні»: «Пришедшие на запад солнца, // Видѣвшии свѣтъ вечерній», переосмислюючи їх відповідно до свого творчого задуму ідеї циклу, немовби заперечуючи сакральність цих слів, оскільки «Зло» завдяки людині вирвалося на волю й живиться кров'ю, смертями («костур») й безбожжям («сліпота»). Хоча навіть якщо продовжити та розглянути інші рядки «Чину Вечірні», які, очевидно, були відомі й Маланюкові: «Із заходом сонця людина зустрічає темну, непевну і, можливо, страшну ніч. Однак, учні Ісуса Христа зустрічають цю темряву не в страхі чи неспокою, але з переконанням, що існує вічне світло, яке ніколи не зайде і все нас оживляє. Це світло – це тихий і лагідний Спаситель святої слави, Ісус Христос», – то стає відчутним відразу й інший, прихований контекст в апокаліптиці поета, висловлений лише в останньому вірші «Призиваю поміч Господню...» У поезіях циклу Маланюк розгортає картину апокаліптичної дійсності через призму свого світобачення: «безголова Ніке», як крах «переможної» технократичної епохи, та емоційно-психологічного стану: муки совісті й покара за злочин людства, що знедуховило світ – образ «фурії». Антисакральні, апокаліптичні мотиви, поєднуючись з історіософськими та екзистенційними, творять Маланюкову есхатологію. Митець насичує поезії циклу численними художніми засобами, зокрема епітетами, створюючи свою есхатологічну версію «розбожненого» світу, над яким «без меж ширяє сатана»: «безмежний вітер пустоти»; «апокаліптичне небо», яке мовчить «над долом самоти»; «порожня блакить»; «бомбоносні літаки», що сіють смерть; «земна корость»; непереборна «сліпа доля»; «зловісна порожнеча» волі («Не зупинитися...»); «безоке зло», «всюдисуще й гидке»; смерть у «пекучо-пломіннім вінку» («Троянди тоді не квітли...»); «бліда, страшна, порожня синь»; «лунке, пусте, порожнє небо»; «безбожна нежива блакить» («Краєвид – мов витинка з картону...»); «ад сліпого дня»; «чорні будні» весни; «прудкі судоми» бур; «судні сурми»; «голий жах» лазурі; «дикє сонце»; «беззахисна земля»; «безбожнє небо»; «повний келих кари», «неминуча тьма» («Сучасники, о вбожество мізерій...»). Людство, відмовившись від Божественних ідеалів, знищує себе, й на зміну Державі Бога приходиться «держави зла», – робить висновок митець:

Лиш злом озброєний блукає

В державі зла.

І між руїн

Добро беззахисне зникає,

І мати гине, й гине син [9, с. 468].

Митець як «мандрівник людської пустелі» бере на себе відповідальність за гріхи «розбоженого» світу, і прагне спокутувати їх служінню своїм поетичним словом, котре має привести людство до прозріння. Заклична риторика й авторський імператив звучать в останньому вірші циклу, в епіграфі до якого митець використовує слова з Євангелія від Матвія «І аще сатана сатану ізженет...»:

Призиваю поміч Господню

На убоге моє ремесло –

Ось безодня кличе безодню

І зло порождає зло.

І зло бушує, як повінь,

І зло поглинає світ...

Поможи мені лезом любові

Виконати заповіт [9, с. 471].

У вірші відчувається ритм похідного маршу. Маланюкова метафора «лезо любові» безпосередньо асоціюється з «мечем любові», що захищає, котрим, як підкреслює автор, натякаючи на своє поетичне «ремесло», є його слово, поставлене на служінню Богові й захисту Вітчизни від світового зла. «Ідея митця-Месії, – зазначає О. Гольник, – була концептуальною для світогляду Є. Маланюка, про що свідчить ґрунтовність теоретичного осмислення сугестивної сили слова, проблеми таланту й геніальності, природи творчості в працях із питань естетики. Поетичний же світ був сферою втілення авторської теорії митця і мистецтва, засобом донесення думок і уявлень поета до широкого загалу» [4, с. 114].

Особистісні мотиви переплітаються із сакральними у вірші Е. Маланюка «Пролог» («У душній хаті тихо гасла мати...»), що в апокаліптиці поета символізує початок десакралізації та знищення світу. У *sacrum*'і митця образ матері посідає особливе місце, як триєдине джерело ментальності й духового буття української нації: рідна мати – ненька, що є для кожного першопочатком його існування й внутрішньої сили, Божа Мати, як джерело віри, милосердя, заступництва й любові, й Україна-мати – священна Вітчизна. Утрата матері, яка в ментальній свідомості українців є берегиною Роду й Дому, призводить до

знищення священних першооснов, і самого Роду й Дому всесвітнім «Злом»:

І дім цей щедрий, і город розлогий –

Ціле родинне затишне гніздо –

Осиротіють: стануть безборонні

Й беззахисні на сили Зла.

А Зло

Вже гуртувалось хмарою довкола

І ждало тільки знаку, щоб заллять

Наш тихий рай... [9, с. 473].

У ліриці Маланюка вимальовується поступова опозиційна зміна в макроконцепті *sacrum* від «тихого раю» до «чорного раю». «Вічна тема добра і зла, – робить висновок Л. Куценко, – ставала провідною у творчості поета. Хоча сповна вона зреалізується вже після другого ісходу, дихання якого поет усвідомлював, творячи сторінки свого літопису. «Ісход II» напишеться Маланюкові на початку серпня 1944 року» [6, с. 232].

Вагоме місце в системі макроконцепту *sacrum* посідає цикл Євгена Маланюка «Осіньна весна» з підзаголовком «Роман», оксиморонна назва котрого визначає ідейно-тематичну спрямованість та настроєвість його віршів. Твори циклу – це поезії «переосмислення» чи «перетворення» (за Р. М. Рільке), оскільки екзистенційна «самота» поета-мислителя в антисакральному світі призводить до заглиблення у власну екзистенцію, лірико-філософську рефлексію, виражену в поетичних медитаціях про життя, смерть і вічність («І от, коли ворожиш: жить...»), про незворотність часу, подій і «несказані слова» («Давно не розмикалися уста»), про надії, що завжди живуть у серці попри «серпневі еклоги» («Гори і озеро – келих розлогий...»), про кару й спокуту («У парку квітники та урни...»), про роль поета в історії на «межі жаских епох» («Ти серпень днів стрічаєш на межі...»), про незмінність часово-просторового континууму (Вся путь – колобіг неустанный...), про релігійно-філософські екзистенційні ознаки земного буття як процесу «умирання» («Осіньний парк і ще одне розстання...»). У поезіях цього циклу особливо актуалізується часопросторовий образ «серпня», який домінуватиме в багатьох наступних творах автора, зокрема в збірці «Серпень» (1964 р.). Т. Салига зазначає: «Образ «серпня» у Маланюковій поезії – образ полісемічний. Це образ-архетип, контекстуальна метафора, що «живе» в одній лексемі і своєю семантикою відкриває різні асоціативні простори, але в певних, знову ж таки, контекстуальних, ситуаціях стає образом конкретної реалії – хро-

носом [13, с. 15]. На «Вершині» Маланюкового *sacrum*'у є екзистенційна медитація поета «Серпень», епіграфом до котрої він бере слова Р. М. Рільке «Herr, es ist Zeit!» («Herbsttag»), звертаючись до Творця з думкою і словами, які поет добре осмислив і прийняв для себе як смисложиттєву аксіому: «Час, Господи, на самоту й покору». Лірико-філософська рефлексія, заглиблення у власну екзистенцію є засобом самопізнання й самоусвідомлення, самовираження душі й духового смирення перед Божественною філософією мудрости, це прийняття вищости й справедливости законів Творця та їхнє морально-духове сповідання, «як крок кінцевий того, що дійшов Вершини».

Висновки. Багатогранну парадигму макроконцепту *sacrum* в ліриці Євгена Маланюка воєн-

них та перших повоєнних еміграційних років в Європі визначає релігійно-філософський дискурс митця, у котрому домінують теми добра й зла, Бога й сатани, Матері як триєдиного символу буття, загибелі людини й «розбоженого», десакралізованого світу. Старий та Новий Завіти й Одкровення (Об'явлення) Івана Богослова, що лежать в основі релігійних концептів та теологічно-філософських розмислів поета, відтворені в його поетичних текстах на різних рівнях поетики: мікросюжетів, художніх образів, численних мотивів, архетипних символів, оксиморонів, алюзій, цитат зі Святого Письма. *Sacrum* Маланюка – це його духове буття-у-світі, невід'ємна частина поетової свідомости та християнської віри, основа його екзистенції, втіленої в художньому світі митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко Л. Г. Релігійні мотиви в поезії Євгена Маланюка. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2013. Вип. 4.12. С. 6–8.
2. Василюшин І. «Духова ситуація часу» – дискурс епохи в літературі періоду «ДіПі». *Spheres of Culture*. Vol. XII. Lublin, 2015. С. 101–110.
3. Василюшин І. Сакральність символів «роду й дому» в повоєнній ліриці Євгена Маланюка. «...Його постать роки одягають у бронзу...»: збірник наукових праць. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 244–252.
4. Гольник О. Міф у художньому світі Євгена Маланюка : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 217 с.
5. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожитство і культурні уподобання. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 591 с.
6. Куценко Л. «Domipus Маланюк: тло і постать» : монографія. Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2001. 264 с.
7. Маланюк Є. Книга спостережень : проза : [у 2 т.]. Торонто, Онт. Канада : Видавництво «Гомін України», 1962. Т.1. 528 с.
8. Маланюк Є. Повернення : Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи. Львів : Світ, 2005. 496 с.
9. Маланюк Є. Поезії / упорядк., передм. Т. Салига. Львів : УПІ ім. Івана Федорова ; «Фенікс ЛТД», 1992. 686 с.
10. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму) : монографія. Дрогобич-Люблін : Посвіт, 2008. 600 с.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
12. Розумний Я. Між надземним і земним тяжінням (Релігійні теми й мотиви в українській поезії двадцятого століття). *Sacrum і Біблія в українській літературі*. Lublin : Ingvarr, 2008. С. 275–294.
13. Салига Т. «Поезія і ніж» та строфи – на шаблі...» У кн.: Маланюк Є. *Повернення : Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи*. Львів : Світ, 2005. С. 3–15.

ARTISTIC AND AESTHETIC UNDERSTANDING OF BEAUTY IN CHINESE POEMS

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ КРАСИ В КИТАЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Popova M.D.,

orcid.org/0000-0002-6830-9683Lecturer at the Chinese Language and Translation Department
Borys Grinchenko Kyiv University

The main objective of this paper is to analyze and comprehend the formation of the concept of beauty in Chinese literature. In the article, the beauty of China is considered from the standpoint of Confucianism, and Taoism, associated with the beauty of nature, the harmony of man in the world, and the beauty of the human body and the inner world. Beauty has always been an integral part of poetry. Despite the tragic events, the poets always turned to beauty by singing it. Analyzing the perception of beauty in China, we have reason to claim that the modern understanding of the beautiful goes back to its roots in ancient times of Eastern civilizations. The attitude to beauty characterized the East as the beginning of the transcendent, spiritual heaven.

Purpose. The purpose of the research is to determine national and cultural features of beauty in Chinese poems.

Practical Implication. The research results can be used to prepare coursework, diploma works, literary research, and special courses in East countries' theory of literature and contemporary literature.

Findings. After analyzing the artistic and aesthetic interpretation of beauty in China, the research results show that it is possible to distinguish three criteria by which the Chinese saw beauty. The beauty of nature. Western experimental artists saw beauty in opposite things. They aestheticized the ugly in the hope of getting closer to the truth and, thus, to God. Harmony of man and the world. Modern Chinese culture actively cultivates the well-being of an individual and focuses on developing and constructing a decent state-human beauty. In Chinese poetry, the figurative idealization of human beauty is represented mainly by models drawn to female beauty. The aestheticizing of female beauty in China was considered from the point of view of the entanglement of nature and the beauty of the body. A woman was compared to a flower, jade, and the moon.

Key words: Chinese literature; Beauty; Chinese culture; Aestheticization; Confucius; Taoism.

Основна мета даної роботи – проаналізувати та осмислити формування концепту краси в китайській літературі. У статті краса Китаю розглядається з позицій конфуціанства та даосизму, пов'язаних з красою природи, гармонією людини у світі, красою людського тіла та внутрішнього світу. Краса завжди була невід'ємною частиною поезії. Незважаючи на трагічні події, поети завжди зверталися до краси, оспівуючи її. Аналізуючи уявлення про красу в Китаї, ми маємо підстави стверджувати, що сучасне розуміння прекрасного сягає корінням у давні часи східних цивілізацій. Для Сходу було характерне ставлення до краси як початку трансцендентного, духовного, неба.

Мета. Мета дослідження – визначити національно-культурні особливості краси в китайських віршах.

Висновки. Проаналізувавши художньо-естетичне осмислення краси в Китаї, можна чітко виділити три критерії, за якими китайці бачили красу.

Краса природи: У китайській традиційній естетиці ставлення до природи закарбоване у принципі «людина і природа – одне ціле» (天人合一). Тут людина не протиставляється природі, не сприймається ні її вінцем, ні рабом, вона є одним з невід'ємних компонентів цього світу, так само як і природа є частиною всесвіту. Цей взаємозв'язок створює елемент – *dao* (道), основа всього живого, що прийшло з небуття, джерело краси і, власне, сама краса, є також основним концептом філософії даосизму. У філософії даосизму, краса часто проявляється в єдності людини і природи, так як людина є породженням природних і вищих сил. Людина і сила природи – це єдність і протилежність *інь* і *ян*, які прагнуть один до одного, але в той же час відштовхуються одна від одної.

Гармонія людини і світу: Сучасна китайська культура, активно культивує добробут не просто окремої людини, а фокусує свою увагу на розвитку і будівництві гідної держави. З позицій китайської філософії конфуціанства можна зрозуміти, що гармонія людини полягає в пізнанні свого внутрішнього світу, самовдосконаленні, проживанні чесного, благородного життя в гармонії зі світом.

Краса людини: Естетизація жіночої краси у Китаї, розглядалася зі сторони сплетіння природи та краси тіла. Жінку порівнювали із квіткою, нефритом, місяцем. Жіночу шкіру порівнювали з снігом, очі з прозорою осінньою водою, тонкі брови з вербовим листям. Жіночою красою захоплювалися. В той самий час для жінки було важливим служити чоловікові. Але головне, вона повинна готуватися до цього служіння, і бути гідною чоловіка, в цьому і виявляється справжня жіноча краса.

Ключові слова: Китайська література; Краса; Китайська культура; Естетизація; Конфуцій; Даосизм.

Introduction. Chinese poetry, which has high esthetic value, comprises a basic form. Written records of Chinese poetry have been found to exist as early as the first millennium B.C. These poems were written based on the daily working lives of

individuals, especially those involved in singing and dancing. Chinese poetry is representative of Chinese culture and is a concentrated expression of Chinese art. Large numbers of Chinese individuals enjoy reading Chinese poems.

Theoretical background and literature review.

Literary and source work devoted to the history of Chinese poetry and the issue of the influence of beauty aspect, religion, and Buddhism on the genesis of Chinese literature in general and poetry, in particular, were studied by American researchers such as Richard E. Nisbett, W. Tatarkiwicz. Chinese researchers who worked on this topic: Y. Chen and Y. Guo, H. Li, and Y. Wang. Ukrainian researchers who worked on this topic: K. Murashevich, Y. Shekera, Y. Shcherbakov.

Methods. Research provides general scientific methods of analysis, systematization, and generalization of the material, which allows the processing of the literary, theoretical, and critical sources used in the study.

Results and discussion. In the culture of each nation, there is a concept of beauty. Features of aesthetic perception are reflected not only in art but also in everyday life and help to understand these people's internal motivations and worldviews.

Considering the concept of «beauty», it is impossible to understand its ideals fully. For each nation, for each country, beauty is manifested in different aspects; everyone sees it in their way.

The concept of «culture» is understood as created by man in his activity and the peculiarities of life regarding himself. When considering the ideas of «culture» and «nature», it is evident that the first, unlike the second, determines the world and essence of man, including talents and abilities, customs and rituals, traditions, and literature [1; 169-242].

In Chinese literature, beauty, if considered from the standpoint of the Chinese philosophy of Confucianism and Taoism, is associated with the beauty of nature, the harmony of people in the world, and the beauty of the human body and the inner world.

The image of nature is one of the main motives of Chinese poetry and the philosophy of Taoism. It is strikingly different from the European tradition that perceived man as a continuation of the divine and, therefore, the central and perfect element of the universe. Chinese traditional aesthetics are the beauty of images, feelings, and feelings that are not visible.

Nature is translated as 自然 (zìrán), which also has the meaning of «natural, which occurs without human intervention». In traditional Chinese aesthetics, the attitude to nature is formulated in principle «man and nature – one whole» (天人 一 一). Here, man is not opposed to nature, is not perceived by his crown or enslaved person, but is one of the integral components of this world, and nature is part of it [2; 932-938]. In this relationship, the element – Tao (道), the basis of all living things, which came from

nothingness, the source of beauty and, in fact, beauty itself, is also the basic concept of the philosophy of Taoism.

In the philosophy of Taoism, beauty is often manifested in the unity of man and nature, as man is the birth of natural and higher powers. Man and the power of nature are the unity and opposite of yin and yang, who seek one another, but at the same time repel from each other. Beauty is born and manifested in the unity of opposites; in Chinese aesthetics, it can be sophisticated 优美 and can be majestic and monumental 壮美. Two sides of the same medal do not deny each other but are a supplement [3; 204].

Taoism interprets man as part of nature (reflected in Chinese medicine) and suggests that a person should observe changes in the world and adhere to them. Elements of the outside world, such as fire and water, are part of man, and their imbalance leads to disease. Human perception as an integral element of the outside world impregnates the traditional Chinese culture and is reflected even in Chinese. For example, breathing (气) also has a more abstract value of vital energy «qi» [4; 539-541].

However, Tao is not the only source of the beautiful, except it is (神) – much energy, another component of man and the world as a whole. Shen is invisible but gives life to the whole surrounding space. Moreover, he, the world, is beautiful because he possesses this vital force and is its absolute embodiment in all the forms and their absence.

In Chinese poems that use the symbolism of trees, boats, or rivers, you need to listen to the sensations; a tree description is a story of unhappy love or longing for home. Evaluating a work of art, the Chinese were guided not by its external form but by the author's ability to convey impressions and mood, as well as a presence in the picture of Tao and Shen. From this, we conclude that abstractness appeared in European art more than a century ago and has been the basis of Chinese art and aesthetic perception for several centuries [5].

Confucianism also emphasizes the unity of man and nature, their harmony and coherence, but still focuses on interpersonal relationships and perceives nature in the context of man and the aesthetics of everyday life.

Modern Chinese culture actively cultivates the well-being and material growth of the individual but focuses on developing and constructing a decent state's existence. From the standpoint of the Chinese Philosophy of Confucianism, it is clear that beauty is to knowing its inner world, self-improvement, and living simple, noble life in harmony with the world [6].

The harmony of human life is the main subject of Confucianism, and Confucius's reflection area is mainly practical morality. The fundamental ethical concepts – testimony on which this reasoning is based: «reciprocity» (相互); «humanity» (仁爱); and «golden mean» (中庸). In general, they make up the «right path» – Dao, which should be followed by anyone who wants to live in harmony with himself, other people, and heaven, and therefore live happily [7; 5].

«Reciprocity» is a love for people, as original friendliness, openness, sincerity, and courtesy about whom you enter into communication; Love for a neighbor in the truest sense of the word. The moral attitude «to the distant» is «humanity». It is love and respect for a man in general and human norms of life. Therefore, «humanity» implies admiration and respect for parents, and generally older and stands higher on the social ladder. These commandments can be performed with the help of five «simple and great» virtues: 1. Wisdom (智慧); 2. Mercy (Humanity) (仁爱); 3. Faithfulness (忠心); 4. The honor of the elders (长长); 5. Courage (勇气). Owning these virtues means a conscientious attitude and deep respect for themselves and others. Furthermore, this is the main thing in the manifestation of Humanity and mercy, which in Confucianism almost coincide [8; 528].

Mercy is the essence of philanthropy. It occurs when a person has a «heart like people», a heart that lives according to people's rules and is «sweet». Mercy is an unusual form of love, «sublimation» (using the modern term) of a directly experienced feeling of sympathy and goodwill. Mercy is rooted in this natural feeling but significantly exceeds it. Mercy is the joy of life, the wisdom of kindness, kind, and a clear conscience. In addition, mercy, the basic design that supports the Middle Kingdom, is the power that is an antipode of evil in the world. A person capable of mercy and guided by the commandments – a «noble husband» such a person is sharply different from the «low man», for whom mercy is unattainable. «Nobleman» and «low man» are ethical and political concepts. Only the one who performs the commandments and performs mercy can be a worthy senior dignitary and sovereign since it is precisely the ruler's name. «If the sovereign treats relatives properly, then people's love is flourishing». The moral of the nobleman gives him the right to power.

The philosophy of human harmony is the main philosophy of Confucianism. Such philosophy is as rooted as possible in man, open and natural for him, but she has weak prospects for theoretical development. It can either turn into a set of stale moral teachings, fantastic, but unfortunately, those erased from historical use, or become entirely philosophi-

cal anthropology (human philosophy). One of the famous followers of Confucius, who adhered to the human nature thesis, was Men-Tzu. He believed that «Humanity is the heart of man. Debt is a person's way. Is a pity that people leave their way and do not go on it, lose their hearts, and do not know how to find it!» All the troubles of the Celestial are from the fact that a person forgets about his natural mortality [9; 110].

Also, speaking of beauty, it is impossible to bypass the female body's aesthetics, which is not the last place in Chinese literature. Human appearance is seen as the most important creation of nature, and nature itself is the norm of beauty. In Chinese, the beauty of man is often transmitted through images of nature; several persistent metaphors and comparisons resemble female beauty with the beauty of nature. The ancient Chinese legend refers to four beauties, which by their beauty, overshadowed the beauty of nature: 闭月 羞花 (the beauty of the girl can overshadow the moon and embarrass flowers); 沉鱼 落雁 (fish, saw the beauty of the girl, drowned, and wild geese fell from height). In poetry and prose, metaphors that glorify feminine beauty are widespread, likened to its flowers, jade, snow, water, and moon: 出水芙蓉 (beauty, as the lotus appeared); 如花似玉 (beautiful as a flower, like nephritis); 花容 月貌 月貌 (the person is attractive as a flower, like a moon); 脂如 凝雪 (skin like snow); 盈盈 秋水 (eyes like transparent autumn water); 柳叶 细眉 (thin eyebrows like willow leaf, like a cherry); 唇如 花瓣 (lips as petals); 面若 桃花 (face as a peach flower); 青葱 玉指 (fingers like thin sprouts of green onions). In spoken language, such comparisons are rarely used [10; 25].

In the era of many peoples, feminine beauty has a celestial essence. Beauty as the embodiment of the highest perfection and harmony fascinated, bent in front of her, was adored, glorified, for her sake, and only for her, feats took place. However, beauty can carry destruction; it is deceptive and unpredictable. For a woman, beauty is relevant at any age. The Chinese writer Lee Yui (李煜 937–978) has a beautiful statement concerning the secretion of beauty, charm, and attractiveness of Chinese women: «It is necessary to make old – young, ugly – wonderful, habitual – amazing, and then life will change to Better» [11; 137–153].

A woman in ancient China played a minor role, and her status was governed by the canonical writings of the sage Confucius and was reduced to the position of daughter, wife, and mother. But the main feature of women's beauty in China was her wisdom. The canons of women's beauty in China can serve as

the work of the first Chinese historian-Bano Zhao (班昭, 45–116).

Bany Zhao became famous as a poet, showed interest in astronomy and mathematics, commented on Confucianism's philosophical works, and adhered to the canon of the behavior of the «noble husband». She wrote a treatise called «guidance to women» (女). R. Van Gulik expresses a traditional opinion that the Zhao bath was genuinely committed to the Confucian doctrine. Although she insisted on the need for education for women, she emphasized that this education should be directed solely to show a woman how lower she is than her husband and to demonstrate the obligation of her complete subordination to her husband. To consolidate its status in society, Zhao bath depicts the behavior of a noblewoman. The treatise reflects the views of Chinese patriarchal society, the whole pathos of which is to believe that a woman should serve her husband. Nevertheless, most importantly, she should prepare for this ministry and be worthy of a man; in this, the natural feminine beauty is revealed.

妇行第四。

女有四行，一曰妇德，二曰妇言，三曰妇容，四曰妇功。夫云妇德，不必才明绝异也；妇言，不必辩口利辞也；妇容，不必颜色美丽也；妇功，不必工巧过人也。清闲贞静，守节整齐，行己有耻，动静有法，是谓妇德。择辞而说，不道恶语，时然后言，不厌于人，是谓妇言。盥浣尘秽，服饰鲜洁，沐浴以时，身不垢辱，是谓妇容。专心纺绩，不好戏笑，洁齐酒食（齐音斋），以奉宾客，是谓妇功。此四者，女人之大德，而不可乏之者也。然为之甚易，唯在存心耳。古人有言：“仁远乎哉？我欲仁，而仁斯至矣”（论语述而第七）。此之谓也。

Chapter 4. About women's qualities

Women have four advantages: female perfection, female language, female appearance, and female skills. About the model, it can be said that a woman does not need to be too educated; Her language should be clear; Outwardly, she should not be too beautiful and sophisticated; And her talents should be at least average. Being gentle and pliable, constant and calm, faithful and clean, in behavior to exercise caution, in all actions to follow the established rules – here is absolute feminine perfection. Being cautious in judgments, not saying inappropriate words, and thinking about what you want to say to avoid verbosity is the true essence of women's speech. Always have a clean, washed face and hands, wear appropriate outfits, and regularly wash so that dirt does not accumulate on the body – this is the true meaning of the female appearance.

Being able to split and knit, avoid jokes and laughter, and carefully serve guests wine and snacks are real women's skills.

These four qualities consist of great female dignity, and it must possess all four. It is effortless to achieve this if only it strives for it with all its soul. The ancients said: «Is it not available to someone? If I want to be good, then I will be good». This principle also applies to the qualities required by the woman [12]. For many centuries, the singing of the Zhao bath quality of the ideal wife remained for the orthodox Confucian spouses only with the desired ideal.

Thus, relying on the Chinese philosophy of Confucianism, Taoism, and Treatise, Bano Zhao, it is clear that artistic and aesthetic understanding of beauty in China was considered from the plexus of nature, human harmony, and the beauty of the human body.

Conclusion. Having analyzed the formation of the artistic and aesthetic understanding of beauty in China, it is possible to distinguish three criteria by which the Chinese saw beauty.

1. The beauty of nature: In traditional Chinese aesthetics, the attitude toward nature is enshrined in principle «man and nature are one» (天人合一). Here man is not opposed to nature and is not perceived as its crown or enslaved person; he is one of the integral components of this world, just as nature is part of the universe. This relationship creates an element – Dao (道), the basis of all living things that came from nothingness, the source of beauty and, in fact, beauty itself, which is also the central concept of the philosophy of Taoism.

2. Harmony of man and the world: Modern Chinese culture actively cultivates the well-being of an individual and focuses on developing and constructing a decent state. From the Chinese philosophy of Confucianism, it can be understood that human harmony consists of knowing one's inner world, self-improvement, and living a simple, noble life in connection with the world.

3. Human beauty: The aestheticization of female beauty in China was considered from the point of view of the entanglement of nature and the beauty of the body. A woman was compared to a flower, jade, and the moon. Women's skin was compared to snow, eyes to clear autumn water, and thin eyebrows to willow leaves. Women's beauty was admired. At the same time, it was important for a woman to serve her husband. However, most importantly, she must prepare for this service and be worthy of a man; this is where true female beauty is revealed.

REFERENCES:

1. Tze-wan Kwan. Wilhelm von Humboldt on the Chinese language interpretation and reconstruction / 威海姆·冯·洪堡特的汉语理论：解释与重建 / Tze-wan Kwan, 关子尹. *Journal of Chinese Linguistics*. 2001. P. 169–242.
2. 胡鹏林, 韩文革. 天人合一 与 中国 美学 精神, 武汉 理工 大学 学报 (社会 科学 版). 第 26 卷 第 6 期. 2013. 932–938 页.
3. 阿英. *Spiritual Culture of China: Encyclopedia: 6 volumes / A Ying* 阿英. Science, Eastern literature. 2006. P. 204.
4. 吴艳华. Chinese and Western Philosophy on Man and Nature, 《科技信息》. 22期. 2010. 538-541页.
5. *Nature in Chinese Culture*, Department of Asian Art, The Metropolitan Museum of Art. 2004.
6. Corinne H. Dale. *Chinese Aesthetics and Literature A Reader*. 2004. (SUNY series in Asian Studies Development).
7. Huang, Siu-chi. *Essentials of Neo-Confucianism: Eight Major Philosophers of the Song and Ming Periods*. Westport: Greenwood Press. 1999. P. 5.
8. James Legge. *Confucian Analects, The Great Learning The Doctrine of the Mean / James Legge*. 2013. P. 528.
9. Nicholas Tamblyn. *The Complete Confucius: The Analects, The Doctrine Of The Mean, and The Great Learning with an Introduction / Nicholas Tamblyn.*, 2016. P. 110. (Golding Books).
10. Anna O. Pak. *Comparative Analysis of the Concept of Beauty in Linguistic Space*. University of Foreign Languages and Business Career. 2009. P. 25.
11. Jianping Gao. The Original Meaning of the Chinese Character for “Beauty”. *Aesthetics and Art*. Jianping Gao., 2018. (China Academic Library). P. 137–153.
12. R.H. van Gulik. *Sexual Life in Ancient China: A Preliminary Survey of Chinese Sex and Society from ca. 1500 B.C. till 1644 A.D. (Sinica Leidensia, Volume LVII) / R.H. van Gulik.*, 1996. (Barnes & Noble).

УДК 821.161.2-1Сте.09:39

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.39>

**ЕТНО-ГУЦУЛЬСЬКІ КОДИ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ ІВАННИ СТЕФ'ЮК
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «ДИКА ЯГОДА»)**

**ETHNO-HUTSUL CODES OF THE POETIC WORLD OF IVANNA STEF'YUK
(BASED ON THE POETRY COLLECTION «WILD BERRY»)**

Чолкан В.А.,

orcid.org/0000-0002-6635-2493

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Меленчук О.В.,

orcid.org/0000-0002-1382-7360

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри української літератури

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття висвітлює змістове наповнення та художньо-стильові особливості поетичної творчості І. Стеф'юк на матеріалі збірки «Дика ягода» через призму філософсько-світоглядних і культурно-ціннісних орієнтирів. Звернено увагу на оформлення збірки, потрактовано її назву, з'ясовано символічність кількості творів і сакральність чисел, що фігурують в окремих поезіях.

На основі ґрунтовного аналізу розкрито образно-тематичну структуру збірки, що вміщує особисте й громадянське та головно розвивається у руслі народно-християнської культури. Цілісність образу гуцульського світу І. Стеф'юк складають символи та образи живої природи, предмети матеріальної культури, сакральні місця, християнські та язичницькі свята, такі як: Водохреща, Великдень, Перший Спас, Іллі, Коляда, Купайла. Окрему увагу приділено символам світла, води, саду, а також образам світу, сонця, птахів (ворон), тварин (вовк), які є наскрізними у збірці. Підкреслено, що кожен вірш І. Стеф'юк утаємничує в особливе світосприймання авторки, яка по-філософськи осмислює сакральне і містичне, осягає премудрості земного буття. Звертається поетеса до теми війни, де у віршах-рефлексіях передає власні переживання з вірою у переможність українського войовничого духу.

Поезія у збірці «Дика ягода» кодує численні смисли, в основі яких – глибокі знання народної традиційної культури з її обрядовістю та звичаєвістю. Крім того, вона наснажена любов'ю до життя, до рідної землі, її духовних, культурних і матеріальних цінностей.

Для художньо-стильових особливостей поетичного мовлення письменниці характерна наявність діалектної лексики, розмаїття художніх засобів, зокрема – епітетів, порівнянь, метафор, стилістичних фігур, новотворів, фразеологізмів, афористичних висловлювань тощо.

Ключові слова: поезія, народний, язичницький, християнський, світло, символ, образ.

The article highlights the content and artistic and stylistic features of the poetry of I. Stefyuk based on the collection "Wild Berry" through the light of philosophical and cultural values. Attention is paid to the design of the collection, its title, the symbolism of the number of works, and the sacredness of the numbers appearing in individual poems. Based on a thorough analysis, the article reveals the imagery and thematic structure of the collection, which includes personal and civic themes and is mainly developed in the context of folk-Christian culture. The integrity of the image of the Hutsul world of I. Stefyuk is composed of symbols and images of nature, material objects, sacred places, Christian and pagan holidays, such as Epiphany, Easter, Makoviya, Elijah, Christmas, Ivana Kupala. Special attention is given to symbols of light, water, garden, as well as images of the world, the sun, birds (raven), animals (wolf), which are recurring in the collection. It is emphasized that each poem by Ivanna Stefyuk reveals her unique worldview, in which she philosophically contemplates the sacred and mystical, and comprehends the wisdom of earthly life. The poet also touches upon the theme of war, reflecting her personal experience and faith in the victorious spirit of the Ukrainian people.

The poetry in the collection "Wild Berry" encodes numerous meanings, based on a deep understanding of traditional folk culture, its rituals and customs. In addition, it is imbued with a love for life and her land, its spiritual, cultural, and material values.

The artistic and stylistic features of the poet's language are characterized by the presence of dialectal vocabulary, a variety of artistic means, in particular - epithets, comparisons, metaphors, stylistic figures, neologisms, phraseological expressions, aphoristic expressions, etc.

Key words: poetry, folk, pagan, Christian, light, symbol, image.

Постановка проблеми. У сучасному українському письменстві художня творчість членкині Національної спілки письменників України, літературознавиці, етнографині Іванни Стеф'юк розвивається у руслі поезії, представленої збірками «Раптівка» (2018), «Рибниця» (2018), «Дика ягода» (2023), та прози – збірки новел та образків «За руку з гостем» (2015), «Про вас» (2022), роман «На хітанці», повісті «Вітер над курултаєм», «Близниця». Інша сфера зацікавлень І. Стеф'юк – наукова та етнографічна діяльність, позначена дослідженнями творчості письменника з «Покутської трійці» Марка Черемшини, що втілюється у монографії «Людина і світ у слові Марка Черемшини» (2019) та упорядкованій книзі «Марко Черемшина у спогадах, документах і матеріалах» (2014), збірці культурологічних есеїв та образків «Портрет українця» (2022), у співавторстві з М. Шкрібляком у науково-дослідницькій книзі «Гуцульський ліжник: дискурс через віки» (2018).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на достатньо вагомий та ґрунтовний творчий здобуток письменниці, їхнє літературно-критичне осмислення бере початок із дебютної прозової збірки «За руку з гостем» (2015) та відображене у публікаціях Є. Барана, Б. Мельничука, О. Меленчук, В. Шкурмана та ін. Крім того, картина творчого виміру І. Стеф'юк розкривається у численних інтерв'ю та блогах письменниці.

Постановка завдання. Найновіше видання, яке побачило світ на початку 2023 року, – збірка

поезій І. Стеф'юк «Дика ягода», увібрало в себе неповторний колорит гуцульського магічно-містичного світу та вперше постає об'єктом нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Естетичне оформлення поетичної збірки, як і її змістове наповнення прочитується у парадигмі символічності. На обкладинці зображено чарівний профіль авторки (мистецька світлина фотохудожника Руслана Трача, з яким тісно співпрацює І. Стеф'юк), що так нагадує портрети «рембрантівських» (картини «Гігієя – богиня здоров'я», «Даная»), «рубенсівських» («Вірсавія»), «брюлловських» («Італійський полудень») пишнотілих красунь. Вдало дібрана назва книги «Дика ягода» запрошує до своєрідного Причастя, що суголосне зі словами В. Свідзінського: «...Я виноград відновлення у ніч несучу. / На мертвими полі стану помолитися, / І будуть зорі біля мене падати» [8, с. 213], який пророче передбачив свою смерть далекого 18 жовтня 1941 року («В полум'ї був спервовіку / І в полум'я вернуся знову... / І як те вугілля в горні / В бурхливим горінні зникає, / Так розімчать, розметають / Сонячні вихори в пасма блискучі / Спалене тіло моє») [8, с. 108]. Адже і в поетеси «На перехресті душ лиш виноград... / А сни – як грона – зріють. Тихо зріють...». Вона володіє містичними знаннями, стверджуючи, що «...трохи вмерла, трохи – посивіла... щось дізналася». Середньостатистичній людині іноді важко зрозуміти, які глибинні та пророчі знання можуть відкриватися справжнім поетам, котрі

підтримують сакральний зв'язок із Вищим світом. Зображення павиноного пір'я співставляється з образом Пави, що символізує духовні знання, які передаються через мудре Слово авторки книги, Павочки, котра «за красу свого пір'я стала символом розквітлої молодості» [1, с. 410].

Символічною є не лише назва збірки «Дика ягода», що уособлює неприборканість та нестримність, за словами І. Стеф'юк, «як та ріка, що пробивається крізь каміння та долає немалі перешкоди», а й число творів, що налічує 117 віршів та умовно вписується у сакральну цифру дев'ять. За твердженням Валерія Войтовича, «дев'ять складається з трьох трійок, що означає могутність, вищу духовну силу. Це число небесне й ангельське» [1, с. 586]. Прикметним є те, що це – дев'ята збірка творів у доробку письменниці. На сенсорному рівні кожен вірш І. Стеф'юк утаємничує в особливе світосприймання авторки, яка по-філософськи осягає премудрості земного буття. Енергетично заряджені поетичні рядки, відкривають глибокі сенси пізнання як духовного світу ліричної героїні, так і тих стихій, в яких нуртує творче начало авторки: «Думок – ріка, / Без броду-дна, / Але думки тоті – потайні» [10, с. 11]. Слова народжуються подумки та поетичною лавиною витанцьовують свій власний аркан.

Поетичні рядки: «Я знаю багато – / Але не знаю свій вік» [10, с. 110] засвідчують, що авторка насправді, як і всі справжні митці, знаходиться поза категорією часу, проживаючи кожен день («тут» і «тепер»), мов останній у своєму житті. У нашому світі, де «птаха розтворює серце», «людина забуває все, і цілий Божий вік пригадує: хто вона, звідки, і головне – для чого тут», поетеса стверджує: «...Світ – це ти, / І всесвіт – теж. / Людино з серцем як планета, / Не бійся злих. Не стишуй лету. / Ніхто не знає часу меж» («Серед повітряних тривог») [10, с. 124]. Авторське твердження «Я – лиш людина. / Я – не назавжди. / Я – свічка біла» [10, с. 67] перегукується зі словами Василя Симоненка «Бо ти на землі – людина, / І хочеш того чи ні / Усмішка твоя – єдина, / Мука твоя – єдина, / Очі твої – одні» [10, с. 266].

Поетичні смисли І. Стеф'юк кодують не лише особисте, а й громадянське, що притаманне поезіям «Серед повітряних тривог», ««Війна» і «весна»», «Маєш перебути», «Біль підреберний стався вогнем», «Ти пробач мені, Боже» тощо. З моменту повномасштабного російського вторгнення в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року, життя кожного українця свідомо поділилося на «до» і «після» цих кривавих подій (хоч війна триває вже дев'ятий рік поспіль). Поетеса,

якій «Україна кровить» [10, с. 129], твердо переконана, що «зайде сонце війни – / Вийде сонце свободи, / А в слідах від гармат / Зійде мак, / Зійде мак...» [10, с. 129]. Ця квітка означає красу, молодість та їхню скороминучість. З квітучим маком порівнюють і юнака-молодця. Чимало українських воїнів гинуть, виборюючи незалежність Україні. Їхні душі проростуть колись квітами на нашій землі. Саме це мав на увазі Богдан Гура, коли писав вірші до славнозвісного твору «Балада про мальви», який поклав на музику Володимир Івасюк: «О мамо рідна, ти мене не жди, / Мені в наш дім ніколи не прийти. / З мого серця мальва проросла / І кров'ю зацвіла. / Не плач же, мамо, ти ж бо не одна, / Багато мальв насіяла війна. / Вони шепочуть для тебе восени: / – Засни, засни, засни» [4, с. 171]. Нині, як ніколи, ці слова знову – на часі, адже саме через трагічні події в Україні серце письменниці часто нагадує «стомлений дзвін».

Основою творчих інтенцій І. Стеф'юк є глибока народно-християнська культура, що складає цілісну картину гуцульського світу І. Стеф'юк, де домінуюче місце займають народно-християнські свята, відповідно до яких будується ще з давніх язичницьких часів життя кожного горянина: Коляда, коли «зійдуться з колачами ті, котрі вже не з нами» («Светвечір під зірками») [10, с. 17]; Водохреща, коли «ардан-вода говорить» («А не бачила ніколи») [10, с. 89]; Великдень («Як зачинають гори диміти») [10, с. 77]; Ілля день, коли «злива має... моцну силу, якої набирається земля» («Ішов Ілля. За ним горіли хмари») [10, с. 94]; Перший Спас, за яким «приходить спокій – ніби сон, / Як подарунок. / І ти смакуєш кожен день. / І ніч. Як трунок» («Переплинеш біду – як сон») [10, с. 111].

У вірші «Клич мене, – каже» авторка звертається до вірувань, звичаїв і традицій свята Купайла. Адже лише в цю чарівну ніч (за новим стилем – з 6 на 7 липня) «люди шукають надуманий цвіт» / квітка Щастя, що розквітає раз на рік/ [1, с. 225]; дивляться, як «колесо крутиться» / символ повороту Сонця на зиму/ [1, с. 261], а вдо-світа спостерігають за тим, як сонце переливається різними кольорами або підскакує, миготить, зупиняється [1, с. 499]. Краса довколишнього світу, природа у поезії І. Стеф'юк – не лише тло, на фоні яких постають яскраві образи, а й співучасник дії: «Сонце данує, / Але... не дивись, не дивись. / Знаки вогню / Полишає десь людям Купайло. / Плетиво сили / По небі зірками стікало, / Сонце вродилося» [10, с. 75].

Відповідно до «Чотирьох пір року» Антоніо Вівальді чимало поезій у збірці сприймається

так, що «природа – символічний простір, явлений гранично точно, рельєфно, у зримих чуттєвих образах, психологічних та емоційних «сюжетах» [3, с. 280]: «Літо – це просто окрема реальність, / В якій сонце стає квіткою / І зветься соняшником. / Коли можна настільки довіритися природі, / Що просто лежати в траві, / Спиною до спини з землею, / І не думати ні про що» («Літо – це просто окрема реальність») [10, с. 68] або «І околише листопад / Зірки у жмені. / Лиш ми і ніч. / І грає дим «Гуцулку Ксеню». / Лиш ми і ніч. / І сивий дим. / І ми – саміські, / І зупинився листопад, / І світить місяць» («І поколише листопад») [10, с. 59] тощо.

Як і в процитованих поезіях, пору року, про яку йтиметься у вірші, безпосередньо засвідчує вже перша строфа тексту («Весна моя вперта», «Зірками серпень блискотит», «І ця осінь минеться, як вальс», «Стояла осінь, як трійця-свічник», «Сад стрясається – данець осені»).

В окремих поезіях збірки наявна міфологема «саду». «Вертоград, або ж Сад, чи Город, чи Виноград виступали в українському поетичному бароко як синоніми – йшлося про оброблену ділянку землі, обнесу загорожею, а Виноградом називали не тільки виноградник, а й фруктовий сад» [12, с. 200], що в християнстві співвідноситься з духовними і моральними цінностями, а також є символом раю. Простежуємо це, зокрема, у поезіях: «**А це місяць такий – цвітопад**» («А це місяць такий – / Цвітопад... / Біла яблуня, перше втілення / Ти приводиш мене в дивний сад, / Де дерева танцюють білими. / І у віхолі пелюсток / Зачарований час зупиниться. / Видиш, травень від зливи змок, / Видиш, хмари нам в душу дивляться [...]» [10, с. 14]); «**Пригадай мені щастя**» («Пригадай мені щастя – / І день цей розхмариться легко. / Сад аж крила здіймає, / Суцвіття готує – мій сад. / В цьому світі, що видимий – де я? / Чи є я? / Немає. / Я готую політ, / Бо душа попросилась назад [...]» [10, с. 43]).

Зазначена міфологема подеколи з'являється і в стані розуму й тіла, що природно повторюється та відзначається зміненою свідомістю поетеси: «[...] мені снився сон / Виноградовий. / Дим стояв у нім, / Дідо чистив сад. / І в душі моїй / Терпне виноград. / Безпросвітний дим, / Голубі пташки – / Не земний той сад, / Виноград / Гіркий... / І мовчить про щось фіолету цвіт. / – Ти нащо, душе, цей відкрила світ? / І стоїть душа, як то марево. / І росте з землі сиве дерево. / І пташки на нім. / І туман-туман. / І не віриться, / Що то сон...» («Тільки спогадом – не розрадою») [10, с. 81]. Це своєрідна

алюзія на Едем, куди після смерті потрапила душа рідної людини.

У багатьох поезіях наявний образ світу – «Божого», «примарного», «инчого», «тремтливого», «гіркокого», що укладається у триєдину модель міфологічного Дерева Життя. Любов до багатогранного світу й існування у ньому виступає своєрідним лейтмотивом збірки «Дика ягода»: «Я люблю цей світ – скільки сил» («Жито молоде») [10, с. 30] або «А я його люблю, цей світ примарний, / Ось я його, / А він мене, / Та й все. [...] Бо світ – то ми. / Життя – то наше все» («Я сильна – бо слабка») [10, с. 46]. Уже в іншому вірші сутність життя розкривається у рядках: «Бо життя – як птах, / Ти зіграй в цимбали / На оцих вітрах. / Щоби – душу в небо, / Щоби раз – і ввись. / Як коріння світу, / Всі стежки сплелись» («А усе минає») [10, с. 64].

Достоту сакральну функцію виконує наскрізний образ птаха, що залежно від контексту символізує життя, душу, божественний світ: «– Ти нащо, душе, цей відкрила світ? / І стоїть душа, як то марево. / І росте з землі сиве дерево. / І пташки на нім» («Тільки спогадом – не розрадою») [10, с. 81]. На чатах життя земного і вічного постає образ ворона, посередника між світами: «Цей раз – босоніж, і без колісниць. / Підсвічуються крони блискавично, / Паде вода небесна. / Всі сплелись: / Вітри, / Галузи / Ворони гонорні / Опівніч» («Ішов Ілля. За ним горіли хмари...») [10, с. 94] або «Ворон до ворона – доторки крилами, / В небі старім візерунки» («Ліс – як портал») [10, с. 20].

Символ води, що проявляється у вигляді «верхньої» небесної (дощ, злива, гроза), «нижньої» земної (море, ріка) та «фізичної» (сльози) передає зв'язок між живим і потойбічним. Ріка, куди лірична героїня ступає «беззастережно. / Так пересичена сльозми, / Що аж безмежна» [10, с. 111], – «уособлення початку і закінчення життя, плодючості, вічного плину часу, перешкоди й небезпеки, рубежу між «чужим» і «своїм» простором, «стрижня» Всесвіту, могутнього захисника, Батьківщини, символ мовлення...» [7, с. 3].

Сльози – символ морального очищення, уособлюють, крім того, пам'ять і біль: «І крапали, крапали сльози. / Сніг як знеболання. / Терпне земля. / І зірки. / Біль не минає, / Він серце різьбить / Помаленьку» [10, с. 87]. Поетеса шанує і береже пам'ять про найрідніших і найближчих людей, що озивається із душевних глибин віршованими присвятами, як, наприклад, у процитованих рядках із поезії «Парастас», присвяченої пам'яті Руслани Петрівни Кіреєвої (4 січня 1949 – 11 лютого 2019) – колишньої керівниці

Снятинського літературно-меморіального музею Марка Черемшини.

Поетеса в образі ліричної героїні називає себе «берегинею», «ватрою», «дикою бриндушею», «фігуркою із глини, в якій говорили вірші», «чинтарницею», «відьмою», «росою неспитою», «совою», що «вміє і знає літати». Водночас вона залишається людиною, що «заглядає усе поза край», для якої «падати – Боже збав, / Тільки політ, політ». Попри розуміння того, що «я сильна – бо слабка, то й непоборна. / Я темряві очей наперекір», головним девізом свого життя все ж проголошує твердження: «Хочеш світла мати – то сама світисся, / Хочеш мати силу – потайки молися». Деклароване поетесою світло душі, внутрішнього світу і світло Всесвіту перетікає з вірша у вірш та є характерною рисою збірки в цілому, яка «світиться» правдивістю та глибиною осягнення філософських питань на теми життя, смерті, вічності. У цьому контексті часто зринають образи вогню, сонця. Особливої конотації образ сонця набуває у віршах-рефлексіях на тему війни: «Світанок, світе... / Стоїш серед поля, / Сонце вже росо п'є. / Я – дика бриндуша, / Над кулями що розквітла» (««Війна» і «весна»») [10, с. 126]; «Сонце зійшло – чисте, як щем... / Знаєш, а нині свято. / Бо відродилася з крові-руїн / Світла така країна» («Біль підреберний стався вогнем») [10, с. 128]. Як бачимо, залежно від контексту, сонце виконує різну смислову функцію: воно «родиться», «сходить», «важиться на ріст», «данцує», «болить спалахом білим», «росу п'є», «перебирає» тощо.

Ближче до Сонця, у піднебесну вись здіймаються запальні рухи, де у вигляді кола сплітаються руки та ритмічно відлунює такт у гупанні ніг, своєрідним ритуалом твориться гірський танець аркан. На відміну від чоловіків, де звучить Герасим'юкове: «Ти мусиш танцювати аркан. / Хоч раз. / Хоч раз ти повинен відчутти, / як тяжко рветься на цій землі / древне чоловіче коло, / як тяжко зчеплені чоловічі руки, / як тяжко почати і зупинити / цей танець. / Хоч раз / ти стань у це найтісніше коло, / обхопивши руками плечі двох побратимів, / мертво стиснувши долоні інших, / і тоді в заповітному колі / ти протанцюєш під безоднею неба / із криком по-звіринному протяжним. / Щоб не випасти із цього грішного світу, / хоч раз / змішай із ближніми / піт і кров. / Сину Людський, / ти стаєш у чоловіче коло, / ти готовий до цього древнього танцю / тільки тепер. / З хрестом за плечима. / З двома розбійниками, / Тільки раз» [2, с. 102], І. Стеф'юк вважає, що «жінці туди не вільно – там глибина». Водночас авторка

свято вірить у те, що «вогонь, який веде, / Одного разу загориться / Аркан-квіткою, / Яку розпалили опришки / У самому серці смеречини» [10, с. 102], адже «Аркан смерек. / Отут прибити страх – / Хрест-навхрест / Так лиш бартка, / Може бартка» [10, с. 25].

У цьому ключі доречно згадати творчість М. Магіос, котра називаючи символічно-знаково одну зі своїх поетичних збірок «Жіночий аркан у саду нетерпіння», порушує глибинно-сакральні вірування гуцулів, наполегливо закликаючи до цього магічного чоловічого танцю і жінок: «Тримай аркан одна, як палець, – / І літуй, і зимуй сама. / Можливо, не один зухвалець / Колись повторить твій аркан» [6, с. 9]. Письменниця переконана, що життя кожної жінки – безперервний випробувальний танець: іноді – «вальс», частіше – «гуцулка», зрідка – «танго». Цієї ж думки дотримується І. Стеф'юк за походженням, як і М. Магіос, – корінна гуцулка, ментально для котрих потреба внутрішньої свободи є найвищою аскезою духовного єднання зі світом.

Збірка «Дика ягода» наснажена образами тварин (кінь, вовк, лисиця, ласиця, олень), що виступають символічними фігурами авторського світосприйняття, розкривають внутрішній зміст текстової структури. Найчастіше зринає образ вовка – тотемної тварини, до якої можна впевнено і спокійно звернутися зі словами та побажаннями: «Ти мій характерник, / Мій вовк-мандрівник, / Бо серце навчив бути пильним. / ...Обіймемось, вовче, думками. / Веди мене в гори, / Веди мене в сни, / І звізди лиш бликнуть за нами» («Заходиш по пояс в червону ріку») [10, с. 116]. Ця тварина, яка реалізує себе у ролі провідника, є символом волі та сміливості. Символічно «У супроводі вовків» (так звучить вступна стаття поета Миколи Рачука до збірки буковинської письменниці Інги Кейван «Тінь базальту. Тіло базальту») увійшла до храму літератури та, яка з впевненістю промовляє: «Мої вовки мене / Не зрадять. / І ми зриваємось / У ніч. / Вгризаємось у ніч / Зубами. / І розбігаємось в ніч. / Але вовки мене не зрадять, / Бо я – / На вістрі їхніх вух. / І скрапуємо вглиб / Туманом. / Усі ми, / Наче хата взруб, – / Міцні та вічні. / Так заклично / Зустрічний вітер / Віє нам. / І ми зливаємось / З ніччю – / Без сліду жодного, / Без плям. / Ми робимо, лиш так, / Як треба. / Як треба, / Вказує нам / Шлях. / І ми зливаємось / З небом. / Ніщо вже біль, / Ніщо вже страх. / І вітер на моїх плечах, / Як воїн під плащем, притих. / І лиш одне тут має Владу: / Мої вовки / Мене / Не зрадять – / Вовки не зраджують своїх» [5, с. 31]. У книзі І. Кейван прочитуємо:

«Захоплення вовком – не що інше, як захоплення волелюбністю. Справжня Людина дорівнює абсолюту волі» [5, с. 14]. З огляду на це у поезії І. Стеф'юк простежується умовна межа між локаційною свободою та індивідуально внутрішньою: «Кажуть гори: “Ходи»... / Ми обоє вовків, / Ми прийшли до води. / Я для инчих – чужа, / Ти для инчих – хижак. / Чуєш, вовче, а як / Завбертається знак?» («Я виходжу у ніч»), [10, с. 105].

Особливого сакрального значення поетеса надає цифрам: «Як пропіють три браття – Я обернуся в пtiцю» [10, с. 83], «Предки гасять тричі трійці» [10, с. 89], «Трояться й тамуються вистиглі голоси, І сива ріка старі досягає зарінки» [10, с. 103]. У давньослов'янській міфології цифра «3» означає «весь світ» у напрямку до неба; сукупність царств верхнього-середнього-нижнього; світи Нав-Яв-Прав; небо-земля-вода; ранок-день-ніч; батько-дитина-мати, дитинство, юність-зрілість, старість [1, с. 583]. Наприклад, у віршах І. Стеф'юк бартка «повторює свій танець чотири рази» [10, с. 16]. «Цифра «4» означає землю, цілісність, повноту, справедливість. Чотириєвангеліє написано чотирма апостолами. Чотири сторони світу; чотири стани буття: ранок, день, вечір і ніч; весна, літо, осінь, зима; дитинство, юність, зрілість, старість; чотири фази Місяця; чотири стіни, чотири кути; чотири кінці в хреста. Мальований ромб, перехрещений на чотири ділянки на лоні невеличких жіночих фігурок часів трипільської культури, – символ плодovitості» [1, с. 584]. Василь Стус, перебуваючи на засланні, звертається: «Розпросторся, душе моя, / на чотири татами / і не кулься од нагая / і не крийся руками» [11, с. 289]. Поет символічно використовує цю цифру, зазвичай, на позначення здебільшого негативних подій у своєму житті.

Творча майстерність І. Стеф'юк розкривається через художньо-стильові особливості поетичного мовлення, яке вражає діалектною лексикою та багатством художніх засобів. Зокрема, поетеса найчастіше вживає **епітети**: «білий (світ, помисел)», «біліські хмари», «золоте віття», «срібне поле», «рожеві тумани», «червоні (небо, ріка, сад)», «лілова зозуля», «руде небо», «чорні (небо, зневіра, роки) », «темні гадки», «мовчазно-чорна хмара», «сиві (дерево, холод, зима) », «молоді (світ, жито, літо, поле, осінь)», «живе поле», «крилатий сад», «медовий світ», «дикі (ліс, вода)», «простоволосий грудень», «босі ночі», «морозяна зірка», «гостре повітря», «гіркий світ»; **порівняння**: «а сни – як грона – зріють», «і цей ранок – як сон недопитий», «сивий вечір – як овеча вовна», «а я стою – як небо – чорна»,

«душа – як небо – розпростерта», «а колиска – як човен», «ніч, ніби фустка-павунка», «крони – як ті витинанки», «життя – як птах», «вогні горіли, як той підсвічник», «а земля, ніби ящірка»; **метафори**: «сонце виписує небом курунку», «сонце пульсує», «сонце родиться в свічнику-трійці», «сонце трійцю запалює», «сонце болить спалахом білим», «дідо-сонях росу визбирує, сонце гладить йому лице», «місяць на призьбі сидить», «срібні зірки у шиби вдивлялися», «по небі стікають зорі», «рікою плывуть у небо старі тарелі», «впали зорі», «біла зірка розквітла», «хмари нам в душу дивляться», «небо відданує», «небо аж бринить», «небо прозоре стікає», «ніч тремтить», «ніч мала душу – то й бігла», «ніч вогнем розквітла», «ніч в сальбах зіркових торкає крила вітряків», «гори йойкнуть», «ардан-вода говорить», «лізе папороть», «весна приходить і світ вигойдує», «трави говорять», «дерева танцюють», «смерека дає молоко», «смереки замкнули віки», «світло стікає», «з гілок аж сріблом течє», «тиша в хмарі купається», «вогні садами переступають – грушки золотять», «сміється світ», «серцем світилася» тощо. Метафорично побудований початок поезії «Небо тріскає»: «Небо тріскає, / Рамця падають, / Гори з ліжника / Долю вгадують. / Само- / ...рідними / Душі ткалися, / Гори дихали...» [10, с. 70].

У творчому доробку письменниці домінує поезія афористичного характеру, як-от: «Летіти – жити, стати – вмерти», «Щоби літати – треба сил», «Хто вмирає хоч раз – Народиться дуже легко», «Життя вкорочують страхи, а не годинник», «Душа інакша, як у серці – Бог», «І так просто на Божому світі, поки тут», «Немає «вчора», лиш «сьогодні»», «Все чуже відступиться, все лихе – минає», «Такі є висоти, які не видно з землі», «А усе минає, та не в тому суть: в цім тремтливім світі гори не минуть», «Світ – то ми. Життя – то наше все», «А можна жити просто наугад», «...Не вмій падати – Але умій підніматися», «Смерті немає». Афористичного звучання набувають мудрі сентенції поетеси, що можуть охоплювати цілий поетичний образок, як-от: «За порогами болю – життя. / Відкривається світ, як світає. / Що не збулося – того нема, / Що забулося – того немає. / Світ купається. Гори ростуть. / Затягаються рани барвінком. / Не минаєшся. Ти перебудь, / Відболи. Оживи. Чуєш, жінко? / В серці дзвоника / Стигне роса. / І цей ранок – як сон недопитий. / За порогами болю – краса. / Тільки треба уміти так жити» («За порогами болю – життя») [10, с. 76].

Поетична мова збірки «Дика ягода» багата на **стилістичні фігури (перифраза)**: «Світ –

глибока вода», «Сніг – то лиш тінь від зірок»; **новотвори**: «цвітопад», «незвичайниця», «горобино-непевний», «саморідний», «сніжно-підсніжно»; **фразеологізми** («тонкошкірий»); **омоформи**: «Я стою скраю часу / На вістрі гори. / Ти, тривого напасна – / Найперша гори».

Висновки. Гуцульський світ І. Стеф'юк, який «починається в горах», адже «сила жити – родом з горів», а вони «не залишать. І не віддадуть», розкривається через:

- 1) сакральні місця сили (Писаний Камінь, Стіпотоки);
- 2) топос (села Устеріки та Перкалаба);
- 3) чотири першооснови світу (вогонь, вода, повітря, земля);
- 4) язичницькі та християнські свята (Коляда, Водохреща, Великдень, Купайла, Іллі день, Перший Спас);
- 5) природний водний потік і його жителі (ріка, риби);
- 6) птахи (кугут, павич, сойка, зозуля, ворон, сова, галка);
- 7) флора (барвінок, папороть, полин, ріпак, любисток);
- 8) фауна (кінь, вовк, лисиця, ласиця, олень);
- 9) дерева (сосна, смеречина, ялиця, клен, яблуня);

10) квіти (соняшник, ружа, васильок, бриндушки, фіалки, дзвоник карпатський, арніка, крин, без, мак);

11) фрукти (виноград, грушки, сливки);

12) гуцульські музичні інструменти (дримба, трембіта, сопілка, цимбали);

13) гуцульські танці (аркан);

14) фольклор (українська народна пісня «Ой, хмелю...», буковинське танго літературного походження «Гуцулка Ксеня», дойна);

15) предмети матеріальної культури (керниця, млин, вітряк, фустка, писанка, галунка, бартка).

Отже, Карпатські гори – це те сакральне місце, де письменниця відчуває себе сповна захищеною, вільною, адже це – її територія. Усі авторські тексти поєднані в єдину, струнку і багатоголосну поетичну сюїту, наповнену глибоким лірично-філософським звучанням. У 1992 році режисер Наталія Мотузко за мотивами оповідань письменника-шістдесятника Валерія Шевчука зняла містичну драму «Голос трави», яка розповідає історію посвячення молодій дівчині у таємниці чаклунства (у головних ролях – Раїса Недашківська та Ольга Сумська). Такою мольфаркою, характерницею, непростою (непрости – у гуцульській міфології люди, які у народній демонологічній традиції наділені надприродною силою) в українській літературі є творча особистість І. Стеф'юк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войтович В. Українська міфологія. К. : Либідь, 2002. 664 с.
2. Герасим'юк В. Грегит : Вибране. К. : Видавничий центр «Просвіта», 2016.
3. Дроздовський Д. Хвилі Часу // Костенко Л.В. Річка Геракліта / Упоряд. та передм. О. Пахльовської ; післямова Д. Дроздовського ; худож. С. Якутович. К. : Либідь, 2011. 336 с.
4. Івасюк В. Музичні твори (до 60-річчя від дня народження) / Упоряд. О.М. Івасюк. Чернівці : Букрек, 2009. 292 с.
5. Кейван І. Тінь базальту. Тіло базальту : поезії. Чернівці : Букрек, 2014. 264 с.
6. Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння. Видання 2-ге. Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2011. 308 с.
7. Пастораль річечки : антологія / Упорядкув., прим. О.М. Івасюк. Чернівці : Букрек, 2011. 192 с.
8. Свідзінський В. Твори : У 2 т. / Вид. підготувала Елеонора Соловей. К. : Критика, 2004. Т. 1. Поетичні твори. 584 с.
9. Симоненко Василь. Вибрані твори. 2-ге вид. / Упоряд. Анатолій Ткаченко, Дана Ткаченко. К. : Смолоскип, 2012. 852 с.
10. Стеф'юк І. Дика ягода. Брустури : Дискурсус, 2023. 140 с.
11. Стус В. Вибрані твори / Упоряд. Дмитро Стус. К. : Смолоскип, 2012. 872 с.
12. Шевчук В. Пізнаний і непізнаний Сфінкс : Григорій Сковорода сучасними очима : розмисли. К. : Унів. в-во ПУЛЬСАРИ, 2008. 528 с.

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.40>

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДІЙНОСТІ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ ЄВГЕНА ПЛУЖНИКА ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ СЛОВЕСНОСТІ

INDIVIDUAL-AUTHORIAL INTERPRETATION OF REALITY IN E. PLUZHNIK'S POETIC TEXT BY MEANS OF ARTISTIC LITERATURE

Білічак О.І.,

orcid.org/0000-0002-0182-4891

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті розкрито власне-авторське сприйняття дійсності у поезії художніми засобами, що дають можливість оцінити якість їх використання в організації змісту поетичного тексту в цілому. Охарактеризовано художні засоби, які використовує Є.Плужник та з'ясовано, розкрито неповторну, індивідуально-авторську картину художнього світу поезії. У ліриці Є. Плужника немає надмірної емоційності та імпровізаційності, вона характеризується лаконізмом, виразністю, простотою і водночас місткістю. Автор активно вживає різні художні засоби, зокрема епітети, які можна охарактеризувати як метафоричні.

Закцентовано, що серед різновидів тропів важливе емоційно-сміслові наповнення має опозиційна пара гіпербола – мейозис. Принагідно зазначимо, що гіпербола (перебільшення) може бути і тропом (на рівні словосполучень), і стилістичною фігурою (на рівні речень), і художнім засобом (на рівні твору). Антонімом гіперболи традиційно вважають літоту (применшення). Художнє функціонування гіперболи в поезії Є. Плужника позначене індивідуально-авторськими рисами. Гіпербола Є. Плужника безпосередньо апелює до уяви адресата і є прямим, незауваженим виразом емоцій. Дуже часто гіперболічні твердження Плужниківської поезії містять у собі парадокси, алогізми, твердження, що суперечать дійсності, і виступають показниками вираження авторської модальності. На противагу гіперболі, мейозис у поезії Є. Плужника не такий численний, але позначений максимальною виразністю та емоційністю. Мейозис, як і гіпербола, зауважимо, ускладнюється метафоричними образами, риторичними окликами, що має глибинне настроєве навантаження.

Зауважено, що стильовою особливістю лірики є синкретизм образотворчих засобів, які вживає митець, щоб вибудувати власний, новий, виразно суб'єктивний образний рівень. Це дозволяє поглибити емоційно-змістовний план поезії Є.Плужника, індивідуалізувати психологію художнього мислення митця.

Досліджено лексико-семантичний рівень поезії митця, виявлено явище синкретизму тропічних засобів, з'ясовано смислове та емоційне наповнення індивідуально-авторських художніх засобів.

Ключові слова: поетичний текст, лірика, епітет, метафора, троп, гіпербола, мейозис.

It is revealed in the article the author's own perception of reality in poetry by artistic means, which make it possible to assess the quality of their usage in the content organization of poetic text as a whole. The artistic tools used by E. Pluzhnik are characterized, and the unique, individual and authorial picture of the artistic world of poetry is clarified and revealed. There is no excessive emotionality and improvisation in E. Pluzhnik's lyrics. It is characterised by laconism, expressiveness, simplicity and, at the same time, capaciousness. The author actively uses various artistic means, in particular epithets, which can be characterised as metaphorical.

Among the types of tropes, an important emotional and meaningful content has the opposite to hyperbole – meiosis. It is necessary to notice that hyperbole (exaggeration) can be both a trope (at the level of phrase) and a stylistic figure (at the level of sentence) and an artistic device (at the level of a work). The antonym to hyperbole is traditionally considered litota (understatement). The artistic functioning of hyperbole in the poetry of E.Pluzhnik is marked by individual and authorial features. E.Pluzhnik's hyperbole directly appeals to the addressee's imagination and is a direct, unveiled expression of emotions. The hyperbolic statements of Pluzhnik's poetry contain paradoxes, alogisms, statements that contradict reality and act as indicators of the expression of the authors modality. In contrast to hyperbole, meiosis in author's poetry is not so numerous, but marked by maximum expressiveness and emotionality. Meiosis, like hyperbole, is complicated by metaphorical images, rhetorical exclamations, which have a deep emotional load.

It is noted that the stylistic feature of the lyrics is the syncretism of visual means used by the artist to build his own, new, distinctly subjective pictorial level. This allows us to deepen the emotional and meaningful plan of Pluzhnik's poetry, to individualize the psychology of the artist's artistic thinking.

The lexical-semantic level of the artist's poetry was studied, the phenomenon of syncretism of tropeic means was revealed, and the semantic and emotional content of individually authored artistic means was clarified.

Key words: poetic text, lyrics, epithet, metaphor, trope, hyperbole, meiosis.

Постановка проблеми. Однією з важливих тематичних домінант ліричної системи поезії є осмислення її емоційно-сміслового навантаження засобами художньої словесності. Саме тому важливе значення для розуміння образно-сміслової структури поетичного тексту відіграє оцінка художніх засобів, які організують зміст поетичного тексту у цілому.

Художній світ митця функціонує завдяки поєднанню об'єктивних та суб'єктивних уявлень. З одного боку, об'єктивне в поетичному тексті – система образів, яка виникає на основі смислових лексичних одиниць і дає уявлення читачеві про об'єктивну дійсність. Поетичний текст – це знакова модель, яка має особливі риси, і будь-які елементи мовного рівня в поетичному тексті можуть стати значущими. Смісл кожного окремого слова може утворювати нові, неочікувані смисли. Обсяг значення поетичного слова збагачується асоціаціями.

З іншого боку, поетичний текст – естетично організована система, в якій ми спостерігаємо підпорядкованість його форми й смислу естетичним цілям. У поезії важливе значення мають ритм, мелодія, інтонаційний малюнок, рима, метр, асонанси тощо. Велику роль відіграють також формальні засоби, і зокрема, графічні. Художній світ митця – явище складне та багатопланове. У «ліричному полотні» відображаються елементи реальної дійсності. Тому поетичний текст – джерело та носій вербальної інформації.

Постановка завданняє. Велике значення в розумінні смислу поезії митця має індивідуально-авторська інтерпретація художніх засобів. Окремі образи, смисли є складовими елементами поетичного тексту; із них формується смисл-зміст усього твору. Ці одиниці виступають засобами втілення відповідного авторського ідейно-художнього задуму, їх роль у ньому може бути різною, такою ж різною є їх текстова значущість. Саме тому ми можемо говорити про домінування певних слів у ієрархії поетичного тексту. Зокрема, функціонування цілого масиву тропеїчних засобів у художньому тексті є одним із елементів його семантичної характеристики.

Смісловими домінантами поетичного тексту можуть бути художні засоби, наділені несподіваним значенням у тексті. Їхня семантика ґрунтується на контексті. Образні слова і вислови можна вважати експресивними символами, що виникають на поетичному тлі та служать засобами поси-

лення образності, виразності мови, створення широкого поля асоціації тощо.

Виклад основного матеріалу. У ліриці Є. Плужника немає надмірної емоційності та імпровізаційності, вона характеризується лаконізмом, виразністю, простотою і водночас місткістю. Автор активно вживає різні художні засоби, зокрема епітети, які можна охарактеризувати як метафоричні.

Іншими словами, це явище художньої синестезії – коли одночасно поєднуються візуальні, слухові, дотикові, нюхові образи: «рядки холодних слів» [1, 125], «голос крові став неголосний» [1, 188], «трепетний та тьмянний, безсмертний світ» [1, 290].

Варто зазначити, що «синестезія – художній прийом, поєднання в одному тропі різних, іноді далеких асоціацій. Впливає із природної властивості людини переживати водночас враження, одержані від кількох органів чуття, що приводить до синтезу кількох відчуттів» [2, 638–639]. У контексті визначення, поданого у «Літературознавчому словнику-довіднику», наведемо приклади явища художньої синестезії в ліриці Є. Плужника:

«Для вас, історики майбутні,

Наш біль – рядки холодних слів!» [1, 125].

Явище синестезії яскраво проявилось в цьому двовірші: ніби на дотик відчуваються «рядки холодних слів», що є метафорою болю; поєднання авторських асоціацій увиразнює, поглиблює емоційність метафоричного образу, і за посередництвом вдало дібраних слів посилює враження від зображуваного і відчутого.

«А дужий грім зустрів такі дієзи, / Що злякано дзвенить вікно!» [1, 160]. Якщо попередній приклад стосувався асоціацій на рівні відчуттів, то в цьому двовірші на перший план виходить слухова картина: звук нагнітається використанням таких лексем, як «грім» (в уяві постає звук грому), «дієзи» (використання музичного терміна), «дзвенить» (звук дзвону); метафоричний образ переповнений різними звуками (потужна сила грому і, як наслідок, – «зляканий» дзвін вікна), що в уяві реципієнта створює глибоку і потужну картину.

Рядки «Гаснуть звуки. В їх безладнім хорі / Ще чутніша тиша навкруги» [2, 301) ілюструють синтез непоєднаних елементів художніх засобів: звуки і тиша. Двовірш розпочинається кон-

статацією ствердного та однозначного факту: «гаснуть звуки»; і одразу ж наступний елемент фрази про «безладний хор» звуків, що погасли – ніби суперечить сказаному вище; а далі – митець активізує відчуття реципієнта: «примушує» цікавим поєднанням образів та звуків слухати тишу; такі несподівані метафоричні образи підсилюють емоційну складову лірики Є. Плужника, підкреслюють яскравість та неповторність його індивідуально-авторського художнього світу.

Серед різновидів тропів важливе емоційно-сміслові наповнення має опозиційна пара гіпербола – мейозис. Принагідно зазначимо, що гіпербола (перебільшення) може бути і тропом (на рівні словосполуки), і стилістичною фігурою (на рівні речення), і художнім засобом (на рівні твору), що полягає в означуваному надмірі, перебільшенні означуваного з метою його увиразнення (за А. Ткаченком) [3, 262]. Антонімом гіперболи традиційно вважають літоту (применшення) [4, 173]. Аналогічним є твердження, що літота виступає як троп, протилежний гіперболі, в якому ознаки описуваного предмета подаються з надмірним їх применшуванням [5, 178]. Ми ж, послуговуючись класифікацією тропів і фігур А. Ткаченка, підтримуємо тезу літературознавця: «Протилежний до гіперболи троп – мейозис (зменшення), що полягає в означуваному применшенні означуваного у схожих із гіперболою функціях та виявах» [3, 263].

Художнє функціонування гіперболи в поезії Є. Плужника позначене індивідуально-авторськими рисами. Так, гіпербола використовується митцем не ізольовано, а в переплетенні з іншими художніми засобами: «Міста, міста! Жорстокістю бадьорі!

Мільйонносили людські двигуни!

Це вам тягар приплескав бігуни,

Це вам на паливо часи і зорі!

Каміносерді! Тисячами творів

Уславлені культурні дикуни!» [1, 202].

Строфа починається риторичним звертанням. Що має одночасно тавтологічний та окличний характер. Далі фіксуємо поглиблення емоційної напруги. Зростаюча градація підсилюється анафорою «це вам». Яскраві авторські неологізми «мільйонносили», «каміносерді», якими Є. Плужник називає властивості міст, мають настанову на перебільшення емоцій. Ці образи входять до складу поширених, розгорнутих метафор. Як бачимо, усі художні засоби допомагають увиразнити гіперболу, що завершує строфу і виступає кульмінаційною точкою, найбіль-

шим підвищенням емоційності: «Каміносерді! Тисячами творів / Уславлені культурні дикуни!» До того ж, гіпербола має в своїй основі оксиморон – «культурні дикуни». Численні риторичні оклики, зростання інтонаційної напруги, тісне переплетення, нагромадження, накладання образів допомагає досягнути всю експресивність внутрішнього авторського світу.

Як видно із наведеної строфи, ліричний суб'єкт, звертаючись до неживого об'єкта – міст (граматичного вираження у формі множини), витворює ефект існування живого суб'єкта, наділеного рисами та емоціями людини, що здатна бути жорстокою, «камінносердою», уславленою у безсмертних творах митців. Якщо враховувати контекст цієї ліричної системи, ситуація взаємодії ліричного «я» та суб'єктів рецепції в цьому творі розгортається, швидше за все, у площині емоційного, гіперболічного.

Симптоматично, що гіперболи Плужника мають окличний характер, адже цей троп завжди є маркером емоційності, яскравості, певної несподіваності в поєднанні складових елементів: «бачив життя до останнього дна / Сотнями ран!» [1, 124]; «поле, і місто, і я – / Море моєї рідні!» [1, 156]; «і будуть довго мільйони серць / На роздоріжжі двох світів горіти» [1, 212]. Якщо вважати, що кожний функціональний елемент художнього т (і гіпербола, зокрема) – це частина естетичного цілого (твору) і несе відповідне естетичне навантаження, то варто відзначити діалектичну єдність художніх образів, емоцій та конкретних ідей, закладених автором у текст. Серед багатьох факторів, що сприяють естетизації слова, особливо виділяється емоційність, оскільки найбільш повноцінним і дохідливим є той художній образ, який містить у собі сильний емоційний заряд (вираження емоційності на рівні окличних фраз).

Гіпербола Є. Плужника безпосередньо апелює до уяви адресата і є прямим, незауваженим виразом емоцій. Дуже часто гіперболічні твердження Плужниківської поезії містять у собі парадокси, алогізми, твердження, що суперечать дійсності, і виступають показниками вираження авторської модальності.

На противагу гіперболі, мейозис у поезії Є. Плужника не такий численний, але позначений максимальною виразністю та емоційністю: «і хтось останній на полі дооре / Вузеньку смужку вогкої землі» [1, 162]; «навіть латку осіннього неба, / Димарями прип'яту!» [1, 182]. Спостерігаємо поєднання в цих образах зорових та дотикових відчуттів, що поглиблює емо-

ційне враження, напружує уяву. Мейозис, як і гіпербола, зауважимо, ускладнюється метафоричними образами, риторичними окликами, що має глибинне настроєве навантаження.

Використовуючи мейозис як показник кількісної модальності, суть якого полягає у применшенні дійсних якостей об'єкта, автор розраховує на широту асоціативного діапазону читача: «І ось душа мала-мала!» [1, 148]; «...Вибирала з води у жменьку / Синє золото...» [1, 252]; «А коли ж сила уся – / Шклянка насіння?» [1, 153]. У цьому разі адресант мови довіряє здатності реципієнта зрозуміти надмірну стриманість оцінок та врахувати невідповідність вербальної характеристики об'єкта його реальним якостям.

Висновок. Отже, Є. Плужник активно послуговується художніми засобами для творення

неповторної, індивідуально-авторської образності художнього світу поезії. Характерною рисою образотворчих засобів є їх синкретизм, із метою вибудовування власного, нового, виразно суб'єктивного образного рівня. Це дозволяє поглибити емоційно-змістовний план поезії Плужника, індивідуалізувати психологію художнього мислення митця.

Художні образи поетики Плужниківського вірша варті особливої уваги, оскільки ілюструють широту творчого діапазону психічних станів митця. Вони акумулюють в собі специфіку художнього мислення поета, яке базується на поєднанні декількох смислово-емоційних та чуттєво-образних малюнків, у результаті чого витворюється своєрідна і цілісно нова художня структура.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плужник Є. Поезії. Укл., вступна стаття і прим. В. Череватенка. К.: Рад. письменник, 1988. 415 с.
2. Літературознавчий словник-довідник. Р. Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
3. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник для гуманітаріїв. К.: Правда Ярославичів, 1998. 448 с.
4. Моклиця М. Основи літературознавства. Посібник для студентів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 192 с.
5. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Загальне літературознавство: Навч. посібник для вузів. Рівне, 1997. 544 с.

УДК 821.161.2-3 Українка

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.41>

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

THE ROLE OF LINA KOSTENKO'S WORKS IN IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE

Вавричина Г.С.,

orcid.org/0000-0003-0963-9356

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького університету економіки і підприємництва*

У статті розглядається творчість Ліни Костенко крізь призму сучасних літературних та історичних процесів. Наголошується на ролі філософічності, інтертекстуальності, націоцентризованої та мистецтвозорності. Обґрунтовується парадигма понадчасових проблем поезії авторки, у контексті складних суспільно-політичних процесів, зокрема російсько-української війни.

Стаття характеризує націєтворчі та мистецькі фактори впливу поглядів поетеси на світову та українську літературу. Авторка статті наголошує, що саме культ «Людини», «Патріота», «Гуманіста» допомагає глибше зрозуміти причетність читача до світових внутрішніх процесів. Аналізуючи історичні, часові, духовні візії творчості Ліни Костенко, авторка статті стверджує про поєднання комплексу символів і міфів, які визначають один із найважливіших параметрів національної свідомості українського народу. Розглядаються також трагедійні ноти, які покликані пробуджувати в «людині людяне».

Ґрунтовно аналізується філософічність поезії Ліни Костенко. На думку авторки статті, це виражається через осмислення світових мистецьких явищ, політичних заборон, національної єдності, усвідомлення людського щастя. Натомість культурологічний фактор дає можливість глибоко осмислити проблему митця і його ролі в історії й суспільстві, яка є провідною у творчості Ліни Костенко. Найважливіша художня функція європейзму та інтертексту творчості Ліни Костенко, – це встановлення діалогічних зв'язків зі світовою культурою, підпорядковане художній меті осягнення головних закономірностей творчого шляху, тих морально-етичних проблем, з якими стикається на ньому митець – речник свого народу.

Аналіз біблійних мотивів часто переходять на суспільно-політичну ситуацію. Біблійні алюзії в творчості поетеси набувають гострого морально-філософського звучання. Філософські узагальнення, гостре протиставлення святого і буденного, сакрального і профанного, святого і гріховного, конфлікт високого й земного в душі людини, трагізм вибору правильного.

Загалом стаття якісно розкриває творчість Ліни Костенко, вказує на національні ідеї, сприяє духовному та філософському мисленню.

Ключові слова: філософічність, інтертекстуальність, парадигма, культурно-мистецький процес, націоцентризм, європейзм.

The article focuses on Lina Kostenko's work from the perspective of contemporary literary and historical processes. The role of philosophy, intertextuality, nation-centrism and artistry is emphasised. The article substantiates the paradigm of timeless issues that the author raises in her poetry, in the context of complex social and political processes, in particular, the Russian-Ukrainian war.

Particular attention is paid to the artistic and nation-forming influential factors of the poetess' viewpoints for both world and Ukrainian literature. The author of the article states that it is the cult of the Man, the Patriot, the Humanist that helps one understand the reader's engagement with the world's inner processes better. By analysing historical, temporal, spiritual visions of Lina Kostenko's work, the author argues for a combination of symbols and myths that define one of the most important parameters of the national consciousness of the Ukrainian people. The article also examines the tragic shades that are meant to evoke the «humanity» in a «man».

The philosophical nature of Lina Kostenko's poetry is analysed in detail. This is expressed, according to the author of the article, through the comprehension of world literary phenomena, political taboos, national unity and the realisation of human happiness. The cultural factor, on the other hand, allows for an in-depth understanding of the issue relating to the artist and their role in history and society, which is a key theme in Lina Kostenko's work. The most important artistic function of Europeanism and intertext in Lina Kostenko's work is the creation of dialogical links with the world culture, subordinated to the artistic goal of comprehending the main principles of creative development and the moral and ethical issues faced by the artist as a representative of his or her nation.

The analysis of biblical themes often turns to the social and political situation. Those biblical allusions in the poetess's work take on a keen moral and philosophical tone. They are expressed in philosophical statements, in clear contrasts between the sacred and the mundane, the holy and the profane, the sacred and the sinful, in the conflict of the sublime and the mortal in the human soul and in the tragedy of finding the right thing to do.

The article provides a comprehensive overview of Lina Kostenko's work, highlights national ideas and encourages spiritual and philosophical reflection.

Key words: philosophy, intertextuality, paradigm, cultural and artistic process, nation-centrism, Europeanism.

Актуальність дослідження. Вагомим явищем у літературному процесі 60-х років стала творчість Ліни Костенко. Саме заглибленість у мистецькі, духовні та історичні процеси тогочасності зробили авторку популярною серед української та світової спільноти. Культ «Людини», «Патріота», «Гуманіста» стало основою творчості авторки. У «Пасторалях ХХ сторіччя», «Проміннях землі», «Вітрилах» і «Мандрівках серця» через діалог, синкретизм, трансцендентність усвідомлюється роль людини та її причетності до внутрішніх та світових процесів. Зокрема чимало аспектів літературного доробку авторки здобули ґрунтовне теоретичне висвітлення. Низка важливих по етологічних особливостей лірики та ліро-епосу Ліни Костенко в широкому культурно-історичному контексті осмислені у працях.

М. Ільницького, Г. Клочека [6], В. Моренця, Г. Сивокона, Р. Мариняка, Р. Мовчана, В. Панченко, Є. Сверстюка, І. Фізера та інших. Серед сучасних дослідників: Дячок С. О. [1,2],

Криловець Н. В. [5], Шестак А. В. [12] тощо. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного літературознавчого дослідження філософських, текстових, культурно-мистецьких та суспільно-політичних особливостей поетичного доробку Ліни Костенко в контексті провідних тенденцій розвитку українського письменства другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Творчість розглядається в умовах сучасних історичних змін.

Мета дослідження – теоретично осмислити багатогранність творчого доробку Ліни Костенко, проаналізувати позачасові поетичні ознаки, вказати на важливість філософського мислення поетеси щодо сучасних суспільних та військових подій.

Виклад основного матеріалу, результати дослідження. Філософська поезія Ліни Костенко – це фактор інтелектуального мислення. Вплив авторки на культуру дуже великий, особливо в часи, коли українській нації

доводилося робити вибір між свободою та рабством. Дослідник Т. Салига стверджує, слово Ліни Костенко вже більше як півстоліття йде попереду нашої духовності, воно має свою землю, свій народ, власну хату, свій дім, свій храм, свій космос: «Минає день, минає день, минає день! А де ж мій сад божественних пісень?» Тут, корінням в українській землі, а кроною в людських серцях, у грядущих поколіннях, бо ж суцвіття Вашого саду, Ліно Василівно, хоч «биті холодами», прекрасну зав'язь все-таки дали» [12, с. 124].

Саме Ліна Костенко першою спробувала реконструювати історичні візії Ліна Василівна своїми історичними романами у віршах без викривлень і омани розкриває історію України. Л.Брюховецька наголошує, що ще не всі оцінили версію нашої історії, яку запропонувала Ліна Костенко, – та не до кінця осмислили її концепцію. У ній вірність документальним джерелам поєднана з творенням комплексу тих символів і міфів, які визначають один із найважливіших параметрів національної свідомості.

Водночас більшість творів авторки сповнені трагедійних нот. Юрій Андрухович охарактеризував внесок Ліни Костенко у побудову незалежної України так: «Саме вона прищепила сотням тисяч українців непохитну впевненість у тому, що цензура - це зло і злочин, а самоцензура дорівнює самогубству. Саме вона привчила не дуже сміливих людей до того, що слова «незалежність», «гідність» і «свобода» існують в мові не просто так» [6, с.20]. Адже покликання її пробудити в людині людяне.

Авторка бажає розібратися в актуальних тогочасних проблемах творчості, а також визначити основні напрями свого творчого шляху. Вона висловлювала важливі для себе міркування, в яких розкривається надзвичайний внутрішній світ, переживання, які торкаються чутливої творчої душі, яка відкрита всьому світові. У віршах, присвячених темі митця і мистецтва, гармонійно реалізується постать жінки, громадянки, обрамлений образом автора. Г. Клочек відзначає: «Ліричні твори поетеси, присвячені проблемі творчості, допомагають нам краще зрозуміти її як людину, що наважилась стати на прю із жорсткою і свавільною Системою» [6, с. 27]

Філософічність поезії виражається через осмислення світових мистецьких явищ, політичних заборон, національної єдності, усвідомлення людського щастя. По-особливого це явище осмислюється в поемі «Зоряний інтеграл», коли нація починає боротьбу з ворогом, де історія представлена як сума людських доль:

Дракон – Атлант – телефон – калина – віра – вірус – мільярди – нулі...

Життя оперує безконечно малими.

Ми всі поодиноці також малі.

Але з усмішки,

з потиску рук,

з брехні, убитої наповал,

історія – найскладніша з наук –

обчислює ЗОРЯНИЙ ІНТЕГРАЛ.

Із найдрібніших зоряних крихт!

Вища математика віку:

З СУМИ БЕЗКОНЕЧНО МАЛИХ

ВИНИКАЄ БЕЗКОНЕЧНО ВЕЛИКЕ

[8, с. 225]

Можна погодитися з О.Тарнавським, який стверджує, що авторка намагається відкрити людину, справжню живу людину, з її почуваннями, втіхами і турботами, з охотою жити. Це, здається, проблема нового гуманізму, що його можемо спостерігати і на Україні, і в інших придувлених тоталітаризмом країнах, де політичний терор створив задушливу атмосферу, в якій зовсім зів'яло дерево поезії [13, с.30]. Завдяки алюзії на відомі літературні та мистецькі твори дозволяють виразити провідну філософську настанову творчості Ліни Костенко – утвердження цінності окремого людського життя, прагнення зберегти кожну мить існування:

Благословенна кожна мить життя

На цих всесвітніх косовицях смерті [1, с. 92].

Культурологічний фактор є ключовим у творах «Лідія Койдула на чужині» і «В Париж прибуває поїзд...». Постаті європейських письменників дозволяють створити особливий мультикультурний наратив, що дає можливість глибоко осмислити проблему митця і його ролі в історії й суспільстві, яка незабаром стане провідною у творчості Ліни Костенко. Найважливіша художня функція європейзму та інтертексту творчості Ліни Костенко, – це встановлення діалогічних зв'язків зі світовою культурою, підпорядковане художній меті осягнення головних закономірностей творчого шляху, тих морально-етичних проблем, з якими стикається на ньому митець – речник свого народу.

У творах «Люблю чернігівську дорогу», «Я кину все. Я вірю в кілометри», «Акварелі дитинства», «Сувид», лірична героїня постає як жінка-інтелектуалка, здатна до глибоких почуттів, навіть пристрасті, що набуває витончених форм, виявляє найрізноманітніші нюанси й від-

тінки саме внаслідок занурення в культурний досвід людства, можливості відшукати аналогії власних переживань у безлічі культурних моделей [5, с. 342]. Саме тут виражається двоплановість поетичного викладу, коли складне плетиво алюзій, розсипаних по тексту, дозволяє висвітлити в буденному прояві вічних проблем.

Зокрема, навіть мешкаючи в імперській системі і працюючи в умовах радянської цензури, митець не корився партійній догмі, писав «не ті» вірші, яких вимагала тоталітарна ідеологічна машина. Для Ліни Костенко її «внутрішня еміграція» була ходінням по лезу бритви. Вона всім ладом своєї творчості не вписувалася в контекст панівної комуністичної ідеології, руйнуючи міф про так звану «щасливу Радянську Україну».

У творах «Ластівки тікають із Європи», «Мені відкрилась істина печальна», «Ще назва є, а річки вже немає» авторка послідовно протиставляє гармонійне світосприйняття «природної людини» фрагментованому, підпорядкованому технізації життю сучасника, наголошує на необхідності цілісного світосприйняття.

Концепція історії, яку пропонує у своїй творчості Ліна Костенко, засвідчує глибоко особистісний підхід до трактування політичного кккб поступу людства, рушіями якого виступають уже не безликі маси, а яскраві постаті митців, мислителів, політичних діячів.

Як наголошує А. В. Шестак, у творчості Л. Костенко українці – це нація, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів та її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні втрати самого національного генотипу. Образ її спотворювався віками, їй приписувалася мало не генетична тупість, не відмовлялося в мужності, але інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм [14]. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися й зникнути.

Фактично, це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніше в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис. Вона чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців.

Саме такий націоцентричний підхід дозволяє поетесі запропонувати глибокий філософський погляд на роль митця як «біографа народу», порушити питання про його відповідальність і провідну роль в історичному поступі.

У своїх творах поетеса, не зраджуючи своїм ідеалам, деколи гостро та різко осмислює сучасні проблеми, які пов'язані із духовним занепадом народу. У тяжкі часи, коли люди жили тимчасовими соціальними цінностями та ідеалами, авторка затверджувала вічні цінності, незнищенність національного духовного настрою, а також мудрість та філософію життя.

О. Козуля підкреслює: «Поезія Ліни Костенко була бунтом. Бунтом особистості. Повстанням духу. І слава, що до неї приходила, була не популярністю, не модою. Вона була вистражданою надією людей на своє відродження, на можливість повернутися до себе, прорвавшись крізь клейку цупку павутину ідеології, і врешті, на можливість відродження вже нібито відродженої і остаточно приборканої нації» [3, с. 190].

Зокрема у «Марусі Чурай» один із персонажів (учений дяк), спостерігаючи страждання України, апелює до прадавньої історії Європи:

*...Коли я в бурсі пізнавав науки,
Афіни й Рим пройшли крізь мої руки.
От був народ! Що римляни, що греки.
На всі віки нащадкам запасли.
А ми... А ми! Хоч би які лелеки
Гомера нам в колыску принесли.
Усі віки ми чуєм брязкіт зброї,
Були боги в нас і були герої,
Який нас ворог тільки не терзав!
Але говорять: «Як руїни Трої».*

Про Київ так ніхто ще не сказав... [7, с. 127].

Схожий наратив наявний у творах «Предок», «Рана ведмедя», у яких авторка використовує праслов'янський образний пласт, поєднуючи його з міфологічними образами.

В образі Богдана Хмельницького з роману у віршах «Берестечко» складно поєдналися глибоко особистісне й загальнолюдське, душевні порухи, продиктовані державницьким мисленням, і особистісні переживання: «Ой, вишепчи мені не старості, не болісті.

*Пекельні мої спогади – гориш, як у вогні.
Ти вишепчи мені мій біль з моєї совісті
І вишепчи Гелену під брамою в петлі...»
«Є боротьба за долю України.
Все інше – то велике мискоборство» [8, 116–117]
«Отак живу. Молюсь за
Україну. Вона не чує. Алея молюсь» [8, с. 124–125].*

Підхід Ліни Костенко до зображення постаті гетьмана є новаторським. Костенко звертається тільки до одного епізоду з життя Богдана Хмельницького, проте, підпорядковуючи роману

структуру художнім вимогам часу (ущільнення хронотопу, асоціативність, поліметрія як засіб відтворення душевних порухів героя), вона представляє розгорнуту панораму історичної долі України й разом з тим витворює образ глибоко емоційний. Богданові Хмельницькому властиві й сумніви, і болісні особистісні переживання, і хвилини слабкості. Історичний роман у віршах «Берестечко» – це монолог-сповідь гетьмана як пересічної людини і полководця, який глибоко переживає найважчий час свого життя – поразку під Берестечком. Варто зауважити, що численні мотиви роману, зокрема мотив самотності, ізоляваності від соціуму й активного життя. Бути самотньому – це краще, ніж служити, бо ж : «Гублю себе, коли служу рабам!» [2, с. 123].

Загалом історична пам'ять в історичних романах у віршах Ліни Костенко вибудовується перш за все на основі своєрідного художньо-поетичного відтворення історичних подій та осіб. Прагнення Ліни Костенко глибоко пізнати історичний шлях рідного народу, осмислити його минуле і майбутнє веде до активного використання в художній творчості можливостей, закладених в часопросторовому моделюванні. Найбагатшою в смисловому відношенні формою просторово-часової організації художнього часу в романах Ліни Костенко є хронотоп дороги, який увиразнює проблему історичної пам'яті, духовного зв'язку поколінь, символізує незнищенність народу.

Духовний ракурс виражається через євангельські історії, які авторка інтерпретує у творах «Ісус Христос розп'ятий був не раз», «Брейгель. Шлях на Голгофу», «Перш ніж півень запіє». Постає Ісуса Христа з'являється вже в її збірці «Зоряний інтеграл», потрактована в багатьох відношеннях з позиції матеріалістичного світогляду, адже в такий спосіб Ліна Костенко намагається подолати радянські ідеологеми, творчо переосмислюючи й продовжуючи кращі традиції та здобутки національного і світового мистецтва. Ставлячи собі запитання «Хто він, мій бог, моя висока віра?», молода поетеса звертається до різних релігійних традицій, згадуючи і «страдника Ісуса» [6, с. 30]. Бог у Ліни Костенко постає у двох іпостасях: творчій і руйнівній. У творах «Райська елегія» та «Сьоме небо» цю другу іпостась поетеса «заряджає» іронією, щедро наділяючи її людськими, переважно негативними, рисами.

Біблійні мотиви часто переходять на суспільно-політичну ситуацію. Біблійні алюзії в творчості поетеси набувають гострого морально-філософського звучання. Філософські узагальнення, гостре протиставлення святого і буденного,

сакрального і профанного, святого і гріховного, конфлікт високого й земного в душі людини, трагізм вибору правильного.

Цікавий приклад переосмислення вічного образу воскреслого бога наявний в ранній казковій поемі «Мандрівки серця» [1, с. 92]. Суспільно-політичний підтекст цієї постаті очевидний і може бути цілком пояснений тим історичним контекстом, у якому постає твір молоді авторки, – злочини представники Ку-клукс-клану проти темношкірого населення Землі. Однак нас цікавить, у першу чергу, сам спосіб репрезентації загальновідомих політичних фактів через архетипний образ, який здобуває конкретно-історичне трактування залежно від художніх інтенцій алегоричної казки:

Котра й підкорена – невпокорена.

Добре, мабуть, на душі наболіло:

негри бога малюють чорним,

негри чорта малюють білим.

Чуєш? – хтось у муках конає.

Чуєш? – в душі наростає тривога.

– Хто розпинає?

Кого розпинає?

– БІЛИЙ ДИЯВОЛ – ЧОРНОГО БОГА!

...Проріз очей в балахоні білому.

Білий диявол сміється:

– Стогне ще?

Факел тримає в руках – недотлілу,

чадну головешку пекельного вогнища.

...І Чорний Бог простогнав:

– Нічого,

для всіх квіток ще настануть весни.

Як і належить кожному богу,

ТРИЧІ РОЗП'ЯТИЙ –

Я ВОСКРЕСНУ! [9, с. 94–95].

Ототожнення України з материнською постаттю, яка страждає від втрат та війни через культурне забуття набуває нових смислових конотацій. Ліна Костенко створює образ «матері-мови», яка розуміє причини всіх майбутніх трагічних подій:

Я скоро буду виходити на вулиці Києва

з траурною пов'язкою на рукаві –

умирає мати поезії мого народу!

Все називається Україною –

універмаг, ресторан, фабрика.

...І тільки мова чужа у власному домі.

У шовінізму кігті підсвідомі [10, с. 12].

Висновки. Таким чином, багатогранна творчість Ліни Костенко має значний вплив на українців, адже формує національні ідеї, сприяє духовному та філософському мисленню. Проблеми сучасності передаються через такі філософські категорії, як призна-

чення людини, сенсу життя, часу, руху та простору. Водночас кожна поезія патріотична та високодуховна, оскільки авторка зацікавлена в минулому та майбутньому свого народу, торкається різних проблем нації і передчуває історичні зміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дячок С. О. Джерела та функції гетерогенного інтертексту в поезії Ліни Костенко. *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белєхова, О. Є. Бондарева [та ін.]. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. Вип. 4. С. 91–93.
2. Дячок С. О. Інтертекстуально-дискурсивний аналіз роману у віршах Ліни Костенко «Берестечко». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць; укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Кошок, О. Ю. Костюк. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 1. С. 122–125.
3. Козуля О. Символ нескореної України. *Жінки в історії України*. Київ: Укр. центр духовн. культури, 1993. С. 186–191.
4. Криловець Н. В. Хронософські мотиви в творчості Ліни Костенко. Наукові записки. Серія «Філологічна». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 21. С. 247–259.
5. Криловець Н. В. Філософія творчості в поезії Ліни Костенко: Видавництво Національного університету «Острозька академія», Наукові записки. Серія «Філологічна». 2012. Вип. 27. С. 341–344 (0,5 друк. арк.).
6. Ключек Г. Нескорена. Штрихи до життєвої і творчої біографії Ліни Костенко. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2000. № 2. С. 19–31.
7. Костенко Л. Маруся Чурай. Історичний роман у віршах. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. 224 с.
8. Костенко Л. Триста поезій. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. 416 с.
9. Костенко Л. Річка Геракліта / упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. Київ: Либідь, 2011. 336 с.
10. Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури. Урок української. 2000. №2. С. 2–15.
11. Мариняк Р. Історіографія поезії Ліни Костенко: Автореферат дисертації кандидата філологічних наук: 10.01.2001. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 19 с.
12. Салига Т. Поезія – це завжди неповторність. *У глибинах гармонії*: літ.-крит. ст. Київ: Рад. письм., 1986. С. 122–140.
13. Тарнавський О. Подорож поза відоме: Шляхами модерної поезії. Мюнхен, 1965. С. 30.
14. Шестак Анна. Ліна Костенко. Поетеса епохи. URL: <https://www.google.com/amp/s/www.pravda.com.ua/articles/2018/12/10/7200729/index.amp> (дата звернення: 17.10.2022).

УДК 165.742:316.42(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.42>

ЛЮДИ І МАНЕКЕНИ У ДРАМАТУРГІЧНОМУ ПРОСТОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

PEOPLE AND MANNEQUINS IN THE DRAMA SPACE OF LESIA UKRAINKA

Ван Сяоюй,
orcid.org/0009-0000-4841-9888
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Сичуаньський університет іноземних мов (Китай)

У статті розглянуто драматичні твори Лесі Українки крізь призму духовної прірви між природним еством людини і соціальною дійсністю, екзистенційний образ якої метафорично виражений у понятті «люди» і «манекени». Основну увагу зосереджено на аналізі таких драм Лесі Українки, як «Камінний господар» і «Блакитна троянда», в яких герої, то стають манекенами власних пристрастей (скупості, гордині, блуду, ревності як наслідок обманутої любові і т.п.), то людьми уподібненими до «образу Божого». Простежено, що любовні трагедії у драматургічному просторі

українського класика за своїм світоглядом і психологічною глибиною характерів персонажів наближені до шекспірівської філософської антропології.

«Люди» і «манекени» у драматургічному просторі Лесі Українки – це не лише красномовна осучаснена метафора про кризу індустріального суспільства, а відтворення глибокої духовної прірви між природним еством людини і соціальною дійсністю.

Любовні трагедії у творчості українського класика, зокрема в «Блакитній троянді», «Камінному господарі», за своїм світоглядом і психологічною глибиною характерів персонажів наближені до шекспірівської психологічної та філософської антропології. Тому Лесю Українку з повним правом можна назвати «українським Шекспіром». Адже її геніальність належить не одній країні і не одній епосі, а всьому людству.

На прикладі аналізу трьох драм Лесі Українки ми бачимо, що її герої, то стають манекенами власних пристрастей (скупості, гордині, жадоби до влади чи матеріальної наживи, блуду, ревнощів як наслідок обманутої любові і т.п.), то людьми уподібненими до «образу Божого». Часто головним героєм твору, його рушійною силою є саме життя. Утім, якщо в реальній дійсності важко зустріти такий типаж людей як Любов («Блакитна троянда») чи Долорес («Камінний господар»), то це тому, що одне й те ж саме явище не повторюється, а не тому що ці художні образи належать до виміряного ідеального світу. Відтак такі герої як Дон Жуан, Анна («Камінний господар»), Милевський, Острожин («Блакитна троянда») – це репрезентанти індустріальної епохи та соціальної ідеології, що структурує їхню «хибну свідомість» на рівні манекенів.

У любовних драмах Лесі Українки прослідковується певна закономірність: у них фатум переслідує пари закоханих не за необдуманих їхніх вчинків чи рішень, а за перепетій і бар'єрів у соціальному світі «людей» і «манекенів».

Ключові слова: екзистенція, драма, художній образ, символ, межова ситуація, герой, функція, колективне несвідоме, «буття в краху».

The author examines Lesia Ukrainka's dramas through the prism of the spiritual gap between the natural being of a human and social reality, the existential image of which is metaphorically expressed in the concept of «people» and «mannequins». The focus is on the analysis of such dramas by Lesia Ukrainka as the «Stone Host», «Blue Rose», in which characters become mannequins of their own passions (greed, pride, seduction, jealousy because of the deceived love, etc.) as well as people are similar to the «image of God». It is observed that love tragedies in the dramatic space of the Ukrainian classic in their worldview and psychological depth of the characters are close to Shakespeare's philosophical anthropology.

«People» and «mannequins» in Lesia Ukrainka's dramatic space are not only an eloquent modernized metaphor about the crisis of industrial society, but a reproduction of a deep spiritual gap between the natural being of a human and social reality.

In their worldview and psychological depth of the characters, love tragedies in the writings of the Ukrainian author, in particular in «Blue Rose», «Stone Host», are close to Shakespeare's psychological and philosophical anthropology. Hence, Lesia Ukrainka can be justly called «Ukrainian Shakespeare». After all, her genius belongs not to one country and not one epoch, but to all humanity.

On the example of the analysis of three dramas by Lesia Ukrainka, we see her characters as they become mannequins of their own passions (greed, pride, lust for power or material gain, seduction, jealous as a result of the deceived love, etc.) as well as people likened to the «image of God». Often, life is the very protagonist of the work, its driving force. However, if in reality it is difficult to meet such types of people as Liubov («Blue Rose») or Dolores («Stone Host»), it is because the same phenomenon is not repeated, and not because these artistic images belong to the dreamed ideal world. Thus, such characters as Don Juan, Anna («Stone Host»), Mylevskyi, Ostrozhyn («Blue Rose»), are representatives of the industrial era and social ideology that structures their «false consciousness» at the level of mannequins.

In Lesia Ukrainka's love dramas as well as in William Shakespeare's plays a pattern is traced: fate pursues couples in love not throughout their reckless actions or decisions, but during the obstacles and perepeteia of «people» and «mannequins» in the social world.

Key words: existence, drama, artistic image, symbol, boundary situation, character, function, collective unconscious, «being in ruin».

Постановка проблеми. Осмислення лейтмотиву людей і манекенів у драматургічному просторі Лесі Українки. З цього приводу можна навести слушне метафоричне звернення Михаїла Оксаніча, котрий сказав, що варто зняти маски біля входу в його життя, бо він вам не карнавал. Ці поетичні рядки сучасного митця мабуть найкраще характеризують глибокі соціально-психологічні та філософські виміри творчості Лесі Українки.

Кожен живе, носячи на собі свідомо чи несвідомо – маску. З одного боку це психологічний захист, а з іншого – трагедія, бо людина настільки живається із власною замаскованою дволикістю, що вже не може розрізнити своє істинне «Я».

І тоді живі індивідуальності перетворюються на мертвих манекенів соціальних інститутів чи рабів власних пристрастей.

Яскравим прикладом такої метаморфози є біблійна розповідь про жінку Лота, котра не послухала Бога і озирнулася позад себе, щоб поглянути, що сталося з містами Содомом і Гоморою. Як тільки вона це вчинила, стала соляним стовпом, що символізує духовну закоріненість людини у своє старе гріховне життя. Ця біблійна історія є свідченням того, що ми швидше самі зробимо усе можливе для руйнування своєї божественної сутності, ніж відмовимося від власного надмірного егоцентризму. Ось де справжня межа між буттям і небуттям, людиною і манекене-

ном, обличчям і маскою! Так і герої у драматургії Лесі Українки, то стають манекенами власних пристрастей, то людьми уподібненими до «образу Божого».

Аналіз досліджень. Відкритим залишається питання про шекспірацію лейтмотиву людей і манекенів у творчості Лесі Українки. Адже літературна критика часто віднаходила у драматургічному просторі драматургині Шекспірівську філософсько-психологічну антропологію, ремінісценції та алюзії. Наприклад, «Камінний господар» Лесі Українки порівнювали з «Макбетом» В. Шекспіра (Є. Ненадкевич), «У пущі» Лесі Українки – з «Гамлетом» В. Шекспіра (І. Журавська), «Три хвилини» Лесі Українки – з «Королем Ліром» В. Шекспіра (Шаповалова, 1976: 157), «Оргію» Лесі Українки – з «Венеціанським купцем» В. Шекспіра (Я. Рудницький), «Блакитну троянду» Лесі Українки – з «Ромео і Джульєттою» В. Шекспіра (Одарченко, 1990: 5– 22), а алжирський режисер Хаміда Аїт Ель-Хадж у своєму інтерв'ю про сучасний світовий театр сказала, що «Лісова пісня» Лесі Українки – це український «Гамлет».

У творах українського класика кожна сцена має причинно-наслідковий зв'язок, додає психологічної напруги і наближає фінал. Відтак виникає логічне запитання: що характерно для драматургічного простору Лесі Українки?! Це передусім «продуктивна роль» морального страждання людини, що за М. Мамардашвілі, є однією із основних категорій «екзистенційної стереології» (Мамардашвили, 1995: 123). Адже саме «продуктивна роль» морального страждання, на думку грузинського мислителя, об'єднує людей всіх поколінь, віросповідань та національностей. Це моральне страждання героїв у Лесі Українки, що виступає тонкою гнаним між людиною і манекеном, обличчям і маскою, правдою і брехнею.

Мета статті – простежити основні етапи становлення людей і манекенів у драматургічному просторі Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу. «Буття в краху» («Being in Collapse» by K. Jaspers) – цим основним поняттям філософських міркувань К. Ясперса можна охарактеризувати усю сутність образу Дон Жуана в драмі «Камінний господар» Лесі Українки. Одержимий інстинктом хтивістю тіла герой ішов власною життєвою стежиною аморальності, а не шляхом своєї епохи, культури, суспільства чи середовища. Це робило його особистістю, хоча з негативними сторонами характеру і світогляду. Але найбільша трагедія найгеніальнішого обманщика жіночих сердець настає в той момент,

коли він сам починає вірити в те, що говорить і робить. І тоді Дон Жуан уже не може відрізнити своє справжнє істинне обличчя від маски. Так настає крах онтології особистості. Саме знеособлення власного Я героя у «Камінному господарі» Лесі Українки призводять до фатального кінця – відчуття втрати свого істинного обличчя і людської подобі:

Анна Чого ви?

Дон Жуан Він!.. його обличчя! (Випускає меч і патерицю і затуляє очі руками.)

Анна Сором! Що вам привиділось? Погляньте ще. Не можна так уяві попускати.

Дон Жуан (зо страхом одкриває обличчя. Глянув. Здавленим від несвітського жаху голосом.) Де я? мене нема... се він... камінний! (Точиться од свічада вбік до стіни і притуляється до неї плечима, тремтячи всім тілом.)

Тим часом із свічада вирізняється постать командора, така, як на пам'ятнику, тільки без меча й патериці, виступає з рами, іде важкою камінною походою просто до дон Жуана. Анна кидається межі дон Жуаном і командором. Командор лівцею становить донну Анну на коліна, а правицю кладе на серце дон Жуанові. Дон Жуан застигає, поражений смертельним остовпінням. Донна Анна скрикує і падає ницьма додолу до ніг командорові. (Українка Леся, 1977: 161–162).

Цей фрагмент знаменитої драми «Камінний господар» Лесі Українки дуже цитований літературною критикою, адже усі три головні герої (Дон Жуан, Анна, Командор) творять загальнолюдський макросвіт ідей та колізій, де перетинаються розгнуждана свобода, закам'яніла влада, огидне лицемірство, жахливий злочин і непопушаний закон. Сама Леся Українка у листі до Агатангела Кримського визначала ідею драми як «перемогу камінного, консервативного принципу втіленого в командорі, над роздвоєною душею гордої, егоїстичної жінки донни Анни, а через неї – і над Дон-Жуаном, лицарем волі» (Українка Леся, 1979: 396).

Природно, що під впливом цих авторових міркувань літературна критика (П. Филипович, М. Зеров, М. Євшан, А. Костенко, А. Музичка, А. Гозенпуд та ін.) здебільшого розглядала образ головного героя з соціального аспекту людського буття. Утім філософія п'єси значно глибша, а задум вийшов ще геніальнішим, ніж могла уявити собі авторка. Адже Леся Українка чи не вперше в світовій літературі критерій свободи Дон Жуана інтерпретувала крізь призму «якості» його душі. Вона цілком у Платонівському дусі із сутності «свободи» людини вивела поняття

«внутрішнього обов'язку», який у творі перетворюється на нестерпні докори сумління і смертельний жах усвідомлення гріха. Іншими словами істинна свобода у драмі «Камінний господар» Лесі Українки інтерпретується не як «перекоти-поле» гріховних пристрастей головного героя, а як добровільне оновлення його чеснот – небесного єства. Той факт, що Дон Жуан глянув у дзеркало, щоб подивитися як славно він виглядатиме в командорському одязі, певною мірою є наругою над мерцем, душа якого попадає в задзеркалля і доводить свого вбивцю до смертельного остовпіння. Так Дон Жуан, не бачачи свого відображення, кам'яніє у власному гріху.

До речі, сюжет «Камінного господаря» Лесі Українки на відміну від творів інших світових письменників максимально наближений до реальної історії. Адже прототипом Дон Жуана – персонажа багатьох художніх творів (близько 150) – послужила особистість дворянина, який народився в Іспанії в XIV столітті. Його звали Дон Хуан Теноріо, любовні й дуельні пригоди якого залишалися безкарними завдяки участі в них близького друга, короля Педро I Кастильського (ісп. Pedro I de Castilla). Беззаконня Теноріо довго наганяло жах на всю Севілью, поки небесне правосуддя – в особі вбитого Хуаном командора дона Гонзаго – не поклато кінець безчинствам. Віддаючись разом з королем розпусті й насильству, дон Хуан викрав дочку командора Де Ульоа, убивши його самого. Державне правосуддя по цій справі не дало жодних результатів. Тоді монахи-францисканці вирішують самі покарати Дона Хуана Теноріо. Від імені молоді й гарної жінки вони призначили йому побачення вночі поблизу церкви, де був похований Де Ульоа, й убили, розпустивши чутки, що вбивцю і розпусника скинула в пекло статуя самого командора.

Як слушно зауважує В. Моренець, краса в мистецтві є «похідною функцією якихось універсальних законів світобудови» (Моренець, 2010: 391-392). Тобто естетика художнього слова не може знаходитися поза загальнолюдськими духовно-моральними цінностями. Відтак, читаючи драму «Камінний господар» Лесі Українки, розумієш чому образ Дон Жуана уже століттями хвилював і непокоїв філософів (А. Камю, С. К'єркегор) геніальних митців літератури (Ж. Б. Мольєр, Дж. Г. Байрон, О. Дюма), малярства (Делакруа Ежен, Ілля Рєпін, Олександр Еваріс Фрагон), музики (В. А. Моцарт, Й. Штраус). Адже українська драматургиня дає змогу усвідомити, що невеличка частинка Дон Жуана живе в кожній душі людини і є тінню первородного гріха.

Головні герої Лесеної драми, уособлюючи мікросвіти пристрастів цілого людства, є мертвими манекенами живої людської душі як «образу Божого».

Так Командор символізує владолубство, Дон Жуан – блуд, Анна – лицемірство. Усі вони нагадують біблійний соляний стовп, в який перетворилася за непослух жінка Лота. Між головними героями «Камінного господаря» Лесі Українки немає протиставлення соціального та індивідуального Я людини, як часто на цьому акцентувала радянська критика, а метаморфоза пристрастей. Гамлетівську дилему із однойменної драми Шекспіра: «Чи бути, чи не бути, от питання?!» (The Complete Works of William Shakespeare, 1910: 1145). можна перефразувати в «Камінному господарі» Лесі Українки так: «стати людьми чи залишатися манекенами: ось у чому питання?!» Тут відбувається глибока філософська шекспірізація драми Лесі Українки, в якій притаманна проблема людської екзистенції, а не соціальних змін. «Взаємодія культур і проблема національної приналежності, – як слушно зауважує Ольга Полухович, – часто є важливими питаннями для інтелектуалів і митців, які за своє життя подолали не одну культуру» (Poliukhovych, 2016: 145).

Створивши оригінальний образ Дон Жуана, який у світовій літературі поміняв вже велику кількість облич і масок, Леся Українка промовляє до свого читача мовою архетипів. Адже перемога усього «камінного» (щастя, любові, моралі, влади, волі і т.п.) над грішними душами людей у сучасному розумінні це перемога манекена над людиною, маски над обличчям. Так Леся Українка в образі «камінного господаря» розкриває екзистенційну проблема-тику індустріального суспільства, охопленого безмежною пристрастю до всього неживого, матеріального і механічного.

У наш час інтерес до «Блакитної троянди» Лесі Українки як першої психологічної драми в українській літературі дедалі зростає. Утім аж ніяк не зростає об'єктивна оцінка твору, бо тогочасна і сучасна літературна критика, будучи спровокована її невдалою сценічною постановкою в 1899 році трупою Марка Кропивницького, а в 1907-му – музично-драматичною школою імені Миколи Лисенка, почала штучно вишукувати недоліки: сценічну непривабливість, невиразність образів, розтягненість діалогів, невідповідність ідеї та матеріалу і т.п. Це яскраве свідчення того, що Леся Українка значно випереджала свій час, бо тогочасний український театр ще не доріс до такого рівня шедеврів. Адже театральні режисери і актори не збагнули, що драматургиня ціл-

ком свідомо вибудовувала своїх персонажів не як характери чи індивідуальності, а як «типи», знаки-символи, фігури «колективного несвідомого» (К.-Г Юнг).

У такому баченні художніх образів, архетипних символів простежується чіткий механізм функціонування естетичних відношень між автором і героями, що, включаючи уявлення про ідеал, досконалість, внутрішню духовну гармонію, вони фіксують розуміння степені «норми». Це здебільшого проявляється не в світі активних дій персонажів, а в їхній діалогічній тканині життя.

Найбільшого «рухового» драматизму в «Блакитній троянді» Лесі Українки «трагічне» досягає в епізоді, де головний персонаж Любов Гощинська не хоче, щоб її божевілля було частиною власного життя. Здається, у цій мініатюрній картині суїцидальних думок героїні символічно відтворено весь людський «макрокосмос» первісного сліпого інстинкту до руйнування життя. Звідси, власне, й починається трагедія закоханої пари Ореста і Люби, в яких почуття переважають розум на рівні рефлексів. Як писав іспанський драматург Лопе де Вега, що почуття – це хижий звір, що вчепився кігтями в розум.

Як не парадоксально, але і в лесезнавчому дискурсі можна говорити про людей і манекенів: перші (Г. Хоткевич, М. Драй-Хмара, О. Бабишкін та ін.) висловлювали свої цікаві міркування щодо драми «Блакитна троянда» Лесі Українки, а другі (І. Александровський, А. Бенефіс, Е. Ратмірова та ін.) повторювали практично ті думки, що були принагідно оприявлені в негативних рецензіях на твір у тогочасних періодичних виданнях «Жизнь и искусство», «Киевское слово», «Киевлянин», «Рада», «Червоний шлях» та ін.

Тут простежується символічна паралель літературознавчої долі драми «Блакитна троянда» Лесі Українки і трагедії «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра. Адже в очах сучасників ці твори українського та англійського класиків не були визначним явищем, а радше навпаки: видавалися не цілком адекватними жанровій природі драматичного мистецтва. Зрештою тогочасна критика не зрозуміла глибину п'єс. Адже сам акт самогубства закоханої пари у драмі «Ромео і Джульєтта» Шекспіра і «Блакитній троянді» Лесі Українки свідчить не про любов, а радше про неймовірний страх, розчарування життям і нестерпний відчай. Головні герої Лесі Українки і В. Шекспіра відчувають, що їм хочеться лише одного: любові. Однак для них любов не є вираженням їхньої екзистенції, а бунт проти соціальної несправедливості.

У контексті драматичної поеми Лесі Українки «блакитна троянда» символізує не чистоту чи непорочність любові, а її ілюзію. Бо самогубство Гощинської є свідченням того, що дівчина відчуває любов за життєвим принципом «володіння». Адже, на її думку, якщо вона не має можливості реалізувати свою любов у повсякденному житті, бо на заваді стає її психічна хвороба божевілля, то чому не спробувати зробити це за допомогою смерті. Тому дівчина свідомо випиває смертельну отруту, падає і промовляє до свого коханого Ореста:

– Мовчи... і ти мусиш... за мною... Беатріче твоя... квітка... троянда блакитна... так треба... (Вмирає) (Українка Леся, 1976: 110).

Цей вчинок і слова дівчини є свідченням того, що сама любов, яка є сенсом буття людини, сприймається нею не як живий процес, а як мертва незмінна субстанція, не як конкретна духотворна дія, а як абстрактна матеріальна річ. Іншими словами героїня живе за принципом: я є те, чим я володію. Тому вона своє і чуже щастя сприймає не як духовну жертвність, а як акт насолоди і моральної відповідальності перед майбутнім чоловіком і ще незначними дітьми, на заваді яким стає її психічна хвороба – божевілля.

Отже, моральна відповідальність людини за «принципом володіння» породжує гнітюче почуття провини, тоді як за «принципом буття» вона передбачає турботу і жертвність. Як бачимо, трагедія головної героїні драми Лесі Українки полягає в тому, що вона, позбавляючи себе життя, несвідомо воліла заволодіти любов'ю як якимсь предметом, що не відображає реальну суть речей.

Якщо дотримуватися думки Е. Фромма, що без любові людство не могло б прожити жодного дня, то з погляду філософії мистецтва чи психоаналізу драма «Блакитна троянда» Лесі Українки – це метафора «хворого суспільства». Одним із найяскравіших уявизнь цієї метафори є експресіоністична картина норвезького художника Е. Мунка «Крик», що зображує агонізуючу від жаху постать людини на тлі криваво-червоного неба.

Зрештою Леся Українка устами головного героя Ореста сама розкодує символічний смисл драми: «Кульм мадонни і культ дами серця зливались в одно. Це була любов часів “блакитної троянди”, це любов не наших часів і не нашої вдачі. Коли є що в середніх віках, за чим можна пожалкувати, то, власне, за цією “блакитною трояндою”. Є і в наші часи блакитні троянди, але це ненормальні створіння хворої культури, продукт насильства над природою» (Леся Українка, 1976: 379).

Майже всі персонажі «Блакитної троянди» Лесі Українки зрежисовані автором «Я» і виступають як фігури «несвідомого». А вже під кодуванням образу «блакитної троянди», де символи не алегоризми, а реальність, письменниця намагалася не лише надати естетично-інтелектуальної надбудови художнім засобам, але й правдивості власним почуттям. М. Драй-Хмара слушно зауважив, що у творі є чимало автобіографічних моментів. «Трагедія героїні драми Любові Гощинської, – пише дослідник, – це власне трагедія письменниці, викликана з одного боку тяжкою недугою її, а з другого якимсь нещасливим коханням» (Драй-Хмара, 1926: 119).

Другорядні герої драми Лесі Українки (Острожин, Милевський, Саня, Крицький, перша і друга панночки) своєю інтелектуальною бесідою уособлюють егоїстичне індустріальне суспільство, для якого ціллі життя є максимальна насолода особистості. Їхня розмова відбувається наче із своєрідного товарообміну, де в якості товару виступають знання, інтелектуальні дотепи або суспільне положення співрозмовника. Кожний із них ототожнює себе з власною думкою і заклопотаний тим, щоб знайти кращі аргументи своїй точці зору на ті чи інші речі. Але ніхто з них не збирається міняти свої міркування, тому що власні думки

вони сприймають як свою приватну власність, а змінити точку зору означало б втратити її частину.

Так Острожин риторично промовляє: «Ми мусимо дбати тільки про своє власне «я» і прислухатись до його емоцій» (Українка Леся, 1976: 18), а Милевський продовжує: «Що нам до невідомих поколінь. Аби скрасить своє життя!» (Українка Леся, 1976: 18). Їм потурає Саня, Крицький, перша і друга панночки. З погляду животворящої любові усі вони є манекенами – духовними інвалідами цивілізації.

Таким чином ідея «блакитної троянди» – це також і крах Великих Надій, визначений індустріальною системою суспільства, що намагається жити за принципом радикального гедонізму. Блакитна троянда як символ чистої, високої любові перебуває в душі кожної людини і плекається з покоління в покоління.

Висновки. Отже, розглянувши лейтмотив людей і манекенів у драматургічному просторі Лесі Українки дійшли висновків, що драматургиня дає змогу збагнути, що у моменти внутрішнього горизонту сподівань людина тужить за прекрасним вимріяним життям, воліє знову переродитися духом, щоб звільнитися від божевілля індустріальної епохи і з безжиттєвого манекена знову стати людиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя й творчість. Харків: Держ вид-во України, 1926. 156 с.
2. Мамардашвили М. Лекції о Прусте (психологическая топология пути). Под общ. ред. Ю. П. Сенокосова. Москва: Изд-во "Ad Marginem" Фонд философских и междисциплинарных исследований им. М. К. Мамардашвили, 1995. 584 с.
3. Моренець В. Оксиморон: Літературознавчі статті, дослідження, есеї. Київ: Аграр Медіа Груп, 2010. 528 с.
4. Одарченко П. Леся Українка і Шекспір. *Ukrainian Shakespeariana in the West. 2. Compiled and Edited by Yar Slavutych*. Edmonton: Slavuta Publishers, 1990. – С. 5–22.
5. Українка Леся Блакитна троянда. *Зібрання творів у 12 т. Т. 3*. Київ: Вид-во «Наук. думка», 1976. С. 9–111.
6. Українка Леся До А. Кримського (6.06.1912 р.). *Зібрання творів у 12 т. Т. 12*. Київ: Вид-во «Наукова думка», 1979. С. 396.
7. Українка Леся Камінний господар. *Зібрання творів у 12 т. Т. 6*. К.: Вид-во «Наук. думка». 1977. С. 71–162.
8. Шаповалова М. Шекспір в українській літературі. Львів: Вища школа, Вид-во при Львів. ун-ті, 1976, 210 с.
9. Poliukhovych O. The Artist's Longing and Belonging: Cultural Sensitivity in Yurii Kosach's Narratives. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 2016. № 3. P. 143–159.
10. The Complete Works of William Shakespeare. With an Essay on Shakespeare and Bacon by Sir Henry Irving. London–Glasgow: Published Collins' Clear-Type Press, 1910. 1350 p.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 27
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Оксана Молодецька*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 29,30. Замов. № 0523/310. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.